Jezik i gramatološki prinos Lanosovićeve slavonske gramatike u kontekstu standardizacije hrvatskoga jezika

Horvat, Martina

Doctoral thesis / Disertacija

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

https://doi.org/10.17234/diss.2022.6274

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:093429

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Martina Horvat

JEZIK I GRAMATOLOŠKI PRINOS LANOSOVIĆEVE SLAVONSKE GRAMATIKE U KONTEKSTU STANDARDIZACIJE HRVATSKOGA JEZIKA

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Martina Horvat

JEZIK I GRAMATOLOŠKI PRINOS LANOSOVIĆEVE SLAVONSKE GRAMATIKE U KONTEKSTU STANDARDIZACIJE HRVATSKOGA JEZIKA

DOKTORSKI RAD

Mentori:
prof. emer. dr. sc. Ivo Pranjković
dr. sc. Marijana Horvat

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu

Faculty of Humanities and Social Sciences

Martina Horvat

LANGUAGE AND GRAMMATICALLY CONTRIBUTION OF LANOSOVIĆ'S SLAVONIAN GRAMMAR IN THE CONTEXT OF THE STANDARDIZATION OF THE CROATIAN LANGUAGE

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisors:

prof. emer. dr. sc. Ivo Pranjković

dr. sc. Marijana Horvat

Zagreb, 2022.

Prof. emer. dr. sc. Ivo Pranjković (1947.) studij jugoslavenskih jezika i književnosti te komparativne književnosti završio 1973. Od jeseni 1974. na Katedri za hrvatski standardni jezik, najprije lektor, zatim asistent, docent, izvanredni profesor, a od 1996. redoviti profesor. Umirovljen 2017. Od 2018. *professor emeritus*. Predavao najčešće hrvatsku sintaksu. Predavač na domaćim i stranim sveučilištima, član je Međunarodnoga slavističkog komiteta, Hrvatskoga filološkog društva, Matice hrvatske, HKD Napredak i Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko. Tematske su cjeline njegove znanstvene djelatnosti sintaksa hrvatskoga standardnog jezika, povijest hrvatskoga jezika i jezikoslovlja, jezik franjevaca Bosne Srebrene, normativistička problematika i stilistika. Objavio dosada dvadesetak autorskih knjiga te nekoliko stotina raznolikih znanstvenih i stručnih radova. Veći je broj knjiga uredio ili priredio za tisak. Dobitnik je nekoliko nagrada za svoj prinos znanosti.

dr. sc. Marijana Horvat (1966.) završila je studij hrvatskoga jezika na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1990. godine. Na istom je fakultetu 1997. godine magistrirala, a početkom 2005. doktorirala. Od 1990. do 1996. radila je kao profesorica hrvatskoga jezika u kutinskoj srednjoj školi. Od rujna 1996. godine radi u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. U Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje voditeljica je Odjela za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju. Voditeljica je projekta *Retrodigitalizacija i interpretacija hrvatskih gramatika do ilirizma* (Hrvatska zaklada za znanost), suradnica na projektu *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje* (Hrvatska zaklada za znanost, *Struna*) i *Hrvatski glazbeni i liturgijski kodeksi srednjega vijeka: interdisciplinarna obrada* (Hrvatska zaklada za znanost, HAZU) te suradnica na internim projektima *Muško i žensko u hrvatskome jeziku* i *Razvoj modela za normalizaciju grafije starih latiničnih tiskanih tekstova*. Osim za povijest hrvatskoga jezika, zanima se i za istraživanje standardnojezičnih tema, a velik je dio njezina interesa posvećen popularizaciji znanosti i hrvatskomu jeziku u školi. Objavila je dosad desetak knjiga te sedamdesetak raznolikih znanstvenih i stručnih radova. Dobitnica je Državne nagrade za znanost u području humanističkih znanosti (2013.) i Nagrade Grada Zagreba (2021.).

SAŽETAK

Cilj je disertacije opis Lanosovićeva hrvatskoga jezika na svim jezičnim razinama: slovopisnoj, pravopisnoj, fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, leksičkoj i tvorbenoj kako bi se dobila što potpunija i cjelovitija slika o razvoju jezikoslovne misli u 18. stoljeću na primjeru svih triju izdanja Lanosovićeve gramatike i analiza gramatološkoga opisa u kontekstu standardizacije hrvatskoga jezika. Gramatološki opis uspoređuje se s opisom u ostalim starim hrvatskim gramatikama, s hrvatskim obrascima i primjerima u njegovoj latinskoj gramatici pisanoj hrvatskim jezikom te s tadanjim srednjoeuropskim uzorima i modelima.

Rad započinje općim dijelom u kojem se govori o povijesnome kontekstu nastanka gramatike, kao i o općim podatcima o autoru te o njegovu opusu. Uvodni dio sadržava i strukturu svih triju izdanja gramatike te poglavlje o dosadašnjim istraživanjima.

Istraživanje gramatike podijeljeno je na vanjski i unutrašnji opis. U dijelu o vanjskome opisu raspravlja se o paralelama u metodologiji sa starim gramatikama općenito, ali i s Lanosovićevim slavonskim suvremenicima. Traže se mogući uzori od kojih je Lanosović mogao preuzeti modele.

Poglavlje o unutrašnjem opisu podijeljeno je prema jezičnim razinama. Na svim se jezičnim razinama potvrđuje Lanosovićevo uklapanje u okvire tradicije te njegov eventualni pomak u odnosu na njih.

Posebno je opsežno istraživanje o tvorbi riječi i leksiku jer o tim jezičnim razinama, napose o tvorbi riječi, gotovo da i nema provedenih istraživanja dosada.

Kraj je rada rezerviran za stavljanje Lanosovića u srednjoeuropski kontekst te na traženje mogućih uzora i modela koji su u Lanosovićevo doba bili aktualni na razini cijele Monarhije kojoj su pripadali i slavonski krajevi.

Ključne riječi: povijest hrvatskoga jezika, Marijan Lanosović, slovopis, pravopis, fonologija, morfologija, sintaksa, tvorba riječi, leksik, standardizacija

Summary

The primary task of this paper was to present, describe and analyze all three editions of Fr. Marijan Lanosović's grammar as comprehensively and systematically as possible. The grammar is printed three times. The first two editions titled: *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache mit einem nützlichen Wörter = und Gesprächbuche, auch einem Anhange verschiedener deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche versehen* (Osijek, 1778; 1789) in terms of content and structure mostly coincide with some minor differences. The third edition of the grammar is structurally and substantively different from the first two, printed six years later under the title: *Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre sammt einem nützlichen Anhange mit verschiedenen Gesprächen, deutsch = schlavonisch und hungarischen Wörterbuche, Briefen, Benennung der vornehmsten geist = und weltlichen Würden, dann der vorzüglichsten Festtäge und anderern Personen versehen* (Budim, 1795.).

Linguistic analysis is based on the study of all language levels: spelling, orthography, phonology, morphology, syntax, word formation and lexis, and special attention is paid to a comprehensive analysis of formations and formative types in order to achieve better and more systematic linguistic analysis of the corpus.

The introductory chapter contains three parts. The first one refers to the time period in which Slavonian grammar was created and is entitled *Socio-political Circumstances*. This subchapter includes the theoretical introduction to the time span that covers the first half of the 18th century, and then the second one when Slavonian grammars were created. The subchapter also includes the influence of Enlightenment ideas on the scholars of that time in general, and then on writers and even grammarians. The chapter also sheds light on the historical aspect of the events that preceded the publication of Slavonian grammars, depicting first the Croatian and then the Slavonian regions in Lanosović's time. Important is also the role of the Franciscans in the time of fragmented Croatia and the fact that the Franciscans with their works try to overcome the previous regionalism in literature by finding linguistic solutions and encouraging spelling reform.

The second subchapter in the introduction is entitled *The Life and Work of Marijan Lanosović*, which provides basic information about the Franciscan and the author of Slavonian grammar, and especially those facts from his biography that may have influenced the writing of Slavonian grammar. An important piece of information from his biography is that at the invitation of Emperor Joseph II. he participated in Vienna as a member of the commission for the harmonization of spelling, as well as that before the Slavonian grammar he published the Latin grammar.

The third part of the introduction, entitled: *On the Structure of Lanosović's Slavonian Grammar*, contains basic information on the structure of the first two, and later the third edition of the grammar. The fourth part is entitled *Previous Research* where we have listed all previous works dealing with the topic of Slavonian grammar.

The second chapter entitled *External Description of Grammar* describes the structure and methodology of the grammatical description of Slavonian grammar in relation to its predecessors, ie old Croatian grammars starting with the grammar of Bartol Kašić, and contemporaries, ie with special emphasis on Slavonian grammarians B. Tadijanović and M. A. Relković. It has been noticed that Slavonian grammar originated within the framework of tradition.

At the structural level, there is a similarity with most old Croatian grammarians. Lanosović's Slavonian predecessors contain dictionary parts of the manual, as well as conversational patterns that are thematically very similar to Lanosović's grammar. In addition, in parallel with our corpus, B. Tadijanović also recorded forms of letters in German and Croatian, as well as the titles of secular and ecclesiastical vocations. The coincidence was noticed with Relković's grammar in the chapter on voices. Namely, Lanosović's list of words that are in opposition by one phoneme or by accent from the third edition of the grammar is very similar to Relković's list of homographs in the chapter on accent.

When dividing into types of words, it was noticed that Slavonian grammar still represents the traditional imitation of old grammarians who based their description of grammar on the Latin model.

The division of nouns into three types according to the ending in the genitive singular has been taken over by Slavonian grammarians from Kašić.

As far as the case system is concerned, the comparison with old grammars shows that in the first two editions Lanosović took over 7 cases in the singular and 8 in the plural from Della Bella and Kašić (the 8th case is locative). In the third edition, Lanosović distinguishes 8 cases in the singular and plural. In the first two editions he describes the locative only in the plural, while in the third edition, unlike Kašić and Della Bella, he describes the locative in the singular and plural. The ablative is still present in Lanosović's model.

The coincidence in declension patterns with the first Croatian grammars has been confirmed: the grammar *Institutiones linguae Illyricae* from 1604 by Bartol Kašić and *Istruzioni grammaticali della lingua illirica* from 1728 by Della Bella.

As for the category for animate and inanimate, in Lanosović, as well as Kašić and Tadijanović, do not differentiate animate and inanimate in A singular.

In the description of the adjectives, as well as in the description of the comparison, the concordance in the declension patterns in Relković and Lanosović's grammar was confirmed. Lanosović warns of the difference between definite and indefinite adjectives, which is conditioned by context, and he could have taken the note from Della Bella.

One of the influences of Latin on old grammars is reflected in the introduction of grammatical categories from Latin, such as conjunctive, potential, gerund, participles, etc. In addition, Della Bella, Relković and Lanosović took over the criterion of dividing verbs into three types according to the ending in the present (*-am*, *-em* and *-im*). From the verb categories, Lanosović describes the manner, time, number and person that we find in his predecessors, starting with Kašić.

Syntax in old (Slavonian) grammars, as well as in Lanosović's Slavonian grammar, is understood as a combination of forms and (types) of words with the absence of the description of the relationship between the described elements. In the syntactic description, a contrasting approach is used because the grammars are also intended for the German readership.

In the conversational patterns from the first two editions of Slavonian grammar, we noticed both thematic and syntagmatic similarities with Relković's conversational patterns.

The chapter on external description can be concluded by confirming the coincidence with old grammarians in general, but also with Slavonian grammarians, at the structural level, in taking over the grammatical model, examples, but also the contrastive approach that was common at that time.

The first chapter of the internal description of Lanosović's grammar is entitled *Ortography*. The alphabet of Slavonian writers represents the transition between the Croatian north and south. By studying Lanosović's spelling, it was noticed that Slavonian grammarians have established the writing of certain graphemes, but also that there are still fluctuations in the recording of some phonemes.

Lanosović's orthography, as well as in most older Croatian works, is the combination of morphological and phonological orthography, with the predominance of morphological writing. As a conclusion, it can be stated that Lanosović's text is characterized by separate writing of accented units, but the composed writing of accented units has also been recorded. The rules for writing uppercase and lowercase letters in Lanosović’s grammar were not implemented systematically. Recording accents in Lanosović's text is unsystematic and without general rules.

In the chapter entitled *Phonology*, we concluded that the Ikavian reflex of the letter *jat* predominates in Lanosović’s grammar.

In the chapter entitled *Morphology*, we proved again Lanosović's fitting into traditional frameworks. Lanosović's paradigms are today's paradigms for nouns *a*, *e* and *i* types. The inventory of case suffixes for singular nouns generally does not deviate from the current situation in the standard language. The transitional period in language development can be seen in the third edition of Lanosović's manual, where he adds the singular locative to declension patterns. The use of old and new forms is visible in plural cases.

In the chapter on the morphology of adjectives, the inventory of case suffixes for the singular and plural corresponds to the standard language.

In the chapter on the morphology of numbers in samples *dva*, *tri*, and *obadva*, deviations from the standard language can be seen in G, D, L, and I singular. The shapes of the ordinal numbers coincide with the shapes in the standard language.

During the process of studying pronouns, we noticed that the third edition brings new forms of pronouns in addition to the old ones. In addition, we identified and listed differences in plural forms among all three of Lanosović's editions.

When studying the morphology of verbs, we noticed that Lanosović distinguishes three conjugations with regard to the present ending of the first person singular: the first in -*am*, the second in -*em* and the third in -*im*. Lanosović distinguishes six verb tenses. Verb tenses are given in the indicative and the conjunctive.

Lanosović divided the extensive chapter on syntax according to the types of words and their composition in gender, number and case with other words in the text. Some syntactic constructions have already been recorded in Lanosović's grammar, which have already been confirmed in ancient writers. These are well-known syntactic calques already described in the literature.

In the chapter on word formation, we first of all confirmed that suffixation is the most prolific formation type in which nouns are formed. We noticed that the inventory of Lanosović's suffixes mostly coincides with the inventory of suffixes in the standard language. We have proved that the prefix formation is a poorly prolific way in the formation of nouns, as well as that Lanosović did not use the prefix and suffix formation.

We have divided the chapter on adjectives according to the formative types, starting with the suffix – the most prolific formative type. Other formation types in adjectives are less exemplary, while some of the formation types are not confirmed on the corpus, such as suffixoid and prefixoid-suffixoid formation of adjectives. In Slavonian grammar, we have recorded a special group of adjectives formed by denying the participle. Such a formation is mostly recorded in the third edition of the grammar, and in the first two editions it is confirmed with only a few examples.

In the chapter on pronouns, we have proved the initial hypothesis that prefixation and adhesion are the most prolific way in the formation of pronouns, but we did not confirm suffixation in the corpus.

When forming a verb, suffixation is the most frequent in our corpus. We have proved the initial hypotheses that the prefix-suffix formation is less prolific.

By researching the formation of numbers, we confirmed that suffixation and adhesion create examples recorded in the corpus.

The study of adverb formation resulted in several conclusions. In the corpus, the most prolific type of formation is transformation, and less prolific adhesion. The suffixal and prefixal formations are equally represented by more than ten examples.

Although the formation of prepositions is not found in Croatian language manuals, following the division of Pranjković and Silić into unmotivated and motivated prepositions, we started the research which concludes that a part of motivated prepositions is formed in three formative ways: suffixation, prefixation and adhesion.

A similar division of conjunctions is recorded in Silić and Pranjković's grammar. Here, too, the division mentioned was the reason why we started the research. By studying, we noticed that conjunctions are formed exclusively by adhesion.

In the chapter on vocabulary, we divided the material according to the origin, meaning and richness of synonymy. In the analysis of lexemes, we noticed the greatest adequacy of lexemes originating from the Turkish language. In addition, we recorded a larger number of examples originating from German and Hungarian, which was actually expected regarding the extralinguistic and historical factors.

By layering lexis according to meanings, we determined some semantic categories, eg. linguistic terminology, religious and theological terminology that is exemplified in most examples, zoonyms, phytonyms, medical terminology (mainly from anatomy), military terminology, agricultural and culinary terminology, geographical terminology etc.

By researching synonyms common to Slavonian grammarians, but also to old grammarians in general, we noticed that Lanosović's knowledge of living languages, foreign languages and purist efforts, but also his efforts to bring different dialects closer and make his manual understandable to readers of the wider dialect.

In the subchapter on possible lexicographic models, we noticed his good knowledge of old Croatian dictionaries and grammars, concluding that Lanosović did not stand out from his contemporaries by choosing lexis, as well as that he fitted into the lexicographic tradition of his time.

The last chapter of this paper is entitled *Lanosović 's Slavonian Grammar in the Central European Context*. A great coincidence of Slavonian grammar with Felbiger's Viennese grammar, as well as with Gotsched's *Grundlegung* and *Kern*, was noticed.

The basic goals of this paper have been achieved by conducting a comprehensive linguistic analysis of the representative corpus. However, it does not mean that the research of this corpus has been completed. The results of philological research can serve as a starting point for other research of the second half of the 18th century, primarily philological and historical.

Keywords: history of the Croatian language, Marijan Lanosović, alphabet, ortography, phonology, morphology, syntax, word formation, lexis, standardization

SADRŽAJ

1. UVOD 1

1.1. Društveno-političke prilike 4

1.2. Život i djelo Marijana Lanosovića 11

1. 2. 1. Djelo Marijana Lanosovića 11

1.3. O strukturi Lanosovićeve slavonske gramatike 14

1. 3. 1. Struktura trećega izdanja 17

1.4. Dosadašnja istraživanja 20

2. VANJSKI OPIS GRAMATIKE 22

3. UNUTRAŠNJI OPIS GRAMATIKE 40

3. 1. Slovopis 40

3. 2. Pravopis 46

3. 3. Fonologija 53

3. 3. 1. Odraz jata 53

3. 3. 2. Završno *-l* 55

3. 3. 3. Nepostojano *a* i *e* 56

3. 3. 4. Jotacije 57

3. 3. 5. Depalatalizacija 59

3. 3. 6. Palatalizacija 59

3. 3. 7. Ostale samoglasničke i suglasničke promjene 60

3. 4. Morfologija 62

3. 4. 1. Imenice 64

3. 4. 2. Pridjevi 70

3. 4. 3. Brojevi 72

3. 4. 4. Zamjenice 74

3. 4. 5. Glagoli 80

3. 4. 6. Prilozi 86

3. 4. 7. Prijedlozi 87

3. 4. 8. Usklici 88

3. 4. 9. Veznici 89

3. 5. Sintaksa 91

3. 5. 1. Poglavlje o sintaksi 91

3. 5. 1. 1. Imenice 91

3. 5. 1. 2. Pridjevi 94

3. 5. 1. 3. Zamjenice 95

3. 5. 1. 4. Glagoli 96

3. 5. 1. 5. Participi 101

3. 5. 1. 6. Prilozi 102

3. 5. 1. 7. Prijedlozi 103

3. 5. 1. 8. Veznici 103

3. 5. 1. 9. Usklici 104

3. 5. 1. 10. Čestica *li* 104

3. 5. 1. 11. Negacija 105

3. 5. 2. Poglavlje o sintaksi u trećem izdanju 106

3. 5. 3. Red riječi 106

3. 5. 4. Tipovi složenih rečenica 109

3. 5. 5. Sintaksa padeža 111

3. 6. Tvorba riječi 112

3. 6. 1. Teorijski pristup..... 113

3. 6. 2. Metodologija 117

3. 6. 3. Imenice 117

3. 6. 3. 1. Sufiksalne tvorenice 117

3. 6. 3. 1. 1. Imenice koje znače osobe 118

3. 6. 3. 1. 1. 1. Vršitelj radnje 118

3. 6. 3. 1. 1. 2. Nositelj osobine 130

3. 6. 3. 1. 1. 3. Mocijska tvorba 131

3. 6. 3. 1. 1. 3. 1. Imenice koje znače žensku osobu ……. 132

3. 6. 3. 1. 1. 4. Etnici, etnoidi i sljedbenici 135

3. 6. 3. 1. 1. 5. Osobna imena ……. 140

3. 6. 3. 1. 2. Mislene imenice 145

3. 6. 3. 1. 3. Mjesne imenice 150

3. 6. 3. 1. 4. Zbirne imenice 156

3. 6. 3. 1. 5. Glagolske i odglagolske imenice 158

3. 6. 3. 1. 6. Ostala značenja 162

3. 6. 3. 1. 6. 1. Imenice koje znače vrstu drva 162

3. 6. 3. 1. 6. 2. Imenice koje znače meso 163

3. 6. 3. 1. 6. 3. Imenice koje znače bolest i dijelove tijela 164

3. 6. 3. 1. 6. 4. Imenice koje znače predmet 165

3. 6. 3. 1. 6. 5. Imenice koje znače odjevni predmet 166

3. 6. 3. 1. 6. 6. Imenice koje znače posuđe 166

3. 6. 3. 1. 6. 7. Imenice koje znače biljke 166

3. 6. 3. 1. 6. 8. Imenice koje znače životinje 167

3. 6. 3. 1. 6. 9. Imenice koje znače novac 167

3. 6. 3. 1. 6. 10. Imenice koje znače vrstu hrane 167

3. 6. 3. 1. 6. 11. Imenice koje znače namet, porez 168

3. 6. 3. 1. 6. 12. Pojedinačna značenja 168

3. 6. 3. 1. 7. Umanjenice i uvećanice 170

3. 6. 3. 2. Prefiksalne tvorenice 174

3. 6. 3. 3. Prefiksalno-sufiksalne tvorenice 177

3. 6. 3. 3. 1. Imenice koje znače osobu 178

3. 6. 3. 3. 2. Imenice koje znače predmet ili napravu 180

3. 6. 3. 3. 3. Ostala značenja 182

3. 6. 3. 4. Preobraženice 184

3. 6. 3. 4. 1. Imena država 184

3. 6. 3. 4. 2. Imena blagdana 185

3. 6. 3. 4. 3. Opće imenice 186

3. 6. 3. 5. Složenice 187

3. 6. 3. 5. 1. Složenice u užem smislu 187

3. 6. 3. 5. 2. Složeno-sufiksalne tvorenice 191

3. 6. 3. 5. 3. Prefiksoidne tvorenice 195

3. 6. 3. 5. 4. Sufiksoidne tvorenice 196

3. 6. 3. 5. 5. Sraslice 196

3. 6. 3. 5. 6. Srašteno-sufiksalne tvorenice 197

3. 6. 4. Pridjevi 198

3. 6. 4. 1. Sufiksalne tvorenice 198

3. 6. 4. 1. 1. Opisni pridjevi 199

3. 6. 4. 1. 1. 1. Opisni pridjevi s općim značenjem 199

3. 6. 4. 1. 1. 2. Pridjevi koji znače mogućnost..... 206

3. 4. 6. 1. 1. 3. Pridjevi koji znače opskrbljenost i obilje 207

3. 4. 6. 1. 1. 4. Pridjevi koji znače sličnost 210

3. 4. 6. 1. 1. 5. Pridjevne umanjenice 211

3. 4. 6. 1. 1. 6. Pojačajni pridjevi 211

3. 6. 4. 1. 2. Odnosni pridjevi 212

3. 6. 4. 1. 2. 1. Sufiksi na *-ov, -ev* i *-in* 212

3. 6. 4. 1. 2. 2. Sufiksi koji završavaju na *-ki* 214

3. 6. 4. 1. 2. 3. Sufiksi na *-ni* 217

3. 6. 4. 1. 2. 4. Sufiks *-ji* 219

3. 6. 4. 1. 2. 5. Sufiks *-nji* 219

3. 6. 4. 2. Prefiksalne tvorenice 219

3. 6. 4. 2. 1. Umanjenice 220

3. 6. 4. 2 .2. Uvećanice 220

3. 6. 4. 2. 3. Pridjevi sa suprotnim ili zanijekanim svojstvom 222

3. 6. 4. 2. 4. Pridjevi koji znače završenost ili potpuno svojstvo 224

3. 6. 4. 3. Prefiksalno-sufiksalne tvorbenice 225

3. 6. 4. 4. Složeno-sufiksalne tvorenice 226

3. 6. 4. 4. 1. Složenice s prvom imeničnom osnovom 226

3. 6. 4. 4. 2. Složenice s prvom pridjevnom osnovom 227

3. 6. 4. 4. 3. Složenice s prvom brojevnom osnovom 228

3. 6. 4. 4. 4. Složenice s prvom zamjeničnom osnovom 228

3. 6. 4. 5. Prefiksoidne tvorenice 228

3. 6. 4. 6. Sraslice 228

3. 6. 4. 7. Srašteno-sufiksalne tvorenice 229

3. 6. 4. 8. Polusloženične tvorenice 229

3. 6. 4. 9. Preobraženice 230

3. 6. 4. 9. 1. Popridjevljenje glagolskoga priloga sadašnjeg 231

3. 6. 4. 9. 2. Popridjevljenje glagolskoga priloga trpnog 232

3. 6. 5. Zamjenice 233

3. 6. 5. 1. Sraslice 234

3. 6. 5. 2. Prefiksalne tvorenice 235

3. 6. 6. Glagoli 235

3. 6. 6. 1. Sufiksalne tvorenice 236

3. 6. 6. 1. 1. Tvorba od imenica 236

3. 6. 6. 1. 1. 1. Tvorba od imeničnih osnova koje znače živo biće 238

3. 6. 6. 1. 1. 2. Glagoli od imeničnih osnova koje znače predmet 239

3. 6. 6. 1. 1. 3. Glagoli od imeničnih osnova s pretežito apstraktnim značenjem 240

3. 6. 6. 1. 1. 4. Glagoli s pojedinačnim značenjem 241

3. 6. 6. 1. 2. Tvorba od pridjeva 244

3. 6. 6. 1. 3. Tvorba od usklika 245

3. 6. 6. 1. 4. Tvorba od glagola 247

3. 6. 6. 1. 4. 1. Imperfektivizacija 247

3. 6. 6. 1. 4. 2. Perfektivizacija 250

3. 6. 6. 1. 5. Tvorba od prijedloga, brojeva i priloga 250

3. 6. 6. 1. 6. Ostalo 251

3. 6. 6. 2. Prefiksalne tvorenice 252

3. 6. 6. 3. Prefiksalno-sufiksalne tvorenice 269

3. 6. 6. 4. Složenice 270

3. 6. 6. 5. Složeno-sufiksalne tvorenice 271

3. 6. 6. 6. Sraslice 271

3. 6. 6. 7. Srašteno-sufiksalne tvorenice 272

3. 6. 7. Brojevi 273

3. 6. 8. Prilozi 274

3. 6. 8. 1. Sufiksalne tvorenice 275

3. 6. 8. 2. Prefiksalne tvorenice 277

3. 6. 8. 3. Prefiksalno-sufiksalne tvorenice 279

3. 6. 8. 4. Sraslice 280

3. 6. 8. 5. Preobraženice 285

3. 6. 9. Prijedlozi 287

3. 6. 10. Veznici 288

3. 7. Leksik 289

3. 7. 1. Raslojenost prema podrijetlu 290

3. 7. 1. 1. Prilagodba posuđenica turskoga podrijetla 291

3. 7. 1. 2. Prilagodba posuđenica iz grčkoga, talijanskoga i latinskoga jezika 309

3. 7. 1. 2. 1. Grecizmi 309

3. 7. 1. 2. 2. Posuđenice iz latinskoga jezika 314

3. 7. 1. 2. 3. Posuđenice iz talijanskoga jezika 323

3. 7. 1. 2. 4. Germanizmi 332

3. 7. 1. 2. 5. Posuđenice iz mađarskoga jezika 339

3. 7. 1. 2. 6. Posuđenice iz ostalih jezika 344

3. 7. 2. Raslojenost prema značenju 345

3. 7. 2. 1. Jezikoslovno nazivlje 345

3. 7. 2. 2. Religijsko i teološko nazivlje 346

3. 7. 2. 3. Nazivi životinja 347

3. 7. 2. 4. Nazivi biljaka 350

3. 7. 2. 5. Medicinsko nazivlje 355

3. 7. 2. 6. Vojno nazivlje 359

3. 7. 2. 7. Poljoprivredno nazivlje 360

3. 7. 2. 8. Kulinarsko nazivlje 361

3. 7. 2. 9. Geografsko nazivlje 362

3. 7. 2. 10. Ojkonimi 363

3. 7. 2. 11. Hidronimi 364

3. 7. 2. 12. Oronimi 365

3. 7. 2. 13. Rodbinsko nazivlje 366

3. 7. 3. Sinonimija 367

3. 7. 4. Mogući leksikografski uzori 370

3. 7. 4. 1. Jakov Mikalja 370

3. 7. 4. 2. Ivan Belostenec 371

3. 7. 4. 3. Ardelio Della Bella 371

3. 7. 4. 4. Andrija Jambrešić i Franjo Sušnik 372

4. LANOSOVIĆEVA SLAVONSKA GRAMATIKA U SREDNJOEUROPSKOME KONTEKSTU 373

5. ZAKLJUČAK 384

6. LITERATURA 394

1. UVOD

Predmet je istraživanja ovoga rada jezična analiza gramatike fra Marijana Lanosovića *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache mit einem nützlichen Wörter = und Gesprächbuche, auch einem Anhange verschiedener deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche versehen*. Gramatika je otisnuta triput. Prva dva izdanja (Osijek, 1778.; 1789.) sadržajno i strukturno se uglavnom podudaraju uz neke manje razlike. Treće je izdanje gramatike strukturno i sadržajno drugačije od prvih dvaju otisnuto 6 godina kasnije pod naslovom: *Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre sammt einem nützlichen Anhange mit verschiedenen Gesprächen, deutsch = schlavonisch und hungarischen Wörterbuche, Briefen, Benennung der vornehmsten geist = und weltlichen Würden, dann der vorzüglichsten Festtäge und anderern Personen versehen* (Budim, 1795.).

U ovome se radu nastoji na što obuhvatniji i sustavniji način prikazati, opisati i analizirati jezične osobitosti Lanosovićeve gramatike u svim trima izdanjima. Osim toga, jezičnim opisom navedenoga djela želi se doprinijeti opisu jezika starih slavonskih pisaca te time rasvijetliti razdoblje jezične povijesti 18. stoljeća. Lanosovićev opis usporedit će se s obzirom na opis u slavonskim gramatikama njegovih prethodnika, ali i s obzirom na stare gramatike općenito. Lanosovićev opis usporedit će se i s hrvatskim paradigmama u Lanosovićevoj latinskoj gramatici koja je tiskana dvije godine prije prvoga izdanja slavonske gramatike.[1]

Predmet istraživanja bit će i Lanosovićev opis hrvatskoga jezika i obilježja njegova idioma. Posebna pozornost usmjerit će se na jezičnu analizu građe koju čine hrvatske riječi iz aneksnih rječnika, konverzacijskih dijelova priručnika, uzoraka pisama i titulatura te hrvatski primjeri iz gramatičkoga opisa. Istraživanje će se usmjeriti i na srednjoeuropski kontekst. Pozornost će se posvetiti mogućim uzorima i modelima koji su Lanosoviću poslužili za pisanje gramatike.

Ovim se istraživanjem nastoji upotpuniti slika puta ujednačavanja norme i procesa standardizacije hrvatskoga jezika.

U istraživanju se polazi od nekoliko hipoteza koje će se u radu nastojati dokazati. Prva je da se prva dva izdanja slavonske gramatike sadržajno podudaraju, dok se treće izdanje strukturno i sadržajno razlikuje od prvih dvaju. Polazi se od hipoteze da je gramatika

[1] *Uvod u latinsko ricsih slaganje s'nikkima nimacskog jezika bilixkama za korist slovinskih mladichah sloxen*, Osijek, 1776.

koncepcijski podudarna s priručnicima Lanosovićevih suvremenika. Nadalje, očekuje se da gramatika prati tadanje srednjoeuropske trendove. U gramatološkome opisu očekuje se preuzimanje Kašićeva modela i poimanje sintakse kao slaganja oblika i vrsta riječi. Očekuje se dijalektna interferencija na svim jezičnim razinama. Spomenute hipoteze ove disertacije provjeravat će se međusobnom komparacijom ekscerpiranih primjera te u odnosu na odabrane modele i uzore.

Kako bi se došlo do rezultata o najvažnijim značajkama, osobitostima i promjenama koje bi umnogome pomogle rasvjetljivanju i povezivanju bitnih standardoloških spoznaja, u samoj izradbi rada primjenjivat će se analitičko-opisni prikaz, odnosno deskriptivna metoda i metoda komparacije s ciljem opisa i popisa zadanih jezičnih činjenica. Kao temeljni istraživački okvir ovoga rada primjenjivat će se i kvantitativne istraživačke metode, postupci i prikladne tablice.

Rad je podijeljen na četiri velike cjeline. Predmet istraživanja prve cjeline sastoji se od četiri dijela. Prvi se dio sastoji od proučavanja sekundarne literature o povijesnome kontekstu i društvenim prilikama nastanka gramatike bez kojih se neke jezične činjenice ne mogu promatrati. Predmet istraživanja drugoga dijela sastoji se od proučavanja života i djela autora gramatike na način da se izdvoje važne činjenice o autorovu obrazovanju i djelatnosti koje bi eventualno mogle utjecati na jezičnu analizu korpusa. Treći dio tematizira strukturu svih triju izdanja gramatike koristeći se opisnom metodom i metodom komparacije. U poglavlju o dosadašnjim istraživanjima navode se važnije spoznaje i podatci koji se mogu naći pri dosadašnjim proučavanjima promatranoga korpusa.

Slijedi cjelina o vanjskom opisu gramatike. Za komparaciju Lanosovićeva gramatološkoga opisa u kontekstu standardizacije valja usporediti gramatološki opis u starim hrvatskim gramatikama Lanosovićevih prethodnika. Istražuju se modeli koji su Lanosoviću poslužili za pisanje slavonske gramatike.

Opsegom je najobuhvatnija cjelina koju čini jezična analiza. Cjelina je podijeljena na sedam potpoglavlja. U prvome poglavlju jezične analize proučavaju se Lanosovićeva slovopisna rješenja te se uspoređuju sa slovopisom ostalih starih slavonskih pisaca. U poglavlju o pravopisu uočavaju se pravopisne značajke: morfonološke i fonološke crte pravopisa, sastavljeno i nesastavljeno pisanje, pisanje velikoga i malog početnog slova te upotreba interpunkcija. Sljedeće je poglavlje o fonološkome ustrojstvu gramatike. Tematizira se, opisuje i oprimjeruje odraz jata i glasovne promjene na prethodno ekscerpiranome korpusu. U poglavlju

koje nudi jezičnu analizu na morfološkoj razini uočavaju se sklonidbeni obrasci te stariji i noviji padežni oblici za deklinabilne vrste riječi, proučavaju se i opisuju obrasci za tvorbu glagolskih vremena te klasifikacija nepromjenjivih vrsta riječi. Poglavlje o tvorbi riječi najopsežnije je zato što dosada gotovo da i nema radova o navedenoj problematici, a temeljeno je prema modelu Horvat i Ramadanović.[2] Model je koncipiran binarno te razlikuje dva temeljna tvorbena postupka i 15 tvorbenih načina. Ekscerpirana se građa uspoređuje s potvrdama iz *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* jer za taj rječnik nije unesena građa iz Lanosovićevih djela. Osim toga, odabrani se primjeri uspoređuju i s pretiskom jezičnoga priručnika Blaža Tadijanovića *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* Marijane Horvat i Ermine Ramadanović (2012). Strukturno se tvorenice obrađuju primarno prema vrstama riječi, a onda i prema tvorbenim načinima pričem se prvo analiziraju promjenjive vrste riječi, a potom nepromjenjive. Poglavlje o sintaksi tematizira, uočava i opisuje sintaktičke osobitosti promatranoga teksta. Jezična analiza provodi se i na leksiku promatranoga teksta. Leksičko se raslojavanje analizira prema podrijetlu jezika iz kojega su leksemi primljeni u hrvatski jezik te prema značenjima. Opisuju se i sintagmatski odnosi između leksema. Navodi se i tipologija sinonima. Nakon analize korpusa u općemu zaključku dana je sinteza ukupnih jezičnih spoznaja.

Kraj disertacije rezerviran je za poglavlje o Lanosovićevim mogućim modelima i uzorima u srednjoeuropskome kontekstu. Značajke gramatološkoga opisa u prikupljenoj građi pokazat će u kojoj su mjeri srednjoeuropski uzori i modeli te Lanosovićevi prethodnici utjecali na način raspoređivanja građe u gramatici.

Zaključno će se sintetizirati glavne spoznaje i ovjerenost hipoteza, a s obzirom na neistražene segmente građe u navedenim područjima, može se predvidjeti dokumentiranje primjera iskoristivih za dopunu rječničkoga opisa hrvatskoga jezika. Rezultati filološkoga istraživanja mogu poslužiti kao polazište drugim istraživanjima druge polovice 18. stoljeća, ponajprije filološkim i povijesnim.

Na samome kraju navodi se popis literature koji obuhvaća izvore te citirane jedinice (knjige, članke, zbornike i druge upotrebljavane priručnike).

[2] O tome više v. u Horvat i Ramadanović: *Jezikoslovni priručnik Blaža Tadijanovića 'Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik' (1761.)* (2012a: 257).

Kao polazišna je točka u istraživanju poslužilo prvo izdanje gramatike iz 1778. godine. Korpus je dobiven prije svega međusobnom komparacijom svih triju izdanja gramatike. Osim toga, korpus je dobiven ispisivanjem hrvatskih riječi kako iz svih rječnika svih triju izdanja gramatika, tako i iz konverzacijskih dijelova priručnika, uzoraka pisama i titulatura te primjera iz gramatičkoga opisa.[3] Kako bi se došlo do rezultata o najvažnijim značajkama, osobitostima i promjenama koje su umnogome pomogle rasvjetljivanju i povezivanju bitnih spoznaja, u samoj izradbi rada primjenjivao se analitičko-opisni prikaz, odnosno deskriptivna metoda i metoda komparacije s ciljem opisa i popisa zadanih jezičnih činjenica. U posljednjem je poglavlju primijenjena metoda sinteze gdje se u obliku općih zaključaka dobivenih na temelju analize korpusa daje pregled osnovnih obilježja Lanosovićevih jezičnih osobitosti. Kao temeljni istraživački okvir ovoga rada primjenjivale su se kvalitativne istraživačke metode, postupci i prikladne tablice.

Građa i korpus ovoga rada opsežni su i zadiru u različita jezična područja koja su se pokušala obuhvatiti u cijelosti.

1. 1. Društveno-političke prilike

Neke od jezičnih pojava (primjerice leksik) nemoguće je proučavati izvan konteksta društveno-političkih prilika koje su ih uvjetovale pa na početku valja rasvijetliti društvene, političke, povijesne, ekonomske i vjerske okolnosti u kojima nastaju sva tri izdanja Lanosovićeve gramatike.

Utvrđivanje tih činjenica i njihovo povezivanje s jezičnim zbivanjima prve polovice 18. stoljeća osnovni je zadatak pri analizi Lanosovićeva jezika u svim trima izdanjima gramatike.

Preporodno razdoblje u literaturi se dugo smatralo prijelomnim razdobljem, no potom se novijim istraživanjima baca svjetlo upravo na 18. stoljeće. Nakon 17. stoljeća koje je bilo prijelomno za razvoj jezične povijesti, nastupa 18. stoljeće u čijoj se drugoj polovici štokavski književni jezik, izgrađen na bogatoj književnoj tradiciji, počeo opisivati i normirati dobivši priliku da postane nadregionalan. Prema novijim istraživanjima hrvatske jezične povijesti od polovice 18. stoljeća do tridesetih godina 19. stoljeća oblikuje se hrvatski novoštokavski standard kao jezični standard većine Hrvata, a pisana praksa na čakavskom postaje marginalnom.[4] Iako kajkavski i dalje supostoji na jezičnoj sceni, štokavski dobiva u 18. stoljeću

[3] Metajezik gramatike je njemački pa su iz gramatičkoga dijela uzeti primjeri na hrvatskome jeziku.
[4] O tome v. primjerice Brozović (2008) i Mićanović (2012).

prostornu i brojčanu prevagu te time suzuje jezični prostor kajkavskomu. Tomu doprinosi i franjevačka djelatnost koja tada obuhvaća prostor od dalmatinskoga zaleđa preko Bosne i Slavonije pa sve do Ugarske.

Stoga će se u drugoj polovici 18. stoljeća javiti potreba za pisanjem jezičnih priručnika. U prilog tomu ide i činjenica da je u razdoblju od 1761. (kada je prvi put otisnuta Tadijanovićeva gramatika) do 1795. (kada je tiskano treće izdanje Lanosovićeve gramatike) objavljeno 8 što gramatika, što ponovljenih, što novih izdanja.[5] Novo će se prijelomno razdoblje nakon toga, što se tiče metode gramatološkoga opisa koji je dotad bio temeljen na tzv. alvaresovskom modelu, odvijati početkom 19. stoljeća.[6]

Budući da je kroz čitavo 17. i 18. stoljeće jezik školstva i državne uprave u Banskoj Hrvatskoj i u Dubrovačkoj Republici bio latinski, a službeni jezik u Vojnoj krajini njemački, bili su potrebni osnovni priručnici na materinskom jeziku. Stoga nastaju mnogi jezični priručnici u 18. stoljeću, rječnici i gramatike, zbog kojih hrvatski jezik stoji uz bok drugim europskim jezicima.

U tome kontekstu valja proučavati i rad Marijana Lanosovića. Fra Marijan Lanosović (1742. – 1812.) jedan je od slavonskih gramatičara 18. stoljeća koji objavljuje god. 1778. u Osijeku gramatiku *Neue Einleitung zur Slavonischen*[7] *Sprache mit einem nützlichen Wörter = und Gesprächbuche, auch einem Anhange verschiedener deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche versehen* uz koju je izdan i njemačko-hrvatski rječnik. Gramatika je 1789. otisnuta drugi put, a 1795. tiskana je u Budimu pod naslovom *Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre sammt einem nützlichen Anhange mit verschiedenen Gesprächen, deutsch = schlavonisch und hungarischen Wörterbuche, Briefen, Benennung der vornehmsten geist = und weltlichen Würden, dann der vorzüglichsten Festtäge und anderern Personen versehen* u proširenoj inačici uz njemačko-hrvatsko-mađarski rječnik. O spomenutoj se gramatici nije puno pisalo, a za hrvatsku jezičnu povijest zanimljiva je iz više razloga.

Prvo izdanje Lanosovićeve gramatike otisnuto je godinu dana nakon reforme školstva carice Marije Terezije (*Ratio educationis*, 1777.) kojom se u Hrvatskoj započinje s

[5] V. npr. Tafra (1985: 180) i Tafra (2011: 199).

[6] „Prve hrvatske gramatike slijede tzv. alvaresovski model. U metodi opisa do promjena dolazi početkom 19. stoljeća kad austrijska vlast za školsku uporabu propisuje gramatiku J. Grigelya (*Institutiones Grammaticae in usum scholarum grammaticarum regni Hungariae et adnexarum provinciarum*, Budae, 1807. – 1809.)…" (Horvat i Kramarić 2020: 94).

[7] U literaturi se pridjev kadšto navodi pisan velikim početnim slovom (Samardžija 2019: 62), a kadšto malim, v. npr. u Tafra (1985: 179).

germanizacijom, a nastaje u doba kada su hrvatski krajevi rascjepkani u nekoliko država s težnjom da se ponovno okupe u jednu državnu tvorevinu pa će istraživanje Lanosovićeva jezika ići u smjeru proučavanja naddijalektnih osobitosti.

Od sredine 17. stoljeća u Europi se pojavljuje intelektualni i duhovni pokret u povijesti poznat pod imenom prosvjetiteljstvo koji će potrajati do početka 19. stoljeća. Riječ je o pokretu koji je došao kao logičan slijed nakon skolastičnoga, srednjovjekovnoga crkvenog duha te također kao svojevrsna reakcija na razdoblje koje je bilo obilježeno dogmama. Stoga se 18. stoljeće naziva i stoljećem svjetlosti.[8] Prosvjetiteljstvo se razvija pod utjecajem filozofa racionalističkih pravaca (René Descartes, Baruch de Spinoza, John Locke, Gottfried Wilhelm Leibnitz, Immanuel Kant i dr.). Pokret se isprva pojavljuje u Engleskoj da bi se proširio na Francusku (enciklopedisti Denis Diderot, Jean-Jacques Rousseau i Charles Louis de Secondat Montesquieu),[9] zatim na Njemačku te oko polovice 18. stoljeća i na Austriju. Ono što je racionalizam u filozofiji, prosvijećeni je apsolutizam u državnome i društvenom životu, a prosvjetiteljstvo u kulturi i književnosti. Nedostatak je duhovnoga pokreta odbacivanje vrednovanja životnih istina temeljenih na vjerskim nasadama, a prednosti su: veličanje zdravoga i razvijenog ljudskog uma, procvat prirodnih znanosti, težnja za enciklopedijskom izobrazbom, kritičnost u prosudbi podataka i težnja za prosvijećenosti pučanstva.

U hrvatske će krajeve prosvjetiteljstvo doći preko plemstva koje se u Beču susrelo s tim idejama, ali tek potkraj marijaterezijanskoga doba. Dok je u Engleskoj, Njemačkoj, Francuskoj i Italiji prosvjetiteljstvo književni, umjetnički, filozofski i elitistički pravac[10], u Hrvatskoj se pojavljuje isključivo kao prosvjećivanje i opismenjavanje. U prvoj polovici 18. stoljeća pisci su svećenici i redovnici, a u drugoj polovici stoljeća pojavljuju se opće prosvjetne ideje i pisci svjetovnjaci.[11]

Hrvatski su krajevi u 18. stoljeću rascjepkani. Dubrovačka Republika jedina je samostalna, a pod Habsburškom Monarhijom nalazi se Banska Hrvatska, Vojna krajina,[12] Međimurje i

---

[8] Više o tome v. u Kombol ([2]1961) i Georgijević (1969).

[9] „Izravni i neizravni poticaji, koje su pokrenule knjige francuskih enciklopedista, na hrvatskom su tlu, osim političkih, imali i posljedice većeg zapažanja literarnih djela raznorodne tematike i sadržaja kao sredstva prosvjećivanja" (Novak 2013: 476).

[10] „S prosvjetiteljskim idejama Europom širio se i utjecaj francuskoga jezika koji kod dijela hrvatske elite postaje pomodan... Mnogi intelektualci... osobito su se opirali prodiranju njemačkoga jezika... Dio hrvatske elite počeo se priklanjati francuskim utjecajima prihvaćajući francuski jezik... i nove pomodarske običaje: odjeću, frizuru, čitalačke navike i koketiranje s francuskim slobodoumnim svjetonazorima" (Novak 2013: 475).

[11] Više o društveno-gospodarskim prilikama u Lanosovićevo doba v. u Matić (1945), Sekulić (1985: 35–58) i Gulin Zrnić (2000: 9–35).

[12] „1745. ... obnovljene su županije virovitička, požeška i srijemska, to jest nekadašnja Slavonija, pa zatim sjedinjene s Hrvatskom, a slavonska je Posavina preuređena u Vojnu krajinu... 1746. ... krajina je podijeljena na

Pazinska knežija, dok se pod Mletačkom Republikom nalaze Istra, Dalmacija, Boka kotorska i Budva. Osim toga, hrvatske su zemlje bile na razmeđi svjetova zbog svojega geopolitičkog položaja gdje su se sudarale tri monoteističke vjere: pravoslavlje, katoličanstvo i islam (Vitek 2013: 296–298). Iz tih razloga Hrvatska postaje obrambeni zid prema Zapadu – predziđe kršćanstva (*antemurale christianitas*).[13]

Slavonija je u Lanosovićevo doba uslijed višestoljetnih turskih provala opustošena[14] pa već krajem 17. stoljeća seoba uzima velik zamah, kao i doseljavanje (Matić: 1945). Prema Valentini Gulin Zrnić Slavonija je uključena u dva procesa – depopulaciju krajem 17. stoljeća i repopulaciju (naseljavanje prostora) za vrijeme čitavog 18. stoljeća (Gulin Zrnić 2000: 10). Naime, u 18. stoljeću nakon pustošenja zemlje doseljavaju se i „turski Iliri" (kršćansko stanovništvo s tada još turskih prostora), Iliri iz „venecijanske Dalmacije", dolaze i njemački doseljenici, u regimentama njemački i mađarski viši vojni časnici, muslimani, Romi koji lutaju zemljom, ali i niz skupina koje povremeno borave u Slavoniji (turski makedonski zidari, židovi i osmanski podanici). Prema popisu stanovništva iz 1698. u Slavoniji je živjelo oko 70 000 – 80 000 stanovnika (Mažuran 1988: 42). Osim prije spomenutih migracija, postoje i unutarnja migracijska kretanja. Jedno je vezano uz osnivanje Vojne krajine u Slavoniji i tiče se razdvajanja civilnoga i vojnoga dijela u prvoj polovici 18. stoljeća, a samim time razdvajaju se i pojedine obitelji. Drugo je vezano uz nametanje vojnokrajiških obveza urbanim jezgrama što će za posljedicu imati raseljavanje stanovništva uz granicu. Osim toga događaju se i migracije nezadovoljnoga dijela stanovništva, neki iz civilnoga prelaze u vojni dio i obratno. Jednako tako neki odlaze na turski teritorij gdje se ne moraju plaćati nikakve obveze doli harač. Postoje 3 tipa granice: ona između dviju država – Habsburške Monarhije i Turske, zatim ona između Hrvatske i Slavonije (Slavonija je razdvojena na dva dijela – jedan pripada Ugarskoj, a drugi je posebna graničarska uprava), ali i ona granica između civilnog i vojnog dijela Slavonije (Gulin Zrnić 2000: 12).

Što se tiče dihotomije selo-grad, slavonski gradovi po razvijenosti i standardu daleko su od europskih urbanih središta toga stoljeća. Gradovi su uglavnom naseljeni stranim stanovništvom (njemačkim), a u rubnim dijelovima pravoslavnim i/ili katoličkim stanovništvom. Po selima koja se razvijaju uz cestu, kako bi se suzbilo razbojništvo i hajdučija, sklapaju se ugovori s

---

regimente, i to: ličku, otočku, ogulinsku, slunjsku, dvije banske (petrinjsku i glinsku), križevačku, đurđevačku, gradišku, brodsku i petrovaradinsku" (Šišić 2004: 342–343).

[13] O tome v. u Karamatić (2011).

[14] „U sudaru dvaju svjetova našla se, međutim, Slavonija prva na udaru ratnog vihora i od razvijene turske pokrajine ubrzo je bila pretvorena u zastrašujuću pustoš, kakvu u novijoj prošlosti našeg naroda nije bilo. Veličina razaranja materijalnih dobara i ljudskih patnji na tom prostoru jedva da su imali tada dostojnu usporedbu, pa se čine poput apokaliptičnih snoviđenja u evropskim razmjerima" (Mažuran 1988: 25).

vlastelom o obrađivanju zemlje pričem će mnogi doseljenici mijenjati svoj status iz slobodnoga u kmetski. Osim toga, u novooslobođenoj Slavoniji vojnici pljačkaju siromašno stanovništvo, izbijaju seljačke bune, zemlju pokrivaju guste šume, močvare i ritovi pa je zemljoradnja na niskoj razini, a stanovništvo je sklono porocima – pijanstvo, mnogoženstvo, razvrat, vračanje (Georgijević: 1969). Matija Antun Relković kao prvi slavonski pisac koji je radio u duhu suvremenoga prosvjećivanja i bio pretečom jozefinizma u svojem djelu *Satir* govori o negativnom utjecaju Turaka na hrvatski narod – moralnom razvratu, lošim običajima, razuzdanosti i putenosti mladih, gospodarstvenom nazatku, unakaženosti narodnoga jezika turcizmima te smatra da je jedini izlaz u borbi protiv praznovjerja i predrasuda u zdravu ljudskom razumu te u prosvjećivanju naroda.[15]

Istodobno s migracijskim kretanjima na slavonskim prostorima, krajem 17. stoljeća započinje proces okupljanja hrvatskih zemalja u jednu državu (Katušić 2013: 3). Riječ je o razdoblju koje započinje god. 1699. kad uslijed završetka Velikoga bečkog rata (1683. – 1699.) mirom u Srijemskim Karlovcima[16] Turci gube svu Slavoniju između Drave, Dunava i Save sve do crte što ide od utoka Tise u Dunav do utoka Bosuta u Savu.[17] U 18. stoljeću ta se granica dvaput mijenjala da bi god. 1739. Sava postala međom prema Osmanskom Carstvu. Uzduž međe carska vlada Habsburške Monarhije odmah uvodi vojničko uređenje, a usporedno do druge polovice 19. stoljeća uz vojnički uređenu granicu supostoji i Banska Slavonija sa županijskom upravom gdje je vlast u rukama uglavnom novodoseljenoga stranoga plemstva (Matić: 1945).

Uslijed navedenih zbivanja i u teškim okolnostima na slavonskome prostoru na prijestolje Habsburške Monarhije dolazi Marija Terezija (1740. – 1780.) koja u duhu prosvijećenoga apsolutizma uvodi niz reformi među kojima je i reforma školstva *Ratio educationis* (1777.) – propisi o uređenju škola u Hrvatskoj kojima se započinje s germanizacijom.[18] Caricu će naslijediti njezin sin Josip II. (1780. – 1790.) koji uvodi njemački umjesto latinskoga kao službenoga jezika, a nakon njega na prijestolje dolazi njegov brat Leopold II. (1790. – 1792.) za čije će kraće vladavine 1791. biti potvrđeno Ugarsko

[15] O tome v. npr. u Drechsler (1907), Georgijević (1969) i Gulin Zrnić (2000: 17).
[16] „26. januara 1699. bude mir podpisan. U članku IV. određena je ravna linija od utoka Tise u Dunav pak na utok Bosuta u Savu, da bude granica izmed naše i turske zemlje. Dalje bi imala teći granica rijekom Savom do utoka Une, a dalje uz Unu rijeku. Po tome ostaje Turskoj veliki dio Srijema i njeni gradovi na Savi" (Smičiklas 1891: 172).
[17] „Karlovačkim mirom imao je početi nov život za hrvatski narod jer je velik dio njegove zemlje bio oslobođen ispod turskog jarma, a ono neprekidno vojevanje, naročito u Krajini, sve je više nestajalo" (Šišić 2004: 333).
[18] Više o marijaterezijanskom razdoblju i jozefinizmu v. u Vitek (2013: 293–298).

namjesničko vijeće za hrvatsku vladu slijedom čega jača pritisak oko uvođenja mađarskoga jezika kao službenog čemu hrvatski staleži suprotstavljaju ilirski jezik.

Po završetku dvaju tragičnih stoljeća za Hrvate, 16. i 17., *Plorantis Croatiae saecula duo* / *Dva stoljeća tužne Hrvatske* prema Pavlu Ritteru Vitezoviću, te nakon što je Slavonija 1699. oslobođena od Turaka, razvija se do 60-ih godina 18. stoljeća slavonska nabožno-poučna književnost koju donose franjevci (svjetovnih svećenika gotovo i nije bilo!) koji osim pastoralne uloge nose i ulogu prosvjećivanja naroda. Bosanska franjevačka književnost stvarana je u okvirima katoličke obnove nakon Tridentskoga koncila (1545. – 1563.). Naime, budući da Sveta Stolica uvodi pojačanu skrb za pastoralnu i katehetsku djelatnost, pojavljuje se jezično pitanje – problem podloge jezika.

Franjevci dolaze 1291. u bosanske krajeve s namjerom da privedu katoličanstvu pripadnike heretičke Crkve bosanskih krstjana.[19] Isprva organizirani u Bosansku vikariju koja je obuhvaćala koncem toga stoljeća prostor od Apulije na jugu Italije do Ugarske na sjeveru uključujući Rumunjsku i Bugarsku do obala Crnoga mora na istoku, nakon 1463. kada postaje dijelom pod turskom vlašću, a dijelom pod vlašću hrvatsko-ugarskih kraljeva, uslijedila je njezina podjela na Bosnu Hrvatsku i Bosnu Srebrenu. U drugoj polovici 16. stoljeća i na početku 17. stoljeća franjevci Bosne Srebrene šire svoju djelatnost i teritorij na ostale krajeve pa će tako dospjeti u Slavoniju. Nakon Austro-turskog rata samostani koji su pod mletačkom vlašću odjeljuju se 1735. u Provinciju sv. Kaja, a od 1743. u Provinciju Presvetoga Otkupitelja. Samostani preko Save odijelili su se 1757. u Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga.[20]

Sredinom 18. stoljeća nakon oslobođenja od Osmanskoga Carstva preko Save stradavaju mnoge franjevačke župe. Biskupi žele nametnuti svjetovno svećenstvo oduzevši franjevcima pritom gotovo sve župe u Bačkoj, Slavoniji i Srijemu što je za posljedicu imalo odnarođivanje Hrvata i onemogućavanje franjevačke pastoralne djelatnosti. Na pomoć nije bio ni car Josip II. sa svojim reformama nadahnutima prosvjetiteljskim idejama i dokidanjem nekih samostana.

Iako su franjevci isprva pisali isključivo na latinskome jeziku, od 1611. kada fra Matija Divković objavljuje svoja prva djela, započinje se češće pisati na hrvatskome jeziku i to štokavsko-ikavskoga ili štokavsko-ijekavskoga tipa. Pisali su dvama pismima – bosančicom i latinicom. U 18. stoljeću koristili su se latinicom, dok bosančica ostaje u rukopisnoj upotrebi

[19] „...U Bosnu dolaze 1291. godine s primarnim zadatkom da katoličanstvu privedu pripadnike heretičke Crkve bosanskih krstjana" (Pranjković 2005: 5).
[20] Više o povijesti franjevačke provincije Bosne Srebrene v. npr. u Hoško (2004), Pranjković (2005), Pranjković (2008) i Karamatić (2011).

do 19. stoljeća. Latinična grafija u početku je bila talijanskoga tipa i izrazito neujednačena. Problem je, dakako, bilo pisanje palatala. Prema Ivi Pranjkoviću (2005) jedna je od značajnijih reformi latinične grafije ona budimskoga kruga koju je proveo fra Stjepan Vilov 1736. i koja je dugo bila na snazi u Slavoniji, a koju je neznatno doradio M. A. Relković u *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* 1767. U bosanskih je franjevaca u upotrebi bio i uglavnom morfonološki (korijenski) pravopis.

Osim utjecaja katoličkoga Zapada, u književnom radu franjevaca mogu se iščitati i utjecaji kako hrvatske glagoljične i dubrovačke književnosti, tako i književnosti cijeloga dalmatinskog obalnog pojasa. Upravo zbog rascjepkanosti hrvatskih zemalja i različitih kulturno-civilizacijskih utjecaja pojavljuje se regionalizam u hrvatskoj književnosti i kulturi do 18. stoljeća. Taj će regionalizam franjevci pokušati nadvladati nalaženjem jezičnih rješenja i potičući pravopisnu reformu koja bi riješila grafijsku neujednačenost.

Franjevci su puno pozornosti posvećivali i pisanju gramatičkih priručnika.[21] „Bile su to ponajprije raznovrsne preradbe latinskih gramatika, koje su bile prijeko potrebne u obrazovanju njihova podmlatka, ali su povremeno objavljivali i druge gramatike, ponajprije hrvatskoga (ilirskoga, slovinskoga, slavonskoga i sl.) jezika, koje su u pravilu imale kontrastivni karakter (bile su primjerice namjenjivane Nijemcima, Talijanima, pa i Mađarima, te su sadržavale i elemente njemačkoga, talijanskoga ili mađarskoga gramatičkog opisa)" (Pranjković 2012: 23). Preradbe su se oslanjale na gramatiku portugalskoga isusovca Emmanuela Alvaresa[22] i na gramatiku mađarskoga isusovca Józsefa Grigelyja.[23] U gramatikama koje su pisane po uzoru na E. Alvaresa u prvom je planu tzv. sustav *genera*. Ta je metoda preuzeta iz preradbi Alvaresove gramatike (poteklih iz tzv. rimskoga izdanja, a ne izvorne Alvaresove gramatike), a uzore ima u srednjovjekovnim gramatikama.[24] Prema spomenutom sustavu postoji 5 rodova: *verba activa*, *verba passiva*, *verba neutra*, *verba communia*, *verba deponentia* i *verba impersonalia*. U 19. stoljeću napušta se takav tip gramatike te se prelazi na sustav *casus* koji uvodi pojmove *subjekt* i *predikat* umjesto *nominativ* i *glagol*, a sintaksa glagolskih rodova zamijenjena je sintaksom padeža (usp. Demo 2008: 89–101). Franjevci su autori nekoliko

[21] O tome v. u Tafra (1991), Ham (2006), Gabrić-Bagarić (2007), Pranjković (2012) i Ham (2013).
[22] Emmanuel Alvares: *De institutione grammatica libri tres*, Lisabon, 1572.
[23] József Grigely: *Institutiones grammaticae in usum scholarum grammaticarum regni Hungariae et adnexarum provinciarum, I–IV*, Budim, 1820. – 1824.
[24] „Podjela glagola na pet glagolskih 'rodova' ličnih glagola, uz posebno mjesto za *impersonalia*, te uz njihovu potpodjelu na "redove", u starijoj je skupini gramatika bila osnova reprezentacije spojidbenih svojstava glagola." (Demo 2008: 89)

gramatika, što objavljenih, što onih koje su ostale u rukopisu, po uzoru na E. Alvaresa. Preradbe po uzoru na J. Grigelya podjednako su brojčano zastupljene.[25]

1. 2. Život i djelo Marijana Lanosovića

Fra Marijan Lanosović rođen je u Orubici kraj Nove Gradiške 12. travnja 1742. kao Stjepan. U franjevački red ulazi god. 1761. u Baču i dobiva ime Marijan. Nakon položenih zavjeta u bačkom samostanu odlazi na studij filozofije u Budim (1763. – 1766.), a zatim na studij teologije u Osijek (1766. – 1770.). Kao profesor je djelovao u Vukovaru (1770.), Brodu (1770. – 1774.) i Osijeku (1774. – 1783.). Obnašao je dužnost gvardijana i župnika u Našicama (1784. – 1788.) i propovjednika u Slavonskoj Požegi (1788.), tajnika provincije u Budimu (1791. – 1800.), gvardijana u Baču (1800. – 1804.) i provincijalnoga vikara u Feldvaru[26] (1804. – 1806.). Lanosović je zaslužan za povratak franjevaca u Brod (1806.) devetnaest godina nakon što ih je Josip II. protjerao te je obnovio samostan u svojem gradu. Od 1806. do svoje smrti 25. studenog 1812. boravi u (Slavonskom) Brodu.[27] Pokopan je u samostanskoj crkvi kraj oltara sv. Josipa, a među braćom je ostao zapamćen po skromnosti, ali i kao ljubitelj i zaštitnik mladeži. Za života se potpisivao dvama prezimenima – kao *Lanossovich* sve do 1803., a otada pa sve do smrti 1812. s *Lanossevich*. Na *Evangjelistaru iliricskom* je uz *Lanossovich* dopisao i *Gjurić*.[28]

Za jezičnu analizu gramatike važna je činjenica da je Lanosovićevo obrazovanje i bogata djelatnost dokaz da je, uz hrvatski, na visokoj razini vladao latinskim, mađarskim i talijanskim jezikom.

1. 2. 1. Djelo Marijana Lanosovića

Lanosović je bio gramatičar, leksikograf, književnik, teolog i pravni pisac, ali je njegov najveći doprinos u leksikografiji: osim rječnika koji se nalaze kao dodatak objema gramatikama, pronađeno je i oko 1300 stranica rukopisnih rječnika (hrvatsko-njemačko-latinski, njemačko-latinsko-hrvatsko-mađarski i njemačko-latinsko-hrvatsko-talijanski). Bavio se i sakupljanjem narodnih naziva biljaka te je prvi koji je počeo razvrstavati biljke po vrsti, a ne samo po rodu. Koliko je bio napredan za svoje doba, govori i činjenica da je tek za stotinjak

[25] „Od ostalih franjevačkih gramatika (koje ne sadrže opis latinskoga jezika, nego u prvom redu hrvatskoga) treba upozoriti na gramatike Blaža Tadijanovića, Marijana Lanosovića i Dragutina Parčića" (Pranjković 2012: 29).
[26] Danas Bačko Gradište u Vojvodini.
[27] O tome v. u Sekulić (1985: 36).
[28] Više o Lanosovićevu životopisu vidi Frkin (1985: 21–26).

godina tiskan rječnik Bogoslava Šuleka s nazivima bilja (*Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb, 1879.).

Lanosovićeva su najvažnija tiskana djela:

– *Evanđelistar ilirički* (Budim, 1794.)[29] – na koji se nastavlja Matija Petar Katančić (u *Opomeni* svojega lekcionara Lanosović piše o očitoj pobjedi slavonskoga pravopisa te o jezičnoj raznolikosti hrvatskih pokrajina, a isti problem spominju i Lanosovićevi prethodnici, ali i oni pisci lekcionara koji su pisali nakon njega);

– *Uvod u latinsko riči slaganje s nikima nimačkoga jezika biližkami* (Osijek, 1776.) – njegova je latinska školska štokavsko-ikavska gramatika koja uspoređuje sustav triju jezika: latinskoga, hrvatskoga i njemačkoga. Kao izvor je poslužila gramatika E. Alvaresa (Lisabon, 1752.). Gramatika se sastoji od triju dijelova: gramatičkoga opisa, tekstova klasičnih latinskih pisaca i vježbenice. Metajezik gramatike je hrvatski, a sadržava gramatički opis latinskoga jezika. Lanosoviću je to prvijenac kojim je pokazao da vrlo dobro poznaje jezikoslovnu terminologiju. U gramatici se pojavljuju i termini koje je Lanosović sam načinio.[30]

– *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache* (Osijek, 1778., 1789.; Budim, 1795.).

Uz navedena tiskana djela otisnute su i teze koje je M. Lanosović branio pod naslovom *Positiones ex universo iure ecclesiastico* (Osijek, 1783.). Osim toga, otisnuta su u Budimu i Osijeku i ova djela:

1. *Modus lucrandi Jubileum anno Jubilei a Clemente XIV concessi* (Osijek, 1776.)
2. *Cantus de militibus Confiniaris Slavoniae in Versibus Illyricis* (Osijek, 1778.)
3. *Elogium s. Mariani confessoris ex Gregorio Turonensi de gloria Sanctorum* (Osijek, 1780.)
4. *Cantio Illyrica normalis sub Missa cantari solita* (Osijek, 1786.)
5. *Calendarium Illyricum ab anno1778. usque ad annum 1786.*
6. *Bogomolna knjižica iz pismah Davidovih i carkvenih knjigah za duhovnu korist dušah karstjanskih* (Budim, 1782.).

Rukopisna djela Marijana Lanosovića daleko su brojnija od tiskanih:

1. pisma na latinskom i jedno na hrvatskom jeziku (čuvaju se u brodskom arhivu)
2. *Upućenje i pravopisanje* čuva se u arhivu budimskoga franjevačkog samostana

[29] *Evangjelistar illiricski za sve nedilje priko godine s'csetirima Gospodina nashega Isusa Kersta mukkami na bistrij razum, i csisitije shtijenje izveden po O. F. Marianu Lanossovichiu starinom Gjurichu Bogoslovja i Zakona Cerkvenoga igdashnjemu Shtioniku, a sadanjemu Derxave Kapistranske Otajniku Reda S. O. Franceska Man. Brat. Od obsluteljah, tiskan u Budimu slovima skupshtine kraljevske godine MDCCXCIV*.

[30] O tome v. u Ptičar (1985), Žepić (1998), Pranjković (2012), Perić Gavrančić (2015) i Perić Gavrančić (2021).

3. kroničarski Lanosovićevi zapisi[31]
4. ekloga, latinska pjesma posvećena biskupu Mandiću uime provincije sv. Ivana Kapistrana iz 1806. (i jedna dosad nepronađena hrvatska pjesma)[32]
5. duhovni nagovori za mlade klerike
6. 9 okružnica M. Lanosovića kao provincijalnoga vikara (1804. – 1806.)
7. Lanosovićev rad na Stullijevu rječniku, dva sveska četverojezičnoga rječnika od A do F i jedan svezak četverojezičnoga rječnika, 1300 već spomenutih stranica
8. Lanosovićeva teološka i pravna skripta (predavanja koja je držao kao profesor) Lanosovićevi teološki spisi pisani su u dva navrata. Jedan je pisan 1774. kad Lanosović zamjenjuje svojega profesora Paviševića (*Tractatus de sacramento poenitentiae*), a obrađuje pitanje sakramenta pokore. Preostala tri dokumenta (*Tractatus primus dogmatico-scholasticus de deo trino, Isagoge seu introductio in universam theologiam* i *Tractatus de revelatione divina*) potječu iz drugoga razdoblja njegova profesorskog rada (iz razdoblja od 1777. do 1783.).
9. *Osminu serafinsku* Lanosović je pripremio za tisak nakon što ju je preveo Petar Knežević vjerojatno s latinskoga jezika.[33]

Marijan Lanosović u jezičnoj je povijesti ostao zapamćen kao član pravopisne komisije koja je po nalogu cara Josipa II. došla u Beč ujednačiti grafiju u hrvatskim pokrajinama.

Usporedno s namjerom da se po metodi Johanna Ignaza von Felbigera reformira školstvo, pokrenuto je i pitanje ujednačavanja pravopisa.[34] U to je doba slavonski grafijski sustav uređeniji od dubrovačkoga,[35] a 1779./1781. uveden je u narodne škole u Hrvatskoj, Slavoniji i Mađarskoj. Godinu kasnije poznati hrvatski leksikograf, Dubrovčanin Joakim Stulli, predaje na pregled rječnik na čijem je radu započeo još 1760. Car Josip II. sastavlja komisiju radi ujednačavanja pravopisa u Stullijevu rječniku.[36] Kao članovi komisije pozvani su Joso Krmpotić, lički pjesnik, Marijan Lanosović, Joakim Stulli i đakovački biskup Antun Mandić.

---

[31] O tome v. u Cvekan (1985: 148).
[32] O tome v. u Bogišić (1985: 169–170).
[33] Više o Lanosovićevu književnom radu v. u Frkin (1985: 24–26) i općenito *Zbornik o Marijanu Lanosoviću* (1985).
[34] „Nešto kasnije, u devetom deceniju 18. stoljeća, bečka vlada pokušava riješiti pitanje zajedničkog književnog jezika, kao i zajedničke grafije, sve u vezi s reformom školstva" (Vince 1973: 149).
[35] „Tada su u hrvatskim krajevima bila najraširenija dva tipa pravopisa: slavonski koji se rabio u školama i u književnosti kod Hrvata u Slavoniji i koji je bio vrlo jednostavan; drugi je tip bio dubrovačko-dalmatinski koji je bio zamršeniji od slavonskoga, ali je zahvaćao znatan teritorij, imao dugu tradiciju i znatnu književnost" (Djamić 1985: 102).
[36] *Lexicon latino-italico-illyricum* (Budim, 1801.), *Lexicon latino-italico-illyricum* (Dubrovnik, 1801.), *Rječosložje iliričko-italijansko-latinsko* (Dubrovnik, 1806.).

Stulli žustro brani dubrovačku grafiju i tradiciju, a Krmpotić slavonsku te predaju svoje referate na obrazloženje A. Mandiću.[37] Budući da je pobijedila slavonska struja, Stulli mora preinačiti pravopis u rječniku na slavonski način, a u početni arak koji je Stulli prepravio Lanosović mora unijeti njemačke riječi.[38]

1. 3. O strukturi Lanosovićeve slavonske gramatike

Struktura prvih dvaju izdanja gramatike

Metajezik Lanosovićeve gramatike je njemački, a opisuje „slavonski" jezik.[39] Sastoji se od nekoliko zasebnih poglavlja. Prva su dva izdanja strukturno najsličnija, dok se treće izdanje uvelike razlikuje strukturom od prethodnih dvaju.

Prvo izdanje iz 1778. (za razliku od drugoga i trećega) sadržava na petnaestak stranica pismo Marijana Lanosovića upućeno tadanjoj carici Mariji Tereziji: „Prisjajnoj, primogućoj vlastelnici i gospoji Mariji Tereziji, rimskoj cesarici, udovici, apostolskoj kraljici u Mađarskoj, Češkoj, Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji etc. Mojoj primilostivoj cesarici, kraljici, vladalici, i gospoji, gospoji" (Lanosović 1778: [1][40]). Autor gramatike priopćuje joj da piše gramatiku koja ima poslužiti kao temelj za učenje slavonskoga jezika te je istodobno moli da mu predloži koje ime da nadjene gramatici kako bi bila dostojna njezina pogleda.

Nakon pisma carici slijedi predgovor na 3 stranice pod naslovom *Vorbericht* gdje autor piše o potrebi (ili blagoslovu) da Nijemci uz (njemački) svjetski jezik njeguju i ilirski jer su stjecajem okolnosti prisiljeni na to kako bi uzajamni život bio moguć. Zbog toga si je autor uzeo u zadatak napisati gramatički priručnik koji će podijeliti na gramatiku, rječnik, konverzacijski priručnik i primjere pisama s pojedinim titulaturama. Nakon predgovora slijedi u oba izdanja sadržaj na 2 stranice.

---

[37] „Krmpotićev i Stullijev referat predani su biskupu Mandiću koji se delikatno izjašnjava za slavonski pravopis" (Brlek 1985: 213).

[38] „Lanosovićev doprinos hrvatskoj leksikografiji nije tako vidljiv i očit kao Stullijev, ali treba priznati da je Lanosović dao solidan doprinos uspjehu Stullijeva rječnika, ne samo u slavenskom svijetu nego i u općoj leksikografiji" (Brlek 1985: 217).

[39] Lanosović svoj jezik naziva „ilirički iliti slavonski". U naslovu se zove „slavonische Sprache", a u knjizi „slavonski jezik" (1778: [2]; 223–224), „illyrische Sprache" (1778: 2) i „ilirički iliti slavonski" (1795: 217[2]). Tomo Maretić smatra da u Lanosovićevoj gramatici nije vjerno prikazan slavonski govor (Maretić 1910: 147), Stjepan Babić tvrdi da su svi stari slavonski pisci pisali svojim slavonskim govorom koji su naučili iz materinskih usta (1968: 73), dok Branka Tafra napominje da su slavonski pisci 18. stoljeća dobro poznavali kajkavsku, dubrovačku, dalmatinsku i bosansku književnost u čiju su se tradiciju jednostavno uklopili, kako na književnom, tako i na jezičnom planu. Jednako tako smatra da je veličina starih slavonskih pisaca upravo u tome što su izišli iz govornih granica svojih rodnih mjesta (1985: 181).

[40] Prijevod pisma upućenoga carici s njemačkoga na hrvatski jezik nalazi se na nepaginiranim stranicama. U radu će biti obrojčene kao: [1], [1a], [2], [2a], [3], [3a], [4] i [4a].

U prvome i drugome izdanju prvi dio priručnika rezerviran je za gramatički opis „slavonskoga" jezika. U prvome poglavlju pod naslovom *Von den Slavonischen Buchstaben und deren Aussprache* (3–6) Lanosović piše o slavonskim glasovima i njihovu izgovoru. Nakon kratka uvoda o članovima i rodovima slijedi poglavlje o imenicama naslovljeno *Von den selbstständigen Nennwörtern/De Nominibus Substantivis* (6–25) koje sadržava tipove deklinacija. Nakon toga slijedi poglavlje o pridjevima pod naslovom *Das Beywort/Adjectivum* (26–30) u kojem Lanosović navodi pridjevno-zamjeničnu sklonidbu pridjeva, komparaciju, nepravilnu komparaciju te na kraju spominje tvorbu deminutiva. U poglavlje o brojevima pod naslovom *Zahlwörter/Numeralia* (30–34) na 4 stranice navodi sklonidbu brojeva, dijeli ih na glavne i redne, objašnjava njihovu upotrebu uz imenice u jednini i množini, govori o sročnosti, a dotiče se i brojevnih imenica. Nakon toga slijedi poglavlje o zamjenicama pod naslovom *Das Fürwort/Pronomen* (35–24). Zamjenice dijeli na lične, povratne, posvojne, pokazne, odnosne i upitne te navodi tipove deklinacije. Nakon zamjenica slijedi morfologija glagola u poglavlju pod naslovom *Dritter Theil der Rede* pod podnaslovom *Das Zeitwort/Verbum* (42–78). Poglavlje o glagolima sadržava pregled promjene glagola s obzirom na načine i vremena prema obrascima, odnosno glagolskim vrstama. Nakon poglavlja o glagolima slijedi kratak opis participa u poglavlju *Vierter Theil der Rede* pod podnaslovom *Das Mittelwort/Participium* (78–79) gdje nabraja nastavke za tvorbu glagolskoga pridjeva radnoga i trpnoga te glagolskoga priloga sadašnjega i prošloga.

U petom se poglavlju pod naslovom *Fünfter Theil der Rede* s podnaslovom *Das Nebenwort/Aduerbium* (79–82) može naći klasifikacija priloga s obzirom na pitanja na koja odgovaraju.

U poglavlju *Sechſter Theil der Rede* pod podnaslovom *Das Vorwort/Præpoſitio* (82–85) može se naći popis prijedloga te padeži uz koje se upotrebljavaju.

Usklici su opisani u poglavlju *Siebenter Theil der Rede* u podnaslovu *Das Zwiſchenwort/Interjectio* (85–86) u kojem se nakon definicije navodi popis usklika i njihova značenja.

Posljednje je poglavlje iz morfologije naslovljeno *Achter Theil der Rede* gdje Lanosović pod naslovom *Das Bindewort/Conjunctio* (86–87) definira veznike te navodi njihov pregled s obzirom na službu i značenje.

Nakon gramatičkoga opisa slijedi kraći popis gramatičkih termina na njemačkom i latinskom jeziku (118–119).

Nakon gramatičkoga dijela oba izdanja sadržavaju aneksni njemačko-hrvatski rječnik pod naslovom *Slavonisches Wörterbuch* (121–200). Natuknice se navode abecednim redom

prema vrstama riječi.[41] Prvo se navode imenice pod naslovom *Selbständige*, zatim pridjevi pod naslovom *Beyständige*, pa glagoli pod naslovom *Zeitwörter*, a nakon toga ostale vrste riječi pod naslovom *Uebrige Redetheilchen*. Natuknična je strana njemačka, a odredišna hrvatska (npr. *die Arzt, ovi likar*; *die Gabe, ovi dar*; *das Obst, ova voćka*). Imenice se navode u nominativu jednine (npr. *das Knie, ovo koljeno*; *der Meister, ovi meštar*; *die Natur, ova narav*). Uz njemačku natuknicu u množini u načelu se navodi hrvatska istovrijednica u množini (npr. *die Aeltern, ovi roditelji*; *die Alpen, ovi Velebići*; *die Hosen, ove Lače*;), ali ima i iznimaka (npr. *das Geld, ovi novci*; *der Schlitten, ova saona, ove saonice*).

Katkad uz hrvatsku imenicu dolazi i njezina istoznačnica ili bliskoznačnica kadšto i različite dijalektne pripadnosti (npr. *posao, robota*; *brijalac, barbir*; *udilj, odmah*; *himben, varljiv*).[42] Hrvatski stupac kadšto može imati sintagmu (npr. *das Paradies, ovi raj, kraljevstvo nebesko*; *die Pfarre, ova župa, stadbena crkva*; *der Pöbel, prosti puk*; *der Drat, žica gvozdena*).

Uz njemačke natuknice dolazi određeni član (npr. *der Abt, ovi opat*; *der Bock, ovi jarac*; *das Dorf, ovo selo*; *das Feuer, ova vatra*). Uz istovrijednice na hrvatskom dolaze pokazne zamjenice (npr. *ovi gospodin, der Herr*; *ova gospoja, die Frau; ovo dite, das Kind*). Kadšto se pokazna zamjenica u muškome rodu koristi u suvremenome obliku kao u primjerima: *ovaj Ekſer*, *ovaj Podplat*, *ovaj Shav*, *ovaj Slavulj* i sl.

Desno od imenice navodi se nastavak za genitiv jednine (npr. *ova groznica, e*; *ovo oko, a*; *ovo voženje, a).*

Pridjevi se navode u nominativu jednine muškoga roda, a uz njih se navode nastavci za nominativ jednine ženskoga i srednjega roda (npr. *gotov, a, o*; *himben, a, o*). U prvim dvama izdanjima pridjevi se uglavnom navode u neodređenome obliku (npr. *dug, kratak, mršav, trudan*), a kadšto se navode i u određenom (npr. *dvorni, okrugli, pristojni*).

Glagoli se navode u infinitivu, a uz njih su navedeni oblici za prvo lice prezenta te za prvo lice perfekta za muški rod (npr. *činiti, činim, činio sam*; *uzeti, uzimam, uzeo sam*; *otvoriti, otvorim, otvorio sam*).

Prilozi, prijedlozi, usklici, veznici i čestice navode se zajedno u istome odjeljku.

---

[41] „Natuknice su svrstane prema gramatičkome kriteriju, tj. leksičko-gramatičkim razredima" (Gostl 1998:43).

[42] Branka Tafra (1985: 191) ističe da Lanosovićevo djelo karakterizira bogata leksička sinonimija koja je najočitiji pokazatelj dijalekatske interferencije. Lanosović uz štokavske riječi dodaje riječi s drugih govornih područja (npr. *ocet, kvasina, sirćet*; *ponjava, lincun*; *podglavak, vankuš*). Kadšto dodaje uz domaće riječi strane (npr. *sudar, pintar*; *mač, kosprda, spada, handžar*; *prozor, pendžer*; *boca, flaša*; *bič, kandžija*; *sprema, škrinja, ormar*). Isti postupak kadšto koristi i u konverzacijskome dijelu priručnika (npr. *divojka, cura*; *gospodar, domaćin, gazda*; *krojač, šivač*; *ladno, studeno*; *skupo, drago*; *svetoshrana/sakristija*). Nijansiranje značenja potvrđuju primjeri: *blag, dragostiv, dvorni, uljudni*; *dom, kuća*; *himbenost, privara*; *nepristance, vazda*; *žalostan, ucviljen, tužan* i sl.

Pod naslovom *Anhang* (201–203) nalazi se rječnik najčešćih muških i ženskih imena. Imena se navode abecednim redom. Uz pojedina se imena navode i odmilice (npr. *Bernardinus, Bernjo, Bernardin*; *Ferdinand, Ferdinando, Ferko*; *Maria, Maria, Millica, Marica*). Nakon rječnika imena slijedi popis blagdana pod naslovom *Benennung der Festtäge* (203–204). Blagdani se ne navode abecednim redom. Nakon popisa blagdana slijedi kraći rječnik naziva za crkvene dostojanstvenike pod naslovom *Benennung der geistlichen Würden* (203–205). Pod naslovom *Benennung der weltlichen Würden* (205–206) nalazi se rječnik vojnoga nazivlja i naziva za državne dostojanstvenike koji se ne navode abecednim redom.

Treći dio knjige sadržava 12 konverzacijskih obrazaca na njemačkom i hrvatskom jeziku u različitim prigodama pod naslovom *Slavonisches Gesprächbuch* (207–240). Obrasci obuhvaćaju situacije iz svakodnevnoga života (npr. pozdravljanje, u gostionici, u crkvi, za stolom, kod krojača) i služe lakšem učenju „slavonskoga" jezika.

Četvrti dio knjige pod naslovom *Verschiedene deutsche und slavonische Briefe* (241–261) sadržava obrasce pisama na njemačkom i hrvatskom jeziku u različitim situacijama (npr. čestitka, zahvala, molba i sl.)

Na samu kraju knjige nalaze se modeli oslovljavanja s punom titulaturom svjetovnih i crkvenih dostojanstvenika na njemačkom i hrvatskom jeziku pod naslovom *Kleines deutsches und slavonisches Titularbuch* (262–272).

Posljednjih pola stranice knjige sadržava popis nekih tiskarskih pogreška pod naslovom *Anzeige einiger Druckfehler* (272). Taj je popis izostao u drugome izdanju.

1. 3. 1. Struktura trećega izdanja

Treće se izdanje gramatike (*Anleitung zur slavonischen Sprachlehre*, 1795.) uvelike strukturno razlikuje od prvih dvaju izdanja. Priručnik se sastoji od dvaju dijelova.

Na samu početku prvoga dijela priručnika nalazi se na 4 stranice obrojčene nulom sadržaj drugoga dijela priručnika (*Innhalt der Hauptstücke*). Nakon toga slijedi mali rječnik najčešćih muških i ženskih imena pod naslovom *Die Namen der Personen* (3–6). Imena se navode abecednim redom kao u prvim dvama izdanjima uz neka odstupanja u sadržaju.[43] Potom slijedi rječnik svetkovina pod naslovom *Benennung der Festtage* (6–7) gdje se, kao i u prvim

[43] Uz neke se natuknice iz prijašnjih izdanja dodaju nova imena (npr. *Andro, Bernjek, Benedik, Baro, Efrem*), neke se natuknice i imena iz prijašnjih izdanja ispuštaju (npr. *Alexa, David, Luka, Mandalina*), a neke se natuknice dodaju (npr. *Augustinus, Augustin, Jago*; *Christus, Krst, Isukrst*; *Elizabeth, Beta, Liza, Elizabeta*; *Engel, Anđeo*; *Gott, Bog*; *Lorenz, Lovro*; *Martinus, Martin*; *Stephel, Stipica*; *Veronika, Verka*; *Wenzel, Vinceslav*).

dvama izdanjima, blagdani ne navode abecednim redom.[44] Nakon popisa blagdana slijedi rječnik naziva dostojanstvenika pod naslovom *Benennung der geistlichen Würden* (8–9). Uz manja odstupanja u sadržaju, rječnik naziva crkvenih dostojanstvenika ne navodi se abecednim redom kao ni u prvim dvama izdanjima,[45] a potom slijedi rječnik naziva državnih dostojanstvenika pod naslovom *Benennung der weltlichen Würden* (9–11) u kojem se također ne navode natuknice abecednim redom uz manja odstupanja u odnosu na prijašnja izdanja.[46]

Nakon rječnika dostojanstvenika slijedi njemačko-hrvatsko-mađarski rječnik pod naslovom *Benennungen* (12–48). Natuknice se navode pojmovno, prema pojmovnim grozdovima ili leksičkim gnijezdima.[47] Rječnik se sastoji od 12 leksičkih gnijezda (*Der menschlichen Theilen, und Eigenschaften, von der Seele*/*Od duše, Von dem Leibe/ Od tjela, Von dem Hausgeräthe*/*Od pokućstva, Von der Küche*/*Od kuhinje, Von dem Garten*/*Od vrtla, Von dem Gartengeräthe*/*Od vrtlarskoga oruđa, Von dem Felde*/*Od polja, Von der Wiese*/*Od livade, Von dem Weingarten*/*Od vinograda, Von dem Meierhof*/*Od stana, Von dem Geflügel*/*Od letušja, Von der Stadt*/*Od varoša, Von der Werkmeistern*/*Od zanatdžijah*). Prvi je stupac njemački, drugi hrvatski, a treći mađarski. 7 leksičkih gnijezda uz imenice sadržavaju popis glagola pod naslovom *Zeitwörter/rieči*, a jednomu su leksičkom gnijezdu dodani i pridjevi pod naslovom *Beywörter/pristavne riči* (15–18). Imenice se navode u nominativu jednine, a uz njih stoji nastavak za genitiv (npr. *der Garten, vrtao, tla*; *die Kanne, kanta, e*; *das Stroh, slama, e*). Uz njemačke imenice dolazi određeni član (npr. *der Hanf, konoplja*; *die Pflanze, rasada*; *das Apfelholz, jabukovina*).

Glagoli se navode u infinitivu, a uz njih stoji nastavak za prvo lice prezenta (npr. *führen, voziti, im*; *hauen, kopati, am*; *rechen, grabljati, am*) uz poneku iznimku (npr. *nachtoppeln, idem*; *pfropfen, navrtati, ucipiti, na pisak usaditi*; *weiden, pasti*).

---

[44] Rječnik svetkovina u trećem izdanju ne sadržava zamjenice u srednjem stupcu uz prijevod na hrvatski (npr. *ovi Božić/Božić*; *ovo Mlado lito/Mlado lito*; *ova Blagovist/Blagovist*), a mogu se naći i neke nove natuknice (npr. *der Tag des heil. Fabian und Sebastian, Fabianovo, Sridozimci*; *Antoniustag, Antunovo*; *Johannes von Nepomuck, Nepomučenovo*; *Magdalenatag, Mandalinovo*), dok se neke natuknice iz prijašnjih izdanja izostavljaju (npr. *die Charwoche, Velika nedilja*; *der grüne Donnerstag, Veliki četvrtak; der Charfreitag, Veliki petak*).

[45] U trećem izdanju Lanosović izbacuje natuknice iz prijašnjih izdanja (npr. *der Weltgeistliche, pop, popo*) te navodi nove natuknice (npr. *das Priesterhum, misništvo, svešteništvo, popstvo, popovstvo*; *der Eremit, samoživac, pustinjak; der Meßner, zvonar*).

[46] U trećem izdanju Lanosović navodi nove natuknice (npr. *der Sekreter, otajnik, otajbenik*; *die Monarchinn, samovladalica, samodržalica*; *die Prinzesinn, vlastelinica, princezica*; *die Wachtstube, stražara*), a izostavlja neke iz prijašnjih izdanja (npr. *der Vicekönig, ban; der Erzherzog, veliki erceg*).

[47] Takav je leksikografski postupak zabilježen u starijoj hrvatskoj leksikografiji i prije Lanosovićeve gramatike (npr. u Tadijanovićevoj gramatici *Svašta po malo* izdanoj u Magdeburgu 1761., ali i prije njega u rječniku dodanomu latinskoj gramatici protumačenoj hrvatskim jezikom Tome Babića 1712., 1745.[2] i Lovre Šitovića Ljubušaka 1713., 1742.[2]), a i u rječnicima drugih europskih naroda. O tome v. Horvat i Ramadanović 2012a: 224.

Pridjevi se navode u neodređenom i određenom obliku u nominativu jednine muškoga roda, a uz njih se navode završetci za ženski i srednji rod jednine (npr. *achtsam, obziran, rni, a, o*; *blond, žut, i, a, o*; *gescheid, pametan, tni, a, o*). Kadšto se ne navodi određeni oblik (npr. *bereit, pripravni, a, o*; *ehrbar, časni, a, o*). Među pridjevima se nalazi i redni broj (*erste, prvi, a, o*).

Nakon rječnika slijede njemačko-hrvatski konverzacijski obrasci podijeljeni u 5 razgovora (49–67) i obuhvaćaju situacije iz svakodnevnoga života u svrhu što bržega učenja „slavonskoga jezika".

Pod naslovom *Verschiedene Briefe* (68–81) mogu se naći obrasci pisama u različitim prigodama.[48]

Nakon obrazaca pisama slijedi prijevod prethodnih 5 konverzacijskih obrazaca s njemačkoga na mađarski jezik (82–111).

Drugi dio priručnika započinje uvodnim gramatičkim dijelom pod naslovom *Vorbereitung zu der slavonischen Sprachlehre* (1–8) nakon čega slijedi pod naslovom *Alphabetisches Verzeichniß* (8–24) hrvatsko-njemačko-mađarski popis riječi koje su u opoziciji po jednom fonemu ili po akcentu (npr. *dvorenje – tvorenje, fratarski – vratarski, luk – luk*). Natuknična je strana hrvatska, a odredišne su njemačka i mađarska (npr. *Dvorenje, das Dienen, aufwarten, ſzolgálat – tvorenje, das Schaffen, Thun, teremtés*; *gasiti, löſchen, óltani – gaziti, waden, gazolni*; *obad, die Brämse, bogyöl – opad, der Abfall, apadás*). Imenice se ne navode uvijek u kanonskom obliku (npr. *glad, grada, dila* i sl.). Glagoli se navode u raznim oblicima (npr. *cepati, cepam, dopada, drobio, mogu*), pridjevi u nominativu jednine muškoga roda (*crnook, lud, ljut*), a potvrđeni su i prilozi (*malo, nazad, rano, sad*) i prijedlozi (*pod*).

Nakon toga slijedi gramatički dio (25–204) koji se uglavnom podudara s gramatičkim opisom u prvim dvama izdanjima (uz manja odstupanja u redoslijedu), a podijeljen je na 16 glavnih dijelova.

Nakon gramatičkoga opisa slijedi mali rječnik imenica, glagola i pridjeva pod naslovom *Das kleine Wörterbuch* (205–216). Rječnik je njemačko-mađarsko-hrvatski. Natuknična je strana njemačka, a odredišne su hrvatska i mađarska. Uz njemačke natuknice u zagradi se navodi određeni član (npr. *Aehre (die) klas*; *Beruf (der) zvanje*; *Enkel (der) unuk*). Imenične natuknice navode se u nominativu jednine, a uz njih se navodi nastavak za genitiv (npr. *Flinte (die) puška, e*; *Lauge (die) lug, a*; *Pfand (das) zalog, a*). Glagoli se navode u infinitivu (npr. *schnarchen, hrkati*; *uiben, vižbati; verbergen, sakriti*). Pridjevi se navode u nominativu jednine

[48] Obrasci pisama uglavnom su preuzeti iz prijašnjih izdanja, no razlikuju se prema mjestu i godini. Neki su obrasci izostavljeni, a mogu se naći i novi.

muškoga roda u neodređenom i određenom obliku, a uz njih se navode završetci za nominativ jednine ženskoga i srednjega roda (npr. *barmherzig, milosrdan, dni, a, o*; *dünn, tanak, ki, a, o*; *eben, ravan, vni, a, o*)[49].

Na samu kraju drugoga dijela trećega izdanja nalaze se tri njemačko-hrvatska konverzacijska obrasca (217–223) koji su naslovljeni: *Od učenja, Od šetanja* i *Od jila*. Nakon toga slijedi njemačko-mađarski prijevod istih obrazaca (224–230).

Lanosović je ovom knjigom nastojao pomoći da Nijemci uz njemački nauče i ilirski jezik kako bi se olakšala njihova svakodnevna komunikacija.

Lanosovićevo djelo nije regionalno ograničeno, nego je bilo namijenjeno svim hrvatskim krajevima.

1. 4. Dosadašnja istraživanja

Lanosovićeva je gramatika dosada u nekoliko navrata bila predmetom kroatističkih istraživanja. Iako Tomo Maretić (1910: 147) tek spominje Lanosovićevu gramatiku i iako je o Lanosovićevu sudjelovanju u pravopisnoj komisiji pisao Tomo Matić[50], prvu iscrpniju Lanosovićevu jezičnu analizu „slavonske" gramatike donosi Branka Tafra na slovopisnoj, fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini[51]. Osim toga, Tafra je pisala i o slavonskim gramatičarima 18. stoljeća.[52] Lanosovićevom se slavonskom gramatikom detaljnije bavio István Nyomárkay stavivši gramatiku u europski kontekst. Istražujući veze između bečke gramatike (*Verbesserte Anleitung zur deutschen Sprachlehre*, Ofen, 1785.) te hrvatskih i mađarskih školskih gramatika Lanosovićeva doba, Nyomárkay uočava utjecaj spomenute bečke gramatike na Lanosovićevo treće izdanje *Anleitung zur slavonischen Sprachlehre* iz 1795.[53] O Lanosovićevoj je prozodiji pisao Andrej Hendelja, dok je Lanosovićev pristup glagolskom vidu opisala Željka Brlobaš.[54] Usporedbu Voltićeve, Della Belline i Lanosovićeve gramatike na strukturnoj razini istraživala je Darija Gabrić-Bagarić.[55] Fonološkim i

---

[49] U primjeru *braun, mrk, i, o* izostao je nastavak za ženski rod, a u primjeru *alt, star, a, o* nastavak za određeni oblik pridjeva.

[50] Matić, Tomo. 1945. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*. HAZU. Zagreb.
Hadrovics, László. 1994. *Hilfsbuch zu slavistischen Seminarübungen Ausgewählte Schriften*, Budimpešta.

[51] Tafra, Branka. 1985. Lanosovićeva „Slavonska" gramatika, *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*, 179–192.

[52] Tafra, Branka.1991. Slavonski gramatičari u 18. stoljeću, *Vrijeme i djelo Matije Antuna Relkovića*, 133–140.

[53] Nyomárkay, István. 2000. Lanosovićev *Anleitung* u srednjoeuropskom kontekstu, *Kroatističke studije*, Zagreb, 129–166.

[54] Hendelja, Andrej. 2014. Naglasak u *Neue einleitung zur slavonsichen Sprache* Marijana Lanosovića, *Zbornik radova 3. Konferencije mladih slavista*, Budimpešta, 81–83.
Brlobaš, Željka. 2007. *Glagolski vid u hrvatskim gramatikama do 20. stoljeća.* Zagreb.

[55] Gabrić-Bagarić, Darija. 2008. *Grammatica illirica* Josipa Voltića. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34, Zagreb, 115–131.

sintaktičkim opisom u prvim slavonskim gramatikama bavio se Ivo Pranjković.[56] Tvorbom riječi u Lanosovićevoj gramatici bavile su se Marijana Horvat i Martina Horvat,[57] a aneksnim rječnicima Adela Ptičar.[58] Lanosovićeva je gramatika također bila predmetom istraživanja Ane Pintarić, Ljiljane Kolenić, Loretane Despot (Farkaš) i Petre Košutar.[59]

Jezična raščlamba Lanosovićeva priručnika temelji se na analitičarskom postupku koji, uz slovopisne i pravopisne crte, uključuje sve jezične razine: fonološku, morfološku, sintaktičku, tvorbenu i leksičku s obzirom na vrijeme i prostor nastanka te na društvene i povijesne okolnosti u kojima je nastala, ali i u odnosu na hrvatski standardni jezik kakav je u upotrebi danas.

[56] Pranjković (2006).
[57] Horvat i Horvat (2015: 35–46).
[58] A. Ptičar upozorava na neka nesamostalna leksikografska djela u 18. stoljeću pričem spominje i Lanosovićeve rječnike koji su dijelom gramatika (Ptičar 1990: 223–227).
[59] Farkaš (2010), Kolenić (1987: 143–165), Kolenić (1987: 348–353), Kolenić (1991: 176–182), Kolenić (2002: 193–203), Kolenić (2003a), Kolenić (2003b), Kolenić (2006), Kolenić (2011), Košutar (2015: 88–104), Pintarić (1998: 89–106).

2. VANJSKI OPIS GRAMATIKE

Imajući na umu da je osamnaesto stoljeće u slavonskoj kulturi nazvano zlatnim stoljećem jer se oslobođenjem od Turaka javlja težnja za stvaranjem kulturnoga identiteta, ali i da se na početku slavonske jezične tradicije nalaze tri slovnice, među kojima je i Lanosovićeva slavonska gramatika (Pintarić 1998: 93), u ovom će se poglavlju proučavati Lanosovićeva gramatika u odnosu na njegove kako prethodnike, tako i suvremenike.[60]

Prvo izdanje Lanosovićeve gramatike objavljeno je 1778. godine, 11 godina nakon prvoga izdanja Relkovićeve gramatike (*Nova slavonska i nimačka gramatika*, Zagreb, 1767.)[61] i 17 godina nakon prvoga izdanja Tadijanovićeve (*Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*, Magdeburg, 1761.).[62] te samo dvije godine nakon Lanosovićeve latinske gramatike (*Uvod u latinsko ričih slaganje s nikima nimačkog jezika biližkama za korist mladićah složen*, Osijek, 1776.)[63]. Uzveši u obzir te tri činjenice, može se razmatrati vanjski opis Lanosovićeve slavonske gramatike.[64] Osim toga, Lanosovićevu gramatiku valja proučavati u svjetlu starih hrvatskih gramatičara i gramatičarske tradicije u Hrvata općenito.[65] U jezikoslovlju se puno pisalo o utjecaju latinskoga jezika na povijest hrvatskih gramatika (usp. Tafra i Košutar 2019: 139–155). I u ovome će radu biti riječi o utjecaju latinskoga jezika na Lanosovićevu slavonsku gramatiku. Treća je važna činjenica Lanosovićeva slavonska gramatika u europskome kontekstu toga vremena. O tome će biti riječi pri kraju rada.

Lanosović je svoju gramatiku koncipirao kao jezični priručnik uz rječnik i pridodane konverzacijske obrasce, obrasce pisama i titulature čime se nastavlja na rad svojih suvremenika i prethodnika B. Tadijanovića i M. A. Relkovića.[66] Sve su navedene gramatike, osim Lanosovićeve latinske, slično koncipirane. Lanosovićev metajezik je njemački, primjeri su na

---

[60] „Uza spomenutu knjižicu Blaža Tadijanovića, koja sadržava i nešto zanimljive gramatičke građe, od druge polovice šezdesetih godina slavonska štokavština biva i gramatički opisana u dvjema važnim gramatikama: u dvojezičnome djelu Matije Antuna Relkovića *Nova slavonska i nimacska grammatika* ... i u *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache* ... Marijana Lanosovića / Lanoševića" (Samardžija 2014: 13–14).

[61] Relkovićeva je gramatika pod naslovom *Nova Slavonska i Nimacska Gramatika* objavljena triput (Agram, 1767; Beč, ^{2}1774 i ^{3}1789.).

[62] Najstariji je slavonski gramatički zapis Tadijanovićeva gramatika pod naslovom *Svaschta po mallo illiti kratko sloxenye immenah i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik* objavljena dvaput (Magdeburg, 1761; Tropava, ^{2}1766).

[63] O Lanosovićevoj latinskoj gramatici v. Perić Gavrančić (2015) i Perić Gavrančić (2020: 33–36).

[64] Lanosoviću su kao uzori i modeli poslužili njegovi suvremenici M. A. Relković i B. Tadijanović, ali i stari hrvatski gramatičari B. Kašić i A. Della Bella. O tome v. Forko (1884), Pintarić (1998), Kolenić (2003a: 84) i Gabrić-Bagarić (2008: 117).

[65] Lanosović u svojem tekstu upućuje na neke svoje uzore. U trećem izdanju u gramatičkome dijelu u poglavlju o morfologiji brojeva (str. 58) i u poglavlju o glagolima (str. 107) spominje A. Della Bellu te J. Mikalju u poglavlju o „slovima" (str. 8 u drugome dijelu gramatike).

[66] „Stari leksikografi uočili su već u vrijeme jezikoslovnih početaka potrebu povezivanja rječnika i gramatike određenoga jezika... Stoga je većina takvih priručnika, osim Kašićeve i koje mlađe gramatike, uglavnom funkcionirala kao aneksna gramatika uz višejezičnike" (Gabrić-Bagarić 2008: 115).

hrvatskome jeziku (u trećem izdanju prevedeni su i na mađarski) pa je očekivan kontrastivni pristup u objašnjenjima gramatičkih pojava i problema. Kontrastivni je pristup upotrijebljen i u njegovih suvremenika. Tadijanovićeva je gramatika pisana hrvatskim jezikom, kao i Relkovićeva. Osim toga, Lanosovićeva je terminologija, za razliku od one u latinskoj gramatici, isključivo njemačka i latinska, dok je Relkovićeva latinska i hrvatska, a Tadijanovićeva hrvatska.[67] U trećem izdanju u Lanosovića su, pored uobičajenih njemačko-latinskih termina, zabilježena i 2 hrvatska, a uz njih i mađarski termini. U rječničkome je dijelu tako zabilježen termin *rič* za glagole (pored njemačkoga termina *Zeitwörter* i mađarskoga termina *igék*) te termin *pristavna rič* za pridjev (pored njemačkoga *Beyworter* i mađarskoga *tóldalek nevek*).[68]

Što se tiče opsega, najopsežnija je Relkovićeva gramatika s 560 stranica maloga formata, Lanosovićeva u prvome i drugome izdanju sadržava 272 stranice A4 formata,[69] dok je Tadijanovićeva sa svoje 192 stranice maloga formata opsegom najmanja. Lanosovićeva latinska gramatika još je manja i sadržava 183 stranice. Uz izuzetak opsežnijega razmatranja o naglascima (*De Tono Silabarum & Accentibus*/*Od Glasa Silabah i od Nadslovakah*) u Relkovićevoj gramatici koje obuhvaća 6 stranica, strukturna su i sadržajna podudaranja s Lanosovićevom gramatikom uvelike prisutna.[70]

Poglavlja u Relkovićevoj i Lanosovićevoj gramatici već su na prvi pogled slično koncipirana. Nakon definicije određenih pojmova slijedi klasifikacija i paradigme, odnosno primjeri. Tadijanovićev gramatički dio daleko je sažetiji od navedenih, no konceptualno zadovoljava navedeni kriterij. Tadijanovićeve su definicije i tumačenja daleko sažetija, kao i broj paradigmi u poglavljima. Lanosovićeva latinska gramatika opisuje latinski jezik, a metajezik je hrvatski.

Latinski model opisa hrvatskoga jezika u slavonskih gramatičara ostaje kao dug tradiciji u skladu s gramatičkim opisom starih gramatika, a odnosi se na ugledanje na portugalskoga gramatičara Emanuela Alvaresa[71] i Bartola Kašića.[72]

---

[67] Utjecaj je latinskoga jezika na povijest hrvatskih gramatika višestruk. Jedan je od njih ostavio traga u nazivlju. Taj se trag očituje i danas primjerice u nazivu padeža.
[68] O jezikoslovnome nazivlju će više biti riječi u poglavlju o leksiku.
[69] U trećem izdanju Lanosovićev je priručnik nešto kraći te sadržava 230 stranica.
[70] „Štoviše, nema nikakve sumnje da je Lanosovićeva nastala pod izravnim utjecajem Relkovićeve" (Pranjković 2006a: 44).
[71] Jedan od utjecaja latinskoga jezika na stare gramatike svakako je i trodijelnost gramatičkoga opisa koja se zadržala do danas: podjela opisa na fonologiju, morfologiju i sintaksu (Tafra i Košutar 2019: 152).
[72] Bartol Kašić, *Institutionum linguae Illyricae* (*Osnove ilirskoga jezika*), Rim, 1604. (Pretisci: Slavistische Forschungen herausgegeben von Reinhold Olesch, Band 21, Böhlau Verlag, Köln–Wien, 1977; Most/The Bridge, Zagreb, 1990; Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002.)

Relkovićev se gramatički dio sastoji od tri dijela: *I Ortographiae illi slovosloxnosti slavonske* (1–51), *II Od nacsina govorenja, i iztraxivanja Ricsih/Von der Wort=Forschung* (52–248) i *III De syntaxi/Od upravljanja Ricsi/Von der Wortfügung* (249–384). Nakon toga slijedi tematski koncipiran „slavonsko"-njemački rječnik pod naslovom *Ricsnik* (385–464). Nakon rječnika slijedi 20 razgovora iz svakodnevice napisanih „slavonskim" jezikom i prevedenih na njemački pod naslovom *Izvodak / Obicsajnih, i u Govorenje Dohodechih / Razgovorah* (465–554). Na kraju knjige nalazi se tekst kojim se autor brani od onih što su ga napadali zbog *Satira* pod naslovom *Fabulom / Od Mlinara, i njegova Sina* (554–560).

Tadijanovićeva se gramatika sastoji od uvodnoga *Pridgovora* (2–4), zatim slijedi *Ubavistenye* (4–13), a potom tematski koncipiran hrvatsko-njemački rječnik pod naslovom *Imenovanya stvarih u Iezik Illirski, i Niemacski* (1–120). Drugi dio priručnika sastoji se od relativno kratkoga gramatičkoga dijela naslovljena *DRUGGI DIHL* (120–134) koji je podijeljen na poglavlje o imenicama (*U KOMMUSE UZDERXAJE NACSIN OD PRIGIBANYA IMMENAH*) i na poglavlje o glagolima (*CSLANAK OD RICSI*). Nakon gramatičkoga dijela slijedi dio s obrascima razgovora iz svakodnevnoga života kao i u Relkovića (*RAZGOVOR / Gespräche*) koji obaseže 23 razgovora na 34 stranice (135–169). Poglavlje *NACSIN PISATI LIISTE* (170–178) donosi 4 obrazaca pisama uz prijevode na njemački, a potom slijede pod naslovom *SLIDE NADPISZI* obrasci titulatura (179–190). Priručnik završava tablicom množenja.

Lanosovićeva latinska gramatika podijeljena je u skladu s tradicijom na tri dijela. Započinje, kao i u njegovih prethodnika, poglavljem o „slovima" (*Od Slovah, Slovkah, i dilah Govorenja,* 3–4). Slijedi morfološki dio o vrstama riječi podijeljen na 9 dijelova (4–111). Nakon morfološkoga dijela slijedi poglavlje o sintaksi naslovljeno *Upravljenje Ricſih* / *Syntaxis* (112–125). Gramatički dio završava kraćim latinsko-hrvatsko-njemačkim popisom termina naslovljenim *UKAZALO NADIVENIH IMMENAH* (126–128). Nakon gramatičkoga dijela slijedi dio s latinskim poslovicama (*SENTENTIAE VARIORUM*). Slijedi vježbenica. Zadnji dio gramatike sadržava njemačko-hrvatsko-latinski popis glagola s obzirom na način sprezanja. Gramatika završava opisom prefiksacije i popisom glagolskih prefikasa (*Oppomena,* 180–183).

Lanosovićeva je slavonska gramatika koncipirana u okvirima tradicije. U prvome i drugome izdanju nakon pisma carici i predgovora pod naslovom *Vorbericht* (1–4) slijedi gramatički dio (1–120) koji je podijeljen na deset poglavlja. Tematski se dijeli na dio o grafiji (*Von den slavonischen Buchstaben und deren Ausprache*), na osam poglavlja podijeljenih

prema vrstama riječi i na dio o sintaksi naslovljen *Die Wortfügung/Syntaxis*.[73] Nakon gramatičkoga dijela slijedi abecedni njemačko-hrvatski rječnik pod naslovom *Slavonisches Wörterbuch* (121–200), nakon njega slijedi abecedni latinsko-hrvatski rječnik imena pod naslovom *Anhang* (201–203). Potom slijede dva popisa riječi po kojima se Lanosović razlikuje od svojih prethodnika: popis blagdana *Benennung der Festtäge* (203–205) te popis naziva državnih i crkvenih velikodostojnika *Benennung der westlichen Würden* (205–206). Kao i njegovi suvremenici, i Lanosović donosi 12 konverzacijskih obrazaca koncipiranih u obliku razgovora iz svakodnevnoga života pod naslovom *Slavonisches Gesprächbuch* (207–240), zatim obrasce pisama pod naslovom *Verschiedene deutsche und Slavonische Briefe* (241–261) te titulature po naslovom *Titularbuch* (262–372).

U trećem izdanju Lanosovićeve gramatike izostavljeno je pismo carici. Priručnik se sastoji od dva dijela. U prvome dijelu priručnika nalaze se rječnici. Priručnik započinje abecednim rječnikom imena (*Die Namen der Perſonen*, 3–6), zatim slijedi popis blagdana (*Benennung der Festtäge*, 6–7), a potom popis crkvenih velikodostojnika (*Benennung der geistlichen Würden*, 8–9), a zatim i državnih (*Benennung der weltlichen Würden*, 9–11). Nakon toga slijedi njemačko-hrvatsko-mađarski rječnik pod naslovom *Benennungen* (12–48) koji je podijeljen na 12 semantičkih polja. Svako semantičko polje započinje abecednim popisom imenica, a neka polja sadržavaju i popis imenica i pridjeva. Nakon rječnika slijedi konverzacijski dio (49–67) koji sadržava pet razgovora prevednih s njemačkoga na hrvatski jezik. Dio o obrascima pisama naslovljen je *Verschiedene Briefe* (68–81), a nakon njega slijedi prijevod konverzacijskih obrazaca s njemačkoga na mađarski (82–100) te prijevod obrazaca pisama s njemačkoga na mađarski (101–11). Drugi dio priručnika naslovljen je *Vorbereitung zu der Slavonischen Sprachlehre* (1–204). Nakon gramatičkoga dijela slijedi mali njemačko-hrvatsko-mađarski rječnik naslovljen *Das kleine Wörterbuch* (205–216) koji sadržava abecedni popis glagola, imenica i pridjeva. Nakon rječnika gramatičkomu su dijelu pridodana 3 konverzacijska obrasca, prvo njemačko-hrvatska, a potom njemačko-mađarska (217–230).

Lanosovićeva slavonska gramatika započinje kraćim pismom tadanjoj carici Mariji Tereziji naslovljeno *Samovladalice*. I Relkovićeva gramatika započinje pismom posvećenim zagrebačkom biskupu Francisku Thauszyju naslovljeno *Vaša Ekselencija*.[74] Nakon toga u Lanosovićevoj gramatici slijedi predgovor pod naslovom *Vorbericht*. U starih je gramatika

[73] Utjecaj latinskoga jezika na povijest hrvatskih gramatika ogleda se i u uporabi latinskoga metajezika u gramatičkome opisu. U Lanosovića su naslovi pisani njemački i latinski, kao i termini, no metajezik je njemački.
[74] Posvetu nalazimo i u Della Bellinoj gramatici (*Istruzioni grammaticali della lingua illirica*, 1728.) koja je naslovljena *Ekscelencijo*.

predgovor bio uobičajeno poglavlje u kojem se autor obraća čitatelju. Tako, primjerice, na predgovor nailazimo u gramatici Bartola Kašića (*Onima koji uče ilirski jezik*),[75] u gramatici Jurja Križanića,[76] ali i u gramatikama Tome Babića (*Milomu i dragomu štiocu*),[77] Lovre Šitovića (*Priljubljenomu štiocu*),[78] Ardelija Della Belle (*Autor čitatelju*), te u Lanosovićevih suvremenika Blaža Tadijanovića (*Pridgovor*) i Matije Antuna Relkovića (*Pridgovor dobrovoljnom slavonskom štiocu*) čime se Lanosović uklapa u tradiciju. Iznimkom možemo smatrati tek Lanosovićevu latinsku gramatiku koja ne sadržava predgovor, kao i treće izdanje Lanosovićeve slavonske gramatike gdje je pismo carici izostavljeno jer carica tada više nije bila živa. U predgovoru slavonskoj gramatici Lanosović govori o potrebi Nijemaca za njegovanjem ilirskoga jezika uz poznavanje svjetskoga (njemačkoga) jezika. Osim toga, govori o strukturi svojega jezičnog priručnika, odnosno o podjeli na rječnik, koverzacijske obrasce, primjerke pisama, titulatura, kao i o namjeni pisanja priručnika za govornike koji žele naučiti jezik, a dosad su imali određene dvojbe. B. Tadijanović u svojemu predgovoru upozorava na upotrebu riječi iz materinskoga jezika umjesto tuđih riječi, dok M. A. Relković smatra da je namjena pisanja njegova jezičnog priručnika trostruka: „Slavonska i Nimacska Grammatika, koja i za uzdêrxanje vlaſtitog jezika bi slúxiti mogla, i Mládexi Slavónskoj, za Naucſiti Nimacski jezik, kakono i Nimcem, za primiti Slavonsko Govorénje, bi ù pomochi bila" (IX–X).[79]

Nakon predgovora u Lanosovićevu prvom i drugom izdanju slavonske gramatike slijedi gramatički dio,[80] koji se nalazi i u gramatikama njegovih suvremenika B. Tadijanovića i M. A. Relkovića.[81] Lanosović započinje gramatički opis poglavljem o ortografiji, odnosno o slavonskim glasovima, tj. „slovima" (*Von den ſlavoniſchen Buchſtaben, und deren Ausſprache*).[82] U Tadijanovićevoj gramatici uvodno se poglavlje (*Ubavistenje*) također bavi glasovima, odnosno „slovima".[83] Relkovićevo uvodno poglavlje naslovljeno *Od slovah, silabah i nji(h)ova izgovaranja* sadržava također popis 23 latinična grafema kojima se Slavonci

[75] Bartol Kašić, *Institutiones linguae Illyricae*, Rim, 1604.
[76] Juraj Križanić, *Gramatíčno iskazánje ob rúskom jeziku*, Tobolsk, 1665.
[77] Tomo Babić, *Prima grammaticae institution pro tyronibus Illiricis accomodata a p. f. Thoma Babych a Vellim*, Venecija, 1712, 1745.
[78] Lovro Šitović, *Grammatica Latino-Illyrica*, 1713, 1742, 1781.
[79] Svi se citirani brojevi stranica odnose na izdanje iz 1767.
[80] U trećem izdanju slavonske gramatike gramatički se dio nalazi u drugome dijelu priručnika nakon rječnika i konverzacijskih obrazaca te obrazaca pisama.
[81] Prema Pranjkoviću međusobno su, što se fonološkoga opisa tiče, najsličnije Relkovićeva i Lanosovićeva gramatika. „Štoviše, nema nikakve sumnje da je Lanosovićeva nastala pod izravnim utjecajem Relkovićeve" (Pranjković 2006a: 44).
[82] U trećem je izdanju poglavlje o „slovima" naslovljeno *Von den Buchstaben*.
[83] Za razliku od Lanosovićeve gramatike, Relkovićeva gramatika u poglavlju *Verstopis* na početku donosi popis turcizama i ostalih tuđica koje se rabe u Slavoniji (primjerice *bašča*, *ćuprija*, *jorgan*, *komšija*, *peškir* i sl.), a uz njih bilježi i hrvatske istoznačnice ili bliskoznačnice.

služe. Lanosovićeva latinska gramatika također započinje kraćim poglavljem o glasovima (*Od Slovah, Slovkah, i dilah Govorenja*) u kojem nabraja 23 suglasnika i 6 samoglasnika. Za razliku od svojih suvremenika, Lanosović u slavonskoj gramatici ni u jednom izdanju na popisu ne navodi *j*, a razlikuje se i po načinu navođenja glasova u prvom i drugom izdanju. Naime, on navodi izgovor glasova, npr. *Be, Ce, De, Kappa, iX* i sl. U trećem izdanju poglavlje je prošireno i pridodan mu je abecedni popis riječi koje su u fonološkoj opreci (*Alphabeti∫ches Verzeichniß*, 8–24).[84]

Nakon poglavlja o grafiji u Relkovićevoj gramatici slijedi opširnije poglavlje o naglascima naslovljeno *De Tono Silabarum & Accentibus* (Relković 1767: 23–28). Poglavlje o interpunkcijskim znakovima u Relkovića (*Od razlike slovah, i ostalih zlamenjah, na koja se u Pismu pomljivo paziti mora*) nešto je opširnije no u Tadijanovića koje je uklopljeno u poglavlje o grafiji, dok ga u Lanosovića ne nalazimo.

Tadijanovićevo je poglavlje o morfologiji sažeto te ne donosi podjelu na vrste riječi. U gramatici opisuje imenice, zamjenice i glagole. Relković razlikuje 9 vrsta riječi (*dilova govorenja*): član, imenicu, zamjenicu, glagol, particip, prijedlog, prilog, veznik i usklik.[85] Lanosović u latinskoj gramatici razlikuje osam vrsta riječi (*dilovi govorenja*): imenice, zamjenice, glagole, participe, prijedloge, priloge, usklike i veznike. Lanosović u slavonskoj gramatici u prvome izdanju priručnika razlikuje 8 vrsta riječi, no za razliku od Relkovića, ne govori eksplicitno o kojim je vrstama riječ, već do informacije dolazimo iščitavajući pojedino naslove u morfologiji. Prvom vrstom smatra članove, imenice, pridjeve i brojeve. Pod naslovom *Zweyter Theil der Rede* obrađuje zamjenice (*Das Fürwort/Pronomen*). Glagole opisuje pod naslovom *Dritter Theil der Rede*/*Das Zeitwort*/*Verbum*. Poglavlje o participima naslovljeno je *Vierter Theil der Rede*/*Das Mittelwort*/*Participium*. Priloge smatra petom vrstom riječi i opisani su pod naslovom *Fünfter Theil der Rede*/*Das Nebenwort*/*Aduerbium*, a prijedloge pod naslovom *Sechster Theil der Rede*/*Das Vorwort*/*Praepo∫itio*, dok je usklike opisao u poglavlju naslovljenu *Siebenter Theil der Rede*/*Das Zwi∫chenwort*/*Interjectio*. Veznici su opisani kao posljednja vrsta riječi pod naslovom *Achter Theil der Rede*/*Das Bindewort*/*Conjunctio*. U trećem izdanju Lanosović na početku morfološkoga dijela gramatike nabraja 8 vrsta riječi (*Von den acht Theilen der Rede*). Vrste riječi dijeli na promjenjive i nepromjenjive (kao što je

[84] Sličan popis nalazimo i u Relkovića u poglavlju o akcentu (26–28) gdje navodi istopisnice koje se razlikuju prema izgovoru i značenju (primjerice riječ *svit* u značenju 'svijet' i 'savjet').
[85] Stare grčke i latinske gramatike imaju po osam vrsta riječi kao i u Relkovića, uz izuzetak usklika, dok latinske nemaju člana. Prema I. Pranjkoviću (2006: 18) Relković se uklopio u okvire tradicije ugledavši se na starije hrvatske gramatičare koji imaju latinski inventar riječi, dok je član preuzeo iz njemačkoga jezika iz kontrastivnih razloga.

uobičajeno u suvremenim gramatikama). Promjenjivima smatra imenice, zamjenice, glagole i participe, dok nepromjenjivima smatra prijedloge, priloge, veznike i usklike. Podjela na 8 vrsta riječi još uvijek predstavlja tradicionalno ugledanje na stare gramatičare koji su opis gramatike temeljili na latinskome modelu.

Lanosovićevo poglavlje o imenicama (*Von den ſelbständigen Nennwörtern*/*De Nominibus Subſtantivis*) započinje podjelom na tri gramatička roda, nabrajanjem članova u njemačkom jeziku te pokaznih zamjenica u hrvatskom jeziku,[86] zatim napomenom o tri tipa sklonidbe i deklinacijom pokaznih zamjenica *ovi, ova, ovo*.[87] U trećem izdanju Lanosovićeve slavonske gramatike poglavlje o imenicama je naslovljeno *Das II. Hauptstück / Von dem Nennworte, Nomen* (25–48) u koje je, za razliku od prethodnih izdanja, uklopljen dio o tvorbi imenica vjerojatno pod utjecajem bečke gramatike *Verbesserte Anleitung*[88] gdje zagledanjem i uspoređivanjem struktura nailazimo na podudaranja izuzevši dio o tvorbi umanjenica koji je preuzet iz prvoga izdanja slavonske gramatike. Osim dijela o tvorbi riječi, poglavlju je prirodan i onomastički dio (ojkonimi, oronimi, hidronimi, etnici i sl.) koji postoji i u prvim dvama izdanjima pri kraju poglavlja o imenicama. Poglavlje o tvorbi vjerojatno je preuzeo ugledavši se na Relkovićevu gramatiku koja sadržava opis mocijske tvorbe i tvorbu deminutiva (v. npr. Pranjković 2006a: 20). Za razliku od prvih dvaju izdanja, treće izdanje pod naslovom *Das I. Haupt/tück* (str. 25[2]) sadržava i podjelu vrsta riječi na promjenjive (imenice, zamjenice, glagoli i participi) i nepromjenjive (prijedlozi, prilozi, usklici i veznici). Relkovićevo poglavlje o imenicama (*De declinatione nominum*/*Od pregibanja imenah*) sadržava popis padeža, podjelu na imeničke vrste s tablicom nastavaka, a zatim i sklonidbene obrasce. Lanosovićevo poglavlje o imenicama u latinskoj gramatici započinje definicijom na hrvatskome jeziku[89] te podjelom imenica na: *Imme Vlaſtito* (*Nomen proprium*), *Imme Posobito ili Samostavno* (*Substantivum*) i *Imme Priſtavljeno ili primitljivo* (*Adjectivum*). Slijedi popis padeža i sklonidbene paradigme.

---

[86] Valja napomenuti da Lanosović član ne smatra vrstom riječi u hrvatskome jeziku (za razliku od Relkovića koji član navodi kao jedan od *dilova govorenja*), nego napominje da pokazna zamjenica u slavonskome jeziku nema funkciju označavanja roda, već ima pokaznu funkciju (odnosno član je iz kontrastivnih razloga naveden u poglavlju o morfologiji (usp. Lanosović 1778: 6).

[87] Deklinacijom pokaznih zamjenica započinju i Della Bellino, Tadijanovićevo i Relkovićevo poglavlje o imenicama.

[88] Riječ je o bečkoj gramatici *Anleitung zur deutsche Sprachlehre zum Gebrauche der Nationalschulen in dem Königreiche Hungarn, und Kroatien: Napuchenye vu navuk nemskoga jezika za potrebuvane narodnih skol vugerzkoga, y horvatzkoga kralyeztva*", Budim, 1780. Drugo izdanje gramatike otisnuto je pod naslovom *Verbesserte Anleitung zur deutsche Sprachlehre zum Gebrauche der Nationalschulen in dem Königreich Hungarn* u Ofenu deset godina prije Lanosovićeva trećeg izdanja slavonske gramatike.

[89] „Imme jest s'kojim shtogod nazivamo; kano: Coelum, Nebbo, Terra, Zemlja" (1776: 4).

Strukturno gledano navedena poglavlja su slično koncipirana. Relković i Lanosović navode napomene[90] nakon svake paradigme u kojima se detaljno objašnjavaju specifičnosti u deklinacijama uz iscrpne obavijesti o glasovnim i slovopisnim posebnostima. Podjelu imenica na tri vrste prema završetku u genitivu jednine slavonski su gramatičari preuzeli još od Kašića.[91]

Tadijanovićevi sklonidbeni uzorci ne sadržavaju nazive padeža, no o padežima raspravlja u objašnjenju koncipiranom u obliku pitanja i odgovora na početku poglavlja. Relković navodi latinske termine za padeže, dok Lanosović u prvim dvama izdanjima slavonske gramatike navodi brojeve uz padeže, a u trećem izdanju termine na njemačkom i latinskom (*Erſte Endung/Nominatiuus, Zweyte Endung/Genitiuus, Dritte Endung/Datiuus, Vierte Endung/Accuſatiuus, Fünfte Endung/Vocatiuus, Sechste Endung/Ablatiuus, Achte Endung/Loci*). U latinskoj gramatici Lanosović navodi također brojeve padeža i pripadajuća pitanja pisana hrvatski.

Za razliku od Tadijanovića i Lanosovića u latinskoj gramatici koji razlikuju 6 padeža u jednini i množini[92], Relkovića koji razlikuje 7 padeža u jednini i množini, Lanosović ih razlikuje 7 u jednini i 8 u množini (8. padež je lokativ) u prvim dvama izdanjima (usp. Forko 1884: 51), kao i Della Bella i Kašić. U trećem izdanju u jednini i množini Lanosović razlikuje 8 padeža. Relkovićev obrazac opisuje instrumental, no ne i lokativ, dok Lanosović ide korak dalje i opisuje svih 7 padeža hrvatskoga standardnog jezika. U prvim dvama izdanjima lokativ opisuje samo u množinskim oblicima, dok u trećem izdanju, za razliku od Kašića i Della Belle, lokativ opisuje u jednini i množini.[93] U Lanosovićevu je modelu još uvijek prisutan ablativ.

Primjeri za sklonidbene obrasce u slavonskih se gramatičara razlikuju. Lanosović navodi tip *meštar, junak*[94] i *dan*, a Relković i Tadijanović tip *otac* zabilježen i u Della Belle (u Kašića se nalazi pod posebnim pravilima o iznimkama). Za srednji rod Lanosović navodi primjer *vrime* koji je zabilježen u Kašića i Della Belle. Lanosovićevi primjeri za drugu deklinaciju su *vojvoda* (zabilježen u Kašića i Della Belle) i *divica*. Za *i*-deklinaciju i Lanosović i Relković navode primjer *milost* (zabilježen i u Della Belle). Podudaraju se i u primjerima *gospodin, gospoda* (zabilježeni u Della Belle) te *čovik, ljudi*. Sva trojica slavonskih gramatičara navode i sklonidbeni obrazac za primjer *mati* (koji je zabilježen u Kašića i u Della Belle).

[90] U Relkovića se nazivaju *Biliške*, a u Lanosovića *Anmerkung*.
[91] Jasno je da se podjela u Lanosovićevoj latinskoj gramatici razlikuje jer opisuje latinski jezik.
[92] Tadijanovićeve i Lanosovićeve paradigme u latinskoj gramatici odgovaraju latinskomu modelu – N, G, D, A, V, Abl (= G).
[93] Primjerice L mn. *u Meshtrih, u Vojacih, u Vrimenih, u Vojvodah, u Divicah, u ovih Milloſtih, u Danih* i sl.
[94] U trećem izdanju *vojak*.

Relković navodi i sklonidbene obrasce za primjere *kći* (također zabilježen u Kašića i u Della Belle), *nebo* i *dite*.[95] U Lanosovića, kao ni u Kašića i Tadijanovića, ne nalazimo razliku za živo i neživo u A jd., dok, po uzoru na Della Bellu (str. 6), Relković u svojim bilješkama upozorava na A jd. za živo i neživo (67–68).

Lanosovićevo razmatranje o imenicama sadržava i opsežan popis imenica koje su muškoga i ženskoga roda. Uz napomenu da se rod riječi može odrediti prema značenju i završetku navodi značenjske skupine koje su muškoga roda: muška imena, vršitelje radnje, etnike, životinje, nazive mjeseci, dana u tjednu, oronime, hidronime, nazive stabala, novačanih jedinica, ali i toponime. U popisu nalazimo nelogičnosti, primjerice: *veljača, sreda, subota, nedilja* i *vrba* nalaze se na popisu s imenicama muškoga roda.

Nakon imenica slijede poglavlja o pridjevima.[96] U Lanosovića je poglavlje u prvim dvama izdanjima naslovljeno *Das Beywort*, dok su u trećem izdanju pod naslovom *VI. Hauptstück / Von den Beywörtern und Zahlwörtern* opisani pridjevi i brojevi. Sklonidbeni nastavci za pridjeve se podudaraju u Relkovića i Lanosovića, a primjer *dobar* Lanosović je preuzeo od Della Belle. U bilješci nakon sklonidbe (str. 27) Lanosović upozorava na razliku između određenog i neodređenog pridjeva koja je uvjetovana kontekstualno (neodređen pridjev *lijep* prema Lanosoviću se upotrebljava uz prezent (negiranoga) glagola *biti* (*Petar jeſt liep, Petar nije dobar*), a određeni oblik upotrebljava se u primjerima: *Dobri Pavo jeſt umro, lieni Ivan nije doshao*). Bilješku je Lanosović mogao preuzeti od Della Belle gdje u poglavlju o pridjevima u *paragrafu 1.* (str. 10) navodi posve isto pravilo o razlikovanju određenoga i neodređenoga oblika pridjeva uz slične primjere: *Petar jest/nije dobar, svet, ljep,* dok za neodređeni oblik Della Bella navodi drugačiji primjer: *Mladi čovjek trči brzo* i *Sveti čovjek jest umiljen* (str. 10). Vrlo sličnu bilješku s različitim primjerima nalazimo i u Kašićevoj gramatici (str. 46–47), no Della Bella ilustrira razlike na razini sintakse, on opisuje atributnu i predikatnu funkciju pridjeva (usp. D. Gabrić-Bagarić 2006: 134). U Relkovića se na kraju poglavlja o imenicama neizravno upozorava na razlike između određenih i neodređenih pridjeva: „Slavonska Adjectiva imaju dvostruko zlamenje. 1) Kadaje medju Adjectivum i Substantivum Verbum Auxiliare *Jesam*, onda Adjectivum spade na koje neglasovito slovo. 2) Ako pak kod

[95] Lanosović u latinskoj gramatici navodi ove primjere za sklonidbene obrasce: *narav, meštar, zlamenje, čovik/ljudi, vrime, kolino* i *lice*.

[96] Za naš je opis pridjeva u Lanosovićevoj latinskoj gramatici jedino vrijedno potpoglavlje o nepravilnoj komparaciji gdje se spominju pridjevi: *dobar, bolji, najbolji*; *zao, gorji, najgorji*; *velik, veći, najveći*; *malen, manji, najmanji* te primjer komparacije priloga: *mlogo, višje, najvišje* (str. 27).

Adjectiva i Substantiva nestoji Verbum, tako Adjectivum spada na glasovito slovo" (str. 275–276) (Pranjković 2006a: 27–28).

Komparacija je u opisu bez većih razlika u odnosu na Relkovića. Lanosović opširnije od Relkovića opisuje pridjeve. Za primjer komparacije navodi primjer *sveti* koji je zabilježen i u Kašića. U potpoglavlju *Von den Abgeleiteten Beywörtern*/*De derivatis adjectivis* Lanosović donosi opis posvojnih i opisnih pridjeva, način tvorbe te odlomak o tvorbi umanjenica koji je vjerojatno preuzet iz Relkovićeve gramatike.[97]

Relković u poglavlju o brojevima (*De Numeralibus*/*Od brojenja*/*Von dem Zehlen*) dijeli brojeve na: *Cardinalia, Ordinalia, proportionalia, Collectiva* i *Distributiva*. Lanosović dijeli brojeve na: *Grundzahlen* (*Cardinales*), *Ordnungszahlen* (Ordinales),[98] *Eintheilende Zahlen* (*Distributiva*) i *die abgeleitete Zahlwörter*.[99] Za razliku od Relkovića, Lanosović donosi deklinacijske obrasce za glavne brojeve u sva tri roda na primjeru *jedan, jedna, jedno* (kao što je zabilježeno u Kašića i u Della Belle) i *obadva* (u Kašića i Della Belle oblik *oba*). U Lanosovićevoj latinskoj gramatici zabilježen je samo obrazac za broj *dva* u svim rodovima: *dva, dvi, dvoje* te podjela brojeva. Brojevi se dijele na: *ravne* (*Cardinales*), *Naredljive* (*Ordinales*) i *Razdiljive* (*Distributivi*). Relković i Lanosović donose pravila o sročnosti između broja i imenice. U Lanosovića je, u odnosu na suvremenike, novost poglavlje o izvedenim brojevima (*dvojca, trojca*; *dvoje, troje, četvero*; *jednostruki, četverostruki* i sl.).[100] Spomenuti oblici zabilježeni su u Kašića i Della Belle. U Kašića su u napomeni (str. 58) u poglavlju o brojevnim pridjevima opisani oblici *dvoje, dvojica* i sl. U Della Belle su u poglavlju o rednim brojevima u uputi (str. 19) opisani oblici *dvoje, troje, četvero* te *dvojica, trojica* i sl.

Relković zamjenice dijeli na: *Pronomen Personale, Possessivum, Demonstrativum, Interrogativum, Relativum* i *Indefinitum*. Lanosović zamjenice dijeli na lične (*perſönliche Fürwörter*), povratne (*das zurückkehrende Fürwort*/*Pronomen reciprocum*), posvojne (*zueingende Fürwört*),[101] pokazne (*anzeigende Fürwort*), odnosne (*beziehende Fürwort*)[102] i

[97] O tome je već bilo riječi na početku poglavlja u poglavlju o imenicama.
[98] U trećem izdanju *Ordnende Zahlwörter/ordinales*.
[99] U trećem izdanju je IV. skupina *Vermehrende Zahlwörter*.
[100] Utjecaj je latinskoga jezika na stare gramatičare vidljiv i u uvrštavanju dijelnih, umnožnih i priložnih brojeva među brojeve (primjerice *po dva, dva puta, drugi put* i *dvostruk*). Taj je trag vidljiv i danas (Tafra 2019: 153).
[101] U posvojne zamjenice Lanosović, po uzoru na Della Bellu, uvrštava *vašinski*, a dodaje i *našinski*. Po uzoru na Della Bellu bilježi i paradigmu za čakavski oblik posvojne zamjenice *ma* i *tva* u svim trima rodovima.
[102] Lanosović po uzoru na Della Bellu bilježi i sklonidbu čakavskoga oblika odnosne zamjenice *koji* (*ki, ka, ke*).

upitne[103] (*fragende Fürwort*).[104] U Lanosovićevoj latinskoj gramatici zamjenice su opisane pod naslovom *Drughi Dio Govorenja / Zaimme pronomen*, a dijeli ih na: *Pervoroditljiva ili pervanja* (*Primitiva seu Primigenia*) i *Svodita ili svoditljiva* (*Derivativa seu Derivata*) te na *Samostavna* (*Substantiva*) i *Primitljiva* (*Adjectiva*). *Zaimme primitljivo* (*Pronomen adjectivum*) dijeli na: *Ukazujuća* (*Demonstrativa*), *Prinošujuća ili donošujuća* (*Relativa*), *Upitajuća* (*Interrogativa*) i *Uzdržna* (*Possessiva*). Zabilježeni su sklonidbeni uzorci ličnih zamjenica *ja* i *ti*, zatim *mi* i *vi*. U potpoglavlju o pokaznim zamjenicama zabilježeni su obrasci za pokazne zamjenice: *ovi, ova, ovo*; *oni, ona, ono*. Slijede obrasci za odnosnu zamjenicu: *koji, koja, koje*, a potom upitne zamjenice *tko, koja, što*. U potpoglavlju o posvojnim zamjenicama zabilježene su u svim trima rodovima zamjenice: *moj, tvoj, svoj, naš, vaš, vašinski* i *odkudašnji*, ali bez deklinacijskih uzoraka.

Jedan od utjecaja latinskoga jezika na stare gramatike ogleda se u uvođenju gramatičkih kategorija iz latinskoga jezika, primjerice konjunktiv, potencijal, gerund, gerundiv, participi i sl.[105]

Poglavlje o glagolima u Tadijanovića je naslovljeno *Članak od riči* (130–134), u Relkovića *De verbo* (127–223), u Lanosovićevoj latinskoj gramatici *Trechi Dio Govorenja / Rics / Verbum* (37–98), a u Lanosovićevoj slavonskoj gramatici *Das Zeitwort/Verbum* (42–79).[106] Za razliku od Relkovića koji ne donosi objašnjenja vezanih uz glagolski vid,[107] Lanosović implicitno opisuje glagolski vid. Prema Ž. Brlobaš, tematska okosnica opisa glagola u Lanosovića je gotovo u potpunosti nalik na Della Bellina promišljanja (Brlobaš 2007: 91).

Kriterij podjele glagola na 3 vrste prema nastavku u prezentu (*-am*, *-em* i *-im*) uveo je još Kašić (*učim, tičem, imam*), a nasljeduju ga i Della Bella koji je promijenio redoslijed (*imam, orem* i *učim*), zatim Relković, a potom i Lanosović. Relković razlikuje paradigme *imam, pišem* i *hodim*, dok Lanosović bilježi paradigme: *imam, štiem* i *učim*.[108]

Što se tiče glagola, Relković ih, pod utjecajem latinskoga modela, dijeli na: *Verbum Activum* (*ja ljubim, ja pišem*), *Verbum passivum* (*ja sam ljubljen*), *Verbum neutrum* (*ja rastem*), *Verbum reciprocum* (*promisliti se*), *Verbum impersonale* (*germi, germljaše, germilo je*) i

[103] Lanosović po uzoru na Della Bellu bilježi i čakavsku upitnu zamjenicu *čigov* u svim trima rodovima.
[104] Za razliku od prvih dvaju izdanja, Lanosović u trećem izdanju zamjenice dijeli na osnovne (*das Stammfürwort*) i izvedene (*das vergeleitete Fürwort*).
[105] V. npr. Gabrić-Bagarić 2006: 148, Gabrić-Bagarić i Horvat 2008: 114–115 i Tafra i Košutar 2019: 148–149.
[106] Poglavlje o glagolima u Lanosovića je najopsežnije poglavlje u gramatičkome dijelu.
[107] „To znači da u Relkovića (i to u sva tri izdanja *Gramatike*) nema posrednih objašnjenja vezanih uz glagolski vid...” (Brlobaš 2007: 89–90).
[108] Lanosovićeva latinska gramatika opisuje latinski jezik pa spomenuti kriterij u njoj nije zabilježen.

Verborum regularium (3 konjugacije, na *-am, -em* i *-im*). Lanosović u slavonskoj gramatici dijeli glagole na: *Richtige Abwandlungen*/*Regulares conjugationes* (također 3 konjugacije na *-am, -em* i *-im*), *Der leidenden Bedeutung*/*De verbis passivis* (*jesam ljubljen*), *Von den unrichtigen Zeitwörtern*/*Anomala, sive Irregularia* (*možem*), *Von den mangelhaften Zeitwörtern*/*De verbis Defectivis* (*dignuti*), *Von den zusammengesetzten Zeitwörtern*/*De verbis Compositis* (*napravljam*), *Von den zurückkehrenden Zeitwötern*/*De reciprocis verbis* (*spominjam se*), *Von den unpersonlichen Zeitwörtern*/*De impersonalibus verbis* (*germi*).[109]

Iz navedenoga je vidljivo da Lanosović ima vrlo sličnu podjelu Relkovićevoj, no radi i stanoviti odmak od Relkovića koji ne govori ništa o tvorbi glagolskih oblika. Za razliku od njega, Lanosović donosi detaljna pravila za tvorbu glagolskih oblika pod naslovom *Ableitung der Wandelzeiten* / *Formationes Temporum* (1778: 60). Ona još uvijek ne sadržavaju podjelu na glagolske vrste kao što je to u standardnome jeziku, ali su odmak od dotadašnjega opisa u gramatikama (npr. *umiem* > *umiah, nosim* > *nosiah, čistim* > *čistiah* i sl.).

Od glagolskih kategorija Lanosović opisuje način, vrijeme, broj i lice što nalazimo i u njegovih prethodnika počevši od Kašića.[110]

Još početkom 18. stoljeća želeći hrvatske oblike predstaviti shemom za latinski, odnosno talijanski jezik, u Della Belle su zabilježena,[111] pored indikativa, još 4 glagolska načina: optativ, konjunktiv,[112] imperativ i infinitiv te djelomično i potencijal (usp. Gabrić-Bagarić 2006: 134). Njega će nasljedovati Relković,[113] ali i Lanosović koji također razlikuju 5 glagolskih načina (usp. Kolenić 2003b: 59). Lanosović ih u prvim dvama izdanjima naziva: *die anzeigende Art* (indikativ), *die gebiethende Art* (imperativ), *die verbindende Art* (konjunktiv), *die unbestimmte Art* (u njega ubraja infinitiv, gerund i participe). U trećem izdanju Lanosović zapisuje i peti način: *verlangende Art* (optativ).[114]

Što se tiče glagolskih vremena, Relković razlikuje: *Tempus Praesens*/*Vrime sadašnje*/*Die gegenwärtige Zeit*, *Imperfectum*/*Polak Prošasto*/*halb vergangene Zeit*, *Perfectum Simplex*/*Prošasto Samostavno*, *Perfectum Compositum*/*Prošasto Sastavljeno*, *Plusquam*

---

[109] Lanosović u latinskoj gramatici dijeli glagole na: *Csinecha* (*Activum*), *Terpecha* (*Passivum*), *Srednja* (*Neutrum*) i *Ostavljajuća* (*Deponens*).
[110] Isto je i u Lanosovićevoj latinskoj gramatici.
[111] Konjunktivne (*da hoćem*) i optativne oblike (*o da hoćem*) nalazimo i u Kašića (2002: 209, 213).
[112] Konjunktiv je u opisu hrvatskih glagola došao pod utjecajem latinskoga modela opisa glagola. O glagolskim vremenima v. Brlobaš 2007: 91–92.
[113] Relković razlikuje: *Indicativus, Imperativus, Optativus* i *Conjunctivus* zajedno te *Infinitivus*. O tome v. Pranjković 2006a: 22.
[114] U latinskoj gramatici Lanosović razlikuje 4 načina: *Ukazujuchi* (*Indicativus*), *Zapovidajuchi* (*Imperativus*), *Xelechi i Vexuchi* (*Optativus & Conjuctivus*) i *Nesversheni* (*Infinitivus*).

Perfectum/*Cilo Prošasto*, *Došasto Samostavno*/*Futurum Simplex*, *Futurum Compositum*/*Došasto Sastavljeno*.

Lanosović u latinskoj gramatici razlikuje: *Vrime Sadanje* (*Tempus Præsens*), *Polprošasto* (*Imperfectum*), *Prošasto* (*Præteritum Perfectum*), *Ciloproshasto* (*Præteritum plusquam perfectum*) i *Doshasto* (*Futurum*).

Lanosović u slavonskoj gramatici navodi iste oblike glagolskih vremena, a neki termini za glagolska vremena podudaraju se s onima u Relkovića: *Gegenwärtige Zeit* (sadašnje vrijeme, prezent), *die jüngst vergangene Zeit*/*Praeteritum Imperfectum* (neposredno prošlo vrijeme, imperfekt), *Die I. vergangene Zeit*/*Praeteritum perfectum* (prvo prošlo vrijeme, aorist), *die II. vergangene Zeit* (drugo prošlo vrijeme, perfekt), *die längst vergangene Zeit*/*Plusquam Perfectum* (davno prošlo vrijeme, pluskvamperfekt) i *die künftige Zeit*/*Futurum* (buduće vrijeme, futur I.). U trećem izdanju Lanosović opisuje i futur II. (*die künftige Zeit*).[115]

Dug gramatičarskoj tradiciji je razlikovanje gerunda i participa zabilježeno u Kašića, Della Belle, Relkovića i poslije u Lanosovića (usp. Gabrić-Bagarić 2006: 134).

Lanosovićevo treće izdanje razlikuje se, prema prvim dvama, što pod terminom *unbestimmte* Art navodi uz infinitiv i particip. Tako naprimjer u prvim dvama izdanjima pod terminom *unbestimmte Art* navodi infinitiv, potom gerund – glagolski prilog sadašnji i prošli (npr. *mogući*, *moguvši*), a potom particip za sadašnje vrijeme – glagolski pridjev aktivni u svim trima rodovima (npr. *mogao*, *mogla*, *moglo*) te oblike *bivši mogao* i *budući mogao*. U trećem izdanju uz infinitiv navodi *Vertrettungswort* – gerund (npr. *učeći*), *Lagewort* (*Supina*) – *za + infinitiv* (npr. *za učiti*), te particip za sadašnje vrijeme u svim trima rodovima (npr. *učeći*, *učeća*, *učeće*), particip aktivni za prošlo vrijeme (npr. *učio*, *učila*, *učilo*; *učiv*, *učivši*), particip pasivni za prošlo vrijeme (npr. *učen*, *učena*, *učeno*) te particip za buduće vrijeme (npr. *učiteljan*, *učiteljni*, *učiteljna*, *učiteljno*). Relković particip također dijeli na aktivni i pasivni, a potom u bilješci o participu preterita (npr. *bivši*, *imavši* i sl.) napominje da je indeklinabilan te navodi neke primjere njegove uporabe.

Lanosović, za razliku od Relkovića, daje opširniji opis tvorbe participa s obzirom na završetke glagola u infinitivu (npr. *-ati> -an – udarati*/*udaran*, *-eti>-et – začeti*/*začet*, *-iti>-en – ljubiti*/*ljubljen*, *-uti>-ut – prignuti*/*prignut*). U trećem izdanju poglavlje o participima je

[115] Lanosović za futur I. I futur II. rabi isti termin.

proširenо opisom gerunda za buduće vrijeme, a pod terminima *das Lagewort* (*Supinum*) navodi konstrukciju *za + infinitiv*.

Lanosović poglavlje o prilozima započinje definicijom kao i u Relkovića, a potom slijedi podjela. Relković dijeli priloge po značenju na 15 vrsta. Lanosović dijeli priloge u prvim dvama izdanjima na 17 vrsta prema značenju, no posebno odvaja mjesne. U većini priloga se podudaraju pa možemo pretpostaviti da je Lanosović proširio i doradio Relkovićevu podjelu, no Relkovićevi su primjeri daleko brojniji, a poglavlje o prilozima opsežnije. U trećem izdanju Lanosović proširuje poglavlje o prilozima, a podjelu dorađuje. Priloge dijeli u tri skupine: mjesne (*Den Ort bestimmente Nebenwörter*), vremenske (*Die Zeit bestimmende Nebenwörter*) i prema značenju razlikuje 15 vrsta. Najopsežnija je Lanosovićeva podjela u latinskoj gramatici koja se sastoji od 23 vrste prema značenju, a posebno je pažnja posvećena prilozima mjesta i vremena. Možemo pretpostaviti da je Lanosović doradio Relkovićevu podjelu, dok se neke vrste podudaraju u latinskoj i slavonskoj Lanosovićevoj gramatici.

Poglavlje o prijedlozima Lanosović započinje definicijom, a potom podjelom prijedloga s obzirom na padež koji nadopunjuju. Slično je koncipirano poglavlje i u Relkovića. Što se tiče prijedloga *cicha* koji je zabilježen i u Relkovića, iščitava se utjecaj s juga (usp. Ivšić 1912: 3). Prijedlozi *o, po, pri, prama* upotrebljavaju se uz dativ (u Relkovića uz dativ i lokativ).[116]

Poglavlje o usklicima započinje definicijom, a usklici se dijele prema značenju na 10 vrsta. Relković prema značenju usklike dijeli na 6 vrsta pa možemo pretpostaviti da je Lanosović proširio Relkovićevu podjelu.[117] Usklici se prema Lanosoviću dijele na: *wenn man sich verwundert* (*Haj! Nu! Nuto!*), *wenn man klaget* (*Ajme! jaoh! jah!*), *wenn man aufschreyet* (*O! oho!*), *wenn man freudig ist* (*Veselo! Dobro!*), *wenn man rufet* (*O! hej!*), *wenn man lobet und aufmuntert* (*Nu! Nuder!*), *wenn man besorget, oder drohet* (*ve! Dobro dobro!*), *wenn man fortschafft* (*Biži! Biž odavle!*), *wenn man stillschweigen heißt* (*cz! st! Mir!*) i *wenn man fürchtet* (*Jaoh! jaoh meni!*).

Veznike je Relković podijelio na 7 vrsta, kao i Lanosović. Lanosovićeva podjela glasi: *Bedingende* (*conditionales*), *Entgegendsetzende*/*adversativæ* (*ako, da, ako ne, nego ako…*), *Verurfachende*/*causalles* (*premda, akoprem, premako…*), *Schließende/ilativaæ* (*dakle, indi, odkud…*), *Verknüpfende/copulativæ* (*također, kako tako, da još k tomu…*),

[116] Razumljivo je da je poglavlje o prijedlozima drugačije strukturirano u latinskoj gramatici jer se razlikuje jezik koji se opisuje.
[117] U latinskoj je gramatici, 2 godine prije, usklike podijelio na 14 vrsta.

Absonderende/disjunctivæ (*ili, iliti, nit, niti, ni*) i *Ausfüllende/expletivæ* (*doista, zaisto*). Razlikuju se u jednoj vrsti. Relković umjesto posljednje Lanosovićeve skupine navodi *Exceptivae, Izvadiuchi* (*izvan, već ako*…).

Sintaksa se u starim (slavonskim) gramatikama shvaća kao slaganje oblika i (vrsta) riječi uz izostanak opisa odnosa među opisanim elementima. Pri sintaktičkome opisu upotrebljava se kontrastivni pristup jer su gramatike namijenjene i njemačkom čitateljstvu. Lanosovićev sintaktički opis sadržava 6 poglavlja. Podijeljen je s obzirom na vrste riječi na: imenice i pridjeve, zamjenice, glagole, priloge, veznike i usklike. Relkovićev je sintaktički opis opširniji (dijeli se na 10 poglavlja) te, za razliku od Lanosovićeva, sadržava poglavlje o redu riječi i o članu. Poglavlje o sintaksi u Lanosovićevoj latinskoj gramatici koncipirano je slično.

Lanosovićev se opis razlikuje od Relkovićeva.[118] Opis započinje slaganjem rodova, a poglavlje o imenicama i pridjevima podijeljeno je s obzirom na slaganje imenica prema padežima. U potpoglavlju o genitivu opisuje se pravilo o kongruenciji. Lanosović opisuje slaganje dviju imenica, a potom posvojnoga pridjeva i imenice. Kao i Relković, Lanosović opisuje preobliku imenice u genitivu u posvojni pridjev. Partitivni genitiv opisuju Relković i Lanosović, no u Lanosovića je opis precizniji: u genitivu dolazi imenica kad označuje dio stvari ili količinu (usp. Pranjković 2006a: 52). Opis ostalih dijelova sintakse imenica u ostalim padežima poklapa se s Relkovićevim. Dativ se opisuje pomoću pitanja: *komu?, koliko često?* i *gdje?*

Pridjevima ni u Relkovića ni u Lanosovića nije posvećena veća pozornost. Lanosović, primjerice, napominje da pridjev ne mora uvijek stajati ispred imenice, pridjevi koji izražavaju jednakost, težinu, nemogućnost ili poteškoću dolaze uz dativ (npr. *To je tebi zdravo, Pomnjivomu i najteža jest laka*), a u trećem izdanju Lanosović proširuje potpoglavlja o sintaksi pridjeva dodajući primjerice pravilo da uz pridjeve *dužan*, *težak* i *star* dolazi akuzativ.

Poglavlje o zamjenicama podijeljeno je prema vrsti zamjenica. Sadržava opis upotrebe zamjenica, pravilo za upotrebu enklitičkih oblika zamjenica, zatim glagole koji vežu uza se dativ i akuzativ zamjenica (primjerice *ja ću te pridati njemu, pošaljite ga meni*), opisuje upotrebu odnosne zamjenice *što* te upotrebu povratno-posvojne zamjenice *svoj* koju smatra upitnom, upotrebu enklitičkoga oblika povratne zamjenice *sebe* te upitnih i pokaznih zamjenica. Relkovićevo je poglavlje o zamjenicama slično konicipirano, ali je opširnije.

[118] „Sintaksa, prema Lanosoviću, uči o različitim vezama među riječima, o tome kako vrste riječi pravilno i spretno treba povezivati i uređivati (raspoređivati)" (Pranjković 2006a: 50).

Lanosovićev sintaktički opis glagola sadržava izlaganje o rekciji pojedinih glagola. Poglavlje završava popisom uobičajenih fraza u slavonskome jeziku. Slijedi sintaktički opis priloga kojemu je na kraju pridodan način upotrebe negacije u hrvatskome jeziku, a slično se poglavlje nalazi i u Relkovića u sintaktičkome opisu glagola. Posljednja su poglavlja o sintaksi veznika i usklika, a na kraju se nalazi njemačko-latinski popis važnijih gramatičkih termina (str. 117–120).

Osim gramatičkoga dijela, Lanosovićeva gramatika sadržava i rječnički dio. Rječnički su dijelovi gramatika bili uobičajeni u slavonskim gramatikama.[119] Tako je, primjerice, pretežit dio Tadijanovićeve gramatike dvojezični hrvatsko-njemački rječnik koji je podijeljen na semantička polja (*IMENOVANYA STVARIH ù Iezik Illirski, I Niemacski*, 1–120).[120] Relkovićeva gramatika također sadržava rječnički dio pod naslovom *Vocabularium* / *Ricsnik* / *Wörterbuch* (385–464). Oba Relkovićeva rječnika podijeljena su na semantička polja. Prvi rječnik je hrvatsko-njemački (385–455) koji sadržava 48 semantičkih polja, a potom slijedi hrvatsko-njemački abecedni rječnik pridjeva naslovljen *Adjectiva* (456–464).[121]

Osim rječničkoga i gramatičkoga dijela, Lanosovićeva gramatika sadržava koverzacijski dio pod naslovom *Slavonisches Gesprächbuch* (207–240). Pod naslovom *Ver∫chiedene deut∫che und Slavoni∫che Briefe* (241–261) nalaze se obrasci pisama, a pod naslovom *Kleines deut∫ches i Slavoni∫ches Titularbuch* (262–272) titulature koje su bile uobičajene u slavonskih pisaca.

Konverzacijski su obrasci bili uobičajeni u slavonskim gramatikama. Vrlo su slično koncipirani konverzacijski obrasci u Relkovića i Lanosovića, uz izuzetak trećega izdanja Lanosovićeve gramatike gdje se svi obrasci donose i na mađarskome jeziku. Relkovićeva gramatika sadržava dvadesetak razgovora, a Lanosovićeva u prvim dvama izdanjima 12

[119] O aneksnoj leksikografiji v. Gostl (1998: 41–46), a o hrvatskim aneksnim rječnicima u 18. stoljeću v. A. Ptičar (1990: 224–225).
[120] Više o tome v. Horvat i Ramadanović 2012a.
[121] O Lanosovićevu rječničkome dijelu već je bilo riječi u uvodu.

razgovora.[122] Treće izdanje sadržava 5 razgovora u prvome dijelu gramatike[123] te na samu kraju gramatike tri razgovora.[124]

U Relkovića i Lanosovića obrasci se donose na hrvatskom i njemačkom jeziku.[125] Pojedini su dijelovi obrazaca posve identični. Iz naslova razgovora očituje se tematska podudarnost. Primjerice:

Tablica 1. Usporedba Relkovićeva i Lanosovićeva konverzacijskog obrasca

Relković, 1767.	**Lanosović, [1]1778. i [2]1789.**
Kogagod ljubazno susristi	*Kogagod pozdraviti, i od zdravja uiſtinitiſe*
Od Dorucskovanja, i Stola steranja	*Od razgovornih nacſinah, s'kojima za terpezom sluxitiſe obicſajemo zajedno s'imenima ſtvarih ſtolnih*
Od Rucsanja	*Na rucſak zazvatti*
Od Konaka	*Jednog putnika u Goſtionici*
Dviuh Djakah	*Megju dvima ucſenikom*
Od govorenja Nimacski	*Megju Slavoncem i Nimcem, koji slavonski ucſi*
Od Pohodjenja Bolesnika	*S'jednim nemochnikom*
Od Kupovanja, i prodavanja	*Od Kupovanja i prodavanja*
Od Oblacsenja, i Probavanja Hodiche	*Megju jednim Goſpodinom i Krojacſem (shivacſem) i slugom*

Zagledamo li u pojedine razgovore, vidimo sadržajnu podudarnost, ali i sličnost u pojedinim sintagmama. Primjerice:

Tablica 2. Usporedba Relkovićeva i Lanosovićeva konverzacijskog obrasca

Relković, 1767.	**Lanosović, [1]1778. i [2]1789.**
Dobro Jutro Gospodine. (str. 467)	*Dobro jutro, Goſpodine!* (str. 108)
Jaſam vash Sluga ponizni. (str. 467)	*Sluga pokorni, Goſpodine.* (str. 108)

[122] Naslovi razgovora su: *I. Kogagod pozdraviti, i od zdravja uiſtinitiſe, II. Razgovor Jednog putnika u Goſtionici, III. Razgovor od cerkve, i ſtvarih cerkvenih, IV. Na rucſak zazvatti, V. Od razgovornih nacſinah, s'kojima za terpezom sluxitiſe obicſajemo zajedno s'immenima ſtvarih ſtolnih, VI. Razgovor Megju Slavoncem i Nimcem, koji slavonski ucſi, VII. Razgovor Megju dvima priateljima, kojiuh jedan xaloſtan jeſt, VIII. Razgovor Megju jednim Becſvaninom i jednim priateljom Oſſicſaninom, u Oſſiku, IX. Razgovor Od Kupovanja i prodavanja, X. Razgovor Megjuu jednim Goſpodinom i Krojacſem (shivacſem) i slugom, XI. Razgovor Megju dvima ucſenikom, XII. Razgovor S'jednim nemochnikom.*

[123] Naslovi razgovora su: *Pervi Razgovor, od pozdravljenja*; *Drugi Razgovor, Putnika u goſtionici*; *Trechi Razgovor, od razgovornih nacſinah priko terpeze, i imenah ſtvarih ſtolnih*; *Cſetverti razgovor, od kupovanja i prodaje*; *Peti Razgovor, medju jednim Goſpodinom krojacſem, i slugom.*

[124] Naslovi razgovora su: *Pervi Razgovor, od ucſenja*; *Drugi Razgovor, od shetanja*; *Trechi Razgovor, od jilla.*

[125] U trećem se izdanju donose i na mađarskome jeziku.

Poshto Prodajete jedan Rif? (str. 525)	*Poshto dakle rif?* (str. 231)
Goſpodaru moj! jaſe nisam naucſio dugo pogadjati… (str. 525)	*Znateli shto, Goſpodine, nechuſe duggo s'vami pogagjati…* (str. 213)
Zapovidateli Rina, ili kiselih Kraſtavacah? (str. 499)	*Izvoliteli, Goſpodo, rena, ili kraſtavacah…* (str. 58)[126]

Iz navedenoga je razvidno da je Lanosović konverzacijske obrasce preuzeo od Relkovića.

Može se zaključiti da se Lanosović uvelike ugledao na svoje suvremenike, ponajprije na Relkovića, ali i na stare gramatičare, u prvome redu na Della Bellu i Kašića. Utjecaj je vidljiv u gramatičkoj strukturi i u strukturi općenito, u preuzimanju gramatičkoga modela, primjera, ali i kontrastivnoga pristupa koji je bio uobičajen u ono doba.

[126] Primjer je iz trećega izdanja.

3. UNUTRAŠNJI OPIS GRAMATIKE

3. 1. Slovopis

Slovopis slavonskih pisaca predstavlja prijelaz između hrvatskoga sjevera i juga, a u njemu će postupno doći do novih rješenja.[127]

Tablica 3. Kašićev, Della Bellin, Tadijanovićev, Relkovićev i Lanosovićev grafijski sustav

gramatičar / **fonem**	**Kašić, 1604.**[128]	**Della Bella, 1728.**[129]	**Tadijanović, 1761.**[130]	**Relković, 1767., 1774², 1789.**[131]	**Lanosović, 1776.**[132]	**Lanosović, 1778., 1789², 1795.**[133]
|c|	<ç>	<z>	<cz>, <c>	<c>	<c>	<c>
|č|	<c>	<cj>, <c>	<cs>, <c ʃ>	<cs>	<cs>, <c ʃ>	<cʃ>, <cs>
|ć|	<cch(i)>, <chi>	<ch>, <chj>, <cchj>	<chj>, <chy>, <ch>	<ch>, (tj)	<ch>	<ch>
|ʒ̑|	nije zabilježeno	nije zabilježeno	<g>	<cx>	<cx>	<cx>
|ʒ̀|	<dy>, <gy>, <gi>, <gh>, <ghi>	<gh>, <ghj> (dj)	<gj>, <gy>, <gi>	<gj>, (dj)	<gj>, <di>, <dj>	<gj>
|e|	<ae>		<e>, <æ>, <ë>			<e>
|i|		<i>	<i>, <y>			<i>
|ī|	<ij>	<ij>				<ij>
|j|	<y>	<j>	<j>, <i>, <y>	<j>		<j>, <i>, <y>
|ije|	<ie>					<ie>, <e>, <i>, <je>
|k|			<k>, <c>, <q>	<k>		<k>
|kv|	<q(v)>					nije zabilježeno
|ḷ|	<gli>, <gl>	<gl>, <glj> (lj)	<ly>, <lj>	<lj>	<lj>	<lj>
|ń|	<gn>	<gn>, (nj)	<ny>, <nj>	<nj>	<nj>	<nj>, <gnj>
|r̥|	<ar>, <er>	<ar>	<er>, <ar>	<êr>	<er>	<er>
|s|			<s>, < ʃ>, <sz>, < ʃz>		<s>, < ʃ>, < ʃz>	<s>, <ʃ>
|š|	<sc>	<ʃcj>, <ʃc>, <ss>	<ʃch>, <sch>, <s>	<sh>	<sh>	<sh>, <s>, <ʃ>
|v|	<v>	<v>, <V>	<v>, <u>	<v>		<v>, <u>
|ž|	<x>	<x>	<x>	<x>	<x>	<x>

Slavonski su gramatičari ustalili pisanje grafema <c> za fonem /c/, ustaljena je upotreba dvoslova <cs> za fonem /č/, upotreba dvoslova <ch> za fonem /ć/, kao i dvoslova <cx> za /ʒ̑/ te <gj> za fonem /ʒ̀/. Fonem /ḷ/ dosljedno se bilježi u slavonskih gramatičara dvoslovom <lj>, a fonem /ń/ dvoslovom <nj>. U Lanosovića su još uvijek prisutna kolebanja u bilježenju fonema /š/ i fonema /j/, a usamljen je primjer bilježenje fonema /ń/ troslovom <gnj> te bilježenje

[127] Usp. Moguš i Vončina 1969: 75.
[128] O Kašićevoj grafiji v. D. Gabrić-Bagarić (2002: 395–397).
[129] O Della Bellinoj grafiji v. D. Gabrić-Bagarić (2006: 136–139).
[130] O Tadijanovićevoj grafiji v. Horvat i Ramadanović (2012a: 230–236).
[131] O Relkovićevoj grafiji v. I. Pranjković (2006: 14–15).
[132] O Lanosovićevoj grafiji v. L. Farkaš (2010: 127–129).
[133] O Lanosovićevoj grafiji v. B. Tafra (1985: 182–183).

grafema <q> za /k/. Valja spomenuti i da bilježenje dugoga fonema /ī/ dvoslovom <ij> potječe još od Kašića.

Lanosovićeva grafijska rješenja podudaraju se s onima nastalima za vrijeme reforme latiničke grafije budimskoga kruga[134] koju je proveo fra Stjepan Vilov 1736., neznatno doradio M. A. Relković u *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* 1767., a opjevao fra Emerik Pavić u stihovima.[135]

Tablica 4. Lanosovićev grafijski sustav s primjerima[136]

fonemi	Lanosovićev slovopis	primjeri Lanosovićeva slovopisa
/č/	<cſ>, <cs>	*ovi Cſir, Macs*
/ć/	<ch>	*Duchan, Pechi, ova Pomoch*
/ǯ/	<cx>	*ovi hancxar*
/ǰ/	<gj>	*ovi Angjeo, xegjati*
/j/	<j>, <i>[137]	*Jegulja, Iesti*
/ḷ/	<lj>	*Moljac, Udilj*
/ń/	<nj>, <gnj>	*opadanje, Puſtinja, progognjenje*
/r̥/	<er>	*ova Mercina, ovi Vertao*
/s/	<s>, <ſ>	*ova Staroſt, ſtreljati*[138]
/š/	<sh>, <s>, <ſ>	*ovo Kupalishte, Gaſpar Gradiska*[139]
/v/	<v>, <u>	*ovi Vinac, guozdena*
/ž/	<x>	*ova Zaduxbina*

Većina slavonskih pisaca druge polovice 18. stoljeća za fonem /c/ ustaljuje grafem <c> (Farkaš 2010a: 191–193). Za fonem /c/ Lanosović redovito upotrebljava <c> na početku,

[134] O tome više v. u Pranjković (2005) i Badurina (2012).
[135] Fra Emerik Pavić: *Nadodanja glavni događaja Razgovoru ugodnomu*, 1768.
[136] O grafiji v. npr. Tafra (1985: 183), Badurina (2012) i Farkaš (2010).
[137] Samo iznimno je zabilježen grafem <y> u primjeru *Moyſia* (s. v. *Moyses*, 202), no isti je primjer u trećem izdanju zabilježen grafemom <j>: *Mojſia* (s. v. *Moyses*, 5).
[138] U 3. izdanju su *Jozip* i *Jozipovo* navedeni kao *Josip* (s. v. *Joseph*, 5) i *Josipovo* (s. v. *das Fest des heil. Joseph*, 6). Neki su stari slavonski pisci pisali fonem /s/ grafemom <z>, primjerice Kanižlić, Relković, Tadijanović, Došen i sl. (Farkaš 2010: 201).
[139] Fonem /š/ tek se iznimno bilježi u nekoliko primjera kao grafem <s> što možemo objasniti dotadanjom slovopisnom neujednačenošću. M. A. Relković 1767. uveo je dvoslov <sh> umjesto <ss> za bilježenje fonema /š/ (Pranjković 2006a: 14).

u sredini i na kraju riječi: *ova Kupica* (s. v. *der Becher*, 127)[140], *ovi Jazavac* (s. v. *der Dachs*, 133), *ovi Cekin* (s. v. *der Dukat*, 133), *Cio* (s. v. *Ganz*, 146), *Pucati* (s. v. *Krachen*, 158), *ovi Stric* (s. v. *der Vetter*, 191).[141]

Kao i u većine slavonskih pisaca Lanosovićeva doba (usp. Farkaš 2010: 191–194), fonem /č/ zapisan je dvoslovom <cs>, odnosno <cſ>:

/č/ = <cs> u sredini riječi npr. *cſicska* (s. v. *die Klette*, 155), *ova Ghercska* (s. v. *das Griechenland*, 145), *Ghercski* (s. v. *griechisch*, 147), *macska* (s. v. *der Kater*, 155), *rucska* (s. v. *das Mittagsmahl*, 162), *tucska* (s. v. *der Mörsel*, 163), a u trećem izdanju: *pljuvacska* (s. v. *der Speichel*, 13), *tacska* (s. v. *der Pfahl*, 39); na kraju riječi npr. *ovi Becs* (s. v. *das Wien*, 195), *ovi Bics* (s. v. *die Geißel*, 144), *ovi Ghercs* (s. v. *der Krampf*, 156), *ovi Haracs* (s. v. *die Steuer*, 182), *ovi Kljucs* (s. v. *der Schlüssel*, 179), *ovi Kovacs* (s. v. der Schmied, 179), *ovi Kuhacs* (s. v. *der Koch*, 156), *ovi Macs* (s. v. *der Degen*, 133), *ovi Obiracs* (s. v. *der Churfürst*, 132), *ovi Oracs* (s. v. *der Pflüger*, 171), *ovi Rics* (s. v. das Wort, 196), *zaſtivacs* (s. v. *das Mieder*, 163), a u trećem izdanju npr. *kalapacs* (s. v. *der Dengelhammer*, 37), *obrucs* (s. v. *der Reif*, 39), *xucs* (s. v. *die Galle*, 14) te iznimno na početku riječi npr. *ovi Cslanak* (s. v. *das Glied*, 145).

/č/ = <cſ> na početku i u sredini riječi: *Cſaſtni* (s. v. *ehrbar*, 137), *ovi Cſir* (s. v. *das Ais*, 123), *elcſia* (s. v. *der Geſandte*, 144), *ovi Nacſin* (s. v. *die Art*, 123), *ovi Vecſer* (s. v. *der Abend*, 122). U trećem je izdanju zabilježen primjer *Nepomucenovo* (s. v. *Johannes von Nepomuk*, 6).[142]

Fonem /ć/ zabilježen je isključivo dvoslovom <ch>.[143] Zabilježen je u primjerima: *ovo chuchenje* (s. v. *der Sinn*, 181), *duchan* (s. v. *das Gewölb*, 145), *Pechi* (s. v. *Bachen*, 129), *ova Pomoch* (s. v. *die Hilfe*, 150), *Poſichi* (s. v. *Enthaupten*, 137), *Ukuchanin* (s. v. *der Einwohner*, 136), *Vichnica* (s. v. *das Cabinet*, 132).[144]

---

[140] U radu će se primjeri navoditi prema prvome izdanju, a za primjere iz trećega izdanja izrijekom će se napomenuti odakle su. Budući da se treće izdanje sastoji od dvaju dijelova od kojih su oba iznova obrojčena istim brojevima, naznačit će se kada je riječ o drugome dijelu priručnika.

[141] Udvajanje suglasnika u funkciji označivanja kračine prethodnoga sloga ne smatra se posebnim grafemom. Lanosović kadšto udvaja suglasnike nakon kratkoga samoglasnika pričem udvaja u grafemskom skupu prvi znak. O tome će biti riječi u zasebnom poglavlju.

[142] Iako neki stari pisci koriste grafem <c> za obilježavanje fonema /č/, skloniji smo misliti da je izostavljanjem grafema <s> došlo do tiskarske pogreške.

[143] Primjer *nefrecknike* (75) iz trećega izdanja možemo smatrati tiskarskom pogreškom.

[144] U primjerima *ovo Pitje* (*der Trunk*, 189), *ovo Ukratjenje* (s. v. *der Abbruch*, 122) i *ovo Uzraſtje* (s. v. *die Ebbe*, 135) koristi stariji način pisanja kojim se pokazuje koja je riječ nastala od koje osnove pa dvoslov <tj> ne možemo smatrati jednim od načina bilježenja fonema /ć/. U trećem izdanju u prilog toj tvrdnji može se navesti i primjer: *platja* (51).

Fonem /ǯ/ zabilježen je dvoslovom <cx> kao i u Relkovića:[145] *ovi hancxar* (s. v. *der Degen*, 133), *ova Kancxia* (s. v. *die Geißel*, 144), *pencxer* (s. v. *das Fenster*, 139), *ſìncxir* (s. v. die Rette, 155), *ocxak* (s. v. *der Schlot*, 179), *ova Cxighirica* (s. v. *die Leber*, 159) i sl.[146]

Fonem /ʒ̍/ zabilježen je dvoslovom <gj>:[147] *ovi Angjeo* (s. v. *der Engel*, 136), *ova Ergja* (s. v. *der Holunk*, 150), *ovo Evangjelje* (s. v. *das Evangelium*, 137), *ova Gragja* (s. v. *das Gebäude*, 143), *Gjubriti* (s. v. *Miſten*, 165), *Legja* (s. v. *die Lende*, 159), *Takkogjer* (s. v. *Imgleichen*, 154), *Tugj* (s. v. *Fremd*, 141), *ova Xegja* (s. v. *der Durſt*, 134)[148].

Fonemsko-grafemski odnos /g/ – <g> jednak je suvremenomu.[149]

Prema T. Maretiću (1910: 7) nijedan slavonski pisac ne upotrebljava *h* pravilno. Uzroke vidi u ugledavanju u dalmatinske i bosanske pisce.[150] Prema Branki Tafra Lanosović često bilježi suglasnik *h* (1985: 186) kao npr.: *biah* (43), *Buha* (s. v. *der Floh*, 140), *derxah* (62), *duh* (10), *hercſìti*, *herkati* (s. v. *Schnarchen*, 186), *hrana* (s. v. *das Futter*, 140), *Muha* (s. v. *die Fliege*, 140), *pocſeh* (63), *ſìromaha* (106), *Strah* (s. v. *die Furcht*, 140), *Vlah* (10), a u trećem izdanju u primjerima: *koxuhar* (s. v. *der Kürschner*, 48) i *orah* (s. v. *die Nuß*, 23) i sl. Za fonemsko-grafemski odnos /h/ – <h> u Lanosovićevu tekstu karakteristično je i nebilježenje fonema /h/ na početku riječi u primjerima: *Erceg* (s. v. *der Herzog*, 150), *ercegovina* (227), *itac* (s. v. *der Schuß*, 180), *Lacſe* (s. v. *die Hoſen*, 150), *ladan* (s. v. *Kalt*, 157), *rom* (s. v. *lahm*, 160), u sredini riječi u primjerima *Spaija* (17) i *s'njiovima* (216), ali i na kraju riječi u primjeru: *Koxu* (s. v. *der Pelz*, 170). To se može objasniti pravilom da se u izgovoru /h/ u sredini i na kraju riječi ne čuje.[151] Fonem /h/ se ne bilježi ni na početku tvorbenoga šava u primjeru *izlapiti* (59).

---

[145] U 1. izdanju uz leksem *prozor* navodi turcizam *pencxer* (s. v. *das Fenster*, 139), a u 3. i *pencxer* (s. v. *das Fenster*, 26) i *pencſer* (54) u konverzacijskome dijelu. Budući da je turcizam *pendžere* prilagođenica perzijskoga leksema *penčere* (AR IX: 771), skloni smo mišljenju da je Lanosović grafijsku i fonološku prilagodbu napravio prema perzijskomu leksemu pričem je imao na umu i umekšavanje palatala pri izgovoru.

[146] Svi navedeni primjeri su turcizmi.

[147] Dvoslov <gj> zabilježen je u primjeru *japungja* (s. v. *der Mantel*, 162). Spomenuti leksem prilagođen je prema turskom leksemu *japyngy* (AR IV: 463). Skloniji smo pomisli da grafem <gj> ne bilježi fonem /ǯ/, već da je riječ o fonemskome slijedu /g/ + /j/. To možemo objasniti i utjecajem slavonskoga govora pričem se /ǯ/ umekšava u /ʒ̍/ (v. npr. Kolenić 1997: 108).

[148] Digraf <dj> ne možemo smatrati načinom bilježenja fonema /ʒ̍/ u primjerima: *ovi Dogadjaj* (s. v. *die Geſchichte*, 144), *gradja* (s. v. *das Gebäude*, 143), *ovo Porodjenje* (s. v. *die Geburt*, 143), *ovo Sudje* (s. v. *das Geschirr*, 144), kao ni u primjerima *medju* (64), *čestje* (56), *medjuto* (64) i *probudjuje* (73) iz trećega izdanja, već ga također možemo objasniti starijim načinom pisanja pričem se označava osnova riječi od koje je riječ nastala.

[149] O udvajanju suglasnika i umetanju grafema <h> biti će riječi u zasebnom poglavlju.

[150] O tome v. i Tafra 1985: 186.

[151] „*H* im Anfange lautet wie im Deutſchen: in der Mitte aber, und am Ende wird es vor einem Selbſtlauter nicht gehöret.” [„*H* na početku glasi kao na njemačkom: ali u sredini i na kraju se ne čuje ispred samoglasnika”] (Lanosović 1778: 4).

Osim toga, u slavonskih je pisaca česta zamjena <h> sa <k> (usp. Maretić 1910: 154) koja je zabilježena u primjeru: *zaktivati* [2a]. U primjeru *kuvarica* (23) zabilježena je supstitucija *h/v*.[152]

Nema nikakvih posebnosti u bilježenju fonema /i/, osim što u primjeru *Jmanje* (s. v. *das Gut,* 146) fonem /i/ bilježi grafemom <j>. Možemo pretpostaviti da je riječ o grafijskoj neujednačenosti jer se isti primjer pojavljuje bilježen grafemom <i> u primjeru: *Imanje* (s. v. *die Habe*, 148).

Fonem /j/ u većini je slučajeva na početku, u sredini i na kraju riječi zabilježen grafemom <j>, no u toj funkciji potvrđen je i grafem <i> u primjeru: *Iesti* (s. v. *Speiſen*, 187). Iznimno je u primjeru stranoga podrijetla zabilježen grafem <y>: *Moyſìa* (s. v. *Moyses*, 202), no isti je primjer u trećem izdanju zabilježen grafemom <j>: *Mojſìa* (s. v. *Moyses*, 5). Lanosović kao i drugi stari pisci nejednako bilježi /j/ u međusamoglasničkom položaju. Tako su, pored: *drugačije* (219[2]), *pijan* (s. v. *trunken*, 214[2]) i *pijančovati* (s. v. *trinken*, 214[2]), potvrđeni primjeri: *boim se* (s. v. *Zagen*, 200), *drugačie* (s. v. *anders*, 126), *hartia* (s. v. *das Papier*, 170), *likaria* (s. v. *die Arznei*, 123), *mantia* (s. v. *die Kutte*, 156), *nepriatelj* (s. v. *der Feind*, 139), *poslie* (s. v. *nach*, 168), *prie* (232), *sianje* (s. v. *die Saat*, 177), *smiati se* (s. v. *lachen*, 160), *taiti* (s. v. *hehlen*, 152), *ugoiti* (s. v. *mästen*, 165), *zriem* (s. v. *reisen*, 176) i sl. U trećem izdanju potvrđeni su primjeri: *briati* (s. v. *barbieren*, 18), *doiti* (s. v. *säugen*, 22), *Gospoinovo* (s. v. *Geburt Maria*, 7), *Mihoilovo* (s. v. *Michaelstag*, 7), *patriarha* (s. v. *der Patriarch*, 8), *provincial* (s. v. *der Provinzial*, 8), *šia* (s. v. *der Nacken*, 13) i sl.[153]

Pri sastavljenom pisanju naglasnih cjelina u primjerima u kojima tonička riječ završava samoglasnikom /i/, a naslonjenica (enklitika) počinje suglasnikom /j/ u međusuglasničkom položaju, redovito je bilježio fonem /j/, primjerice: *illije* (213), *mennije* (219), *kojije* (224), *nittije* (227) i sl. Iznimka je primjer: *boljemie* (239).

Fonem /k/ redovito se bilježi u primjerima grafemom <k>, a od pravila odstupa samo primjer *quietancia* gdje je, prema latinskom grafijskom uzusu, fonem /k/ zabilježen grafemom <q> u suglasničkome slijedu /k/, /v/.[154]

---

[152] O tome v. u Maretić (1910: 156) i Tafra (1985: 186).
[153] Pored primjera u trećem izdanju: *četrnajest* (64), *drugačije* (219[2]) i sl.
[154] Takva uporaba prema latinskome grafijskome uzusu zabilježena je i u B. Kašića (Gabrić-Bagarić 2002: 396), u Della Belle (Gabrić-Bagarić 2006: 139), ali i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 234).

Fonem /ḷ/ Lanosović bilježi dvoslovom <lj> primjerice: *Ganutljiv* (s. v. *Beweglich*, 129), *Ljubezljiv* (s. v. *Lieblich*, 160), *Moljac* (s. v. *die Motte*, 163), *Roditelji* (s. v. *die Aeltern*, 122), *Udilj* (s. v. *Bereits*, 131) i sl.

Fonem /ń/ Lanosović bilježi isključivo dvoslovom <nj>, a zabilježen je u primjerima: *Njiva* (s. v. *der Acker*, 122), *opadanje* (s. v. *die Ebbe*, 135), *Sumnjiv* (s. v. *Argwöhniſch*, 124) i sl. Iznimka je jedino usamljeni primjer *ovo Progognjenje* (s. v. *das Elend*, 136) što možemo okarakterizirati tiskarskom pogreškom, ali i utjecajem tradicije južnih krajeva.

Lanosović sustavno bilježi slogotvorno *ṛ* popratnim samoglasnikom: *izverſni* (s. v. *Anſehnlich*, 124), *ova Juternja* (s. v. *die Metten*, 163), *ova Mercina* (s. v. *das Aas*, 122), *Pervi* (s. v. *Erſte*, 137), *Ternaſt* (s. v. *Dornicht*, 134), *Utverditi* (s. v. *Befeſtigen*, 129), *ovi Vertao* (s. v. *der Garten*, 143) i sl.

Fonem /s/ zapisan je ovako:

grafemom <s> na početku, u sredini i na kraju riječi = *osloboditi* (s. v. *Erledigen*, 138), *ovi Pas* (9), *Sjajni* (s. v. *Blank*, 129), *ovi Sudar* (s. v. *der Binder*, 127), *treska* (s. v. *Getös*, 145),

grafemom <ſ> na početku i u sredini riječi = *ova Oſovina* (s. v. *die Achſe*, 122), *ova Staroſt* (s. v. *das Alter*, 123), *ſtreljati* (s. v. *Canoniren*, 132).

Nema posebnoga pravila za upotrebu grafema <s> ili <ſ>.[155] Iznimka je tek primjer *ovo Prishtanishte* (s. v. *der Port*, 171) za koji možemo pretpostaviti da je tiskarska pogreška. U 3. izdanju su *Jozip* i *Jozipovo* navedeni kao *Josip* (s. v. *Joseph*, 5) i *Josipovo* (s. v. *das Fest des heil. Joseph*, 6).

Fonem /š/ zapisan je uglavnom dvoslovom <sh> te rjeđe grafemom <s>.

Dvoslov <sh> zabilježen je na početku, u sredini i na kraju riječi primjerice: *cxidash* (s. v. *der Speerreuter*, 206), *Frishko* (s. v. *Behend*, 131), *ovo Kupalishte* (s. v. *das Bad*, 126), *Poslushan* (s. v. *Folgſam*, 141), *Shillo* (s. v. *die Ahle*, 122), *tasht* (s. v. *Eitel*, 137), *Uplashiti* (s. v. *Erſchrecken*, 138) i sl.

Grafem <s> odnosno <ſ> zabilježen je iznimno u primjerima: *Gradiska* (23), *ovi Izmisljavac* (s. v. *der Dichter*, 133), *Stipci* (s. v. *die Zange*, 198).[156] U trećem izdanju zabilježen je primjer: *Gaſpar* (s. v. *Gaſpar*, 4).

[155] O udvojenim suglasnicima u funkciji označivanja kračine prethodnoga sloga v. u poglavlju o pravopisu.
[156] Uporabu grafema <s> u funkciji fonema /š/ možemo protumačiti njemačkim i mađarskim jezičnim utjecajem.

Uz uobičajeno <v> za fonem /v/ zabilježen je i grafem <u> u primjeru *guozdena* (s. v. *der Drat*, 133). Ista je riječ zabilježena grafemom <v> u genitivu jednine kao: *(xicce) gvozdene*, a u trećem izdanju: *gvozdena* (s. v. *die Grabschaufel*, 33).

Fonem /z/ redovito je zabilježen grafemom <z>.[157]

Fonem /ž/ zabilježen je na početku, u sredini i na kraju riječi grafemom <x> kao u primjerima: *Jex* (s. v. *der Igel*, 153), *Moxebit* (s. v. *Etwa*, 139), *Sloxni* (s. v. *Einig*, 137), *Stoxernik* (s. v. *der Cardinal*, 132), *ova Xenidba* (s. v. *die Ehe*, 136), *Xetva* (s. v. *die Aernde*, 122), *ova Zaduxbina* (s. v. *das Almoſen*, 123) i sl.

3. 2. Pravopis

U Slavoniji se razvijaju dvije pravopisne škole – jezuitska i franjevačka (usp. Hadrovics: 1994). Slavonija je od svih hrvatskih krajeva kulturno najsiromašnija uslijed turskih pustošenja, a ono malo škola u to doba drže slavonski franjevci. Nakon mira u Srijemskim Karlovcima (1699.) otvara se put prema elementarnoj kulturi. Franjevci dolaze u Osijek 1687. gdje će otvoriti i svoju školu, ali i teološki provincijalni studij. Osim osječkoga, još važniju ulogu za franjevce ima samostan u Budimu utemeljen 1691. Upravo će se u budimskome franjevačkom kulturnom krugu početi oblikovati treći hrvatski latinički grafijski pravopis – slavonski.[158] Jezuitska, pak, škola dolazi zbog misionarskoga rada iz Zagreba u Požegu 1698. Ondje utemeljuju samostan gdje kasnije otvaraju školu. Time Osijek postaje središtem u istočnoj Slavoniji, a Požega u zapadnoj. S osnivanjem spomenutih škola nastaje književna produkcija što će za posljedicu imati da će 50-ih godina18. stoljeća u Slavoniji biti izgrađen sustav bez većih kolebanja.[159]

Pravopisnim se pravilima regulira pisana praksa: pisanje kontakata fonema, sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi, pisanje interpunkcijskih znakova, pisanje pravopisnih znakova, pisanje velikoga i maloga slova.

Temeljna je odlika svakoga pravopisa način bilježenja glasovnih promjena, odnosno način pisanja kontakata fonema. Fonološkim se načelom smatra bilježenje fonema prema

[157] Iznimno je u primjeru *xaktivate* (220) zabilježen grafem <x> za koji smo skloni misliti da je tiskarska pogreška.
[158] „Veliku su i važnu ulogu u usustavljivanju slavonskog slovopisa odigrali franjevci iz hrvatskog franjevačkog samostana u Budimu (tzv. budimski franjevački krug)" (Badurina 2012: 76).
[159] O fonološkom i morfonološkom načelu u slavonskih dopreporodnih pisaca više v. u Farkaš (2010).

izgovoru, dok se morfonološkim smatra onaj pravopis u kojem se pri pisanju isti morfem uvijek bilježi jednako, odnosno u pismu se čuvaju granice morfema (usp. Badurina 2012: 64–65).

U Lanosovićevoj gramatici u prvim dvama izdanjima ne nalazimo eksplicitnih uputa o pravopisnim pravilima, ali nam konverzacijski dijelovi gramatike i obrasci pisama daju uvid u pravopisna pravila kojima se autor služio te time donosimo nekoliko zaključaka o pravopisnim načelima. Treće izdanje sadržava poglavlje pod naslovom *Von der richtigen Abtheilung der Sylben* (str. 7–8[2]).[160] U njemu su zabilježena pravila o pisanju prijedloga *k* i *s* uz izostavnik (*k'*, *s'*) te o sastavljenom i nesastavljenom pisanju pričem se Lanosović poziva na J. Mikalju.

Lanosovićev je pravopis, kao i većina starijih hrvatskih spomenika, kombinacija morfonološkoga i fonološkoga pravopisa.[161] Morfonološko pisanje, koje prevladava, može se potvrditi primjerima: *gladka* (s. v. *Platt*, 172), *Izkushenje* (s. v. *die Brüſung*, 171), *Izprazni* (s. v. *Eitel*, 137), *merzko* (s. v. *Häßlich*, 151), *ovi Nadpivnik* (s. v. *der Kellner*, 155), *odkupiti* (s. v. *Ablöſen*, 125), *ovi Podpor* (s. v. *die Stüße*, 183), *Razkomadati* (s. v. *Zerstücken*, 200), *redka* (s. v. *die Zeile*, 199), *ova Sercsba* (s. v. *der Zorn*, 199), *ova Shibka* (s. v. *die Ruthe*, 175), *sklizko* (s. v. *Schlüpferig*, 183), *ſvakdanji* (s. v. *Täglich*, 190), *Uztegnuti* (s. v. *Maſſigen*, 164), *Zebſti* (s. v. *Frieren*, 142), *xeludcu* (s. v. *der Magen*, 162), *zdillolizca* (s. v. *Schmaroßer*, 179). Fonološki se zapis očituje u primjerima: *Iſpovidati* (s. v. *Beicht hören*, 130), *mushki* (s. v. *Männlich*, 164), *ritka* (s. v. *Selten*, 184), *ritki* (s. v. *Rar*, 175), *Ritko* (s. v. *Rar*, 177), *Strugati* (s. v. *Drechſeln*, 134), *ova Svadba* (s. v. *die Hochzeit*, 150) i sl.[162]

Lanosovićev tekst karakterizira odjelito pisanje naglasnih cjelina, no zabilježeno je i sastavljeno pisanje naglasnih cjelina, odnosno prednaglasnice i zanaglasnice pišu se uz naglašenu riječ.[163]

Niječnice se u prvim dvama izdanjima uglavnom pišu sastavljeno uz riječ koju negiraju: *nemogu* (231), *nenajdem* (230), no u trećem izdanju pišu se i sastavljeno i rastavljeno: *nebih* (52), *nebudete* (57) i *neznam* (59) pored: *ne mogu* (51), *ne bude* (56), *ne dajte* (59), *ne mogu* (59), *ne mogu* (60), *ne najdem* (62), *ne moxe* (63), *ne mogu* (63) i sl.

[160] Riječ je o drugome dijelu gramatike koji je obrojčen jednako kao i prvi pa ga označavamo na ovaj način.
[161] Tafra smatra da je Lanosovićev pravopis morfonološki s veoma rijetkim fonetskim crtama (1985: 183).
[162] Morfonološkom je pravopisu nešto skloniji i njegov prethodnik M. A. Relković: „Čini se ipak da je nešto skloniji... morfonološkom negoli fonološkom pravopisu" (Pranjković 2006a: 16).
[163] Isti je način pisanja zabilježen u Tadijanovića (v. Horvat i Ramadanović 2012a: 237) i Relkovića.

Prijedlozi *k* i *s* pišu se uz imenicu uz izostavnik:[164] *K'* (s. v. *Zu*, 200), *k'menni* (217), *s'Jednim* (30), *s'Junakom* (9), *s'kojima* (216), *s'Mennom* (35), *s'Meshtrima* (9), *s'Njim* (35), *s'ovim* (215) i sl. U trećem izdanju primjerice: *s' njihovima* (54), *s' malenim* (56), *s' Ivana* (60), *s' Bogom* (61), *s' vami* (63) i sl.[165]

Zanaglasnice se pišu zajedno uz naglašenu riječ.[166] Zamjenična zanaglasnica *se* redovito se u prvim dvama izdanjima bilježi uz glagole u primjerima: *Bjeſimſe* (s. v. *Raſen*, 176), *borimſe* (s. v. *Ringen*, 177), *govoriſe* (s. v. *Man*, 165), *Iſpovjeditiſe* (s. v. *Beichten*, 130), *izſelivamſe* (s. v. *Räumen*, 176), *kupioſam* (s. v. *Kaufen*, 157), *Ogovaratiſe* (s. v. *Entschuldigen*, 138), *pokorimſe* (s. v. *Demüthigen*, 134), *ponizitiſe* (s. v. *Demüthigen*, 134), *radujemſe* (55), *xuritiſe* (s. v. *Eilen*, 137), a u trećem izdanju: *molimoſe* (56), *nahodiſe* (53), *poſaditiſe* (50), *Radujemſe* (49), *shaliteſe* (57), *truditeſe* (58) i sl.

Ostale zamjenične zanaglasnice bilježe se uz naglašenu riječ u primjerima: *govorihmu* (36), *govorihjoj* (36), *ljubimte* (36), *ubijih* (36) i sl.

Glagolske zanaglasnice pišu se uz naglašenu riječ u primjerima: *blagovaoſam* (s. v. *Eſſen*, 138), *oſvoioſam* (s. v. *Eigen*, 137), *pozvaoſam* (s. v. *Citiren*, 133), *ſtreljaoſam* (s. v. *Canoniren*, 132), a u trećem izdanju primjerice: *oniche* (50), *imatichu* (50), *michemo* (53), *Kadachemo* (53), *dragoche* (5), *sliditichu* (56), *miſmo* (56), *jachu* (57), *tobi* (57), *jachu* (58), *michemo* (59), *jachu* (61), *ovdichete* (61), *najtichu* (62), *vidichu* (65) i sl.

Čestica *li* bilježi se uz naglašenu riječ u primjerima: *imateli* (50), *Hocheteli* (53), *jeli* (54), *jelli* (57), *znateli* (63), *noſiteli* (66), *nijeſuli* (66) i sl.

Katkad se zajedno uz naglašenu riječ pišu sve pripadajuće zanaglasnice: *Dragovoljnomije* (227), *Kolikomije* (226), *ſikkoſamje* (s. v. *Fechten*, 141), *sluxioſamſe* (s. v. *Brauchen*, 131), *tiſimi piſao* (36), *Tkocheje* (226), *udalaſamſe* (s. v. *Heirathen*, 152), *uſterpioſamſe* (s. v. *Dulden*, 135), *Vicheteme* (229).

U trećem izdanju rjeđe bilježi naglasne cjeline zajedno pa su naglasne cjeline odvojeno zabilježene u primjerima: *Kako ſe nahodite?* (49), *ne mogu ſe zaderxavati* (50), *Koliko ſe*

---

[164] Takav način pisanja nalazimo i u Della Belle koji slijedom tradicije i Džamanjićeva *Nauka* poučava da se prijedlozi *ka* i *sa* trebaju pisati s izostavnikom kao *k'* i *s'* (Gabrić-Bagarić 2006: 140). To pravopisno pravilo provode i Kašić i Mikalja, a kasnije i Relković.

[165] Tadijanović, primjerice, prijedloge najčešće piše sa spojnicom povezujući pritom riječ uz koju dolaze. Više o tome v. Horvat i Ramadanović (2012a: 239).

[166] Pisanje prednaglasnica i zanaglasnica zajedno s naglašenom riječju zabilježeno je i u Della Bellinoj gramatici (v. Gabrić-Bagarić 2006: 140).

platja? (51), *Ne mogu vam sluxiti* (51), *da bi ſe tako* (52), *Xao mi je* (53), *Koliko ſe placha* (53), *Evo jih* (53), *Ja ſam pripravan* (55), *Vi ſte meni* (56), *za koje vam* (56), *koje ſe vam* (56), *evo vam* (63), *evo vam* (64), *ja ſam vas* (64) i sl.

Kadšto se neki prilozi pišu sastavljeno, kao u primjerima: *Sonuſtran* (s. v. *Jenkſeit*, 154), *Sovuſtran* (s. v. *Dieſſeits*, 135), *Snutra* (s. v. *Inwendig*, 154), *Unapridak* (s. v. *Forthin*, 142), *Unutra* (s. v. *Innerhalb*, 154), a kadšto razdvojeno od prijedloga: *i pak* (s. v. *Dennoch*, 135), *iz jutra* (s. v. *Früh*, 142), *na lievo* (s. v. *Links*, 162), *Na trag* (s. v. *Hinter*, 153), *u iſtinnu* (s. v. *Fürwahr*, 142), *U nutra* (s. v. *Hinein*, 153).[167]

Pravila o pisanju velikoga i maloga slova u Lanosovića nisu provedena sustavno.[168] Kadšto imenice piše velikim početnim slovom kao u njemačkome jeziku: *Dobro zdravi bili, Goſpodine* (209), *Kad odlazi Kocſiash iz Oſſika u Becs?* (209), *Kakvog imate Vina (210), Michemo u Utorak od ovuda dolaziti* (212), a kadšto malim: *dobre juhe* (219), *na dorucſak* (217), *na zapovid vashu* (217), *moje domachice* (217) i sl.

U rječničkome dijelu u prvome dijelu gramatike (121–200) navodi riječi na natukničnoj i na odredišnoj strani velikim početnim slovom:[169] *Megjuto* (s. v. *Indeſſen*, 154), *ova Pushka* (s. v. *die Flinte*, 140), *Nazvatti* (s. v. *Heißen*, 152), *ovo Oruxje* (s. v. *die Waffen*, 194), *Svagdi* (s. v. *Ueberall*, 194), *ovi Zalog* (s. v. *das Pfand*, 170) i sl.[170] Riječi koje su na odredišnoj strani navedene kao sinonim i pišu se druge ili treće po redu u nizu Lanosović uglavnom piše malim početnim slovom neovisno o vrsti riječi: *ova Hitrina, e; izverſnoſt* (s. v. *die Geſshlichkeit*, 144),[171] *Iſtinnito, doiſto, doiſtine* (s. v. *Traun!*, 191), *Prisſtojan, jna, o; prikladan, dna, dno; dicſan, cſna, cſno* (s. v. *Anſtändig*, 124), *Razuman, mna, mno; mudar* (s. v. *Geſcheid*, 146), *Zarucſiti, cſim, cſioſam; perſtenovati* (s. v. *Vermählen*, 193), *Shaptati tam, taoſam; zvixdati, dam, daoſam; xamoriti, rim, rioſam* (s. v. *Wiſpeln*, 197).[172]

---

[167] Prilozi se bilježe sastavljeno i nesastavljeno uz prijedlog u Tadijanovića (primjerice *Unapridak*, 75 pored *iz nutra*, 73) i Relkovića (npr. *Sadataki*, 232 pored *Priko ſutra*, 233 i *Prik-lani*, 233).

[168] Nesustavnost u bilježenju maloga i velikoga slova nalazimo i u Tadijanovića i Relkovića, ali i u starih gramatičara općenito.

[169] Isti je postupak zabilježen u Tadijanovića i Relkovića, primjerice u Tadijanovića (s. v. *Jucſer, geſtern*, 76; s. v. *Viddi, gledaj, pogledaj, ſiehe*, 84; s. v. *Graditi, bauen*, 117) i Relkovića (s. v. *Zvono, die Glocke*, 418; s. v. *Izmotati, izvaditi, auswickeln*, 422; s. v. *Kuhan, na, no, gekocht*, 457).

[170] Iznimno piše prvu riječ na odredišnoj strani malim početnim slovom u ovim primjerima: *ova lopta* (s. v. *der Ball*, 127), *ovo promishljenje* (s. v. *der Bedacht*, 127), *ovi zlamen nebeski* (s. v. *das Geſtirn*, 144).

[171] U Tadijanovića i Relkovića imenice se uglavnom pišu velikim početnim slovom, kao i u njemačkom jeziku.

[172] Jednako tako iznimno piše drugu riječ na odredišnoj strani velikim početnim slovom u primjerima: *ova Churdia; ovi Koxu* (s. v. *der Pelz*, 170), *ova Domovina, a; Ocſevina, e* (s. v. *das Vaterland*, 191), *ovi Raxanj, raxnja; ovo Kopje, a* (s. v. *der Spieß*, 181), *ovi Zdillolizac, zca; Sladokuſac, ſca* (s. v. *der Schmaroßer*, 179).

U rječniku imena, blagdana i naziva dostojanstvenika (201–206) redovito sva imena piše velikim početnim slovom, kao u primjerima: *Bara, Barica* (s. v. *Barbara*, 201), *Ivan* (s. v. *Johann*, 202), *Jozip* (s. v. *Joseph*, 202), *Leonardo* (s. v. *Leonhard*, 202), *Marko* (s. v. *Marcus*, 202), *Nikola* (s. v. *Nicolaus*, 203), *Petar, Pero* (s. v. *Peter*, 203), *Ruxa* (s. v. *Roſa*, 203) i sl.[173]

Imena blagdana Lanosović piše velikim početnim slovom: *ova Blagoviſt* (s. v. *Maria Verkündigung*, 203), *ovi Boxich* (s. v. *die Weichnacht*, 203), *ovo Ivanje* (s. v. *das Feſt des H. Johannes*, 203), *ovo Petrovo* (s. v. *das Fest derer Heil. Peter und Paul*, 203), *ovi Uskers* (s. v. *der Oſtertag*, 203) i sl. U višečlanim imenima blagdana prvi član piše velikim početnim slovom:[174] *ovo Mlado litto* (s. v. *das Neue Jahr*, 203), *ovi Veliki cſetvrtak* (s. v. *der grüne Donnerſtag*, 204),[175] osim ako drugi član nije vlastito ime: *ovo Navishtenje Goſpino* (s. v. *Maria Verkündigung*, 203), *ſveti Jozip* (s. v. *das Feſt des Heil. Joſeph*, 203), *ovo Uzashaſtje Iſukerſtovo* (s. v. *die Himmelfahrt Chriſti*, 203). Iznimka su od toga pravila primjeri: *ſveta tri Kralja* (s. v. *die Heil. Drei Könige*, 203) i *Svi Sveti* (s. v. *das Fest Allerheiligen*, 204) u kojima članove *Sveti* i *Kralja* podrazumijeva kao ime.

Nazive dostojanstvenika piše velikim početnim slovom,[176] kao u primjerima: *ovi Biskup, Vladika* (s. v. *der Biſchof*, 204), *ova Ceſſarica, Carrica* (s. v. *die Kaiſerinn*, 205), *ovi Knez, Grof* (s. v. *der Graf*, 205), *ovi Stoxernik* (s. v. *der Cardinal*, 204). Višečlane nazive Lanosović piše dvojako: *Slobodni Goſpodin* (s. v. *der Barun*, 205), *ovi Veliki Erceg* (s. v. *der Erzherzog*, 205), *Veliki Vojvoda* (s. v. *der General Feldmarſchall*, 206) pored *Nadſtavnik tamnicſarſki* (s. v. *der Profoß*, 206), *Pervovlaſtnik nadpiſni* (s. v. *General Major*, 206), *Tiſſuchnik namiſtni* (s. v. *der Obriſtlieutenant*, 206) i sl.

Od interpunkcijskih znakova u rječnicima upotrebljava zarez kako bi odijelio natukničnu stranu od odredišne i morfološke nastavke, a točku sa zarezom kako bi odvojio istoznačnice i bliskoznačnice. Na kraju retka stavlja točku: *Feuern, Paliti, lim, lioſam.* (141), *Hier, Ovdi.* (152), *die Mauer, ovi Zid, a; ova ſtina, e.* (163), *die Sache, ova Stvar, i.* (177). Zagrade koristi kako bi nabrojio različite odraze jata u riječima: *der Galgen, ova Vishala (vjeshala) ah.* (143), *die Laterne, ova Svichnica (ſvechnica) e; fenjer, a fremd.* (159), *Treu, Viran (vjeran) virna, o.* (190) i sl. Uskličnik koristi kako bi naznačio usklike: *Fort, Bix!* (142),

[173] Vlastita imena u Della Belle su kadšto pisana i malim početnim slovom (npr. *marija*, str. 8), a u Tadijanovića i Relkovića velikim početnim slovom.
[174] U trećem izdanju piše oba člana uglavnom velikim slovom: *Gluha Nedilja* (s. v. *der schwarze Sonntag*, 7), *Cvitna Nedilja* (s. v. *der Palmſonntag*, 7), *Svitlo Marinje* (s. v. *Maria Lichtmeß*, 6), *Tri Kralja* (s. v. *heil. drei Könnige*, 6) pored *veliko Goſpoinovo* (s. v. *Himmelfahrt Maria*, 7) i *malo Goſpoinovo* (s. v. *Geburt Maria*, 7).
[175] Iznimka je od toga pravila primjer: *ova nova godina* (s. v. *das Neue Jahr*, 203).
[176] U prvom izdanju piše *Sveti otac* (s. v. *der h. Vater*, 204), a u trećem *Sveti Otac* (s. v. *der heil. Vater*, 8).

Ha! Haha! (152), *Heysa! Opſaſa!* (152), *Holla! Hoj! Cſujesh!* (153), *Leider! Ah! Ah xaloſti!* (162), *O! O! oh!* (169), *Pfuy! Huj, pfuj!* (173), *Sieh! Evo! Etto!* (188), a u jednome primjeru i upitnik: *Gelt? Jeli?* (148).

U obrascima za konverzaciju (207–240) i primjerima pisama (241–261) koristi točku na kraju rečenice, zareze za odvajanje vokativa i zavisnosloženih rečenica, točku sa zarezom, upitnike i zagrade kojima označava bliskoznačnice: *Nepushtajte, Goſpodo, vino izvitriti. (Izlapiti) Ne, Goſpodine, michemo takki pitti; za zdravje ciloga druxtva.* (221), *Govoriteli vi nashki?* (223).

Bilježenje naglasaka u Lanosovićevu je tekstu nesustavno i bez općih pravila,[177] no kao prozodijska obilježja mogu se navesti načini bilježenja dugih slogova:[178]

- umetanjem grafema <j> u funkciji obilježavanja dugoga /ī/ u primjerima:[179]
  - *ovi Lijst* (s. v. *das Blatt*, 128), *ovi Lijſt, ovo lijſtje* (s. v. *das Laub*, 159), *ovi Lijst* (s. v. *die Wade*, 194);[180]
  - <j> kadšto označava i samo zanaglasnu dužinu: *Ja ucſijm, ti ucſijsh, on ucſij* (57);[181]
- udvajanjem samoglasnika u dugim slogovima: *Naas* (35), *ovi Sook* (s. v. *der Saft*, 177), *ovi Texaak* (s. v. *der Bauer*, 127), *Vaas* (35), *od Vaas* (35), *u Vaas* (35);[182]
- pisanjem <h>:[183]
  - nakon dugoga[184] samoglasnika u primjerima: *ovi Bogh* (s. v. *der Abgott*, 122), *ovi Drugh* (s. v. *der Camarad*, 132), *prighib* (s. v. *die Falte*, 139),

---

[177] Hendelja smatra da je Lanosović pojednostavio prozodiju kako bi Nijemci (lakše) razumjeli hrvatski jezik (2014: 83).

[178] Tadijanović duge slogove također bilježi udvajanjem samoglasnika i pisanjem <h> (Horvat i Ramadanović 2012a: 240).

[179] Bartol Kašić u svojim djelima: *Zarcalo nauka karstjanskoga* (1631.) i *Pistule istomačene iz misala novog rimskog u jezik dubrovački* (1641.) uvodi veći broj novih grafijskih rješenja za fonem /i/ pa tako dugo /i/ bilježi dvoslovom <ij> (Gabrić-Bagarić 1984: 31–32).

[180] U trećem izdanju tvrdnju ilustriraju primjeri: *cijp* (s. v. *der Burzeldorn*, 34), *lijk* (18^2), *lijst* (s. v. *die Wade*, 14), *lijvak* (s. v. *der Trichter*, 39), *pijſma* (21^2) i sl.

[181] U trećem izdanju u primjeru *lijkar* (18^2) grafem <j> je upotrijebljen na mjestu kratkoga sloga sa stajališta standardnoga jezika.

[182] U trećem izdanju Lanosović navodi dvostrukosti za navedeno pravilo: *book, bok* (s. v. *die Seite*, 14), *klaas, klas* (s. v. *die Aehre*, 35), *koost, kost* (s. v. *das Bein*, 14), *noos, nos* (s. v. *die Nase*, 14), *plaast, plast* (s. v. *der Schober*, 37), *ploot, plot* (s. v. *der Zaun*, 31), *snoop, snop* (s. v. *die Garbe*, 35), *vooz, voz* (s. v. *die Fuhre*, 35) i sl.

[183] Iznimke su u primjerima: *Drughi* (s. v. *Andere*, 124), *Ubogh* (s. v. *Arm*, 124), *Ghizdav* (s. v. *Zierlich*, 200) gdje je obilježen prije ili nakon sloga kratkosilazni naglasak.

[184] U trećemu izdanju gramatike Lanosović više ne rabi grafem <h> za bilježenje dugih samoglasnika ili zanaglasne duljine. Tvrdnju ilustriraju sljedeći primjeri preuzeti iz prijašnjih izdanja, a napisani bez <h>: *Bog* (s. v. *Gott*, 4), *knezginja* (s. v. *die Gräfinn*, 10), *erceginja* (s. v. *die Herzoginn*, 10), *ubog* (s. v. *arm*, 16) i sl. Iznimka je od toga pravila primjer: *duhvna* (s. v. *die Nonne*, 9).

- ispred dugoga samoglasnika: *Gherdljiv* (s. v. *Häßlich*, 151), *ghizdanje* (s. v. *die Zierde*, 199), *Naghibati* (s. v. *Beugen*, 131),
- katkada označava samo zanaglasnu duljinu:[185] *ovi Hanghir* (s. v. *der Hengſt*, 150), *ova Poghibio* (s. v. *die Gefahr*, 143).[186]

U poglavlju *Von den ſlavoniſchen Buchſtaben, und deren Ausprache* Lanosović navodi i glavno pravilo o udvajanju suglasnika nakon kratkoga sloga (*dugga*, *falliti*).[187] Valja primijetiti da udvajanje suglasnika nema općih pravila,[188] no prema čestotnosti se može reći da se geminacija događa uglavnom u kratkim slogovima,[189] kao u primjerima: *brigga* (s. v. *die Angſt*, 123), *Illi* (s. v. *Entweder*, 138), *ova Jamma* (s. v. *die Grude*, 146), *ovi Kollar* (s. v. *der Wagner*, 194), *ovo Mirrilo* (s. v. *die Wage*, 194), *ova Parra* (s. v. *der Athem*, 124), *ova Shakka* (s. v. *die Fauſt*, 139), *ova Xabba* (s. v. *der Froſch*, 140), *ova Virra* (s. v. *der Glaube*, 145), *Zritti* (s. v. *Zeitigen*, 200) i sl.[190] U tek nekoliko primjera udvajanje je potvrđeno u riječima dugih slogova: *ovo Cſeſtittanje* (s. v. *der Wunsch*, 196), *Cſuvatti* (s. v. *Hüten*, 152), *izgledatti* (s. v. *Aergern*, 125), *Kazatti* (s. v. *Weiſen*, 197), *Kuppiti* (s. v. *Aufbieten*, 125), *Oppomenuti* (s. v. *Mahnen*, 164), *pocſivatti* (s. v. *Ruhen*, 177), *Ukazatti* (s. v. *Zeigen*, 200) i *Zanikatti* (s. v. *Verneinen*, 193),[191] a potvrđeno je i udvajanje suglasnika uglavnom u glagola kratkih naglasaka, ali na pogrešnu mjestu: *Goſtitti* (s. v. *Bewirthen*, 131), *Zakopatti* (s. v. *Beerdigen*, 129).[192] Iako iznimno rijetko, potvrđeni su i u drugim vrstama riječi u primjerima: *goſtarra* (s. v. *die Schale*, 178), *iſtinnit* (s. v. *Wahr*, 196), *Iſtinniti* (s. v. *Gewiſſe*, 146), *Viſokki* (s. v. *Hohe*, 151), *Iſtinna* (s. v. *die Wahrheit*, 194), *ljuticca* (s. v. *die Natter*, 166), *neoteſſan* (s. v. *Plump*, 172), *ovo Ravnillo* (s. v. *die Raſel*, 174), *tojagga* (s. v. *der Knüttel*, 156), *u iſtinnu*, *ſtanovitto* (s. v. *Fürwahr*, 142), *u iſtinnu* (s. v. *Wahrlich*, 198), *ovo Ukazallo* (s. v. *das Regiſter*, 174), *ovo Upravillo* (s. v. *die*

---

[185] Zanaglasnu dužinu označava i u paradigmama u gramatičkome dijelu, primjerice u G mn. imenica: *Danah* (12), *Divicah* (17), *Meshtarah* (9), ali i u 3. l. mn. prezenta naprimjer: *hocheh* (48), *moguh* (66) i sl.

[186] „Slovo *h*... služi i kao znak za dužinu. Razlika je u tome što je to kod Relkovića ograničeno na finalne pozicije..., a kod Lanosovića ga susrećemo (doduše sasvim rijetko) i u unutrašnjim slogovima" (Pranjković 2006a: 45).

[187] [„Obratite pažnju na sljedeće osnovno pravilo udvostručavanja slova. Suglasnik se udvostručuje kad slijedi kratki samoglasnik; kao: dugga, die Faßdaube, falliti, fehlen; hittiti... Nakon dugog samoglasnika ne događa se udvostručenje… "] (Lanosović 1778: 5–6).

[188] „Udvajanje suglasnika je... vrlo nedosljedno provedeno" (Pranjković 2006a: 45).

[189] Geminacije, tj. udvajanje suglasnika u funkciji označavanja kračine prethodnoga sloga zabilježeno je u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 240) i u Relkovića (Pranjković 2006a: 45), a provedeno je nesustavno.

[190] U trećem izdanju potvrđeni su primjeri: *kossa* (38), *mirriti* (s. v. *messen*, 34), *ſitto* (s. v. *das Sieb*, 29), *slamma* (s. v. *das Stroh*, 36), *ſobba* (s. v. *die Stube*, 26), *ville* (38), *vrillo* (38), *xitto* (s. v. *das Getreid*, 36) i sl.

[191] U ovu bi skupinu pripadao i primjer *Lanossovich* kako se gramatičar potpisao na slavonskoj gramatici.

[192] Jednako tako potvrđeni su i primjeri glagola s kratkim naglaskom koji nije obilježen u primjerima: *oslabiti* (s. v. *abmärgeln*, 125), *ostariti* (s. v. *aeltern*, 125), *prikoriti* (s. v. *aufmußen*, 125) i sl.

Regel, 174), *Viſokkoſt* (s. v. *die Eminenz*, 136).[193] Na jednom je mjestu potvrđeno i dvostruko udvajanje suglasnika u primjeru: *Millovatti* (s. v. *Lieben*, 161).

3. 3. Fonologija

Iz Lanosovićeva gramatičkoga dijela daju se ekscerpirati informacije o nekim glasovnim promjenama. Tako je, primjerice, u poglavlju o morfologiji u sklonidbenim obrascima zabilježeno nepostojano *a*, palatalizacija, sibilarizacija, završno *-l*, a eksplicitno se, primjerice, navodi pravilo o nepostojanom *a* u imenica koje završavaju na *-kva* (1778: 18).

3. 3. 1. Odraz jata

Prva fonološka odrednica Lanosovićeva jezika jest zamjena staroga jata (usp. Tafra 1985: 184). Mijo Lončarić utvrdio je da je Lanosovićev jezik u djelima ikavski štokavski uz pojedinačne ekavizme. Jednako je tako utvrdio da je Lanosović upotrebljavao onaj jezik koji je naučio na školovanju (ikavski štokavski standard u nastajanju) koji se u mnogim pojedinostima razlikuje od orubičkoga govora pa smatra sličnost orubičkoga govora s onim u djelima slučajnim (Lončarić 1985: 193–198). Lanosović kaže da mnogi stavljaju *ie* ili *je* kako bi okitili govor: „Die Slavonier haben keine Doppellauter, als den einzigen *ie*, oder *je*; welcher wie der deutsche *ie* lautet. Doch wird dieser auch selten gebrauchet. Viele setzen ihn in einigen Wörtern um nur eine Zierde der Rede zu Machen" (Lanosović 1778: 5).[194] Tafra zbog toga smatra da je Lanosovićev jezik ikavski, a da je ijekavizme stavljao po uzoru na druge pisce (Tafra 1985: 184). Prema Pranjkoviću (2006a: 44–45) Lanosović je uglavnom dosljedni ikavac. U gramatici svakako prevladava ikavski odraz naprimjer: *biliti* (s. v. *weißen*, 197)[195], *ova cina* (s. v. *der Preis*, 171), *ova divica* (s. v. *die Jungfer*, 153), *ova grihota* (s. v. *das Laster*, 159), *ispovidati* (s. v. *Beicht hören*, 130), *ova likarnica* (s. v. *die Apotheke*, 123), *ovi mihur* (s. v. *die Blaſe*, 128), *nepristance* (s. v. *beständig*, 132), *ova pina* (s. v. *der Schaum*, 178), *ova odića* (s. v. *das Kleid*, 140), *ova sina* (s. v. *der Schatten*, 178), *spovidati* (s. v. *bekennen*, 130), *svidočiti* (s. v. *Zeugen*, 200), *svititi* (s. v. *leuchten*, 161), *uvriditi* (s. v. *beleidigen*, 130), *višati* (s. v. *henken*, 152), *ova zapovid* (s. v. *das Geboth*, 143), *ova zdila* (s. v. *die Schüſſel*, 180), *želiti* (s. v. *Wünſchen*, 198) i sl. U trećem izdanju tvrdnju ilustriraju primjeri: *Blagovist* (s. v. *Maria Verkundigung*, 6), *criva*

[193] Udvajanje suglasnika radi bilježenja kratkih naglasaka zabilježeno je relativno često i u Relkovića (Pranjković 2006a: 16).
[194] [„Slavonci nemaju udvostručene glasove kao *ie* ili *je* koji glase kao njemački *ie*, ali ovo se također rijetko koristi. Mnogi to kažu u nekoliko riječi samo da naprave ukras govora."]
[195] Primjeri su obrojčeni prema prvome izdanju gramatike (Osijek, 1778.) ukoliko nije izričito rečeno da je riječ o trećem izdanju.

(s. v. *das Gedarm*, 15), *čovik* (s. v. *der Mensch*, 13), *diliti* (s. v. *theilen*, 23), *grišiti* (s. v. *sündigen*, 23), *pivati* (s. v. *singen*, 23), *umriti* (s. v. *sterben*, 23), *zanikati* (s. v. *verneinen*, 23), *živiti* (s. v. *leben*, 21) i sl.

Na mjestu etimološkoga *e* također je *i* u primjerima: *jelin* (s. v. *der Hirſch*, 150) i *gližanj* (s. v. *der Knöchel*, 155). Isti su primjeri zabilježeni i u Tadijanovića (usp. Horvat i Ramadanović 2012a: 242).

Jedan dio primjera zapisan je s jekavskim odrazom jata. Pritom su, kao što je bilo uobičajeno, kratki slogovi bilježeni s <je>, kao u primjerima: *djed* (s. v. *der Anherr*, 123), *djelati* (s. v. *arbeiten*, 125), *gnjesti* (s. v. *klemmen*, 158), *ispovjediti se* (s. v. *beichten*, 130), *sjekira* (s. v. *die Hacke*, 149), *sjekirica* (s. v. *das Beil*, 127), *vješt* (s. v. *kündig*, 157),[196] a dugi s <ie>, kao u primjerima: *ovo diete* (s. v. *das Kind*, 155), *lienost* (s. v. *die Trägheit*, 189), *liep* (s. v. *schön*, 184), *liev* (s. v. *links*, 160), *lievo, na lievo* (s. v. *links*, 162), *sliepi mish* (s. v. *die Fledermaus*, 140), *srieda* (s. v. *die Mitte*, 163), *sviest* (s. v. *das Gewissſen*, 145), *zviezda*[197] *nepomicſna* (s. v. *der Firſtern*, 140).

Od toga pravila odstupaju primjeri: *bjeliti* (s. v.*bleichen*, 131), *bjeli luk* (s. v. *der Knoblauch*, 155), *dieteshce* (s. v. *das Kind*, 155), *liepshi* (28), *najliepshi* (28), *sasviemtim* (s. v. *doch*, 135), *ovo sjeno* (s. v. *das Heu*, 150), *sljiva bjela* (s. v. *die Pflaume*, 171), *zapovjedati* (s. v. *befehlen*, 129) i sl.[198]

Ekavski je odraz jata potvrđen u primjerima: *celivati* (s. v. *küßen*, 158), *celovanje* (s. v. *der Kuß*, 156), *koren* (s. v. *der Stamm*, 182), *mnenje* (s. v. *der Sinn*, 181), *sveća* (s. v. *das Licht*, 159), *streljati* (s. v. *canoniren*, 132) i sl.

U rječniku se nalaze dublete kao npr.: *brig/brieg* (s. v. *das Gestade*, 144), *dilo/djelo* (s. v. *die That*, 188), *grišiti/grešiti* (s. v. *sündigen*, 187), *kolino/koljeno* (s. v. *das Knie*, 155), *nijesu/nisu* (66), *pisan/pjesan* (s. v. *der Psalm*, 171), *svića/sveća* (s. v. *die Kerze*, 155), *tjek/tik* (s. v. *der Lauf*, 159), *uvikovati/uvjekovati* (s. v. *verewigen*, 193), *viran/vjeran* (s. v. *Treu*, 190) i sl.

---

[196] U trećem izdanju potvrđen je primjer *besjediti* (53).
[197] U gramatici *zvieda*.
[198] Tafra neke od navedenih primjera komentira kao potvrdu da je Lanosović *ie* i *je* koristio kako bi okitio govor (Tafra 1985: 184).

Trostrukosti su potvrđene u primjerima: v*rime/vrieme/vreme* (s. v. *die Zeit*, 199) u prvome izdanju. U trećem izdanju trostrukosti potvrđuju primjeri: *dete/dite/djete* (11^2) i *lip/lep/ljep* (s. v. *schön*, 18).

Stjepan Babić jekavizme u slavonskih pisaca objašnjava utjecajem dubrovačkih pisaca i narodne poezije, dok ijekavizme smatra ili težnjom za većom izražajnošću ili težnjom da se razlikuju primjerice imenica *sin* ili *sina/sjena* (1968: 78).

Hiperjekavizam u trećem izdanju ilustrira primjer *sjer* (s. v. *der Käse*, 41)[199].

Prema Branki Tafra u slavonskih pisaca (i gramatičara) 18. stoljeća ikavsko-ijekavski odraz jata i leksička interferencija triju narječja hrvatskoga jezika pokazatelj su dobroga poznavanja postojeće tradicije – kajkavske, dubrovačke, dalmatinske i bosanske književnosti (1985: 181).

3. 3. 2. Završno *-l*

Vokalizacija je redovita u muškom rodu jednine glagolskoga pridjeva radnog, npr.; *bježao sam* (s. v. *fliehen*, 142), *čuo sam* (s. v. *hören*, 152), *iskao sam* (s. v. *begehren*, 129), *kopao sam* (s. v. *graben*, 148), *mislio sam* (s. v. *denken*, 134), *oprostio sam* (s. v. *erleidigen*, 138), *radio sam* (s. v. *arbeiten*, 125), *slao sam* (s. v. *liefern*, 161), *tekao sam* (s. v. *rinnen*, 177), *zapovjedio sam* (s. v. *befehlen*, 129). Kadšto je skupina *-ao* zabilježena sažeto onako kako se izgovara, kao npr.: *čito sam* (s. v. *achten*, 125), *našo sam* (s. v. *finden*, 141), *peko sam* (s. v. *bachen*, 129), *siko sam je* (s. v. *fechten*, 141), *teko sam* (s. v. *fließen*, 142) i sl.[200] U trećem izdanju gramatike izostalo je u rječničkim potvrdama navođenje glagolskoga pridjeva radnoga, no u popisu riječi koje su u opoziciji po jednom fonemu nalazimo potvrde: *jahal, jahao* (16^2) i *oro* (20^2).

Jednako tako Lanosović uglavnom sustavno[201] provodi vokalizaciju u pridjeva (iako nigdje u poglavlju o pridjevima izričito ne govori o toj problematici): *bio, bjela, bjelo* (s. v. *weiß*, 196), *cio, cila, cilo* (s. v. *ganz*, 146), *goo/gol, la, lo* (s. v. *bloß*, 129), *goo, gola, golo* (s. v. *nacket*, 167), *nemio, mila, milo* (s. v. *grausam*, 147), *pretio, pretila, o* (s. v. *feist*, 141), *svitao, tla, tlo* (s. v. *klar*, 157), *veseo, sela, selo* (s. v. *fröchlich*, 141), *veseo, sela, selo* (s. v. *lustig*,

[199] Hiperjekavizam *sjer* potvrđen je i u posavskim govorima (Ivšić 1913: 166).
[200] Pojava je zabilježena i u ostalih slavonskih pisaca (Maretić 1910: 151).
[201] Uz poneke iznimke: *debel* (s. v. *dick*, 134).

160), *vrio, vrila, vrilo* (s. v. *heiß*, 151), *zao, zla, zlo* (s. v. *bös*, 129), *zao, zla, zlo* (s. v. *schlimm*, 183), *zrio, zrila* (s. v. *reif*, 176), *zrio (zreli) la, lo* (s. v. *zeitig*, 199).[202]

Vokalizacija je većinom zabilježena u imenica koje završavaju na *-ao* i *-io* npr.: [203] *dio, dila* (s. v. *der, das Theil*, 188), *kotao, tla* (s. v. *der Keſſel*, 155), *pepeo, pela* (s. v. *die Asche*, 124), *piteo, tla* (s. v. *der Hahn*, 149), *pogibio, li* (s. v. *die Gefahr*, 143), *posao, sla* (s. v. *die Arbeit*, 123), *vertao, vertla* (s. v. *der Garten*, 143). U trećem izdanju tvrdnju ilustriraju primjeri:[204] *kabao, bla* (s. v. *die Tonne*, 28), *karanfio, la* (s. v. *die Nelke*, 23), *orao, oral* (20^2), *soo, sol* (32), *svrdao, dla* (s. v. *der Bohrer*, 24) i sl.[205]

Vokalizacija je potvrđena u imenica na *-(a)lac*: *brialac, briaoca* (s. v. *der Barbier*, 127), *pivalac, occa* (s. v. *der Dichter*, 133), *pribivalac, vooca* (s. v. *der Einwohner*, 136) i sl.[206]

Vokalizacija je zabilježena i u primjeru *usionik* (s. v. *der Thrann*, 189) u značenju 'silnik, nasilnik' te u primjeru *teočariti* (s. v. *hüten, die Kälber*, 43) u trećem izdanju.[207]

3. 3. 3. Nepostojano *a* i *e*

Lanosović u poglavlju o imenicama bilježi nepostojano *a* u sklonidbenom obrascu *meshtar*. Navodi također da se prema tom obrascu sklanjaju i imenice *Petar, Pavao* (i *Paval*),[208] *Churak, Kolac, Lakat, Glixanj, Palac, Pas, Lovac, Utorak, Momak, Ovan, Studenac* i *Zatilak* (Lanosović 1778: 8–9). Jednako tako u poglavlju *Anmerkungen* o imenicama napominje se da uz vokalizaciju dolazi i nepostojano *a* u već navedenim primjerima imenica koje završavaju na *-ao, -ac* i *-alac* (Lanosović 1778: 11). Ovo je pravilo dosljedno provedeno. Navode se tek neki primjeri: *češalj, šlja* (s. v. *der Kamm*, 154), *gližanj, gližnja* (s. v. *der Knöchel*, 155), *jarac, rca* (s. v. *der Bock*, 128), *ječam, ječma* (s. v. *die Gerste*, 144), *pas, psa* (s. v. *der Hund*, 151), *san, sna* (s. v. *der Schlaf*, 179), *želudac, dca* (s. v. *der Magen*, 162), *žumanjak, njka* (s. v. *der Dotter*,

---

[202] Pridjev *debeo* Lanosović u prvom izdanju navodi kao *debel, la, o* (s. v. *Dick*, 134), a u trećem izdanju *debeo, debeli* (s. v. *feist*, 16).

[203] „Die in *ao* oder *eo* ausgehen, verkehren das *ao* oder *eo* in der zweiten Endung in *la*; als *Pavao, Pavla*; *Piteo*, der Hahn, *Pitla*...” [„Oni koji završavaju na *ao* ili *eo* pretvaraju *ao* ili *eo* u drugom padežu u *la*; kao *Pavao, Pavla*; *Piteo, der Hahn, Pitla*…”] (Lanosović 1778: 11).

[204] Primjeri preuzeti iz prvoga izdanja se ne navode.

[205] „U pretvarańu ili nepretvarańu glasa l u o slažu se slav. pisci gotovo potpuno s današńim našim kńiževnim jezikom” (Maretić 1910: 150).

[206] „Die ausgehen in *alac*; als *Pivalac*, der Singer; *Piſalac*, der Schriftſteller, verändern die ganze Syllbe *lac* in *occa*, als: *Pivalac*, 2. *Pivaocca*, 3. *Pivaoccu*, 4. *Pivaocca*, 5. *Pivaocſe!* und ſo fort.” [„Oni koji završavaju na *lac*, kao *Pivalac, der Singer*; *pisalac, der Schriftsteller*, mijenjaju cijeli slog u *oca*, kao *Pivalac*, 2. *Pivaocca*, 3. *Pivaoccu*, 4. *Pivaocca*, 5. *Pivaocſe*! itd.”] (Lanosović 1778: 11)

[207] O alternaciji *l/o* piše i B. Tafra (1985: 185) navodeći iznimke od pravila: *apostol* (10), *oral* (11), *vol* (s. v. *der Ochs*, 168).

[208] Nakon prvih dvaju sklonidbenih obrazaca u svim izdanjima navodi opasku o imenicama na *-ao* i *-eo* navodeći primjere: *Pavao/Pavla* (1778: 11), *piteo/pitla* (1778: 11), *orao/orla* (1778: 11), *kotao/kotla* (Lanosović 1795: 37).

133). U trećem izdanju izdvojit ćemo primjere: *čabar, bra* (s. v. *der Bottich*, 27), *doručka* (223[2]), *grašak, ška* (s. v. *Erbse*, 31), *ugarak, rka* (s. v. *der Brand*, 27), *zatilak, lka* (s. v. *das Genicke*, 15) i sl. U primjeru *pjesan, i* (s. v. *der Psalm*, 171) ne navodi događa li se spomenuta glasovna promjena. U trećem sklonidbenom obrascu tipa *dan* također se pojavljuje spomenuta glasovna promjena u obliku *dan/dni* u 1. licu množine (Lanosović 1778: 12).

U poglavlju o pridjevima nepostojano *a* pojavljuje se pri tvorbi oblika ženskoga i srednjega roda, ali i u svim padežima jednine i množine za neodređeni oblik pridjeva tipa *dobar, dobra, dobro*.[209] Ta su pravila također sustavno provedena, no u prvom i drugom izdanju Lanosović pridjeve uglavnom navodi naizmjenično u određenom i neodređenom obliku pa se spomenuta glasovna promjena naznačuje sustavno u onim pridjevima koji su navedeni u neodređenom obliku: *bistar, stra, stro* (s. v. *hell*, 151), *hitar, tra, tro* (s. v. *behend*, 128), *izprazni, a, o* (s. v. *Eitel*, 137), *kratak, tka, tko* (s. v. *lind*, 160), *prazan, zna, zno* (s. v. *leer*, 160), *priličan, na, o* (s. v. *aehnlich*, 124), *pristojni, a, o* (s. v. *gebührlich*, 146), *ravan, vna, vno* (s. v. *flach*, 141), *sjajni, a, o* (s. v. *blank*, 129), *žedan, dna, dno* (s. v. *durstig*, 134). U trećem izdanju Lanosović uglavnom sustavno[210] navodi i neodređeni i određeni oblik: *dobar/dobri* (51), *gluh/gluhi* (s. v. *taub*, 18), *mio/mili* (s. v. *holdselig*, 17), *ubog/ubogi* (s. v. *arm*, 16), *ugodan/ugodni* (s. v. *angenehm*, 15), *zao/zli* (s. v. *böß*, 16), *velik/veliki* (52) i sl.

U poglavlju o brojevima u sklonidbenom obrascu za glavne brojeve tipa *jedan, jedna, jedno* Lanosović također bilježi nepostojano *a*.[211]

Nepostojano *e* potvrđeno je samo u primjeru *ovi ocet, octa* (s. v. *der Effig*, 137).

3. 3. 4. Jotacije

Jotacije su ovisne o vremenu nastanka i narječnoj pripadnosti teksta. Odrazi praslavenske jotacije u Lanosovićevu tekstu su očekivano štokavski, primjerice zamjena prasl. /*d/ sa /ʒ́/ u primjerima: *slagji, najslagji*, 28, *mlagji, najmlagji*, 38, *Gvozgje* (s. v. das Eiſen, 136), *megjumorje* (s. v. *die Inſel*, 153), *Legja* (s. v. *die Lende*, 159), *dogagjajah* (225), *xegju* (239), *lagja* (s. v. *das Schiff*, 179), *pogagjati* (231), *probugjuje* (247), *Uslobogjujemſe* (251),

[209] Isti je pridjev u svim rodovima zabilježen i u Relkovića (str. 94).
[210] Postoje i iznimke od pravila: *berz* (s. v. *hurtig*, 17), *blažen* (s. v. *selig*, 18), *častni* (s. v. *ehrbar*, 16), *lin* (s. v. *träg*, 18), *pripravni* (s. v. *bereit*, 16) i sl.
[211] Usp. M. A. Relković (1767: 100) i M. Lanosović (1778: 30; 1795: 54).

u/ugjujem/e (253), *takkogjer* (216), *iz megju* (220), *megjuto* (220),[212] *megju* (223, 228, 232),[213] osim u primjeru *ova Gospoja* (s. v. *die Frau*, 140).[214]

Sa štokavskim je odrazom i praslavenska skupina **stj* (> *št*) što se vidi u primjeru: *joshter* (s. v. *Noch*, 168), *joshtera* (s. v. *Annoch*, 126).

Glagoli *iti* i njegove prefiksalne izvedenice nisu jotirani: *dojti* (s. v. *kommen*, 158), *dojti* (s. v. *säugen*, 184), *dojti* (217, 229),[215] *itti* (s. v. *gehen*, 147), *najti* (s. v. *finden*, 141).[216] Potvrđeni su i oblici s nepromijenjenom skupinom *-jd-*:[217] *pojdemo* (226), *nenajdem* (230, 247), *najdem* (73)[218].

U primjeru *rejti* (s. v. *Sagen*, 22) u trećem izdanju zabilježena je metateza suglasnika.

Sekundarna jotacija dolazi nakon redukcije poluglasa i pojave ijekavskoga odraza kratkoga jata. Redukcijom nastaju imenički sufiksi: *-ja*, *-je*, *-ju* i pridjevski sufiks *-ji* (usp. Barić i dr. 41997: 620). Jotacijom usnenih suglasnika /b/, /p/, /m/ i /v/ nastaju suglasnički sljedovi /blj/, /plj/, /mlj/ i /vlj/. U Lanosovićevu tekstu taj tip jotacije nije zabilježen u suglasničkim skupovima:[219]

a) *-mj-* u primjeru: *dimjak* (s. v. *der Schlot*, 179),
b) *-pj-* u primjeru: *kopje* (s. v. *die Lanze*, 159; *der Spieß*, 181).
c) *-vj-* u primjerima: *bogoštovje* (s. v. *die Andacht*, 123), *divjakinja* (s. v. *der Holzapfel*, 30), *poglavje* (s. v. *das Kapitel*, 154), *uzglavje* (s. v. *das Küssen*, 156), *zadivjačiti* (s. v. *verwildern*, 193), a u trećem izdanju u primjeru *zdravju* (49).[220]

Budući da Lanosovićeva grafija daje sigurne zaključke o bilježenju grafema <ć> i <ʒ́>, pouzdano možemo reći da jotacija nije zabilježena u skupovima:[221]

d) *-dj-* u primjerima: *gradja* (s. v. *das Gebäuch*, 143), *sudje* (s. v. *das Geschirr*, 144), a u trećem izdanju: *grozdje* (s. v. *die Traube*, 40), *gvozdje* (40^2), *milosrdje* (26^2), *orudje* (s. v. *Werkzeug, das*, 215^2), *žedja* (24^2) i sl.

---

[212] U trećem izdanju *medjuto* (54).
[213] U trećem izdanju *medju* (64).
[214] U trećem izdanju potvrđen je primjer: *takojer* (79).
[215] Pored *doći* (212).
[216] Pored *naći* (s. v. *finden*, 141).
[217] Oblici s nepromijenjenom skupinom *-jd-* zabilježeni su i u posavskim govorima (Ivšić 1913: 206).
[218] Primjer je iz trećega izdanja.
[219] Ta je pojava zabilježena i u ostalih slavonskih pisaca (Maretić 1910: 152).
[220] No u primjeru *grablje* (s. v. *der Rechen*, 174) dolazi do jotacije.
[221] Jotaciju u navedenim skupovima ne bilježi ni Lanosovićev suvremenik Blaž Tadijanović. O tome više v. u Horvat i Ramadanović 2012a: 244–245. Ista je pojava zabilježena i u posavskome govoru (Ivšić 1913: 195).

e) *-tj-* u primjerima: *pitje* (s. v. *der Trunk*, 189), *uzrastje* (s. v. *die Ebbe*, 135), a u trećem izdanju u primjerima: *bitje* (9^2), *čestje* (56), *platja* (s. v. *Lohn, der*, 210^2), *prišastje* (s. v. *der Advent*, 7), *spomenutje* (s. v. *die Erinnerung*, 12), *uvehnutje* (s. v. *welkung*, 215^2).

Pretpostavljamo da se u navedenim primjerima vjerojatno nastojao sačuvati korijen ili osnova riječi.

3. 3. 5. Depalatalizacija

U Lanosovićevu tekstu depalatalizacija je prilično česta pojava zabilježena u primjerima:[222] *bileg* (217), *častenje* (s. v. *das Gastmahl*, 162), *čun* (s. v. *der Kahn*, 154), *godišni, litni* (s. v. *jährlich*, 153),[223] *kašlati* (s. v. *husten*, 152), *pleskati* (s. v. *klatschen*, 157), *pokolenje* (s. v. *das Gefchlecht*, 144), *pomankajući* (s. v. *mangelhaft*, 164), *pomankanje* (s. v. *der Fehler*, 139), *pomankati* (s. v. *mangeln*, 164), *pratenje* (s. v. *das Geleit*, 144), *razmišlenje* (s. v. *der Bedacht*, 127),[224] *slidenje* (s. v. *die Folge*, 140), *stisnenje* (s. v. *der Drang*, 133), *stoljnak* (216), *toran* (s. v. *der Thurm*, 189),[225] *zatilak* (s. v. *das Genick*, 144), *zbilni* (s. v. *wirklich*, 196) i sl. U trećem izdanju potvrđeni su primjeri *drvodjela* (s. v. *der Zimmermann*, 48) i *stražnica* (s. v. *der Hintern*, 13).[226]

3. 3. 6. Palatalizacija

Lanosović u poglavlju o sklonidbenim obrascima napominje da se prva palatalizacija provodi u vokativu muškoga roda tipa *junak* (Lanosović 1778: 9).[227] Stoga je možemo potvrditi u primjerima: *Bože* (11), *čoviče* (13), *duše* (11), *junače* (9), *otče* (11), *sniže* (11), *Vlaše* (11), *vraže* (11), *pivaoče* (11) i sl. Palatalizacija je zabilježena i u 2. i 3. licu imperfekta jednine kao npr.: *biaše* (43), *hotiaše* (48), *imaše* (51) i sl. Potvrđena je i u nominativu množine srednjega roda u primjerima: *oči* (15) i *uši* (15). U trećem izdanju potvrđeni su primjeri: *Nepomučenovo*

---

[222] Prema B. Tafra depalatalizacija je raširena pojava, ali ona za Lanosovića nije karakteristična (1985: 185). Mišljenja smo da je palatalizacija učestalija u osnovama glagolskih imenica, odnosno na granici korijena i sufiksa. Ista je pojava zabilježena i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 246).
[223] Pored *unutarnji* (s. v. *juniglich*, 153) gdje je glasovna promjena provedena.
[224] Pored *ovo promišljenje* (s. v. *der Bedacht*, 127).
[225] U trećem izdanju *toran* (s. v. *der Thurm*, 45).
[226] Depalatalizacija zabilježena je i u Tadijanovića osobito u osnovama glagolskih imenica, kao i u drugih slavonskih pisaca (Horvat i Ramadanović 2012a: 246).
[227] O prvoj palatalizaciji v. u Barić i dr. ^{4}1997: 616.

(s. v. *Johannes von Nepomuck*, 6), *Lovrinčevo* (s. v. *Laurentiustag*, 7), *Lučino* (s. v. *Lukastag*, 7) i sl.

Prema Lanosoviću (1778: 10) druga se palatalizacija provodi u nominativu, vokativu, lokativu i instrumentalu množine u muškom rodu u primjerima: *junaci* (10), *otarci* (216), *s'Junacima* (10), *junacih* (10), *Turci* (12), *Vlasi* (11), a nije zabilježena u primjerima u ženskome rodu: *divojki* (236),[228] *dvojki* (s. v. *der Zwillinge*, 199).

3. 3. 7. Ostale samoglasničke i suglasničke promjene

Prema Branki Tafra (1985: 184–185) Lanosovićev tekst bilježi više nesustavnih pojava u vokalizmu i konsonantizmu koje se često odnose na pojedinačne slučajeve.

Razjednačavanje *n – m > l – m* zabilježeno je u primjerima: *mloghi* (s. v. *viel*, 192), *mlogo* (s. v. *viel*, 194), *mlogo putah* (s. v. *vielmals*, 194), *mlogobrojni* (s. v. *zahlreich*, 199), *mloštvo* (s. v. *die Menge*, 163), *uzmložan* (s. v. *prächtig*, 172), *zlamen nebeski* (s. v. *das Gestirn*, 144), *zlamenje* (s. v. *das Maal*, 162; *das Zeichen*, 199).[229]

Do ispadanja suglasnika dolazi u primjerima: *bistvo* (s. v. *das Wesen*, 195), *blagosov* (s. v. *der Segen*, 181), *blagosoviti* (s. v. *segnen*, 186), *briska* (s. v. *die Pferfiche*, 170), *nekorisna* (259).[230] U trećem izdanju potvrđen je primjer *srbiti* (s. v. *jucken*, 20). Smatramo da je do ispadanja suglasnika došlo kako bi se pojednostavile određene suglasničke skupine, što je bilo uobičajeno.[231]

Do ispadanja samoglasnika dolazi u primjeru: *krajna* (s. v. *die Gränze*, 145), *krajšnik* (s. v. *der Gränißer*, 145), *znojti se* (s. v. *schwißen*, 186).

Promjena sekundarnoga suglasničkog skupa *-čt-* u *-št-* potvrđena je u primjerima: *štioc* (s. v. *der Lektor*, 205), *štiući* (56), *štiuća* (56), *štiuće* (56), *štio* (56), *štila* (56), *štilo* (56), *štili* (56), *štile* (57), *štila* (57), *štivši* (57), *budući štio* (57), *budući štila* (57), *budući štilo* (57), *šta, što* (s. v. *was*, 198), *zašto, radi šta* (s. v. *warum*, 198) i sl.

---

[228] U posavskim govorima *k* ne prelazi u *c* u D i L jd. u imenica *a*-vrste (Ivšić 1913: 200).
[229] Prema Maretiću je razjednačavanje uobičajeno u slavonskih pisaca (1910: 154).
[230] Pored *častni* (s. v. *ehrbar*, 157) i *koristno* (s. v. *nüßlich*, 167), a u trećem izdanju: *prvovlastnik* (s. v. *der Major*, 10), *ustnica* (s. v. *die Lefze*, 14) i sl.
[231] Redukcije suglasnika zabilježene su prema izgovoru primjerice u Jakova Mikalje (Gabrić-Bagarić 2011: 975), Lovre Šitovića (Kuna 1961: 142–143), leksem *blagosov* zabilježen je i u Blaža Tadijanovića (v. Horvat i Ramadanović 2012a: 264), leksem *blagosoviti* u Bartola Kašića (Gabrić-Bagarić 1984: 72) i sl.

U Lanosovića je zabilježena promjena *s* > *c* ispred *k* u trećem izdanju u primjeru *ockvrnjen* (s. v. *befleckt*, 16).[232]

Alternacija samoglasnika potvrđena je u primjerima: *piančovati* (s. v. *Saufen*, 184), *tomačiti* (s. v. *dometſchen*, 134), *vrebac, vrebca* (s. v. *der Spaß*, 181)[233] i sl.

Alternacija suglasnika potvrđena je u primjerima: *jeptinije* (231)[234] i *slavulj* (s. v. *die Nachtigal*, 166) i sl.

Adrijatizam je potvrđen u primjeru *greb* (s. v. *das Grab*, 145) [235] i *vrebac, vrebca* (s. v. *der Spaß*, 181)[236].

Rotacizam[237] je zabilježen u primjerima: *more* (66), *morem* (66), *moreš* (66).[238]

Skup **čr* prelazi u **cr* u primjerima *crljeni* (s. v. *der Zwiebel*, 31) i *crešnja*/*crišnja* (30) u trećem izdanju.

U primjeru *pavun* (s. v. *der Pfau*, 170) zabilježeno je protetsko *v*.

U primjerima: *Ergja* (s. v. *der Holunk*, 150),[239] *ervanje* (s. v. *der Kampf*, 154) i *ervatiſe* (s. v. *Kämpfen*, 157)[240] spirant /h/ se gubi kad je sekundarno, protetsko ispred slogotvornoga *ṛ*.

Slavonski pisci po uzoru na dalmatinske i bosanske skupinu *hv*- zapisuju kao *f* (usp. Maretić 1910: 152). U Lanosovića je spomenuta pojava zabilježena u primjerima: *fala* (s. v. *das Lob*, 160), *faliti* (s. v. Loben, 161), *faliti* (s. v. *rühmen*, 177), *faliti se* (s. v. *pralen*, 172), *fatati, ufatiti* (s. v. *fangen*, 141), *pofaliti* (s. v. *gutheißen*, 148), *prifatiti* (s. v. *anmaßen*, 125), *zafalan* (s. v. *dankbar*, 134), *zafaliti* (s. v. *danken*, 134), *zafalnost* (s. v. *das Erkentniß*, 136), *zafaljenje* (s. v. *der Dank*, 133), *fat* (s. v. *die Klafter*, 155).

---

[232] Promjena je potvrđena u pisaca bosanske i dubrovačko-dalmatinske književnosti, npr. Divkovića i Đorđevića, ali i u Kašića (Gabrić-Bagarić 1984: 73).
[233] Iako su rječničke potvrde tek od 19. stoljeća, leksem je zabilježen od početka 17. stoljeća u sjeverozapadnim krajevima (AR XXI: 444).
[234] Isti je primjer potvrđen i u posavskim govorima (Ivšić 1913: 195).
[235] Spomenuti adrijatizam zabilježen je i u Kašića. Usp. Gabrić-Bagarić 1984: 68.
[236] Adrijatizam *vrebac* potvrđen je i u posavskim govorima (Ivšić 1913: 180).
[237] Prijelaz intervokalnog *ž* u *r*.
[238] Rotacizam je u istim primjerima zabilježen i u posavskim govorima (Ivšić 1913: 202).
[239] Leksem *rđa* nalazi se u svim slavenskim jezicima u koji je došao iz staroslavenskoga jezika (*r ъžda*), a potvrđen je u svim našim rječnicima od Vrančićeva (oblici *rđa* ili *rja*), preko Mikaljina (oblik *rđa*) i Habdelićeva (oblik *hrđa*) pa sve do Broz-Ivekovićeva (AR XIII: 790).
[240] Leksem *rvati se* nalazi se u svim slavenskim jezicima, a nastao je od praslavenskoga rъ*v*- (Skok 1973: 178).

U slavonskih se pisaca često upotrebljava stariji oblik leksema *svećenik* zabilježen i u Lanosovića: *sveštenik* (*s. v. der Priester*, 204).[241]

Asimilacija po mjestu tvorbe zabilježena je u primjerima: *himbenik* (s. v. *der Betrüger*, 127), *himben* (s. v. *falſch*, 142), *himbenost* (s. v. *der Betrug*, 127).

U primjerima *krstjanin* (s. v. *der Chriſt*, 132), *prikrstje* (s. v. *die Schraucken*, 180), *slastje* (s. v. *das Confett*, 132), *uzrastje* (s. v. *die Ebbe*, 135) ne dolazi do asimilacije po mjestu tvorbe jer je izostala jotacija.

Asimilacija po zvučnosti uglavnom se ne bilježi, kao u primjerima: *družtvo* (s. v. *das Geleit*, 144), *gladka* (s. v. *platt*, 172), *izkušanje* (s. v. *die Prüfung*, 171), *izpraviti* (s. v. *bessern*, 130), *izpričanje* (s. v. *die Quere*, 173), *izpričati* (s. v. *entſchuldigen*, 138), *izprazni* (s. v. *eitel*, 137), *izprazniti* (s. v. *leeren*, 161), *mozka* (s. v. *das Mark*, 162), *neizkušni* (s. v. *der Quackſalber*, 173), *nizki* (s. v. *niedrig*, 167), *obćinski* (s. v. *gemein*, 146), *odkupiti* (s. v. ablöſen, 125), *odpuhati* (s. v. *abblasen*, 124), *podpor* (s. v. *die Stüße*, 183), *razkomadati* (s. v. *zerstücken*, 200), *razkošje* (s. v. die *Wohllust*, 195), *razpis* (s. v. *die Quittung*, 173), *raztrbušiti* (s. v. *ausweiden*, 125), *redka* (s. v. *die Zeile*, 199), *sdrobiti* (s. v. *quetſchen*, 173), *sklizka*, *sklizko* (s. v. *schlüpferig*, 183), *sladka*, *sladko* (s. v. *süß*, 184), *srčba* (s. v. *der Groll*, 145), *šibka* (s. v. *die Ruthe*, 175), *uztegnuti*, *izpraviti se* (s. v. *massigen*, 164), *uzak/uzka* (s. v. *eng*, 137), *vrebca* (s. v. *der Spaß*, 181), *zdilolizca* (s. v. *der Schmaroßer*, 179), *zebsti* (s. v. *frieren*, 142), *želudca* (s. v. *der Magen*, 162) i sl.[242]

Disimilacija samoglasnika *e*/*o* potvrđena je u primjeru: *priateljom* (228).[243]

3. 4. Morfologija

Lanosovićev morfološki opis može se relativno lako apstrahirati iz gramatičkoga dijela priručnika koji je, kao i u starih gramatičara, posvećen oblicima. Osim toga, pismo carici, konverzacijski obrasci, obrasci pisama i titulature daju nam uvid u sliku Lanosovićeva jezika i informaciju o tome u kojoj se mjeri pridržavao pravila koja je propisivao. Nakon poglavlja o

[241] Leksem *sveštenik* potječe iz 13. stoljeća, a u književnost i govor dolazi iz crkvenoga jezika. Oblik *svećenik* potvrđen je tek u 18. stoljeću (AR XVII 162; 192). Više o uporabi leksema *sveštenik* u slavonskih pisaca v. u Maretić 1910: 152.
[242] Međutim, u primjeru *Ritki* (s. v. *Rar*, 175) i *Ritko*, *rietko* (s. v. *Rar*, 177) zabilježena je asimilacija po zvučnosti.
[243] Ista je pojava zabilježena i u posavskim govorima (Ivšić 1913: 215).

slovopisu slijedi poglavlje o morfologiji.[244] Lanosovićev prikaz gramatike započinje poglavljem o imenicama pod naslovom *Von den selbstständigen Nennwörtern/De nominibus substantivis* (6–25).

Na početku poglavlja o imenicama nalazi se napomena o tri gramatička roda: muškom, ženskom i srednjem, a označava ih pišući uz imenice pokazne zamjenice *ovi, ova, ovo* prema članovima u njemačkom jeziku *der, die* i *das* (*ovi gospodin,* der Herr; *ova gospoja, die Frau; ovo dite, das Kind*).[245]

Gramatički opis temeljen je na poredbenom načelu pa se usporedno s navođenjem hrvatskih sklonidbenih uzoraka navode i njemački sklonidbeni uzorci, dok su sva objašnjenja kontrastivno koncipirana.[246] Nazivlje uvijek navodi na dvama jezicima: njemačkom i latinskom. U trećem se izdanju primjeri i paradigme prevode i na mađarski jezik. Gramatičkim je opisom imenica obuhvatio četiri sklonidbena uzorka za muški rod, tri za ženski rod te dva za srednji rod, zatim sklonidbeni uzorak za pridjeve i brojeve te devet sklonidbenih uzoraka za zamjenice.

Napominje da u sklonidbenom uzorku postoji sedam padeža u jednini od kojih je sedmi instrumental,[247] a u množini osam padeža. Lanosovićevi sklonidbeni uzorci ne sadržavaju imena padeža, nego su označeni brojem, a uz broj se nalaze pitanja uz padeže na njemačkom.[248] Strukturno izgledaju ovako: N, G, D, A, V, ablativ (G uz prijedlog *od*) i I u jednini te: N, G, D, A, V, Abl (G uz prijedlog *od*), I i L u množini.[249] Lanosović napominje da postoje tri tipa deklinacije koji u genitivu jednine imaju nastavak *a, e* i *i*. Jednako tako napominje da postoji i osmi padež u množini koji odgovara na pitanje *gdje,* a u istoj se funkciji u jednini upotrebljava

[244] O Lanosovićevoj morfologiji v. i Tafra 1985: 186–188 i Kolenić 2003a: 80–83.
[245] Kadšto se hrvatski član za muški rod koristi u suvremenome obliku kao u primjerima: *ovaj Ekfer* (166), *ovaj Podplat* (*die Sole*, 181), *ovaj Shav* (166), *ovaj Slavulj* (166) i sl.
[246] Kontrastivni je pristup u gramatičkome opisu bio uobičajen u starih gramatičara. Istim se pristupom koriste i Lanosovićevi suvremenici Tadijanović i Relković, ali i Della Bella i Kašić. Više o tome v. Pranjković 2012: 23.
[247] Navodi da je instrumental padež sredstva, načina i društva te da se uz imenicu u tome padežu rabi kadšto prijedlog *s'* ili *fa* (1778: 7).
[248] Tadijanovićevi sklonidbeni uzorci također ne sadržavaju nazive padeža, nego se o padežima raspravlja u objašnjenju koncipiranom u obliku pitanja i odgovora. Relkovićevi uzorci sadržavaju nazive padeža na latinskom jeziku, a uz nazive donosi objašnjenja na hrvatskom i njemačkom. U Lanosovićevoj latinskoj gramatici uz padeže dolaze pitanja na hrvatskom (*tko? čije?* i sl.) i hrvatski naziv za padež *padanje*. U trećem izdanju Lanosovićeve gramatike zabilježeni su njemački i latinski nazivi za padeže uz pitanja na njemačkom.
[249] U poglavlju o vanjskom opisu već je rečeno da Lanosović u prvome izdanju opisuje svih sedam padeža hrvatskoga standardnog jezika u množini, a u trećem izdanju i u jednini, ali da u opisu sadržava još uvijek ablativ kao dug tradiciji.

dativ. U trećem izdanju Lanosović dodaje lokativ u jednini te izjednačuje broj padeža u jednini i množini.[250]

Na samu početku poglavlja nalaze se sklonidbeni uzorci za pokazne zamjenice.[251]

Tablica 5. Lanosovićev sklonidbeni obrazac na primjeru *meshtar*[252]

Endung *Einzele Zahl*	*Mehrere Zahl*
1. Meshtar, der Meiſter.	*1. Meshtri, die Meiſter.*
2. Meshtra, des Meiſters.	*2. Meshtarah, der Meiſter.*
3. Meshtru, dem Meiſter.	*3. Meshtrom, den Meiſtern.*
4. Meshtra, den Meiſter.	*4. Meshtre, die Meiſter.*
5. o Meshtre! O Meiſter!	*5. o Meshtri! o Meiſter!*
6. od Meshtra, von dem Meiſter.	*6. od Meshtarah, von den Meiſtern.*
7. s'Meshtrom, mit dem Meiſter.	*7. s'Meshtrima, Meshtrimi, mit den Meiſtern.*
**8. u Meshtra, bey dem Meiſter.*[253]	*8. U Meshtrih, bey den Meiſtern.*

3. 4. 1. Imenice

Sklonidba imenica predstavljena je četirima paradigmama za muški rod (*Meshtar*, *Junak*, *Dan* i *Vojvoda*), dvjema paradigmama za srednji rod (*Vrime* i *Goſpoda*) i trima paradigmama za ženski rod (*Divica*, *Matti* i *Milloſt*).[254] Iz navedenoga je vidljivo da su Lanosovićeve paradigme današnje paradigme za imenice *a*, *e* i *i* vrste,[255] ali i da je kao sklonidbeni obrazac preuzet kašićevski padežni model[256] sa sedam padeža u jednini i osam u

[250] Latinski padežni model u stare je gramatike uveo Kašić, a nasljeduju ga ostali gramatičari. Relković razlikuje sedam padeža. Nema lokativa, ali ima ablativ. Lokativa u jednini nema ni u Kašića, Mikalje, Della Belle, Voltića niti u Appendinija, no imaju ga, za razliku od Relkovića, u množini (Pranjković 2006a: 18). U Tadijanovića prikazane paradigme također odgovaraju latinskomu modelu – N, G, D, A, V, Abl.
[251] Na isti način započinje i Tadijanovićevo poglavlje o imenicama (v. Horvat i Ramadanović 2012: 247).
[252] Usp. Lanosović 1778: 8–9, 1795: 34–35.
[253] Lokativ u jednini Lanosović opisuje u trećem izdanju.
[254] Lanosović je posebno opisao deklinaciju nepravilnih imenica: *mati*, *kći*, *dan* i *gospoda* čime se ugledao na Kašića i Della Bellu. V. Kolenić 2003a: 80.
[255] Suvremena podjela imenica na 3 vrste postoji još od Kašića.
[256] „Opravdanja za nejednak broj padeža nije bilo. Tako je imao prvi gramatičar hrvatskoga jezika Bartol Kašić, a od njega Della Bella i preko njih i Lanosović.” (Tafra 1985: 186).

množini.[257] U trećem izdanju gramatike Lanosović navodi sve spomenute paradigme, osim što izostavlja paradigmu imenice *Goſpoda*.[258]

Inventar padežnih nastavaka za jedninu imenica uglavnom ne odudara od današnjega stanja u standardnome jeziku.[259] U Lanosovića su prvi put u trećem izdanju zabilježeni nastavci za L jd. Padežni se nastavci za sva tri roda jednine uglavnom poklapaju s Kašićevima, kao i s Tadijanovićevima i Relkovićevima. U N jd. u imenica na *-lac* propisan je oblik sa završetkom *-lac* u prvome izdanju: *Brialac* (s. v. *Der Barbier*, 127), *pivalac, pjevalac* (s. v. *Der Poet*, 171) *pripovidalac* (s. v. *der Prediger*, 205), a u trećem izdanju *pripovidaoc* (s. v. *der Prediger*, 9).[260]

U poglavlju o vanjskome opisu već je spomenuto da u Lanosovića, kao ni u Kašića i Tadijanovića, ne nalazimo razliku za živo i neživo u A jd., dok, po uzoru na Della Bellu (str. 6), Relković u svojim bilješkama upozorava na A jd. za živo i neživo (67–68). Lanosović u obrascima za muški rod propisuje samo nastavak *-a* za živo u A jd. (*Meshtra, Junaka*), no u koverzacijskome dijelu možemo iz konteksta razaznati da je zabilježen nastavak za neživo u primjerima: *hochuli vam krilo, illi* ***komad*** *perſih datti* (220), *Dajtemi jedan* ***komadich*** *od perſih* (220), *Uffamſe dachesh … na iſti* ***dar*** *pogledati* (251). U trećem izdanju zabilježeni su primjeri: *Ukaxite mi jednu ſobu, jedan* ***ſtan*** (51), *hochu* ***ſtol*** *ſterati* (54), *ja medjuto idem na* ***prozor***, *oder* ***pencſer***, ***oblok*** (54), *Ako dobar* ***nox*** *imate* (57), *Dajte mi jedan* ***komadich*** (58), *Meni* ***komad*** *od rebarah* (58), *Molim za kiſſeo* ***kupus*** (58), *Izvolite, Goſpodo, u nutra u* ***duchan*** (61), *Shto se ucſite? … slavonski* ***jezik*** (217[2]), *Ajdemo u* ***vinograd*** (219[2]) *Bitiche opet vrime u* ***grad*** *… povratitiſe* (219[2]), *ja idem ſada za* ***ſtol*** (220[2]) i sl. Za živo je u konverzacijskome dijelu zabilježen primjer: *Imachete vi brez dvojenja Jednog* ***Ucſitelja*** (224). Iz navedenoga je vidljivo da Lanosović razlikuje A jd. za živo i neživo, ali ga ne opisuje u gramatičkome dijelu.

U V jd. za muški rod propisuje nastavak *-e* koji provodi u primjerima: *Goſpodine* (219; 220; 238; 243 itd.), nastavak *-u* koji je zabilježen u tekstu u primjerima *Boggu* (234), *Goſpodaru Majſtoru* (235), a nakon palatala Lanosović propisuje nastavak *-u* (primjerice *mladichu*) uz nastavak *-e* u primjeru *junacse*.[261] Pravilo je u tekstu provedeno u primjeru *priatelju* (212; 225).

---

[257] Lanosović uvodi u trećem izdanju lokativ u jedninu (usp. Kolenić 2003b: 121). O tome je bilo riječi u vanjskom opisu gramatike.
[258] Već je spomenuto u vanjskom opisu da su primjeri za sklonidbene obrasce preuzeti od starih gramatičara.
[259] Inventar padežnih nastavaka i njihova distribucija u imeničkoj deklinaciji u većem se dijelu podudara sa stanjem u standardnome jeziku. O tome v. i Tafra 1985: 186.
[260] U slavonskih se pisaca podjednako nalazi nastavak *-oc* i *-lac* (Maretić 1910: 158).
[261] Tadijanović u V jd. m. r. propisuje oblik za nominativ. Relković uz oblik za nominativ propisuje i nastavak *-e* u primjeru *Otcse* (str. 63) te nastavak *-u* kao i Lanosović.

U primjeru *Pomozi Bogh* (117; 223) potvrđeno je izjednačavanje oblika N=V. [262] U V jd. za ženski rod propisuje za imenice *i*-vrste N = V[263] i morfeme *-o*, *-e*.[264] U tekstu oprimjeruje oba nastavka: *Goſpoja*, *Goſpodarice* i *Gospodicſna* (208), *Carrico* (264), *Kraljico* (264), *Goſpojo* (264) te primjer *Goſpodo* (218; 219; 221). U V jd. za m. r. propisuje vokativ na *-e* ili *-u* koji je zabilježen u primjerima: *Goſpodine* (108; 209; 210; 215; 216; 221; 222) i *Goſpodaru* (108, 232), *Majſtoru* (232).

Prijelazno razdoblje u jezičnome razvoju vidi se i u trećem izdanju Lanosovićeva priručnika gdje on u sklonidbene obrasce dodaje i lokativ jednine, no postoji kolebanje oko nastavaka u lokativu: *u Vojvodi*, *u Danih*, *u Vrimenu*, *u Milloſti*, *u Matteri* (usp. Tafra 1985: 186). U prvome izdanju Lanosović propisuje za L mn. *e*-vrste i nastavak *-uh* u primjerima: *nogguh* i *rukuh*. U tekstu je u prvome izdanju potvrđen primjer *u rukuh* (261).[265]

U I jd. propisuje pisanje prijedloga *s'* ili *sa*. Pravilo u tekstovima uglavnom dosljedno provodi. Zabilježen je najveći broj primjera uz prijedlog *s'* (primjerice *S'Boggom*, 209; *S'Erducke*, 210; *s'planninami*, 211; *s'immenima* 216), zabilježen je prijedlog *sa* u primjeru *ſa ſolju* (221),[266] ali i iznimka od pravila u primjeru *snjiovima* (217). U I jd. dopušta nastavke *-om* i *-em* iza palatala. U tekstu u I jd. m. r. nakon palatala koristi nastavak *-em* u primjerima *s'kocſiashem* (210), *s'odrishenjem* (213), *Slavoncem* (223), *Nimcem* (223), *Krojacſem* (232), *shivacſem* (232), *cſeſtitovanjem* (245). Zabilježen je i primjer *s'ſercem* (245). Pored toga zabilježen je i primjer *priateljom* (228).[267]

U I jd. *i*-vrste Lanosović propisuje dubletne oblike *-i* i *-ju*, dok se u slavonskih pisaca najčešće upotrebljava nastavak *-jom*, a rjeđe *-ju*. Nastavak *-i* uopće nije zabilježen (Maretić 1910: 167). U tekstu su zabilježeni primjeri: *ricsju* (231; 232), *zafalnoſtju* (245), *priklonitoſtju* (251), *viernoſtju* (259), *s'kervju* (261). U I jd. nastavak *-ju* u *i*-vrsti zabilježen je u Relkovića, ali i u Kašića i Della Belle.

U množinskim padežima vidljiv je prijelaz sa starih na nove oblike (usp. Tafra 1985: 186). U N jd. Lanosović propisuje i dugu i kratku množinu u primjerima: *Vrazi*, *vragovi*, *Bozi*,

[262] U slavonskih se pisaca slabo nalazi nominativ u vokativnoj službi (Maretić 1910: 159).
[263] Npr. N jd. *Milloſt* = V jd. *Milloſt* (str. 20).
[264] Relković propisuje nastavak *-o* u primjeru *Gospojo*.
[265] Vjerojatno je riječ o povezivanju dvojinskih (G, L *ruku*, *nogu*) i množinskih oblika (L *rukah*, *nogah*) u homonimni s nastavkom *-uh*. O tome v. npr. Grmača i Horvat 2019: 35.
[266] Isti primjer zabilježen je u svima trima izdanjima.
[267] Nastavak *-om* nakon palatala zabilježen je i u posavskom govoru (Ivšić 1913: 212).

boggovi (str. 11). U tekstu su potvrđeni primjeri kratke množine: *noxi* (216), *kmetti* (257), *otci* (257).[268]

U G mn. od nastavaka su podjednako propisani novoštokavski nastavak -*a*, kao i morfem -*i*.[269] Isti su nastavci potvrđeni i u Lanosovićevih suvremenika, kako Tadijanovića (koji propisuje isključivo novoštokavski nastavak -*a*, a u njegovu je rječniku potvrđen i morfem -*i*), tako i Relkovića.[270] U Lanosovića su u gramatičkome dijelu zabilježeni primjeri:[271] *Danah* (12), *Divicah* (17), *Matterah* (18), *Meshtarah* (9), *Millofṭih* (20), *od Junakah* (10), *od Vrimenah* (14), *Vojvodah* (16) iako je u to doba u slavonskih pisaca karakteristična upotreba -*i* (usp. Maretić 1910: 160). U Lanosovićevu tekstu su u G mn. za sva tri roda uglavnom zabilježeni primjeri s nastavkom -*ah*: *vrimenah* [4a], *pricſeſtnikah* (213), *putah* (213), *kumovah* (213), *poslovah* (215), *priateljah* (222), *dogagjajah* (225), *planninah* (227), *shumah* (227), *rifah* (231), *cekinah* (232), *krushakah* (235), *jabukah* (235), *crishanjah* (235), *shljivah* (235), *grozdjah* (235), *godinah* (247), *roditeljah* (257) i sl. Za imenice ž. r. *i*-vrste te u sr. r. zabilježen je nastavak -*ih*: *klecalih* (213) i *ſtvarih* (216).

Lanosović propisuje u D mn. stari nastavak -*om* za muški i srednji rod (primjerice *Danom, Junakom, Meshtrom, Vrimenom*),[272] a za ženski rod nastavak -*am* (primjerice *Divicam, Matteram, Vojvodam*) i -*im* (*Millofṭim*).[273] U tekstu su zabilježeni primjeri: *putnikom* (211), *ucſenikom* (235), *Kraishnikom* (257), *roditeljom* (259).[274]

U L mn. propisani su stari nastavci -*ah* i -*ih* u primjerima:[275] *u Danih, dnevih, dnih* (13), *u Divicah* (17), *u Junacih* (10), *u Matterah* (19), *u Meshtrih, Meshtrovi, Mesthrovah* (9), *u Millofṭih* (20), *u Vojvodah* (16), *u Vrimenih* (14). U tekstu su potvrđeni ovi primjeri: *vilaetih* [3],[276] *Naukah* [3], *Mudroznanſtvah* [3], *Vladaocah* [4], *Krainah* (211), *ſelih* (211), *drumovih*

---

[268] Kratka množina zabilježena je i u posavskome govoru (Ivšić 1913: 213).
[269] Lanosović bilježi i zanaglasnu duljinu grafemom /h/ kao u primjerima: *Danah* (12), *Vojvodah* (16), *Millofṭih* (20) i sl.
[270] U Kašića i Della Belle zabilježeni su nastavci -*a*, -*ov* i -*i* u G mn.
[271] U slavonskih je pisaca za muški rod najčešći oblik u L mn. na -*ih*, a oblici na -*ah* zabilježeni su vrlo rijetko (Maretić 1910: 161). Za ženski i srednji rod nije zabilježen oblik na -*ih* (Maretić 1910).
[272] Nastavak -*om* u D mn. potvrđen je i u posavskome govoru (Ivšić 1913: 215).
[273] U slavonskih je pisaca najobičniji D mn. za muški i srednji rod -*om*, za ženski rod -*ama* i -*ima*/-*ma*, ali supostoji nešto rjeđe i nastavak -*am* (Maretić 1910: 160; 164; 166; 168).
[274] Tadijanović propisuje stare morfeme -*om*, -*em* i -*am* u D mn., dok Relković propisuje za m. r. nastavak -*ma*, za sr. r. -*em* i -*om*, a za ž. r. -*am* i -*ima*.
[275] U slavonskih je pisaca najčešći oblik na -*i* za muški rod, za srednji rod -*ih*, a za ženski rod -*ima* (Maretić 1910: 161; 164; 169), Tadijanović (kao ni Relković) ne opisuje lokativ, ali u tekstovima bilježi oblik -*ih*, a iznimno u ž. r. *e*-vrste bilježi oblik -*ah* (Horvat i Ramadanović 2012: 249).
[276] Već smo u uvodnome dijelu napomenuli da se pismo carici nalazi na nepaginiranim stranicama koje smo naznačili uglatim zagradama, kao i da smo drugi dio priručnika trećega izdanja naznačili eksponencijom [2].

(211), *klecalih* (213), *naukah* (257), a u trećem izdanju: *vinah* (51[2]), *krajcarah* (52[2]), *grudih* (58[2]) itd.

U I mn. Lanosović propisuje nastavke *-ima* i *-imi* za muški i srednji rod: *s'Junacima* (10), *s'Meshtrima, s'Meshtrimi* (9), *s'Danima* (13), *s'Vrimenima* (14). U tekstu su potvrđeni primjeri: *s'immenima* (216), *slovima* (224), *priateljima* (225).

Za ženski rod Lanosović propisuje nastavke *-ama* i *-ami*: *s'Divicama*, *Divicami* (17), *s'Matterama, Matterami* (19), *s'Milloſtima, milloſtimi* (20).[277] U tekstu su potvrđeni primjeri: *s'noxnicama* (216) i *novinama* (257). Kao i u Tadijanovića, potvrđen je morfem *-ma* u primjeru *ljudma* (217[2]).[278] U Tadijanovića I mn. pokazuje prodor novih morfema *-ima*, *-ama* te životnost prijelaznoga *-ma* u primjeru *ljudma* (Horvat i Ramadanović 2012: 249). Relković propisuje nastavke *-ih* za muški i srednji rod (*Otcih*; *Poljih*, *Selih*, *Nebesih*) te *-ama* , *-ima* i *-ami* za ženski rod (*Gospojama*, *Materama*, *Milloſtima*, *Naravima*, *Kcherami*).[279] U slavonskih pisaca I mn. za muški i srednji rod najčešće završava na *-i*, nešto rjeđi su nastavci *-ima* i *-ma*, dok su za ženski rod uobičajeni nastavci *-ami* i *-ama*.[280] Prema B. Tafra u Lanosovića se u I mn. sudaraju neki stari i neki novi oblici pričem se vidi prijelazno razdoblje u jezičnome razvoju (1985: 187).

Tablica 6. Inventar i distribucija gramatičkih morfema u imeničkoj deklinaciji u Tadijanovićevoj, Relkovićevoj i svim trima izdanjima Lanosovićeve gramatike

		Tadijanović[281]			**Relković[282]**			**Lanosović$_1$[283]**			**Lanosović$_3$[284]**		
	padež	a	e	i	a	e	i	a	e	i	a	e	i
jd.	N	suglasnik	–	–	suglasnik	-a	suglasnik	suglasnik	-a	suglasnik	suglasnik	-a	suglasnik
	G	-a	–	–	-a	-e	-i	-a	-e	-i	-a	-e	-i
	D	-u	–	–	-u	-i	-i	-u	-i	-i	-u	-i	-i
	A	-a	–	–	-a = N	-u	= N	= G/ = N	-u	= N	= G	-u	= N
	V	=N	–	–	-e = N	-o -a	-i	-e = N	-e -o	= N	-e	-o	= N
	Abl	= G	–	–	= G	= G	= G	= G	= G	= G	= G	= G	= G
	L	–	–	–	–	–	–	–	–	–	-a	-i -e	-i

[277] Nastavke za ženski rod dobiva i imenica muškoga roda *vojvoda*: *s'Vojvodama, vojvodami* (16).
[278] Oblik je potvrđen u Tadijanovića i Relkovića, ali i u posavskome govoru (Ivšić 1913: 216).
[279] Relković na početku poglavlja o morfologiji donosi tablicu s nastavcima (str. 62), a nakon toga paradigme. Sklonidbu muškoga roda oprimjeruje paradigmom imenice *otac*. Za srednji i ženski rod donosi se više primjera sklonidbe. O tome v. Relković 1767: 68–92.
[280] O tome v. u Maretić 1910: 161–162; 164–165; 167.
[281] Tadijanović opisuje tri uzorka u imenica: *otac*, *mati* i *kolo*.
[282] Relkovićev inventar preuzet je iz njegove gramatike (str. 62).
[283] Prvo (i drugo) izdanje Lanosovićeve slavonske gramatike.
[284] Treće izdanje Lanosovićeve slavonske gramatike.

	I	–	–	–	-om -em	-om	-ju -jom	-om	-om	-ju	-om	-om	-ju
mn.	N	-i	–	–	-i -ah	-e	-i	-i	-e	-i	-i	-e	-i
	G	-a	–	–	-ah	-ah	-ih	-ah	-ah	-ih	-ah	-ah	-ih
	D	-em	–	–	-em -im -om	-am -ama	-im -ima	-om	-am	-im	-om	-am	-im
	A	-e	–	–	-e -ah	= N	-im -ima	-e	= N	= N	-e	= N	= N
	V	=N	–	–	-i -ah	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
	Abl	= G	–	–	= G	= G	= G	= G	= G	= G	= G	= G	= G
	L	–	–	–	–	–	–	-ih -ovi -ovah	= G	-ih	-ih	-ah -uh	-ih
	I	–	–	–	-ih -im -ima	-ami -ama	-ima	-ima -imi -ma[285]	-ama	-ima -imi	-ima	-ama -ami	-ima -imi

Iz tablice je vidljivo da Lanosović najviše dubletnih ostvaraja ima u D–L–I mn. što je uobičajeno u slavonskih pisaca jer inventar prikazuje starije nastavke uz koje se ostvaruju i novi.[286] U D–L mn. ostvaruju se stari nastavci,[287] dok se u I mn. uz stare ostvaruju i novi.[288]

Osim u navedenim nastavcima, Lanosović od starih gramatičara preuzima i sklonidbene obrasce nepravilnih imenica, primjerice *mati*, *kći*, *dan*, *gospoda* (sp. Kolenić 2003a: 80). Osim toga preuzima i neke primjere za sklonidbe imenica, primjerice *vojvoda* i *vrime* zabilježeni su u Kašića, a *otac*, *dan*, *vrime*, *mati*, *kći* i *milost* u Della Belle.

[285] U primjeru *ljudma* u konverzacijskome dijelu (217[2]).
[286] V. npr. Tafra 1985: 186–187 i Kolenić 2003a: 80–81.
[287] D mn. na *-am* i *-om* zabilježen je još u Kašića i Della Belle.
[288] U slavonskih je pisaca najviše dubletnih ostvaraja jer se uz starije nastavke paralelno ostvaruju i novi koji su počeli prevladavati u štokavskome narječju u 17. stoljeću (Tafra 1985: 186). U Tadijanovića su, primjerice, dubletni ostvaraji mnogo rjeđi jer je priručnik bio namijenjen za učenje stranoga i svoga jezika pa je nastojao biti jednostavniji (Tafra 1985: 100–101). Više o tome v. Horvat i Ramadanović 2012a: 253.

3. 4. 2. Pridjevi

Uz imenične sklonidbene uzorke Lanosović u prvim dvama izdanjima u poglavlju *Das Beywort/Adjectivum* na pet stranica (26–30) opisuje pridjeve.[289] Obradbu započinje uzorkom pridjevno-zamjenične sklonidbe na primjeru *dobar, dobra, dobro*.[290] Inventar padežnih nastavaka za jedninu odgovara Kašićevim nastavcima za jedninu, ali i standardnomu jeziku.[291] U konverzacijskome dijelu gramatike i u obrascima pisama potvrde odgovaraju opisu nastavaka za jedninu.

U trećoj bilješci Lanosović napominje da se u G, D i Abl. jd. umjesto dužih upotrebljavaju kraći oblici: umjesto *dobroga – dobra* i *od dobra*, a umjesto *dobromu – dobru*. U konverzacijskome dijelu teksta i u obrascima pisama zabilježeni su uglavnom oblici određenoga pridjeva: *Slavonskoga* (210), *dobroga Budimskoga* (210), *dobroga* (220; 227), *dobrom* (233), *pridobroga* (249), *millo∫tivog* (253), *luc∫inskoga* (255), *plemenitom* (259), *Prisjajnomu* (263), *Primoguchemu* (263), *Rimskomu* (263), *velikomu* (263), *Priuzvishenomu* (269), *Priposhtovanomu* (269), ali su potvrđeni i kraći oblici: *Je∫teli velik ∫nieg imalli? Ni∫mo verlo velika imalli* (228), *C∫e∫tittam Vam takkogjer ∫vakko onno, shto Vas ... ∫rechna uc∫initti moxe* (245), *dobrota c∫ini menne takko slobodna* (255) i sl.

Nakon sklonidbenoga uzorka navodi nastavke za pridjev (primjerice *liep, velik, zelen, cerljen, naučan, lien, milo∫tivan, bole∫tan*). U bilješci nakon sklonidbe (str. 27)[292] Lanosović upozorava na razliku između određenog i neodređenog pridjeva koja je uvjetovana kontekstualno (neodređen pridjev *lijep* prema Lanosoviću se upotrebljava uz prezent (negiranoga) glagola *biti* (*Petar je∫t liep*, *Petar nije dobar*), a određeni oblik upotrebljava se u primjerima: *Dobri Pavo je∫t umro*, *lieni Ivan nije doshao*), no ne donose se sklonidbeni obrasci za određenu i neodređenu deklinaciju pridjeva.[293] Osim u Della Belle, bilješku s različitim primjerima nalazimo i u Kašićevoj gramatici (str. 46–47), no Della Bella ilustrira razlike na

[289] U trećem izdanju poglavlje o pridjevima je drugačije koncipirano. Naslovljeno je *Von den Beywörtern*. Sastoji se od napomena koje nalazimo u prvim dvama poglavljima, ali ne sadržava obrazac za deklinaciju pridjeva.
[290] Primjer *dobar* zabilježen je i u Della Belle. U trećem izdanju pridjev *dobar* u obrascu je zamijenio pridjev *sveti* koji je zabilježen i u Kašića.
[291] U trećem izdanju Lanosović opisuje i L jd. Nastavci u svim trima rodovima odgovaraju nastavcima u standardnome jeziku.
[292] O neodređenim i određenim pridjevima te o njihovoj tvorbi govori u prvim dvama izdanjima i na str. 29.
[293] U Della Belle u poglavlju o pridjevima u *Paragrafu 1.* (str. 10) navodi se posve isto pravilo o razlikovanju određenoga i neodređenoga oblika pridjeva uz slične primjere: *Petar jest/nije dobar, svet, ljep*, dok za neodređeni oblik Della Bella navodi drugačiji primjer: *Mladi čovjek trči brzo* i *Sveti čovjek jest umiljen* (str. 10).

razini sintakse, dok Kašić opisuje atributnu i predikatnu funkciju pridjeva (v. npr. D. Gabrić-Bagarić 2006: 134).

U konverzacijskome dijelu i u obrascima pisama potvrđeni su određeni pridjevi u primjerima: *jeſt liepi dio Slavonie* (227), *ljubazljivi ... jeſt mi* (227), *veliki ... biashe* (261) i sl.

U V jd. u Kašića su N i V jd. jednaki, kao i u Della Belle i Relkovića. U Lanosovića je u N jd. muškoga roda propisan oblik *dobar*,[294] a prema obrascu je u V jd. nastavak -*i* (oblik *dobri*).[295] U tekstovima su potvrđeni primjeri za V jd.: *Priplemenitorodjeni* (249), *Poljubljeni* (253), *Prisjajni* (262), *Primilloſtivi* (262), *Viſokkorodjenj* (266), *Milloſtivni* (266), *Priplemeniti slobodni* (267), *Priplemenito-rodjeni* (267) i sl.

Iako je L jd. opisan tek u trećem izdanju, potvrde nalazimo i u prvim dvama izdanjima u negramatičkome dijelu priručnika: *dobrom* (108), *Poxexkom* (211), *Gradskoj* (211), *Brodskoj* (211), *poshtenoj* (222), *ſercſanom* (225), *dobrom* (227; 247), *milloſtivom* (240), *proshostoj* (243), *ſtaroj* (243), *vishjemu* (249), *gradiskoj* (253), *nevaljalom* (259) i sl.

Množinski oblici u N, D, A i V odgovaraju današnjem stanju u standardnome jeziku. U G mn. uz današnje nastavke bilježi i dublete (pored -*iuh* i suvremenoga -*ih*).[296] U negramatičkome dijelu potvrđen je nastavak -*ih* za G mn. u primjerima: *razkoshnih* (211), *cerkvenih* (212), *stolnih* (216), *liepih* (227), *kuhanih* (235), *razlicſitih* (257).[297] Pored toga potvrđeni su oblici za G mn. i u primjerima: *u planninah ima* ***priliepi*** *potokah* (211) i *cſuvajteſe ... od takkovih* ***xaloſtni*** *dogagjajah* (225).[298]

Nastavak -*ih* u L mn. zabilježen je u Kašića, Della Belle i Tadijanovića. U I mn. još su uvijek prisutni stari nastavci -*ima* i -*imi* zabilježeni u Kašića.[299] U konverzacijskome dijelu gramatike i u obrascima pisama potvrđen je primjer: *tugjima* (224).

Nakon obrasca za deklinaciju i opisa pridjeva slijedi potpoglavlje naslovljeno *Von den Vergleichungsſtaffeln* (*Gradus comparationis*). Nakon napomene da u komparativu i superlativu bilježi *j* na kraju riječi radi dužine, na primjeru *sveti*[300] propisuje nastavke za tvorbu komparacije. Inventar nastavaka podudara se sa stanjem u standardnome jeziku, uz izuzetak

[294] U rječničkome dijelu navodi i neodređene i određene oblike za N jd.
[295] U trećem izdanju propisuje u N jd. oba oblika – i *svet* i *sveti*.
[296] U trećem izdanju propisuje oblike -*ih* i -*iu*.
[297] U trećem izdanju zabilježeni su primjeri: *slavonskih* (52), *razgovornih* (54).
[298] O nebilježenju fonema /h/ već je bilo riječi u poglavlju o slovopisu.
[299] Nastavak -*ima* potvrđen je i u Tadijanovića i Relkovića.
[300] Primjer *sveti* zabilježen je i u Kašića.

nekih primjera: *draxji* (28), *gorji*, *najgorji* (28), *jacsji* (28), *shirji* (28) i sl.[301] Superlativ se tvori dodavanjem prefiksa *naj-* ili *pri-*. Lanosović upozorava da se predmetak *pri-* upotrebljava uz pozitiv, a *naj-* uz komparativ.[302] Predmetak *naj-* zabilježen je u primjerima: *najneuljudnij* (221), *najgla∫ovitije* (227), *najliepsha* (229), *najposlidnju* (231), *naj∫tariji* (236), *naj∫arc∫anijom* (245), *najvechim* (247), *najposlidnji* (261) i sl. Predmetak *pri-* potvrđen je u primjerima: *priveliko* (211), *priponizni* (232), *Priplemenitorodjeni* (249), *Priuzvisheni* (253), *priponiznim* (257), *Prisjajni* (262), *Primoguchi* (262), *Primillo∫∫tivi* (262), *Prisjajnomu* (263), *Primoguchemu* (263), *Primillo∫∫tivomu* (263), *Prisjajna* (264), *Primogucha* (264), *Pri∫vietlomu* (266), *Priuzvishenomu* (266), *Priplemeniti* (267), *Prinauc∫nomu* (268), *Pric∫a∫tnomu* (268), *Privi∫okkomu* (269), *Priposhtovanomu* (269), *Priuzmloxnomu* (269).[303] Usamljen je primjer s predmetkom *pre-*: *Preciniti* (249). Lanosović dopušta i mogućnost tvorbe komparativa pomoću priloga *veće* i *više*, primjerice *vishe moguch*, *najvishe moguch* (str. 29).[304] Na kraju poglavlja, uz kraće napomene da se pridjevi na *-ov*, *-in* i *-ski* ne mogu komparirati, nalazi se i odlomak o tvorbi pridjeva[305] i umanjenica.[306]

3. 4. 3. Brojevi

U poglavlju *Zahlwörter/Numeralia* na pet stranica (30–34) Lanosović obrađuje i brojeve. Poglavlje započinje opisom glavnih brojeva (*Grundzahlen*/*cardinales*). Donosi sklonidbu brojeva: *jedan*, *jedna*, *jedno*; *dva*, *dvie*, *dva*; *tri* i *obbadva*.[307] Inventar padežnih nastavaka za jedninu na primjeru *jedan*, *jedna*, *jedno* odgovara Kašićevim i Della Bellinim nastavcima za jedninu,[308] ali i standardnomu jeziku.[309] U konverzacijskome dijelu gramatike i u obrascima pisama potvrde odgovaraju opisu nastavaka za jedninu.

---

[301] Sufiks *-ji* zabilježen je i u Relkovića u primjerima: *većji*, *gorji*, *najgorji*, *višji*, *jačji* (str. 93–95), a zabilježen je i u posavskome govoru u primjerima, npr. *višji*, *sušji*, *nižji* (Ivšić 1913: 202) te u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 153). O tome v. Tafra 1985: 187, Kolenić 2003a: 81 i Kuzmić i Kuzmić 2015: 81.
[302] Ista je napomena zabilježena i u Kašića (str. 63).
[303] Relković propisuje isključivo uporabu predmetka *naj-*.
[304] O tome v. Kolenić 2003a: 81.
[305] I Della Bella završava poglavlje o pridjevima s napomenom o tvorbi pridjeva u *Paragrafu 3.* (str. 11).
[306] Više o tome v. poglavlje o tvorbi riječi.
[307] Primjeri *jedan*, *jedna*, *jedno*; *dva*, *dvi*, *dva*; *obba*, *obbae*, *obba* i *tri* zabilježeni su i u Kašića (str. 57–60), kao i u Della Belle (str. 17–18), dok u Relkovića uzorci uopće nisu zabilježeni. Lanosović smatra da je ispravniji oblik *obbadva* od oblika *obba* (str. 31).
[308] U Kašića su zabilježena samo tri padeža: N, G i D, a u Della Belle svih sedam. U D jd. Kašić i Della Bella rabe nastavak *-omu* za m. r. i sr. r. U prvim dvama izdanjima Lanosović u D jd. propisuje *-om*, a u trećem izdanju *-omu*.
[309] U trećem izdanju Lanosović opisuje i L jd. Nastavci u svim trima rodovima odgovaraju nastavcima u standardnome jeziku.

U uzorcima *dva*, *tri* i *obbadva* vide se odstupanja u odnosu na standardni jezik u G, D, L i I jd. Za razliku od Della Belle, Lanosović u G jd. bilježi dvojinske likove *dviu*[310] i *obbadviu*[311] uz oblike *dvih* i *obbidvih*.[312] U slavonskih je pisaca od nastavka -*ih* običniji nastavak -*iju* za ženski rod (Maretić 1910: 177).

U D jd. zapisan je oblik *dvim/trim/obbimdvim* koji je rijedak u slavonskih pisaca.[313] U I jd. zapisani su oblici *dvimi/trimi/obbimdvimi*[314] koji su u slavonskih pisaca nešto rjeđi od oblika -*ima* (Maretić 1910: 172).

U trećem izdanju Lanosović dodaje i obrazac za deklinaciju broja *Cſetiri*. Inventar padežnih nastavaka u potpunosti se podudara s inventarom u Kašića i Della Belle.[315]

U Lanosovića su za brojeve *dvjesto* i *tristo* zabilježeni oblici *Dviſta* (32)[316] i *Triſta* (32) kao i u Relkovića. Isti su oblici (*dvi sta, tri sta*) zabilježeni i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 180).

Nakon opisa glavnih brojeva slijede redni brojevi (*Ordnungszahlen*/*Ordinales*). Lanosović nabraja oblike rednih brojeva u svim trima rodovima od 1–21 te *stoti*, *dvoſtoti*, *driſtoti*,[317] *cſeteriſtoti*, *petſtoti* i *hiljadni*. Oblici se podudaraju s oblicima u standardnome jeziku. Iznimka je oblik *Sheſtnaeſti* (32) u kojega ne dolazi do ispadanja suglasnika *t*,[318] zatim oblici *dvoſtoti*, *driſtoti*,[319] *cſeteriſtoti*[320] te *hiljadni*.[321]

Nakon rednih brojeva slijede dijelni brojevi (*Eintheilende Zahlen*/*Diſtributiva*), primjerice *jedan po jedan*, *jedan a jedan*, *jedanput*, *dvaputa*, *jedankrat*, *dvakrat*. [322] U trećem

[310] U trećem izdanju Lanosović bilježi umjesto *dviuh* iz prvih dvaju izdanja oblik *dviu*.
[311] U trećem izdanju Lanosović dodaje i oblik *obbadviu* kako u G jd., tako i u ablativu.
[312] Oblici *dvih*, *dviju* te *obih*, *obiju* zabilježeni su i u Kašića.
[313] Oblici *dvim* i *trim* zabilježeni su u Kašića i Della Belle. U slavonskih je pisaca uobičajeniji oblik *trima* (Maretić 1910: 178).
[314] U trećem izdanju dodaje oblike *dvima*, *trima* i *obbimdvima*. U Kašića i Della Belle zapisani su oblici *dviemi*, *dvimi* i *triemi*.
[315] Slavonski pisci u D jd. rabe nastavak -*ima*, dok je -*im* vrlo rijedak. Isti nastavak supostoji i u I jd. V. Maretić 1910: 178–179.
[316] Oblik *trista* zabilježen je u Kašića i Della Belle (str. 17).
[317] Smatramo da je riječ o tiskarskoj pogrešci.
[318] O tome je već bilo riječi u poglavlju o fonologiji.
[319] Oblici *dvostoti* i *tristoti* zabilježeni su i u Della Belle.
[320] Oblik *četeri* od kojega je nastao spomenuti redni broj zabilježen je u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 178).
[321] Oblik *hiljada* rijetko je zabilježen u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 180).
[322] Dijelni brojevi *jedan po jedan*, *dva po dva*, *tri po tri*, *jedan put*, *jedankrat* i sl. zabilježeni su i u Della Belle (str. 19), ali i u Relkovića, primjerice *jedan a jedan*, *jedan po jedan*, *prvi put* itd. (str. 105–106).

izdanju poglavlja se uglavnom podudaraju, no novost je što se autor poziva na Della Bellu u odjeljku o dijelnim brojevima (str. 58[2]).

Slijede napomene o sročnosti koje se podudaraju s pravilima u standardnome jeziku, primjerice brojevi od jedan do četiri dolaze uz stare oblike dvojine, a od pet nadalje uz G mn. (*doshla ſu tri cſovika, jaſam pet ljudih vidio*).

Izvedenim brojevima (*die abgeleitete Zahlwörter*) smatra brojevne imenice *dvojca*, *trojca*, *cſetvorica*. Lanosović bilježi pravilo o sročnosti koje se ne podudara s današnjim pravilom o sročnosti (*dvojca jeſu doshli*).[323] *Dvoje*, *troje*, *četvero*, *petero* dolaze uz G mn. kao i u standardnome jeziku.[324] Brojevima smatra pridjeve *jednoſtruki*, *dvoſtruki*, *mlogoſstruki* i sl. U trećem izdanju izostavljen je popis rednih brojeva te primjeri: *jedankrat*, *dvakrat*, *trikrat*, *cſeterikrat*, *petkrat*.

3. 4. 4. Zamjenice

Nakon brojeva Lanosović je u poglavlju *Zweiter Theil der Rede* pod podnaslovom *Das Fürwort/Pronomen* (35–42) na osam stranica obradio i sklonidbene obrasce zamjenica. U poglavlju o ličnim zamjenicama donosi sklonidbene uzorke za lične zamjenice: *ja*, *ti*, *on*, *onna*, *onno*, *mi*, *vi* i *oni*. Oblici se uglavnom podudaraju s onima u hrvatskome standardnom jeziku uz neke izuzetke.[325] U Lanosovića nije zabilježen oblik u V jd. zamjenice *ja*.[326] U I jd. zamjenice *ja* propisan je oblik *s'mennom*,[327] no u negramatičkim dijelovima teksta upotrebljava suvremeni oblik *sa mnom* (primjerice *ſamnom*, 226; 236; 220[2])[328].

Lanosović ne bilježi V jd. zamjenica *on*, *ona*, *ono*, kao ni zamjenica *mi* i *oni*.[329] U negramatičkim dijelovima teksta zabilježen je za I jd. oblik *s'njime* (211, 217), iako propisuje oblik *s'njim*.[330] U D mn. propisuje oblike *nami* (35) i *vami* (35), a u I mn. oblike *s'Nami* (35),

---

[323] Pravilo s istim primjerom zabilježeno je i u Della Belle (str. 19).
[324] Pravilo je zabilježeno i u Della Belle (str. 19).
[325] Nenaglašeni oblici zamjenica ne nalaze se u sklonidbenome obrascu, nego se oprimjeruju u napomeni na kraju potpoglavlja (str. 36).
[326] Isto je i u Relkovića (str. 109).
[327] Relković propisuje oblik *ſamnom* (str. 109), kao i Della Bella (str. 12) i Kašić (str. 69). Lanosović u prvim dvama izdanjima propisuje oblik *s' menom*, a u trećem *sa mnom* i *s' menom*.
[328] Treći je primjer potvrđen u drugome dijelu trećega izdanja.
[329] V jd. navedenih zamjenica ne bilježe ni Relković ni Della Bella.
[330] Relković propisuje oblik *s'njime* (str. 109).

s'Vami (35) koji su česti u slavonskih pisaca[331], ali ih propisuje i Relković.[332] U negramatičkim dijelovima teksta potvrđeni su, međutim, uglavnom suvremeni oblici za dativ mn. *vam* (108, 209, 213, 215, 217, 218, 220), uz iznimku *Vami* (245, 247). U I mn. potvrđeni su stari oblici *s'vami* (224, 225, 230).

U trećem izdanju i u pridjevsko-zamjeničku sklonidbu dodaje L jd. pričem donosi dubletne oblike: *u mene, u meni* (60^2); *u tebe, tebi* (61^2).

U D mn. zamjenice *oni* propisuje rijedak oblik *njim* (36),[333] a u A mn. propisuje oblik *nje* (36) koji se u slavonskih pisaca upotrebljava rjeđe ili sam ili uz prijedlog,[334] ali i oblik *onna* (36) potvrđen u Della Belle (str. 13). U konverzacijskome dijelu zabilježen je oblik *za nje* u primjeru: *Zashto neuzmete vashe rukavice? ... Onmeje ...* ***za nje*** *zamollio* (238).

U L mn. propisuje oblik *u Njih*[335] (36) koji se vrlo rijetko upotrebljava u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 175), dok za I mn. propisuje najčešći oblik *s'Njima* (36).[336] U L mn. zamjenice *mi* propisuje oblik *u nas* kao i Kašić (str. 69) i Della Bella (str. 12). U trećem izdanju za L mn. propisuje dublete, npr. *u naas. nas, u nami* (60^2); *u vas, u vami* (61^2).

Na kraju potpoglavlja o ličnim zamjenicama Lanosović u napomeni propisuje upotrebu nenaglašenih oblika za D (*mi*, *ti*, *mu*) i A jd. (*me*, *te*, *ga*, *ju*)[337] te A mn. (*jih*) te upozorava da se pišu zajedno s naglašenom riječi. U negramatičkim dijelovima priručnika uglavnom se dosljedno pridržava pravila o sastavljenome pisanju: *dragochemu biti* (108), *Bitichemi* (209), *Evojih* (212), *Jeſamju* (212),[338] *Jajih* (213), *dajih* (213), *Bitichemi* (213), *Dopuſtitemi* (215), *kojemi* (215), *kojimi* (215), *Millochemi* (216), *obechaomije* (220), *vichetemi* (222), *cſinimi* (224), *Xivimi* (224), *Kolikomije* (226), *nijejih* (251), *ſuſriteme* (261), *kojeſtemi* (261), uz iznimku *da me ja na zapovid vashu* (217).

---

[331] O tome v. u Maretić 1910: 174.
[332] Oblici *s'nami* i *s'vami* zabilježeni su i u Kašića (str. 69–70), kao i u Della Belle. Della Bella za zamjenicu *mi* donosi samo stare oblike, dok za zamjenicu *vi* donosi promjenu. Della Bella je vjerojatno uspostavljao paradigmu prema stanju zatečenom u jeziku pisaca pa je kao ovjerene oblike zapisivao one koje je tako pronašao. V. Gabrić-Bagarić 2006: 146.
[333] Relković propisuje suvremeni oblik *njima* (str. 109), a Della Bella *njim* (str. 13).
[334] Oblik *nje* za A mn. propisuje i Relković (str. 109).
[335] Isti oblik propisuje i Della Bella (str. 13).
[336] Usp. Maretić (1910: 175).
[337] Sličnu napomenu o odbacivanju sloga u dativu i akuzativu nalazimo u Kašića (str. 75) i Della Belle. U Kašića su potvrđeni nenaglašeni oblici zamjenica: *me, ti, mu, ga, jih, ju* (str. 75), a u Della Belle: *mu, ga, ju* (str. 13).
[338] Nenaglašeni oblik *ju* potvrđen je i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 174).

Za razliku od prvih dvaju izdanja koja propisuju stare gramatičke morfeme za množinu, treće izdanje uz stare donosi i nove oblike.

Tablica 7. Razlika među izdanjima u oblicima za množinu zamjenica *mi* i *vi*

padež	**Lanosović [1]1778, [2]1789.**	**Lanosović, [3]1795.**
D mn.	Nami, vami	Nam, nama, nami, vam
L mn.	U Naas, u Vaas	U naas, nas, u nami, u vas, u vami
I mn.	s'Nami, s'Vami	S'nami, s'nama, s'vami, s'vama

U trećem izdanju slijedi obrazac za zamjenicu *isti* u svim trima rodovima pričem inventar oblika u jednini odgovara stanju u standardnome jeziku, za razliku od oblika za množinu.[339] U G, D, Abl. i I mn. donose se dublete. Tako, primjerice, G i Abl. mn. glasi *i̧ſtih*, *i̧ſtieh*, D mn. *i̧ſtim* i *i̧ſtjem*, a I mn. pored standardnoga oblika *S'i̧ſtima* donosi i stari oblik *i̧ſtimi* (str. 65[2]).

Drugom skupinom smatra povratnu zamjenicu *sebbe* ili *ſich* (*Das zurückkehrende Fürwort*/*Pronomen reciprocum*). Navodi oblike u D, A, Abl. i I jd., no ne navodi nenaglašene oblike.[340]

Treća su skupina posvojne zamjenice (*moj*, *tvoj*, *svoj*, *nash*, *vash*, *nashinski* i *vashinski*).[341] Lanosović donosi sklonidbeni obrazac za zamjenicu *moj* u svim trima rodovima. Inventar nastavaka za jedninu u prvim dvama izdanjima uglavnom se poklapa s inventarom u standardnome jeziku, uz izostanak nastavaka za neživo u A jd.[342] Inventar množinskih oblika također se poklapa sa standardnim jezikom uz iznimku L mn. (*u mojih*) i dvojnih oblika za I mn.[343] Lanosović uz stari oblik *mojimi* navodi i *s'Mojima*.[344] U napomeni navodi i kratke oblike

[339] Sklonidbeni obrazac zamjenice *isti* zabilježen je i u Della Belle (str. 14).
[340] Nenaglašene oblike ne navode ni Kašić ni Della Bella.
[341] Pridjev *našinski* i u Della Belle se obrađuje pod posvojnim zamjenicama (str. 15).
[342] U prvim dvama izdanjima A jd. za muški i srednji rod glasi *mojoj* i *mojemu*. Smatramo da je riječ o tiskarskoj pogrešci koja je ispravljena u trećem izdanju oblicima *moju* i *moje*.
[343] U trećem izdanju uvodi dvojne oblike za L mn. *u mojih*, *mojeh*, zatim za Abl. mn. *od mojih*, *mojeh* i za I mn. pored *S'mojima* i *mojimi* navodi i *mojema* i *mojmi* (str. 66[2]).
[344] Relković navodi samo noviji oblik (str. 111).

npr. *moga*, *tvoga*, *ſvoga*, *momu*, *tvomu* i *ſvomu*.[345] U trećem izdanju zabilježena je i sklonidba čakavskih oblika *tva* i *ma*.[346] U negramatičkim dijelovima teksta uglavnom se dosljedno pridržava pravila, uz iznimku u primjerima: *vasheg* za G jd. (213), za D jd. *vashem* (222, 224) te za L jd. *Po vashoj* (216, 218), *vashemu* (218), *ſvojemu* (224) i *Vashem* (225). U trećem izdanju Lanosović propisuje za L jd. uz stare oblike *u mojega*, *moje* i nove oblike *mojoj* i *mojemu* (str. 66[2]).

Slijedi obrazac za pokazne zamjenice *ovi*,[347] *ova*, *ovo* i *onni*, *onna*, *onno* (str. 38–39). Inventar padežnih nastavaka podudara se sa stanjem u standardnome jeziku uz izuzetak G mn. gdje se propisuju, uz novi oblik *ovih*, i stari oblici *ovizih* i *oviziuh*,[348] u D mn. pored oblika *ovim* stari oblik *ovem*, u I mn. uz novi oblik *s'Ovima* stari oblik *ovimi*, a u L mn. oblik *u Ovih*. U tekstu se Lanosović uglavnom pridržava propisanih oblika. U prvome izdanju zabilježen je i standardni oblik *ovaj* (230) za A jd. U L jd. upotrebljava oblike *ovomu* (210) i *ſvojemu* (247). U napomeni bilježi i zamjenice *njegov* i *njihov* u svim trima rodovima.[349] U tekstu se uglavnom pridržava propisanih pravila.[350] Karakteristična je i upotreba oblika *sotim* (229) i *ſotime* (222[2]) za I jd.[351] Zabilježen je i primjer *Njihovog* (253) za G jd. pored oblika *njihovoga* (263). U trećem izdanju velike su razlike u množinskim oblicima za zamjenicu *ovi*, *ova*, *ovo*. Sukladno tomu zabilježen je u tekstu propisani oblik *oviu* za G mn. (218[2]).

Tablica 8. Množinski oblici u Relkovićevoj gramatici i u svim trima izdanjima Lanosovićeve gramatike

padež	**Relković, 1767.**	**Lanosović [1]1778, [2]1789**	**Lanosović, [3]1795.**
N mn.	ovi, oveh, ovah	Ovi, ove, ova	Ovi
G mn.	ovih, ovih, oveh	Ovih, ovizih, oviziuh	Ovih, oviu, ovjeh, oviziu
D mn.	ovim, ovima, ovoj	Ovim, ovem	Ovim, ovjem
A mn.	oveh, oveh, ovuh	Ove, ove, ova	Ove, ove, ova
Abl. mn.	od ovih, od ovih, od oveh	od Oviuh, ovizih, oviziuh	Od ovih, ovjeh, oviu, oviziu

[345] Takvi su oblici potvrđeni u Kašića (str. 76–77) i Della Belle (str. 14), dok Relković navodi i jedne i druge za zamjenicu *svoj* (str. 113). U slavonskih su pisaca uobičajeniji kratki oblici (Maretić 1910: 176).
[346] Isti su oblici preuzeti iz dubrovačke književnosti zabilježeni i u Della Belle (v. Gabrić-Bagarić 2006: 146).
[347] Oblik *ovi* zabilježen je u Kašića i Della Belle, ali i u posavskim govorima (Ivšić 1913: 143) te u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 176). U trećem izdanju uz oblik *ovi* Lanosović bilježi i oblik *ovaj* (str. 62[2]).
[348] Navezak *-zi-* preuzet je iz dubrovačkoga govora, a oblici *ovezjeh* i *onezjeh* zabilježeni su i u Della Belle. Više o tome v. Gabrić-Bagarić 2006: 146.
[349] I u Della Belle su zabilježeni isti oblici, a zamjenica *njezin* također još nije oblikovana. V. Gabrić-Bagarić 2006: 146.
[350] U primjeru *s'njiovima* (216) ne bilježi fonem /h/. O nebilježenju fonema /h/ već je bilo riječi u poglavlju o slovopisu.
[351] Samoglasnik *o* ispred zamjenice *taj* zabilježen je i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 176). Zamjenica *otaj* zabilježena je samo u Vukovu rječniku, a bilježi se ili bez prijedloga ispred ili s prijedlogom. Primjerice u instrumentalu je zabilježena u Relkovića (AR IX: 343).

I mn.	s' ovima, s' ovima, S' ovom	s'Ovima, ovimi	S'ovima, ovjema, ovimi
L mn.	nema	u Ovih	U ovih, ovjeh

Slijedi obrazac za odnosnu zamjenicu *koi*,[352] *koja*, *koje*. Inventar padežnih oblika za jedninu odgovara stanju u standardnome jeziku uz izostanak nastavaka za neživo u A jd.[353] U tekstovima se Lanosović pridržava propisanih pravila uz iznimku potvrđenoga primjera za neživo u A jd. (npr. *koji*, 213, 224) i stegnutoga oblika *koga* za A jd. (220).[354] Osim toga zabilježen je primjer *kojiuh* (225) za G mn. Nastavci za množinu bilježe mnogo dubletnih ostvaraja, ali i veće razlike među izdanjima.

Tablica 9. Razlike u svim Lanosovićevim izdanjima u oblicima za množinu odnosne zamjenice *koji*

padež	**Lanosović, [1]1778, [2]1789.**	**Lanosović, [3]1795.**
N mn.	Koji, koje, koja	koji, koje, koja
G mn.	Kojih, kojizih, kojiziuh	Kojih, kojiu, kojeh, kojizih
D mn.	Kojem, kojim	Kojim, kojem
A mn.	Koje, koja	Koje, koje, koja
Abl. mn.	od Kojih, kojizih, kojiziuh	Od kojih, kojeh, kojizih
I mn.	s'Kojem, kojima, kojimi	S'kojima, kojimi
L mn.	u Kojih	U kojih

Sklonidbeni obrazac stegnutih oblika *ki*, *ka* i *ke* zamjenice *koi* zabilježen je i u Della Belle (Gabrić-Bagarić 2006: 146). U potpoglavlju o odnosnim zamjenicama Lanosović obrađuje i neodređene zamjenice. Donosi oblike zamjenice *kojigod*/*kojigodjer*/*kojimudrago* u svim trima rodovima, zamjenica *Svakki*, *nikki* i *nitko* te sklonidbeni obrazac za zamjenicu *vas*, *ſva*, *ſve* pričem se obrazac ne razlikuje od današnjega uz iznimku dubletnih oblika u kojima Lanosović čuva starije jezično stanje (npr. G i L mn. *ſviuh*, D mn. *ſviem* i I mn. *ſvimi*).

Tablica 10. Razlike u množinskim oblicima među svima trima Lanosovićevim izdanjima

padež	**Lanosović, [1]1778, [2]1789.**	**Lanosović, [3]1795.**
N mn.	Svi, ſve, ſva	Svi, ſve, ſva

[352] U trećem izdanju umjesto oblika *koi* bilježi oblik *koji* (str. 68[2]).
[353] U trećem izdanju dodaje L jd. pričem donosi dubletne oblike: *u kojega*, *u kojemu* (682).
[354] U slavonskih su pisaca zabilježeni i duži i kraći oblici zamjenice *koji*. V. Maretić 1910: 177.

G mn.	Svih, ſviuh	Svih, ſviu, ſvieh
D mn.	Svim, ſviem	Svim, ſviem
A mn.	Sve, ſva	ſve, ſve, ſva
V mn.	= N	= N
I mn.	ſa Svima, ſvimi	ſa ſvima, ſvimi
L mn.	u Svih	u ſvih, ſvieh

Poglavlje o zamjenicama završava dvama sklonidbenim obrascima za upitne zamjenice. Zamjenica *tko* zapisana je u više oblika: *tkoi*, *tko* i *ko*, a donosi se sklonidba za sva tri roda. Inventar padežnih oblika odgovara stanju u standardnome jeziku uz iznimku zamjenice *tkoi*/*tko*/*ko* koja u svim padežima osim I jd. čuva početno *t*.[355]

Tablica 11. Lanosovićevi oblici zamjenica *tkoi* / *tko* / *ko* / *koi* / *ki* u svim izdanjima

padež	**Lanosović, [1]1778, [2]1789.**	**Lanosović, [3]1795.**	
N jd. m. r. ž. r. sr. r.	Tkoi, tko, ko, koi, ki[356] Koja koje, shto	Tko, ki tka shto	Tki tke tka
G jd. m. r. ž. r. sr. r.	Tkoga koje kojega, cſìje	Tkoga tke tkoga	Tkieh, tkih
D jd. m. r. ž. r. sr. r.	Tkomu kojoj komu	Tkomu tkoj tkomu	Tkiem, tkim
A jd. m. r. ž. r. sr. r.	Tkoga koju, ku shto	Tkoga Tku shto	Tke tke tka
Abl. jd. m. r. ž. r. sr. r.	Od Tkoga koje koga, shta	Od tkoga Tke tkoga	= N
I jd. m. r. ž. r. sr. r.	s'kim kojom kim	S'tkim Tkom tkoga	S'tkima tkiema tkimi
L jd. m. r. ž. r. sr. r.		U tkomu Tkoj tkomu	= G

Slijedi obrazac zamjenice *kakav*, *kakva*, *kakvo*.[357] Inventar oblika uglavnom odgovara oblicima u standardnome jeziku.[358] U G. jd. m. r. propisuje dublete *kakva* i *kakvoga*, a u A jd.

[355] Isti oblici za jedninu potvrđeni su i u Della Belle (str. 16), a početno *t* čuva se u zamjenica i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 176).
[356] Oblike *koi* ili *ki* navodi u napomeni nakon obrasca (1778: 41).
[357] Sklonidbeni obrazac zamjenice *kakav* zabilježen je i u Della Belle (str. 16).
[358] U trećem izdanju propisuje i oblik *kakvi* za m. r. (str. 70[2]).

m. r. samo oblik *kakva*.[359] U trećem izdanju dodaje L jd. pričem donosi dubletne oblike: *u kakvoga, u kakvomu* (70[2]).[360] U tekstovima se pridržava propisanih oblika osim u primjeru za G jd. *Kakvog* (210). Oblici za množinu razlikuju se od standardnih oblika u G mn.[361] gdje je vidljiv prijelaz sa starih na nove oblike (*kakvih, kakvizih* i *kakviziuh*),[362] u L mn. (*u Kakvih, kakvieh*) te u I mn. (*s'Kakvimi* i *kakvima*). Na kraju poglavlja navodi zamjenice *takki, takka, takko*;[363] *onakki, ovakki, koliki*; *cſiji, cſija, cſije* i *cſigov, cſigova, cſigovo*.[364] U tekstu se pridržava propisanih oblika uz izuzetak primjera *takkova* (222) i *takkovo* (247) za N jd., *takkovih* za G mn. (225), *kakkove* za A mn. (239), *u takkovih* za L mn. (251),[365] a zabilježena je i zamjenica *nikki* u N jd. (233) i A mn. (*nikke*, 259).

Treće izdanje ne sadržava sklonidbeni obrazac za pokaznu zamjenicu *ovi, ova, ovo,* ali sadržava odjeljak o neodređenim zamjenicama: *kojigod, kojimudrago, svaki, niki, nitko*.[366] Uz oblik *niki* zabilježen je i oblik *njeki*.[367]

Iz navedenoga je vidljivo da nastavci za D mn. (*-im, -em*), L mn. (*-ih, -eh*) i I mn. (*-ima, -imi, -emi*) nisu još unificirani.

Treće izdanje usprkos novijim oblicima (A jd. *moju*) potvrđuje i povratak na neke stare oblike, primjerice u L mn.: *mojeh*, a u I mn. *mojema, mojmi*.

3. 4. 5. Glagoli

Poglavlje o morfologiji glagola[368] *Dritter Theil der Rede* pod podnaslovom *Das Zeitwort/Verbum* (42–78) najopsežnije je poglavlje.[369] Nakon kraćega uvoda slijedi pregled

---

[359] U trećem izdanju u svim padežima u jednini propisuje dublete. Pored neodređenih oblika bilježi i određene uz iznimku L jd. (*kakvoga, kakvomu, kakvoj, kakvomu*, str. 70[2]).
[360] U trećem izdanju ne donosi oblike s naveskom *-zi-* u G i Abl., no svejedno propisuje iekavske dublete u svim padežima osim u N i A.
[361] Isti oblici navode se i za Abl. mn.
[362] Već je rečeno da je navezak *-zi-* Della Bella preuzeo iz dubrovačkoga govora (Gabrić-Bagarić 2006: 146).
[363] Zamjenica *taki* u svim trima rodovima zabilježena je i u Della Belle (str. 16).
[364] Čakavska zamjenica *čigov* zabilježena je i u Della Belle (str. 16).
[365] Oblik *takovi* propisuje u trećem izdanju uz oblik *taki* (str. 71[2]).
[366] Sklonidbeni obrasci zamjenica *kojigod, svaki* i *niki* zabilježeni su i u Della Belle (str. 16–17), dok su u Relkovića zabilježeni obrasci za zamjenice *kakav, niki* i *tkogod* (str. 123–126).
[367] Isti su oblici zabilježeni i u Della Belle (str. 17).
[368] Na samu početku opisana je razlika među pojedinim izdanjima. Ukoliko nije posebno naglašeno, brojevi stranica u primjerima odnose se na prvo izdanje Lanosovićeve gramatike.
[369] U trećem se izdanju razlikuje uvodni dio o glagolima koji je nešto duži nego u prijašnjim dvama izdanjima pričem Lanosović napominje da se glagoli mijenjaju kroz načine, vremena, broj i lice (71[2]). O glagolima u Lanosovića v. Kolenić 2003a: 81–82 i Brlobaš 2007: 91–103.

tvorbe pomoćnih glagola *biti* i *htjeti*.[370] Glagole dijeli na: pravilne (*Richtige Abwandlungen*/*Regulares conjugationes*) – aktivne (*Die thätige oder wirkende Bedeutung*/*actiua ſignificatio*) i pasivne (*Leidende Bedeutung*/*De verbis paſſiuis*) primjerice *ljubiti*, nepravilne (*Von dem unrichtigen Zeitwörtern*/*Anomala, ſiue Irregularia*) primjerice *mochi*, defektivne (*Von den mangelhaften Zeitwörtern*/*De verbis Defectiuis*) primjerice *dignuti*, složene (*Von den zuſammengeſetzen Zeitwörtern*/*De verbis Compoſitis*) naprimjer *napravljati* i *imenovati*, povratne (*Von den zurückehrenden Zeitwörtern*/*De Reciprocis verbis*) i bezlične (*Von den unperſönlichen Zeitwörtern*/*De Imperſonalibus verbis*) primjerice *ghermiti* i *priſtojno jeſt*.[371] U trećem izdanju Lanosović glagole dijeli na dvije vrste: lične (*persönliche Zeitwort*) i bezlične (*unpersönliche Zeitwort*). Ličnima smatra: radne ili aktivne glagole (*wirkenden Gattung*), trpne (*leidenden Gattung*), srednje (*mitter Gattung*), povratne (*zurrückkehrende Zietwort*) i pomoćne (*Hilfszeitwort*).

Lanosović razlikuje tri konjugacije s obzirom na prezentski dočetak prvoga lica jednine: prva na *-am* (*imam*)[372], druga na *-em* (*shtiem*) i treća na *-im* (*ucſijm*).[373]

Od glagolskih kategorija opisuje se način, vrijeme, broj i lice.[374] Lanosović razlikuje pet načina:[375] u prvim dvama izdanjima navodi četiri glagolska načina: indikativ (*die anzeigende Art*), imperativ (*die gebiethende Art*), konjunktiv (*verlangende Art*)[376] i neodređeni način (*die unbestimmte Art*) odnosno infinitiv, glagolski prilozi i participi.[377] Navedenim načinima u trećem izdanju pridružuje i optativ (*verbindende Art*).

Lanosović govori i o tvorbi pasiva. Napominje da se trpno stanje može izraziti i aktivnim oblikom glagola i zamjenice *se* pričem primjećuje da takav glagol s povratnom

---

[370] Tvorbom pomoćnih glagola započinje pregled glagola i u Kašića (str. 88–109). U Della Belle se donosi pregled tvorbe glagolskih vremena na primjeru glagola *biti* (str. 19–22), kao i u Relkovića (str. 132–144).

[371] Kašić razlikuje pravilne (na *-am*, *-em* i *-im* u prezentu), nepotpune i nepravilne (*dvignuti*, *moći*), bezlične (*dažjiti*) i bezlične glagole pasivnoga značenja (*bije se*). Della Bella razlikuje pravilne (na *-am*, *-em* i *-im*), nepravilne (*možem*), nepotpune (*dvignuti*), kontinuativne (*rađati*, *spremljivati*, *naređivati*), iterativne, izvedene i složene (*napravljati*, *imenovati*) glagole te glagole s pasivnim značenjem (*ja sam ljubljen*). Relković razlikuje aktivne (na *-am*, *-em* i *-im*), pasivne (*ja sam ljubljen*), neutralne (*ja rastem*), povratne (*Spominjati se*) i bezlične glagole (*Germi*).

[372] U trećem izdanju *slusham*.

[373] Ove tri kategorije spominju se i u Kašića na primjerima *učim*, *tičem* i *imam* (str. 110–143), u Della Belle na primjerima *imam*, *orem* i *učim* (str. 22–27), kao i u Relkovića (Pranjković 2006a: 22).

[374] Broj i lice opisuju se implicitno. O njima informacije stječemo iz tvorbe glagolskih vremena.

[375] Konjuktivne i optativne oblike susrećemo i u Kašića (usp. Kašić 2002: 209, 213). U Della Belle su zabilježena, pored indikativa, još 4 glagolska načina: optativ, konjunktiv, imperativ i infinitiv (djelomično i potencijal). O tome v. Gabrić-Bagarić 2006: 134. Della Bellu nasljeduju Relković i Lanosović.

[376] Izravan utjecaj latinskoga modela vidljiv je u opisu glagola (v. npr. Ž. Brlobaš 2007: 91).

[377] U prvim dvama izdanjima pridjev radni za muški rod razlikuje se od trećega izdanja gdje uz oblik *mogao* dodaje i stegnuti oblik *mogo* (1795: 131).

zamjenicom *se* nije isto što i povratni glagol, primjerice: *Govoriſe* (77), *shtieſe* (77), *imaſe* (77).[378]

U Lanosovićevoj gramatici podatke o glagolskome vidu doznajemo posredno. Model opisa i primjere Lanosović preuzima od starih gramatičara, Kašića i Della Belle. Prema Ž. Brlobaš za razliku od Relkovićeve i Tadijanovićeve gramatike gdje nema neposrednih zapažanja o glagolskome vidu, i iako je u Kašićevoj, Della Bellinoj i Lanosovićevoj gramatici kategorija glagolskoga vida opisana skriveno (latentno), morfološki utemeljen opis nepotpunih i značenjski utemeljen opis frekventativnih glagola potvrđuje da su Della Bella i Lanosović nastavili razvijati Kašićeve implicitno utemeljene spoznaje koje će kasnije nasljedovati i Appendini (Brlobaš 2007: 78–79, 103). Isprva kategoriju glagolskoga vida u prvim dvama izdanjima Lanosović posredno opisuje kada govori o tvorbi aorista i imperfekta (kao i u Kašića).[379] Slijedi poglavlje o defektivnim, nepotpunim glagolima naslovljeno *Von den mangelhaften Zeitwörtern*/*De verbis Defectiuis* (na primjeru glagola *dignuti*)[380] gdje preuzima Kašićev i Della Bellin model opisujući spomenutu vrstu glagola kao glagole koji nemaju prezent ni imperfekt.[381] Poglavlje o frekventivnim ili učestalim glagolima (*Von den Zeitwörtern die man Frequentia nennet*) preuzeo je od Della Belle. Glagolima koji znače smanjivanje radnje (deminutivni glagoli) smatra one glagole koji su tvoreni pomoću predmetka *po-*: *poſmiatiſe*, *popojeſti*, *poigratti*, *potraxiti* (iako nisu svi deminutivni).[382] U istome potpoglavlju navodi vidske parnjake: *narediti – naregjivati*, *izpitati – izpitivati*, *roditi – ragjati*, *ſpremiti – ſpremljivati*, *ſpiti – ſpavati*. U potpoglavlju o složenim glagolima (*Von den zuſammengeſetzen Zeitwörtern*/*De verbis Compoſitis*) Lanosović se ugledao na Della Bellu, ali i Kašića (usp. Brlobaš 2007: 99).

Lanosović razlikuje 6 glagolskih vremena:

1. sadašnje vrijeme, prezent (*Gegenwärtige Zeit*/*Indicatiui modi tempus praeſens*)
2. imperfekt (*Die jungſt vergangene Zeit*/*Praeteritum Imperfectum*)
3. aorist (*Die I. vergangene Zeit*/*Praetertitum Perfectum*)
4. perfekt (*Die II. vergangene Zeit*)
5. pluskvamperfekt (*Die längſt vergangene Zeit*/*Plusquam perfectum*)

[378] Usp. Lanosović 1778: 77–78 i Kolenić 2003a: 82.
[379] Poglavlje je naslovljeno *Ableitung der Wandelzeiten*.
[380] U Kašića i Della Belle *dvignuti* (str. 32).
[381] U trećem izdanju izostavljena su poglavlja o nepotpunim, složenim i jednostavnim glagolima.
[382] Usp. Lanosović 1778: 140[2] i Kolenić 2003a: 82.

6. buduće vrijeme, futur (*Die künftige Zeit*/*Futurum*).[383]

Glagolska vremena navode se u indikativu i konjunktivu. Izdvajamo samo glagolska vremena u indikativu jer je konjunktiv u opisu hrvatskih glagola dug tradiciji i latinskomu modelu (v. npr. Brlobaš 2007: 91). Po uzoru na Kašića i Della Bellu Lanosović preuzima glagolske načine u kojima se glagolska vremena razlikuju samo po vezniku *da* ili uskliku *o* i vezniku *da*. Tako se imperfekt konjunktiva, primjerice, podudara s kondicionalom I. u suvremenome jeziku, a pluskvamperfekt I. konjunktiva s kondicionalom II. (usp. Kolenić 2003a: 82).

Kadšto od standardnoga stanja odudara tvorba infinitiva u primjerima: *dojti* (217), *itti* (226), *viditi* (229), *najti* (230), *doneti* (234) i sl. pored *otichi* (222) i *dochi* (230).

Nastavci za tvorbu prezenta podudaraju se s nastavcima u standardnome jeziku.[384] U konverzacijskome dijelu potvrđeni su negirani oblici prezenta u oblicima *nejmam* (228) i *nejmate* (239).[385] Od standardnoga stanja odudara primjer za 2. l. mn. *doxivete* (247). Iako za 1. l. jd. propisuje oblike *moxem* ili *morem*,[386] u konverzacijskome dijelu potvrđeni je primjer *nemogu* (209) pored *moxem* (257).

Glagoli V. vrste 1. razreda *dati* imaju likove s dvojakim osnovama: *date* (218) pored *dadem* (233). Takvi su dvojaki likovi potvrđeni i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 191), ali i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012: 251).

Aorist i imperfekt tvore se neovisno o glagolskome vidu.[387] Tako je, primjerice, od glagola *imati* tvoren i aorist i imperfekt. Inventar nastavaka za aorist uglavnom se podudara s nastavcima u standardnome jeziku. Inventar nastavaka za imperfekt odgovara stanju u standardnome jeziku uz izuzetak starih nastavaka za 1. i 2. l. mn. koji glase: *-homo* i *-hote*.[388] U konverzacijskome dijelu pridržava se propisanih nastavaka za tvorbu osim u primjeru za 1. l. jd. aorista *daddo* (259). U konverzacijskome dijelu potvrđen je primjer tvorbe imperfekta od nesvršenoga glagola, kao i u standardnome jeziku u primjeru *dogodjahu/e* (257) te primjer

[383] Pod istim terminom donosi se futur I. i futur II.
[384] U nastavcima za 3. lice množine prezenta *-eh* i *-uh* Lanosović bilježi zanaglasnu duljinu, kao i u primjerima u konverzacijskome dijelu gramatike: *cheh* (226) i *hocheh* (str. 261), odnosno *moguh* (211). O zanaglasnoj duljini već je bilo riječi u poglavlju o pravopisu.
[385] Isti su oblici zabilježeni i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 191).
[386] U trećem izdanju propisuje i oblik *mogu* (str. 124[2]).
[387] Aorist se u slavonskih pisaca često tvori od nesvršenih glagola, dok se imperfekt u svih štokavskih pisaca rijetko tvori od svršenih glagola (Kuzmić i Kuzmić 2015: 87).
[388] Isti su nastavci zabilježeni u Kašića (str. 102) i Della Belle (str. 21).

tvorbe aorista od svršenoga glagola u primjerima *primiſmo* (222) i *poslan bi* (253) te od nesvršenoga u primjeru *shtiah* (249).

Pri tvorbi imperativa dopušta dublete u 3. l. jd. (*imaj on* ili *nekka ima*; *shtij on* ili *nekka shtiu onni*) i 3. l. mn. (*imaj onni* ili *nekka imaju*; *shtij* ili *nekka shtiu onni*).[389] U tekstovima se pridržava propisanih pravila osim u primjeru *nekka dojte* (233).[390] Lanosović propisuje oblik *budi* za tvorbu 2. l. jd. i trećeg l. jd.[391] kao u primjeru *fala budi Boggu* (108).

Od složenih glagolskih vremena valja spomenuti da se tvorba perfekta ne razlikuje od tvorbe perfekta u standardnome jeziku uz iznimku stegnutoga oblika za muški rod (primjerice *imo sam*) koji propisuje uz standardni oblik. U tekstovima se uglavnom pridržava propisanih pravila. U konverzacijskome dijelu gramatike upotrebljava standardni oblik glagolskoga pridjeva radnog za muški rod osim u primjeru *dosho* (217), dok u rječničkome dijelu relativno često upotrebljava stegnuti oblik (s. v. *Bauen, zidoſam*, 129; s. v. *Braten, pekkoſam*, 131; s. v. *Finden, nashoſam*, 141; s. v. *Scheeren, ſtrigoſam*, 185).[392]

Lanosović propisuje tvorbu pluskvamperfekta kao što je u standardnome jeziku: od imperfekta ili perfekta pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnoga. U tekstu je potvrđen u primjeru *izishao biah* (261). U trećem izdanju propisuje samo tvorbu s imperfektom.

Kondicional I. zabilježen je u sljedećim primjerima: *Da bih produljiti hotio* (215), *da bih primio* (215), *da bih neimao* (215), *kadbih zaderxao* (215) itd. U trećem je izdanju potvrđen primjer: *bih bio povirovao* (52), *bi bilo* (57), *nebi hotio primiti* (59), *bi morao* (59).[393]

U značenju kondicionala I. potvrđena je i sveza infinitiva s aoristom glagola *biti*. Takva konstrukcija u funkciji izricanja želje dolazi uz prilog *rad*, npr. *rad bihga pak temeljito razumiti* (217^2).[394]

Kondicional II. zabilježen je u primjeru: *nebih bio virrovao* (210), a u trećem je izdanju potvrđen primjer: *bih bio povirovao* (52).

---

[389] Iste oblike propisuje i Della Bella (str. 20).
[390] Pretpostavljamo da je riječ o tiskarskoj pogrešci i da bi oblik za 3. l. jd. trebao glasiti: *nekka dojde*.
[391] Isto je i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 182).
[392] Stegnuti oblik glagolskoga pridjeva radnog zabilježen je i u posavskim govorima (Ivšić 1913: 183).
[393] U slavonskih je pisaca češći oblik *bi* za 1. l. jd. (Maretić 1910: 198). U Tadijanovića je potvrđen isključivo oblik *bi* (Horvat i Ramadanović 2012: 253) koji propisuje i Relković (v. npr. str. 204).
[394] Primjer je potvrđen u trećem izdanju.

Tvorba futura I. u prvim dvama izdanjima ne razlikuje se od tvorbe futura I. u standardnome jeziku uz izuzetak izostanka upotrebe krnjega oblika infinitiva pomoćnoga glagola *biti* ispred nenaglašenoga oblika pomoćnoga glagola *htjeti* (primjerice *Imattichu, hotitichu*) i upotrebe oblika *hotichu*.[395] U konverzacijskome dijelu potvrđeni su primjeri: *Razradovatichefe* (108), *Bitichemi* (209; 213), *Cfinittichu* (218), *bitiche* (223), *Bitichemi* (225), *Bitichu* (233), *nafojatichu* (257). U trećem se izdanju propisuju dublete primjerice *slushatichemo* i *slushatchemo*, a potvrđeni su primjeri: *Cfinitichu* (56), *Sliditichu* (56), *Imatichemo* (219[2]), *Bitiche* (219[2]), ali i oblik *Imachete* (224).

Pri tvorbi futura II. dozvoljava, uz standardni način (svršeni prezent glagola *biti* i pridjev radni), oblik s infinitivom: *budem ucfitti* ili *budem mochi*. Della Bella propisuje navedeni oblik u pogodbenoj i vremenskoj rečenici, a nekorektnom smatra upotrebu futura I. (Gabrić-Bagarić 2006: 151). Infinitiv perfektivnih i imperfektivnih glagola s pomoćnim glagolom *budem* nalazi se vrlo često u starijoj čakavštini i kod starodubrovačkih pisaca, a u štokavštini na jugu (Zima 1887: 256).

Futur II. potvrđen je u primjeru *povratiti budem mogao* (253), a u trećem izdanju *nebudete cfinili* (57).

Futurski prezent potvrđen je u trećem izdanju u primjeru: *Uzderxite za me dobro mifto. Dobiete najbolje mifto, oder auch: Dobiete najbolje* (53).

Pod naslovom *Das Mittelwort* (*Participium*)[396] opisuju se participi: glagolski prilog sadašnji (na primjeru *imajuchi*) u svim trima rodovima, glagolski pridjev radni (na primjeru *ljubio*) u svim trima rodovima, glagolski pridjev trpni (*udaran, zacfet, metnut*) i glagolski prilog prošli (*bivshi, imavshi*).[397]

Uvođenje kategorije participa i gerundija rezultat je ugledanja na Kašića i Della Bellu, što je spomenuto u poglavlju o vanjskome opisu gramatike. Gerundij odgovara glagolskom prilogu sadašnjem (npr. *shtiuchi*) u standardnome jeziku uz razliku što je Lanosovićev gerundij nesklonjiv.[398]

---

[395] Ista je pojava zabilježena i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 195).
[396] U trećem izdanju participi se nalaze na početku poglavlja o glagolima, dok su u prvim dvama izdanjima participi opisani na kraju. U trećem je izdanju dodana napomena o pridjevu pasivnom koji može imati nastavak *-i* (*ljubjen, ljubjeni*) i o pridjevu pasivnom budućega vremena (*ljubiteljan, ljubiteljni, ljubiteljna, ljubiteljno*). Isti su primjeri za pasiv zabilježeni i u Relkovića (str. 173–183).
[397] Prema Lanosoviću glagolski prilog prošli se ne sklanja. Tako je i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 183).
[398] Gerundij je zabilježen i u Della Belle. V. Gabrić-Bagarić 2006: 148.

Lanosović pod terminom *das Lagevort* (*Supinum*) navodi konstrukciju *za* + *infinitiv* (primjerice *za hotiti*).

Dug tradiciji svakako su trpni pridjevi *došast* (tvorenica od glagola *doći*) i *prošast* (< *proći*).

Prilog sadašnji na *-ći* u pridjevnoj funkciji zabilježen je u primjerima: *cvateche* [3a], *ſidechi* (216), *pocſimajuche* (243), *Primogucha* (264) i sl.[399]

Karakteristična je i tvorba pasivnoga participa četvrte vrste odbacivanjem nastavka *-i* u infintivu u primjerima: *poklonitu* [4a], *nakrivit* (s. v. *krumm*, 157), *odbacit* (s. v. *niederträctig*, 167), *priklonit* (s. v. *Bereitwillig*, 129), *ukrotit* (s. v. *Mürbe*, 163), *zapustit* (s. v. *wust*, 196), *obkolito* (211), *priklonitu* (217), *primita* (243), *primito* (249), *priklonito* (253) i sl.[400]

3. 4. 6. Prilozi

Na početku poglavlja o prilozima *Fünfter Theil der Rede* s podnaslovom *Das Nebenwort/Aduerbium* (79–82)[401] Lanosović (1778: 79.) donosi definiciju priloga u kojoj kaže da prilozi dolaze uz glagole te da određuju način vršenja radnje ili trpnost. Priloge dijeli s obzirom na značenje na 17 vrsta: prilozi koji izriču želju (*Eines Wunsches*), primjerice *ah da Bog da!...* ; pitanje (*Einer Frage*) primjerice *Zashto?...* ; potvrdu (*Einer Bekräftigung*) primjerice *Takko, takkoje*; nijekanje (*Einer Verneinung*) primjerice Ne, Nije... ; potvrđivanje (*Einer bejahung*) npr. *Doiſta, zaiſta...* ; pokazivanje (*Zu zeigen*) npr. *Evo, etto, enno*; uspoređivanje (*Zu vergleichen*) npr. *veche, manje...* ; spajanje (*Einer Verſammlung*) npr. *skupno, zajedno...* ; odvajanje (*Einer Abſönderung*) npr. *Razlucſno, razdiljeno...* ; zabranjivanje (*Zu verbiethen*) npr. *Ne...* ; sumnju (*Eines Zwifels*) npr. *Ako, Moxebit...* ; poredbu (*Eines Gleichniſſes*) npr. *Kano, kakkono...* ; različitost (*Eines Unterſchiedes*) npr. *Innako, Ali pak...* ; slučajnost (*Eines zufalligen Ausgangs der Sache*) npr. *Jeda, Iznenada...* ; broj (*Der Zahl*) npr. *triput, Cſesto...* ; red (*Der Ordnung*) npr. *Pervo, drugo...* ; svojstvo ili osobinu (*Einer Eigenſchaft*) npr. *Razumno, razborito...* ; vrijeme (*Der Zeit*) npr. *Danas, Sutra* i sl.[402] Prilozima

[399] Svi slavonski pisci sklanjaju particip prezenta (Maretić 1910: 182).
[400] Isti su oblici zabilježeni u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 191).
[401] U trećem izdanju prilozi su obrađeni u 6. poglavlju (151–155).
[402] Relković dijeli priloge po značenju na 15 vrsta. Della Bella dijeli priloge s obzirom na značenje na 19 vrsta. Podjele se uglavnom podudaraju s Lanosovićevom.

kadšto smatra i usklike, veznike (*A da! O da! Oh! Evo, eto, eno*), glagole i zamjenice (*Ne čini to*), čestice (*Ne, je li*) i brojeve (*jedan, dva, tri put, pervo, drugo*).

Posebno izdvaja mjesne priloge koje dijeli s obzirom na pitanje *Wo?* (gdje – mjesto) npr. *Ovdi, tu, tammo...* ; *Wohin?* (kamo – u koje mjesto) npr. *Ovamo, ſimo...* ; *Wodurch?* (kuda – kojim putem) npr. *ovuda, tuda, onuda...* i *Woher?* (otkuda – iz kojega smjera) npr. *Odovuda, odonuda* i sl.[403]

Na kraju poglavlja napominje da se i prilozi poput pridjeva kadšto kompariraju (npr. *dobro, bolje, najbolje*).

Lanosović na kraju poglavlja o prilozima napominje da čestice *evo, etto* i *eno* uza se vežu zamjenicu u A jd. (npr. *Evome, ettote* i sl.), a mogu vezati i riječ u N jd., npr. *Evo ja, etto vino* i sl. (82).

Tri izdanja gramatike razlikuju se u klasifikaciji priloga. Naime, u trećem izdanju Lanosović dijeli priloge na tri velike skupine: mjesne (koje dijeli na skupine koje odgovaraju na pitanja: *gdi, od kuda, kamo* i *kuda*), vremenske – sadašnje (npr. *Sada, Odmah* i sl.), prošle (npr. *Jucſer, Prikjucſer* i sl.), buduće (npr. *Sutra, sjutra* i sl.) i vremenski neodređene (npr. *kadkad, kadshto, Svakda* i sl.) te s obzirom na značenje na 13 vrsta (podjela se uglavnom ne razlikuje od prethodnih izdanja).

3. 4. 7. Prijedlozi

Lanosović prijedloge opisuje u poglavlju *Sechſter Theil der Rede* pod podnaslovom *Das Vorwort/Præpoſitio* (82–85). Na početku poglavlja prijedloge definira kao vrstu riječi koja dolazi uz imenice i mijenja njihove nastavke (Lanosović 1778: 82).

Nakon toga donosi popis prijedloga i padeže uz koje se upotrebljavaju.[404] Prijedloge *o, po, pri* i *prama* pritom navodi uz dativ jer lokativa nema. Razlika među izdanjima uglavnom ne postoji.

Prijedlog *s* u uzročnome značenju u primjeru *s'Petra ſveje doshlo* u istome je primjeru potvrđen i u Della Belle. Takav je primjer zabilježen i u konverzacijskome dijelu: *blagoslov*

[403] Priloge mjesta izdvaja i Della Bella (str. 35), što je odlika i današnje književnojezične norme.
[404] I Relković dijeli prijedloge s obzirom na padeže kojima otvaraju mjesto, dok Della Bella opisuje uporabu svakoga prijedloga posebno.

s'Ivanna (Joanna) popiti (60). Danas je takva upotreba genitiva stilski obilježena i arhaična (usp. Gabrić-Bagarić 2006: 149).

Osim toga, Lanosović u trećem izdanju propisuje nekoliko oblika prijedloga *s*: *sa*, *so*, *su* i *s'* (1795: 151).[405]

Iako u poglavlju o prijedlozima u prvim dvama izdanjima ne postoji napomena o upotrebi prijedloga *u* uz G (nego samo uz akuzativ i lokativ), u Della Belle i u starih se pisaca prijedlog *u* upotrebljavao uz G, a danas takvu upotrebu prepoznajemo kao arhaičnu crtu. U trećem izdanju Lanosović napominje da prijedlog *u* u mjesnome značenju otvara mjesto genitivu, npr. *biah u Ivana, Marie* (150[2]). U konverzacijskim tekstovima Lanosović prijedlog *u* upotrebljava uz akuzativ vremena npr. *u ovi cſas* (209), *u Utorak* (212), *u koji ſaht* (213), uz akuzativ cilja npr. *u vinograd* (227), *u prodaonicu* (230), uz L jd.: *u dobrom zdravju* (108), *u Goſtionici* (209), *u ovomu vilaetu* (210), *u Srimu* (210), *u cerkvi* (212) i sl. Umjesto prijedloga *u* u mjesnome značenju upotrebljava prijedlog *kod*, npr. *kod menne* (215).

Suvremena norma *van* smatra prilogom, a *izvan* prijedlogom. U starih je gramatičara *van* prilog, primjerice u Kašića, Della Belle, Lanosovića i sl. (usp. Gabrić-Bagarić 2006: 149). Lanosović ga u navedenome značenju propisuje uz genitiv. U trećem je izdanju potvrđen primjer *Van grada* (218[2]).

Među prijedlozima uz genitiv spominju se i *cich* odnosno *cicha*, *izmed*, *nixje*, *poleg*, *Sverhu*, *ſuproch* i sl.[406]

3. 4. 8. Usklici

Usklici su opisani u poglavlju *Siebenter Theil der Rede* u podnaslovu *Das Zwiſchenwort/Interjectio* (85–86).[407] Nakon kratke definicije prema kojoj su usklici čestice ili riječi koji izražavaju osjećaje (Lanosović 1778: 85), na pola stranice Lanosović donosi podjelu usklika s obzirom na njihovo značenje. Dijeli ih na usklike: ponukavanja (*Wenn man ſich verwundert*, npr. *Haj! nu!* i sl.), žaljenja (*Wenn man klaget*, npr. *Ajme! jaoh!* i sl.), začuđenja

[405] U obliku *su* prijedlog se rabi u Dalmaciji, u bosanskome narodnom pjesništvu, a zabilježen je i u Divkovića, kao i oblik *so* (AR XIV: 372; 384). Već je rečeno da je oblik *so* potvrđen i u slavonskih pisaca.
[406] U izboru prijedloga vidljiv je utjecaj pisaca s juga (primjerice *cicha* i *ſuproch*), ali i utjecaj kajkavskih pisaca (primjerice *nixje* i *poleg*).
[407] U trećem izdanju 156. str.

(*Wenn man auf∫chreyet*, npr. *O! oho!*), veselja (*Wenn man freudig i∫t*, npr. *Ve∫∫elo! dobro!*)[408], zvanja (*Wenn man rufet*, npr. *O! hej!* i sl.), nutkanja (*Wenn man lobet, oder aufmuntert*, npr. *Nu! nuder!* i sl.), prijetnje (*Wenn man be∫orget, oder drohet*, npr. *Ve! dobro dobro!* i sl.), otjerivanja (*Wenn man fort∫chafft*, npr. *Bixi! bix odavle!* i sl.), zapovjedanja (*Wenn man ∫till∫chweigen*, npr. *cz! ∫t! mir!* i sl.) i zapomaganja (*Wenn man fürchtet*, npr. *Jaoh! jaoh menni!* i sl.).[409] Nema većih razlika u opisu među izdanjima.

Tablica 12. Podudarnosti u podjeli usklika u Relkovića i Lanosovića

Relković, 1767.	**Lanosović, [1]1778.**
Hortantis. Ponukavanja, npr. *Nu, nuder, de, veselo, slobodno*	*Wenn man ∫ich verwundert*, npr. *Haj! nu!* i sl.
Dolentis. Xalenja, npr. *Ah! jao! jao meni!*	*Wenn man klaget*, npr. *Ajme! jaoh!* i sl.
Admirantis. Zacʃudjenja, npr. *Aha! ah!*	*Wenn man auf∫chreyet*, npr. *O! oho!*
	Wenn man freudig i∫t, npr. *Ve∫∫elo! dobro!*
Vocantis. Zvanja, npr. *Csujesh ti mladichu! O! momc∫e!*	*Wenn man rufet*, npr. *O! hej!* i sl.
	Wenn man lobet, oder aufmuntert, npr. *Nu! nuder!* i sl.
	Wenn man be∫orget, oder drohet, npr. *Ve! dobro dobro!* i sl.
Faʃtidientis. Dosadjenja i otirivanja, npr. *Bixi odavle! Na ∫tranu!*	*Wenn man fort∫chafft*, npr. *Bixi! bix odavle!* i sl.
Imperantis. Zapovidanja, npr. *Polagano! Nediraj! Daj mir!*	*Wenn man ∫till∫chweigen*, npr. *cz! ∫t! mir!* i sl.
	Wenn man fürchtet, npr. *Jaoh! jaoh menni!* i sl.

3. 4. 9. Veznici

U posljednjem poglavlju iz morfologije naslovljenom *Achter Theil der Rede* Lanosović obrađuje veznike pod naslovom *Das Bindewort/Conjunctio* (86–87). Definira ih kao male riječi ili rječce koje povezuju dijelove govora te na pola stranice donosi njihov pregled s obzirom na

[408] Kadšto usklicima smatra neke vrste riječi koje današnja književnojezična norma ne smatra usklicima.
[409] Relković dijeli usklike s obzirom na značenje na 6 vrsta koje se uglavnom podudaraju s Lanosovićevima (v. Pranjković 2006a: 25).

njihovu službu i značenje. Izdvojene vrste veznika uglavnom odgovaraju vrstama u standardnome jeziku (uz izuzetak dopunskih veznika), no ne sadržavaju sve vrste iz suvremene podjele.[410] Lanosović razlikuje: pogodbene (*Bedingende/conditionales*, npr. *Akko, da* i sl.), dopusne (*Entgegendſetzende/aduerſativæ*, npr. *Premda, akkoprem* i sl.), uzročne (*Verurſachende/cauſſales*, npr. *Jer, jerbo, zashto* i sl.), zaključne (*Schließende/illatiuæ*, npr. *Dakle, indi, odkud* i sl.), sastavne (*Verknüpfende/copulatiuæ*, npr. *i, a, takkogjer, dajosh* i sl.), rastavne (*Abſonderende/disjunctiuæ*, npr. *Illi, illiti, nit* i sl.) i dopunske (*Ausfüllende/expletiuæ*, npr. *Doiſta, zaiſto*) veznike.[411] U trećem izdanju podjela se razlikuje jer je prva skupina (pogodbeni veznici) izbačena (Lanosović 1975: 157).

Tablica 13. Podudaranja u podjeli veznika u Kašića, Relkovića i Lanosovića

suvremeni naziv	**Kašić, 1604.**	**Relković, 1767.**	**Lanosović, [1]1778.**
pogodbeni	*Conditionalis*, npr. *ako, da, je da*	*Conjuctiones Conditionales*, Nakanljivi, npr. *Ako, akoli, ako ne...*	*Bedingende/conditionales*, npr. *Akko, da, Akko ne, nego akko, vechakko, akoli ne*
dopusni			*Entgegendſetzende/aduerſativæ*, npr. *Premda, akkoprem, premakko, megjuto, alli, pako, pak...*
uzročni	*Cauſalis*, npr. *jer, jere, bo*	*Conjuctiones Cauſales*, Uzrokujuchi, npr. *Zashto, jer, jerbo, zato, pokle...*	*Verurſachende/cauſſales*, npr. *Jer, jerbo, zashto...*
zaključni	*Collectiua*, npr. *dakle, pokle, zato...*	*Conjuctiones concluſivae*, zatvarajuchi, npr. *Tako, najposli, dakle, indi...*	*Schließende/illatiuæ*, npr. *Dakle, indi, odkud, odkud, shtaradi, zaradi...*
sastavni	*Copulatiua*, npr. *i,a ,ter, tere*	*Conjuctiones copulativæ*, Vexuchi Saſtavci, npr. *I, Da, Kakogod, Takojer...*	*Verknüpfende/copulatiuæ*, npr. *i, a, takkogjer, dajosh...*
rastavni	*Diſiunctiua*, npr. *al, alli, il, illi*	*Conjuctiones Disjunctive*, Raſtavljajuchi, npr. *Ili, Ni, Nitti...*	*Abſonderende/disjunctiuæ*, npr. *Illi, illiti, nit...*
dopunski	*Expletiua*, npr. *li, bo*		*Ausfüllende/expletiuæ*, npr. *Doiſta, zaiſto*
suprotni	*Aduerſatiua*, npr. *prem da, a ako, prem ako*	*Conjuctiones Adverſativæ*, Protivechi, npr. *Ali, pak, nego, sasvim tim...*	
isključni		*Conjuctiones Exceptivae*, Izvadiuchi, npr. *Izvan, oſim, ako ne...*	

[410] Lj. Kolenić smatra da su veznici podijeljeni drukčije nego u suvremenim gramatikama. V. Kolenić 2003a: 83.
[411] Podjela u Relkovića uglavnom se podudara s Lanosovićevom.

U Lanosovića, dakle, kao i u ostalih slavonskih pisaca nalazimo dosta starijih morfoloških crta, ali i dubleta. Prema B. Tafra, Lanosovićeve deklinacijske paradigme najbolje ilustriraju prijelazno razdoblje u jezičnom razvoju kada uz starije oblike dolaze i novi (1985: 187). Osim toga, podjele pojedinih vrsta riječi odgovaraju podjelama u standardnome jeziku (primjerice vremenski prilozi i podjela veznika).

3. 5. Sintaksa

Lanosovićeva gramatika sadržava poglavlje o sintaksi, a sintaktički se opis može iščitati i iz hrvatski pisanih dijelova gramatike: uvodnoga pisma carici, konverzacijskih obrazaca te obrazaca pisama.

3. 5. 1. Poglavlje o sintaksi

Nakon poglavlja o morfologiji slijedi poglavlje o sintaksi[412] pod naslovom *Die Wortfügung/Syntaxis* (88–120).[413] Lanosović je opsežno poglavlje podijelio prema vrstama riječi i njihovu slaganju u rodu, broju i padežu s ostalim riječima u tekstu. Za razliku od Kašića i Della Belle koji imaju samo pravila o konstrukciji,[414] Relkovićeva i Lanosovićeva gramatika sadržavaju posebna poglavlja o sintaksi. Relkovićev i Lanosovićev sintaktički opis daleko je opsežniji, a koncipiran je vrlo slično.[415] Lanosovićev sintaktički opis započinje podnaslovom *Fügung des Ge/chlechtswortes* i objašnjenjem o uporabi članova u hrvatskome jeziku uz napomenu da se rabe rijetko.[416]

3. 5. 1. 1. Imenice

Drugo je potpoglavlje naslovljeno *Fügung des Hauptwortes, und Beywortes*. Poglavlje je podijeljeno s obzirom na padež u kojemu se rabe imenice i pridjevi.[417] U potpoglavlju o

[412] O sintaktičkome opisu u Lanosovićevoj gramatici v. Kolenić (2003a: 83) i Pranjković (2006a: 50–56).
[413] U trećem izdanju poglavlje o sintaksi nazvano je *Von der Wortfügung* (1795: 158–204).
[414] Della Bella, primjerice, nigdje nije eksplicitno naznačio da se bavi sintaktičkim pitanjima, ali izdvaja poglavlje pod naslovom *Nekoliko pravila o konstrukcijama* (Gabrić-Bagarić 2006: 150–151).
[415] „U starim slavonskim gramatikama... sintaksa se poima u prvom redu kao slaganje oblika i (vrsta) riječi" (Pranjković 2006a: 55).
[416] U Relkovića se u posebnom i opsežnijem poglavlju govori o uporabi članova jer su potrebni u njemačkome jeziku (258–261).
[417] Pravila posvećena sintaksi padeža nalazimo i u Relkovića (Pranjković 2006a: 52).

genitivu opisuje posvojni genitiv.[418] Napominje da se posvojnost može izraziti i instrumentalom (npr. *Roddom Nimac, Pokolenjem Knez*), ali i ablativom[419] pomoću prijedloga *od* (primjerice *Ovije od rodda xidovskoga, Leopoldo od pokolenja Knexevskoga*).[420]

Slijedi opis dijelnoga genitiva koji se može preoblikovati u akuzativ.[421] Genitiv se rabi i za izricanje težnje, mišljenja, svojstva, volje i marljivosti (primjerice *Jaſam ove odluke, misli, volje* i sl.).[422]

Genitiv opisuje i uz priloge *mlogo, malo* i *dosta* (primjerice *Mlogo Knjigah imatti, a mallo razuma*) te uporabom genitiva uz brojeve *jedan, dva, tri* ili *dvojca* i *trojca*,[423] uz prilog *nikkoliko* (*Nikkolikoh nashih domorodacah*), uz zamjenice *nikki, mloghi, nijedan, nitko*, uz prijedloge *iz, megju* i *od* (*Jedan od ucſenikah*). Napominje da brojevi mogu stajati bez imenice, npr. *Saul ubioje hiljadu (ljudih).*

Slijedi slaganje imenica u dativu uz prijedloge *u* i *na* u funkciji označavanja učestalosti (*dva puta u danu, dva puta na dan*) ili vremena (npr. *u danu, u zimi*). S obzirom da stari gramatičari nisu imali lokativ u jednini, njegovu je funkciju preuzeo dativ. Iz toga su se razloga

---

[418] „Preoblika" imenice u genitivu u posvojni pridjev s kontrastivnoga je stajališta vrlo važna, a opisuje se i u Relkovićevoj gramatici (Pranjković 2006a: 51).

[419] Genitiv s prijedlozima *od* i *iz* smatra se ablativom, odnosno šestim nastavkom kako u Lanosovića, tako i, primjerice, u Relkovića (v. npr. Pranjković 2006a: 52).

[420] Pranjković smatra navedeno pravilo manje utemeljenim i uspjelim, kao i pravilo o uporabi genitiva za izricanje težnje, mišljenja, svojstva, volje i marljivosti (Pranjković 2006a: 52–53). „Posvojnost izrečena genitivom s prijedlogom *od* sintaktički je talijanizam, obilato potvrđen u hrvatskoj literarnoj tradiciji i prisutan u govorima. Osobito se često javlja na mjestu besprijedložnoga genitiva, i u slučajevima u kojima je moguća uporaba posvojnoga pridjeva." (Horvat 2016: 398) Zabilježen je, primjerice, u Marka Marulića (Horvat 2012: 398), J. Mikalje (Gabrić-Bagarić i Horvat 2008: 158), M. Divkovića (Barbarić i dr. 2016: 73–74), ali i u B. Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 322). U Lanosovića je potvrđen u primjerima: *ovije od rodda xidovskoga* (90), *Leopoldo od roda Knexevskoga* (90). Primjeri: *Onje rodda nimacskoga* (90), *Leopoldo pokoljenja knexevskoga* (90), *mladich zanata kovacskoga* (90), *Nije, neggoje moje Goſpodarice domache* (216), *Alli tanjuri i xlicce jeſu takkogjer moje domachice* (216–217), *zdravje nashih priateljah* (222), *glas otca tvoga* (261), kao i primjer iz trećega izdanja: *Po pravomu znanju ſviu dilah od dobroslovja* (217[2]) potvrda su hrvatske uporabe besprijedložnoga genitiva. Posvojni genitiv s prijedlogom *od* nalazimo i u slučajevima kada je moguća uporaba posvojnoga pridjeva: *od Bogga ſva dobra* (83). U istome je značenju navedena konstrukcija zabilježena, primjerice, i u Mikalje (Gabrić-Bagarić i Horvat 2008: 159).

[421] Lanosović partitivnost opisuje znatno preciznije od Relkovića, a uspješno razgraničuje i partitivnost od nepartitivnosti – kad se traži čitava stvar, rabi se akuzativ (Pranjković 2006a: 52). Uporabu dijelnoga ili partitivnoga genitiva u negramatičkome dijelu priručnika ilustriraju primjeri: *Dajmi vina, vode, kruha* (90), *Kakvog imate Vina* (210), *Izvoliteli … lochike uzeti* (221), *Valja i jednu, cſashu vina pitti* (221), *ima liepih crishanjah* (227), *Izvoliteli kuhanih krushakah, kuhanih jabukah...* (235), *Shtoſte Kupili? Kupuſa. Rippe. Cikle. Merkve. Meſa. Ribbe* (237). U trećem izdanju dijelni/partitivni genitiv ilustriraju primjeri: *Izvoliteli... rena, ili kraſtavacah, kiſeljaka, cikle... paprike* (58), *ako tko zapovida kiſſela kupuſa, illi frashta, sladke ripe, merkve, graha, illi grashka* (58), *a jachu graha jiſti* (58), *Kano kada dorucſka ne uzmem* (223[2]) i sl. U istoj je funkciji upotrijebljena konstrukcija *od + genitiv* u primjerima u trećem izdanju: *Dajte mi jedan komadich od grudih* (58), *komad od rebarah, illi od buticha* (58), *Imateli shtogod od tiſta* (222[2]).

[422] Najviše se pravila o sintaksi padeža odnosi na genitiv, a tako je i u Relkovića (Pranjković 2006a: 52).

[423] To je jedino pravilo o sintaksi brojeva. U Relkovića ne postoji nijedno pravilo (Pranjković 2006a: 54).

prijedlozi koji idu uz lokativ rabili uz dativ: „Osmi će, samo u množini, s prijedlogom ù, to jest *in*, označavati stanje na mjestu. U jednini se, naime, umjesto osmoga padeža služimo dativom s istim prijedlogom" (Kašić 2002: 45). Kašić, primjerice, uz dativ opisuje prijedloge *na, u, pri, k, protiva, po, oko* i *o*, dok uz dativ množine opisuje samo prijedlog *k* uz glagole kretanja. Della Bella slijedi njegov model te opisuje uz dativ prijedloge *po, na, pri, u, o, protiva* i *suproć*. Prijedlog *k* također opisuje uz glagole kretanja. „Although even the first grammarians ... identified and described the basic features of the dative, many conclusions ... were 'suppressed' by the semantic non-differentiation between the dative and locative in the singular mentioned above. An important step forward in describing prepositions, and thus a breakthrough in descriptions of the dative, occurred with the appearance of Brlić's grammar in 1833 and the introduction of seven cases in the singular and plural" (Horvat i Šarić 2018: 153).[424]

Lanosović napominje da se dativ vremena može izreći i instrumentalom (primjerice *danom, nochom, nediljom*) ili prilozima (*obdan, zimus, littos*).

Slaganje imenice i zamjenice Lanosović opisuje uporabom zamjenica u dativu za izricanje potrebe, štete, jednakosti, lakoće, poteškoće i sl. (npr. *To je tebbi zdravo, Toje menni shodno*).

Uz akuzativ napominje razliku za živo i neživo (*Daj mi nox,* a ne *noxa*),[425] opisuje uporabu u funkciji označavanja skupoće uz prijedlog *za* ili *po* (npr. *Kuppi knjiggu za dva grosha, Po dva dukata*), za označavanje duljine (*Macs dva pedlja dugacſak*) ili vremena (*Oſtade kod menne jedan dan*), zatim uporabu uz brojeve od broja *pet* naviše (*Jaſam pet godinah tu bio*), akuzativ za označavanje vremena uz prijedlog *u* (npr. *U nedilju, u ponediljak*)[426] te akuzativ za označavanje cilja ili smjera uz prijedlog *u* (npr. *Idem u Becs, Petar putuje u Slavoniu* i sl.).[427] Na kraju opisuje uporabu dativa i akuzativa u funkciji označavanja smjera (primjerice *Voziſe prama gradu,*[428] *Misli k' Rimu, Nishani na toran, Doide prid Sudca*).

---

[424] [„Iako su prvi gramatičari … popisali i opisali temeljne značajke dativa, mnogi su zaključci 'potisnuti' zbog već opisanoga nerazlikovanja dativa i lokativa u jednini na semantičkoj razini. Važan korak u opisivanju prijedloga, kao i proboj u opisu dativa, događa se s pojavom Brlićeve gramatike 1833. godine te pojavom sedam padeža u jednini i množini."]

[425] Navedenu razliku za živo i neživo Kašić ne navodi. Della Bella, pak, kategoriju živosti navodi eksplicitno (v. Horvat i Perić Gavrančić 2019: 242–243). Posebnosti imenica muškoga roda jednine s obzirom na kategoriju živosti očekivano navodi i Relković (v. Horvat i Perić Gavrančić 2019: 244).

[426] Vremensku uporabu akuzativa s prijedlogom *u* opisuje i Della Bella (v. Horvat i Perić Gavrančić 2019: 243).

[427] Della Bella je, primjerice, uočio da uz glagole kretanja dolazi, osim prijedloga *pod, na, nad* i *prid,* i prijedlog *u* uz akuzativ (Horvat i Perić Gavrančić 2019: 243).

[428] Već je rečeno da se pojedini prijedlozi umjesto uz lokativ opisuju uz dativ.

U poglavlju o akuzativu opisuje i genitiv u funkciji vremena (naprimjer *Trecheg dana, Lanske godine*), genitiv uz prijedloge *na* i *od* (*od jedne milje dalekko, Na jednu noggu shirokko*) te dativ smjera (npr. *kuchi*).

Uz ablativ opisuje uporabu prijedloga *od* u značenju uzroka (*od glada umriti*) i pripadnosti (*od moga priatelja knjiggu∫am dobio*)[429] te prijedloga *iz* u značenju smjera (npr. *Iz Slavonie, iz O∫∫ika*).[430] Osim toga, ablativ opisuje i uz prijedlog *s'* u značenju smjera (*odakle?*), primjerice: *s'polja*.[431]

Pod istim je naslovom obradio i instrumental sredstva bez prijedloga *s* (*Sabljom mahati, noxem rizati*), uporabu prijedloga *∫a* ili *s'* u funkciji označavanja načina (*Sa ∫trahom govoriti, S'kappom sjediti*) ili društva (*∫a slugom hodati*) i izostanak prijedloga u funkciji označavanja povlastica ili okolnosti usporedbe (*Slavom nadvi∫iti, Glavom vechi*).[432]

Napominje da se usporedba može izreći pomoću prijedloga *od, megju, izmegju*, čestice *neggo*, komparativa pridjeva *bolji, manji, liepshi, vechi* i sl. (npr. *od vaas najgorji*).[433]

3. 5. 1. 2. Pridjevi

Slaganje pridjeva s imenicom opisuje se u genitivu u funkciji preoblike imenice u genitivu u posvojni pridjev pričem je obradio kako posvojne pridjeve na *-ov, -ev, -in, -ni* i *-jin* (za sve rodove), tako i odnosne pridjeve na *-ski* (također u svim rodovima). Osim toga, slaganje pridjeva s imenicom opisuje u funkciji izricanja pohvale ili mane (*Xena liepoga lica*), uz prijedlog *od* (*Xena od ergjavog xivotta*), uz dativni prijedlog *u* (*C∫ovik velik u razumu*), uz genitiv u značenju obilja ili manjka (*Sud pun vina, prazna c∫asha vina*), preoblikom dativa u instrumental u značenju obilja (*Bogat c∫ovik xittom, marvom*) te uporabom genitiva uz pridjeve *∫it, nasichen* i *zadovoljan* (primjerice *Ja∫am toga ∫it*).[434] U trećem izdanju uz genitiv je

[429] Već smo spomenuli da se uporaba prijedloga *od* uz genitiv osobito često javlja u slučajevima u kojima je moguća uporaba posvojnoga pridjeva. Više o tome v. bilješku 421.
[430] Već je spomenuto da je riječ o nastavcima za genitiv.
[431] Također je riječ o nastavcima za genitiv.
[432] Podnaslov za instrumental u dijelu o sintaksi imenica ispušten je u prvim dvama izdanjima te se u trećem izdanju navedena pravila za ablativ i instrumental navode razdvojeno i pod pripadajućim naslovima. (str. 165–166). U poglavlju o glagolima naveden je podnaslov za 7. padež u prvome izdanju (str. 107).
[433] U konverzacijskim je obrascima zabilježen primjer: *Nittije shtogod bolje za zdravje od jednoga dobroga druxtva* (227).
[434] Sintaksi pridjeva nije ni u Relkovića posvećena osobita pažnja (Pranjković 2006a: 53).

pridodana napomena o uporabi uz pridjeve *star*, *dužan* i *težak* (npr. *cſetiri godine ſtar*, *pet godinah ſtar*,[435] *nijednu krajcaru duxan*).

3. 5. 1. 3. Zamjenice

Poglavlje o slaganju zamjenica naslovljeno *Fügung der Fürwörter* (str. 98–102) započinje napomenom da se zamjenice slažu s imenicama u rodu, broju i padežu. Napominje da se često lične zamjenice rabe u enklitičkome obliku (primjerice *Dajtemi tu jabuku, jabiti rad dao*), i to često u akuzativu (npr. *Kaxitemiga ſamo, Jaje znadem*). Lanosović napominje i da se zamjenice koje stoje u akuzativu uz zamjenice u dativu rabe u enklitičkome obliku (npr. *Jachute pridatti njemu, Poshaljitega menni*) te nabraja kada se zamjenica može izostaviti, npr. *Protirao ſam slugu (moga), koimeje pokrao* ili *Bolime glava (moja)*.[436] Slijede napomene o uporabi pokaznih, upitnih i odnosnih zamjenica koje ne odudaraju od današnje uporabe.[437] Posebno je objašnjena upotreba povratno-posvojne zamjenice *svoj* (primjerice *Kleopatra u ſvojoj kuchi jeſt s'Ceſſarom govorila*) koja vrijedi i danas. Poglavlje o sintaksi zamjenica završava napomenom o uporabi povratne zamjenica *sebe* ili *se* (*Mi ſebbi* ili *miſi ucſiniſmo*) koja ne odudara od današnje.

Učestala upotreba zamjenice *isti* u funkciji pridjeva *sam* uobičajena je u starih dubrovačkih pisaca, dok je u štokavštini vrlo rijetka (Zima 1887: 35). U Lanosovića je zabilježena u primjerima: *Ja iſti hochu s'kocſiashem govoriti* (210), *Xaomije, da ja iſti to vidditi nemogu* (211), *Nemojteſe megjuto vas iſte zaboraviti* (220), *Hocheteli vi iſti sluxiti* (220), *Bogh iſti, kako cſovik, jeſt za naas terpio* (240), *neggo na vas iſte* (261), no zabilježena je i upotreba pridjeva *sam* u primjeru: *jerchemi vrime verlo duggo ſamom biti* (239).

Latinski sintaktički utjecaj pri uporabi zamjenica iščitava se, primjerice, u Kašića i Marulića,[438] ali i u slavonskih pisaca: „Ako je subjekt prvoga ili drugog lica, onda se protezanje na nj kazuje ponajviše onim ličnim zamjenicama, koje subjektu odgovaraju" (Maretić 1910:

---

[435] Uporaba pridjeva *star* uz broj godina u funkciji označavanja dobi nastala je vjerojatno pod utjecajem njemačkoga jezika (npr. *vier Jahr alt*, 169[2], 170[2]). Takva je uporaba najzastupljenija u kajkavštini, a u čakavštini i štokavštini je vrlo rijetka. U čakavštini i štokavštini pridjev *star* rabi se u opreci prema pridjevu *mlad* (Zima 1887: 28–29).

[436] Navedeni je primjer zabilježen i u Relkovića (str. 290).

[437] Vrlo je slično koncipirano poglavlje o sintaksi zamjenica i u Relkovića: pravilo o izostavljanju zamjenica (str. 279–280), uporaba zamjenice u dativu u enklitičkome obliku (str. 280–281) te uporaba zamjenice u akuzativu u enklitičkome obliku (str. 281–282), ali i pravila o upitnim i odnosnim zamjenicama. U pravilu o uporabi zamjenice *koji* navodi se u Relkovića primjer: *Imateli i ſada onoga konja, shtoſte od mene kúpili?* (str. 299), a u Lanosovića: *Imateli josh onnoga konja, shtoſamvam poklonio?* (str. 100).

[438] Više o tome v. Gabrić-Bagarić (1984: 152), Hudeček (2006: 169) i Horvat i Perić Gavrančić (2009: 146–148).

215). Upotreba posvojne zamjenice za 1. i 2. lice u odnosu na povratno-posvojnu zamjenicu *svoj* zabilježena je i u Lanosovićevu tekstu u primjerima: *Ja oſtajem obvezan … moju duxnoſt … povratiti mochi* (247), *poslushaj dakle glas otca tvoga* (261).

Osim toga, u slavonskih je pisaca (primjerice u I. Velikanovića, R. Leakovića, J. Lipovca) zabilježena i upotreba ličnih zamjenica u funkciji povratne, u čemu se također ogleda latinski utjecaj (Maretić 1910: 215). Takav je postupak zabilježen i u pisaca s juga, naprimjer u B. Kašića i M. Marulića: „U primjerima koji slijede razvidno je da su slučajevi uporabe ličnih zamjenica za 1. i 2. lice rezultat preuzimanja latinskoga modela" (Horvat i Perić Gavrančić 2009: 149–150). U Lanosovića navedeni postupak ilustriraju primjeri: *Ja vas ſamo s'ovim ugovorom od menne pushtam* (215), *opro/tite, da me ja na zapovid vashu odmah prikazujem* (217), *Jachu to poshtenje … menni za drughi put zashtediti* (223) i sl.

Latinskim se utjecajem može protumačiti i upotreba odnosne zamjenice *koji* na početku rečenice u primjeru: *Koji nebi hotio ovdi za ljubav primiti, onnibi proxderlac i najneuljudnij cſovik bio* (221).[439]

3. 5. 1. 4. Glagoli

U poglavlju o sintaksi glagola (*Fügung des Zeitworters*, 102–111) opisuje kojemu padežu otvaraju mjesto neki glagoli. U uvodu napominje da se glagol slaže s prvom riječi u licu i broju.[440] Supin i gerund prevodi s njemačkoga konstrukcijom *da + prezent* u značenju namjerne rečenice (*Ja idem u ucſionicu, da shtogod naucſim*).

Prijedloge *na* i *za* propisuje za označavanje cilja (primjerice *Vojnici idu za oſvojti grad*). Prijedlog *za* uz infinitiv potvrđen je u starodubrovačkih pisaca (M. Držić, I. Gundulić, J. Palmotić i sl.), kao i u bosanskih pisaca, primjerice M. Divkovića (Barbarić i dr. 2016: 67), a učestala je i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 232).[441] Navedena konstrukcija u vrijednosti namjerne rečenice potvrđena je u B. Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012: 322), kao i u

[439] Takav je postupak bio uobičajen u tekstovima različitih žanrova i različitih stoljeća predstandardnoga razdoblja. Više o tome v. npr. Maretić 1910: 59, Pranjković (2000) te Horvat i Perić Gavrančić 2009: 151–152.
[440] Sličnom napomenom započinje i Relković poglavlje o sintaksi glagola: „Svaká dovêrshena rìcs ... vládaſe od jednoga Nominativa Nominis, ili Pronominis, ù jednakomu Numeru, i Perſoni" (str. 302).
[441] Konstrukcija je potvrđena u svim trima narječjima, ali rjeđe u narodnoj štokavštini. Zima smatra da se u konstrukciji ogleda talijanski ili njemački utjecaj na kajkavštinu i štokavštinu (Zima 1887: 306). Maretić dovodi u pitanje tvrdnju jesu li slavonski pisci preuzeli konstrukciju od dalmatinskih (pričem bi se iščitavao talijanski utjecaj) ili su preuzeli kao njemački utjecaj (Maretić 1910: 232).

Mikalje, a jedno je od obilježja dopreporodnoga hrvatskoga književnog jezika koje se zadržalo u razgovornome jeziku (Gabrić-Bagarić i Horvat 2008b: 157). Spomenuta konstrukcija u negramatičkome dijelu priručnika potvrđena je u dijelovima koji imaju njemački ekvivalent u primjerima: *ſcinim menne duxna za ... zafalnoſt prikazatti* (243), *Da Bogh da ugodnu priliku za ukazatti Vam* (245), *moju duxnost ... za prikazatti izpuſtiti ne mogu* (245), *xellim Vam ... za ukazatti iſtinnito, da ja ſa ſvom priklonitoſtju jeſam* (251), *Ja i odſele nijednu prigodu hochu propuſtiti, za ukazatti s'vishim moju ljubav bratinsku* (251*), Ja daddo tebi najbolje nauke, za naghizdati ſerce tvoje* (259) i sl. U trećem izdanju potvrđen je primjer: *nijeſam pomanjkati hotio za izpunniti nju* (55).

Nakon uvodnih napomena donose se pravila i upute o upravljanju glagola prema drugim riječima u rečenici: glagol *biti* rabi se uz genitiv u funkciji označavanja nekoga svojstva (*Ovoje knjigga mojega bratta*), glagol *imati* rabi se uz genitiv (npr. *Imam kruha, Nejma Petra kod kuche*), nabraja glagole koji dolaze uz imenicu u genitivu. Uz genitiv navodi i primjere: *igratiſe lopte*,[442] *ti nehaješ pritnje moje* (dopušta i prijedlog *za* kako se rabi u današnjoj književnojezičnoj normi),[443] *dobavljatiſe hrane, matti nemore zaboravitiſe ſvoga diteta*.[444]

Glagoli koji se rabe uz dativ znače davanje, uzimanje, korist ili štetu (primjerice *koristiti, krasti, uzeti* i sl.), a osim njih uz dativ propisuje glagole: *obechati, zapovjediti, oprostiti, protiviti se, povratiti, uzeti, svući, željeti, pripovijedati, zahvaljivati, vjerovati, donijeti, platiti, pružiti* i sl.

U napomeni o glagolima koji se rabe uz akuzativ navodi i one glagole koji otvaraju mjesto dvama padežima u rečenici, primjerice: *braniti, dati* (*kruh nash ſvakdanji dajnam danas*), *željeti* (*Jati xellim ſvakko dobro*), *učiti* (*Ucſij menne, Goſpodine!*) i *nazivati*, a tako se rabe i u današnjoj književnojezičnoj normi.

---

[442] Glagol *igrati se* uz genitiv u AR-u je zabilježen, primjerice, u bosanskih (M. Radnić) i u slavonskih pisaca (M. A. Relković).

[443] Glagol *hajati se* dolazi u staroj čakavštini, a potvrđen je uz imenicu u genitivu (usp. Zima 1887: 144). U Akademijinu je rječniku uz genitiv bez prijedloga potvrđen u pisaca s juga (M. Marulić, Š. Menčetić, M. Vetranović, B. Kašić) i u bosanskih pisaca, primjerice u M. Divkovića (AR III: 550).

[444] Glagol *zaboraviti se* umjesto glagola *zaboraviti* potvrđen je u starodubrovačkome govoru (Zima 1887: 153). U Akademijinu rječniku navedeni je glagol uz genitiv u značenju 'zaboraviti koga ili što' potvrđen, primjerice, u: pisaca s juga (A. Kačić), slavonskih (Đ. Rapić, A. Tomiković) i bosanskih pisaca (F. Lastrić) itd. (AR XXI: 711–712).

Posebno opisuje glagole koji dolaze uz prijedloge *na*, *u* i *za* (npr. *Doshaoſam u Rim*, *Naslonivamſe na Petra, na zid*),[445] kao i glagole: *Zabavitiſe u kakvo dillo*, *Svitovatiſe s'jednim na dobru ſtvar*, *Nasladitiſe u jednu ſtvar* itd.[446].

Uz ablativ (od + G) opisuje glagole pasivnoga značenja (*Bogh od naas ljubljen jeſt*) te glagole *iskatti*, *iziskivatti*, *odneti*, *ukraſti*, *oteti*, *uzderxatiſe* kako se rabe i u današnjoj književnojezičnoj normi.

Među glagolima koji se rabe uz instrumental navodi primjere: *Brinutiſe zdravjem* (108),[447] *Ja ditetom to ucſinih* (109),[448] *Rugamſe tobbom* (107),[449] *Smerditi vinom* (108),[450] *Smiatiſe Petrom* (107),[451] *Udara vinom* (108)[452] itd.

Pod naslovom *Anmerkung* i podnaslovom *Von einigen Wandelzeiten und gewissen Redensarten* (109–110) opisao je uporabu glagolskih vremena: prezenta u funkciji kondicionala (npr. *On ucſini da Antun pripovida* umjesto *dabi Antun pripovidao*), kondicionala I. u funkciji pluskvamperfekta (primjerice: *Petar, kadbi doshao na ucſionicu, vazda bi bijen bio* umjesto *biashe bijen*), kondicionala I. u funkciji imperfekta (npr. *Okuſſilabi kadgod mallo ribbe* umjesto *okuſſjashe*) i sl. U trećem izdanju Lanosović govori i o tvorbi futura II. spominjući prezent u funkciji futura II. (primjerice: *Akko uzljubish Bogga* umjesto *akko ljubiti budesh Bogga/ako*

[445] Kašić je uočio da prijedlog *na* dolazi uz glagole kretanja, dok Della Bella opisuje različita značenja prijedloga *za* s akuzativom (npr. mjesna, vremenska i prostorna uporaba), a već je rečeno kako Della Bella napominje da, kad glagol označava kretanje između ostaloga uz prijedlog *u*, dolazi uz akuzativ (usp. Horvat i Perić Gavrančić 2019: 242–243).

[446] Glagol *zabaviti se* uz akuzativ i prijedlog *u* potvrđen je, primjerice, u Kašića, Della Belle (AR XXI: 680), a glagol *svjetovati* uz akuzativ i prijedlog *na* u M. Divkovića, B. Kašića, F. Lastrića, A. Kanižlića, E. Pavića i sl. (AR XVII: 358).

[447] Glagol *brinuti se* uz instrumental zabilježen je u dubrovačkih (D. Zlatarić, M. Držić, I. Gundulić, I. Đorđić), bosanskih (M. Divković, F. Lastrić) i slavonskih pisaca (A. Kanižlić, M. A. Relković) i sl. (AR I: 652–653).

[448] Glagol *učiniti* uz instrumental zabilježen je u Della Bellinu rječniku, ali i u književnim potvrdama, primjerice u dubrovačkih pisaca (I. Gundulić, Đ. Palmotić), ali i u bosanskih (I. Ančić, S. Margitić) i slavonskih pisaca (V. Došen). (AR XIX: 162)

[449] Glagol *rugati se* uz instrumental bez prijedloga zabilježen je u dalmatinskih (D. Ranjina, N. Nalješković, F. Vrančić, J. Baraković, Držić i sl.), bosanskih (S. Margitić) i slavonskih pisaca (M. A. Relković). (AR XIV: 241–242).

[450] Glagol *smrdjeti* uz instrumental potvrđen je u bosanskih (J. Filipović) i dalmatinskih pisaca, primjerice M. Marulića (AR XV: 778).

[451] Glagol *smijati se* uz instrumental potvrđen je u, primjerice, slavonskih pisaca (M. A. Relković), dubrovačkih (D. Zlatarić, I. Đorđić), ali i u bosanskih pisaca (F. Lastrić). (AR XV: 707).

[452] Glagol *udariti* uz instrumental potvrđen je u Della Bellinu rječniku, ali i u književnika, primjerice slavonskih (V. Došen, A. Kanižlić, A. Tomiković) (AR XIX: 203).

ljubio budeš[453]). U trećem izdanju opisao je odmah na početku spomenutoga poglavlja uporabu prezenta u funkciji futura (npr. *dojdu/ prijdu dnevi* umjesto *dochi che*, 189[2]).[454]

U napomenama pri kraju potpoglavlja o glagolima napominje da se uz glagole koji izražavaju bojazan ili brigu uz *ne* pojavljuje i *da* kao u primjeru: *bojimſe da moj otac neoſiti*. Umjesto konstrukcije s *da* i *ne*, može se rabiti i konstrukcija s budućim vremenom (npr. *bojimſe, daxdiche*).

Na kraju Lanosović donosi kratak popis fraza ili kraćih sintagmi kao naprimjer: *do ſmerti* (110), *jeſt iſtinna* (111), *Niſam vjesht ovoj ſtvari* (111), *toje cſudo* (111), kao i napomene o slaganju broja, imenica i glagola (npr. *Sva tri, cſetiri jeſu ucſinilli ovo*, ali *ſvi pet jeſu ucſinili ovo*), ali i glagola s imenicom (npr. *iſtinnaje, toje cſuddo, ima godina danah*).

Osim u poglavlju o sintaksi, informacije o sintaksi glagola stječemo u hrvatski pisanim dijelovima priručnika gdje je zamjetna upotreba infinitivnih konstrukcija.[455] Zabilježene su u konverzacijskim obrascima (ili u obrascima pisama), odnosno u dijelovima koji imaju ekvivalent na njemačkome:[456] *Radujemſe, vas u dobrom zdravju vidditi* (108),[457] *dragochemu biti, vas viditi* (108),[458] *imateli uzrok takko hititi* (209),[459] *bitichemi poshtenje, vas ſutra opet vidditi* (209),[460] *dajte doneſti pol okke* (210),[461] *shto imate jeſti* (210),[462] *Jeſteli jurve viddili ovdi kerſtiti?* (213),[463] *Nepushtajte … vino izvitriti* (221),[464] *Radujemſe, jedan put vas vidditi* (228), *Uffamſe ſutra poshtenje imatti, vas opet vidditi* (229),[465] *puſtite nas otichi* (235),[466] *Dajtega*

---

[453] Posljednji oblik pridodaje u trećem izdanju (190[2]).

[454] U staroslavenskome jeziku, ali i u čakavštini i kajkavštini nalazi se često na mjestu futura prezent perfektivnih glagola. U upitnim rečenicama nalazi se u čakavštini dosta često prezent gdje se u štokavštini rabi futur (Zima 1887: 247–249). U Lanosovića je navedena uporaba potvrđena u konverzacijskome dijelu priručnika u primjeru: *Kamochemo itti; oder: kamo pojdemo* (226).

[455] Infinitivne su konstrukcije bile uobičajene. Zabilježene su, primjerice, i u franjevaca Bosne Srebrene (Baltić i Knežević). Više o tome v. Pranjković 2000: 105, 204. U slavonskih je pisaca učestala uporaba infinitivnih konstrukcija. Dosta se često rabi infinitiv uz glagole na mjestu rečenice s veznikom *za*, primjerice u R. Leakovića, A. Tomikovića, I. Velikanovića (Maretić 1910: 231–232).

[456] Konstrukcija *za + infinitiv* može se tumačiti njemačkim utjecajem u sjevernim krajevima ili talijanskim utjecajem u pisaca s juga, kao i da su je slavonski pisci mogli preuzeti od pisaca s juga. U funkciji infinitiva može se naći i indikativ s *da* uz suvišan *za* (Zima 1887: 306). U većini je primjera njemačka konstrukcija *zu + infinitiv* prevedena infinitivom bez *za*.

[457] „*Es freuet mich, ſie bey guter Geſundheit zu ſehen.*"

[458] „*Er wird erfreuet ſeyn, ſie zu ſehen.*"

[459] „*Haben ſie denn ſehr Urſache zu eilen?*"

[460] „*Ich werde die Ehre haben, ſie Morgen wieder zu ſehen.*"

[461] Doslovan prijevod s njemačkoga: „*Laſſet mir ein halbes Maas bringen*".

[462] „*Was habet ihr zu eſſen?*"

[463] „*Haben ſie hier auch ſchon taufen geſehen*?"

[464] „*Laſſen ſie den Wein nicht verrauchen...* "

[465] „*Ich werde erfreuet ſeyn, ſie zu ſehen.*"

[466] „ *...laßt uns weggehen…* "

dozvatti (236),[467] *Xellim... zadovoljnje imatti... vas ... vidditi* (249).[468] U trećem izdanju potvrđeni su primjeri: *ne dajte, vino izlapiti* (59),[469] *Moguli tu ſrechu imati s' njima pojti, iti* (218[2]),[470] *Bitiche skoro vrime opet u grad, kuchi povratitiſe* (219[2])[471] i *nije vrime kaſniti* (219[2])[472].

U sintagmi *terpiti ima* zabilježenoj u trećem izdanju nazire se značenje nužnosti: *koja veliku shtettu po potopu ... terpiti ima* (79).

U svim je narječjima, pa tako i u štokavštini, potvrđena upotreba konstrukcije *rad bih* uz infinitiv (Zima 1887: 23–24) koja je u Lanosovića potvrđena u trećem izdanju u primjeru: *Rad bihga pak temeljito razumiti* (217[2]).[473]

Infinitiv s pomoćnim glagolom *hoću* može izražavati i perifrastičnu konjugaciju aktiva u namjernome značenju. Iako se rabi u svim narječjima, u najvećoj mjeri pripada štokavštini (Zima 1887: 295), a u Lanosovića je potvrđena u primjeru: *Moj Goſpodar domachin ... hoche takogjer dojti* (217).

U starijoj čakavštini, kod starodubrovačkih pisaca, u novočakavskim primjerima i u kajkavštini zabilježen je imperativ u funkciji optativa u značenju želje (Zima 1887: 272–274). U Lanosovića je takva upotreba zabilježena u primjeru: *Zdrav budi!* (259).

Osim toga, optativ je zabilježen i u primjerima: *zdravi bili* (209), *Zdrav bio, xiv bio!* (117), a u trećem izdanju u primjerima: *Xivi bili* (50), *Goſpodine, prishao vapaj moj k'tebi!* (184[2]) itd. Kondicional u značenju želje uobičajen je u slavonskih pisaca,[474] a potvrđen je u primjeru: *Boghbi dao!* (225).

U trećem je izdanju oprimjerena i upotreba svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti* u značenju futura II.: *Imatichu cſaſt vas ſutra opet viditi. Ta cſaſt bude meni* (50).[475]

---

[467] „ *Laßt ihn rufen...* "
[468] Navedeni je primjer iz obrazaca pisama: „*Ich wünsche ... das vergnügen zu haben ... Sie ... zu sehen*."
[469] „*Laſſen Sie den Wein nicht verrauchen...* "
[470] „*Kann ich das Glück haben mit Ihnen zu gehen?*"
[471] „*Es wird halb Zeit ſeyn, wieder nach der Stadt, nach Hauſe zu gehen*."
[472] „ *... Es iſt keine Zeit zu ſäumen.*"
[473] Navedena je konstrukcija zabilježena i u slavonskih pisaca, primjerice u G. Čevapovića (Maretić 1910: 231).
[474] Navedena rečenica u značenju želje, u kojoj kondicional bez veznika izriče želju, često se nalazi u slavonskih pisaca, primjerice S. Grdenića, J. Lipovčića, E. Pavića, A. Kanižlića i Đ. Rapića (Maretić 1910: 230).
[475] U slavonskih se pisaca veoma rijetko nalazi prezent svršenih glagola sa značenjem futura. Svršeni prezent pomoćnoga glagola *biti* u značenju futura zabilježen je, primjerice, u A. Kanižlića i I. Velikanovića (Maretić 1910: 228.

U starim je tekstovima bila učestala upotreba aorista i imperfekta,[476] a nalazimo je u primjerima: *Mi vam ponizno zafaljujemo na poshtenoj gozbi, i na tolikoj priaznoſti, koju od vas primiſmo* (222), *Vashe za moje ſtotinicsko doſtojanje na me poslano ſrechu cſeſtitajuche piſmo... shtiah* (249), *koji menni verlo drag biashe, jerbo pravo po zaktivanju mojemu poslan bi* (253) itd.

U Lanosovićevu je tekstu uobičajena konstrukcija *valja + da*. Glagol *valjati* uz koji je dopuna rečenica koja se često može zamijeniti infinitivom zabilježena je u starijoj književnosti naprimjer u N. Nalješkovića, M. Držića, J. Filipovića (AR XX: 541–542). U Lanosovića su zabilježeni primjeri: *To valja daje liep i rodan vilaet* (211), *Valja dakle daſte jurve mlogo naucſili* (224), *Valja, da tu xaloſt izbacite* (226) i sl.

Sintaktička prevedenica s njemačkoga *biti gotov* u značenju 'biti spreman' zabilježena je u primjeru *Jaſam gotov u ſvacſemu vam posluxiti* uz njemački ekvivalent: *Ich bin bereit, ihnen in allem zu dienen* (217–218).

3. 5. 1. 5. Participi

U Lanosovića je živa upotreba aktivnoga participa prezenta.[477] Aktivni particip prezenta imao je status pridjeva, a iz oblika za nominativ ženskoga roda razvio se glagolski prilog sadašnji. Aktivni particip prezenta često je potvrđen u staroj pridjevnoj službi, odnosno kao sročni atribut u primjerima: *Mi viddimo, i s'cſuddom zamjeramo od temelja uzjedane cerkve... a i u mojemu rodnomu mjeſtu naredjene – cvateche ucſionice* [2a], *nechu ikada propuſtiti Vladaoca ſviuh Vladaocah molliti da … tia do najkaſnijih vrimenah u cvatuchemu ſtanju uzderxi* [4–4a], *u prigodi pocſimajuche nove godine* (243), *u pocſimajuchoj godini* (243), *Vashe za moje ſtotinicsko doſtojanje na me poslano ſrechu cſeſtitajuche piſmo... shtiah* (249) itd.[478]

Aktivni particip prezenta rabi se u svim narječjima (Zima 1887: 312). Particip prezenta može imati funkciju predikativnoga proširka „označujući na taj način okolnosti ili način vršenja radnje", primjerice u M. Divkovića (Barbarić i dr. 2016: 72). Ta je pojava češća u

[476] Pojavu danas smatramo arhaizmom i biblizmom (Pranjković 2006b: 24).
[477] Pod navedenim terminom još od antičke tradicije podrazumijevamo oblik koji pripada dvjema kategorijama: imenskoj (pridjevna sklonidba) i glagolskoj (rekcija, sposobnost izražavanja stanja i vremena). U literaturi se pridjevna uporaba navedenoga participa u hrvatskim jezičnim spomenicima tumači ili knjiškim utjecajem latinskoga i crkvenoslavenskoga jezika spomenicima ili kao ostatak starijega jezičnoga stanja (Barić i dr. 1995: 634). Više o tome v. Barbarić i dr. 2016: 69–70.
[478] Kao sročni atribut aktivni particip prezenta zabilježen je, primjerice, i u Divkovića (Barbarić i dr. 2016: 71).

staročakavskim, starodubrovačkim primjerima, kao i u kajkavskim primjerima, dok je u novijoj čakavštini rjeđa. Zima je zabilježio tek jedan noviji štokavski primjer iz 19. stoljeća (Zima 1887: 319–320), a u Lanosovića je potvrđena u primjeru: *oſtanite ſamo ſidechi* (216).[479]

3. 5. 1. 6. Prilozi

Slijedi potpoglavlje o prilozima (*Fügung des Nebenwortes*, 111–114). Nakon kraćega objašnjenja da se prilozi mogu u rečenici ponašati kao imenice (npr. *ſad i nikada jednog Kerſtjanina*), napominje da se pridjevi mogu preoblikovati u priloge (primjerice *dobro cſinitti*, *zlo piſati*) te da se prilozi mogu tvoriti od imenica (primjerice *ljudski*, *xenski*, *goſpodski*, *srechno*, *vrimenitto*). Osim toga, napominje da se prilozi mogu rabiti i s drugim vrstama riječi, osim uz glagole, naprimjer *verlo hitro*, *jako ljubljeni Sin* i sl. U završnoj napomeni nabraja priloge koji dolaze uz genitiv, primjerice *mallo*, *mnogo*, *doſta*, *vishe*, *koliko* i sl.[480] U negramatičkome dijelu priručnika zabilježeni su prilozi za pojačavanje, primjerice *dosta*, *sasvim*, *vele* i *vrlo*. Prilog *dosta* ilustrira primjer: *nije jaka doſta* (230).[481] Prilog *sasvim* staročakavski je i starodubrovački prilog (Zima 1887: 89) potvrđen u rečenici: *ſaſviem verlo falite* (221).[482] Prilog *vele* zabilježen je u primjerima:[483] *Velle dobro* (49), *velle dobro* (50), *i ja ſam velle zadovoljan* (222[2]).[484] Prilog *vrlo* zabilježen je u svim trima narječjima (Zima 1887: 91), kao i u primjerima: *Jaſam vam verlo obvezan* (108), *verlo dobro* (108), *verlo liepa* (212), *verlo drago* (220), *Tobi verlo potrebno bilo* (226), *verlo duggo* (239) itd.

---

[479] Particip prezenta u službi predikatnoga proširka zabilježen je, primjerice, i u Divkovićevim *Besjedama* (Barbarić i dr. 2016: 72).

[480] Pravilo o uporabi priloga *mallo*, *mlogo*, *doſta* i *vishje* uz genitiv nalazimo i u Relkovića (str. 367–368).

[481] Prilog *dosta* rabi se u svim trima narječjima (Zima 1887: 86). U Akademijinu je rječniku potvrđen od 16. stoljeća, između rječnika u Mikalje, Della Belle, Belostenca, Sušnik-Jambrešićevu rječniku, u Voltića, Stullija i Karadžića, ali i u slavonskih (A. Kanižlić, V. Došen, M. A. Relković), dalmatinskih (M. Držić) i bosanskih pisaca (F. Lastrić) i sl. (AR II: 679–681).

[482] U AR-u je potvrđen u Belostenca, Voltića, Stullija, Šuleka, Popovića i Broz-Ivekovićevu rječniku, kao i u pisaca (AR XIV: 688).

[483] Spomenuti je prilog uobičajen u staročakavskim i starodubrovačkim primjerima, a u štokavaca se nalazi vrlo rijetko (Zima 1887: 90–91). U AR-u je potvrđen između rječnika u Vrančića, Mikalje, Vitezovića, Della Belle, Belostenca, Sušnik-Jambrešićevu rječniku, u Voltića, Stullija, Karadžića i Broz-Ivekovićevu rječniku, ali i u pisaca s juga (M. Marulić, Š. Menčetić, M. Držić, D. Ranjina, B. Kašić) te u bosanskih pisaca (M. Divković) (AR XX: 684).

[484] Primjeri su iz trećega izdanja.

Prilog *rad* potvrđen je u primjerima: *daſte kazali, shto rad jedete* (220), *jabiti rad dao* (99), *rad bihga pak temeljito razumiti* (217[2]) i sl.

Osim toga, zabilježen je i prilog *tja* u značenju daljine u primjerima: *Tia do najkaſnijih vrimenah* [4a], *Jeſamju od pocſela tia do ſverhe slushao* (212), *i oſtajem tia do ſmerti* (243), *tia do ſada* (255) i sl.[485]

Prilog *jurve* potvrđen je u primjerima: *Jeſteli jurve viddili ovdi kerſtiti* (213), *Valja dakle daſte jurve mlogo naucſili* (224) itd.[486]

3. 5. 1. 7. Prijedlozi

Bogata leksička interferencija triju narječja hrvatskoga jezika ogleda se u Lanosovićevu tekstu, među ostalim, i u uporabi čakavskoga prijedloga *cića* u primjerima: *Ovije mali poſſao cicha ſvega zaderxanja* [2], *koga cicha menne ucſinio jeſi* (253), *cicha nje javiſe* (255) i sl.[487]

Prijedlog *radi* rabi se u okrnjenu liku od 16. stoljeća u svim našim krajevima. U rječnicima je potvrđen samo kao *radi*, a kao *rad* nalazi u rječničkim potvrdama u složenicama. Ispred genitiva u navedenom je obliku zabilježen u bosanskih pisaca (primjerice M. Divković), u pisaca s juga (J. Baraković), ali i u slavonskih pisaca (npr. A. Kanižlić i M. P. Katančić) itd. (AR XII: 874). U Lanosovića je potvrđen u primjeru: *Rad čega tako hitite* (209).[488]

3. 5. 1. 8. Veznici

U potpoglavlju o slaganju veznika (*Die Fügung des Bindewortes*, 114–116) Lanosović objašnjava uporabu i značenje pojedinih veznika. Započinje pravilom o uporabi veznika *i* koji povezuje imenice u istome padežu i broju te glagole u istome načinu i vremenu, primjerice

---

[485] U štokavštini se taj prilog rabi rijetko (Zima 1887: 105). U AR-u je prilog *tja* u značenju 'daleko od čega u prostoru i vremenu, sve od, sve do, čak' potvrđen u Mikalje, Della Belle, Voltića, Karadžića i Broz-Ivekovićevu rječniku, ali i u pisaca s juga (Š. Menčetić, D. Ranjina, J. Baraković, I. Đorđić) te u bosanskih (P. Posilović) i slavonskih pisaca (M. A. Relković, A. Kanižlić, Đ. Rapić) itd. (AR XVIII: 360).

[486] Osim rječničkih potvrda u Mikalje, Della Belle, Voltića, Stullija i Karadžića, prilog je zabilježen u pisaca s juga (N. Nalješković, A. Kačić), te u bosanskih (M. Divković) i slavonskih pisaca (A. Kanižlić, V. Došen, M. A. Relković, I. Velikanović, Đ. Rapić) itd. (AR IV: 692).

[487] Prijedlog *cića* zabilježen je u starodubrovačkim i čakavskim primjerima (Zima 1887: 126–128), kao i u Relkovića (v. Pranjković 2006a: 24). Između rječnika, prijedlog *cijeća* potvrđen je u Mikalje, Della Belle, Stullija, Karadžića i Daničića, ali i u bosanskih (npr. M. Divković), dubrovačkih (I. Gundulić, M. Držić, N. Ranjina, I. Đorđić) i općenito pisaca s juga (P. Hektorović, A. Kačić, B. Krnarutić) itd. (AR I: 781).

[488] O primjerima prijedloga *radi* v. bilješku 502.

ſrecha i vrime, Gdi on ide i ſtoji. Veznik *a* rabi se u suprotnim rečenicama, primjerice *Ja pishem, a ti hodash*. Veznici *ali* i *pak* rabe se za označavanje razlike, uz napomenu da se veznik *ali* rabi ispred, a *pak* iza, naprimjer: *Ja pak govorim vami* (a ne *pak ja govorim vami*), kao i u primjeru: *Toje kod vas ucſinjeno, ali slushajte ſamo*.[489] Ukoliko se veznik *pak* rabi u značenju 'potom' ili 'zatim', također dolazi poslije, naprimjer: *Ti pishi, pakchu ja*. Veznik *da* rabi se za izricanje želje ili potrebe (*Da imam novacah, jabiti uzajmio*).[490] Napominje da uz veznike *da, kad, akko, jer, zashto, zar, jeda, premakko*[491] dolazi kondicional, kao u primjerima: *Dabi to iſtina bila, Zashtobi ja platio, kad ja duxan niſam*.[492] Na kraju poglavlja o veznicima nabraja i ostale veznike s primjerima njihove uporabe, npr. *Neſamo mora cſovik zapovidi boxje znatti, da josh i oderxati*.

3. 5. 1. 9. Usklici

Posljednje je potpoglavlje o slaganju usklika naslovljeno *Fügung des Zwischenwortes* (116–117). Na početku nabraja koji usklici dolaze uz dativ (npr. *jao, teshko, dobro*), *pfuj* uz instrumental, potom *Bixi, odſtupi* uz ablativ (od + G),[493] a na kraju nabraja još neke usklike (npr. *s'Boggom! Pomozi Bogh! Zdrav bio, xiv bio!*).[494]

3. 5. 1. 10. Čestica *li*

U poglavlju o sintaksi Lanosović napominje da se riječ *li* rabi na drugome mjestu u rečenici kako se rabi u današnjoj književnojezičnoj normi. U negramatičkome dijelu priručnika pridržava se navedenoga pravila u primjerima: *Imateli uzrok takko hititi...* (209), *Biasheli liepa predika?* (212), *Jeſteli jurve viddili ovdi kerſtiti* (213), *Moreteli ſpiti?* (239). U trećem izdanju potvrđeni su primjeri: *moguli tu ſrechu imati* (218[2]), *hocheteli meni cſaſt ukazati* (220[2]), *jideteli,*

[489] Navedeno pravilo nalazimo i u Relkovića (str. 377).
[490] Pravilo je zabilježeno i u Relkovića (str. 370–371).
[491] Veznik *premakko* potvrđen je i u Relkovića (str. 379), a prema Akademijinu rječniku, nalazimo ga u Sušnik-Jambrešićevu rječniku, a rabili su ga i bosanski pisci (npr. Divković, Lastrić), ali i slavonski (primjerice Đ. Rapić, M. A. Relković, A. Kanižlić) i dr. (AR XI: 598–599). I Maretić zapaža u slavonskih pisaca čestu uporabu veznika *premako* (Maretić 1910: 224).
[492] U Relkovića je zabilježeno isto pravilo uz veći broj oprimjerenja (str. 374–375).
[493] Navedena su pravila s istim oprimjerenjima potvrđena i u Relkovića (str. 381–383).
[494] U poglavlju o morfologiji već smo napomenuli da Lanosović kadšto usklicima smatra i druge vrste riječi koje današnja književnojezična norma ne smatra usklicima.

Goſpodo (221[2]), *imali mnogo goſtah* (221[2]), *imateli shtogod od tiſta* (222[2]), *obicſajeteli, Goſpodine, doruc̃ſavati* (223[2]) i sl.

3. 5. 1. 11. Negacija

U poglavlju o sintaksi Lanosović napominje da se niječnice pišu ispred glagola, a navedenoga se pravila uvijek pridržava, što ilustriraju primjeri: *Ja u iſtinnu... zaderxavattiſe nemogu* (108), *To vam nemogu kazatti* (209), *Nederxili Babba?* (213), *Josh neznaſe pravo* (226), *izpuſtiti nemogu* (245), *doklem prigodu nenajdem* (247), *nedopushta menni* (257), *nechete̩ſe raſerditi* (259), *neoſichashliſe* (261), *zla ſvieſt nedademi* (261), *neſerditeſe vishe na menne* (261) i sl. U trećem izdanju potvrđen je primjer pisanja prednaglasnice *ne* odvojeno od glagola: *Ja ne mogu berzo ichi* (220[2]).

Lanosović napominje da bi se dvostruka negacija, iako je rabe dobri pisci za pojačavanje značenja, trebala izbaciti iz uporabe. Izostajanje takve negacije ilustriraju primjeri: *Mojega pridubokkoga radi priklonſtva nechu ikada propuſtiti* [4], *Meni ſe nijedno priſtoji* (56),[495] *Menni nijedno jeſt ſpodobno* (218), *Proshastu noch ni mallo jeſam ſpavao* (239), *Nishtami odvishe hoche draxje biti* (253) i sl.[496]

U tekstu je potvrđena i dvostruka negacija svojstvena hrvatskomu jeziku: *Da nebudeteſe bash ni mallo trudili bili* (219), *To je nikakva neuljudnoſt* (220) i *Uffamſe, da moja opomena neche nekoriſna biti* (259) i dr.[497]

Lanosovićeve upitne rečenice često započinju negacijom: *Nederxili Babba?* (213), *Nesladi vam juha vishe?* (219), *Nechete pak po ovu cinu?* (231), *Nisuli rukavi proſtrani?* (234), *Neoſichashliſe ti, da Bogh i ljudi tvoji hocheh nepriatelji biti?* (261) i sl.

[495] Primjer je iz trećega izdanja.
[496] Izostajanje negacije pred imenicom, pridjevom, zamjenicom, prilogom, a često i pred glagolom kad u rečenici već ima kakva druga negacija uobičajeno je kod starih dubrovačkih pisaca i u čakavštini. U štokavštini je uobičajenije pred imenicom (Zima 1887: 114–117). Ista je pojava zabilježena i u slavonskih pisaca. Maretić smatra da je riječ o latinskome utjecaju (Maretić 1910: 210).
[497] Dvostruka je negacija zabilježena, primjerice, i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 312).

3. 5. 2. Poglavlje o sintaksi u trećem izdanju

U trećem izdanju poglavlje o sintaksi (*XV. Hauptstück/Von der Wortfügung*, 158[2]–204[2]) započinje napomenom da sintaksa podučava kojim se redoslijedom i na koji način riječi spajaju. Sintaksu dijeli na sintaksu promjenjivih i nepromjenjivih vrsta riječi. Sadržajno nema razlika među izdanjima, no razlike kadšto postoje u primjerima, a u trećem izdanju Lanosović je izbacio u naslovu nazive pojedinih padeža pa je svako poglavlje naslovljeno *Anmerkung*. U trećem je izdanju nešto opširnije opisao sintaksu pridjeva (166–171[2])[498] te je dodao i sintaksu glagola u vokativu (184–185[2]).[499] Osim toga, dodao je sintaksu pomoćnih glagola (193–194[2])[500] te vrlo kratak odlomak o sintaksi prijedloga *radi* (196[2]).[501]

3. 5. 3. Red riječi

U poglavlju o sintaksi ne nalazimo zasebno poglavlje o redu riječi, no neke se kraće napomene mogu iščitati u gramatičkome dijelu priručnika, primjerice u morfološkome dijelu Lanosović napominje da prilozi uvijek stoje ispred glagola (str. 79), u poglavlju o sintaksi zamjenica nailazimo na napomenu da se enklitički oblici zamjenica pišu uz riječ ispred sebe te da se zamjenica u dativu, ako dolazi ispred nje enklitički oblik zamjenice u akuzativu, treba pisati na kraju (npr. *Jachute pridatti njemu*), a u trećem izdanju, naprimjer, nalazimo i napomenu da pridjev može i ne mora stajati ispred imenice koju opisuje (str. 166[2]).

---

[498] U trećem izdanju nalazimo i kontrastivno koncipiranu uputu o redu riječi: autor napominje da pridjev ne mora uvijek stajati, kao u njemačkom, ispred imenice (*Bog dobri* ili *dobri Bog*). Osim toga, pridjevi su pri obradbi odvojeni od imenica i opisani s obzirom na padež uz koji dolaze (166[2]–171[2]). Uz genitiv je pridodana napomena o uporabi uz pridjeve *star*, *dužan* i *težak* (npr. *cſetiri godine ſtar, nijednu krajcaru duxan*).

[499] U sintaksi glagola, naime, propisuje imenicu u vokativu uz imperativ (primjerice *Boxe! Uslishi molitvu moju; Goſpodine, prishao vapaj moj k'tebi!*).

[500] U napomeni o sintaksi pomoćnih glagola napominje da kadšto uz glagole *biti* i *htjeti* može izostati prvi slog kao u primjerima: *Ja ſam, niſam* umjesto *ja jeſam, ja nijeſam*. Osim toga, napominje da kraći oblik pomoćnoga glagola dolazi u odgovorima na drugo mjesto (npr. *Jeſteli to pomislili? Otac je umro, Bratche dojti*), kao i da u kondicionalu pomoćni oblik glagola dolazi nakon glavnoga ukoliko ispred nema *da* (primjerice *doshao bih*, ali *o da bih doshao*) te da u pluskvamperfektu pomoćni glagol *biti* dolazi ispred glavnoga glagola (kao u primjeru *Bio bih ti piſao*), ali se redoslijed pomoćnih glagola mijenja kada se rabi glagol *biti* u imperfektu (*Da biashe bio Petar dobro ucſio*).

[501] Za prijedlog *radi* napominje da može stajati ispred i iza imenice ili zamjenice (npr. *radi kripoſti, kripoſti radi*; *toga radi, radi toga*). Iako u slavonskih pisaca stoji uglavnom ispred svojega genitiva, a rijetko iza njega (Maretić 1910: 207), u Lanosovića su zabilježeni u oba slučaja. Ispred genitiva potvrđeni su primjeri: *Rad čega tako hitite* (209), *radi toga nechu vishe molliti* (215), *Radi cſega?* (224), a iza naprimjer: *I toga radi jednu … zaktiva obranu* [2–2a], *Mojega pridubokkoga radi priklonſtva nechu ikada propuſtiti* [4], *Xellim toga radi nishta drugo…* (249), *Ja toga radi jeſam Vam odvishe obvezan* (251) itd.

Lanosović opisne pridjeve i zamjenice u atributnoj funkciji rabi uglavnom u prepoziciji:[502] *drago kamenje* (*s. v. das Edelgeſtein*, 136), *ova ſveta godina* (*s. v. das Jubeljahr*, 153), *bjeli luk* (*s. v. der Knoblauch*, 155), *ovo mertvo tjelo* (*s. v. der Leichnam*, 159), *neizkushni vracs* (*s. v. der Quackſilber*, 173), *s' tihim hodom* (*s. v. Sachte*, 187), *ova porushna haljina* (*s. v. die Trauer*, 189), *od vasheg dobroſtanja* (213), *od vashih poslovah* (215), *liepu slaſt* (219), *tako dobre juhe* (219), *goſpodski zalogaj* (220), *najneuljudnij cſovik* (221), *nashih priateljah* (222), *moja malana dvornost* (223), *s'nashima slovima* (224), *ovi jezik* (225), *na vashem ſercſanom poxaljenju* (225), *u njegovu ſvetu volju* (226), *liepih crishanjah* (227), *od jednoga dobroga druxtva* (227), *dobru noch* (228), *liepe i verlo dobre ſvitte* (230), *moju novu odichu* (233), *tiſne lacſe* (234), *kuhanih krushakah, kuhanih jabukah* (235), *priobilato nadarenje* (243), *Vashoj Priſvitloj Milloſti* (243), *Premplemeniti, Pricſaſtni gospodine* (245), *s'najvechim shtovanjem* (247), *Mille novine* (249), *velik ljubovnik* (251), *tvoj duxnik* (253), *Njihova Uzvisheno*ſ*t* (253), *ovoga lucſinskoga pazara* (255), *nashem vilaetu* (257), *Pridraghi otcſe* (261),[503] ali i u postpoziciji: *ovo Klupko ognjeno* (*s. v. die Granade*, 145), *zlamenja dobrote vashe* (218), *po zapovidi vashoj* (218), *sluga pokorni* (229), *sluga priponizni* (232), *poroda tvojega* (259) i sl.

Odnosni pridjevi rabe se u prepoziciji:[504] *ſvitovne dice* (111), *ove godishne prigode* (*s. v. das Jahrbuch*, 153), *ova poludnevna ſtrana* (*s. v. der Süd*, 183), *Noxni palac* (*s. v. die Zehe*, 199), *s'latinskim piſmom* (225), *doshaſte nedilje* (239), *lucſinskoga pazara* (255), ali i u postpoziciji: *uzviranje morsko* (135), *ovi zlamen nebeski* (*s. v. das Geſtirn*, 144), *Kraljevſtvo nebesko* (*s. v. das Paradies*, 170), *ſtvarih ſtolnih* (216), *dan godovni* (245) i sl.[505]

U nazivlju Lanosović rabi pridjeve u postpoziciji, odnosno zamjetan je tzv. biblijski red riječi koji podrazumijeva postpozitivan položaj pridjevne riječi (atributa), naročito u ustaljenim sintagmama,[506] kao u primjerima: *Zviezda*[507] *nepomicſna* (*s. v. der Firstern*, 140), *Namiſnik boxji* (*s. v. der Papſt*, 204), *Nadſtojnik Iſukerſtov* (*s. v. der Papſt*, 204), *Namiſnik biskupov* (*s. v. der Vicarius Generalis*, 204), ali i u prepoziciji: *sliepi mish* (*s. v. die Fledermaus*, 140).

[502] Uporaba opisnih pridjeva i zamjenica u funkciji atributa u prepoziciji zabilježena je, primjerice, u Mikalje (Gabrić-Bagarić i Horvat 2008b: 155) i Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012: 320).
[503] U trećem izdanju npr. *vridne piſaoce* (217[2]) i sl.
[504] U trećem izdanju: *slavonski jezik* (217[2]), *ponizni sluga* (218[2]), *pokorni sluga* (220[2]) i sl.
[505] Odnosni pridjevi u prepoziciji i u postpozitivnome položaju potvrđeni su, primjerice, u Mikalje (Gabrić-Bagarić i Horvat 2008b: 155), kao i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 320).
[506] Postopozitivan položaj pridjeva zabilježen je, primjerice, u Mikalje u nazivima (Gabrić-Bagarić i Horvat 2008: 155), kao i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 320).
[507] U rječniku *Zvieda*.

U trećem izdanju također se potvrđuju pridjevi u postpoziciji u primjerima: *ljubica ſebicſna*[508] (s. v. *das Weilchen einfaches*, 32) i *ljubica kitnjaſta* (s. v. *das Weilchen einfaches*, 32), ali i u prepoziciji u primjeru: *xuta ljubica* (s. v. *Das Wilchen gelbes*, 23).

Stilski obilježeni red riječi s rečeničnim naglaskom na zamjenici ilustriraju sljedeći primjeri: *Kojeje to?* (210), *Tkoſte vi?* (233) itd. „Pretpostavljamo da je to najvjerojatnije utjecaj njemačke sintakse" (*Wer seyd ihr?*).[509]

Od neobilježenoga reda riječi odstupa i u primjerima: *Po neumerloj Bogoštovju uspomeni* [2a], *Po neutrudnim Naukah i Mudroznanstvah nakitjenjem slavu svjeta jurve pridobila* [3], *I nam od milodarnoga nebba poklonitu Vladalicu* [4–4a], *Vashe za moje ſtotinicsko doſtojanje na me poslano ſrechu cſeſtittajuche piſmo* (249) i sl.

U dijelovima koji imaju ekvivalent na njemačkome veoma se često prati njemački redoslijed rečeničnih sastavnica, primjerice: *Jachu ovdi dobro ſiditi* (*Ich werde hier ganz gut sitzen*, 218), *Ja neznam* (*Ich weiß nicht*, 257) itd.

Zamjeničku zanaglasnicu *se* Lanosović uglavnom piše iza glagola: *kako nahoditese* (108), *Ja u iſtinnu, oder: doiſta zaderxavattiſe nemogu* (108), *Koliko moraſe platiti* (209), *Ja ne bih virrovao da bi takko dobro vino u ovomu vilaetu nachiſe moglo* (210), *kano jedan raj zemaljski cſiniſe* (211), *Radujemſe, da takko dobro nahoditeſe* (215), *Da moxemo dulje zajedno razgovaritiſe* (215), *Josh neznaſe pravo* (226), *Hocheteli ucſitiſe* (235), *za moje dobro primiti se hochete* (253), *akko Njihovog milloſtivnog obechanja ſpomenemſe* (253), *on odmah mertav na zemlju ſpustiſe* (261) i sl.[510]

Lanosović često zanaglasnicu naslanja na glagol: *A vi, Goſpodine, kakko nahoditeſe?* (108), *Imateli uzrok takko hititi...* (209), *Koliko moraſe platiti?* (209), *Ukaxitemi jednu ſobu* (209), *U Krainah ſvakka takkogjer imattiſe moguh* (211), *Jeſamju od pocſela tia do ſverhe slushao* (212), *Biasheli liepa predika?* (212), *Izgubioſamje* (257), *Uzeteſumi* (257), *Uzajmioſamje* (257), *Obechaomije* (238) i sl.[511]

---

[508] U trećem izdanju *žuta ljubica* (s. v. *das Weilchen gelbes*, 32). Stranica je u gramatici pogrešno numerirana kao 23.
[509] Ista je pojava zabilježena, primjerice, i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 320).
[510] Već je spomenuto da se pravilo o pisanju enklitičkih oblika zamjenica uz riječ ispred sebe nalazi u poglavlju o sintaksi zamjenica.
[511] I Tadijanović često zanaglasnicu naslanja na glagol (Horvat i Ramadanović 2012a: 321).

3. 5. 4. Tipovi složenih rečenica

Nezavisnosložene rečenice po ustrojstvu su jednake kao u suvremenom standardnom jeziku.

Među zavisnosloženim rečenicama najzastupljenije su odnosne, uvedene veznikom *koji*. Budući da nema razlika prema suvremenom jeziku, oprimjerenja su reducirana: *Imachete vi brez dvojenja jednog Ucſitelja, koji vam toliko izgovaranje … dobro tomacſi* (224).

Vremenske rečenice uvedene su veznicima *kada*, *dok* i *doklem* te nema posebnosti u njihovu ustrojstvu: *Ja neuzimam, kadaſu jeſtvine doſta slane.* (221), *xellim Vam … ſrechu … dok ja prigodu dobiem* (251), *Ja oſtajem … dotle obvezan, doklem prigodu nenajdem* (247).

Uzročne rečenice najčešće su s glavnom rečenicom povezane veznicima *jer* i *jerbo*. Čakavski i starodubrovački veznik *bo* u štokavskom je narodnom govoru vrlo rijedak (Zima 1887: 130). U uporabi je od 12. stoljeća. Ne može stajati na prvome mjestu u rečenici, a najčešće stoji uz neku riječ.[512] U Lanosovića je zabilježen u uzročnome značenju ('jer, zato što') uz uzročni veznik *jer* u primjerima: *jerbo viddim, da vi ovi jezik dobro razumiete* (225), *koji menni verlo drag biashe, jerbo pravo po zaktivanju mojemu poslan bi* (253), *jerbo jurve nije u vlaſti mojoj* (261) itd. Potvrđen je i uz druge riječi u primjerima: *Svagdibo viddimo pokaze, koliko verlo vashemu cessarsko-kraljevsko-apostolskomu velicsanstvu na ſercu lexi … Nauke … na vechi ugled podignuti* [3], *Vibo dobro znate od onnoga joshter vrimena … kakko jako ja vas ljubim* (259) itd.[513]

Namjerne su rečenice uvedene veznikom *da*: *Odſtupite mallo na ſtranu, da u Zercalu ugledamſe* (234).

Veznik *buduć* kao veznički izraz uzročne rečenice potvrđen je u primjeru: *Buduch vashe pozivanje misto zapovidi cinim, nijeſam pomanjkati hotio, za izpunniti nju* (55),[514] a veznik *buduć da* u primjeru: *Buduch da vashe pozivanje kano zapovid cinim, niſam pomankati hotio, iſtu iſpuniti* (217).[515]

---

[512] Osim rječničkih potvrda u Mikalje, Belostenca, Stullija, Karadžića i Daničića, zabilježen je i u pisaca s juga (M. Marulić, P. Hektorović, H. Lucić, J. Kavanjin), ali i u bosanskih (F. Lastrić) i slavonskih pisaca (A. Kanižlić, V. Došen) itd. (AR I: 461).

[513] Od korijena *budući* rabi se u značenju pokazivanja, odnosno samo utvrđuje što se kaže (AR I: 462).

[514] Primjer je iz trećega izdanja.

[515] Veznik je u spomenutome značenju zabilježen u kasnijih staročakavskih, dubrovačkih i štokavskih književnika (Zima 1887: 132). Kao veznički izraz (particip uz riječ *da*) potvrđen je od 17. stoljeća primjerice u bosanskih (F. Lastrić) i slavonskih pisaca (A. Kanižlić, Đ. Rapić, I. Velikanović, M. A. Relković), ali i u pisaca s juga (F.

Veznike *jere* i *buduchi* ilustrira primjer: *Jere, buduchi novce i odicha propala moja, ſuſriteme moj … drugobojnik … i menne u nevolji nehotiashe poznatti* (261).

Objektne su rečenice najčešće povezane veznikom *da*: *Ja mislim, da za vishe neggo za deſet moljasheſe* (213), *Dopuſtitemi, Goſpodine, da od vas odiljenje primim* (215), *Molim vas, da mi cſeſtje ktomu prigodu date* (218), *Vichetemi poſvidocſiti, Goſpodine, daſmo obilno pocſaſtjeni bili* (222), *Cſujem, da je liep vilaet* (227), *Obechaomije, da doshaſte nedilje hochu ſmiti prohodatiſe* (238–239), *Hochu takkogjer Xupniku kazatti, da ocſitu mollitvu naviſti* (240), *Znam daſi velik ljubovnik od njih* (251) itd.

Subjektne su rečenice također uglavnom uvedene veznikom *da*: *Xao mi je, da ja iſti to vidditi ne mogu* (211), *Uzrok toga jeſt, da mi s'tugjima slovima ſada pishemo* (224), *Uffamſe, dache do mallo vrimena … redopis jedan biti* (225), *Govoriſe, dacheh ovdi … sheſt ucſionicah poſtaviti* (226), *Uffamſe, da chete s'njom zadovolnji biti* (234), *Uffamſe, daje vam bolje, i da nemoch prominilaſe jeſt* (238), *Piſanoje menni, da vi jedno nekerſtjansko xivljenje provodite* (259) i sl.

Pogodbene su rečenice uglavnom uvedene veznikom *ako*: *Akkoje vam povoljno, jachu vas voditi* (213), *Bitichemi velika zadovoljshtina, ako vam dvoriti mogu* (213), *Mennije drago, akko vam sladi* (219), *Akko dobar nox imate, jachu to ucſinitti* (220), *Bittichu dovoljan, akko Goſpodar na riecſi bude* (233), *Akko shtogod na sluxbu vashu ucſinitti mogu, ſamo zapovidajte* (239), *Akkoje slava nadslidnica zasluxenja, morali ſte dakle prie mlogih oſtalih doſtojno immenovani biti* (249), *Nechete ſe raſerditi, akko vam s'jednom kerſtjanskom viernoſtju nikke opomene ucſinim* (259) itd.

Veznik *ako* s kondicionalom rabi se u potencijalnom značenju u štokavštini (Zima 1887: 279–281), a zabilježen je u primjeru: *Hochu (odlaziti) … vech akkobi menne vashe zapovieſti zaderxale* (229).

Veznik *da* s kondicionalom rabi se u potencijalnome značenju u štokavštini vrlo rijetko (Zima 1887: 285), a potvrđen je u primjeru: *Ja vas uvirujem, Goſpodine, dabih poshtenje, kojemi dajete, iſtinnito primio, dabih neuklonive poslove neimao, kojimi to ne dopushtaju* (215).

Glavinić, J. Mikalja, A. Kačić, J. Kavanjin) i sl. (AR I: 370). U istome značenju bez riječi *da* zabilježen je, primjerice, u franjevca Emerika Pavića u 18. stoljeću (AR I: 370). U slavonskih pisaca nalazi se često (Maretić 1910: 223).

U istoj je funkciji zabilježen i veznik *kad* u primjeru: *Mennibi verlo xao bilo, kadbih ja vas od vashih poslovah zaderxao* (215).[516]

3. 5. 5. Sintaksa padeža

Konstrukcija *u + genitiv* u mjesnome značenju potvrđena je rjeđe u jeziku starih pisaca, a češće u pučkih umotvorina. U AR-u je potvrđena naprimjer u bana Kulina, u pisaca s juga (N. Nalješković, M. Držić, D. Zlatarić, I. Gundulić), u slavonskih pisaca, primjerice u A. Kanižlića (AR XIX: 75),[517] a potvrđena je u primjerima: *U koga jidete? U Gospodina N.* (221[2]), *Gdi vecſerate? ... Kadshto u Orla, kadshto u Jagnjeta, a drugda u Goſpodina* (221[2]).

U negramatičkome dijelu priručnika Lanosović rabi konstrukciju *od + genitiv*, sintaktičku prevedenicu koja se pojavila prevođenjem s latinskoga (*de + ablativ*) i talijanskoga jezika (*di + imenica, zamjenica*), a rabi se u štokavskih i čakavskih pisaca.[518] U Lanosovića se, primjerice, pojavljuje na mjestu sveze *o + lokativ*, a nalazimo je u naslovima u primjerima: *Od cerkve, i ſtvarih cerkvenih* (212), *Razgovor ... Od razgovornih nacſinah* (216), *Razgovor ... Od kupovanja i prodavanja* (229), a u trećem izdanju: *Razgovor ... Od shetanja* (218[2]). U naslovima je elidiran predikat tipa *govori se* ili rečenica *poglavlje koje govori*.[519]

Konstrukcija *od + genitiv* u značenju 'uime' zabilježena je od 14. stoljeća, a potvrđena je, naprimjer, u pisaca s juga, N. Nalješkovića, M. Držića, F. Glavinića (AR: VIII: 543). Zabilježena je u primjeru: *Ja od moje ſtrane uzmem shtogod mallo iz jutra proti udnomu zraku* (223[2]).

U negramatičkome dijelu priručnika nalazimo potvrde i za slavenski genitiv[520], odnosno genitiv izravnoga objekta uz zanijekane prijelazne glagole, karakterističan za slavenske jezike u primjerima: *Ja takko dobre juhe od duggo vrimena niſam kuſao* (219) i *nechete u Oſſiku liepshega najti* (230), a u trećem izdanju: *odavna nijeſam tako dobre juhe kuſao* (57).

---

[516] U štokavštini je zabilježen velik broj primjera s potencijalnim značenjem. V. Zima 1887: 293.
[517] Prijedlog je u navedenome značenju potvrđen, primjerice, i u Della Belle (Gabrić-Bagarić 2006: 149). U slavonskih se pisaca rabi rijetko (Maretić 1910: 223).
[518] Navedena se konstrukcija rabi u puno značenja, primjerice za izricanje posvojnosti, sadržaja, svojstva, objekta, u funkciji prijedložno-padežne sveze *o + lokativ* itd. Više o tome v. Horvat (2016).
[519] O tome više u: Barbarić i dr. (2016: 74), Gabrić-Bagarić i Horvat (2008b: 158) i Horvat i Ramadanović (2012a: 322).
[520] Slavenski genitiv potvrđen je, primjerice, i u Mikalje (Gabrić-Bagarić i Horvat 2008b: 159) i Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 324).

3. 6. Tvorba riječi

U Lanosovićevoj se gramatici tvorba riječi obrađuje u morfološkome dijelu u poglavlju o imenicama.[521] U prvome izdanju na kraju potpoglavlja o imenicama nabraja vršitelje radnje (*pisar*, *lađar*, *sudac*) i etnike (*Slavonac*, *Nimac*, *Madžar*) ne navodeći pritom nastavke, a u trećem izdanju na početku poglavlja o imenicama govori o riječima koje se sastoje od više riječi. Razlikuje ih nekoliko vrsta. One koje nastaju od dviju imenica (*rukopis*, *drvocip*, *kostobol*), od pridjeva i zamjenice (*novoselac*, *novovirac*), od priloga i imenice (*ranopaša*, *blagovanj*) te od prijedloga i imenice (*pridvorje*, *podpomoć, zapad*). U posljednju skupinu Lanosović svrstava i imenicu *zapad* smatrajući da je nastala od prijedloga *za* i imenice *pad*. Osim toga, Lanosović smatra da su od dviju imenica nastali primjeri *rukopis* i *drvocip*. Potom nabraja sufikse za tvorbu novih riječi: *-ac* (*starac*, *svinjac*), *-ak* (*svićnjak*), *-ar* (*sedlar*), *-ač* (*zaštivač*), *-dje* (*milosrdje*), *-elj* (*daritelj*), *-ica* (*divičica*), *-ina* (*milina*), *-lje* (*kolje*), *-nje* (*blagovonje*), *-oća* (*slipoća*), *-ost* (*milost*), *-ota* (*grihota*), *-stvo* (*prijateljstvo*), *-stvje* (*poklisarstvje*), *-ist* (*blagovist*), *-šte* (*pribivalište*), *-tje* (*pitje*), *-vje* (*drvje*). Osim toga donosi i sufikse za tvorbu umanjenica: *-ac* (*čovičac*), *-ic* (*konjic*), *-ić* (*sinčić*), *-ica* (*Petrica*), *-ce* (*drvce*), *-šce* (*djetešce*) i *-ak* (*volak*).[522]

Iz navedenoga je razvidno da Lanosovićeva tvorbena analiza ne odgovara današnjemu poimanju tvorbenih sastavnica u hrvatskome jeziku (npr. *blagov-ist*, *drv-je*, *sinč-ić* i sl.). Osim toga, vidljivo je i da se ni raspodjela sufikasa na određene osnove ne poklapa sa suvremenim stanjem. U primjeru *djetešce* osnovom smatra imenicu *djete*, a sufiks mu je *-šce*. Današnje bi poimanje bilo da je izvedenica nastala od imenične osnove *djet-* i sufiksa *-ešce* (usp. npr. Babić [3]2002: 144–145), dok u primjeru *sinčić* osnovom smatra *sinč-*, a sufiksom *-ić*, dok bi se s današnjega stajališta poimanja tvorbenih sastavnica u navedenoj riječi prema preoblici *sin-* + *-čić* → umanjenica od onoga što označuje osnova sufiksom smatrao *-čić* (v. npr. Babić [3]2002: 208–212). Međutim, Lanosovićev prinos proučavanju tvorbe riječi smatramo relevantnim zbog popisivanja jezičnih činjenica i dijakronijskoga proučavanja tvorbe riječi.

Uspoređujući drugo izdanje bečke gramatike iz 1785. godine s Lanosovićevim trećim izdanjem nastalim 10 godina kasnije, uočili smo, među ostalim, podudarnosti u poglavlju o

[521] O Lanosovićevoj tvorbi riječi u slavonskoj gramatici usp. i Kolenić (1991), Kolenić (2003a: 83–84), Horvat i Horvat (2015).
[522] O tvorbi riječi u Lanosovićevoj slavonskoj gramatici v. i Marijana Horvat i Martina Horvat (2015: 35–46), a o tvorbi imena v. Lj. Kolenić (1991:176–182; 2003a: 83–84).

tvorbi riječi.[523] U bečkoj gramatici (str. 43) imenice se dijele na jednosložne riječi (*Stammwörter*/*primitiva*) i složenice (*abgeleitete*/*derivativa*). Jednosložne riječi uglavnom se, prema definiciji, sastoje od jednoga sloga, a kao primjer se navode imenice: *Geist*, *Haus* i *Land*.[524] U Lanosovićevoj gramatici (str. 26) podjela i terminologija su iste, a podudarnost je vidljiva i u primjerima: *duh* (*der Geist*), *kuća* (*das Haus*) i *čas* (*die Zeit*, *der Stund*). Nadalje, u objema gramatikama potom slijedi podjela složenica (*composita*). Podjela izgleda ovako:

Tablica 14. Podjela složenica

Bečka gramatika, ^{2}1785.	**Lanosovićeva slavonska gramatika, ^{3}1795.**
Hauptwörter mit Hauptwörtern: *Handschuh, Amtmann*	*Hauptwörter mit Hauptwörtern*: rukopis, drvocip, kostobol
Beywörter mit Hauptwörtern: *Großvater, Neumarkt*	*Beywörter mit Hauptwörtern*: novoselac, novovirac/novovjerac, starovirac
Nebenwörter mit Hauptwörtern: *Frühjahr*	*Nebenwörter mit Hauptwörtern*: ranopaša, blagovonj, nesreća, dobročinstvo
Vorwörter mit Hauptwörtern: *Beistand, Mitleiden, Vorhaus, Zusatz*	*Vorwörter mit Hauptwörtern*: pridvorje, zapad, podpomoć
Zeitwörter mit Hauptwörtern: *Reisehut, Reitpferd*	*Lanosović ne navodi primjere za navedenu skupinu.

U nastavku poglavlja u bečkoj gramatici donose se nastavci za tvorbu imenica u njemačkome jeziku.

3. 6. 1. Teorijski pristup

Uobičajeno je da tvorbu riječi dijelimo binarno na dva temeljna tvorbena postupka: izvođenje i slaganje. Osnovni je kriterij za razdiobu broj riječi kojima je motivirana tvorenica. Tvorenice motivirane jednom riječju nazivaju se izvedenicama, a one motivirane dvjema ili

[523] Više o tome v. poglavlje o Lanosoviću u srednjoeuropskome kontekstu.
[524] Potvrde se iz praktičnih razloga u ovome poglavlju i u poglavlju o leksiku navode u transkribiranom obliku.

više njih složenicama,[525] no neslaganja domaćih autora vezana su uz morfološki, odnosno tvorbeni kriterij.[526] Naime, prvi smatraju da je prefiksacija vrsta slaganja,[527] dok je drugi ubrajaju u izvođenje.[528]

Jednako tako domaći se autori razlikuju u broju tvorbenih načina. E. Barić razlikuje osam tvorbenih načina (1979: 228–240) uz koje navodi i tvorbu složenih skraćenica (abrevijatura) te preobrazbu ili konverziju, a u četvrtome izdanju *Hrvatske gramatike* (Barić i dr. [4]1997: 294–302) navodi i mješovite tvorenice, analošku tvorbu i prevođenje.

Stjepan Babić razlikuje izvođenje (sufiksaciju) i slaganje (2002: 38–55), no uz njih navodi i tzv. granična područja.

Stjepko Težak i Stjepan Babić u *Gramatici hrvatskoga jezika* ([7]1992) tvorbu riječi obrađuju u poglavlju između morfologije i sintakse.

Sufiksaciju autori također smatraju izvođenjem, dok slaganjem smatraju tvorbu pomoću spojnika *-o-* i srastanje. Od tvorbenih načina navode i prefiksaciju, preobrazbu i tvorbu skraćenica. M. Samardžija razlikuje šest tvorbenih načina ([4]2003: 76–79), dok preobrazbu ili konverziju smatra pomoćnim tvorbenim načinom, a tvorba riječi obrađuje se u leksikologiji.

Josip Silić i Ivo Pranjković (2005: 152) obrađuju tvorbu riječi kao dio morfologije razlikujući nekoliko načina tvorbe imenica: sufiksima, prefiksima, prefiksima i sufiksima istodobno, slaganjem dviju ili više osnova riječi, slaganjem dvaju ili više oblika riječi s odgovarajućim sufiksima, srastanjem dvaju oblika riječi i slaganjem dijelova riječi. Uz to autori

---

[525] Navednoga se kriterija pridržavaju, primjerice, B. Tafra i P. Košutar (2009), I. Marković (2012) i M. Horvat i E. Ramadanović (2012a; 2012b).

[526] U stranim se jezicima uglavnom prefiksacija svrstava u izvođenje. U gramatici engleskoga jezika (Quirk i dr. 1996: 430–449) prefiksacija i sufiksacija ravnopravno se smatraju afiksacijom (izvođenjem), a usto se navode još konverzija/preobrazba i kompozicija/slaganje. U gramatici srpskoga jezika (Klajn 2005: 175) prefiksacija se također smatra izvođenjem ravnopravno sa sufiksacijom, te se, kao i u češkome jeziku, uz izvođenje navode još i slaganje/kompozicija te konverzija/preobrazba. U gramatici češkoga jezika (*Mluvnice češtiny 1* 1986: 196–206) prefiksacija se ravnopravno uz sufiksaciju i afiksaciju smatra izvođenjem/derivacijom (*odvozování*), a uz njih se navode još i konverzija, srastanje (*spřahování* ili *juxtapozice*) i slaganje (*skládání* ili *kompozice*). U slovenskome jeziku u *Slovenskoj slovnici* Jože Toporišiča (2004) i *Besednodružinskom slovaru slovenskega jezika* Irene Stramljič Breznik (2004: 17–24) prefiksacija (*sestavljanje*) se također smatra izvođenjem (*izpeljava*), kao i sufiksacija i prefiksalno-sufiksalna tvorba, dok se uz njih navode još slaganje (*zlaganje*) i srastanje (*sklapljanje*), a konverzija (*sprevrženje*) se smatra vrstom izvođenja (Toporišič 2004: 157). U talijanskim se gramatikama obrađuju uz prefiksaciju, sufiksacija i slaganje, u francuskoj se literaturi prefiksacija i sufiksacija smatraju pravim izvođenjem, u njemačkim se gramatikama prefiksacija, sufiksacija i konverzija smatraju izvođenjem, dok se u španjolskim gramatikama sufiksacija, prefiksacija i slaganje smatraju jezgrom svih rječotvornih opisa (prema Tafra i Košutar 2009: 91–92).

[527] Prema gramatičkoj tradiciji prefiksalna se tvorba smatrala slaganjem. Prefiksacija je prema S. Babiću poseban način slaganja riječi kad je u prvom dijelu složenice prijedlog ili niječnica *ne* (Babić 2002: 48). On smatra izvođenjem isključivo sufiksaciju.

[528] U *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika* (1979.) prefiksalna se tvorba prvi put ne smatra slaganjem. Prefiks djeluje samo na leksičko značenje osnovne riječi, ali ne potire njezinu gramatičku narav, odnosno ne mijenja vrstu riječi (prema Horvat i Ramadanović 2012: 255). Ivan Marković (2012), primjerice, ne smatra prefiksaciju slaganjem, kao ni Horvat i Ramadanović (2012a; 2012b).

razlikuju još i prefiksoide i sufiksoide te daju njihov poseban popis (Silić i Pranjković 2005: 146–173).

Branka Tafra i Petra Košutar (2009) razlikuju semantičke i gramatičke tvorbene procese. Prema tvorbenim sredstvima razlikuju afiksalnu, bezafiksalnu i afiksoidnu tvorbu. Po broju tvorbenih osnova razlikuju riječi s jednom i dvije ili više osnova (kao što je ustaljeno u literaturi). U razdiobi se služe leksikografskim pristupom te razlikuju 13 vrsta riječi prema rezultatu tvorbe.

Ivan Marković u *Uvodu u jezičnu morfologiju* (2012.) razlikuje 9 tvorbenih postupaka:

1. pričvršćivanje afikasa na jedan leksički morf – prefiksacija, sufiksacija i sl.
2. postupci koji uključuju 2 leksička morfa ili više njih – kompozicija ili slaganje (pričvršćivanje afiksoida), srastanje, inkorporacija
3. supletivnost
4. modifikacija baze (npr. prijevoj)
5. postupci bez promjene oblika u koje ubraja konverziju ili preobrazbu
6. reduplikacija – ponavljanje baze i njezina dijela
7. postupci skraćivanja baze, haplologija i sl.
8. metateza
9. postupci koji se temelje na alfabetu, primjerice akronimizacija.

Prema Markoviću sufiksacija, prefiksacija, cirkumfiksacija, infiksacija i transfiksacija pripadaju izvođenju.[529] Pod pojmom kompozicije (slaganja) podrazumijeva interfiksaciju,[530] srastanje i inkorporaciju.[531] Marković složenicama smatra i složenice nastale dodavanjem prefiksoida (*velegrad*, *autoput*) ili sufiksoida (*knjigofil*, *oceanografija*) pričem napominje da postoje prema podrijetlu hrvatski i oni iz klasičnih jezika (2012: 66–67).U poglavlju o tvorbi riječi nabraja još i: supletivnost, prijeglas, prijevoj, suprafiksaciju, a pod preobrazbom ili konverzijom nabraja nekoliko postupaka s obzirom na to koja je vrsta dobivene riječi nastale konverzijom. Tvorbenim postupcima smatra i: reduplikaciju, suptrakciju, haplologiju, metatezu, akronime i stapanje.

Marijana Horvat i Ermina Ramadanović u skladu s tradicijom tvorbu riječi dijele binarno na dva osnovna tvorbena postupka (izvođenje i slaganje). Prihvaćajući model Mihaljević i Ramadanović (2006) koji se sastoji od 14 tvorbenih načina, a pridodaju mu i 15.

[529] Prema Markoviću za infiksaciju, cirkumfiksaciju i transfiksaciju ne nalazimo potvrda u hrvatskome jeziku (2012: 58–63).
[530] Prema Markoviću su primjeri *glav-o-bolja*, *lic-e-mjer*, *mut-i-kaša*, *brat-u-čed* i *stran-Ø-putica* nastali interfiksacijom.
[531] Za inkorporaciju ne nalazimo primjera u hrvatskome jeziku (2012: 72–73).

način – razlikuju tvorbu skraćenica.[532] Navedene autorice tvorbu riječi dijele s obzirom na to radi li se o jednoj ili dvjema osnovama. Osim toga, osnovni je kriterij razgraničavanja složenica i sraslica spojnik *-o-*.[533] Istraživanje tvorenica i njihovih odnosa provodi se prema sintaktičkome kriteriju, odnosno prema preoblikama ili tvorbenim definicijama. U ovoj će analizi biti preuzet njihov model shematski prikazan ovako:

Tablica 15. Tvorbeni model Horvat i Ramadanović, *Jezikoslovni priručnik Blaža Tadijanovića* Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik *(1761.)*, IHJJ, Zagreb, 2012., str. 257.

TVORBENI POSTUPCI	
IZVOĐENJE → izvedenice	SLAGANJE → složenice
• sufiksacija • prefiksacija • prefiksalno-sufiksalna tvorba • preobrazba • unutarnja tvorba • tvorba skraćenica	• slaganje → složenice u užem smislu • složeno-sufiksalna tvorba • srastanje (→ sraslice) • srašteno-sufiksalna tvorba • polusloženična tvorba • prefiksoidna tvorba • sufiksoidna tvorba • prefiksoidno-sufiksoidna tvorba • tvorba pokrata

Iz navedenoga je vidljivo da se tvorba riječi obrađivala u gramatikama, udžbenicima i zasebnim knjigama kao dio morfologije, u leksikologiji,[534] ali i kao zasebna disciplina. Uzimajući u obzir tvorbeni kriterij, naša će se jezična raščlamba temeljiti na modelu Horvat i Ramadanović i proučavanju odnosa među sastavnicama izdvojenih tvorenica pomoću preoblika ili tvorbenih definicija.

[532] Model se razlikuje od modela Mihaljević i Ramadanović (2006) po broju tvorbenih načina. O tome više u Horvat i Ramadanović Jezikoslovni priručnik Blaža Tadijanovića *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik (1761.)* (2012a: 257).

[533] „Naše se razlikovanje složenica i sraslica temelji upravo na podjeli na tvorbene načine. Stoga naziv složenice rabimo za tvorenice nastale slaganjem kao tvorbenim načinom, a sraslice za tvorenice koje su rezultat tvorbenoga načina srastanja pa u tom smislu govorimo o razgraničenju tih dviju vrsta tvorenica." O tome više v. Horvat i Ramadanović „O složenicama i sraslicama (na primjerima iz Voltićeva *Ričoslovnika*)" (2012b: 140–142).

[534] U srednjoškolskim udžbenicima, npr. M. Samardžija (2009).

3. 6. 2. Metodologija

Odabrani primjeri iz Lanosovićeva rječnika analiziraju se prema spomenutome tvorbenom modelu Horvat i Ramadanović te se potom uspoređuju s potvrdama iz *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU. Kako za taj rječnik nije unesena građa iz Lanosovićevih djela, pokazat će se da su neke Lanosovićeve riječi starije od navoda u Akademijinu rječniku, ali i da su upotrijebljene u drugome značenju ili da uopće ne postoje njihove potvrde. Osim toga, odabrani se primjeri uspoređuju i s pretiskom jezičnoga priručnika Blaža Tadijanovića *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* autorica M. Horvat i E. Ramadanović (2012). Budući da je spomenuto djelo tiskano 1761. (Magdeburg) i 1766. (Tropava), dakle petnaestak godina prije Lanosovićeve gramatike, Lanosovićev unos katkada ne možemo smatrati hapaksom ili prvopotvrđenicom ukoliko je spomenuti primjer potvrđen u Tadijanovića. Strukturno se tvorenice obrađuju primarno prema vrstama riječi, a onda i prema tvorbenim načinima pričem se prvo analiziraju promjenjive vrste riječi, a potom i nepromjenjive.[535] Imenice se obrađuju prema tvorbenim načinima, a najplodniji je način sufiksacija. Pridjevi su prikazani prema osnovnoj podjeli na opisne i odnosne, no ondje gdje je broj potvrđenih odnosnih pridjeva bio premalen, odnosni se pridjevi obrađuju zajedno s opisnima. Glagoli se obrađuju prema vrstama riječi kojima pripada osnova, što je pogodno zbog semantičkoga aspekta. Prilozi se obrađuju prema tvorbenim načinima, a najplodniji je način preobrazba. Ostale se vrste riječi, iako slabo oprimjerene, obrađuju prema tvorbenim načinima.

3. 6. 3. Imenice

3. 6. 3. 1. Sufiksalne tvorenice

„Sufiks ili dometak je afiks koji se pričvršćuje desno od baze (osnove), odnosno afiks koji ju slijedi" (Marković 2012: 56).[536] Sufiksacija je naplodniji tvorbeni način kojim nastaju imenice (Barić i dr. [4]1997: 294), a tako je i na našem uzorku. Sufiksaciju smatramo izvođenjem, a novonastale riječi izvedenicama. S obzirom na značenjske skupine, imenice ćemo podijeliti

[535] Potvrde se navode uz *s. v.* u rječniku i broj stranice, a uz one potvrde koje su iz gramatike ili drugih dijelova teksta koji nije rječnički strukturiran, navode se samo brojevi stranica.

[536] Neki domaći autori pod sufiksom razumijevaju samo tvorbene nastavke, dok sufiksom ne smatraju (oblične) nastavke (Barić i dr. [4]1997: 294). Marković pod pojmom sufiks razumijeva i jedno i drugo (Marković 2012: 56–57).

na: imenice koje znače osobe, mislene imenice, mjesne imenice, zbirne imenice, glagolske i odglagolske imenice, ostala značenja te umanjenice i uvećanice.[537]

3. 6. 3. 1. 1. Imenice koje znače osobe

3. 6. 3. 1. 1. 1. Vršitelj radnje

U ovome dijelu svojega istraživanja sufiksalnih izvedenica krenuli smo od teorijskih postavki S. Babića i E. Barić. Imenice koje znače vršitelja radnje najpotvrđenija su skupina na istraživanome uzorku. Imenice koje znače vršitelja radnje izriču se u korpusu ovim sufiksima:[538]

a) Sufiks -*a*

Prema S. Babiću sufiks -*a* nalazi se u hrvatskome standardnome jeziku u tvorenicama sklonidbenoga tipa *žena*, u riječima kao *kuma* i *pobjeda*, u imenicama srednjega roda *pluralia tantum* kao *križa* te kao sufiks kojim se tvore brojne tvorenice. Tvorba od imenica karakteristična je za hipokoristike i mocijsku tvorbu (Babić ^{3}2002: 72). U primjeru *starosta* (s. v. *der Ratsherr*, ^{3}45)[539] u značenju 'vijećnik' riječ je o pojedinačnome značenju – vršitelju radnje. Sufiks je potvrđen i u primjeru *sluga* (s. v. *der Knecht*, 155).

b) Sufiks -*ac*

Imenice tvorene sufiksom -*ac* u hrvatskome standardnome jeziku tvore se od imeničnih, pridjevnih i glagolskih osnova (Babić ^{3}2002: 78). U Lanosovića na sufiks -*ac* završavaju sljedeći sufiksi: -*ac*, -*lac* i -*ovac*.

Sufiks -*ac*

Sufiks -*ac* potvrđen je u primjerima: *bogac* (s. v. *der Bettler*, ^{3}44), *kosac* (4), *kradljivac* (s. v. *der Dieb*, 133), *kupac* (^{3}17^{2}), *lizac* (^{3}18^{2}), *lovac* (9), *mudrac* (s. v. *der Weise*, 195), *pišac* (s. v. *der Fußilier*, 206), *sudac* (s. v. *der Stadtrichter*, ^{3}45) i *trgovac* (268).

---

[537] Podjela je preuzeta iz *Hrvatske gramatike* (Barić i dr. ^{4}1997: 306–324).
[538] Sufiksi su razvrstani abecednim redom.
[539] U ovome poglavlju potvrde iz trećega izdanja označene su radi preglednosti brojem 3 ispred broja stranica. Treće je izdanje podijeljeno na dva dijela i obrojčeno iznova istim brojevima počevši od broja 1. Broj 2 uz broj stranica iz trećega izdanja donosi nam informaciju da se radi o drugome dijelu trećega izdanja.

Izvedenica *kradljivac* → onaj koji je kradljiv u uporabi je od 18. stoljeća, uobičajena je u slavonskih pisaca (I. Velikanovića, J. S. Relkovića), a potvrđena je primjerice i u E. Pavića i B. Leakovića dok je u rječniku prvi put potvrđena u Voltića 25 godina nakon Lanosovića (AR V: 430).

Izvedenica *lizac* → onaj koji liže navedena je uz njemački ekvivalent *der Lecker*. U AR-u ne nalazimo potvrda za navedenu izvedenicu pa se može zasada smatrati Lanosovićevim hapaksom.[540] U navedenome značenju potvrđena je u Stullija izvedenica *lizalac* (AR VI: 129).

Izvedenica *pišac* → onaj koji pješači u Lanosovića je potvrđena u dijelu rječnika s vojničkim nazivljem. U značenju 'vojnik koji u miru i ratu ide pješice' bila je uobičajena u Lanosovićevo doba, ali i prije (AR IX: 923).

Sufiks -*lac*

Od nesvršenih su glagola IV. i V. vrste nastali primjeri na -*lac*: *brijalac* (s. v. *der Barbier*, 127), *pisalac* (268), *pivalac* (s. v. *der Poet*, 171), *pribivalac* (s. v. *der Einwohner*, 136), *pripovidalac* (s. v. *der Prediger*, 205) i *zapovidalac* (s. v. *der Schaffner*, 178). Značenje navedenih izvedenica može se opisati preoblikom: *glagolska osnova* + -*lac* → onaj koji + prezent, naprimjer: *pribivalac* → onaj koji prebiva. Veoma često takve izvedenice označuju zanimanje. Pretpostavljamo da je i izvedenica *proždrlac* (221) nastala na isti način: *proždrlac* → onaj koji proždire. U izvedenici *varavac* (s. v. *der Betrüger*, 127) možemo govoriti o otpridjevnoj osnovi koja bi se mogla objasniti preoblikom: *pridjevna osnova* + -*ac* → onaj koji je ono što označuje osnova. U prilog tvrdnji ide i činjenica da je u AR-u potvrđen pridjev u značenju 'varljiv, nestalan' (AR XX: 574).

Sufiks -*ovac*

Izvedenica *hadrapovac* u značenju 'poderan, odrpan vojnik' potvrđena je u AR-u u liku *adrapovac*[541] samo u Karadžića (AR I: 33) pa se zasada može smatrati Lanosovićevom

[540] „Hapaksi su novotvorenice koje nisu ušle u uporabu, odnosno koje su potvrđene samo kod svojega tvorca" (Horvat 2017: 35).
[541] Već je rečeno u poglavlju o slovopisu da su slavonski pisci suglasnik /*h*/ nedosljedno pisali (Maretić 1910: 7), kao i da Lanosović često bilježi suglasnik *h* (Tafra 1985: 186).

prvopotvrđenicom.[542] U Akademijinu rječniku riječ se dovodi u vezu s njemačkom riječju *Haderlumpe* ('odrpanac'). Prema Skoku osnova je *adrap*, najvjerojatnije od njemačkoga *Haderlump* prekrojena prema našem glagolu *drapati*, a nastala je s pomoću sufiksa *-ovac*. Najvjerojatnije je ušla u narodni jezik iz graničarskoga njemačkog jezika (Skok I: 9–10).

b) Sufiks *-ač*

Sufiks *-ač* potvrđen je u primjerima: *berač* (s. v. *der Weinleser*, ^{3}39), *igrač* (10), *kovač* (s. v. *der Schmied*, 179), *krojač* (232), *kuhač* (s. v. *der Koch*, 156), *kupač* (^{3}17^{2}), *obirač* (s. v. *der Churfürst*, 132), *orač* (s. v. *der Pflüger*, 171), *strugač* (s. v. *der Drechsler*, 133), *svirač* (s. v. *der Pfeifer*, 206) itd. U Lanosovića su sve izvedenice tvorene od nesvršenih glagola. Glagolska se osnova dobiva tako da im se odbace infinitivni završetci za IV. (*-iti*), V. i VI. (*-ati*) vrstu. Iznimkom od pravila smatramo imenicu *berač* koja je tvorena od prezentske osnove pa bi preoblika izgledala ovako: prezentska osnova + *-ač* → onaj koji + prezent. Izvedenica *kupač* u AR-u je potvrđena samo u narodnome govoru u Kragujevcu u značenju 'orah u igranju kupe' (AR V: 792). U Lanosovićevu rječniku zabilježena je uz njemački ekvivalent *der Bader* u značenju 'onaj koji se kupa'. Lanosovićev bi se zapis stoga zasada mogao smatrati prvopotvrđenicom.

c) Sufiks *-ak*

U korpusu je potvrđena tvorba od imenične osnove u primjeru *pustinjak* (s. v. *der Einsiedler*, 136) te od glagolske osnove: *dobivak* (^{3}12^{2}) i *težak* (s. v. *der Pflüger*, 171). U primjeru *pišak* (s. v. *der Fußilier*, ^{3}11) tvorbeno značenje možemo opisati preoblikom: *pješak* → onaj koji pješači.

Primjer *težak* (s. v. *der Pflüger*, 171) potvrđen je u AR-u značenju 'seljak koji teži zemlju'. Glagol *težiti* u značenju 'obrađivati zemlju' uobičajen je u Lanosovićevo doba, a potvrđen je i puno prije (AR XVIII: 277).

Izvedenica *dobivak* navedena je u Lanosovića uz njemački ekvivalent *der Gewinst* u značenju 'pobjednik'. Prema dostupnim podatcima ne nalazimo potvrda u AR-u za navedenu imenicu pa se može zasada smatrati Lanosovićevim hapaksom. Značenjska bi preoblika glasila: *glagolska osnova* + *-ak* → onaj koji + prezent, odnosno onaj koji dobiva (pobjeđuje).

[542] „Prvopotvrđenice su novotvorenice koje su zaživjele i postale dijelom općeprihvaćenoga leksika (ili u određenome razdoblju ili sve do danas)" (Horvat 2017: 35).

d) Sufiks *-an*

U našem su korpusu sve osnove imenične zabilježene u primjerima: *baščovan* (s. v. *der Gärtner*, 143), *kapelan* (s. v. *der Caplan*, 205) i *sakristan* (s. v. *der Sakristaner*, 205). Njihova bi preoblika glasila: *imenična osnova* + *-an* → onaj koji vrši radnju u prostoru koji označuje imenica, naprimjer: *kapelan* → onaj koji radi u kapeli(ci)

sakristan → onaj koji radi u sakristiji

baščovan → onaj koji radi u bašči (vrtu).[543]

Prema podatcima u AR-u izvedenicu *baščovan* možemo prema dostupnim podatcima tumačiti i prilagodbom od turskoga *bâgčewân* (AR I: 198). Skok (I: 118) i Klaić (2012: 114) uz izvedenicu ne navode taj podatak.

e) Sufiks *-ar*

U našem korpusu preteže odimenična tvorba, a sufiks je veoma plodan u značenju vršitelja radnje. Primjere bismo mogli opisati značenjskom preoblikom: *imenična osnova* + *-ar* → onaj koji vrši radnju vezanu uz imenicu iz osnove. Zbog brojnosti ćemo primjera izdvojiti samo neke: *bačvar* (s. v. *der Binder*, ^{3}47), *bravar* (s. v. *der Schlosser*, 179), *caklar* (s. v. *der Glaser*, ^{3}47),[544] *cipelar*[545] (s. v. *der Schuster*, 180), *čekrkar* (s. v. *der Drechsler*, 133), *grmar* (s. v. *der im Gebüsche wohnet*, ^{3}14^{2}), *klobučar* (s. v. *der Hutmacher*, ^{3}47), *krmar* (s. v. *der Schweintreiber*, 14^{2}), *mesar* (s. v. *der Fleischer*, ^{3}47), *midlar* (s. v. *der Seifensieder*, ^{3}48), *nadničar* (s. v. *der Taglöhner*, 188), *ptičar* (s. v. *der Vögelfänger*, ^{3}48), *ribar* (s. v. *der Fischer*, ^{3}47), *stolar* (s. v. *der Tischler*, 189), *vodeničar* (s. v. *der Müller*, 164), *zlatar* (s. v. *der Goldschmidt*, ^{3}47) i sl.

Izvedenica *cipelar* u AR-u je potvrđena samo u Voltića (AR I: 801), dok je prema novijim istraživanjima zabilježena i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 259). Izvedenicu *bravar* u današnjemu značenju zasada možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom jer je u AR-u potvrđena tek u Voltića i Stullija u 19. stoljeću (AR I: 611). Imenica *čekrkar* nastala je od strane osnove (prema turskome *čykyrk* – 'naprava za sukanje

[543] Osnova je iz turskoga *bahçe* < perz. *bāgče* – 'vrt' (Klaić 2012: 114).
[544] *Caklo* u značenju 'staklo' (AR I: 753).
[545] U trećem izdanju u obliku *cjepelar* (s. v. *der Schuster*, 48).

prediva') u značenju 'čovjek koji strugom ili sličnim predmetom izrađuje predmete'.[546] Sufiksalnom je tvorbom od imenice *grm* nastala i izvedenica *grmar*. Prema AR-u je riječ o Lanosovićevoj prvopotvrđenici jer je zabilježena samo u Stullija uz napomenu *nepouzdano* u značenju 'seljak, težak' (AR III: 449). Izvedenica *kopjar* (s. v. *der Speerreuter*, 206) zabilježena je u korpusu u značenju 'vojnik koji je naoružan kopljem' i nije potvrđena u AR-u. U istome je značenju u AR-u potvrđena izvedenica *kopljanik* (AR V: 303). Imenica *krmar* u značenju 'čovjek koji čuva krmke, svinjar' u AR-u je potvrđena u govorima u Lici (AR V: 599) pa bi se Lanosovićeva potvrda mogla zasada smatrati prvim zapisom. Imeničnom bismo tvorbom svakako mogli smatrati i izvedenicu *midlar* nastalu od bohemizma *midlo* ('sapun'). Prema AR-u riječ *midlo* nikada se nije govorila u narodu, nego ju je najvjerojatnije Mikalja preuzeo iz češkoga rječnika (AR VI: 644). Izvedenicu *midlar* možemo zasada smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom jer je prije Lanosovića zabilježena samo u Stullija u 19. stoljeću (AR VI: 644). U AR-u je izvedenica *nadničar* potvrđena tek od 19. stoljeća uz napomenu da je nepouzdan primjer i potvrda iz 18. stoljeća nastala koju godinu prije Lanosovićeve gramatike (1771.). Lanosovićev je unos pouzdan primjer u značenju 'koji radi za nadnicu' (AR VII: 282).

Od pridjevnih ćemo tvorbi izdvojiti izvedenicu *boljar* (s. v. *der Vornehmste*, ^{3}45) prema dostupnim podatcima nastalu od pridjeva *bolji* u značenju 'veći', odnosno 'koji je vlasteoskoga reda' (AR I: 534).

Od glagolskih bismo izvedenica izdvojili imenicu *pudar* (s. v. *der Hüter*, $^{3}10^{2}$) u značenju 'čuvar vinograda' nastalu od korijena koji je u glagolu *puditi* u značenju 'tjerati, plašiti' (AR XII: 617).

Odglagolskom izvedenicom može se smatrati i imenica *teslar* u značenju 'tesar' za koju u AR-u ne nalazimo potvrda, a u liku *tesar* zabilježena je tek od 19. stoljeća (AR XVIII: 236).

Hapaks *crivljar* (s. v. der Schuster, ^{3}48) u značenju 'postolar' nije potvrđen u AR-u. Budući da je u AR-u potvrđena imenica *crevlja* sa značenjem 'postola' (AR I: 822), pretpostavljamo da je riječ nastala dodavanjem sufiksa *-ar* na osnovu *crivlj-*. Spomenimo i to da u Skokovu rječniku ne nalazimo podatak o navedenoj riječi.

Na sufiks *-ar* završava i sufiks *-lar* potvrđen u primjeru *vrtlar* (s. v. *der Gärtner*, ^{3}30). Riječ je o izvedenici nastaloj od imenice.

[546] V. AR (I: 925) i Anić i Goldstein (1999: 244).

f) Sufiks -*in*

Sufiks -*in* zabilježen je u primjeru *vlastelin* (s. v. *der Fürst*, 205) u značenju 'koji ima vlast, plemić'.

g) Sufiks -*telj*

Sufiksom -*telj* tvore se imenice od infinitivnih osnova glagola IV.–VI. vrste, a najčešće od IV. vrste (Babić [3]2002: 317), kao što je i na našem uzorku. U korpusu su zabilježeni primjeri: *daritelj* ([3]27[2]), *grabitelj* (s. v. *der Plunder*, 171), *govoritelj* (s. v. *der Redner*, 174), *nadvladitelj* (s. v. *der Sieger*, 181), *naučitelj* (271), *pridobitelj* (s. v. *der Sieger*, 181), *robitelj* (s. v. *der Plunder*, 171), *spasitelj* (s. v. *der Heiland*, 149), *stvoritelj* (s. v. *der Schöpfer*, 180), *tvoritelj* (s. v. *der Schöpfer*, 180), *učitelj* (s. v. *der Meister*, 163), *upravitelj* (s. v. *General Comandirende*, 206), *zapoviditelj* (s. v. *der Schaffner*, 178). Značenje izvedenica sa sufiksom -*telj* od nesvršenih glagola može se opisati preoblikom: *glagolska osnova* + -*telj* → onaj koji + prezent. U našim primjerima preoblika za svršene glagole glasi: *glagolska osnova* + -*telj* → onaj koji + prezent nesvršenoga glagola, naprimjer: *naučitelj* → onaj koji naučava.

Izvedenice *pridobitelj* i *nadvladitelj* nisu potvrđene u Akademijinu rječniku pa ih možemo smatrati Lanosovićevim hapaksima u značenju 'pobjednik'. Izvedenica *daritelj* navedena je u gramatičkome dijelu uz njemački ekvivalent *der Schenker*. U AR-u je zabilježena u značenju 'onaj koji daruje' (AR II: 277).

h) Sufiks -*ić*

Sufiks -*ić* potvrđen je u primjeru *plemić* (268) u značenju koje se može opisati preoblikom: *plemenit* + -*ić* → koji je plemenita roda. Riječ se u 17. stoljeću rabila rijetko, dok je u 18. stoljeću u čestoj uporabi (AR X: 49).

i) Sufiksi na -*ija*

Sufiksom -*ija* tvorene su izvedenice od stranih (odnosno turskih) osnova u našem korpusu, a zabilježene su u primjerima: *ćurčija* (s. v. *der Kürschner*, 156), *elčija* (s. v. *der Gesandte*, 144), *komšija* (s. v. *der Nachbar*, 166) i *spahija* (17).

Izvedenica *ćurčija* u korpusu je potvrđena u značenju 'krznar'. Prema dostupnim podatcima nastala je od turske osnove *kürkči*, a u uporabi je od 18. stoljeća (AR II: 155). Prema Klaiću riječ je nastala od tur. *kürkçi* (2012: 193). Prema Skoku riječ je izvedena od riječi *ćurak* u značenju 'kožuh' (I: 365).

Izvedenica *elčija* u značenju 'poklisar' nastala je od strane osnove, a u uporabi je od 17. stoljeća (AR III: 25). Prema Klaiću strana je osnova od turskoga *elçi* (2012: 279). Prema Skoku riječ je balkanski turcizam iz područja međunarodnih odnosa (I: 489).

Izvedenica *komšija* u značenju 'susjed' nastala je od strane osnove. U liku *konšija* rabila se od 17. stoljeća, a u liku *komšija* od 18. stoljeća (AR V: 276). Prema Klaiću strana je osnova od turskoga *komsi*, *komşi* ili *komşu* – susjed (2012: 551).

Izvedenica *spahija* u značenju 'gospodar posjeda, vlastelin koji je dužan za svoju zemlju boriti se na konju' nastala je od strane osnove (AR XV: 939). Osnova je prema turskome *sipahi* (Klaić 2012: 971). Prema Skoku riječ je balkanski turcizam perzijskoga podrijetla (III: 308).

Sufiks -*džija*

Prema Babiću je sufiks -*džija* plodan, a najplodniji je u tvorbi od imenica. Imenice se pomoću njega tvore od imenica, glagola i priloga (Babić [3]2002: 221). U našem korpusu prevladava tvorba od imenica. Osnova im je iz turskoga jezika, a označuju osobe koje se bave onime što znači osnovna imenica. Prema Skoku sufiks -*džija* dolazi poslije zvučnih suglasnika, a -*čija* nakon bezvučnih, no kada po analogiji dođe na naš bezvučni glas, onda postaje zvučan. Sufiks dolazi najprije u turskim nazivima zanata (I: 474), a to potvrđuju i naši primjeri.

Sufiks je potvrđen u primjerima: *kapidžija* (s. v. *der Thorhüter*, 45), *kavedžija* (17), *kazandžija* (s. v. *der Kupferschmidt*, 48), *kulundžija* (17), *lagumdžija* (s. v. *Minierer*, 206), *sapundžija* (17), *šeširdžija* (17), *uzendžija* (s. v. *der Steigbügel*, 182) i *tobdžija* (s. v. *Büchsenemeister*, 206).

Budući da je u AR-u izvedenica *kavedžija* potvrđena tek od 19. stoljeća u značenju 'čovjek koji peče kavu po svojem zanatu ili kao sluga' (AR IV: 905), Lanosovićev se zapis zasada može smatrati prvopotvrđenicom. Osnova je strana prema tur. *kahveci* (Klaić 2012: 492).

Od strane osnove nastala je i izvedenica *kazandžija* u značenju 'kotlar'. Prema dostupnim podatcima riječ je o Lansovićevoj prvopotvrđenici jer je prvi put zapisana u Karadžića u 19. stoljeću, što je ujedno i jedina potvrda u AR-u (AR IV: 910). Osnova je prema turskome *kazanci* (Klaić 2012: 523).

Od 19. je stoljeća potvrđena i riječ *šeširdžija* u značenju 'klobučar' te se zasada Lanosovićev unos također može smatrati prvopotvrđenicom (AR XVII: 564). Prema Goldsteinu i Aniću riječ je nastala od riječi *šešir* i sufiksa -*džija* (1999:1220).

U Lanosovićevu je rječniku zabilježena i izvedenica *topčija* u značenju 'topnik, vojnik koji služi kod topa'. Prema dostupnim podatcima lik *topčija* stariji je i dolazi od 17. stoljeća, a zabilježen je u književnim potvrdama te u Broz-Ivekovićevu rječniku, dok lik *tobdžija* dolazi od 19. stoljeća. (AR XVIII: 412). Lanosovićev bismo unos mogli smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Osnova je tur. *top* i nastavak -*džija* (Klaić 2012: 1060).

j) Sufiks -*ika*

Sufiks je potvrđen samo u primjeru *vladika* (s. v. *der Bischof*, 204). U značenju 'episkop, biskup' izvedenica je zabilježena od 12. stoljeća (AR XXI: 157). Mogla je nastati odglagolskom tvorbom od osnove *vlad*- i sufiksa -*ika* → onaj koji + prezent.

k) Sufiks -*ir*

Sufiks -*ir* u korpusu je potvrđen u primjeru *pastir* (s. v. *der Hirte*, 150) i označuje osobu. Prema AR-u riječ je u značenju 'osoba koja vodi stado na pašu' potvrđena u svim rječnicima (AR IX: 686).

l) Sufiks -*jak*

Sufiks -*jak* zabilježen je u primjeru *prosjak* (261). Izvedenica je nastala odglagolskom tvorbom: → onaj koji prosi.

m) Sufiksi na -*ik*

Sufiksi na -*ik* od plodnijih su sufikasa potvrđenih na našem uzorku. Možemo ih razvrstati u četiri skupine.

- Imenice u kojih je osnova odnosni pridjev

  Problem razgraničavanja sufiksa *-nik* ili *-ik*

Na nekima se od primjera ne može sa sigurnošću reći je li riječ o sufiksu *-nik* ili *-ik*. Neki od primjera mogu imati dvostruku preobliku, primjerice:

državnik → osoba koja radi u državi

→ državni službenik

pomoćnik → osoba koja pomaže

→ pomoćna osoba

župnik → osoba koja radi u župi

→ župna osoba.

Problem pri preoblici nastaje ukoliko je osnova odnosni pridjev jer ne postoji kriterij po kojem bi se jasno razgraničila osnova od mogućih sufikasa *-nik* i *-ik* (usp. Babić ^{3}2002: 229). Od takvih su primjera u korpusu potvrđeni: *časnik* (s. v. *die Stadtuhr*, 46), *državnik* (s. v. *der Provinzial*, 205), *duhovnik* (s. v. *der Mönch*, 205), *najmnik* (s. v. *der Taglöhner*, 188), *opačnik* (s. v. *Lasterhafte, der*, ^{3}210^{2}), *otajnik* (s. v. *der Sekreter*, 10), *podložnik* (s. v. *Unterthan, der*, ^{3}214^{2}), *ustavnik* (s. v. *der Profoß*, 206), *župnik* (s. v. *der Pfarrer*, 205) itd.

S popisa ćemo izdvojiti primjer *najmnik* koji je u AR-u potvrđen samo u F. Lastrića uz napomenu da je zasigurno riječ o greški umjesto lika *najamnici* ili *najmenici* (AR VII: 373).

U ovu bismo skupinu mogli pribrojiti i primjere kojima osnova može biti imenica, glagol ili odnosni pridjev kao u primjeru *ispovidnik* (s. v. *der Beichtvater*, 205) koji može imati trostruku preobliku: *ispovidnik* → osoba koja vrši ispovijed, → osoba koja ispovijeda i → ispovjedna osoba.

Dvostrukom preoblikom mogli bismo opisati i primjer *ustavnik* (s. v. *der Profoß*, 206) u značenju 'pandur', naprimjer: *ustavnik* → osoba koja poštuje ustav i → ustavna osoba.

*Dvostrukom bismo preoblikom mogli opisati i izvedenicu *povoljnik* (s. v. *der Freiwillige*, ^{3}11) u značenju 'dragovoljac': *povoljnik* → osoba koja povoljuje i → osoba koja radi po (svojoj) volji. Prema prvoj preoblici izvedenica bi bila tvorena sufiksom *-nik*, a prema drugoj preoblici imenica je nastala prefiksalno-sufiksalnom tvorbom (*po-* + *-volj-* + *-nik*). Riječ je u AR-u zabilježena u značenju 'onaj koji povoljuje, ugađa' samo u jednoj književnoj potvrdi

(I. Ančić iz 1678.) prije Lanosovića (AR XI: 280), a potvrđeni su i glagoli *povoljiti* i *povoljivati*, ali samo u potvrdama mlađima od Lanosovićeva zapisa (AR XI: 280) pa se prefiksalno-sufiksalna tvorba može smatrati vjerojatnijom.

*U navedenu bismo skupinu mogli pribrojiti i primjer *blagodarnik* (270).[547] U primjeru potvrđenom u AR-u u značenju 'dobrotvor' (I 405) možemo govoriti o dvjema preoblikama i dvama tvorbenim načinima: *blag* + *-o-* + *-dar-* + *-nik* → koji daruje blago ili *blagodar* + *-nik* → koji je blagodaran. Budući da je u AR-u potvrđen pridjev *blagodaran* sa značenjem 'koji rado daje darove' (I: 403), možemo govoriti i o otpridjevnoj sufiksalnoj tvorbi.

Ovamo se može pribrojiti i primjer *svojevoljnik* (s. v. *die Freiwillige*, 206) nastao od pridjeva *svojevoljan* (AR XVII: 378) za koji možemo smatrati da je prvopotvrđenica sa značenjem 'svojeglavac' jer je zabilježena tek od 19. stoljeća u AR-u (XVII: 379).

*Ovamo bismo mogli pribrojiti i primjer *mudroznanik* (s. v. *der Philosoph*, ^{3}9).[548] Naime, u AR-u je uz navedenu imenicu sa značenjem 'mudroznanac' (VII: 130) zabilježen i pridjev *mudroznan* sa značenjem 'mudar, učen, u kojega je mudro znanje' (VII: 129). Za navedenu imenicu postoji nekoliko preoblika: *mudroznan* + *-ik* → onaj koji je mudroznan ili *mudro-* + *-znan-* + *-ik* → onaj u kojega je mudro znanje. U prvoj preoblici riječ je o sufiksalnoj tvorbi, dok je u drugome slučaju riječ o srašteno-sufiksalnoj tvorbi.

- Imenice čija osnova završava na *-n-*

Drugoj skupini pripadaju imenice čija osnova završava na *-n-* kao u primjeru *blagajnik*. Izvedenicu bismo mogli opisati preoblikom: *blagaj(n)-* + *-(n)ik* → osoba koja radi na blagajni. U tome bismu slučaju mogli govoriti o sufiksu *-ik* ili *-nik*. U tu skupinu pripadaju: *blagajnik* (s. v. *der Stadtfistal*, ^{3}45) i *odmetnik* (s. v. *Abtrinnig*, 124) i sl.

- Imenice za koje možemo utvrditi od kojega su sufiksa nastale

Treća su skupina imenice čija je osnova riječ koja se može rabiti samostalno i kad maknemo sufiks i u tome slučaju možemo sa sigurnošću reći da su tvorene sufiksom *-nik*, kao u primjerima: *braniteljnik* (s. v. *ein Soldat von der Quarnigion*, ^{3}11), *desetnik* (s. v. *der*

[547] U korpusu: *Mojemu osobito milostivomu Gospodinu i blagodarniku*.
[548] U AR-u je potvrđena izvedenica *znanik*, ali u značenju 'poznanik' (AR XXIII: 47).

Corporal, 206), *glasnik* (s. v. *der Einsager*, [3]45), *navisnik* (s. v. *der Einsager*, [3]45), *odvjetnik* (249), *oklopnik* (s. v. *der Kürasier*, 206), *pećnik* (s. v. *der Becker*, 127), *posvetnik* (s. v. *der Priester*, [3]8), *prisežnik* (s. v. *der Geschworne*, [3]45), *putnik* (s. v. *der Pilger*, 171), *robotnik* (s. v. *die Arbeiter*, 123), *stježnik* (s. v. *der Fächndrich*, 206), *zastavnik* (s. v. *der Fächndrich*, 206) i dr. Navedene su izvedenice tvorene uglavnom od imenične ili glagolske osnove.

Imenica *glavorednik* (s. v. *der General eines Ordens*, 204) u značenju 'poglavica crkvenoga reda' zabilježena je samo u jednoj književnoj potvrdi iz 1788. godine (AR III: 184). Uz navedenu imenicu potvrđena je i imenica *glavored* u značenju 'crkveni zbor' (AR III: 184) pa pretpostavljamo tvorbu sufiksacijom isključivo uz pomoć sufiksa *-nik*.

U izvedenica čija je osnova riječ koja se može rabiti i kad maknemo sufiks, možemo sa sigurnošću reći da su tvorene sufiksom *-ik*, kao u primjerima *plemenik* (s. v. *der Baron*, [3]10) i *poslanik* (s. v. *der Gesandte*, [3]10).

Sufiks *-anik*

Na sufiks *-anik* potvrđen je primjer *konjanik* (s. v. *Husar*, 206) nastao odimeničnom tvorbom.

Sufiks *-(b)enik*

Primjeri potvrđeni u našem korpusu mogu se s obzirom na preobliku opisati na nekoliko načina. Primjere: *družbenik* (s. v. *der Genoß*, 144), *himbenik* (s. v. *der Betrüger*, 127), *naredbenik* (s. v. *der Staathalter*, 182) i *otajbenik* (s. v. *der Sekreter*, 10) možemo opisati dvostrukom ili trostrukom preoblikom: *družbenik* → osoba koja se druži, → družbena osoba ili → osoba koja pripada družbi. Ukoliko je osnova imenica, sufiks bi glasio *-enik*, primjerice: *imenična osnova* + *-enik* → osoba koja pripada družbi. Ako je osnova glagol, sufiks bi bio *-benik*, naprimjer: *glagolska osnova* + *-benik* → osoba koja + prezent. Međutim, ako je pak riječ o otpridjevnoj tvorbi, preoblika bi glasila: *pridjevna osnova* + *-ik* → osoba koja je ono što označuje osnova.

S navedenoga popisa hapaksom se može smatrati izvedenica *otajbenik* u značenju 'tajnik'. S obzirom na dostupne podatke, ne možemo sa sigurnošću tvrditi koja bi bila osnova pri tvorbi jer nije potvrđen pridjev *otajben*, već samo glagol *otajiti* u značenju 'sakriti' i imenica

otajna u značenju 'tajna' (AR IX: 345). Stoga bismo mogli govoriti o sufiksu *-benik* i odglagolskoj ili odimeničnoj tvorbi.

Sufiksi *-enik* i *-nik*

Slična se dvojba javlja pri razvrstavanju primjera koji bi s obzirom na osnovu mogli završavati na sufikse *-enik*, *-nik* ili pak *-ik*. U našem su korpusu potvrđeni primjeri: *mučenik* (s. v. *der Martier*, 163), *otajstvenik* (s. v. *der Hofsekretär*, 45), *poslenik* (s. v. *die Arbeiter*, 123), *posvećenik* (s. v. *der Priester*, ^{3}8), *pritištenik* (s. v. *der Buchdrucker*, ^{3}47), *stadenik* (s. v. *der Pfarrer*, ^{3}9),[549] *sveštenik* (s. v. *der Priester*, 204), *učenik* (s. v. *die Schüler*, 180), *utištenik* (268) i sl. Neki bi se od navedenih primjera mogli objasniti dvostrukom preoblikom. Prvu bismo skupinu mogli opisati preoblikom primjera: *posvećenik* → osoba koja posvećuje ili → osoba koja vrši posvetu. Neovisno o tome je li osnova imenica ili glagol, sufiks bi bio *-enik* pa bi preoblika glasila ovako: *imenična osnova* + *-enik* → osoba radi ono što označuje imenica ili *glagolska osnova* + *-enik* → osoba koja + prezent. U drugu bismo skupinu mogli pribrojiti primjere koji imaju imenicu ili pridjev u osnovi: *mučenik* → mučena osoba ili → osoba koja proživljava muku.

Ukoliko je osnova pridjev, nastavak za tvorbu bi bio sufiks *-ik* i preoblika bi glasila: *pridjevna osnova* + *-ik* → osoba koja je ono što označuje pridjev iz osnove. U istu bismo skupinu mogli pribrojiti i izvedenicu *otajstvenik* u značenju 'tajnik'. S obzirom da su u AR-u potvrđeni imenica *otajstvo* u značenju 'tajna', kao i pridjev *otajstven* u značenju 'tajanstven' (AR IX: 345–346), možemo govoriti o tvorbi od imenice ili pridjeva, odnosno o sufiksu *-enik* ili *-ik*.

Izvedenicu *pritištenik* ('tiskar') nastalu od glagola *pritištati* ('tiskati') potvrđenoga u AR-u (XII: 194) možemo opisati preoblikom: *glagolska osnova* + *-enik* → osoba koja + prezent.

Izvedenicu *stadenik* u značenju 'župnik' potvrđenu u AR-u u liku *stadbenik* (XVI: 334) mogli bismo smatrati tvorbom od imenice pomoću sufiksa *-enik* pričem bi preoblika glasila: *stad-* + *-enik* → osoba koja se brine o stadu.

Sufiks *-onik*

[549] U AR-u je izvedenica potvrđena u obliku *stadbenik* u Della Belle i pisaca (AR XVI: 334).

Na sufiks -*ik* završava i sufiks -*onik* potvrđen u primjeru *štionik* (s. v. *der Lektor*, 205). Glagol *štiti* u značenju 'čitati' potvrđen je u Akademijinu rječniku (XVII: 799), kao o izvedenica *štionik* u značenju 'čitatelj' (XVII: 793) pa bismo izvedenicu mogli opisati preoblikom: *glagolska osnova* + -*onik* → osoba koja + prezent.

l) Sufiks -*lac*/-*oc*

Spomenuti sufiks potvrđen je u primjerima *štioc* (s. v. *der Lektor*, 205) i *vladaoc* (s. v. *der General des Ordens*, 204). Riječ je o glagolskim osnovama. Izvedenica *štioc* u AR-u je potvrđena pod natuknicom *štilac* u značenju 'čitatelj', a u liku *štioc* potvrđena je u Pavića i Stullija (XVII: 791).[550] Izvedenica *vladaoc* potvrđena je pod natuknicom *vladalac* u značenju 'onaj koji vlada' u liku *vladaoc* u Stullija. Za ostale likove nema potvrda u kanonskome liku prije 19. stoljeća (XXI: 139).

3. 6. 3. 1. 1. 2. Nositelj osobine

U kategoriji nositelja osobine potvrđeni su sufiksi: -*ač*, -*ak*, -*ar* i turski sufiks -*džija*.

Sufiksom -*ač* u korpusu je tvoren samo primjer *bradač* (s. v. *ein Großbart*, $^{3}9^{2}$). Izvedenica *bradač* u značenju 'koji je velike brade, bradat čovjek' tvorena je od imenične osnove *brad*- i od sufiksa -*ač*. Izvedenica se može smatrati hapaksom jer ne nalazimo potvrda u AR-u.

Sufiks -*ak* u našem je korpusu potvrđen u primjeru *livak* (s. v. *der link ist*, 182) u značenju 'osoba koja piše lijevom rukom'. Izvedenica je tvorena od pridjevne osnove *ljev*- i sufiksa -*ak*.

Od imenične je osnove *guš*- i sufiksa -*ar* nastala izvedenica *gušar* ($^{3}15^{2}$) koja je u rječniku navedena uz njemački ekvivalent *ein kröpfiger Mann* u značenju 'osoba koja ima gušu'. U hrvatskome jeziku u nekim primjerima sufiks -*ar* označuje bolesnike (Babić ^{3}2002: 126), kao što je i u našem primjeru. Izvedenicu možemo smatrati Lanosovićevim hapaksom jer nije zabilježena u AR-u.

[550] Prema novijim je istraživanjima riječ *štilac* navedena i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 348).

Strani sufiks -*džija* potvrđen je u primjeru *siledžija* (s. v. *der Thrann*, [3]45). Izvedenicu zasada možemo smatrati prvopotvrđenicom u značenju 'silnik, nasilnik' jer je u AR-u zabilježena od 19. stoljeća u književnim i rječničkim potvrdama (AR XIV: 943).

3. 6. 3. 1. 1. 3. Mocijska tvorba

„Mocijskom tvorbom zove se tvorba imenica jednoga roda od imenice drugoga roda s razlikom u spolu" (Barić i dr. [4]1997: 304). U hrvatskome standardnome jeziku pojavljuje se u kategoriji imenica za oznaku osoba i životinja. Mocijska tvorba u našem je korpusu potvrđena u kategoriji imenica za oznaku pripadnika plemićkoga staleža, u kategoriji imenovanja životinja, u kategoriji duhovnih zvanja te u kategoriji zanimanja.

U hrvatskome standardnome jeziku češće se od imenica muškoga roda tvore imenice ženskoga roda (Barić i dr. [4]1997: 304), što će se pokazati na našem uzorku.

Pravi i nepravi (semantički) mocijski parnjaci

E. Barić s obzirom na razliku između semantičke i tvorbene sastavnice mocije razlikuje prave tvorbene mocijske parnjake i neprave/semantičke tvorbene mocijske parnjake (Barić 1987: 10). Pravi i nepravi parnjaci pokazuju postoji li izravna veza među članovima mocijskoga para, primjerice: *car – carica*, *pletač – pletačica* ili ne postoji: *starac – starica*, *tkalac – tkalja*. U prvome je primjeru jedan član izveden od drugoga (*carica* od *car*), a u drugome su muški i ženski član tvoreni od iste osnove pa tek preko svojega značenja čine zajedno mocijski par. Takva se veza među njima naziva semantičkom, tj. oni su semantički parnjaci. U našem je korpusu potvrđen velik broj primjera mocijskih parnjaka.

- Pravi tvorbeni mocijski parnjaci

Pravim tvorbenim mocijskim parnjacima smatramo primjere: *golub* (s. v. *die Taube*, 188) – *golubica* (s. v. *die Taube*, 188), *gospodar* (s. v. *der Herr*, 150) – *gospodarica* (s. v. *die Frau*, 140), *komar* (s. v. *der Schnacke*, 179) – *komarica* (s. v. *der Schnacke*, 179), *kralj* (s. v. *der König*, 205) – *kraljica* (s. v. *die Königinn*, 205), *opat* (s. v. *der Abt*, 205) – *opatica* (s. v. *die Abtissin*, 205), *vlastelin* (s. v. *der Fürst*, 205) – *vlastelinica* (s. v. *die Prinzesinn*, 205) itd.

- Semantički mocijski parnjaci

Semantički mocijski parnjaci potvrđeni su u primjerima: *domaćin* (217) – *domaćica* (217), *kuhač* (s. v. *der Koch*, 156)[551] – *kuvarica* (23), *nastojnik* (s. v. *der Meier*, ^{3}41) – *nastojnica* (s. v. *die Meierinn*, ^{3}42), *sinovac* (s. v. *der Neffe*, 166) – *sinovka* (s. v. *die Nichte*, 166),[552] *sluga* (s. v. *der Knecht*, 155) – *sluškinja* (s. v. *die Magd*, 155), *šavač* (233)[553] – *šivačica* (s. v. *die Nutherinn*, 166), *zaručnik* (10) – *zaručnica* (s. v. *die Braut*, 128) itd.[554]

3. 6. 3. 1. 1. 3. 1. Imenice koje znače žensku osobu

U kategoriji imenica za žensku osobu potvrđeni su sufiksi *-alica*, *-ica*, *-ična*, *-inja*, *-ka*, *-kinja* i *-nica*. Pri tvorbi imenica koje znače žensku osobu valja imati na umu da je u doba kada Lanosović piše slavonsku gramatiku postojalo vrlo malo zanimanja koje su obavljale žene pa se parnjaci mogu odnositi i na supruge muškaraca koji obavljaju određeno zanimanje (usp. Horvat i Ramadanović 2019: 32).

a) Sufiks *-alica*

Izvedenicu *žetalica* (s. v. *die Schnitterinn*, ^{3}36) u značenju 'radnica koja radi kod žetve' možemo opisati preoblikom: *glagolska osnova* + *-alica* → ona koja + prezent.

b) Sufiks *-ica*

Prema Babiću sufiks *-ica* je jedan od plodnijih imeničnih sufiksa (^{3}2002: 166), kao što je i u našem istraživanju. Sufiks *-ica* ilustriraju primjeri: *beračica* (s. v. *die Weinleserinn*, ^{3}40), *cesarica* (s. v. *die Kaisserin*, 205),[555] *domaćica* (217), *gospodarica* (s. v. *die Frau*, 140), *govedarica* (s. v. *die Kuhhirtinn*, ^{3}42), *grofica* (s. v. *die Gräfinn*, 205), *kaluđerica* (s. v. *die Nonne*, 205), *kozarica* (s. v. *die Geißhirtinn*, ^{3}42), *kraljica* (s. v. *die Königinn*, 205), *krčmarica* (^{3}54), *kuvarica* (23), *majurica* (s. v. *die Meierinn*, 42), *opatica* (s. v. *die Abtissin*, 205), *ovčarica* (s. v. *die Schäferinn*, 42), *stanarica* (s. v. *die Meierinn*, ^{3}42), *svitarica* (s. v. *die Nutherinn*, 166),

[551] U trećem izdanju potvrđen je oblik *kuvač* (s. v. *der Koch*, 47).
[552] Izvedenica *sinovka* u Akademijinu je rječniku potvrđena samo u Voltićevu rječniku (AR XV: 35) pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.
[553] U Akademijinu je rječniku potvrđena riječ *šavac* (AR XVII: 233), no ne i *šavač*.
[554] Mocijskom su tvorbom nastale i izvedenice *šura* i *šurjak* u značenju 'ženin brat'. Izvedenica *šurjak* u Akademijinu je rječniku potvrđena samo u Voltića i u Broz-Ivekovićevu rječniku (AR XVII: 894) pa je možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.
[555] *Cesar* u značenju 'car' je strana osnova iz lat. (Klaić 2012: 166).

šivačica (s. v. *die Nutherinn*, 166), *vještica* (s. v. *die Here*, 150), *vladalica* (264), *vlastelinica* (s. v. *die Prinzesinn*, 205) i sl.

Izvedenica *beračica* u značenju 'žena koja bere vinograd ili kukuruz' prema dostupnim se podatcima može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom jer je u AR-u zabilježena tek od 19. stoljeća (AR I: 234). Prvopotvrđenicom možemo smatrati i izvedenicu *govedarica* u značenju 'žena koja čuva goveda' jer je zabilježena tek od 19. stoljeća u Karadžića (AR III: 335). Prema dostupnim je podatcima izvedenica *vlastelinica* ('kneginja') potvrđena u AR-u samo u Voltića (AR XXI: 187). U značenju 'princeza' ne nalazimo potvrda.

Osnove imenica koje u hrvatskome jeziku završavaju na *-ik* odbacuju svoj završetak (Babić [3]2002: 167), a tako je i u primjerima: *načelnica* (s. v. *die Prinzesinn*, 205) < *načelnik* i *zaručnica* (s. v. *die Braut*, 128) < *zaručnik*. Pravilo oprimjeruje i izvedenica *službenica* (s. v. *die Magd*, 162). U navedenim primjerima mogli bismo govoriti i o sufiksu *-nica*. Međutim, prema gore navedenome pravilu novonastale tvorenice nastale sufiksom *-ica* pri tvorbi odbacuju sufiks *-(n)ik* dodajući pritom sufiks *-ica*. Imenica *načelnica* potvrđena je u značenju 'poglavito žensko, prvo među drugima', a od rječničkih je potvrda (uz književne) u istome značenju zabilježena u Della Belle i Voltića (AR VII: 223).

U trećem izdanju potvrđeni su primjeri *samodržalica* (s. v. *die Monarchinn*, 9) i *samovladalica* (s. v. *die Monarchinn*, 9). Za oba primjera ne nalazimo potvrda u AR-u, no nalazimo potvrde za muški rod: *samodržac* (AR XIV: 569) i *samovladalac* (AR XIV: 586). Riječ *vladalica* je potvrđena u AR-u, no za riječ *držalica* u značenju ženske osobe ne nalazimo potvrda. Stoga za navedene primjere možemo pretpostaviti da su nastali mocijskom tvorbom, prije negoli slaganjem i složeno-sufiksalnom tvorbom na što može ukazivati preoblika. Izvedenica *majurica* tvorena je od strane osnove i domaćega sufiksa *-ica*. Osnova *majur* preuzeta je iz njem. *Meierhof* preko mađ. *major* – zemljište s gospodarskim zgradama (Klaić 2002: 833).

c) Sufiks *-ična*

Sufiks *-ična* potvrđen je u primjeru *sestrična* (s. v. *die Nichte*, 168). Imenica je nastala izvođenjem od imenične osnove, kao i primjer *gospodična* (108). U značenju 'sestrina kći' riječ *sestrična* u uporabi je od 14. stoljeća (AR [3]2002: 873), dok je primjer *gospodična* zabilježen nešto kasnije, od 15. stoljeća (AR III: 307).

d) Sufiks *-inja*

Sufiks *-inja* prema S. Babiću je plodan u tvorbi od imenica ([3]2002: 291), što će se dokazati i na našem uzorku. U kategoriji imenica za oznaku ženskih osoba potvrđen je u primjerima: *erceginja* (s. v. *die Herzoginn*, 205) i *knezginja*.[556]

Izvedenica *herceginja* u značenju 'hercegova žena' potvrđena je samo u Stullijevu rječniku u 19. stoljeću (AR III: 591) pa je možemo smatrati prvopotvrđenicom. U Tadijanovića je, primjerice, zabilježena izvedenica *hercegica* uz njemački ekvivalent *die Erzherzogin* u značenju 'nadvojvotkinja' (v. Horvat i Ramadanović 2012a: 262).

Iznimno je u primjeru *ercegovica* (264) zabilježen i sufiks *-(ov)ica*. Izvedenicu u značenju 'hercegova žena' mogli bismo opisati dvostrukom preoblikom: *pridjevna osnova* + *-ica* → žena koja pridjev ili *imenična osnova* + *-ovica* → žena koja pripada onomu što označuje imenica. U prvome bi slučaju bila riječ o osnovi *hercegov-* i sufiksu *-ica*, dok bi u drugome slučaju bila riječ o osnovi *herceg-* i sufiksu *-ovica*.

e) Sufiks *-ka*

*U korpusu je zabilježen primjer *crnoglavka* (s. v. *der Gimpel*, 146). U hrvatskome jeziku sufiks *-ka* može sudjelovati i u složeno-sufiksalnoj tvorbi, i to u tipu *prid.* + *-o-* + *im.* + *-ka*. Međutim, u tu skupinu Babić svrstava samo one tvorenice u kojih ne postoji usporedan složen pridjev ([3]2002: 287). U AR-u je potvrđen pridjev *crnoglav* u značenju 'koji je crne glave' (I: 844) pa bi preoblika mogla izgledati ovako: *crnoglav-* + *-ka* → koja je crnoglava. Kad bi bila riječ o složeno-sufiksalnoj tvorenici, preoblika bi glasila: *crn-* + *-o-* + *-glav-* + *-ka* → koja je crne glave.

f) Sufiks *-kinja*

Izvedenica *sluškinja* nastala je od osnove *sluš-* i sufiksa *-kinja*, a u uporabi je od 18. stoljeća (AR XV: 630).

[556] U Akademijinu je rječniku potvrđena u liku *kneginja* bez *z* (AR V: 110).

g) Sufiks *-nica*

Imenica *ćurčijnica* (24) nastala je od imenice muškoga roda *ćurčija*. U AR-u je u liku *ćurčijnica* u značenju 'žena ćurčijina' potvrđena samo u Karadžića (AR II: 155) te se zasada može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

U korpusu je potvrđen i primjer *terzijnica* (s. v. *die Nutherinn*, 166). Budući da u Akademijinu rječniku nije potvrđena izvedenica *terzijnica*, možemo je smatrati Lanosovićevim hapaksom. U trećem izdanju potvrđen je i njezin mocijski parnjak *terzija* (s. v. *der Schneider*, 48). Imenica *terzijnica* nastala je od strane osnove *terzij-*[557]. S obzirom na to da je potvrda zabilježena u rječničkome dijelu gramatike te ne postoji rečenični kontekst, ne možemo sa sigurnošću tvrditi radi li se o značenju 'krojačeva žena' ili 'krojačica'

Leksički parnjaci

Prema Josipu Siliću i Ivi Pranjkoviću mocija se može izražavati i na supletivan način tako da leksički par tvore imenice s različitim osnovama (jedna osnova za ženski, jedna za muški rod (2007: 173). Leksički parnjaci u Lanosovićevu tekstu potvrđeni su u kategoriji rodbinskih odnosa u primjerima: *brat* (s. v. *der Bruder*, 128) – *sestra* (s. v. *die Schwester*, 180), *muž* (s. v. *der Mann*, 162) – *žena* (s. v. *das Weib*, 195), *otac* (s. v. *der Vater*, 191) – *mati* (s. v. *die Mutter*, 164), *sin* (s. v. *der Sohn*, 181) – *kći* (s. v. *die Tochter*, 189), *zet* (s. v. *der Schwiegersohn*, 180) – *snaha* (s. v. *die Schwiegertochter*, 181) i sl.

3. 6. 3. 1. 1. 4. Etnici, etnoidi i sljedbenici

Etnici

Tvorba etnika potvrđena je u izvedenica muškoga roda tvorenih sufiksima: *-ac*, *-ak*, *-ar*, *-ija*, *-in*, *-janin*, i *-vanin*. Izvedenice koje znače etnike i etnonime možemo opisati preoblikom: → onaj koji je stanovnik naseljenoga mjesta / kraja / države / kontinenta.

a) Sufiks *-ac*

Pri tvorbi etnika sufiks *-ac* dolazi na osnove sa završnim zvonačnikom ([3]2002: 79), kao i u našim primjerima u izvedenicama *Nimac* (21) i *Slavonac* (21). Imenice su nastale izvođenjem od osnova *nijem-* i *Slavon-* te sufiksa *-ac*. Primjeri se mogu opisati preoblikom:

[557] Tur. *terzi* (Klaić 2012: 1049).

nijem- + *-ac* → onaj koji je stanovnik Njemačke odnosno *Slavon-* + *-ac* → onaj koji je stanovnik Slavonije. Prema Skoku riječi *Nijemac* i *Njemica* nastali su od pridjeva *nijem* (II: 516).

b) Sufiks *-ak*

Sufiks *-ak* zabilježen je u izvedenici *Poljak* (s. v. *der Pohl*, 171). Prema Skoku osnova je imenica *polje* od koje je sufiksom *-ak* nastala izvedenica *Poljak* (II: 698–699).

c) Sufiks *-ar*

Sufiks *-ar* dolazi u izvedenicama koje označuju etnike (Babić [3]2002: 126), a potvrđen je u primjeru *Madžar* (21). Preko naziva *Onogur* < *Qgrinƀ* nastali su europski nazivi za Mađare (Skok II: 349).

d) Sufiks *-ija*

Sufiks *-ija* potvrđen je u tvorbi od strane osnove[558] u izvedenici *Žudija* (s. v. *der Hebräer*, 149; *der Jude*, 153). Riječ *Žudija* došla je na Jadran iz dalmatoromanskoga ili iz mletačkoga *zudio* (Skok I: 748).

e) Sufiks *-in*

Sufiks ilustriraju primjeri: *Arapin* (s. v. *der Mohr*, 163), *Čifutin* (s. v. *der Hebräer*, 149; *der Jude*, 153) i *Turčin* (s. v. *der Türke*, 189). Sufiks dolazi na strane osnove. Izvedenica *Arapin* nastala je od latinskoga *Arab* (Klaić 2012: 71) pomoću sufiksa *-in*.

f) Sufiks *-janin*

Sufiks *-janin* dolazi na osnove koje završavaju na nesrednjojezične zatvornike (Babić [3]2002: 244), kao i naš primjer iz korpusa *Osičanin* (12). Izvedenica je u AR-u potvrđena samo u Karadžićevu rječniku u značenju 'čovjek iz Osijeka ili koji živi u Osijeku' (AR IX: 198) pa je zasada možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

[558] Prema lat. *Iudaeus* (Klaić 2012: 1140).

g) Sufiks -*vanin*

U hrvatskome jeziku sufiks -*vanin* potvrđen je u etniku *Bačvanin* (Babić [3]2002: 252). U našem je korpusu sufiks oprimjeren imenicom *Bečvanin* (12). U AR-u je u značenju 'stanovnik ili čovjek iz Beča' potvrđena imenica *Bečanin* (AR I: 219). Možemo je opisati preoblikom: *Beč-* + -*vanin* → onaj koji je stanovnik Beča. Imenica *Beč* nalazi se i u mađarskome, turskom i arapskom. Mađarska imenica *bécs* nalazi se često u mađarskoj toponomastici jer je u mađarskom (i rumunjskom) *beč* opća imenica u značenju 'podrum' (Skok I: 129).

Tvorba etnika ženskoga roda potvrđena je sufiksima -*ica* i -*kinja*.

a) Sufiks -*ica*

Sufiksom -*ica* u našem je korpusu tvorena izvedenica *Nimica* (24) zabilježena u jednoj književnoj potvrdi te u Belostenca, Voltića i Karadžića uz napomenu „da je u novije vrijeme posve obična riječ" (AR VIII: 279). Prema Skoku riječ *Njemica* nastala je od pridjeva *nijem* (II: 516).

b) Sufiks -*kinja*

Kako nije potvrđen u Akademijinu rječniku, hapaksom zasada možemo smatrati primjer *Slavonkinja* (24) u značenju 'stanovnica Slavonije ili žena iz Slavonije'.

Etnoidi

Etnoidima smatramo izvedenice od općih imenica, a njihova je tvorba zapravo neplodna (Babić [3]2002: 239). Primjerima u korpusu osnova su opće imenice, a potvrđeni su sufiksi: -*anin*, -*in*, -*ina* i -*janin*.

a) Sufiks -*anin*

U primjerima *kućani* (s. v. *das Gesind*, 144), *mještanin* (s. v. *der Landsmann*, 159) i *varošanin* (s. v. *der Bürger*, 128) potvrđen je sufiks -*anin* koji dolazi na domaću i stranu osnovu.

Od imenične osnove *kuć*- i sufiksa -*anin* nastala je tvorenica *kućanin* u AR-u zabilježena od 15. stoljeća uz napomenu da se mnogo češće govori u množini (AR V: 730). Od strane je osnove – mađ. *város* – 'grad' (Klaić 2012: 1101) nastala izvedenica *varošanin* u značenju 'čovjek iz varoša, građanin' (AR XX: 590), a primjer je zabilježen i u Tadijanovićevoj gramatici 17 godina prije Lanosovićeve (Horvat i Ramadanović 2012: 343). Prema Skoku riječ je balkanska, a mađarskoga je postanja (Skok III: 567).

b) Sufiks -*in*

Od strane je osnove nastala imenica *čobanin* (s. v. *der Hirte,* 150) u AR-u zabilježena od 17. stoljeća u značenju 'ovčar' (AR II: 55). Od turskoga *çoban* – 'ovčar, pastir' iz perzijskoga (Klaić 2012: 188).

Sufiks -*in* ilustrira primjer *domaćin* (s. v. *der Wirth,* 195). U značenju 'gospodar od kuće ili čovjek koji je najstariji' potvrđen je od 16. stoljeća (AR II: 618), a nastao je otpridjevnom tvorbom.

Od strane je osnove prema turskome *düşman* iz perzijskoga *dušmen* – 'neprijatelj, zlotvor' (Klaić 2012: 253) sufiksom -*in* nastala i tvorenica *dušmanin* (s. v. *der Feind,* 139) u značenju 'neprijatelj' potvrđena od 17. stoljeća u književnim i rječničkim potvrdama (AR II: 905).

c) Sufiks -*ina*

Sufiks -*ina* rabi se pri tvorbi od pridjevnih osnova i može imati različita konkretna značenja (Babić ^{3}2002: 261), a u korpusu je potvrđen takav tip tvorbe u primjeru *tuđina* (s. v. *Fremdling, der,* 208^{2}) u značenju 'čovjek iz tuđega svijeta'.

d) Sufiks -*janin*

Prema Babiću sufiks -*janin* u samom je središtu tvorbe među ostalim jer su etnici tvoreni tim sufiksom najbrojniji (^{3}2002: 243). Sufiks je potvrđen u primjerima: *građanin* (s. v. *der Bürger,* 128), *seljanin* (s. v. *der Bauer,* 127) i *vilajećanin* (s. v. *der Landsmann,* 159). Spomenuti su etnoidi tvoreni od opće imenice na stranu ili domaću osnovu.

Etnoid *vilaećanin* nastao je od strane osnove *vilajet*,[559] a potvrđen je u Akademijinu rječniku samo u Stullija (AR XX: 889) pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom u značenju 'zemljak'.

Sljedbenici

U kategoriji sljedbenika potvrđeni su sufiksi: *-anin*, *-janin* i *-ov* za muški rod te sufiks *-anka* za ženski rod. Svi su primjeri za sljedbenike tvoreni od strane osnove.

a) Sufiks *-anin*

Od strane osnove sufiksom *-an* tvorena je imenica *poganin* (s. v. *der Heid*, 150) potvrđena u AR-u značenju 'krivobožac' (AR X: 368). Osnova je nastala prema lat. *paganus* – 'seljak, neuk čovjek' (Klaić 2012: 819).

b) Sufiks *-janin*

Od strane je osnove sufiksom *-janin* nastala tvorenica *kršćanin* (s. v. *der Christ*, 132).

c) Sufiks *-ov*

Od strane je osnove nastala i tvorenica *Židov* (s. v. *der Jude*, 24[2]). U AR-u je izvedenica zabilježena u značenju 'Izraelac' (AR XXIII: 378). Riječ je nastala od lat. *Iuadeus* (Klaić 2012: 1140).

d) Sufiks *-anka*

U značenju sljedbenice potvrđen je sufiks *-anka* u primjeru *kršćanka* (24). Izvedenica je nastala sufiksalnom tvorbom od strane osnove *kršć-*, a riječ je praslavenska (AR V: 649).

[559] Tur. *vilâyet* iz arapskoga (Klaić 2012: 1112).

3. 6. 3. 1. 1. 5. Osobna imena

Dijelom je korpusa i rječnik muških i ženskih imena. Lanosovićeva gramatika sadržava rječnike osobnih imena koji su u prvim dvama izdanjima kraći nego u trećem. U svim trima izdanjima polazni je stupac njemački, a u trećem izdanju dodano je i mađarsko ime.

Muška imena

U tvorbi muških imena potvrđeni su sufiksi: *-čo, -eta, -ica, -ina, -iša, -ka, -ko, -o, -ša* i *-šo*. Prema Kolenić (1991: 177) sufiks *-o* najplodniji je u tvorbi muških imena, što smo potvrdili u korpusu. Drugi je po plodnosti sufiks *-ko*.

a) Sufiks *-čo*

Sufiks *-čo* zabilježen je pri tvorbi hipokoristika u primjerima: *Jančo* (s. v. *Hänschen*, [3]5) i *Marčo* (s. v. *Martinus*, [3]5). Za navedene hipokoristike ne nalazimo potvrdu u AR-u. U Šimundićevu *Rječniku osobnih imena* uz ime *Ivan* ne nalazi se *Jančo* (1988: 151), kao ni uz ime *Martin* hipokoristik *Marčo* (1988: 214).

a) Sufiks *-eta*

Na našem uzorku zapisan je primjer *Iveta* (s. v. *Hans*, [3]5). Ime je zabilježeno od 16. stoljeća kao umanjenica od imena *Ivo* (AR IV: 104).

b) Sufiks *-ica*

Slavonski je gramatičar zapisao navedeni sufiks u imenima: *Imrica* (s. v. *Emericus*, [3]4), *Ivica* (s. v. *Hans*, 202), *Nikolica* (s. v. *Nikolaus*, [3]5) itd.

c) Sufiks *-ina*

Sufiks -*ina* potvrđen je u slavonskoj gramatici u hipokoristika *Gjurina* (s. v. Georg, [3]4). Primjer nije zabilježen u AR-u. U Šimundićevu je rječniku zabilježeno ime *Đurina* kao žensko ime (1988: 96).

d) Sufiks -*iša*

Imenice tvorene sufiksom -*iša* u hrvatskome jeziku uglavnom označuju osobu s mjesno obilježenom hipokorističnosti (Babić [3]2002: 361–362). Na našem uzorku sufiks je potvrđen u primjerima *Bariša* (s. v. *Bartholomäus*, [3]3) i *Paviša* (s. v. *Paulus*, [3]5).

e) Sufiks -*ka*

Sufiks -*ka* u hrvatskome jeziku potvrđen je u hipokorističnoj uporabi u primjeru *Đuka* < *Đurađ* (Babić [3]2002: 283), a u istome je primjeru potvrđen i na korpusu: *Đuka* (s. v. *Georg*, 202).

e) Sufiks -*ko*

Sufiksom -*ko* u hrvatskome standardnome jeziku najčešće nastaju izvedenice koje označuju muška osobna imena (Babić [3]2002: 297). Sufiks je zabilježen na našemu korpusu u imenima: *Janko* (s. v. *Johann*, 202), *Jerko* (s. v. *Hieronymus*, [3]5), *Nediljko* (s. v. *Dominicus*, 202), *Stanko* (s. v. *Stanislaus*, 203), *Vinko* (s. v. *Vincenz*, 203), *Živko* (s. v. *Vital*, 203) i sl. U primjeru *Miško* (s. v. *Michael*, 202) riječ je o hopokorističnoj uporabi.

U Akademijinu je rječniku ime *Vinko* zabilježeno od 19. stoljeća u Voltićevu rječniku te u govorima u Lici (AR XX: 903) pa se Lanosovićev zapis može smatrati prvopotvrđenicom.

f) Sufiks -*o*

U hrvatskome standardnome jeziku sufiksom -*o* u tvorbi od imenica najčešće se tvore muška osobna imena (Babić [3]2002: 296). Na našem uzorku sufiks -*o* je najplodniji, a oprimjeren je u preko dvadeset imena. Sufiks -*o* ilustriraju primjeri: *Balto* (s. v. *Balthasar*, 201), *Beno* (s. v. *Benedictus*, 201), *Božo* (s. v. *Natalis*, 202), *Cvio* (s. v. *Florian*, 202), *Ćiro* (s. v. *Cyrillus*, 201), *Ferdinando* (s. v. *Ferdinand*, 202), *Frano* (s. v. *Franciscus*, 202), *Imro* (s. v. *Emericus*,

202), *Ivo* (s. v. *Johann*, 202), *Karlo* (s. v. *Carl*, 201), *Lovro* (s. v. *Lorenz*, 202), *Miho* (s. v. *Michael*, 202), *Mojo* (s. v. *Moyses*, 202), *Pavo* (s. v. *Paulus*, 203), *Stipo* (s. v. *Stephan*, 202), *Tomo* (s. v. *Thomas*, 203), *Tuno* (s. v. Antonius, 201), *Vaso* (s. v. *Vasilius*, 201) itd.

Za primjere *Balto*, *Fernando* i *Imro* ne nalazimo potvrdu u AR-u.

U Šimundićevu rječniku hipokoristik *Balto* stoji uz ime *Baltazar* (1988: 28). Prema Klaiću *Baltazar* je ime iz latinskoga *Balthazar* (< grč. *Balthásar* < hebr. *Belteshatzzar* < asir. *Bel-tus-assar*) – 'Bog [Baal] štiti njegov [kraljev] život' (2012: 106).

Uz ime *Bernard* potvrđen je hipokoristik *Berno*, no ne i *Bernjo* (1988: 33). Ime *Bernard* nastalo je prema germanskome 'jak kao medvjed' (Klaić 2012: 124).

U Šimundićevu rječniku uz *Imra* i *Imre* (iz njemačkoga *Emmerich*) nema potvrda za *Imro* (1988: 148).

Prema Klaiću ime *Fernando* nastalo je od germanskoga *Ferdinand* u značenju 'junački borac' (2012: 321).

Prvopotvrđenicom se može smatrati vlastito ime *Mojo* potvrđeno od 19. stoljeća kao odmilica od imena *Mojsije* i zapisano u AR-u samo u Karadžićevu rječniku (AR VI: 904).

U Karadžićevu je rječniku potvrđen i hipokoristik *Pavo* nastao od imena *Pavao* (AR IX: 716) te se također zasada može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

Uz strana imena *Leonardo* (s. v. *Leonhard*, 202) i *Leopoldo* (s. v. *Leopold*, 202) stoji napomena da su nastali prema talijanskim inačicama *Leonardo* i *Leopoldo* (AR VI: 9).

Za ime *Stipo*, kao hipokoristik od *Stipan*, stoji napomena da se vrlo često rabi po svim našim ikavskim krajevima (AR XVI: 570), stoga ga možemo smatrati prvopotvrđenicom.

Muško ime *Tomo* zabilježeno je od 19. stoljeća u jednoj književnoj potvrdi te u Karadžićevu i Broz-Ivekovićevu rječniku (AR XVIII: 460) pa se može također smatrati prvopotvrđenicom.

Hipokoristik *Tuno* nastao od imena *Antun* isto bi bila Lanosovićeva prvopotvrđenica jer je zabilježen samo u jednoj potvrdi iz 19. stoljeća (AR XVIII: 915).

g) Sufiks -*ša*

Imenice tvorene sufiksom -*ša* u hrvatskome jeziku uglavnom označuju osobu, a izvedenice od imena označuju hipokorističnost s blagom lokalnom obilježenosti (Babić [3]2002: 364). Sufiks -*ša* na našem je uzorku potvrđen u primjerima *Ivša* (s. v. *Hans*, 35), *Jakša* (s. v. *Jacob*, 202), *Pavša* (s. v. *Paulus*, [3]5), *Perša* (s. v. *Peter*, [3]5) i dr.

Za hipokoristik *Pavša* zabilježena je potvrda iz 20. stoljeća (AR IX: 717) pa se potvrda iz našega korpusa može zasada smatrati prvopotvrđenicom. I hipokoristik *Perša* može se smatrati prvopotvrđenicom jer je zabilježen samo u književnoj potvrdi iz 19. stoljeća (AR IX: 796).

f) Sufiks -*šo*

U našem je korpusu sufiks zapisan u nekoliko hipokoristika u primjerima: *Glišo* (s. v. *Gregor*, [3]4), *Lošo* (s. v. *Lorenz*, [3]5) i *Tešo* (s. v. *Theodor*, [3]5).

Za hipokoristik *Lošo* ne nalazimo potvrdu u AR-u. Prema Klaiću ime *Lorenzo*, kao i *Laurencije*, nastalo je prema tal. u značenju 'lovorom ovjenčani' (2012: 606; 627). Hipokoristik *Lošo* nije naveden u Šimundićevu rječniku uz *Lovorko*, nego samo uz *Beloš* (1988: 31) i *Miloš* (1988: 231).

Ženska imena

U tvorbi ženskih imena potvrđeni su sufiksi: -*a*, -*ica*, -*ika*, -*ja*, -*ka* i -*uša*. Prema Kolenić u tvorbi osobnih ženskih imena plodni su sufiksi -*a*, -*ica* i -*ja* (1991: 179). Mi bismo dodali da je plodan i sufiks -*ka*.

a) Sufiks -*a*

Sufiksom -*a* u hrvatskome standardnom jeziku tvore se hipokoristici i izvedenice mocijskom tvorbom (Babić [3]2002: 72). Sufiks -*a* zapisan je naprimjer u imenima: *Agneza* (s. v. *Agnes*, 201), *Ambroža* (s. v. *Ambrosius*, 201) i sl.

c) Sufiks -*ica*

Sufiksom -*ica* tvore se u hrvatskome standardnome jeziku hipokoristici koji su navikama pojedinih krajeva izgubili hipokorističnost (Babić [3]2002: 178), a na našem su korpusu oprimjereni imenima: *Agica* (s. v. *Agatha*, 201), *Anica* (s. v. *Anna*, 201), *Barica* (s. v. *Barbara*, 201), *Dorica* (s. v. *Dorothea*, 202), *Franica* (s. v. *Francisca*, 202), *Ivanica* (s. v. *Johanna*, 202), *Marica* (s. v. *Maria*, 202), *Milica* (s. v. *Maria*, 202) itd.

Ime *Agica* nije zabilježeno u AR-u. Zabilježen je samo deminutiv od opće imenice *aga* (AR I: 35).

Spomenimo i to da je hrvatsko ime *Milica* zabilježeno kao odmilica od imena *Milosava* (AR VI: 671). U rječniku ga Lanosović navodi kao jedan od hipokoristika uz ime *Marija*. Ime *Marija* nastalo je prema Klaiću od latinskoga *Maria* i grčkoga *Mariám*, a po nekima riječ potječe iz staroegipatskoga i znači 'ona koju Bog voli' (2012: 652). Prema Lj. Kolenić može biti da je Lanosović pokušao prevesti neka imena (1991: 180).

e) Sufiks -*ika*

Sufiksom -*ika* često se u hrvatskome standardnom jeziku tvore hipokoristici (Babić [3]2002: 288), kao u našem primjeru *Lizika* (s. v. *Lieserl*, [3]5). Navedeni primjer nije zabilježen u AR-u. Ime *Elizabeta* prema Klaiću nastalo je prema latinskome *Elisabeth* (< grč. *Elisábet* < hebr. *'Elíšeba* – 'Bog je na ovo prisegao' (2012: 283). Hipokoristik *Lizika* naveden je u Šimundića uz *Elisabeta* (1988: 101) i *Elizabeta* (1988: 101).

f) Sufiks -*ja*

U tvorbi sufiksom -*ja* u hrvatskome standardnom jeziku najčešće nastaju hipokoristici (Babić [3]2002: 353). U našim primjerima sufiks potvrđuju imena: *Ivanja* (s. v. *Johanna*, [3]5), *Kaja* (s. v. *Catharina*, [3]3), *Soja* (s. v. *Susanna*, [3]5) i sl.

Ime *Katarina* nastalo je prema grčkome – 'čista' (Klaić 2012: 519). Ime *Kaja* nije potvrđeno u AR-u. U Šimundićevu je rječniku navedeno uz ime *Katarina* (1988: 172–173).

Ime *Soja* zabilježeno je kao hipokoristik od imena *Sofija* u novijim potvrdama (AR XV: 881), a ne od *Suzana*. Prema Klaiću ime *Suzana* nastalo je od latinskoga *Sussana* (< grč.

Sousánna) – 'ljiljan' (2012: 996). U Šimundićevu je rječniku hipokoristik *Soja* naveden uz imena *Sofija* i *Slobodana* (1988: 554), no ne i uz *Suzana*.

U našem je korpusu potvrđeno ime *Ivanja*. U Klaićevu rječniku navodi se podatak da je ime *Ivan* nastalo prema hebrejskome *Yehohanan* – 'Jahve je milostiv' (2012: 472). U Akademijinu rječniku nalazimo potvrde uz *Ivanja* samo u značenju 'blagdan sv. Ivana' i 'ime mjestima' (IV: 102), no ne i za spomenuti hipokoristik. U Šimundićevu rječniku ne nalazimo *Ivanja* uz ime *Ivan*.

g) Sufiks -*ka*

Sufiksom -*ka* u hrvatskome se jeziku izvode hipokoristici ženskoga roda (Babić [3]2002: 283) koji su potvrđeni na korpusu u primjerima: *Ivka* (s. v. *Johanna*, 202), *Joka* (s. v. *Johanna*, [3]5), *Orka* (s. v. *Ursula*, [3]6), *Verka* (s. v. *Veronika*, [3]6) i sl.

Hipokoristik *Orka* u Šimundićevu je rječniku zabilježen uz ime *Orsula* (1988: 263).

Uz ime *Verka* stoji da je žensko ime u Bosni i Hercegovini u književnoj potvrdi iz 19. stoljeća (AR XX: 757).

h) Sufiks -*uša*

U hrvatskome standardnom jeziku u hipokorističnome značenju s lokalnom vrijednošću dolazi sufiks -*uša* u imenima (Babić [3]2002: 357), a zapisan je u Lanosovića u primjerima *Anuša* (s. v. *Anna*, [3]3) i *Katuša* (s. v. *Catharina*, [3]3).

3. 6. 3. 1. 2. Mislene imenice

Mislenim ili apstraktnim imenicama smatramo izvedenice koje označuju osobine i svojstva. Prema Barić i dr. uglavnom su tvorene od pridjeva, rjeđe od imenica ([4]1997: 321), što ćemo potvrditi pri istraživanju na našem korpusu. U našem su korpusu potvrđene mislene imenice sa sufiksima: -*anstvo*, -*ešina,* -*ina*, -*ja*, -*nost*, -*oća,* -*ost*, -*ota*, -*ovina*, -*stvo* i -*ština*.

a) Sufiks *-anstvo*

U našem je korpusu potvrđena izvedenica *otočanstvo* (247) u značenju 'očinstvo'. Tvorenica je bila uobičajena u Lanosovićevo doba (AR IX: 405).

Sufiksom *-anstvo* od pridjevne osnove tvorena je i izvedenica *veličanstvo* (s. v. *die Majestät*, 162). Nastala je od osnove *velik-* i sufiksa *-anstvo*, a može se opisati preoblikom: *pridjevna osnova* + *-anstvo* → osobina onoga što je osnova.

b) Sufiks *-ešina*

U našem je korpusu zabilježen primjer *starešina* (s. v. *die Oberkeit*, 168) u značenju 'vlast, poglavarstvo'. Izvedenica je nastala otpridjevnom tvorbom. U AR-u je izvedenica navedena u liku *starješina* i *starešina* (AR XVI: 439).

c) Sufiks *-ina*

U našem je korpusu navedenim sufiksom plodna tvorba od pridjevnih osnova.

- Tvorba od pridjeva

Otpridjevnom su tvorbom nastali primjeri: *bjelina* (s. v. *die Weise*, $^{3}9^{2}$), *bližina* (s. v. *die Nahe*, 166), *dubljina* (s. v. *die Tiefe*, 189), *hitrina* (s. v. *die Geschlichkeit*, 144), *milina* (s. v. *die Angenehmenkeit*, $^{3}27^{2}$), *ravnina* (s. v. *die Ebene*, 136), *tvrdina* (s. v. *das Fest*, 139), *zelenina* (s. v. *Grün, das*, $^{3}208^{2}$) itd. Navedene izvedenice mogu se opisati preoblikom: *pridjevna* osnova + *-ina* → osobina onoga što označuje osnova. Navedenom se preoblikom može opisati i izvedenica *visina* (s. v. *die Höhe*, 150) u značenju 'osobina onoga što je visoko'.

Izvedenica *dubljina* nastala je od komparativa *dublj-* i sufiksa *-ina*, a u uporabi je od 17. stoljeća (najčešće u pisaca iz Slavonije (AR II: 842). Otpridjevnu tvorbu ilustriraju i primjeri *kraljevina* (s. v. *der Staat*, 182) i *očevina* (s. v. *das Vaterland*, 191). U hrvatskome jeziku sufiksom *-ina* tvore se i izvedenice od pridjeva izvedenih sufiksom *-ev* pričem su u osnovi pridjeva imenice koje označuju živa bića. Takva izvedenica može značiti imanje ili zemlju te osobe (Babić ^{3}2002: 259–260), kao što je i u našem primjeru *očevina* u značenju 'domovina'. Ako je pridjev izveden od imenice koje označuju vladara, onda izvedenica označuje zemlju kojom osoba vlada, kao u primjeru *kraljevina* ('zemlja kojom vlada kralj'). Izvedenica *divina* (s. v. *die Erstaunung*, $^{3}12^{2}$) u AR-u nije potvrđena u značenju 'čuđenje, začuđenost'.

- Tvorba od imenica

Sufiksom -*ina* nastala je od imenice muškoga roda *pudar* ('čuvar vinograda') izvedenica *pudarina* (s. v. *der Weinhüterlohn*, ^{3}39) u značenju 'nagrada koju dobiva pudar za pudarenje'. U hrvatskome jeziku sufiksom -*ina* od osoba muškoga roda koje znače zanimanje tvore se imenice koje znače plaću osobi označenoj imenicom u osnovi tvorenice (Babić ^{3}2002: 257). Izvedenicu *pudarina* možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom jer je u AR-u u navedenome značenju potvrđena samo u Karadžićevu rječniku u 19. stoljeću (AR XII: 618).

d) Sufiks -*ja*

U našem je korpusu sufiks potvrđen u primjeru koji označuje mislenu imenicu. Izvedenica *vičnja* (s. v. *die ewige z. B. Freude*, 23^{2}) može se smatrati Lanosovićevim hapaksom u značenju 'vječnost' jer u AR-u nije potvrđena.

e) Sufiks -*nost*

Sufiks -*nost* zabilježen je u primjerima *gotovnost*, *mogućnost* i *pogibilnost*. Izvedenica *gotovnost* (s. v. *die Bereitschaft*, ^{3}14^{2}) u značenju 'spremnost' nastala je od pridjevne osnove *gotov*- i sufiksa -*nost*. I imenica *mogućnost* (s. v. *die Gewalt*, 145) nastala je pomoću sufiksa -*nost* od pridjeva *moguć*.

f) Sufiks -*oća*

Otpridjevnu tvorbu sufiksom -*oća* ilustriraju primjeri *čistoća* (s. v. *die Reinigkeit*, 175) i *slipoća* (^{3}27^{2}). Navedene imenice označuju osobinu onoga što znači pridjev u osnovi.

g) Sufiks -*ost*

U hrvatskome jeziku sufiks -*ost* veoma je plodan, izvedenice se tvore uglavnom od pridjeva (Babić ^{3}2002: 315), a u našem je korpusu sufiks zabilježen u velikome broju primjera. Navest ćemo tek nekoliko primjera. Otpridjevnom su tvorbom nastale izvedenice: *dužnost* (s. v. *die Pflicht*, 171), *dvornost* (s. v. *die Sitte*, 181), *himbenost* (s. v. *der Betrug*, 127), *hrabrost* (s. v. *der Muth*, 164), *izvrsnost* (s. v. *die Geschlichkeit*, 144), *krasnost* (s. v. *die Artigkeit*, 123), *lakomost* (s. v. *der Geiß*, 144), *lijenost* (s. v. *die Trägheit*, 189), *ljupkost* (21), *milost* (s. v. *die*

Gnade, 145), *mladost* (21), *podobnost* (s. v. *die Aehnlichkeit*, 122), *prijaznost* (s. v. *die Huld*, 150), *ponosnost* (s. v. *die Hoffart*, 150), *zelenost* (s. v. *Grün, das*, $^{3}208^{2}$) itd. Spomenimo da je izvedenica *podobnost* u značenju 'sličnost' potvrđena tek u jednome primjeru prije Lanosovića (AR X: 299). Navedene izvedenice mogu se opisati preoblikom: *pridjevna osnova* + *-ost* → osobina onoga što označuje osnova, primjerice *mlad-* + *-ost* → osobina onoga koji je mlad. Istom se preoblikom mogu opisati i imenice nastale od složenih pridjeva: *bogoljubnost* (s. v. *die Andacht*, 123) i *dobrovoljnost* (247).

U Akademijinu rječniku zabilježena je imenica *bogoljubnost* u značenju 'pobožnost' (I: 491), kao i pridjev *bogoljuban* (I: 489). Tvorenica je nastala od pridjevne osnove *bogoljuban* nastavkom *-ost*.

U značenju 'osobina onoga koji je dobrovoljan' potvrđena je imenica *dobrovoljnost* (AR II: 537), kao i pridjev *dobrovoljan* (II: 585) pa bi preoblika glasila: *dobrovoljn-* + *-ost* → osobina onoga koji je dobrovoljan.

Imenica *godovnost* (s. v. *die Feyerlichkeit*, $^{3}14^{2}$) u značenju 'proslava, svečanost, slavlje' nije potvrđena u AR-u pa je možemo smatrati Lanosovićevim hapaksom. Budući da za pridjev *godovni* nalazimo potvrde u AR-u u značenju 'svečani' (AR III: 241), smatramo da je izvedenica *godovnost* nastala tvorbom od osnove *godovn-* i sufiksa *-ost*.

h) Sufiks *-ota*

Sufiksom *-ota* u hrvatskome jeziku uglavnom se imenice tvore od pridjeva (Babić ^{3}2002: 355), a u našem je korpusu zabilježen u otpridjevnoj i odimeničnoj tvorbi u primjerima: *dobrota* (s. v. *die Güte*, 146), *grehota* (s. v. *das Laster*, 159),[560] *ljepota* (s. v. *die Zierde*, 199) i *tegota* (224).

i) Sufiks *-ovina*

Sufiks *-ovina* u hrvatskome jeziku može značiti mjesto (Babić ^{3}2002: 268), kao i u našem primjeru *domovina* (s. v. *das Vaterland*, 191) nastalom odimeničnom tvorbom.

[560] U prvim dvama izdanjima *grihota*. U trećem izdanju *grehota* (s. v. *die Sünde*, 27^{2}).

j) Sufiks -*stvo*

U našem je korpusu plodna otpridjevna i odimenična tvorba, a potvrđena je i od glagola, brojeva i zamjenica.

- Tvorba od pridjeva

Od pridjeva su nastale imenice: *bogatstvo* (s. v. *der Reichthum*, 174), *dostojanstvo* (s. v. *die Würde*, 196), *mučenstvo* (s. v. *die Marter*, 162; *die Pein*, 170), *pijanstvo* (s. v. *der Rausch*, 174), *poniženstvo* (s. v. *die Demuth*, 133) itd. Navedene se izvedenice mogu opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*stvo* → osobina onoga što označuje osnova.

- Tvorba od imenica

Od imenica su nastale izvedenice: *građanstvo* (s. v. *das Bürgerrecht*, ^{3}46), *prijateljstvo* (249), *progonstvo* (s. v. *das Elend*, 136), *pudarstvo* (s. v. *das Hüten*, ^{3}40), *starešinstvo* (s. v. *die Oberkeit*, 168) i sl. Odimenične izvedenice mogu se uglavnom opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*stvo* → osobina onoga što označuje osnova. Izvedenice *pudarstvo* i *starešinstvo* mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*stvo* → posao kojim se bavi osoba označena imeničnom osnovom.

- Tvorba od glagola

Od glagola su izvedeni primjeri *bistvo* (s. v. *das Wesen*, 195), *priklonstvo* [4][561] i dr. Možemo ih opisati preoblikom: *glagolska osnova* + -*stvo* → onaj koji ono što + glagol.

k) Sufiks -*ština*

Sufiks -*ština* potvrđen je u korpusu u izvedenici *zadovoljština* (s. v. *die Zufriedenheit*, 199).

Za imenicu *dobrovoljština* (217)[562] ne nalazimo potvrdu u AR-u te je možemo smatrati Lanosovićevim hapaksom u značenju 'osobina onoga koji je dobronamjeran'. Međutim, u AR-u je zabilježen pridjev *dobrovoljan* sa značenjem 'u kojega je dobra volja' (II: 537). Tvorenicu bismo značenjski mogli opisati dvama preoblikama: *dobrovolj-* + -*ština* → osobina onoga koji

[561] U korpusu: *Mojega radi pridubokoga priklonstva neću ikada propustiti vladaoca svih vladaoca moliti*. Riječ je prema Akademijinu rječniku potvrđena samo u Della Belle u značenju 'poniznost', 'smjernost' (AR XII: 8).
[562] U korpusu: *Vi mi primlogo časti ukazujete ... i ja poznajem vašu priklonitu besjedu kano osobiti biljeg dobrovoljštine koju k meni imate.*

je dobrovoljan (riječ je o sufiksalnoj tvorbi) ili *dobr-* + *-o-* + *-volj-* + *-ština* → osobina onoga koji je dobre volje (složeno-sufiksalna tvorba). U prilog drugoj tvrdnji ide Babićeva napomena da postoje tvorenice sa sufiksom *-ština* nastale od istih osnova kao i složeno-sufiksalne složenice nastale sufiksom *-stvo* ([3]2002: 309) pa obje tvorbe smatramo vjerojatnima.

3. 6. 3. 1. 3. Mjesne imenice

Mjesnim imenicama smatramo one imenice koje označuju mjesto gdje se što radi ili mjesto gdje se vrši radnja. Prostor može biti otvoren ili zatvoren (Barić i dr. [4]1997: 319). U našem su korpusu mjesne imenice izvedene sufiksima: *-ac, -ak, -ana, -ara, -arnica, -enik, -ik, -injak, -ionica, -iš, -lište, -nica, -nik, -ništе, -(n)jak, -onica, -ovište* i *-ušnica*. Mjesne se imenice općenito mogu opisati dvjema preoblikama: *imenična osnova* + *sufiks* → mjesto gdje se što nalazi / boravi / raste / hrani ili *glagolska osnova* + *sufiks* → mjesto gdje (se) radi.

a) Sufiks *-ac*

Sufiks *-ac* potvrđen je u mjesnome značenju u trećem izdanju Lanosovićeve gramatike u primjeru *svinjac* (s. v. *der Schweinstall*, [3]41). Izvedenica je nastala od imenične osnove *svinj-* i sufiksa *-ac*, a znači 'mjesto za svinje'.

b) Sufiks *-ak*

Sufiks *-ak* potvrđen je u trećem izdanju u primjeru *vrbak* (s. v. *das Weidengebüsch*, [3]38) u značenju 'mjesto gdje ima mnogo vrba'.

c) Sufiks *-ana*

Sufiksom *-ana* prema Babiću najčešća je tvorba od imenica, a sufiks može označavati otvoren ili zatvoren prostor ([3]2002: 348). Sufiks *-ana* potvrđen je u primjeru *poljana* (s. v. *das Feld*, 36) i znači 'otvoren prostor', a nastao je od imenične osnove *polj-* i sufiksa *-ana*.

d) Sufiks *-ara*

Sufiks *-ara* potvrđen je u trećem izdanju u primjeru *sjenara* (s. v. *der Heuboden*, [3]37). Izvedenica se može opisati preoblikom: *sjen-* + *-ara* → mjesto gdje ima puno sjene. Izvedenicu možemo zasada smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom jer je u AR-u zabilježena samo u

Broz-Ivekovićevu te u Karadžićevu rječniku (AR XV: 154). U trećem je izdanju zabilježena imenica *stražara* (s. v. *die Wachstube*, ^{3}11).

e) Sufiks *-arnica*

- Tvorba od imenica

Sufiks *-arnica* potvrđen je u primjerima koji se mogu podijeliti u nekoliko skupina.

1. Izvedenice *konjarnica* (s. v. *der Pferdestall*, ^{3}41), *kozarnica* (s. v. *die Geißhute*, ^{3}42), *kravarnica* (s. v. *der Kuhstall*, ^{3}41) i *ovčarnica* (s. v. *der Schafstall*, 178) mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-nica* → mjesto gdje su smještene životinje koje označuje osnova. Izvedenica *kravarnica* u značenju 'mjesto gdje su smještene krave' nije potvrđena u AR-u.
2. Izvedenice *likarnica* (s. v. *die Apotheke*, 123), *mesarnica* (s. v. *die Fleischbank*, ^{3}46) i *svilarnica* (229) mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-arnica* → mjesto gdje se prodaje ono što označuje osnova. U Akademijinu rječniku izvedenica *svilarnica* potvrđena je u značenju 'trgovina svilom' tek i jedino u Šuleka stoljeće nakon Lanosovićeva (AR XVII: 294), dok je u našem korpusu potvrđena u konverzacijskome dijelu uz njemački ekvivalent *die Seidenfabrik*.
3. Izvedenice *dilarnica* (s. v. *Werkstatt, die*, ^{3}215^{2}) i *pisarnica* (s. v. *die Kanzelley*, 154) nastale su odglagolskom tvorbom, a mogu se opisati preoblikom: *glagolska osnova* + *-arnica* → mjesto gdje se radi ono što označuje osnova. Prema dosadašnjim istraživanjima hapaksom možemo smatrati izvedenicu *dilarnica* u značenju 'radionica' jer u AR-u nije zapisana.

f) Sufiks *-enik*

Sufiks *-enik* potvrđen je u trećem izdanju u primjeru *smokvenik* (s. v. *der Feigengarten*, 30) u značenju 'vrt gdje rastu smokve'. Može se opisati preoblikom: *smokv-* + *-enik* → mjesto gdje ima puno onoga što označuje imenica. Izvedenica *smokvenik* Lanosovićeva je prvopotvrđenica, a u AR-u je potvrđena u 19. stoljeću u Popovićevu rječniku (AR XV: 762).

g) Sufiks -*ik*

Sufiks -*ik* u hrvatskome standardnom jeziku dolazi na osnove koje označuju drvenaste biljke pričem izvedenice označuju mjesto gdje biljke iz osnove rastu (Babić [3]2002: 235). U korpusu je potvrđen primjer takve tvorbe u imenici *šljivik* (23). U trećem izdanju potvrđeni su primjeri *kestenik* (s. v. *die Kastanine Wald*, [3]31) i *vrbik* (s. v. *das Weidengebüsch*, [3]38). Navedene se izvedenice mogu opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*ik* → mjesto gdje raste ono što označuje osnova. Izvedenica *kestenik* ('kestenova šuma') potvrđena je samo u Karadžićevu rječniku stoljeće nakon Lanosovićeve gramatike (AR IV: 941) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvom potvrdom. Izvedenica *vrbik* ('mjesto gdje rastu vrbe') također se može smatrati prvom potvrdom jer je u AR-u potvrđena od 19. stoljeća uz Ivšićevu napomenu da se upotrebljava u Orahovici i u Vinkovcima u Slavoniji (AR XXI: 433).

h) Sufiks -*injak*

Prema S. Babiću sufiks -*injak* zabilježen je u nekoliko izvedenica koje nemaju potvrđen pridjev na -*inji* ([3]2002: 121). U trećem izdanju zapisani su primjeri *golubinjak* (s. v. *das Taubenhaus*, [3]33) i *kokošinjak* (s. v. *das Hühnerhaus*, [3]44). Navedene su izvedenice nastale odimeničnom tvorbom te se mogu opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*injak* → mjesto gdje su smještene životinje koje označuje osnova.

i) Sufiks -*ionica*

Otpridjevnom je tvorbom nastao primjer *kužnionica* (s. v. *das Lazaret*, 159). Pridjev *kužan* zabilježen je u značenju 'koji pripada kugi', a iz njega su se razvila druga značenja, a među njima i 'koji pripada nemoći, bolesti' (AR V: 842). Imenica *kužnionica* može se opisati preoblikom: *kužn*- + -*ionica* → mjesto gdje prebivaju kužni (bolesni). Izvedenica *kužnionica* u Akademijinu je rječniku s naznakom *nepouzdano* potvrđena samo u Voltića u značenju 'lazaret, vojna bolnica' (AR V: 845) pa je možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

j) Sufiks -*iš*

Sufiks -*iš* u korpusu je potvrđen u primjeru *okoliš* (s. v. die Gegend, 143) u značenju 'okolina'. Na priložnu osnovu *okol*- dodan je sufiks -*iš*.

k) Sufiks *-ište*

Na našem uzorku odimeničnom su tvorbom pomoću sufiksa *-ište* nastali primjeri: *bolnište* (s. v. *das Spital*, [3]46) → mjesto gdje je bol, *branište* (14) → mjesto gdje je brana. Mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-ište* → mjesto gdje je ono što označuje osnova. Primjer *zimište* (s. v. *das Quartier*, 173) može se opisati preoblikom: → mjesto gdje se + pz, odnosno *zim-* + *-ište* → mjesto gdje se zimuje.

- Tvorba od glagola

Odglagolskom su tvorbom nastale izvedenice od četvrte vrste: *svratište* (s. v. *die Herberge*, 150). VI. glagolskoj vrsti s izmijenjenom osnovom pripadaju primjeri *pristanište* (s. v. *der Port*, 171),[563] *stanište* (s. v. *die Einkehr*, 46)[564] i *trgovište* (s. v. *der Plaz*, 171). Navedene se izvedenice mogu opisati preoblikom: *glagolska osnova* + *-ište* → mjesto gdje + pz.

- Tvorba od pridjeva

Otpridjevnom tvorbom nastale su tvorenice: *mudrište* (s. v. *die Universität*, [3]46) i *nemoćnište* (s. v. *das Spital*, [3]46). Mogu se opisati preoblikom: *pridjevna osnova* + *-ište* → mjesto gdje se nalaze osobe koje su kao ono što označuje osnova. Za imenicu *mudrište* u značenju 'sveučilište' ne nalazimo potvrda u AR-u, kao ni za izvedenicu *nemoćnište* u značenju 'bolnica' pa ih možemo smatrati Lanosovićevim hapaksima. Otpridjevnom je tvorbom nastao i primjer *tvrdište* (s. v. *die Schanze*, 178) u značenju 'utvrda'. Može se opisati preoblikom: *pridjevna osnova* + *-ište* → mjesto gdje se nalazi ono što označuje pridjev.

l) Sufiks *-lište*

Izvedenice mjesnoga značenja sa sufiksom *-lište* tvorene su odglagolskom tvorbom, a ilustriraju ih primjeri: *igralište* (s. v. *der Baal*, 126), *kupalište* (s. v. *das Bad*, 126), *pivalište* (s. v. *das Chor*, 132), *posvetilište* (s. v. *die Messe*, 163), *pribivalište/primalište* (s. v. *das Quartier*, 173) i *prikazalište* (14)[565]. Značenje izvedenica može se opisati preoblikom: *glagolska osnova* + *-lište* → mjesto gdje se + pz. Izvedenicu *igralište* u značenju 'mjesto gdje se igra' možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom jer je u Akademijinu rječniku potvrđena tek od 19. stoljeća, primjerice u Voltićevu, Stullijevu i Karadžićevu rječniku (AR III: 776).

[563] U rječniku *ovo Prishtanishte*.
[564] Prema AR-u može biti od imenice *stan* ili od glagola *staniti se* (AR XVI: 387). Prema S. Babiću riječ je o odglagolskoj tvorbi (Babić [3]2002: 154).
[565] Uz njemački ekvivalent *der Schauplatz*.

m) Sufiks *-nica*

Odimeničnom su tvorbom nastale izvedenice: *oružnica* (s. v. *das Zeughaus*, 47), *pivnica* (s. v. *der Keller*, [3]39), *siromašnica* (s. v. *das Armenhaus*, [3]46) i *žitnica* (s. v. *das Magazin*, 162). Mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-ica*→ mjesto gdje se drži / nalazi ono što označuje osnova. Prvopotvrđenicom se zasada može smatrati izvedenica *siromašnica* u značenju 'kuća za siromahe' jer je u AR-u zapisana samo u 19. stoljeću u Šulekovu rječniku (AR XV: 60).

- Tvorba od glagola

Odglagolskom su tvorbom nastale tvorenice: *pisnica* (s. v. *das Cabinet*, 132) u značenju 'mjesto gdje se piše' i *šetnica* (s. v. *der Gang*, 143) u značenju 'hodnik'.

- Tvorba od pridjeva

Otpridjevnom tvorbom nastali su primjeri *tamnica/tavnica* (s. v. *der Kerker*, [3]45) u značenju 'mjesto gdje se drže ljudi koji su lišeni slobode'. Izvedenica *tavan* nastala je zamjenom *m* > *n* od pridjeva *taman* (AR XVIII: 129, 132).

*Izvedenicu *vićnica* (s. v. *das Cabinet*, 132) možemo opisati dvostrukom preoblikom: *glagolska osnova* + *-nica* → mjesto gdje se + pz, odnosno *vić-* + *-nica* → mjesto gdje se vijeća. U tome je slučaju riječ o odglagolskoj tvorbi. Druga bi preoblika glasila: *imenična osnova* + *-nica* → mjesto gdje se nalazi vijeće.

n) Sufiks *-nik*

U našem je korpusu sufiks zabilježen isključivo u odimeničnoj tvorbi u izvedenica koje označuju prostor u primjerima: *golubnik* (s. v. *das Taubenhaus*, 44), *jabučnik* (s. v. *der Aepfelgarten*, 30), *ljubičnik* (s. v. *der Weilchen Garten*, 23) i *voćnik* (29[2]). Navedeni se primjeri mogu opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-nik* → mjesto gdje se nalazi/raste ono što označuje imenica. Prema dosadašnjim istraživanjima izvedenicu *jabučnik* u značenju 'mjesto gdje rastu jabuke' možemo smatrati Lanosovićevim hapaksom jer ne nalazimo potvrda u AR-u, kao i izvedenicu *ljubičnik* u značenju 'mjesto gdje rastu ljubice' jer je imenica u AR-u potvrđena samo u značenju 'ljubavnik' (AR VI: 287).

o) *Sufiks -*ništе*

Za sufiks -*ništе* ne nalazimo potvrdu u Babića, a zapisan je u primjeru *bakalnište* (s. v. *Tändelmarkt, der*, 214[2]). Na stranu osnovu (arapski *bakkâl* – trgovac)[566] dodan je sufiks -*ništе*. Izvedenicu možemo smatrati Lanosovićevim hapaksom jer u AR-u nije potvrđena u značenju 'mjesto gdje se trguje, tržnica'. Imenica se može opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*ništе* → mjesto gdje radi osoba koju označuje osnova.

p) Sufiks -*(n)jak*

U trećem izdanju zapisan je primjer *jabučnjak* (s. v. *der Aepfelgarten*, 30). Izvedenicu bismo mogli opisati dvostrukom preoblikom: *pridjevna osnova/jabučn-* + -*jak* → jabučni vrt i u tome bi slučaju tvorba bila otpridjevna, a sufiks bi glasio -*jak*. Ukoliko se radi o odimeničnoj tvorbi, preoblika bi glasila: *imenična osnova* + -*njak* → vrt/mjesto gdje raste ono što označuje imenica. Izvedenica *jabučnjak* nije potvrđena u AR-u u značenju 'jabukov voćnjak', ali je zabilježena u suvremenim rječnicima hrvatskoga standardnog jezika u navedenome značenju (v. npr. Anić 1998: 361).

q) Sufiks -*onica*

Prema S. Babiću sufiks -*onica* sudjeluje u tvorbi imenica od infinitivnih osnova nesvršenih glagola svih glagolskih vrsta, osim II. ([3]2002: 194). Navedenu tvorbu oprimjeruju tvorenice: *gostionica* (s. v. *die Herberge*, 150), *pripovidaonica* (s. v. *die Kanzel*, 154), *prodavaonica* (230)[567] i *učionica* (s. v. *die Schule*, 180). Mogu se opisati preoblikom: *glagolska osnova* + -*onica* → mjesto gdje se + pz. U tu skupinu može se pribrojiti i imenica *prodaonica* (s. v. *das Gewölb*, 145) nastala od svršenoga glagola *prodati* koja se može smatrati prvopotvrđenicom u značenju 'trgovina' jer je potvrđena u AR-u od 19. stoljeća, primjerice u Šulekovu rječniku (AR XII: 279).

r) Sufiks -*ušnica*

Sufiks -*ušnica* potvrđen je u Babićevoj *Tvorbi* samo u primjeru *konjušnica* ([3]2002: 196). U istome je primjeru u trećem izdanju sufiks zabilježen i na našem uzorku – *konjušnica* (s. v.

[566] Usp. Klaić (2012: 103) i AR (I: 158).
[567] U gramatici *prodavaonicu*.

der Pferdestall, [3]41). Izvedenica se može opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-ušnica*→ mjesto gdje borave / gdje se hrane konji.

3. 6. 3. 1. 4. Zbirne imenice

Prema Barić i dr. „zbirne su imenice skup pojedinih primjeraka shvaćenih kao cjelina u kojoj se ne izdvaja pojedini član toga skupa" ([4]1997: 100). U Lanosovića su zbirne imenice tvorene sufiksima: *-ad*, *-ina*, *-jad*, *-je* i *-stvo*.

a) Sufiks *-ad*

Od izvedenica tvorenih sufiksom *-ad* izdvajamo primjer *živad* (s. v. *das Geflügel*, 143) nastao otpridjevnom tvorbom od osnove *živ-*.

b) Sufiks *-ina*

Sufiks *-ina* zapisan je u primjeru otpridjevne tvorbe *mladina* (s. v. *das Geflügel*, 143) u zbirnome značenju 'mlado od životinje, živad'.

c) Sufiks *-jad*

Prema Skoku imenica *čeljad* (s. v. *das Gesind*, 144) nastala je s pomoću formanta *-jadь* od iste osnove od koje je i prvi dio složenice *čьlo-vêkь* (Skok I: 305). U Akademijinu je rječniku imenica *čeljad* ('*familia*') potvrđena od 13. stoljeća (I: 930).

d) Sufiks *-je*

Sufiksom *-je* imenice se mogu tvoriti od imenica i sufiks je plodan. U zbirnom značenju kao osnova izvedenice dolaze imenice koje znače što konkretno, a rijetko znače živo biće (Babić [3]2002: 160). Odimenična tvorba zapisana je u primjerima: *gvožđe* (s. v. *das Eisen*, 136),[568] *kamenje* (s. v. *das Edelegestein*, 136),[569] *klasje* (14), *kopje* (s. v. *der Spieß*, 181), *oružje* (s. v. *die Waffen*, 194), *poklisarstvje* ([3]27[2]), *slašće* (s. v. *das Confett*, 132), *zlamenje* (s. v. *das Zeichen*, 199) i sve navedene imaju osnovu koja znači što konkretno, dok je osnova koja znači

[568] U Lanosovića *ovo Gvozgje*.
[569] U Lanosovića *ovo drago kamenje*.

živo biće zabilježena u primjeru *zvirje* (s. v. *das Wild*, 195). Izvedenicu *poklisarstvje* u značenju 'izaslanstvo, poslanstvo' možemo smatrati Lanosovićevim hapaksom jer ne nalazimo njezinih potvrda u AR-u. Imenica *slašće* u korpusu je zapisana u liku *slastje* u značenju 'slatka jela'. Za imenice *kamenje* i *zvirje* ne nalazimo potvrdu u AR-u.

*Na našem uzorku zabilježena je i imenica *rukotvorje* (s. v. *das Handwerk*, 149) uz koju u AR-u stoji napomena da je zbirna imenica imenice *rukotvor* (XIV: 296). Imenica *rukotvor* zabilježena je u AR-u u značenju 'posao koji se vrši rukama / stvar načinjena rukama' (AR XIV: 295). Navedenu bismo tvorenicu mogli opisati na dva načina: *ruk-* + *-o-* +*-tvor-* + *-je* → poslovi koji se tvore rukom (tada bi to bila složeno-sufiksalna tvorba) ili *rukotvor-* + *-je* → rukotvorni poslovi (tada bi to bila sufiksacija). Babić smatra: „Ako bi se neke složeno-sufiksalne tvorenice i smatrale otpridjevnim izvedenicama, otpridjevnih bi izvedenica bilo više, ali bi i tada ovaj tip bio slabo plodan" ([3]2002: 162).

e) Sufiks *-stvo*

- Tvorba od imenica

Sufiksom *-stvo* izvedenice su tvorene odimeničnom tvorbom. U trećem izdanju slavonske gramatike taj je tip tvorbe potvrđen u primjerima: *čovištvo* (s. v. *die Sitte*, 181), *društvo* (s. v. *das Geleit*, 144), *fratarstvo* (s. v. *das Priesterthum*, [3]8), *kaluđerstvo* (s. v. *das Priesterthum*, [3]8), *misništvo* (s. v. *das Priesterthum*, [3]8), *mloštvo* (s. v. *die Menge*, 163), *popstvo* (s. v. *das Priesetrthum*, [3]8), *prvovićništvo* (s. v. *das Bürgermeisteramt*, 346), *redovništvo* (s. v. *das Priesterthum*, [3]8) i *svešteništvo* (s. v. *das Priesterthum*, [3]8).

*Sufiks *-stvo* potvrđen je i u otpridjevnoj tvorbi u primjeru *plemstvo* (s. v. *der Adel*, 122) → koji su plemenitoga roda. Kao bliskoznačnica je uz nju navedena i imenica *blagorodstvo* (s. v. *der Adel*, 122). Imenica *blagorodstvo* zabilježena je u AR-u u značenju 'plemstvo' u književnoj potvrdi iz 1788. i u Voltićevu rječniku (AR I: 411) pa se navedena imenica može smatrati prvopotvrđenicom. Složenica *blagorodstvo* mogla je nastati od pridjeva *blag* i imenice *rodstvo* ili od pridjeva *blago* i imenice *rodstvo*. Imenica *rodstvo* potvrđena je u AR-u sa značenjem 'rod' (XIV: 112). Za pridjev *blag* među ostalim nalazimo potvrdu u značenju 'bogat' (AR I: 397). Tvorenica bi se mogla opisati preoblikom: → rodstvo koje je blago/bogato (riječ je nastala srastanjem bez spojnika *-o-*), odnosno → koji su blagoga/bogatoga roda (riječ je nastala slaganjem sa spojnikom *-o-*). Osim toga, imenica *blagorodstvo* mogla je nastati i od

pridjeva *blagorodan* sufiksacijom. Budući da za navedeni pridjev u značenju 'plemenit' nalazimo potvrdu u AR-u (I: 411), smatramo sufiksaciju najvjerojatnijom tvorbom.

U korpusu je zapisan i primjer *pokućstvo* (s. v. *das Geräth*, 144). Izvedenica *pokućstvo* mogla je nastati i prefiksalno-sufiksalnom tvorbom (*po-* + *-kuć-* + *-stvo*). Budući da je u Akademijinu rječniku potvrđen pridjev *pokućan* (AR X: 566), možemo je smatrati i izvedenicom. U tome bi slučaju osnova bila *pokuć-*, a sufiks *-stvo*.

3. 6. 3. 1. 5. Glagolske i odglagolske imenice

Velika je zasićenost glagolskih imenica u korpusu, a izvedene su od svršenih i nesvršenih osnova. Spomenut će se samo neke. U korpusu su zabilježeni sufiksi koji su uobičajeni i u hrvatskome jeziku: *-ø, -a, -aj, -ba, -enje, -ja, -jenje, -ka, -nja, -nje* i *-va*.

b) Sufiks *-ø*

Imenice s tim sufiksom u hrvatskome standardnom jeziku tvore se od prefiksalnih i neprefiksalnih glagola, najčešće IV. i V. vrste, a rjeđe od ostalih vrsta (Barić i dr. [4]1997: 323). Prema I. Markoviću sufiksacija nultim sufiksom (usp. Babić [3]2002: 43–44) zapravo je supstrakcija, odnosno rječogradni postupak u kojemu se dio baze odbija ili oduzima, dok se, primjerice, u engleskome jeziku takav tip tvorbe zove unatražnom ili regresivnom tvorbom (engl. *back-formation*) (sve prema Marković 2012: 86–87).

Sufiks *-ø* je u korpusu zabilježen u imenica nastalih od prefiksalnih glagola IV. vrste u primjerima: *izgub* (s. v. *der Verlust*, 16[2]) u značenju 'djelo kojim se što izgubi', *nasad* (s. v. *eine Lege zum dreschen*, 192) u značenju 'jaja na koja se nasadi kokoš', *pohod* (240), *prilaz* (s. v. *der Steg*, 182) itd. Izvedenicu *prilaz* možemo zasada smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom jer je u AR-u potvrđena samo u Stullijevu i Popovićevu rječniku u značenju 'glagolska imenica od glagola *prilaziti*' (AR XII: 19).

Nultim su sufiksom nastale i imenice od glagola V. vrste: *posluh* (s. v. *Gehorsam, der*, [3]208[2]), *prigib* (s. v. *die Falte*, 139), *pristup* (s. v. *der Ruck*, 175), *raspis* (s. v. *die Quittung*, 173), *razgovor* (227), *zapovist* (s. v. *das Geboth*, 143) i dr. Izvedenicu *prigib* (s. v. *die Falte*, 139), koja se u Akademijinu rječniku navodi u značenju 'mjesto gdje se što pregiblje na tijelu' kao riječ koja se upotrebljava u Slavoniji, a potvrđena je od 19. stoljeća (AR XI: 513), također možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

U „granične slučajeve” mogli bismo svrstati primjer *podpomoć* ($^{3}26^{2}$) uz koji je naveden njemački ekvivalent *die Unterstützung* u značenju 'podrška'. Prema Akademijinu rječniku izvedenica je glagolska imenica nastala od glagola *potpomoći* u značenju 'pomoć' (AR XI: 181), a ne prefiksacijom.

c) Sufiks -*a*

Prema S. Babiću pri tvorbi od glagola sufiksom -*a*, ako je imenica u vezi s prefigiranim glagolom, onda je izvedena od glagola (^{3}2002: 73). U našem su korpusu od prefigiranih glagola tvorene imenice: *obrana* (s. v. *die Schanße*, 178), *omraza* (s. v. *der Groll*, 145), *omrza* (s. v. *der Haß*, 149), *pogrda* (s. v. *der Schimpf*, 179), *poguba* (s. v. *der Verlust*, 191), *priprava* (s. v. *die Anstalt*, 123), *rasada* (s. v. *die Pflanze*, ^{3}23), *uhoda* (s. v. *der Spion*, 182), *zaklopa* (s. v. *der Schluß*, 179) i dr. Izvedenica *omrza* u korpusu je zabilježena u značenju 'mržnja',a u AR-u nije potvrđena. Potvrđene su u istome značenju izvedenice: *omraz*, *omraza* i *omrz* (AR VIII: 929, 936), kao i glagol *omrziti* zabilježen u potvrdama iz 15. i 16. stoljeća, kao i u Marulića kao refleksivni glagol (AR VIII: 936). Izvednica *zaklopa* u značenju 'sprava kojom se što zaključava' u AR-u je zabilježena samo u Voltića (AR XXII: 14) pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

d) Sufiks -*aj*

Sufiks je u korpusu potvrđen u izvedenicama: *događaj* (s. v. *die Geschichte*, 144), *koračaj* (s. v. *der Schritt*, 180) i sl.

e) Sufiks -*ba*

Sufiks -*ba* u našem korpusu dolazi na osnove tvorene od IV. vrste, a potvrđen je u primjerima: *gozba* (s. v. *das Mahl*, 162), *himba* (s. v. *Falschheit, die*, $^{3}207^{2}$), *kosidba* (s. v. *die Heuerndte*, ^{3}37), *molba* (^{3}55),[570] *naredba* (s. v. *die Regel*, 174), *služba* (s. v. *das Amt*, 123), *tužba* (s. v. *die Klage*, 155), *tvorba* (s. v. *die Schaffung*, $^{3}13^{2}$) i *uredba* (s. v. *die Regel*, 174). Od V. je vrste tvorena imenica *berba* (s. v. *die Weinlese*, 340).

[570] U konverzacijskome dijelu *molbi*.

f) Sufiks *-(en)je*

Neki se primjeri mogu opisati dvostrukom preoblikom, primjerice izvedenica *izučenje* (257)[571]: *izuč-* + *-enje* → radnja kojom se izuči ili *izučen-* + *-je* → radnja kojom tko postaje izučen pa bismo s obzirom na tvorbeno značenje mogli govoriti o tvorbi od prezentske osnove sufiksom *-enje* ili od trpnoga pridjeva sufiksom *-je*. Navedena je izvedenica u značenju 'djelo kojim se izuči' u AR-u potvrđena u 19. stoljeću u Stullijevu rječniku i u jednoj književnoj potvrdi (AR IV: 302) pa se zasada može smatrati prvopotvrđenicom.

Dvostrukom bi se preoblikom mogla opisati i izvedenica *podvorenje* (234) → radnja kojom se podvori ili → radnja kojom je tko podvoren, koja je u AR-u zabilježena samo u književnoj potvrdi iz 1797. (AR X: 353) pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

Imenica *zaključenje* (s. v. *der Schluß*, 179) → radnja kojom se što zaključilo ili → radnja kojom je tko zaključen zabilježena je u AR-u samo u Stullijevu rječniku u 19. stoljeću, a u značenju ‘zaključak’ u književnim potvrdama od 19. stoljeća (AR XXII: 19) pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

Imenica *cvatenje* (s. v. *der Flor*, 140) može se opisati preoblikom: → radnja kojom što cvate. U AR-u su potvrđeni glagoli *cvasti* i *cvatjeti* (AR I: 860–862), no ne i oblik *cvaten* u značenju 'koji je procvjetao' pa tvorbu sufiksom *-enje* smatramo vjerojatnijom. Budući da je izvedenica u AR-u zabilježena od 19. stoljeća u Voltićevu rječniku i jednoj književnoj potvrdi nakon slavonske gramatike (AR I: 862), može se smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

Hapaksom se može smatrati izvedenica *milodarenje* [3a] s tvorbenim značenjem → radnja kojom se milodari jer u AR-u ne nalazimo potvrda za navedenu tvorenicu.

Tvorenica *pištenje* (s. v. *Sausen, das,* $^{3}212^{2}$) može se opisati preoblikom: → radnja kojom se pišti, a zabilježena je u AR-u samo u književnoj potvrdi iz 19. stoljeća uz napomenu *nepouzdano* (AR IX: 890) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvopotvrđenicom.

[571] U gramatici *izučenju*.

g) Sufiks *-ja*

Sufiks oprimjeruje imenica *vođa* (s. v. *der Bote*, 206), kao i primjer *plaća* (s. v. *der Lohn*, 160).

h) Sufiks *-jenje*

U našem primjeru sufiks *-jenje* potvrđen je pri tvorbi naziva blagdana. Na glagolsku osnovu nastalu od glagola *blagovijestiti* IV. vrste, potvrđenomu u AR-u (AR I: 421), i dodavanjem sufiksa *-jenje* nastala je imenica *Blagovistjenje* (s. v. *Maria Verkundigung*, 6).

h) Sufiks *-ka*

Odglagolskom je tvorbom od prezentske osnove sufiksom *-ka* nastala i imenica *dojka* (s. v. *die Amme*, 123).

i) Sufiks *-nja*

Sufiks *-nja* dolazi isključivo na prezentsku osnovu nesvršenih neprefiksalnih glagola IV. vrste, a rijetko na ostale osnove (Barić i dr. ^{4}1997: 324). U našem korpusu dolazi i na ostale vrste. Od IV. vrste je tvorena imenica *svadnja* (s. v. *der Hader*, 149), a od ostalih vrsta osnova je u primjerima: *sumnja* (s. v. *der Argwohn*, 123), *sprdnja* (s. v. *der Spott*, 182) i *trešnja* (s. v. *das Erdbeben*, 136).

j) Sufiks *-nje*

Sufiks *-nje* dolazi na infinitivnu osnovu glagola V. i VI. vrste (Barić i dr. ^{4}1997: 322), kao i na našem uzorku u primjerima: *dahanje* (s. v. *das Athmen*, ^{3}11^{2}), *dokazanje* (s. v. *die Nachricht*, 166), *grstanje* (s. v. *der Eckel*, 136), *ispadanje* (s. v. *das Ausfallen*, ^{3}16^{2}), *izbadanje* (s. v. *das völlige Ausstechen*, ^{3}16^{2}), *podsmijavanje* (s. v. *der Spott*, 182), *prepovidanje* (s. v. *die Predigt*, 171), *prikrižanje* (s. v. *die Quere*, 173) i *spadanje* (s. v. *der Fall*, 139). Prvopotvrđenicom možemo smatrati imenicu *dahanje* u značenju 'djelo kojim se daše' potvrđenu u AR-u samo u 19. stoljeću u Stullija (AR II: 221). U korpusu je zabilježena i tvorenica *grstanje* u značenju 'gađenje' za koju ne nalazimo potvrda u AR-u, no nalazimo samo

potvrdu u Voltića za glagol *grstati se* ('gaditi se') i pridjev *grstan* – 'koji čini da se kome grsti, gadan' (AR III: 471). Prema Skoku navedeni glagol dolazi u istome prijevoju kao pridjev *grd* koji je nastao od sveslavenske i praslavenske osnove *gьrdь* (I: 613). Tvorenica *ispadanje* u značenju 'djelo kojim se ispada' potvrđena je samo u AR-u u Stullijevu i Karadžićevu rječniku (AR III: 915) pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Prvopotvrđenicom se zasada može smatrati i tvorenica *izbadanje* u značenju 'djelo kojim se izbada' jer je u AR-u potvrđena samo u Karadžićevu rječniku (AR IV: 127). Imenica *spadanje* potvrđena je u AR-u u značenju 'spadanje s čega višega' samo u rječnicima nakon Lanosovićeva (AR XV: 937) pa se imenica može smatrati prvopotvrđenicom.

k) Sufiks *-va*

Sufiks *-va* zabilježen je u izvedenicama: *bitva* (s. v. *Schlacht, die,* $^{3}212^{2}$), *bratva* (s. v. *die Weinlese,* $^{3}9^{2}$), *jematva* (s. v. *die Weinlese,* $^{3}40$), *kletva* (s. v. *der Schwurr,* 181) i *žetva* (s. v. *die Aerende,* 122). Izvedenica *bitva* u značenju 'bitka' potvrđena je u AR-u u Stullija i književnoj potvrdi iz 1788. (AR I: 372), ali je prema novijim istraživanjima potvrđena i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 350). Prema dostupnim podatcima imenica *zakletva* (s. v. *der Schwur,* 181) zabilježena je u AR-u u značenju 'imenica prema glagolu *zakleti se*' (AR XXII: 6). Prema Skoku riječi *zakletva* i *okletva* nastale su od glagola *okleti se* (Skok II: 97). Prema navedenim podatcima možemo zaključiti da se radi o sufiksalnoj odglagolskoj tvorbi, a u prilog tvrdnji ide i značenje navedene imenice (izricanje glagolske radnje, odnosno 'zaklinjanje') pričem je na osnovu *zaklet-* dodan sufiks *-va*.

3. 6. 3. 1. 6. Ostala značenja

Od ostalih ćemo značenja nastalih izvođenjem zbog brojnosti primjera navesti samo neke tvorbeno zanimljive imenice. Primjeri se navode prema značenjskim kategorijama, a u kategorijama se opisuju prema sufiksima od kojih su nastali.

3. 6. 3. 1. 6. 1. Imenice koje znače vrstu drva

U Babića su zabilježene imenice tvorene sufiksom *-ina* čija pridjevna osnova znači građu (tip *bukovina*) (^{3}2002: 274). Na našem je korpusu (u trećem izdanju) u značenju 'građa'

potvrđen veći broj primjera: *abdovina* (s. v. *der Hohler schwarzer*, ^{3}30),[572] *bazovina* (s. v. *der Hohler*, ^{3}30) u značenju 'drvo od bazge', *brezovina* (s. v. *Birkenholz, das*, ^{3}205^{2}) u značenju 'posječeno drvo breze', *drinovina* (s. v. *die Kornelle das Holz davon*, ^{3}31), *jabukovina* (s. v. *das Apfelholz*, ^{3}23), *kruškovina* (s. v. *das Birnenholz*, ^{3}23), *liskovina* (s. v. *die Haselnußstaude ein Gebusch davon*, ^{3}31), *orahovina* (s. v. *die Nuß das Holz*, ^{3}23), *rakitovina* (s. v. *die Weide*, ^{3}195) i *šljivovina* (s. v. *die Zwetsche das Holz*, ^{3}23). Izvedenica *jabukovina* u značenju 'drvo od jabuke' u AR-u je potvrđena samo u Karadžića (AR IV: 390) pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Prvopotvrđenicom se može smatrati i imenica *kruškovina* u značenju 'drvo od kruške' jer je u AR-u potvrđena samo u Stullijevu i Karadžićevu rječniku iz 19. stoljeća (AR V: 684). Izvedenica *šljivovina* u značenju 'drvo od šljive' u AR-u je potvrđena samo u jednome primjeru u govorima u Bosni (AR XVII: 698) te se Lanosovićev unos može smatrati prvopotvrđenicom.

3. 6. 3. 1. 6. 2. Imenice koje znače meso

Sve se imenice u navedenoj kategoriji mogu opisati općenitom preoblikom: *osnova* + *sufiks* → meso od one životinje koju označuje osnova.

U trećem su izdanju potvrđeni primjeri tvoreni sufiksom *-etina*: *jagnjetina* (s. v. *das Lammfleisch*, ^{3}42) u značenju 'janjeće meso', *kozjetina* (s. v. *das Geißfleisch*, ^{3}42), *ovčjetina* (s. v. *das Schaffleisch*, ^{3}42), *prasetina* (s. v. *das Schweinfleisch*, ^{3}43), *svinjetina* (s. v. *das Schweinfleisch*, ^{3}43), *teletina* (s. v. *das Kalbfleisch*, ^{3}42) i *zviretina* (^{3}221^{2}). Za izvedenicu *kozjetina* u značenju 'kozje meso' ne nalazimo potvrda u AR-u. U istome je značenju potvrđena od 19. stoljeća, primjerice, izvedenica *kozjevina* (AR V: 418). U liku *kozevina* potvrđena je od 19. stoljeća samo u Stullijevu rječniku, kao i u liku *kozetina* (AR V: 417). Ni za tvorenicu *ovčjetina* u značenju 'ovčje meso' ne nalazimo potvrda u AR-u. U istome su značenju potvrđene imenice *ovčetina* u jednome primjeru iz 19. stoljeća te *ovčevina* u 19. stoljeću samo u Karadžićevu rječniku (AR IX: 485). Imenica *prasetina* u značenju 'praseće meso' u AR-u je potvrđena od 19. stoljeća u Karadžićevu rječniku i u jednoj književnoj potvrdi (AR XI: 370) pa se zasada može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Prvopotvrđenicom se može smatrati i imenica *svinjetina* u značenju 'svinjsko meso' jer je u AR-u potvrđena od 19. stoljeća kako u rječničkim potvrdama, tako i u književnim (AR XVII: 308). U značenju 'meso divlje

[572] U korpusu u značenju 'drvo bazge'. Već je spomenuto da je za Lanosovića karakteristično nebilježenje fonema /h/.

zvijeri' za izvedenicu *zviretina* (kao i u jekavskome liku *zvjeretina*) također ne nalazimo potvrda u AR-u. Prema Skoku imenica *zvijer* indoeuropskoga je, baltoslavenskoga, sveslavenskoga i praslavenskoga podrijetla (I: 666–667).

Sufiks -*ina* zabilježen je u primjerima: *bravina* (s. v. *das Hammelfleisch,* $^{3}10^{2}$) u značenju 'bravlje meso', *divjina* ($^{3}221^{2}$) u značenju 'meso divljih zvijeri', *govedina* (s. v. *das Rindfleisch,* $^{3}42$) i *kozina* ($^{3}17^{2}$). Pod natuknicom *divljina* izvedenica je potvrđena samo u značenju 'divljač' od 19. stoljeća u Karadžića i pisaca (AR II: 425). U konverzacijskome dijelu kao bliskoznačnica imenici *divjina* navedena je i izvedenica *divjačina* u liku *divjačine*.

3. 6. 3. 1. 6. 3. Imenice koje znače bolest i dijelove tijela

Sufiks -*ica* potvrđen je u kategoriji medicinskoga nazivlja (bolesti i dijelova tijela) u našem korpusu. U kategoriji medicinskih termina zapisan je u izvedenicama: *dihavica* (s. v. *der Puls,* 171), *groznica* (s. v. *das Fieber,* 139) i *zimica* (s. v. *das Fieber,* 139). Izvedenica *zimica* navedena je kao bliskoznačnica izvedenici *groznica* u Lanosovića, a potvrđena je u Akademijinu rječniku u značenju 'početak groznice' u Della Belle, Stullija te u Broz-Ivekovićevu rječniku (AR XXII: 869). Izvedenica *dihavica*[573] potvrđena je u Akademijinu rječniku u značenju 'bilo' u Mikalje, Della Belle, Belsotenca i Stullija (AR II: 383). Osnova *dihav-* mogla je nastati od glagola *dihavati* ('često disati'), a tvorbu od pridjeva *dihav* (koji diše') zabilježenoga tek od 19. stoljeća (AR II: 383) smatramo manje vjerojatnom.

U kategoriji dijelova tijela izdvajamo nekoliko primjera. Sufiks -*ica* potvrđen je u trećem izdanju i u primjeru *kosirica* (s. v. *die Kinnlade,* $^{3}14$) u značenju 'čeljust'. Za izvedenicu ne nalazimo potvrda u AR-u. Na osnovu *kosir-*/*kosijer-* dodan je sufiks -*ica*. Riječ *kosijer* koristi se i u prenesenome značenju kao 'kosti na licu u kojima su zubi, vilice, čeljust' (AR V: 359). Prema Skoku korijen riječi je prema *kosa,* sveslavenskome i praslavenskome poljoprivrednom terminu u značenju 'čeljust' (II: 162). Sufiks -*ica* zabilježen je i u nazivima dijelova tijela u izvedenicama *gubica* (s. v. *die Lefze, Lippe*) u značenju 'usta' i *mišica* (s. v. *der Arm,* 123) u značenju 'dio tijela od ramena do šake', kao i u primjeru *treptivica* (s. v. *der Puls,* 171) u značenju ‘žila kucavica’.

[573] U istome je značenju u Akademijinu rječniku potvrđena i izvedenica *duhatnica* u Mikalje (AR II: 876) koja se u Lanosovića navodi kao *žila duhatnica* (1778: 171).

U kategoriji medicinskoga nazivlja sudjeluje pri tvorbi i sufiks *-jak* zapisan u primjeru *kutnjak* (s. v. *der Stockzahn*, 13). U značenju 'kutni zub' Lanosovićeva prvopotvrđenica zabilježena je od 19. stoljeća (AR V: 839). Izvedenica je mogla nastati od pridjeva *kutan* – 'koji pripada kutu' (AR V: 837), a preoblika bi glasila: *kutn-* + *-jak* → zub koji je kutni. Ako je naziv nastao od imenice *kut*, preoblika bi glasila: *kut-* + *-njak* → zub koji je u kutu.

3. 6. 3. 1. 6. 4. Imenice koje znače predmet

U navedenoj kategoriji izdvajamo sufikse: *-ar*, *-lo* i *-ina*.

a) Sufiks *-ar*

U kategoriji predmeta potvrđen je u trećem izdanju sufiks *-ar* u primjeru *budar* (s. v. *der Aufwecker*, ^{3}102). Izvedenica *budar* u značenju 'budilica' nije potvrđena u AR-u pa se može smatrati Lanosovićevim hapaksom. Mogla je nastati od glagola *buditi* i sufiksa *-ar*. Preoblika bi glasila: *bud-* + *-ar* → predmet koji budi.

b) Sufiks *-lo*

Sufiks *-lo* zapisan je u primjerima: *crnilo* (s. v. *die Tinte*, 189), *crtalo* (s. v. *das Pflugeisen*, ^{3}36), *klecalo* (213), *mirilo* (s. v. die Wage, 194), *nosilo* (s. v. *die Bahre*, 126), *ometalo* (s. v. *Ofenbesen, der*, ^{3}211^{2}), *propelo* (s. v. *das Crucifix*, 132), *ravnilo* (s. v. *die Raspel*, 174), *točilo* (s. v. *die Presse*, ^{3}40), *vješalo* (s. v. *der Galgen*, 143),[574] *vratilo* (14) u značenju 'valjak u tkalačkome stanu' i *zrcalo* (s. v. *der Spiegel*, 181). Za izvedenicu *ometalo* u značenju 'metla za metenje oko peći' ne nalazimo potvrda u AR-u te je možemo smatrati hapaksom. Prvopotvrđenicom možemo smatrati riječ *točilo* u značenju 'preša' zapisanu u jednoj književnoj potvrdi iz 19. stoljeća (AR XVIII: 421). Imenica *vješalo* u značenju 'naprava za vješanje' u AR-u je potvrđena od 19. stoljeća (AR XXI: 112) pa se zasada može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Isti je sufiks potvrđen i u primjeru *istočalo* (s. v. *das Element*, 136) u značenju 'materija'.

c) Sufiks *-ina*

[574] U rječniku navedeno kao *višala* i *vješala*.

U trećem izdanju potvrđen je primjer *uvratina* (s. v. *die Pflugwende*, ^{3}36) u značenju 'mjesto gdje se pri oranju zakreće plugom, uvrate, uvrati' koji možemo smatrati prvopotvrđenicom jer je zabilježena od 19. stoljeća (AR XX: 204). Prema Skoku pod natuknicom *vrata* imenica *uvratine* ('okrajak njive uzoran') je nastala od imenice *uvrati* ('dio duge njive koji se ore') sufiksom *-ina* (Skok III: 619).

3. 6. 3. 1. 6. 5. Imenice koje znače odjevni predmet

Prvopotvrđenicom možemo smatrati primjer *noša* iz trećega izdanja (s. v. *die Tracht*, ^{3}20^{2}) u značenju 'nošnja' u AR-u potvrđen samo u liku *nošaj* (AR VIII: 240).

Kao bliskoznačnica se u rječniku uz *zaštivač* i *nizprsnica* navodi i izvedenica *zastilak* (s. v. *das Mieder*, 163) nastala od glagola *zastiljati* i tvorbenoga sufiksa *-ak*, a u Akademijinu rječniku nije potvrđena pa je također možemo smatrati Lanosovićevim hapaksom.

3. 6. 3. 1. 6. 6. Imenice koje znače posuđe

Sufiks *-ača* u trećem izdanju u kategoriji predmeta ilustriraju primjeri *kravljača* (s. v. *der Melkkübel für die Kühe*, 41) i *nategača* (s. v. *der Heber*, 39) u značenju 'teglica kojom se piće vadi iz bureta'. U značenju 'muzlica' izvedenica *kravljača* nastala pridjevnom tvorbom potvrđena je od 19. stoljeća primjerice u Karadžića (AR V: 488) pa se može smatrati prvopotvrđenicom. Imenicu *nategača* možemo opisati preoblikom: *glagolska osnova nateg-* + *-ača* → posuda kojom se + pz.

Izvedenicu *kropionik* (s. v. *die Sprüßkanne*, ^{3}33) iz trećega izdanja u značenju 'vrč' možemo smatrati hapaksom jer ne nalazimo potvrda u AR-u. Imenica je nastala od glagolske osnove *kropi-* i sufiksa *-onik*.

3. 6. 3. 1. 6. 7. Imenice koje znače biljke

Imenice koje znače biljke možemo općenito opisati preoblikom: *osnova* + *sufiks* → naziv biljke. Sufiks *-jak* potvrđen je u istome izdanju u primjeru *kozjak* (s. v. *Ziegenkraut, das*, 216^{2}).

Prvopotvrđenicom možemo smatrati imenicu *šljivac* (s. v. *die Zwetsche ist er männlich*, 23) iz trećega izdanja u značenju 'muška šljiva što slabo rodi' (AR XVII: 696).

3. 6. 3. 1. 6. 8. Imenice koje znače životinje

U trećem je izdanju potvrđen primjer *bubak* (10^2)[575] u značenju 'kukac' za koji ne nalazimo potvrda u AR-u pa se može smatrati Lanosovićevim hapaksom.

3. 6. 3. 1. 6. 9. Imenice koje znače novac

U značenju novca nastale su imenice od brojeva dodavanjem sufiksa *-ica*. U trećem izdanju potvrđen je primjer *desetica* ($^3 30^2$) koji prema dosadašnjim istraživanjima možemo smatrati prvopotvrđenicom jer je potvrđen tek od 19. stoljeća u značenju 'banka od deset forinata' te u novije vrijeme u Dubrovniku u značenju 'srebrni novac što nosi deset novčića' (AR II: 351). Primjer *dvadesetica* ($^3 30^2$) potvrđen je u Stullija početkom 19. stoljeća u značenju 'dvadeset glava' (AR II: 919) te se može također smatrati prvopotvrđenicom.

Izvedenica *sedmak* ($^3 30^2$) iz trećega izdanja u značenju 'vrsta novca' potvrđena je u AR-u od 19. stoljeća (AR XIV: 792) pa je možemo smatrati prvopotvrđenicom.

3. 6. 3. 1. 6. 10. Imenice koje znače vrstu hrane

Za Lanosovićevu prvopotvrđenicu *valjak* (s. v. *Nudelwalker, der*, 211^2) u značenju 'vrsta tijesta' ne nalazimo potvrda u AR-u. Pretpostavljamo da je nastala od glagola *valjati* i sufiksa *-ak*.

Izvedenica *prisnica* (s. v. *die Pastete*, 170) u značenju 'kolač upravo prijesan' u Akademijinu je rječniku potvrđena samo u Voltića u 19. stoljeću (AR XI: 934) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvopotvrđenicom. Izvedenicu možemo opisati otpridjevnom preoblikom: *pridjevna osnova* + *-ica* → kolač koji je + pridjev, odnosno *prisn-* + *-ica* → kolač koji je prijesan.

[575] U korpusu uz njem. *ein Kefer*.

3. 6. 3. 1. 6. 11. Imenice koje znače namet, porez

U značenju 'carina, namet, porez' sufiks *-arina* je potvrđen u trećem izdanju u primjeru *vinarina* (s. v. *der Weinzohl,* ^{3}39). Riječ je o Lanosovićevoj prvopotvrđenici zabilježenoj od 19. stoljeća (AR XX: 900). U trećem je izdanju potvrđena izvedenica *glavnina* (s. v. *der Kopfsteuer,* ^{3}14^{2}) u značenju 'glavarina'. U navedenome je značenju zapisana samo u Stullijevu rječniku iz 19. stoljeća (AR III: 181) pa je možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Nastala je odimeničnom tvorbom od osnove *glav-* i sufiksa *-nina*.

3. 6. 3. 1. 6. 12. Pojedinačna značenja

a) Sufiks *-a*

Izvedenica *otoka* (s. v. *der Ost*, 169) nije u Akademijinu rječniku potvrđena u značenju 'istok' pa je možemo smatrati Lanosovićevim hapaksom. Možemo pretpostaviti njezinu tvorbu od osnove (*o)tok-* i sufiksa *-a*. Pritom *o-* može biti i prefiks. Riječ *istok* nastala je prema Skoku od osnove *tok* u *teći* (III: 450).

b) Sufiks *-ak*

Sufiks *-ak* potvrđen je u trećem izdanju u primjeru *iznesak* (s. v. *das Ey allerleßtes,* ^{3}44) u značenju 'ono što se iznosi, jaje', a u AR-u je izvedenica potvrđena „samo u pisaca našega vremena”, odnosno od 19. stoljeća (AR IV: 264) pa je možemo smatrati prvopotvrđenicom. Imenica je nastala od glagolske osnove *iznos-* i sufiksa *-ak*, a može se opisati preoblikom: *iznos-* + *-ak* → ono što se iznosi.

U trećem je izdanju potvrđena izvedenica *doljnjak* (^{3}28^{2}) u značenju 'istočni vjetar'. U AR-u je potvrđena samo u jednoga pisca iz 19. stoljeća (AR II: 613) pa se može smatrati prvopotvrđenicom. U AR-u je u istome značenju zabilježena i imenica *doljnac* u značenju 'vjetar koji puše s donjih strana', a potvrđena je u slavonskoga pisca A. Kanižlića (AR II: 618).

c) Sufiks *-ica*

Sufiks je potvrđen u primjeru *ledenica* (s. v. *der Eiszacken*, 25) u značenju 'komad leda koji postaje gdje voda kapa'. Imenica je nastala otpridjevnom tvorbom od osnove *leden-*, a može

se smatrati prvopotvrđenicom jer je prema podatcima dostupnima u Akademijinu rječniku potvrđena tek od 19. stoljeća (AR V: 951).

d) Sufiks *-ina*

U trećem izdanju sufiks *-ina* ilustrira primjer *krtina* (s. v. *der Maulwurfshaufen*, ^{3}37) potvrđen od 19. stoljeća primjerice u Stullija (AR V: 658) u značenju 'krtičnjak' te se time može okarakterizirati kao Lanosovićeva prvopotvrđenica.

e) Sufiks *-nica*

Sufiks *-nica* potvrđen je u primjeru *krovnica* (s. v. *das Futteral*, 140). Uz navedenu imenicu navedena je i bliskoznačnica *zavlaka* u značenju 'zavlaka, ono što se zavlači'. U Akademijinu rječniku potvrđeno je značenje 'crijep na krovu' (AR V: 619), no ne možemo sa sigurnošću tvrditi koje bi bilo značenje riječi. Riječ se može opisati dvostrukom preoblikom: *krovn-* + *-ica* → ono što je krovno ili *krov-* + *-nica* → ono što se stavlja na krov.

f) Sufiks *-njak*

Sufiksom *-njak* tvorena je izvedenica *svitnjak* (s. v. *der Leuchter*, 159). U Akademijinu rječniku potvrđena je samo u Stullija u značenju 'sprava za osvjetljavanje' (AR XVII: 352) pa je možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Preoblika bi glasila: *svit-* + *-njak* → sprava koja služi kao svjetlo ili prava koja svijetli/osvjetljuje. U prvoj je preoblici riječ o odimeničnoj tvorbi, a u drugoj o tvorbi od glagola.

U trećem izdanju sufiks *-njak* ilustrira i primjer *bionjak* (s. v. *Augenfell, das,* ^{3}205^{2}). Za izvedenicu *bionjak* u značenju 'bjelanjak' ne nalazimo potvrda u AR-u. Nastala je otpridjevnom tvorbom od osnove *bio-* i sufiksa *-njak*, a može se opisati preoblikom: *pridjevna osnova* + *-njak* → ono što je kao pridjev.

g) Sufiks *-uška*

Izvedenica *peruška* (s. v. *der Flederwisch*, 140) u značenju 'čistilica od perja' tvorena je od imenične osnove *per-* sufiksom *-uška*, a u Akademijinu rječniku potvrđena je u slavonskim

govorima i zapisana od 19. stoljeća (AR IX: 800) pa je možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

3. 6. 3. 1. 7. Umanjenice i uvećanice

A) Umanjenice

Kategorija umanjenica u korpusu slabo je zastupljena. Potvrđene su umanjenice sa sufiksima *-ac, -ak, -arak, -ić* za muški rod, *-čica* i *-ica* za ženski rod te *-ance, -ašce, -ce, -če, -ešce* i *-ja* za srednji rod.

➢ Umanjenice od imenica muškoga roda

a) Sufiks *-ac*

Sufiks *-ac* ilustriraju primjeri iz trećega izdanja *bratac* (^{3}49), *čovičac* (^{3}27^{2}) i *krušac* (^{3}222^{2}). Sve su navedene imenice nastale odimeničnom tvorbom, a značenje im se može opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-ac* → umanjeno ono što označuje osnova.

b) Sufiks *-ak*

Sufiks *-ak* potvrđen je u primjerima: *bolak* (^{3}21^{2}), *danak* (^{3}23^{2}), *dušak* (s. v. *Athem, der,* ^{3}205^{2}), *grmak* (s. v. *ein Gebüsch Dornbusch,* ^{3}13^{2}) i *redak* (s. v. *die Zeile,* 199). Sve su navedene imenice nastale odimeničnom tvorbom.

c) Sufiks *-arak*

Sufiks je u Babićevoj *Tvorbi* potvrđen samo u primjeru *šumarak* (^{3}2002: 111), a tako je i na našem uzorku. Sufiks *-arak* potvrđen je u trećem izdanju u primjeru *šumarak* (s. v. *Strauchwald, der,* ^{3}213^{2}) u značenju 'mala, niska šuma'.

d) Sufiks *-čić*

Spomenuti sufiks ilustrira primjer *sinčić* (27^{2}).

e) Sufiks -*ić*

U našem je korpusu sufiks zabilježen u tvorbi od imenica i pridjeva.

Odimeničnom su tvorbom nastali primjeri: *Božić* (s. v. *die Weinacht*, 203), *golubić* (s. v. *das Täubchen*, ^{3}44), *grošić* (s. v. *der Groschen*, 145), *jagnić* (s. v. *das Lamm*, ^{3}42), *komadić* (s. v. *das Stückel*, 183), *kopunić* (s. v. *der Kapaum kleiner*, ^{3}43), *kozlić* (s. v. *die Kiße*, ^{3}42), *mostić* (s. v. *der Steg*, 182) i *sestrić* (s. v. *der Neffe*, 166), dok je u množini zabilježeni primjeri *pilići* (15).

Otpridjevnom su tvorbom nastali primjeri *mladić* (10) i *Velebići* (s. v. *die Alpen*, 123).[576]

U AR-u je potvrđena imenica *kopun*, no ne i *kopunić* (AR V: 314). Izvedenica *kopunić* nastala je dodavanjem sufiksa na stranu osnovu.[577]

Prvopotvrđenicom se može smatrati i umanjenica *mostić* koja je u AR-u potvrđena tek od 19. stoljeća (AR VII: 19).

Izvedenica *sestrić* upotrijebljena je u značenju 'sestrin sin, nećak'. U primjeru je došlo do prijenosa značenja jer je osnovno značenje sufiksa -*ić* deminutivno. Značenje izvedenice preneseno je po vezi s osnovnim značenjem: *sestrić* → sestrin sin.

Do prijenosa značenja došlo je i kod imenice *Božić*. Naziv blagdana nastao je od imenice *bog* i sufiksa -*ić*. Značenje izvedenice preneseno je po vezi s osnovnim značenjem: *božić* → dan kad se slavi rođenje maloga božjega sina. Imenicu možemo opisati dvostrukom preoblikom: *bog-* + -*ić* → mali bog ili *bož-* + -*ić* → božji sin. Ovisno o tome možemo govoriti o dvjema osnovama – otrpidjevnoj i odimeničnoj, ali o sufiksu -*ić* u oba slučaja.

✓ Umanjenice od imenica ženskoga roda

a) Sufiks -*čica*

Sufiks -*čica* potvrđen je u primjerima *kruščica* (108)[578] i *shraničica* (s. v. *die Schachtel*, 178) u značenju 'kutijica'. Značenje se može opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*ica* → umanjeno ono što označuje osnova.

b) Sufiks -*ica*

[576] Izvedenica *velebić* u Akademijinu je rječniku potvrđena u značenju 'velika i visoka planina, kao apelativ' u Mikalje, Voltića i Stullija (AR XX: 688).
[577] Tal. *cappone* – 'uškopljeni pijetao' (Anić i Goldstein 1999: 724).
[578] U korpusu *kruščicom* u značenju 'deminutiv od kruška'.

Sufiks -*ica* u korpusu je zabilježen među ostalim u izvedenicama kojima je osnova imenica *a*-vrste, kao u primjeru *kiščica* (s. v. *der Pemsel*, 170). Lanosovićeva prvopotvrđenica *kiščica* u Akademijinu je rječniku potvrđena tek u Karadžića i Šuleka u 19. stoljeću u značenju 'oruđe za šaranje, kist' (AR V: 11). Na imeničnu osnovu *kist*- dolazi osnova -*ica* pričem dolazi do promjene *st* u *šč*.

Spomenuti je sufiks oprimjeren i u izvedenicama nastalima od imenica *e*-vrste: *čašica* (222), *glavnjica* (s. v. *das Scheit*, 178) u značenju 'manja glavnja, drvo koje se loži', *kožica* ($^{3}17^{2}$), *kupica* (s. v. *der Becher*, 127), *metlica* (s. v. *ein Beschen*, ^{3}192), *pogačica* ($^{3}222^{2}$)[579], *rutica* (s. v. *die Raute*, 174) u značenju 'deminutiv od ruta, vrsta biljke', *ružica* (s. v. *die Rose*, ^{3}23), *sjekirica* (s. v. *das Beil*, 127) i *zdilica* (s. v. *die Schale*, 178). Sve navedene imenice tvorene su odimeničnom tvorbom, a njihovo bismo značenje mogli opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*ica* → umanjeno od onoga što označuje osnova.

Izvedenica *kupica* upotrijebljena je u deminutivnome značenju uz imenicu 'čaša'. Osnova je strana – lat. *cuppa* – 'čaša' (AR V: 790).[580]

Izvedenica *sočivica* (s. v. *die Linse*, 160) u značenju 'leća, sočivo' nema umanjeno značenje onoga što znači tvorbena osnova pa se može reći da je došlo do neutralizacije značenja.[581]

Izvedenica *nožice* (s. v. *die Scheere*, 178) u značenju 'škare' upotrijebljena je kao *pluralia tantum*, a nastala je od imenice *nožić* (AR VIII: 257).

U trećem su izdanju potvrđeni i primjeri koji znače mlado od životinje: *kokošica* (s. v. *die Henne junge*, ^{3}44), *kozica* ($^{3}17^{2}$) i *prasica* (s. v. *das Schwein das Weibchen*, ^{3}42). Njihovo se značenje može opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*ica* → mlado od onoga što označuje osnova.

Sufiks -*ica* dolazi na imenice sklonidbenoga tipa *žena* i tada znači umanjenicu (Babić ^{3}2002: 166). Takav tip tvorbe i značenje oprimjereno je u korpusu u primjerima *princezica* (s. v. *die Prinzesinn*, 205) i *divičica* ($^{3}27^{2}$) u značenju 'djevojčica'.

---

[579] U konverzacijskome dijelu *pogačicah*.
[580] Tal. *coppa* (Klaić 2012: 588).
[581] „Neutralizacija je pojava kojom pojedinim promjenama, tvorbom ili sintaktičkim vezama različit sadržaj dobije isti izraz" (Babić ^{3}2002: 60).

✓ Umanjenice od imenica srednjega roda

a) Sufiks -*ance*

Sufiks -*ance* oprimjeren je u staroj riječi *bjelance* (s. v. *das Eyweis*, 44) u značenju 'bijelo u jajetu' pričem je došlo do neutralizacije značenja. Imenica je nastala otpridjevnom tvorbom.

b) Sufiks -*ašce*

Sufiks -*ašce* u korpusu je zabilježen u izvedenici *brdašce* (s. v. *der Hügel*, 150). Imenica je nastala odimeničnom tvorbom.

c) Sufiks -*ce*

Sufiks -*ce* potvrđen je u trećem izdanju u primjerima *drvce* (s. v. *das Hölzchen*, ^{3}272) i *jajce* (s. v. *das Ey*, 44). Izvedenicu *drvce* možemo opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*ce* → umanjenica od onoga što označuje osnova. U izvedenici *jajce* došlo je do neutralizacije značenja pa izvedenica znači što i osnova.

d) Sufiks -*če*

Sufiks -*če* zabilježen je u izvedenicama kako od muškoga: *kumče* (213) i *momče* (14), tako i od srednjega: *goveče* (14), pa i ženskoga roda: *guče* (s. v. *Gänsel*, ^{3}208^{2}) i *gušče* (s. v. *das Gänschen*, ^{3}44). Izvedenice nastale od imenica ženskoga i srednjega roda mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*če* → mlado od onoga što označuje osnova. Prema dostupnim podatcima imenica *guče* u značenju 'mlado od guske' nije potvrđena u AR-u. Izvedenica *kumče* također znači mlado i u uporabi je u značenju 'kršteno dijete', kao i imenica *momak* u značenju 'mlad momak'.

e) Sufiks -*ešce*

Na našem je uzorku zapisan primjer *djetešce* (^{3}27^{2}) iz trećega izdanja. Osnova je *djet*-, a sufiks -*ešce*, a imenica označuje umanjenicu od umanjenice.

f) Sufiks *-ja*

U tvorbi sufiksom *-ja* u hrvatskome standardnom jeziku najčešće nastaju hipokoristici (Babić [3]2002: 353), kao što je zabilježeno i u Lanosovića. U trećem su izdanju potvrđeni hipokoristici *lija* (s. v. *das Gartenbeet*, [3]23) i *maja* (s. v. *die Hausmutter*, [3]192), a mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-ja* → hipokoristik od onoga što označuje osnova.

B) Uvećanice

Uvećanice su na našem uzorku oprimjerene sufiksima *-ina* i *-urina*.

a) Sufiks *-ina*

Sufiks je oprimjeren u imenicama: *kalina* (s. v. *der Koth*, 156), *kožina* ([3]17[2]),[582] *ljudina* ([3]18[2]), i *zvirina* (s. v. *das Thier*, 188). Navedene se imenice mogu opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-ina* → uvećanica od onoga što označuje osnova. Otpridjevnom je tvorbom nastao primjer *opačina* (s. v. *das Laster*, 159) u značenju 'svojstvo onoga koji je opak'.

b) Sufiks *-urina*

Augmentativni sufiks *-urina* zabilježen je u izvedenici *sovurina* (s. v. *die Eule*, 137). Izvedenica je upotrijebljena uz imenicu *sova*, no ne može se sa sigurnošću reći je li oblik *sovurina* upotrijebljen u augmentativnome ili u neutralnome značenju. U AR-u je imenica *sovurina* zabilježena samo u govoru (AR XV: 935). Ista je izvedenica potvrđena i u Tadijanovića nekoliko godina prije, ali uz nju nije potvrđena imenica *sova* (v. Horvat i Ramadanović 2012a: 268).

3. 6. 3. 2. Prefiksalne tvorenice

Prefiksacija je način tvorbe kojim se nova riječ izvodi dodavanjem prefiksa na tvorbenu osnovu pritom ne mijenjajući značenje osnovne riječi. Prefiksalna tvorba imenica slabo je plodan način tvorbe (Barić i dr. [4]1997: 332). Već je rečeno u uvodu o tvorbi riječi da se prema gramatičkoj tradiciji tvorba smatra posebnom vrstom slaganja (Barić i dr. [4]1997: 295). I S. Babić prefiksaciju smatra slaganjem, a ne izvođenjem. On smatra da su prefiksalne tvorenice

[582] U gramatici uz opis na njemačkome jeziku: *eine schlechte oder ungeheure Haut*.

posebna vrsta složenica.[583] Noviji domaći autori (kao i strani) pak smatraju da je prefiksacija izvođenje kojim se značenje samo modificira (v. npr. Horvat i Ramadanović 2012a: 270). Prema S. Babiću plodna je samo tvorba s prefiksom *ne-*, dok je s ostalim prefiksima tvorba slabije plodna ili neplodna (Babić [3]2002: 472), što će se pokazati i na našem uzorku. U korpusu su zabilježeni prefiksi: *do-*, *nad-*, *ne-*, *o-*, *pod-*, *pre-*, *pred-*, *raz-* i *u-*. Najplodnijim se pokazao prefiks *ne-* (oprimjeren sedam puta), slabije plodni su prefiksi *nad-* i *pred-* (s tri potvrđenice), dok su ostali uglavnom oprimjereni jedanput.

a) Prefiks *do-*

Prema Barić i dr. većina tvorbenih uzoraka / predmetaka uglavnom je i značenjska skupina ([4]1997: 332). U izvedenici *doručak* (217)[584] potvrđen je sufiks *do-*. Imenica je nastala prefiksalnom tvorbom dodavanjem prefiksa *do-* na osnovu *-ručak*. Značenje imenice može se opisati preoblikom: *do-* + *imenična osnova* → ono što je do/prije onoga što označuje osnova. Tvorenica je u uporabi od 18. stoljeća. Prema podatcima u AR-u u značenju 'jelo prije glavnoga jela' ne nalazimo potvrda prije Lanosovića (AR II: 663), no prema novijim je istraživanjima imenica *doručak* prvi put potvrđena u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 271).

b) Prefiks *nad-*

Prema Barić i dr. prefiks *nad-* izriče položaj u zvanju kad osnovna riječ znači zvanje ili zanimanje ([4]1997: 332) a tako je i na našem uzorku u primjerima *nadpop* (s. v. *der Domherr*, 204), *nadstražnik* (s. v. *der Obrichtwachtmeister*, 206) i *nadtamničar* (s. v. *der Kerkermeister*, [3]45). Svi se navedeni primjeri mogu opisati preoblikom: *nad-* + *imenična osnova* → ono (zanimanje) što je iznad onoga što označuje osnova. Izvedenica *nadstražnik* u značenju 'nadstojnik, poglavar straže' potvrđena je u Akademijinu rječniku prije Lanosovića samo u Della Belle (AR VII: 307) pa se može pretpostaviti da je Lanosović riječ preuzeo iz Della Bellina rječnika.

[583] „…zbog toga što mnogi prefiksi i nisu samostalne riječi (npr. čisti prefiksi kao *pra-*, *pro-*, *nuz-*, *raz-*) i što oni koji jesu često u tvorenici nemaju značenja koje imaju kao samostalne riječi… smatra se da prefiksalna tvorba ide u izvođenje… Ipak, zbog definicije izvođenja i slaganja i zbog jedinstvenosti ovoga tvorbenoga načina prefiksalnu ćemo tvorbu smatrati slaganjem… ali ćemo zbog posebnosti prefiksalne tvorbe takve tvorenice ubrajati u posebnu vrstu složenica" (Babić [3]2002: 48).

[584] U konverzacijskome obrascu o ponašanju za stolom: „Zašto nije na doručak došo?" (217)

Imenica *nadpop* zabilježena je u AR-u pod natuknicom *natpop* u značenju 'vrhovni pop, kanonik' u književnoj potvrdi iz 1778. kada je otisnuta i slavonska gramatika (AR VII: 698).

Primjer *nadtamničar* u značenju 'vrhovni tamničar' potvrđen je u AR-u pod natuknicom *natamničar* samo u književnoj potvrdi iz 19. stoljeća pa se tvorenica može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom (AR VII: 677).

c) Prefiks *ne-*

Prefiksom *ne-* negira se značenje imenice u osnovi (Barić i dr. [4]1997: 334). U korpusu je najviše potvrda za izvedenice s prefiksom *ne-*: *nemoć* (238), *neposlušanje* (s. v. der *Troß*, 189) u značenju 'suprotno od poslušanje', *neprijatelj* (s. v. *der Feind*, 139) u značenju 'onaj koji nije prijatelj', *nesreća* (261) u značenju 'suprotno od sreća', *nestalnost* (245) u značenju 'svojstvo onoga koji je nestalan', *nesvijest* (s. v. *die Ohnmacht*, 169) u značenju 'suprotno od svijest', *neuljudnost* (220) u značenju 'svojstvo onoga koji je neuljudan, suprotno od uljudan'. U primjeru *nevolja* (s. v. *die Noth*, 166) u značenju 'stanje koje se čovjeku događa protiv njegove volje' prefiksacijom je nastalo novo značenje riječi ('nezgoda'), a ne ono očekivano ('osobina onoga koji je bez volje').

d) Prefiks *o-*

Izvedenica *otajna* (s. v. *das Cabinet*, 132) u Akademijinu rječniku navedena je samo u značenju 'tajna' (AR IX: 345). *Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik* (v. Hansen-Kokoruš i dr. 2005, s. v. *Kabinett*, 889) navodi povijesno značenje riječi *das Cabinet* ('najuži krug kneževih savjetnika'). Prema Skoku uz glagol *tajiti* navedena je i imenica *otajstvo* s pridjevom *otajstven* (Skok III: 434). Uzmemo li u obzir da je *otajna* po značenju 'skup ljudi koji čuvaju otajne', skloni smo mišljenju da je Lanosovićev primjer nastao prijenosom značenja, a ne prefiksalnom tvorbom od imenice *tajna*.

U trećem je izdanju potvrđen primjer *osina* (s. v. *Schatten, der*, [3]212[2]) u značenju 'sjena'. Prema Skoku glagol *sjeniti se* nastao je od od sveslavenskoga i praslavenskoga korijena riječi *sěnь* – 'hlad', a od njega su nastale izvedenice prefiksima *o-*, *ob-* i *za-* (Skok III: 250). U našem je primjeru došlo do neutralizacije značenja pa izvedenica znači isto što i osnova.

e) Prefiks *pod-*

U hrvatskome jeziku prefiks *pod-* zabilježen je u dvama značenjima: u imenica s pojačanim ili suženim značenjem ('podskupina') i u imenica koje znače zvanje ili zanimanje, npr. *podčasnik* (Barić i dr. [4]1997: 334). U drugu skupinu možemo svrstati primjer *podtisućnik* (s. v. *der Oberistlieutenant*, 10). Za izvedenicu *podtisućnik* u značenju 'potpukovnik' ne nalazimo potvrda u AR-u, a njezino bismo značenje mogli opisati preoblikom: *pod-* + *-tisućnik* → onaj koji je ispod tisućnika. Spomenimo i to da je imenica *tisućnik* zabilježena u AR-u među ostalim u značenju 'zapovjednik nad tisućnijom' (AR XVIII: 348).

f) Prefiks *pred-*

Prefiks *pred-* modificira značenje riječi u 'prethođenje' (Barić i dr. [4]1997: 334). Na našem je uzorku potvrđen primjer *pridstotnik* (s. v. *der Oberlieutenant*, 206). Izvedenica *pridstotnik* u značenju 'onaj koji je u vojsci pred stotnikom' potvrđena je u Akademijinu rječniku samo u jednome primjeru iz 19. stoljeća također u ikavskome liku (AR XI: 503; X: 330) pa je možemo smatrati prvopotvrđenicom.

g) Prefiks *raz-*

U trećem izdanju potvrđen je primjer *rasova* (s. v. *die Pflugsterze*, [3]35). Izvedenicu možemo smatrati hapaksom jer u značenju 'ralo, sprava za oranje' ne nalazimo potvrda, dok je u značenju 'drvo, stablo s dva kraka' potvrđena u ličkome govoru u 19. stoljeću (AR XIII: 160). Prema Skoku imenica je u značenju 'ručice na plugu' nastala od prijedloga *raz-* i osnove *soha* (Skok III: 301), a imenica *soha* potvrđena je u Akademijinu rječniku u značenju 'račvasto drvo' (AR XV: 879).

3. 6. 3. 3. Prefiksalno-sufiksalne tvorenice

Prefiksalno-sufiksalna tvorba je tvorbeni način kojim se na osnovu istovremeno dodaje prefiks i sufiks.[585] Kriterij za razlikovanje od prefiksacije jest da riječ koja stoji desno od prefiksa ne može stajati samostalno. Osim toga, sama preoblika donosi nam informaciju je li

[585] I. Marković, primjerice, takav tvorbeni način naziva cirkumfiksacijom: „Cirkumfiks je … složen i diskontinuiran afiks kojega dijelovi dolaze s lijeve i s desne strane baze (osnove) i ne mogu doći jedan bez drugoga" (2012: 58).

izvedenica nastala sufiksacijom, primjerice: *beznadnik* → onaj koji je bez nade ili → onaj koji je beznadan. U prvome je primjeru riječ o prefiksalno-sufiksalnoj tvorenici (jer se u tvorbenome značenju nalaze i sufiks *-nik*, odnosno 'onaj koji', prefiks *bez-* i imenična osnova *nad-*), a u drugome o sufiksalnoj izvedenici (jer se u tvorbenome značenju nalaze samo sufiks *-ik*, odnosno 'onaj koji' i pridjev *beznadan*).

Prema Barić i dr. neki prefiksi u hrvatskome jeziku sudjeluju samo u prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi, primjerice *bez-*, *izvan-*, *za-* i sl. ([4]1997: 296). Primjeri iz korpusa donose se prvo prema značenjima, a onda i abecednim redom, odnosno prema prefiksima. Prefiksalno-sufiksalne tvorenice potvrđene su u kategoriji imenica koje znače osobu, imenica koje znače predmet ili napravu te u ostalim pojedinačnim značenjima. U prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi imenica na našem su uzorku zabilježeni prefiksi: *b(r)ez-*, *među-*, *ne-*, *na-*, *nad-*, *o-*, *po-*, *pod-*, *u-* i *uz-*.

3. 6. 3. 3. 1. Imenice koje znače osobu

U prefiksalno-sufiksalnim tvorenicama sufiks označuje osobu, dok prefiks modificira značenje. Sve imenice koje znače osobu mogu se opisati preoblikom: *prefiks* + *osnova* + *sufiks* → onaj koji je ono što osnova i prefiks.

a) Prefiks *b(r)ez-* i sufiks *-ac*

Prefiksom *bez-* izriče se odsutnost onoga što je imenovano osnovnom riječju (Barić i dr. [4]1997: 335). U primjeru *brezbožac* (s. v. *der Atheist*, 124) potvrđena je tvorba od prefiksa *b(r)ez-* i sufiksa *-ac*. Stari hrvatski prijedlog *brez* u značenju 'bez' zabilježen je gotovo u svim starim rječnicima (AR I: 631). Sufiks *-ac* sudjeluje u prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi, a imenice se mogu tvoriti i od imenica (Babić [3]2002: 79). Imenica je nastala od prefiksa prijedložnoga podrijetla *brez-*, osnove *bog* i sufiksa *-ac* pričem je na granici morfema došlo do promjene *g* u *ž*. Imenicu bismo mogli opisati preoblikom: *brez-* + *osnova* + *-ac* → onaj koji je bez onoga što znači osnova odnosno: *brez-* + *-bož-* + *-ac* → onaj koji je bez boga. Izvedenica *brezbožac* nije potvrđena u Akademijinu rječniku pa je možemo smatrati Lanosovićevim hapaksom u značenju 'ateist'.

b) Prefiks *na-* i sufiks *nik-*

Imenicu *namisnik* (s. v. *der Papst*, 204)[586] u značenju 'papa, poglavar Rimokatoličke Crkve' možemo opisati preoblikom: *na-* + *-mjes-* + *-nik* → onaj koji je na mjestu koga (Boga).

c) Prefiks *nad-* i sufiks *-nik*

Izvedenice koje znače osobu potvrđene su u primjerima: *nadćudnik* (s. v. *der Sittenlehrer*, 181) u značenju 'popravljač ćudi, koji je kao nad ćudima drugih ljudi', *nadpivnik* (s. v. *der Kellner*, 154), *nadstavnik* (s. v. *der Profoß*, 206) u značenju 'nadstavljenik, nadstojnik'[587] i *nadstojnik* (s. v. *der Vogt*, 192) u značenju 'onaj koji stoji nad kim'. Navedene se tvorenice mogu opisati preoblikom: *nad-* + *osnova* + *-nik* → onaj koji je iznad onoga što označuje osnova. Imenica *nadpivnik* u značenju 'konobar, natkonobar' nije potvrđena u AR-u.

d) Prefiks *nad-* i sufiks *-nica*

*Izvedenica *nadslidnica* (249) zabilježena je u obrascima pisama u primjeru: *Ako je slava nadslidnica zasluženja, morali ste dakle prije mnogih ostalih dostojno imenovani biti.* (249) U Akademijinu rječniku nalazimo potvrdu za riječ *nasljednica* (AR VII: 630) uz imenicu u muškome rodu *nasljednik*, a ne *nadsljednik*. Prijedlog *nad* zabilježen je i u značenju 'kad je što nad čim jer je veće, bolje, najveće' (AR VII: 250). U AR-u ne nalazimo potvrdu za imenicu *sljednica*, nego samo za imenicu *sljednik* (AR XV: 652). Osim toga zabilježen je i primjer *sljedan* u značenju 'onaj koji slijedi' (AR XV: 651). Prema dostupnim podatcima smatramo da je riječ nastala prefiksalno-sufiksalnom tvorbom, a ne mocijskom tvorbom. Preoblika imenice bi glasila: *nad-* + *-slid-* + *-nica* → ona koja slijedi nad kim.

h) Prefiks *u-* i sufiks *-anin*

Prefiksom *u-* tvorena je izvedenica *ukućanin* (s. v. *der Einwohner*, 136), a u Lanosovićevu je rječniku navedena uz izvedenice *pribivalac* i *prišlac*. Imenica *prebivalac* zabilježena je u AR-u u značenju 'onaj koji prebiva' (AR XI: 438). Imenica *prišlac* zapisana je u AR-u u značenju 'stranac' (AR XII: 177). Prema *Njemačko-hrvatskome univerzalnom rječniku*

[586] U rječniku *namisnik božji*.
[587] U Lanosovićevu rječniku dvorječnica *nadstavnik tamničarski*.

(2005: 430) *der Einwohner* može značiti 'stanovnik', ali i rjeđe 'stanar'. Prema Akademijinu je rječniku u značenju 'čovjek koji uz najamninu stanuje u tuđoj kući, stanar' izvedenica *ukućanin* potvrđena tek primjerice u Šuleka te u Broz-Ivekovićevu rječniku u 19. i 20. stoljeću. U značenju 'kućno čeljade, član porodice ili kućanstva' izvedenica *ukućanin* potvrđena je nakon Lanosovića primjerice u A. Tomikovića i J. S. Relkovića (AR XIX: 479). Uzmemo li u obzir oba slučaja, Lanosovićev unos svakako možemo smatrati prvopotvrđenicom.

3. 6. 3. 3. 2. Imenice koje znače predmet ili napravu

a) Prefiks *na-* i sufiks *-anj*

Primjer *nakovanj* (s. v. *der Amboß*, 123) zabilježen je u AR-u u značenju 'gvozdena naprava na kojoj se kuje' od 19. stoljeća u pisanim potvrdama uz napomenu da je u uobičajenoj uporabi u Slavoniji (AR VII: 403). Izvedenica je nastala od predmetka *na-*, osnove *-kov-* i sufiksa *-anj*.

Prefiks *na-* i sufiks *-nik*/*-njak*

Prefiks *na-* oprimjeren je i imenicom *naprsnik* (s. v. *der Brustriem*, $^{3}19^{2}$). Imenica je zapisana u značenju 'dio odijela koji je na prsima' od 19. stoljeća pa se zasada može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom (AR VII: 535). Tvorenica je nastala od imenice *prsa*.

Prefiks *na-* ilustriraju i imenice *naprstnik* (s. v. *der Fingerhut*, $^{3}19^{2}$) i *naprstnjak* (s. v. *Fingerhut, der*, 208^{2}), obje u značenju 'metalna kapica kojom se zaštićuje prst kad se šije'. Sufiks *-njak* slabo je plodan, a može doći, među ostalim, i na imenične osnove (Babić ^{3}2002: 120). Imenica *naprstnjak* zapisana je u AR-u pod natuknicom *napršnjak* (AR VII: 536). Njihovo tvorbeno značenje mogli bismo opisati preoblikama: *na-* + *-prst-* + *-nik* → predmet koji se nosi na prstu i *na-* + *-prst-* + *-njak* → predmet koji se nosi na prstu.

Prefiks *na-* i sufiks *-ak*

I tvorenica *navilak* (s. v. *die Heugabel*, $^{3}38$) nastala je prefiksalno-sufiksalnom tvorbom, a prema dostupnim je podatcima u značenju 'onoliko sijena ili slame koliko stane na vile' zapisana od 19. stoljeća uz napomenu da se govori oko Vinkovaca (AR VII: 742) pa je možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Značenjska bi preoblika glasila: *na-* + *-vil-* + *-ak* → ono što se nosi na vilama.

b) Prefiks *o-* i sufiks *-ak*

U kategoriji odjevnoga predmeta zapisana je i tvorenica *ovratak* (s. v. *Kragen, der,* $^{3}209^{2}$). Nastala je odimeničnom tvorbom, a tvorbeno značenje može se opisati na ovaj način:
o- + *-vrat-* + *-ak* → predmet koji se nosi o vratu.

c) Prefiks *po-*

Prefiks *po-* i sufiks *-ica*

Prefiksalno-sufiksalnom tvorbom nastala je imenica *poudrica* (s. v. *die Eimbel,* 132) zapisana u AR-u u značenju 'muzička sprava, cimbal' (AR XI: 237). Na glagolsku osnovu od glagola *udriti* ili *udariti* dodan je prefiks *po-* i sufiks *-ica.*

Prefiks *po-* i sufiks *-ina*

Za riječ *povrtlina* (s. v. *das Gartengewächs,* $^{3}23$) u značenju 'povrće' ne nalazimo potvrda u AR-u pa imenicu možemo smatrati hapaksom. Tvorenica je nastala odimeničnom tvorbom, a može se opisati preoblikom: *po-* + *-vrt-* + (*-l-)* + *-ina* → ono što raste po vrtu. Spomenimo i to da sufiks *-lina* nije potvrđen u S. Babića, nego samo u množini *-linje* od *raslinje* (^{3}2002: 143, 483, 586). Možemo pretpostaviti da je osnova *vrtal,* imenica zapisana u AR-u u značenju 'vrt' (AR XXI: 553). U prilog činjenici ide i podatak da je za etimologiju izvedenica nastalih od imenice *vrt* važan i latinski deminutiv na *-ŭlus* → *vrtal* (Skok III: 631). Sufiks *-ina* sudjeluje i u prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi, a dolazi i na imenične osnove (Babić ^{3}2002: 252). Prema dostupnim podatcima preoblika imenice *povrtlina* bi glasila: *po-* + *-vrtl-* + *-ina* → ono što raste po vrtu.

Prefiks *po-* i sufiks *-nica*

Primjer *povrtnica* (s. v. *der Rettich,* $^{3}30$) sa značenjem 'rotkva' uz napomenu „jer se sije po vrtovima" zabilježena je u AR-u (AR XI: 297). Tvorbeno bi značenje izvedenice bilo:
po- + *-vrt-* + *-nica* → ono što se sije po vrtu.

d) Prefiks *pod-* i sufiks *-ak*

U korpusu je zapisan i primjer *podglavak* (s. v. *das Polster*, 171) u značenju 'jastuk'. Tvorenicu možemo opisati preoblikom: *pod-* + *-glav-* + *-ak* → predmet koji se stavlja pod glavu / ispod glave. Navedena odimenična tvorenica zabilježena je samo u značenju 'drvo koje se na ognjištu metne poprijeko' (AR X: 226), no ne i u navedenome značenju.

3. 6. 3. 3. 3. Ostala značenja

U kategoriji ostalih značenja potvrđeno je nekoliko primjera.

a) Prefiks *među-* i sufiks *-je*

Prefiks *među-* znači položaj među dijelovima (Barić i dr. [4]1997: 334), a potvrđen je u primjeru *međumorje* (s. v. *die Insel*, 153). Prema dostupnim podatcima tvorenica je Lanosovićeva prvopotvrđenica jer je u AR-u zabilježena u značenju 'zemaljska uzina među dva mora' samo u Stullija (AR VI: 579), a možemo je opisati preoblikom: *među-* + *-mor-* + *-je* → ono što je između više mora.

b) Prefiks *na-* i sufiks *-ica*

Imenica *nadnica* (s. v. *der Lohn*, 160) potvrđena je u Akademijinu rječniku u značenju 'ono tko što uradi, zasluži na dan' (AR VII: 281). Tvorenica je nastala izvođenjem od imenične osnove, a mogli bismo je opisati preoblikom: *na-* + *-dn-* + *-ica* → ono što se uradi, zasluži na dan.

c) Prefiks *nad-* i sufiks *-je*

Prefiks *nad-* zabilježen je u primjeru *nadvečerje* (s. v. *der Vorabend eines Heiligen*, 204) u značenju 'večer uoči blagdana'. Prefiks *nad-* potvrđen je u AR-u u značenju 'prije' (AR VII: 251–252).

d) *Prefiks ne-* i sufiks *-ja*

Prefiks *ne-* zabilježen je u primjeru *nedilja* (22). Tvorenica je nastala od glagola *djelati*, prefiksa *ne-* i sufiksa *-ja*. Glagol *djelati* nastao je od osnove imenice *djelo*, a u AR-u je potvrđen u značenju 'raditi' (AR II: 439). Za imenicu *nedjelja* sa značenjem 'dan kad se ne djela' nalazimo potvrde u AR-u u svim rječnicima (AR VII: 814). Značenje riječi može se opisati preoblikom: *ne-* + *-dil-* + *-ja* → dan kad se ne djela.

e) Prefiks *pod-* i sufiks *-ak*

Prefiks *pod-* i sufiks *-ak* zabilježeni su u kategoriji dijelova tijela u primjeru *podbradak* (s. v. *das Kinn*, 155) u značenju 'ono što je pod bradom'. Imenica je nastala odimeničnom tvorbom od *brada*, a može se opisati preoblikom: *pod-* + *-brad-* + *-ak* → ono što je pod bradom. Imenica je potvrđena od 17. stoljeća, a od leksikografskih potvrda prvo se pojavljuje u Mikalje (AR X: 219).

f) Prefiks *po-*

Prefiks *po-* i sufiks *-je*

Prefiks *po-* zabilježen je u korpusu u nekoliko prefiksalno-sufiksalnih tvorenica. U primjeru *poglavje* (s. v. *das Kapitel*, 154) osnova je imenica *glava*, a pri tvorbi sudjeluju prefiks *po-* i sufiks *-je*. Imenica je potvrđena u AR-u među ostalim sa značenjem 'manji dio u knjizi' od 16. stoljeća (AR X 389). Preoblika bi glasila: *po-* + *-glav-* + *-je* → ono što je podijeljeno po glavama. Osnova je od lat. *caput* – 'glava, poglavlje' (Klaić 2012: 160).[588]

Prefiks *po-* i sufiks *-ak*

Prefiks *po-* zabilježen je i u primjeru *ponediljak* (22). Imenica je potvrđena u AR-u u značenju 'prvi dan po nedjelji' (AR X 737).

Prefiks *po-* i sufiks *-je*

Izvedenica *podušje* (s. v. *das Todenmahl*, $^{3}21^{2}$) zabilježena je u značenju 'milostinja koja se daje za dušu pokojnika' (AR X 341). Nastala je odimeničnom tvorbom od imenice *duša*, prefiksa *po-* i sufiksa *-je*, a može se opisati preoblikom *po-* + *-duš-* + *-je* → ono što se daje po duši. Prijedlog *po-* potvrđen je u značenju 'za' od 16. stoljeća (AR X: 121).

g) Prefiks *uz-* i sufiks *-je*

Za imenicu *uzglavje* (s. v. *das Küssen*, 156) sa značenjem 'jastuk' tvorbeno značenje možemo opisati ovako: *uz-* + *-glav-* + *-je* → ono što je uz glavu. Imenica *glavlje* potvrđena je samo u Stullija u 19. stoljeću isključivo u značenju 'poglavlje' pa smatramo prefiksalno-sufiksalnu tvorbu vjerojatnijom od prefiksalne tvorbe.

[588] V. i AR III: 173.

3. 6. 3. 4. Preobraženice

Preobrazbom smatramo postupak kojim riječi iz jedne vrste riječi prelaze u drugu pričem dobivaju nova gramatička obilježja. Prema I. Markoviću konverzija ili preobrazba je gradba novoga oblika bez promjene oblika i naglaska (2012: 81). Preobrazba riječi u imenicu zove se poimeničenje ili supstantivizacija, a poimeničuju se opisni i odnosni pridjevi (sve po Barić i dr. [4]1997: 300–301). Prema B. Tafra i P. Košutar preobraženice se nazivaju promjenjenicama (2009: 93). Prema M. Horvat i S. Perić Gavrančić preobrazba ili konverzija je „takva tvorba u kojoj nova riječ nastaje prelaskom riječi iz jedne vrste u drugu, pri čemu se mijenjaju njezina morfološka svojstva, sintaktička funkcija, značenje, a katkad i naglasak, dok glasovni sastav ostaje neizmijenjen" (2011: 33).

U korpusu je zabilježen veći broj imenica koje su nastale preobrazbom od pridjeva, a navode se prema značenjskim kategorijama, a potom i prema abecednome redu.

Preobrazba je u Lanosovića potvrđena u kategoriji imena država, naziva blagdana i u općim imenicama.

3. 6. 3. 4. 1. Imena država

U kategoriji imena država potvrđene su imenice nastale od posvojnih pridjeva: *Grčka* (s. v. *das Griechenland*, 145), *Nimačka* (24) i *Talijanska* (s. v. *das Walschland*, 194). Prema Barić i dr. ([4]1997: 181) u imenima zemalja, koja nastaju preobrazbom pridjeva u imenice, pridjev ima značenje imenice, ali zadržava oblik pridjeva.[589] Uz izvedenicu *Grčka* u AR-u je zapisana napomena da se češće koristi kao 'grčka zemlja' (AR III: 397). Navedena izvedenica u uporabi je od 18. stoljeća te je potvrđena u Kavanjina i Kanižlića (AR III: 397). Naziv *Grčka* dolazi iz latinskoga *Graecus* < grč. *Graikoí* – 'ljudi iz Epirusa' (Klaić 2012: 382). Izvedenica *Nimačka* u Akademijinu je rječniku sa značenjem 'zemlja njemačka' potvrđena od 19. stoljeća (ARVIII: 278) pa je možemo smatrati prvopotvrđenicom. Izvedenica *Talijanska* u značenju 'ime zemlji, Italija' potvrđena je samo u Tomikovića nekoliko godina nakon Lanosovića (AR XVIII: 41) pa se tvorenica može također smatrati prvopotvrđenicom. Prema Skoku naziv *Italija* nastao je od učenog klasičnoga latinskoga > talijanski *Italia* (I: 736).

[589] Prema nekim autorima ovi su primjeri mogli nastati i univerbizacijom, odnosno tvorbenim načinom s pomoću kojega se višerječni izrazi preoblikuju u jednu riječ bez promjene značenja (usp. npr. Horvat 2018: 25).

3. 6. 3. 4. 2. Imena blagdana

U imenima blagdana Lanosović se također koristi poimeničenjem pridjeva pri tvorbi naziva blagdana. Prema Barić i dr. ([4]1997: 180–181) imenice nastale od posvojnoga pridjeva u imenima blagdana posve su preobličeni pridjevi koji imaju oblik imenice te se više i ne osjećaju kao pridjevi.

Od posvojnih su pridjeva nastale imenice u primjerima: *Brašančevo* (s. v. *das Fronleichnamsfest*, 203), *Gospojin* (s. v. *die Himmelfahrt Maria*, 204)[590], *Ivanje* (s. v. *das Fest des h. Johannes*, 203), *Josipovo* (s. v. *das Fest des heil. Jozeph*, 203), *Kraljevo* (s. v. *das Fest des h. Stephan, königs*, 204), *Marinje* (s. v. *Maria Lichtmeß*, 203)[591], *Petrovo* (s. v. *das Fest derer heil. Peter und Paul*, 203), *Spasovo* (s. v. *die Himmelfahrt Christi*, 203) i *Stipanovo* (s. v. *das Fest des h. Stephan*, 204).

U trećem su izdanju potvrđeni primjeri: *Antunovo* (s. v. *Antoniustag*, 6), *Fabijanovo* (s. v. *der Tag des heil. Fabian*, 6), *Đurđevo* (77),[592] *Ivanovo* (s. v. *Johannes des Taufers*, 6), *Lovrinčevo* (s. v. *Laurentiustag*, 7), *Lovrinje* (s. v. *Laurentiustag*, 7), *Lučino* (s. v. *Lukastag*, 7), *Mandalinovo* (s. v. *Magdalenastag*, 7), *Martinje* (s. v. *Martinstag*, 7), *Mihoilovo* (s. v. *Michaelstag*, 7), *Miholinje* (s. v. *Michaelstag*, 7), *Nepomučenovo* (s. v. *Johannes von Nepomuck*, 6). Riječ je o imenicama nastalima od pridjeva u značenju npr. 'Petrovo slavlje/proštenje' i sl.

Preobraženica *Antunovo* može se prema dosadašnjim istraživanjima smatrati prvopotvrđenicom jer je u AR-u potvrđena sa značenjem 'dan svetoga Antuna' samo u J. S. Relkovića 1796., godinu nakon što je tiskano treće izdanje slavonske gramatike (AR I: 93). U AR-u nalazimo potvrdu za pridjev *Fabijanov* u jednoj književnoj potvrdi iz 17. stoljeća (AR III: 39), no ne i za ime blagdana. U značenju 'blagdan svetoga Ivana' u AR-u je potvrđena imenica *Ivanje* od 18. stoljeća (AR IV: 103), no ne i imenica *Ivanovo*.[593] U AR-u nije potvrđena ni imenica *Lovrjenčevo*, nego samo pridjev *Lovrjenčev*, ali ne u navedenom značenju (AR VI: 173). Preobraženica *Lovrinje* u značenju 'blagdan svetoga Lovre' nije potvrđena u AR-u. Za imenicu *Mandalijenovo* također ne nalazimo potvrda u AR-u. Preobraženice *Mihojlovo* i *Miholinje* nisu potvrđene u AR-u u značenju 'dan sv. Mihovila', a u AR-u nalazimo potvrde za

[590] U rječniku *Mala* i *Velika Gospoina*.
[591] U rječniku *ovo Svitlo Marinje*.
[592] U koverzacijskome dijelu *Đurđeva*.
[593] Primjeri *Ivanovo* i *Josipovo* zabilježeni su i u Voltića, a prema Horvat i Perić Gavrančić (2011: 36) u navedenim je primjerima evidentna tvorba poimeničenjem posvojnoga pridjeva u srednjem rodu.

imenice *Miholja* i *Miholje* za navedeno značenje (AR VI: 650). Ni imenica *Nepomučenovo* ('blagdan Ivana Nepomuka') nije zabilježena u Akademijinu rječniku. Lanosovićeva preobraženica *Stipanovo* ('blagdan sv. Stjepana') također nije potvrđena u Akademijinu rječniku, ali je potvrđen posvojni pridjev *Stipanov*, dvorječnica *Stjepanj dan* i imenica *Stjepanje* (AR XVI: 587). Dvorječnica *Svi sveti* (s. v. *das Allerheiligen*, 204) nije potvrđena u AR-u u značenju 'blagdan Svih svetih', a pod natuknicom *Sisveti* nalaze se potvrde za značenje 'ime mjesecu listopadu' (AR XV: 73).

3. 6. 3. 4. 3. Opće imenice

Opisni ili posvojni pridjev kao opća imenica mogu biti potpuno preobličeni i imati oblik imenice kao opća imenica (Barić i dr. [4]1997: 180). U kategoriji ostalih značenja potvrđeni su također primjeri poimeničenja pridjeva: *dobro* (s. v. *das Gut*, 146; *die Habe*, 148), *priprost* (s. v. *die Einfalt*, 136) sa značenjem 'prostodušnost', *prosti* (s. v. *der Gemeine*, 206), *sirota* (24) u značenju 'siromah ili sirotan',[594] *slavonski* (223),[595] *stari* (s. v. *die Aeltern*, 122), *večernja* (s. v. *die Vesper*, 191) sa značenjem 'večernja molitva' i *zelen* (s. v. *der Schimmel*, 179). U trećem je izdanju potvrđen primjer *ludi* (s. v. *die Narren*, 182) u značenju 'budale'.

Preobraženicu *ludi* ne nalazimo u AR-u tome liku, nego pod natuknicom *luda* samo kao 'ludo čeljade' (AR VI: 195). Preobraženica *prosti* nije potvrđena u Akademijinu rječniku. Lanosović je navodi u značenju 'prostak'. Primjer *slavonski* zabilježen je pod natuknicom *slavonski* uz naznaku *adv.* u značenju 'u slavonskom jeziku' u potvrdama slavonskih književnika M. A. Relkovića i M. P. Katančića nakon slavonske gramatike (AR XV: 483). Preobraženica *stari* u značenju 'roditelj' potvrđena je u AR-u pod natuknicom *star* kao pridjev (AR XVI: 428). Preobraženica *zelen* u značenju 'zelenika' odnosno 'šimšir' u Akademijinu rječniku potvrđena je u tome značenju pod pridjevom *zelen* (AR XXII: 740).

Iz navedenoga vidimo da su neke preobraženice navedene u AR-u kao imenica, a neke se obrađuju pod pridjevnom natuknicom, što svjedoči o procesu poimeničenja pridjeva.

---

[594] U korpusu uz njemački ekvivalent *ein Armer*.

[595] U konverzacijskome dijelu priručnika: „Među Slavoncem i Nimcem, koji slavonski uči". Više o pridjevu *slavonski* v. poglavlje o pridjevima.

3. 6. 3. 5. Složenice

Slaganje je takav tvorbeni način kojim od osnova dviju ili više riječi nastaje nova riječ, odnosno složenica. Čistim složenicama Babić smatra one riječi čiji je drugi dio samostalna riječ, npr. *bratoubojstvo, jugoistok* i sl. ([3]2002: 45–46). Takav tvorbeni način u literaturi se još naziva i složeno-nesufiksalna tvorba (Barić i dr. [4]1997: 335), dok se prema modelu Horvat i Ramadanović (2012a: 257) takve tvorenice smatraju složenicama u užem smislu (za razliku od složenica nastalih slaganjem kao tvorbenim postupkom).[596] Prema navedenome modelu temeljni je kriterij za razlikovanje složenica i sraslica spojnik -*o*-. Složenicama u užem smislu se smatraju one riječi koje su nastale slaganjem s pomoću spojnika -*o*-, dok se sraslicama smatraju riječi nastale srastanjem bez navedenoga spojnika pričem se sraslice uglavnom mogu rastaviti na dijelove koji tvore sintagmu (sve prema Horvat i Ramadanović 2012a: 257). S druge pak strane, Marković slaganje spojnikom -*o*- smatra interfiksacijom, a spojnik -*o*- naziva interfiksom, ali smatra da imenice tipa *gologlav, brzonog, nogomet* i *ljudožder* nastaju sufiksacijom s pomoću sufiksa -Ø, odnosno supstrakcijom ili tzv. odbijanjem (Marković 2012: 63, 87). Srastanjem smatra postupak kojim od postojećih sintagmi ili ustaljenih kolokacija nastaju nove riječi čiji je rezultat sličan kao u slaganja (Marković 2012: 65).

3. 6. 3. 5. 1. Složenice u užem smislu

U našem će se radu složenicama u užem smislu smatrati one riječi koje su nastale slaganjem pomoću spojnika -*o*- pričem će kriterij za razlikovanje složenica u užem smislu i složeno-sufiksalnih tvorenica biti je li drugi dio tvorenice riječ koja može stajati samostalno (tada govorimo o složenicama u užem smislu) ili je drugi dio složenice riječ koja ne može stajati samostalno (tada govorimo o složeno-sufiksalnim tvorenicama, odnosno o tvorenicama nastalima slaganjem pomoću spojnika -*o*- i dodavanjem sufiksa na drugu osnovu). Osim navedenoga kriterija, temeljni je pokazatelj razdiobe značenjska preoblika tvorenica (usp. Horvat i Ramadanović 2012a: 257). U korpusu je, primjerice, zabilježena imenica *rukotvorac* (s. v. *der Meister*, 163).

Imenica *rukotvorac* zabilježena je u AR-u sa značenjem 'koji tvori što rukama' uz napomenu da je imenica nastala prema glagolu *rukotvoriti* (AR XIV: 295). Uz navedenu

[596] Izvođenje i slaganje dva su tvorbena postupka. Izvođenjem nastaju nove riječi od jedne osnove, dok slaganje obuhvaća sve tvorbene načine kojima nastaju riječi od dviju ili više osnova među kojima je i slaganje u užem smislu (Horvat i Ramadanović 2012a: 255), odnosno složeno-nesufiksalna tvorba (Barić i dr. [4]1997: 335).

imenicu potvrđena je imenica *rukotvor* u značenju 'posao koji se radi rukama' (AR XIV: 295), kao i imenica *tvorac* u značenju 'onaj koji što tvori ili je stvorio' (AR XIX 29). Zbog navedenih bismo činjenica mogli pretpostaviti preobliku: *ruk-* + *-o-* + *tvorac* → tvorac koji radi što rukama, a tako nastalu riječ možemo nazvati složenicom.

Tvorenica *dobročinstvo* ($^{3}26^{2}$) u korpusu je zabilježena uz njemački ekvivalent *die Gutthätigkeit*, dakle u značenju 'osobina onoga koji čini dobro' u kojem je potvrđena i u AR-u (AR II: 520). Budući da Marijana Horvat i Sanja Perić Gavrančić naglašavaju da je „Dragica Malić utvrdila da su prema latinskom uzoru tvorene riječi s prvim sastavnim dijelom *dobro-* (lat. *bene-*) koje su u hrvatskom (književnom) jeziku veoma zastupljene od najstarijih vremena do suvremenosti te da neke od njih dolaze i u staroslavenskom jeziku" (2010: 229), ovu bismo tvorenicu smatrali prevedenicom, a isto smatramo za primjer *dobročestitost* (243) zapisan uz njemački ekvivalent *Wohlergehen* u značenju 'dobrobit, blagostanje' koji nije potvrđen u AR-u.

Složenice u našem korpusu možemo podijeliti na nekoliko skupina s obzirom na tvorbene sastavnice, a redom od najoprimjerenijega do najmanje oprimjerenoga načina:

a) Pridjevna osnova + spojnik *-o-* + imenica

U korpusu su potvrđeni primjeri: *bjelokost* (s. v. *das Helfenbein*, 149), *blagovist* (s. v. *Maria Verkundigung*, 203), *blagovonj* ($^{3}26^{2}$), *mudroskupština* (s. v. *die Universität*, 46), *mudroznanac* (s. v. *der Philosoph*, 171), *mudroznanje* [3a], *nagloželjnost* (s. v. *der Vorwiß*, 192), *svetodanik* (s. v. *der Allmanach*, 123) itd.

Za imenicu *bjelokost* u značenju 'slonova kost' podrazumijevamo tvorbu od dviju osnova: pridjeva *bijel* i imenice *kost* pomoću spojnika *-o-* (usp. Skok I: 154). Preoblika bi glasila: *bjel-* + *-o-* + *kost* → kost koja je bijela.

Tvorenica *blagovonj* u korpusu je navedena uz njemački ekvivalent *der Wohlgeruch*. Budući da u AR-u nalazimo potvrdu za pridjev *blagovonjan* (AR I: 423), no ne i za navedenu imenicu u značenju 'miris'. U AR-u je potvrđena i riječ *vonj* u značenju 'miris' i pridjev *blag* u značenju 'dobar' pa bi preoblika glasila: *blag-* + *-o-* + *vonj* → vonj/miris koji je blag/dobar.

Imenica *mudroskupština* u značenju 'skup, zbor mudrih, učenih ljudi, akademija' zabilježena je u AR-u (VII: 127), kao i riječ *skupština* u značenju 'skup' (AR XV: 380). Tvorbeno značenje riječi može se opisati preoblikom: *mudr-* + *-o-* + *skupština* → skupština mudrih ljudi.

Za imenicu *mudroznanac* u značenju 'mudrac, učenjak' možemo smatrati da je nastala i sufiksalnom tvorbom od pridjeva *mudroznan* koji je potvrđen u AR-u u značenju 'mudar, učen' (VII: 129) i tada bi preoblika glasila: *mudroznan-* + *-ac* → koji je mudroznan, kao i da je nastala tvorbom od dviju osnova *mudr-* + *-o-* + *znanac* → učenjak/znanac o mudrome.

Imenica *svetodanik* zabilježena je u AR-u sa značenjem 'kalendar, knjiga u kojoj su zabilježeni svi dani u godini i koji sveci se svetkuju' (XVII: 224), kao i imenica *danik* u istome značenju (AR II: 267). Značenjska bi preoblika, dakle, glasila: *svet-* + *-o-* + *danik* → danik/kalendar koji sadržava svete.

*Prema Skoku (I: 168) imenica *blagovijest* 'blagdan Utjelovljenja' nastala je kalkiranjem prema grčkom (za lat. *Annuntiatio*). Prema B. Tafra takve se tvorenice nazivaju prevedenicama (2009: 93).

b) Imenična osnova + spojnik *-o-* + imenica

U korpusu su zabilježeni primjeri *glasonosac* (s. v. *der Bothe*, 128), *knjigovezac* (s. v. *der Buchbinder*, ^{3}47), *okotrenuće* (s. v. *der Augenblick*, 124), *ranopaša* (^{3}26^{2}), *svjetoznanac* (s. v. *der Philosoph*, 171) itd.

Imenica *glasonosac* u značenju 'glasonoša' potvrđena je u AR-u od 18. stoljeća (AR III: 161), dok je imenica *nosac* u značenju 'onaj koji nosi' nešto starija (AR VIII: 231). Spomenimo i to da za imenicu *glas* nalazimo potvrdu u značenju 'fama, što ljudi o čemu kažu, pripovijedaju' (AR III: 153). Složenicu možemo opisati preoblikom: *glas* + *-o-* + *nosac* → nosac glasa.

Za tvorenicu *knjigovezac* u značenju 'onaj koji uvezuje knjigu' moramo ispraviti navod u AR-u da je riječ nastala u novije vrijeme te da je prvi put potvrđena u Šulekovu rječniku jer je nalazimo i u Lanosovića te je možemo smatrati prvopotvrđenicom (AR V: 126). Imenica *vezac* zabilježena je u značenju 'onaj koji veže, vezalac, vezač' (AR XX: 789). Značenjska bi preoblika glasila: *knjig-* + *-o-* + *vezac* → vezac knjiga.

Uz njemački je ekvivalent *die Morgenweite* naveden primjer *ranopaša* (^{3}26^{2}). Kako za navedenu tvorenicu ne nalazimo potvrda, a zabilježena je u značenju 'pašnjak na kojem se pase ujutro', a za imenicu *paša* među ostalim nalazimo potvrde za značenje 'pašnjak' (AR IX: 692), za navedenu bi tvorenicu preoblika glasila: *ran-* + *-o* + *paša* → rana paša.

Za izvedenicu *svjetoznanac* u značenju 'znalac svijeta, mudroznanac' nalazimo potvrde u AR-u (XVII: 363), kao i za imenicu *znanac* u značenju 'poznavalac, onaj koji zna što, učenjak, mudrac' (XXIII 47). Značenje imenice *svjetoznanac* može se opisati preoblikom: *svjet-* + *-o-* + *znanac* → znanac (poznavalac) svijeta.

Prvopotvrđenicom se može smatrati primjer *okotrenuće* (s. v. *der Augenblick*, 124) nastao srastanjem imenice *oko* i menice *trenuće* zabilježen u AR-u samo u jednoj književnoj potvrdi iz 1792. godine u značenju 'trenuće oka' (AR VIII: 847. U AR-u je potvrđena i imenica *trenuće* – 'vrijeme koje je potrebno da se trene okom' (AR XVIII: 597).

U korpusu je zabilježeno i vlastito ime *Bogomir* (s. v. *Gottfried*, 202) nastalo od imenice *mir* i imenice *Bog* spojnikom *-o-*. Preoblika bi glasila: *Bog* + *-o-* + *mir* → mir s Bogom.

c) Brojevna osnova + spojnik *-o-* + imenica

U korpusu je zabilježen primjer *prvovićnik* (268). U AR-u za navedenu tvorenicu nalazimo potvrde u značenju 'prvi vijećnik, senator, konzul' (AR XII: 566). Budući da je imenica *vijećnik* zabilježena u AR-u (XX: 857), imenica *prvovićnik* može se opisati preoblikom: *prv-* + *-o-* + *vićnik* → vićnik koji je prvi.

Po istom je tipu tvorena i imenica *prvovlastnik* (s. v. *der General Lieutenant*, 206) potvrđena u AR-u sa značenjem 'koji je glavni zapovjednik' (XII: 566), kao i imenica *vlasnik* u značenju 'zapovjednik' (AR XXI: 179), ali i pridjev *prvovlastan* kao 'koji je glavni po svojemu položaju' (XII: 566). Imenica *prvovlasnik* zabilježena je još od Della Belle, a potom i u potvrdama iz 19. i 20. stoljeća, dok je pridjev *prvovlastan* zabilježen samo u jednoj književnoj potvrdi iz 1794. Prema navedenim podatcima smatramo tvorbu slaganjem vjerojatnijom, a preoblika bi glasila: *prv-* + *-o-* + *vlasnik* → vlasnik koji je prvi.

* Imenica *prvovićništvo* (s. v. *das Bürgermeisteramt*, 346) nije potvrđena u AR-u i može se zasada smatrati Lanosovićevim hapaksom, a njezino se tvorbeno značenje može opisati preoblikom: *prvovićni-* + *-ništvo* → zbor prvovijećnika.

3. 6. 3. 5. 2. Složeno-sufiksalne tvorenice

Složeno-sufiksalna tvorba takav je način tvorbe kojim od dvije tvorbene osnove pomoću spojnika *-o-* i sufiksa na kraju riječi nastaje nova riječ. Babić smatra da takve složenice mogu imati i spojnik *-e-*, ali i nulti sufiks u primjeru *očigled – oči* + ***-ø*** + *-gled-* + *-ø* (^{3}2002: 343).[597] Prema Barić i dr. složeno-sufiksalne tvorenice dijele se na one tvorene nultim sufiksom u drugome dijelu i na one tvorene ostalim sufiksima u drugome dijelu (^{4}1997: 355). B. Tafra složenicama smatra primjere *gornjogradski*, *Zagrebtekstil* i *rak-rana* (2009: 93). I. Marković pak smatra da su navedene tvorenice nastale interfiksacijom, odnosno umetanjem interfiksa (naprimjer *nogomet*, *mladoženja*, *glavobolja*, ali i one s interfiksom *-e-*, *-i-*, *-u-* ili nultim sufiksom, naprimjer *očevid*, *kažiprst*, *bratučed* i *čuvarkuća* (sve prema Marković 2012: 63–64). Prema modelu Horvat i Ramadanović (2012b: 142) složeno-sufiksalnom tvorbom nastaju riječi slaganjem isključivo pomoću spojnika *-o-*.

U korpusu je potvrđen velik broj složeno-sufiksalnih tvorenica. Razvrstat ćemo ih prema sufiksima u drugome dijelu riječi. Sufiksi se navode abecednim redom, kao i primjeri.

a) Sufiks *-ø*

Nulti je sufiks zabilježen u primjerima: *drvocip* (s. v. *die Holzspaltung*, ^{3}26^{2}), *govnovalj* (s. v. *der Käfer*, 154), *gvozdoteg* (s. v. *der Magnet*, 162), *listopad* (^{3}29^{2}), *rukopis* (^{3}26^{2}), *rukovet* (s. v. *der Bund*, 128), *šestoper* (s. v. *die Keule*, 155) i sl.

Uz njemački ekvivalent *der Augustmonat* u korpusu je zabilježena i tvorenica *kolovoz* (^{3}29^{2}). U AR-u je potvrđena u značenju 'naziv 8. mjeseca' uz napomenu da je mjesec tako nazvan jer se poslije žetve vozi žito na kolima s polja (AR V: 215). Preoblika bi navedenoga primjera glasila: *kol-* + *-o-* + *-voz-* + *-ø* → mjesto kud se voze kola.

S popisa ćemo izdvojti i primjer *šestoper* u značenju 'buzdovan sa šest pera' (AR XVII: 560) čija bi preoblika glasila: *šest* + *-o-* + *-per-* + *-ø* → ono što je sa šest pera. Imenica je nastala od brojevne osnove *šest*, spojnika *-o-*, imenične osnove *-per-* i sufiksa *-ø*.

Nulti sufiks sudjeluje i pri tvorbi vlastitih imena slaganjem. U korpusu je potvrđeno nekoliko takvih primjera: *Miroslav* (s. v. *Friderich*, 202), *Bogoslav* (s. v. *Gottlieb*, 202) i sl. Navedeni su primjeri nastali od imeničnih osnova u prvome dijelu te od glagolske osnove *-slav-*

[597] U navedenome primjeru morfem *-ø-* koji dolazi na prvome mjestu jest spojnik, dok je onaj morfem *-ø* na drugome mjestu sufiks.

u drugome, a njihova preoblika bi glasila: *imenična osnova* + *-o-* + *-slav-* + *-ø* → onaj koji slavi mir/Boga.

b) Sufiks *-a*

Sufiks *-a* u složeno-sufiksalnoj tvorbi potvrđen je u primjerima *krvolija* (s. v. *der Thrann*, 189) → onaj koji lije krv i *vinobera* (s. v. *die Weinlese*, 195) → branje grožđa za proizvodnju vina.

c) Sufiks *-ac*

Složenice tvorene sufiksom *-ac* podijelili smo u nekoliko skupina s obzirom na vrstu riječi prvoga dijela složenice.

1. Imenična osnova u prvome dijelu

U korpusu tip složen po obrascu *im.* + *-o-* + *glag.* + *-ac* oprimjeruju tvorenice: *bogoslovac* (s. v. *der Gottesgelehrte*, 145), *domorodac* (s. v. *der Landsmann*, 159), *drvodjelac* (s. v. *der Zimmermann*, 206) itd. Uz navedene primjere u korpusu je zabilježen primjer *zdilolizac* (s. v. *der Schmaroßer*, 179) potvrđen u AR-u u značenju 'čeljade koje rado jede i pije besplatno kod tuđeg stola' (AR XXII: 694). Značenjska bi preoblika glasila: *zdil-* + *-o-* + *-liz-* + *-ac* → onaj koji liže zdjelu. Budući da u AR-u nije potvrđena imenica *lizac*, ne smatramo vjerojatnom preobliku: → lizac zdjele.

2. Pridjevna osnova u prvome dijelu

Navedenu skupinu oprimjeruju tvorenice: *novoselac* ($^{3}26^{2}$), *novovirac* ($^{3}26^{2}$), *samodržac* (s. v. *der Monarch*, $^{3}9$), *sladokusac* (s. v. *der Schmaroßer*, 179), *starovirac* ($^{3}26^{2}$) i sl.

Za složenicu *novoselac*[598] nalazimo potvrde u AR-u sa značenjem 'čovjek koji se skoro, nedavno gdje naselio' (AR VIII: 252). U AR-u je potvrđena i imenica *selac* sa značenjem 'koji

[598] Navodi se uz njemački ekvivalent *ein neuer Ansiedler*.

se seli' (AR XIV: 814). Međutim, vjerojatnijom smatramo preobliku: *nov-* + *-o-* + *-sel-* + *-ac* → onaj koji se nanovo doselio.

U AR-u je zabilježena riječ *samodržac* u značenju 'monarh, samovladalac' (AR XIV: 569), kao i imenica *držac* u značenju 'osoba koja što drži' (AR II: 823). Pretpostavljamo preobliku: *sam-* + *-o-* + *-drž-* + *-ac* → onaj koji sam drži vlast.

3. Prijedložna osnova u prvome dijelu

Tvorenica *Sridozimci* (s. v. *der Tag des heil. Fabian*, [3]6) → koji se slavi sred zime usamljen je primjer složeno-sufiksalne tvorbe sufiksom *-ac* čiji je prvi dio prijedložni.

d) Sufiks *-ja*

U hrvatskome jeziku sufiks *-ja* može sudjelovati i u složeno-sufiksalnoj tvorbi. Najbrojnije su složenice po obrascu *imenična osnova* + *-o-* + *glagolska osnova* + *-ja*. Najčešće takve imenice označuju osobe, a mogu označavati i bolest (sve po Babić [3]2002: 353–354). U našem korpusu potvrđene su imenice sa značenjem bolesti u primjerima *kostobolja* (s. v. *das Zipperlein*, 199) i *rukobolja* (s. v. *das Zipperlein*, 199).

Imenica *rukobolja* nije zabilježena u AR-u. Njezina bi preoblika glasila: *ruk-* + *-o-* + *-bol-* + *-ja* → bolest od koje boli ruka. U AR-u je potvrđen pridjev *rukobolan* u značenju 'onaj koji pripada rukoboli' samo u jednoj književnoj potvrdi iz 1679. (XIV: 289) pa složeno-sufiksalnu tvorbu smatramo vjerojatnijom od sufiksalne.

Imenice koje znače osobu potvrđene su u primjerima *drvodilja* (s. v. *der Zimmermann*, 206), *glasonoša* (s. v. *der Bothe*, 128) i *knjigonoša* (s. v. *der Curier*, 132).

Tvorbeno značenje imenice *glasonoša* potvrđene u AR-u od 17. stoljeća (III: 161) može se opisati preoblikom: *glas-* + *-o-* + *-nos-* + *-ja* → onaj koji nosi glas/vijest uz napomenu da je imenica *glas* zabilježena u značenju 'fama, što se o čemu govori' (III: 153).

Tvorbeno značenje imenice *knjigonoša* zabilježene u AR-u od 15. stoljeća (V: 125) može se opisati preoblikom: *knjig-* + *-o-* + *-nos-* + *-ja* → onaj koji nosi knjige.

e) Sufiks *-je*

Sufiks *-je* u hrvatskome jeziku može sudjelovati i u složeno-sufiksalnoj tvorbi. Najbrojnije su imenice složene po obrascu: *imenična osnova* + *-o-* + *glagolska osnova* + *-je* (Babić [3]2002: 164). U našem korpusu navedeni tip ilustriraju primjeri: *bogoštovje* (s. v. *die Andacht*, 123), *vodokrstje* (s. v. *die heil. drei Könige*, 203) i dr. Imenica *bogoštovje* potvrđena je u AR-u pod natuknicom *bogoštovlje* (I: 500). Tvorbeno se značenje tvorenice može opisati kao: → štovanje Boga

I za imenicu *Vodokrstje* nalazimo potvrdu u AR-u u značenju 'blagdan Bogojavljenja' (XXI: 243), kao i za pridjev *vodokrstan* zabilježen u samo jednoj književnoj potvrdi iz 18. stoljeća (XXI: 243) nastao prema imenici *Vodokrst* također zabilježenoj u AR-u sa značenjem navedenoga blagdana (XXI: 243). Riječ je o blagdanu koji se nekada slavio i kao krštenje Gospodinovo pa bi preoblika glasila: *vod-* + *-o-* + *-krst-* + *-je* → krštenje vodom.

f) Sufiks *-nik*

U hrvatskome jeziku sufiksom *-nik* mogu se tvoriti i složeno-sufiksalne tvorenice koje označuju osobe (Babić [3]2002: 237). Na našem uzorku to oprimjeruju imenice: *dugokapnik* (s. v. *der Granadier*, [3]11), *prvostolnik* (s. v. *der oberste Erzbischof*, 204) i dr.

Za imenicu *dugokapnik* ne nalazimo potvrda u AR-u pa je možemo smatrati hapaksom u značenju 'vojnik određen za bacanje ručnih granata'.[599] Njezina bi preoblika glasila: *dug-* + *-o-* + *-kap-* + *-nik* → onaj koji nosi dugu kapu.

Uz primjer *prvostolnik* (s. v. *der oberste Erzbischof*, 204) zabilježen u AR-u sa značenjem 'koji se nalazi na čelu koje visoke vlasti, dostojanstva ili službe' (XII: 564) potvrđen je i pridjev *prvostolan* sa značenjem 'koji pripada nadbiskupu, katedralan' (XII: 564). Međutim, u AR-u je zabilježen i pridjev *stolan* sa značenjem 'sjedište kakve vlasti, uprave' (XVI: 616), kao i glagol *stolovati* (AR XVI: 621). Osim toga, nalazimo i potvrde za imenicu *stolnik* u više značenja, naprimjer u značenju 'arhimandrit' nalazimo samo Stullijevu rječničku potvrdu iz 19. stoljeća (AR XVI: 620). Prema dostupnim podatcima imenicu bismo mogli opisati na ovaj način: *prv-* + *-o-* + *-stol-* + *-nik* → onaj koji stoluje prvi. U tome slučaju riječ je o složeno-sufiksalnoj tvorbi. Sufiksaciju i slaganje ne smatramo vjerojatnima.

[599] Usp. Klaić (2012: 383) pod natuknicom *grenadir*.

g) Sufiks *-nost*

Imenica *sladoćudnost* (s. v. *die Freundlichkeit*, 21) nije potvrđena u AR-u, kao ni pridjev *sladoćudan*. Stoga tvorenicu *sladoćudnost* možemo smatrati hapaksom u značenju 'druželjubiv', a tvorbeno se značenje riječi može opisati preoblikom: *slad-* + *-o-* + *-ćud-* + *-nost* → osobina onoga koji je slatke ćudi.

h) Sufiks *-stvo*

Sufiks *-stvo* može sudjelovati u složeno-sufiksalnoj tvorbi. Najčešći je tip *im.* + *-o-* + *gl.* + *-stvo*. U korpusu sufiks ilustrira primjer *bogoslovstvo* (14). Imenica *bogoslovstvo* u značenju 'teologija, nauk o Bogu' zabilježen je u AR-u (AR I: 498), kao i imenica *bogoslov* sa značenjem 'teolog' (AR I: 497). Glagol *sloviti* može značiti i 'slaviti' (XV: 594). Prema navedenim podatcima preoblika bi glasila: *bog* + *-o-* + *-slov-* + *-stvo* → nauka koja slavi Boga.

3. 6. 3. 5. 3. Prefiksoidne tvorenice

Prema Siliću i Pranjkoviću prefiksoidom se smatra dio riječi koji se pojavljuje ispred korijena u različitim riječima s istim značenjem, a ponaša se kao prefiks. Prefiksoidi mogu biti podrijetlom iz klasičnih jezika, ali i iz hrvatskoga jezika i oni utvrđuju značenjske skupine imenica (sve prema Silić i Pranjković 2005: 152–153). Barić i dr. prefiksoide nazivaju vezanim leksičkim morfemima ([4]1997: 352). Babić prefiksoide naziva stranim prefiksima ([3]2002: 65). Prema Markoviću prefiksoid je afiksoid koji se pričvršćuje lijevo od baze (2012: 66). Prema B. Tafra tvorba prefiksoidima i sufiksoidima naziva se afiksoidna tvorba (2009: 93). Prema Mihaljević i Ramadanović tvorba prefiksoidnih tvorenica je tvorba kojom se ispred jedne riječi dodaje prefiksoid (2006: 206). Horvat i Ramadanović smatraju prefiksoide punoznačnim vezanim osnovama koje se pri tvorbi dodaju ispred osnove ili riječi i tvore novu tvorenicu (2012b: 203).

Na našem se uzorku potvrđeni primjeri mogu podijeliti na tvorbu stranim i domaćim prefiksoidima.

a) Domaći prefiksoidi

U Lanosovićevu je tekstu potvrđen domaći prefiksoid *polu-* u primjeru *polububanj* (s. v. *die Eimbel*, 132).[600]

Prefiksoid *pol-* ilustrira primjer *polnoćnica* (s. v. *die Metten*, 163), a potvrđen je u AR-u sa značenjem 'polnoćka' samo u jednoj potvrdi iz 19. stoljeća (AR X: 605) pa se riječ može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. U AR-u je potvrđena riječ *noćnica* u značenju 'noćna molitva ili crkvena služba' (AR VIII: 219).

b) Strani prefiksoidi

U trećem izdanju potvrđen je primjer *arkipop* (s. v. *der Erzpriester*, ^{3}8).[601]

Potvrđen je i prefiksoid *proto-* u primjeru *protopop* (s. v. *der Erzpriester*, 204). *Protopop* je imenica potvrđena u značenju 'prvi među popovima' u AR-u (XII: 459).

3. 6. 3. 5. 4. Sufiksoidne tvorenice

Sufiksoidna je tvorba potvrđena u primjeru *virnopis* (s. v. *die Losung*, 160) znači 'pismena potvrda' (AR XXI: 94), a njezina preoblika glasi: *virno* + *-pis-* + *-ø* → spis koji vjerno piše o čemu.

3. 6. 3. 5. 5. Sraslice

Prema Barić i dr. srastanje je takav tvorbeni način pri kojem najmanje dvije osnovne riječi srastaju u novu riječ, a za sraslice je bitno da su po morfološkoj strukturi istovjetne skupovima riječi na osnovi kojih su tvorene (^{4}1997: 298). Horvat i Ramadanović smatraju da poredak sastavnica ne mora nužno biti isti kao u ishodišnoj sintagmi, ali je bitno to da su u jednu riječ srasli dijelovi. Srastanje je prema njima „spajanje bez spojnika *-o-* dviju sastavnica od kojih prva može biti ili osnova ili riječ, a druga je nužno riječ" (2012b: 142, 144–145).

U korpusu je potvrđena sraslica *stražmeštar* (s. v. *der Feldwebel*, 206)[602] u značenju 'zapovjednik straže' (AR XVI: 706). Imenica *meštar* zabilježena je u AR-u sa značenjem

[600] Domaći prefiksoid *polu-* bilježe i Silić i Pranjković (2005: 159).
[601] Navedene prefiksoide Babić smatra stranim prefiksima (^{3}2002: 375).
[602] U trećem izdanju potvrđena je u liku *sražameštar* (s. v. *der Feldwebel*, 11).

'načelnik, nadstojnik nad čime' (VI: 617), a imenica *straž* sa značenjem 'stražar' (XVI: 691). Prema novijim istraživanjima riječ je o Tadijanovićevoj prvopotvrđenici (Horvat i Ramadanović 2012a: 273).

3. 6. 3. 5. 6. Srašteno-sufiksalne tvorenice

Prema Mihaljević i Ramadanović „srašteno-sufiksalna tvorba je tvorba u kojoj istodobno sudjeluju dva tvorbena načina, srastanje i sufiksacija. Tako nastala tvorenica naziva se srašteno-sufiksalnom tvorenicom" (2006: 205). Prema navedenoj definiciji prvi bi dio riječi bio riječ koja može stajati samostalno, dok drugi dio ne može.

Na našem je uzorku zabilježeno nekoliko primjera koji se obrađuju prema sufiksima.

a) Sufiks -*ø*

Prema S. Babiću takav tip sraslica su složenice tvorene spojnikom -*o*- i sufiksom -*ø* ([3]2002: 342). Takav tip tvorenica I. Marković smatra složenicama nastalima interfiksacijom, naprimjer *goloruk*, *nogomet* i sl. (2012: 63).

Sraslica *očigled* (s. v. *die Gegenwart*, 143) sa značenjem 'gledanje očima' (AR VIII: 517) nastala je srastanjem imenice *oči*, glagolske osnove *gled*- i nultoga sufiksa.

b) Sufiks -*ac*

U primjeru *neznabožac* (s. v. *der Hend*, 150) sa značenjem 'onaj koji ne zna za Boga' (AR VIII: 154) preoblika bi glasila: *ne* + *zna* + -*bož*- + -*ac* → onaj koji ne zna boga.

c) Sufiks -*ja*

Navedenim je sufiksom tvorena srašteno-sufiksalna tvorenica *sjenokoša* (s. v. *die Wiese*, [3]38) u značenju 'livada na kojoj se kosi trava za sijeno' (AR XV: 161). Budući da za imenicu *koša* nema potvrda sa značenjem 'livada' (AR V: 381), smatramo da je riječ nastala ovim tvorbenim načinom.

d) Sufiks -*je*

Imenica *blagodarje* [2] u značenju 'blagodat, milost' (AR I 405) može se opisati preoblikom: *blago* + *-dar-* + *-je* → blago koje se daruje. Osim toga, moguća je i preoblika: → *blago* + *darje* pa bi prema tome riječ mogla biti i sraslica.

e) Sufiks *-stvo*

U AR-u je tvorenica *blagodarstvo* (s. v. *die Huld*, 150) zabilježena u značenju 'milost kojom se rado daruje dobro drugomu' (I: 406), a možemo je opisati preoblikom: *blago* + *-dar-* + *-stvo* → osobina onoga koji daruje blago.

Zaključak

Pri istraživanju imenica potvrdili smo polaznu hipotezu da je sufiksalna tvorba u imenica najplodnija. U poglavlju o sufiksalnoj tvorbi dokazali smo da su imenice koje znače vršitelja radnje najoprimjerenija značenjska skupina. Pri istraživanju mocijske tvorbe imenica dokazali smo polaznu hipotezu da je mocijska tvorba zabilježena pri tvorbi osoba i životinja.

U poglavlju o mislenim imenicama potvrdili smo polaznu hipotezu da je u spomenutoj značenjskoj kategoriji plodnija tvorba od pridjeva.

Dokazali smo da je prefiksalna tvorba slabo plodan način pri tvorbi imenica, kao i da Lanosović nije upotrebljavao prefiksoidnu i sufiksoidnu tvorbu.

3. 6. 4. Pridjevi

3. 6. 4. 1. Sufiksalne tvorenice

Već je rečeno na početku da je sufiksalna tvorba najplodniji način u hrvatskome jeziku, a tako je i s pridjevima (Barić i dr. [4]1997: 357). Sufiksalnom je tvorbom tvoren najveći broj pridjeva u Lanosovićevoj gramatici. Tvorba se uglavnom podudara s tvorbom pridjeva u hrvatskom standardnom jeziku uz nekoliko iznimaka. Primjere smo podijelili prema sufiksima abecednim redom.

3. 6. 4. 1. 1. Opisni pridjevi

Opisne pridjeve možemo podijeliti s obzirom na značenjske kategorije u dvije velike skupine: pridjevi s općim značenjem i pridjevi s posebnim značenjem.

3. 6. 4. 1. 1. 1. Opisni pridjevi s općim značenjem

Opisni su pridjevi s općim značenjem tvoreni najčešće sufiksima: *-ak*, *-an*, *-av*, **-eljan*, *-en*, *-it*, *-jan*, **-jat*, *-ok*, *-ovan* i *-ovit*.

a) Sufiks *-ak*

Sufiks *-ak* potvrđen je u nekoliko primjera s općim značenjem.

- Tvorba od imenica

Odimeničnom su tvorbom nastali primjeri: *gorak* (s. v. *bitter*, 129), *nizak* (s. v. *niedrig*, 167), *sladak* (s. v. *süß*, 184) itd. Uglavnom se mogu opisati preoblikom: *osnova* + *-ak* → koji je pun onoga što znači osnova. Pridjev *nizak* nastao je od imenice *niz* – 'nisko mjesto, nizina' (AR VIII: 204).

- Tvorba od glagola

Odglagolskom su tvorbom nastali primjeri: *kripak* (s. v. *kräftig*, 157) i *težak* (s. v. *schwer*, 184). Mogu se opisati preoblikom: *glagolska osnova* + *-ak* → onaj koji + pz.

- Tvorba od brojeva

Od brojevne je osnove nastao pridjev *jednak* (s. v. *gleich*, 146). Pridjev *jednak* može se opisati preoblikom: *jedn-* + *-ak* → koji je kao jedan.

b) Sufiks *-an*

U našem je korpusu sufiks *-an* najplodniji.

- Tvorba od imenica

Odimenična je tvorba najzastupljenija na našem uzorku. Zbog velikoga broja primjera navest ćemo samo neke: *bidan* (s. v. *elend*, ^{3}16) 'koji živi u bijedi', *blagodatan* (s. v. *freyebig*, ^{3}208^{2}), *bisan* (s. v. *toll*, 190) 'koji je pun bijesa', *bludan* (s. v. *uippig*, ^{3}214^{2}) 'koji je sklon bludu', *bolestan* (*krank*, 157) 'koji ima bolest', *čudan* (s. v. *wunderlich*, 196) 'koji je pun čuda', *dičan* (s. v. *anständig*, 124) 'koji je pun dike', *dostojan* (s. v. *vortreflich*, 192; *würdig*, 196), *gadan* (s. v. *garstig*, 146) 'koji uzrokuje gad', *grozan* (s. v. *entsetzlich*, ^{3}207^{2}) 'koji je s grozom', *ladan* (s. v. *kalt*, 157) 'koji je ugodno studen', *koristan* (s. v. *nützlich*, 167) 'koji čini ili daje korist', *krasan* (s. v. *schön*, 184) 'koji u sebi ima krasu', *kripostan* (s. v. *tugendhaft*, 190) 'u kojega ima kreposti', *krupan* (s. v. *dick*, 134), *miran* (s. v. *friedlich*, 141; *zahm*, 199) 'koji je ljubitelj mira', *moćan* (s. v. *mächtig*, ^{3}211^{2}) 'onaj koji ima moć', *naučan* (s. v. *gelehrt*, 146) 'koji je učen', *obziran* (s. v. *achtsam*, 124) 'koji je oprezan', *pametan* (s. v. *bernünftig*, ^{3}215^{2}) 'koji je razuman', *potreban* (s. v. *dürstig*, 134) 'onaj koji je od potrebe', *radostan* (s. v. *freudig*, 141) 'veseo, ugodan', *raskošan* (211) 'koji je pun raskoši',[603] *razboran* (s. v. *beredt*, ^{3}128), *razgovoran* (s. v. *beredt*, ^{3}128) 'koji rado i lijepo govori', *sličan* (s. v. *aehnlich*, 124) 'koji je kao nečija slika, nalik', *snažan* (s. v. *sauber*, ^{3}18) 'koji ima snagu', *sočan* (s. v. *saftig*, 183) 'onaj u kome ima soka', *sumoran* (s. v. *traurig*, ^{3}214^{2}) 'koji u sebi nosi sumor, tugu' , *tužan* (s. v. *traurig*, 190) 'koji je obuzet tugom', *udan* (^{3}223^{2}), *ugodan* (s. v. *annehmlich*, 124) 'koji u sebi nosi ugodu, mio, ljubak', *uresan* (s. v. *zierlich*, ^{3}216^{2}) 'koji je kićen', *viran* (s. v. *treu*, 190) 'koji je pun vjere', *vlažan* (s. v. *feucht*, 141) 'koji je pun vlage', *zavadan* (s. v. *zänkisch*, ^{3}216^{2}), *žalostan* (s. v. *traurig*, 190) 'koji je sklon žalosti', *žedan* (s. v. *durstig*, 134) 'koji trpi žeđ', *životan* (s. v. *lebhaft*, 160) 'živahan'. Svi navedeni pridjevi mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-an* → koji je ono što označuje osnova.

Većina se navedenih pridjeva može opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-an* → koji je pun onoga što označuje imenica u genitivu. U tu se skupinu mogu svrstati primjeri: *bidan*, *blagodatan*, *bisan*, *bolestan*, *čudan*, *dostojan*, *grozan*, *hladan*, *krasan*, *kripostan*, *miran*, *obziran*, *snažan*, *tužan*, *vjeran*, *vlažan*, *žalostan, životan* i sl.

Neki se od pridjeva mogu opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-an* → koji je sklon onomu što označuje imenica u dativu. U tu se skupinu mogu svrstati pridjevi: *bludan*, *razgovoran*, *zavadan* itd.

[603] U rječniku: „Ima… raskošnih dolinah…”

S popisa ćemo izdvojiti pridjev *blagodatan* u značenju 'onaj koji dobro čini komu'. U AR-u je potvrđen tek od 19. stoljeća (AR I: 407) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvopotvrđenicom.

Uz pridjev *krupan* 'koji se sastoji od čestica koje nisu posve malene' (AR V: 675), u AR-u je potvrđen i glagol *krupiti* ('padati kao krupa, grad') (V: 677) i imenica *krup* – 'sitni grud što pada zimi' (V: 674).

*Zbog općega značenja sufiksa *-an* i zbog nekoliko zajedničkih osnova, kadšto je teško odrediti je li osnova imenična ili glagolska. Pridjev *vjeran*, primjerice, može imati dvostruku preobliku: *viran* → koji vjeruje i: → koji čini po vjeri. U prvome je slučaju riječ o glagolskoj, a u drugome o imeničnoj osnovi.

- Tvorba od glagola

Tvorba od glagola manje je plodna, a oprimjeruju je pridjevi: *dvoran* (s. v. *dienstfertig*, 134) 'koji je uslužan', *okretan* (s. v. *hurtig*, 151) 'onaj koji se okreće', *porušan* (*die Trauer*, 189)[604], *pripričan* (s. v. *quer*, 173), *prijatan* (s. v. *lieblich*, 160) 'onaj koji prija', *umoran* (s. v. *müde*, 164), *uredan* (s. v. *ordentlich*, 169), *vridan* (s. v. *vortrefflich*,192) 'onaj koji vrijedi', *zamašan* (s. v. *stark*, 213[2]), *zučan* (s. v. *schallend*, 213[2]).

Neki se od navedenih pridjeva mogu opisati preoblikom: *glagolska osnova* + *-an* → onaj koji + pz. U tu se skupinu može pribrojiti i pridjev *dvoran*.

Pridjev *porušan* u značenju 'žalostan' potvrđen je samo u jednoj književnoj potvrdi iz 1785. godine te u 19. stoljeću u Stullijevu rječniku (AR X: 885) pa ga možemo smatrati prvopotvrđenicom. Iako je u AR-u naveden uz napomenu da je tamnoga postanja, može se dovesti u vezu s glagolom *porušiti* nastalim od prefiksa *po-* i glagola *rušiti* u značenju 'učiniti da tko obuče crninu' navedenim pod natuknicom *2. porušiti* (X: 886). Preoblika pridjeva bi glasila: *porušan* → kojega je tko porušio.

Pridjev *pripričan* – 'popriječan' (AR XI: 681) dovodi se u vezu s glagolom *prepriječati* potvrđenom u AR-u sa značenjem 'stavljati što prepriječno' (AR XI: 681).

[604] U rječniku navedeno kao dvorječnica *ova porušna haljina* (s. v. *das Trauerkleid*).

*Posebna su skupina od navedenih pridjevi s mogućom dvostrukom preoblikom. Pridjev *okretan* može se opisati preoblikom: *okretan* → onaj koji se brzo okreće i: → onaj koji je sklon okretu. Prva bi preoblika značila da je pridjev nastao odglagolskom tvorbom, a druga da je pridjev nastao od imenice *okret*.

Pridjev *umoran* može se opisati dvostrukom preoblikom: *umoran*→ koji se umorio i → koji je sklon umoru.

Dvostrukom se preoblikom može opisati i pridjev *vridan*: *vridan* → onaj koji vrijedi i → onaj koji nosi vrijednost.

U tu se skupinu može pribrojiti i pridjev *zamašan* ('jak') koji je mogao nastati od imenice *zamah* ili od glagola *zamahnuti* (AR XXII: 118, 119).

Pridjev *zučan* – 'zvučan' ()AR XXIII: 144) mogao je nastati od imenice *zuk* ili od glagola *zučati* – 'zvučati' (AR XXIII: 144).

- Tvorba od pridjeva

Tvorba od pridjeva najslabije je plodna, a oprimjeruju je pridjevi: *mekan* (s. v. *weich*, 192), *milostivan* (*gnädig*, 146) – 'koji je pun milosti', *siguran* (s. v. *sicher*, 184) – 'pouzdan' i *udan* (223[2]).

Od pridjeva *mek* ('koji se ugiblje pod pritiskom') nastao je pridjev *mekan* – 'isto što mek' (AR VI: 589).

Pridjev *siguran* ('pozdan, stalan') nastao je od pridjeva *sigur* potvrđenoga u AR-u u značenju 'siguran' (XIV: 906).

Pridjev *udan* ('loš, nevrijedan') nastao je od pridjeva *hudan*, a pridjev *hudan* od pridjeva *hud* – 'bijedan, jadan' (AR III: 716, 723). Prema Skoku pridjev *hud* praslavenski je i sveslavenski pridjev koji može, među ostalim, značiti 'zao, loš' = *ud* (I: 692).[605]

*Kadšto je teško odrediti je li pridjev nastao od pridjeva ili od imenice. Takav je primjer pridjev *priprostan* (s. v. *schlecht*, 183) u značenju 'loš'. U AR-u nalazimo potvrde za imenicu *preprost* u značenju 'duševna prostota', kao i za pridjev *preprost* sa značenjem 'suviše prost,

[605] U korpusu: *Ja od moje strane uzmem štogod malo iz jutra proti udnomu zraku*.

običan' (XI: 684). Pridjev se prema dostupnim podatcima može opisati dvostrukom preoblikom: *imenična osnova* + *-an* → 'onaj koji je ono što označuje osnova' ili *pridjevna osnova* + *-an* → 'onaj koji je ono što označuje osnova'.

c) Sufiks *-av*

Opće pridjevno značenje u hrvatskome jeziku mogu imati i izvedenice izvedene sufiksom *-av* od glagolskih osnova (Babić ^{3}2002: 465). Iako se uglavnom izvode od neprefigiranih glagola, u našem su korpusu potvrđeni i prefigirani. Na našem su uzorku potvrđeni pridjevi: *mrdav* (s. v. *tändelhaft,* 192) i *pomanjkav* (s. v. *fehlerhaft,* ^{3}208^{2}). Njihovo se tvorbeno značenje može opisati preoblikom: *pridjevna osnova* + *-av* → onaj koji (se) + pz.

U Akademijinu je rječniku pridjev *mrdav* sa značenjem 'onaj koji mrda, šeprtlji' zabilježen samo u jednoj književnoj potvrdi u P. Hektorovića (VII: 53).

Pridjev *pomanjakav* u značenju 'kojemu što nedostaje' nije potvrđen u AR-u.

d) *Sufiks *-eljan*

Sufiks *-eljan* nije potvrđen u Babića, a u našem je korpusu zabilježen samo u dvjema Lanosovićevim individualnim tvorbama nastalima odglagolskom tvorbom.

Prvi je primjer pridjev *gasiteljan* (^{3}13^{2}) 'koji treba gasiti' u korpusu zabilježen uz njemački ekvivalent *zum löschen,* a u AR-u potvrđen samo u Stullijevu rječniku u 19. stoljeću uz napomenu „nepouzdano" (III: 110) pa se pridjev zasada može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

Primjer *gaziteljan* (^{3}13^{2}) 'koji treba gaziti', u korpusu je naveden uz njemački ekvivalent *zum durchwaden* i uz mađarski *gázolni*. U *Njemačkome-hrvatskome univerzalnom rječniku* glagol *durchwaten* potvrđen je u značenju 'gaziti, gacati' (Hansen-Kokoruš i dr. 2005: 386). U AR-u ne nalazimo potvrda pa se pridjev *gaziteljan* može smatrati hapaksom u značenju 'koji treba gaziti'.

Navedeni se pridjevi mogu opisati preoblikom: *glagolska osnova* + *-an* → onaj koji + pz.

e) Sufiks *-en*

Pridjeva s općim značenjem u hrvatskome jeziku tvorenih sufiksom *-en* ima izvedenih od imenica i pridjeva U odimeničnoj je tvorbi sufiks plodan, dok u otpridjevnoj tvorbi nije plodan (sve prema Babić [3]2002: 463).

Odimeničnom su tvorbom nastali primjeri: *himben* (s. v. *falsch*, 141) – 'koji pripada himbi, lažan', *ognjen* (s. v. *feurig*, 141) – 'koji je pun ognja', *studen* (s. v. *kalt*, 157) – 'hladan, leden', *sumnjen* (s. v. *verdächtig*, [3]215[2]) – 'koji je u sumnji', *šaren* (s. v. *bunt*, 129) – 'koji je pun šara', *vatren* (s. v. *feurig*, 141) – 'koji je pun vatre' itd. Navedene se tvorenice mogu opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-en* → koji ima ono što označuje osnova.

f) Sufiks *-it*

Sufiksom *-it* pridjevi potvrđeni u korpusu tvoreni su pretežito od imenica, a usamljen je primjer tvorbe od glagola.

➢ Tvorba od imenica

Odimeničnom su tvorbom nastali pridjevi: *čestit* (s. v. *glücklich*, 146), *istinit* (s. v. *redlich*, 175; *wahr*, 196), *očit* (271), *osobit* (247), *plemenit* (259),[606] *ponosit* (s. v. *stolz*, 184), *potrebit* (s. v. *dürstig*, 134), *različit* (224), *skrovit* (s. v. *heimlich*, 151), *uzorit* (s. v. *ansehnlich*, 124) i dr.

Preoblika bi većine navedenih pridjeva glasila i: *pridjevna osnova* + *-it* → koji je pun onoga što označuje osnova. Tom se preoblikom mogu opisati pridjevi: *istinit*, *ponosit*, *potrebit*, *različit* i *uzorit*.

Neki od pridjeva nose pojedinačna značenja. Pridjev *očit* može se opisati preoblikom: *očit* → onaj koji se očima vidi. Pridjev *osobit* može se opisati preoblikom: *osobit* → koji je kao u (jedne) osobe. Od imenice *skrov* u značenju 'skrovito mjesto' (AR XV: 340) nastao je pridjev *skrovit* sa značenjem 'skriven'.

➢ Tvorba od glagola

Odglagolskom je tvorbom nastao pridjev *srdit* (s. v. *zornig*, 200), a može se opisati preoblikom: *srdit* → koji se srdi.

[606] U korpusu: *...a odića tvoja i hrana plemenitom pokoljenju podobna bijaše*.

g) Sufiks *-jan*

Sufiks *-jan* u našem je korpusu zapisan u primjerima: *osinjan* (s. v. *schatticht,* $^{3}213^{2}$) i *svečan* ($^{3}71$).[607]

Izvedenica *osinjan* nastala je od imenične osnove *osin-* i sufiksa *-jan*. Za izvedenicu ne nalazimo potvrda u značenju 'sjenovit, hladovit'.

Izvedenica *svečan* potvrđena je u AR-u u sa značenjem 'koji pripada svecu ili njegovu blagdanu, prazničan' (XVII: 158), a nastala je od pridjeva *svet* i sufiksa *-jan*.

h) *Sufiks *-jat*

Usamljen je primjer s nepotvrđenim sufiksom u hrvatskome jeziku pridjev *krnjat* (s. v. *gestimmelt,* $^{3}208^{2}$). Za hapaks *krnjat* u značenju 'koji je krn, bez udova' ne nalazimo potvrda u AR-u. Pretpostavljamo da je nastao od pridjeva *krn* – 'koji je kljast' (AR V: 603) jer je uz navedeni njemački ekvivalent naveden i mađarski ekvivalent *béna* koji je potvrđen u *Mađarsko-hrvatskome rječniku* u značenju 'bogalj' (Sučević Međeral i dr. 2013: 78). Pridjev je nastao otpridjevnom tvorbom i može se opisati preoblikom: *krn* + *-jat* → koji je kao krn.

i) Sufiks *-ok*

Općega je opisnoga značenja i sufiks *-ok* potvrđen u primjerima: *dubok* (s. v. *tief,* 190), *širok* (s. v. *breit,* 129), *visok* (28), *žestok* (s. v. *grausam,* 147; *streng,* 184) i dr.

j) Sufiks *-ovan*

Sufiks *-ovan* na našem je uzorku potvrđen u primjeru *slikovan* (s. v. *gemalet,* $^{3}208^{2}$). Spomenuta je izvedenica u AR-u zabilježena sa značenjem 'slikarski' samo u rječnicima (AR XV: 530), a nastala je odimeničnom tvorbom od osnove *slik-*.

k) Sufiks *-ovit*

[607] U pismima *dan svečani*.

Sufiksom *-ovit* tvoreni su pridjevi koji znače obilje: *glasovit* (s. v. *ansehnlich*, 124), *jidovit* (s. v. *giftig*, 146), *klasovit* (s. v. *viele Aehre habend*, $^{3}14^{2}$), *strahovit* (s. v. *rauh*, 175) i sl. Pridjevi su tvoreni odimeničnom tvorbom, a većina se navedenih pridjeva može opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-ovit* → koji je pun onoga što označuje osnova. Od imenice *jed* sa značenjem 'otrov' (AR IV: 507) nastao je pridjev *jedovit* (AR IV: 559).

3. 6. 4. 1. 1. 2. Pridjevi koji znače mogućnost

Mogućnost u našem korpusu označuju sufiksi: *-ak*, *-iv*, *-ljiv* i **-otljiv*.

a) Sufiks *-ak*

Nekoliko je pridjeva izvedeno sufiksom *-ak*, a značenje im se može opisati preoblikom: → koji se može (lako) inf. Navedenu preobliku oprimjeruju pridjevi: *gladak* (s. v. *platt*, 172), *krotak* (s. v. *sanftmüthig*, 183), *mrzak* (s. v. *häßlich*, 151), *sklizak* (s. v. *schlüpferig*, 183) itd.

b) Sufiks *-iv*

U korpusu je potvrđena tvorba od svršenih glagola u primjerima *dohitiv* (s. v. *vornehm*, 192) – 'koji se može dohvatiti' i *obliziv* (s. v. *leckerhaft*, $^{3}210^{2}$). Pridjev *obliziv* možemo smatrati Lanosovićevim hapaksom u značenju 'ukusan, koji izaziva oblizivanje' jer nije potvrđen u AR-u.

c) Sufiks *-ljiv*

Pridjevi koji znače mogućnost mogu se tvoriti sufiksom *-ljiv* od glagolskih osnova svih glagolskih vrsta i od svršenoga i nesvršenoga vida u hrvatskome jeziku (Babić ^{3}2002: 474). U našem su korpusu zabilježeni primjeri: *dosadljiv* (s. v. *ueberdrüßig*, 192), *ganutljiv/ganljiv* (s. v. *beweglich*, 129), *mučljiv* (s. v. *leidensfähig*, $^{3}210^{2}$), *smutljiv* (s. v. *rebellisch*, 175), *radljiv* (s. v. *arbeitsam*, ^{3}15), *stidljiv* (s. v. *blöd*, 129), *svadljiv* (s. v. *zänkisch*, $^{3}216^{2}$), *trpljiv* (s. v. *leidensfähig*, $^{3}210^{2}$), *varljiv* (s. v. *falsch*, 141) itd. Pridjevi *dosadljiv*, *radljiv*, *smutljiv*, *svadljiv* i *varljiv* mogu se opisati dvostrukom preoblikom: *pridjevna osnova* → koji je sklon onomu što označuje pridjev u osnovi ili: → koji se rado + pz / koji može + pz. Naprimjer *varljiv* → koji je sklon varanju ili: → koji rado vara. U prvome je slučaju riječ o pridjevima koji izriču

opskrbljenost, a u drugome pridjevi koji izriču mogućnost. Hapaksom možemo smatrati pridjev *ganljiv* ('koji može ganuti') jer nije zabilježen u AR-u.

d) *Sufiks -*otljiv*

*Odglagolskom je tvorbom nastao i pridjev *sipotljiv* (s. v. *dämpficht*, 134) u značenju 'koji ne može disati'. U AR-u je potvrđen samo u Voltićevu rječniku (XV: 50) pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Prema Skoku pridjev je nastao od glagola *sipati* – 'teško disati' (III: 241). Sufiks -*otljiv* nije zabilježen u Babića.

3. 6. 4. 1. 1. 3. Pridjevi koji znače opskrbljenost i obilje

Pridjevi koji znače opskrbljenost i obilje tvoreni su sufiksima: *-*ačast*, -*ast*, -*at*, -*av*, -*evit*, -*iv* i -*ljiv*. Preoblika bi takvih pridjeva glasila: *osnova* + *sufiks* → koji ima puno onoga što znači osnova.

a) *Sufiks -*ačast*

Značenje ospkrbljenosti nosi pridjev *božuračast* (s. v. *voll Wasserblassen*, $^{3}215^{2}$). Izvedenica *božuračast* iz trećega izdanja nastala je dodavanjem sufiksa -*ačast* na stranu osnovu pričem valja reći da sufiks nije zabilježen u Babića. Od arap. *busur* – biljka iz porodice žabnjača nastala je imenica *božur* (Klaić 2012: 191). Pridjev *božuračast* možemo smatrati hapaksom u značenju 'koji je pun božura' jer nije zabilježena u AR-u.

b) Sufiks -*ast*

U našim primjerima sufiksom -*ast* tvoreni su primjeri: *bradast* (s. v. *bärtig*, 128) – 'koji ima bradu', *cvitast* (s. v. *blumicht*, 129) – 'koji je okićen cvijećem', *kosast* (s. v. *haaricht*, 151) – 'koji je duge i guste kose', *mesast* (s. v. *fleischig*, $^{3}208^{2}$) – 'koji je pun mesa', *nogast* ($^{3}20^{2}$) – 'koji ima veliku nogu',[608] *osjenast* (s. v. *schattenreich*, $^{3}20^{2}$), *sinast* (s. v. *schatticht*, $^{3}213^{2}$) – 'koji je pun sjene', *šumast* (s. v. *waldicht*, $^{3}216^{2}$) – 'koji je pun šume', *trnast* (s. v. *dornicht*, 134) – 'koji je pun trnova po sebi' i dr. Primjer *nogast* navodi se kao bliskoznačnica uz riječ *nogat*. Pridjev *nogast* može se smatrati prvopotvrđenicom jer je potvrđena samo u Stullijevu rječniku

[608] U korpusu uz njemački ekvivalent *großfüssig*.

početkom 19. stoljeća (AR VIII: 223). Primjer *cvitast* potvrđen je u AR-u tek od 19. stoljeća u značenju 'okićen cvijećem' pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Hapaksom zasada možemo smatrati pridjev *osjenast* u značenju 'koji je pun sjene' jer ne nalazimo potvrda u AR-u za navedenu riječ.

c) Sufiks *-at*

Sufiks *-at* potvrđen je u odimeničnoj i odglagolskoj tvorbi.

- Tvorba od imenica

Odimeničnom su tvorbom nastali pridjevi: *bogat* (s. v. *reich*, $^{3}212^{2}$), *bradat* (s. v. *bärtig*, $^{3}16$), *kosmat* (s. v. *rauch*, 175) i *nogat* ($^{3}20^{2}$).[609] Prema Skoku pridjev *bogat* nastao je od imenice *bog* koja je značila 'zemaljsko dobro, sreću' (I: 178). Pridjev *kosmat* nastao je prema Skoku sufiksacijom od praslavenske osnove *kosmь-* koja je poimeničena u *kosma* ('kosa') i sufiksa *-at* (II: 161). U AR-u je pridjev *kosmat* potvrđen u značenju 'u kojega je duga i gusta dlaka' (AR V: 364). Pridjev *nogat* prema dostupnim se podatcima može smatrati prvopotvrđenicom u značenju 'koji ima velike noge', a u AR-u je zabilježen od 19. stoljeća (VIII: 223).

- Tvorba od glagola

Odglagolskom je tvorbom nastao pridjev *obilat* (257) čije se značenje može opisati preoblikom: *obil-* + *-at* → koji obiluje čime.

d) Sufiks *-av*

U našem su korpusu odimeničnom tvorbom spomenutim sufiksom nastali pridjevi: *čađav* (s. v. *russig*, $^{3}212^{2}$) – 'koji je pun čađe', *gizdav* (s. v. *zierlich*, 200) – 'koji je pun gizde', *kudrav* (s. v. *kraus*, 157), *muzgav* (s. v. *schmutzig*, $^{3}213^{2}$), *runjav* (s. v. *rauch*, 175) – 'koji je pun runja, dlaka', *zdrav* (225)[610] i sl. Značenjska bi preoblika navedenih pridjeva glasila: *imenična osnova* + *-av* → koji ima ono što označuje osnova. Pridjev *kudrav* potvrđen je u AR-u u značenju 'koji je pun uvojaka' (V: 745), a prema Skoku pridjev dolazi od osnove *kǫd-* od kojega je pridjev na *-r* = 'kudjelja' (II: 222). Izvedenica *muzgav* prema Skoku je nastala od imenice *mulj* – 'blato, nanos, sitno kamenje i pijesak' (II: 481). Pridjev u značenju 'prljav, pun prljavštine' nije zabilježen u AR-u.

[609] Isto.
[610] U korpusu: *Budite zdravi međuto*.

e) Sufiks -*evit*

Sufiksom -*evit* na našem je uzorku zapisan u primjeru *ognjevit* (s. v. *feurig*, 208^2) – 'koji je pun ognja'.

f) Sufiks -*iv*

Odimeničnom su tvorbom nastali pridjevi: *blagostiv* (s. v. *dienstfertig*, 134) – 'koji je pun blagosti', *ciriv* (s. v. *lächerlich*, $^3 11^2$), *čiriv* (s. v. *voller Geschwüre*, $^3 11^2$), *dragostiv* (s. v. *höslich*, 151) – 'koji je pun dragosti', *milostiv* (s. v. *gnädig*, $^3 17$) – 'koji je pun milosti', *plisniv* (s. v. *müchtelend*, $^3 211^2$) – 'koji je pun plijesni', *pomnjiv* (s. v. *achtsam*, 124) – 'koji je pun pomnje', *sumnjiv* (s. v. *argwöhnisch*, 124; *mislich*, 164) – 'onaj u kojemu ima sumnje' i *zasluživ* (s. v. *verdienend*, $^3 215^2$) – 'koji je pun zasluge, zaslužan'. Navedeni se pridjevi mogu opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*iv* → koji je pun onoga što označuje osnova. Pridjev *ceriv* može se smatrati Lanosovićevim hapaksom u značenju 'smiješan' jer je nije zabilježen u AR-u. Možemo pretpostaviti odglagolsku tvorbu: *ciriv* → koji se puno cereka. Hapaksom se može smatrati i pridjev *čiriv* u značenju 'koji je pun čireva' jer nije potvrđen u AR-u.

g) Sufiks -*ljiv*

Pridjevi izvedeni sufiksom -*ljiv* od imenica znače opskrbljenost u hrvatskome jeziku (Babić ^{3}2002: 484). Na našem uzorku pravilo ilustriraju primjeri: *bodljiv* (s. v. *der Burzeldorn*, $^3 34$)[611] – 'koji je pun bodlji', *bojazljiv* (s. v. *scheu*, 183) – 'koji je pun bojazni', *crvljiv* (s. v. *wurmicht*, 196) – 'koji je pun crva' *gadljivi* (s. v. *eckelhaft*, 137) – 'koji je pun gada', *grdljiv* (s. v. *häßlich*, 151) – 'koji je pun grdobe', *ljubazljiv* (227) – 'koji pokazuje ljubezan', *ljubezljiv* (s. v. *lieblich*, 160) – 'koji pokazuje ljubezan', *plašljiv* (s. v. *scheu*, 183) – 'koji je pun plahosti', *smrdljiv* (s. v. *stinkend*, $^3 213^2$) – 'koji je pun smrada', *strašljiv* (s. v. *scheu*, 183) – 'koji je pun straha'. Navedeni se pridjevi mogu opisati preoblikom: *imenična osnova* + -*ljiv* → koji je pun onoga što označuje osnova. Pridjev *grdljiv* potvrđen je samo u Stullijevu rječniku u 19. stoljeću uz napomenu da je riječ nepouzdana (AR III: 403) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvopotvrđenicom. Pridjev *ljubazljiv* u značenju 'koji je pun ljubezni' nije zabilježen u AR-u.

[611] U korpusu kao dvorječnica: *trava bodljiva*.

*Pridjev *strašljiv* može se opisati dvostrukom preoblikom: *strašljiv* → koji je pun straha ili: → koji se straši. U prvome primjeru riječ je o pridjevu koji izriče opskrbljenost, a u drugome izriče mogućnost – onoga tko se može uplašiti.

3. 6. 4. 1. 1. 4. Pridjevi koji znače sličnost

Pridjevi koji znače sličnost u hrvatskome jeziku tvore se sufiksom *-ast* (Babić ^{3}2002: 485).

a) Sufiks *-ast*

Pridjevi koji znače sličnost tvore se sufiksom *-ast* od imenica, a rjeđe i od pridjeva u hrvatskome jeziku (Babić ^{3}2002: 485).

- Tvorba od imenica

Odimeničnom su tvorbom nastali primjeri: *rtast* (s. v. *spitzig*, ^{3}213^{2}), *šiljast* (s. v. *spitzig*, ^{3}213^{2}), *vlasast* (s. v. *haaricht*, 151) – 'koji je nalik na vlas' itd. Izvedenicu *rtast* sa značenjem 'koji je poput rta, šiljat' u AR-u nije potvrđena u navedenome značenju (XIV: 205). Tvorenica *šiljast* ('koji je poput šiljka') može se smatrati prvopotvrđenicom jer je u AR-u potvrđena od 19. stoljeća (XVII: 591).

- Tvorba od pridjeva

Otpridjevnom su tvorbom nastali primjeri *plosnast* (s. v. *flach*, 141) i *žućkast* (s. v. *blond*, ^{3}16) – 'koji je ponešto žut'. Pridjev *plosnast* sa značenjem 'koji je kao ploha, ravan' nastao je od pridjeva *plosan* – 'raspłošten' (AR X: 82), dok je pridjev *žućkast* nastao od komparativa *žući*.

b) *Sufiks *-enast*

U korpusu je zabilježen i sufiks *-enast* u primjeru *osjenast* (s. v. *spitzährig*, ^{3}20^{2}). Spomenuti sufiks nije zabilježen u hrvatskome jeziku. Pridjev je nastao od pridjeva *osji* i sufiksa *-enast*. Riječ je o Lanosovićevu hapaksu u značenju 'šiljast poput klasa'. U AR-u je zabilježena imenica *os* – 'bodljika na klasu' (ARIX: 183), imenica *osje* – 'klasje' (IX: 198) i pridjev *osjast* – 'koji je pun osja' (IX: 198).

3. 6. 4. 1. 1. 5. Pridjevne umanjenice

Pridjevnim umanjenicama smatramo one pridjevne tvorenice koje označuju neko pridjevno svojstvo u manjoj mjeri nego što se označuje osnovnim pridjevom (prema Babić ^{3}2002: 494). U našem korpusu pridjevne se umanjenice izvode sufiksima: *-ačak*, *-an* i *-en*.

a) Sufiks *-ačak*

U korpusu je zapisan primjer *dugačak* (s. v. *lang*, 160). Izvedenica *dugačak* u Akademijinu je rječniku potvrđena od 17. stoljeća sa značenjem 'deminutiv od *dug*' uz napomenu da se rabi i kao 'dug' (AR II: 862).

b) Sufiks *-an*

U našem su korpusu zabilježeni primjeri: *lagan* (s. v. *gering*, 146) i *malan* (s. v. *klein*, 157). U AR-u je zabilježen pridjev *lagan* pod natuknicom *lagahan* u značenju 'dem. od lagak' (V: 868), dok je pridjev *malan* zabilježen pod natuknicom *malahan* sa značenjem 'dem. od mao' uz napomenu da se rabi i kao 'mao uopće' (V: 406).

c) Sufiks *-en*

U korpusu su otpridjevnom tvorbom nastale tvorenice: *hrabren* (s. v. *tapfer*, ^{3}18) – 'hrabar', *malen* (s. v. *klein*, ^{3}17) – 'mao' i sl. Primjeri se mogu opisati preoblikom: *pridjevna osnova* + *-en* → koji je ono što označuje pridjev.

3. 6. 4. 1. 1. 6. Pojačajni pridjevi

Pridjevi koji znače osobinu osnovnoga pridjeva u pojačanoj mjeri zovu se pojačajni pridjevi, a mogu se tvoriti i sufiksalnom tvorbom (Babić ^{3}2002: 499). Pojačajni su pridjevi u korpusu tvoreni sufiksima: *-ovetan* i *-ušan*.

a) Sufiks *-ovetan*

Sufiks je zabilježen u trećem izdanju u primjeru *razgovetan* (s. v. *beredt*, 16). U Akademijinu je rječniku pridjev zabilježen u značenju 'jasan, razumljiv' od 19. stoljeća (AR XIII: 550) pa se zasada može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

b) Sufiks -*ušan*

Sufiks -*ušan* oprimjeren je u trećem izdanju u kategoriji pojačajnih pridjeva u primjeru *govorušan* (s. v. *schwäßig*, 213[2]) u značenju 'govorljiv'. Izvedenica je potvrđena u Stullija u 19. stoljeću uz napomenu „nepouzdano" (AR III: 349) pa je možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

3. 6. 4. 1. 2. Odnosni pridjevi

Odnosnim se pridjevima izriče odnos prema imenicama u pridjevnoj osnovi (Babić [3]2002: 384). Prema Barić i dr. odnosni se pridjevi nazivaju i posvojnima, a kadšto je teško razgraničiti znače li pojedini pridjevi odnos ili posvojnost ([4]1997: 362). Odnosne smo pridjeve podijelili u pet skupina.

3. 6. 4. 1. 2. 1. Sufiksi na -*ov*, -*ev* i -*in*

Navedenim se sufiksima tvore pridjevi samo od imenica, sufiksi su veoma plodni u hrvatskome jeziku, a svi pridjevi nastali tom tvorbom imaju isto značenje (Babić [3]2002: 386). I na našem su korpusu sve izvedenice tvorene navedenim sufiksima tvorene odimeničnom tvorbom. Njihovo se značenje može opisati preoblikom: *imenična osnova* + *sufiks* → koji se odnosi na ono što označuje osnova. Neke se od njih mogu opisati i preoblikom: *imenična osnova* + *sufiks* → koji pripada onom što označuje osnova. Lanosović u poglavlju o tvorbi navodi da je riječ o pridjevima koji znače posvojnost ([3]53[2]).

a) Sufiks -*ev*

Osnove na nepčanik dobivaju u hrvatskome jeziku sufiks -*ev* (Babić [3]2002: 387), a tako je i u primjeru *kraljev* (89) – 'koji se odnosi na kralja'.

b) Sufiks -*in*

Sufiks -*in* potvrđen je u primjeru *papin* (89) – 'koji se odnosi na papu'.

Glas *c* ispred sufiksa *-in* zamjenjuje se sa *č* u hrvatskome jeziku u završetku *-ica* (Babić ^{3}2002: 389) i takva se osnova naziva palataliziranom (Barić i dr. ^{4}1997: 363), a tako je i u *golubičin* (^{3}53^{2}). Za izvedenicu *golubičin* ne nalazimo potvrda u AR-u, ali je potvrđen pridjev *golubičiji* u odnosnome/posvojnome značenju (AR III: 261).

c) Sufiks *-ov*

Sufiks *-ov* u hrvatskome jeziku dolazi na osnove koje završavaju na zapornike, nepčane tjesnačnike i na zvonačnike (Babić ^{3}2002: 387), što smo potvrdili na našem uzorku.

Na zapornike završavaju primjeri: *biskupov* (s. v. *der Vicarius Generalis*, 204),[612] *godov* (^{3}14^{2}), *golubov* (^{3}53^{2}) – 'koji se odnosi na goluba', *Isukrstov* (s. v. *die Himmelfahrt Christi*, 203) – 'koji se odnosi na Isukrsta',[613] *jabukov* (s. v. *der Apfelabum*, ^{3}30) – 'koji se odnosi na jabuku',[614] *kruškov*[615] (s. v. *der Birnbaum*, ^{3}30) – 'koji se odnosi na krušku'.

Na zvonačnike završavaju izvedenice: *Ivanov* (^{3}53^{2}) – 'koji se odnosi na Ivana' i *Pavlov* (89)[616] – 'koji pripada Pavlu'.

Osnove na *-r* tvore pretežno u hrvatskome jeziku pridjeve sufiksom *-ov* (Babić ^{3}2002: 387). U našem su korpusu na taj način tvoreni pridjevi: *cesarov* (89) – 'koji se odnosi na cesara'[617] i *Petrov* (^{3}52^{2}) – 'koji se odnosi na Petra'

Izvedenica *godov* navedena je u korpusu uz njemački ekvivalent *zum Festtage gehörig* u značenju 'blagdanski, koji se odnosi na god, godovni', a u AR-u nije zabilježena. Zabilježen je samo pridjev *godovni* u odnosnome značenju (AR III: 241).

Izvedenica *golubov* u Akademijinu je rječniku potvrđena samo u Karadžićevu rječniku u 19. stoljeću (AR III: 262) pa je možemo smatrati prvopotvrđenicom.

---

[612] U korpusu kao dvorječnica: *namisnik biskupov*.
[613] U rječniku *ovo Uzašastje Isukrstovo*.
[614] U rječniku *jabukovo*.
[615] U rječniku *kruškovo*.
[616] U gramatici *Pavlova mati*.
[617] U korpusu je potvrđen u posvojnome značenju: *cesarov brat*.

3. 6. 4. 1. 2. 2. Sufiksi koji završavaju na *-ki*

Od sufikasa na *-ki* u korpusu su potvrđeni sufiksi: *-anski, -ički, -inski, -janski, *-ovski*[618] i *-ski*.

a) Sufiks *-anski*

Sufiks *-anski* na našem je uzorku potvrđen u primjerima *austrijanski* (265)[619] i *katoličanski* (s. v. *katolisch*, 157).

*Pridjev *austrijanski* može se opisati dvostrukom preoblikom: *Austrijan-* + *-ski* → koji pripada Austrijancu ili: *Austrij-* + *-anski* → koji pripada Austriji. U prvome je slučaju pridjev nastao od imenice *Austrijanac* ili *Austrijanin* sufiksom *-ski*, a u drugome od imenice *Austrija* i sufiksom *-anski*. Osnova *Austrija* nastala je prema Klaiću iz njemačkoga *Österreich* < starovisokonjemački *ôstarrîhhi* – 'istočno carstvo' (2012: 92). Za sve tri imenice nalazimo potvrdu u AR-u (I: 121), a sufiksi su potvrđeni u hrvatskome jeziku (Babić ^{3}2002: 398).

b) Sufiks *-ički*

*Pridjev *iliričkі* (^{3}217^{2}) zabilježen je u AR-u u značenju 'koji pripada Ilircima' s uputom na natuknicu *Ilir* (III: 793). Kao osnova mogle su poslužiti i imenica *Ilir*, zabilježena u AR-u u značenju 'čovjek iz Ilirije' (III: 793), zatim imenica *Ilirik* zabilježena u AR-u u značenju 'čovjek iz Ilirije' (III: 793), kao i imenica *Ilirac* (AR III: 793). U prvome bi slučaju bila riječ o tvorbi sufiksom *-ički*, a u drugim dvama slučajevima sufiksom *-ski*.

c) Sufiks *-inski*

Prema Babiću u hrvatskome jeziku postoje dvije vrste pridjeva koji završavaju na sufiks *-inski*. Prvi su nastali od općih imenica, dok drugi nastaju navedenim sufiksom zbog neke glasovne zapreke (^{3}2002: 418). U našem su korpusu potvrđene obje vrste. Od općih su imenica nastali primjeri: *bratinski* (251)[620] – 'što pripada braći, bratski' i *djetinski* (s. v. *kindlich*, 157). Zbog glasovne je zapreke naišao sufiks *-ski* u primjeru *očinski* (89) – 'koji pripada ocima ili

[618] Sufiks *-ovski* smatramo malo vjerojatnim.
[619] U primjeru pisma *velikim ercegom kuće austrianske*.
[620] U gramatici *bratinsku*.

ocu'.[621] Pridjev *djetinski* u AR-u je zabilježen pod natuknicom *djetinjski* u značenju 'koji pripada djeci'. U liku *djetinjski* dolazi od 15. stoljeća, a u liku *djetinski* od početka 16. stoljeća (II: 457).

*Pridjevi *didinski* (s. v. *erblich*, $^{3}207^{2}$), *materinski* (89[622]; *mütterlich*, 164) i *papinski* (s. v. *päbtisch*, 172) mogli su nastati na dva načina pa se prema tome mogu opisati dvjema preoblikama: *pridjevna osnova* + *-ski* → pridjev ili *imenična osnova* + *-inski* → pridjev.

Primjer *didinski* potvrđen je od 16. do 18. stoljeća u značenju 'koji pripada djedovima' uz napomenu da je nastao od pridjeva *djedin* i sufiksa (AR II: 436), a pridjev *djedin* potvrđen je od 13. stoljeća (II: 435).

d) *Sufiks *-janski*

* U primjeru *blaćanski* (210)[623] smatramo vjerojatnijim sufiks *-janski*, nego *-anski* zbog jotirane osnove pričem *t* prelazi u *ć*. Izvedenica *blaćanski* u Akademijinu rječniku nije potvrđena, ali je zabilježena riječ *Blato* sa značenjem 'ime selima u Hrvatskoj' (AR I: 426).

*Odimeničnom je tvorbom nastao i pridjev *seljanski* (s. v. *bäurisch*, 128) u značenju 'koji pripada selu ili seljaku'. Izvedenica je nastala od imenice *seljanin*, a može se opisati preoblikom: *seljan-* + *-ski* → koji pripada seljaninu. Ukoliko pretpostavimo odimeničnu tvorbu od *selo*, preoblika bi glasila: *sel-* + *-janski* → koji pripada selu. Sufiks *-janski* slabo je plodan u hrvatskome jeziku (Babić ^{3}2002: 420). U Skokovu rječniku izvedenica *seljanin* navedena je kao izvedenica od imenice *selo* (III: 218–219).

e) Sufiks *-ski*

Jedan od najplodnijih sufikasa za tvorbu pridjeva u hrvatskome je jeziku sufiks *-ski*, a sudjeluje u tvorbi od imenica, zamjenica, pridjeva i priloga (Babić ^{3}2002: 398). Na našem uzorku najplodnija je odimenična tvorba, a otpridjevna i odzamjenična su slabo oprimjerene. Prema J. Siliću i I. Pranjkoviću pridjevi na *-ski* znače posvojnost u širemu smislu, dok u užemu znače odnos (2005: 174).[624]

[621] U gramatici *očinska ljubav*.
[622] U gramatici *materinsko dite*.
[623] U konverzacijskome dijelu priručnika *blaćansko vino*.
[624] Isto vrijedi i za pridjeve na *-ački*, *-ovski*, *-evski*, *-inski* i *-ijanski*.

- Tvorba od imenica

Odimenična tvorba sufiksom *-ski* najplodnija je u našem korpusu. Odimeničnom su tvorbom nastali pridjevi: *baštinski* (s. v. *erblich*, $^{3}207^{2}$) – 'koji pripada baštini', *brodski* (211) – 'koji pripada Brodu',[625] *budimski* (89) – 'koji pripada gradu Budimu u Ugarskoj'[626], *dvorski* (s. v. *der Hofrath*, $^{3}45$) – 'koji pripada dvoru', *fratarski* ($^{3}13^{2}$) – 'koji pripada fratrima', *gospodski* (*herrlich*, 151) – 'koji pripada gospodi', *karlovski* (210) – koji pripada Srijemskim Karlovcima',[627] *lanski* (95)[628] – 'koji pripada prošloj, lanjskoj godini', *latinski* (s. v. *lateinisch*, 160; 225[629]) – 'koji pripada Latinima', *ljudski* (112) – 'koji pripada ljudima', *mađarski* (89)[630] – 'koji pripada Mađarima', *morski* (s. v. *die Ebbe*, 135)[631] – 'koji je u vezi s morem', *molovinski* (210), – 'koji pripada Molovinu',[632] *općinski* (s. v. *gemein*, 146) – 'koji pripada općini', *poganski* (s. v. *heidnisch*, $^{3}209^{2}$) – 'neznabožački; zao', *prijateljski* (s. v. *freundlich*, 141) – 'koji pripada prijateljima', *rimski* (264) – 'koji pripada gradu Rimu', *seksardski* ($^{3}52$),[633] *slavonski* [2][634] – 'koji pripada Slavoncima ili Slavoniji', *susidski* (s. v. *nachbarlich*, 167) – 'koji pripada susjedu', *šarengradski* (210)[635] – 'koji pripada Šarengradu', *šopronski* ($^{3}52$),[636] *španjulski* ($^{3}222^{2}$) – 'španjolski', *tokajski* ($^{3}52$),[637] *trnavski* (210) – 'koji pripada Trnavi', *turski* (257) – 'koji pripada Turčinu ili Turcima', *varadinski* (210)[638] – 'koji pripada Varadinu', *vinski* (s. v. *die Weinbeere*, $^{3}40$) – 'koji pripada vinu, koji je svojstven vinu', *vratarski* ($^{3}13^{2}$) – 'koji pripada vrataru', *zemaljski* (29) – 'koji pripada zemlji', *ženski* (112) – 'koji pripada ženi' i *židovski* (90)[639] – 'koji pripada Židovu ili Židovima'.

Za primjer *erducki* (210) ne nalazimo potvrda u AR-u, no zabilježena je imenica *Erdut* – 'selo u Slavoniji' (AR III: 30). Izvedenica *karlovski* sa značenjem 'koji pripada Srijemskim Karlovcima' nije potvrđena u AR-u, dok je pridjev *karlovački* s istim značenjem zabilježen tek od 19. stoljeća pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom (IV: 868). Za izvedenicu *molovinski* ne nalazimo potvrda u AR-u, no nalazimo potvrdu za vlastitu imenicu *Molovin* –

[625] U konverzacijskome dijelu priručnika *Brodska krajina*.
[626] U konverzacijskome dijelu priručnika *budimsko vino*.
[627] U konverzacijskome dijelu priručnika *karlovsko vino*.
[628] U gramatici *lanske godine*.
[629] U gramatici *s latinskim pismom*.
[630] U gramatici *mađarski kralj*.
[631] U rječniku *morsko uzviranje* (u značenju 'plima').
[632] U konverzacijskome dijelu priručnika *molovinsko vino*.
[633] U konverzacijskome dijelu *seksardskoga*.
[634] U korpusu *slavonski jezik*.
[635] U konverzacijskome dijelu priručnika *šarengradsko vino*.
[636] U konverzacijskome dijelu *šopronskoga*.
[637] U konverzacijskome dijelu *tokajskoga*.
[638] U konverzacijskome dijelu priručnika *varadinsko vino*.
[639] U gramatici *roda židovskoga*.

'selo u Slavoniji' (VI: 920). Vlastita imenica *Orijevac* zabilježena je u značenju 'selo u Hrvatskoj', kao i imenica *Orijovac* (AR IX: 166), no nije potvrđen i posvojni pridjev *orijevački* (210). Prvpotvrđenicom se može smatrati pridjev *požeški* (210)[640] za koji nalazimo potvrde tek nakon Lanosovića iz 18. i 19. stoljeća (AR XI: 341). S popisa ćemo izdvojiti i pridjev *seksardski* – 'koji pripada mađarskom gradu Seksardu' koji nije zabilježen u AR-u, ali nalazimo jednu književnu potvrdu za vlastitu imenicu *Seksard* iz 1858. godine (XIV: 809). Pridjev *seocki* (s. v. *bäurisch*, 128) nastao od imenice *seoce* i sufiksa *-ski* zabilježen je pod natuknicom *seoski* s potvrdama od 16. stoljeća (AR XIV: 856). U značenju 'geografsko ime' zabilježena je imenica *Sokolovac* (AR XV: 897), no ne nalazimo potvrdu za pridjev *sokolovački* sa značenjem 'koji pripada Sokolovcu'. Od 1780. godine i u 19. stoljeću potvrđen je pridjev *svešteničkі* (AR XVII: 192) pa se prema dostupnim podatcima može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Tvorenica *tokajski* nije potvrđena u AR-u, no potvrđena je vlastita imenica *Tokaj* – 'ime gradu u sjevernoj Mađarskoj' (XVIII: 431).

- Tvorba od pridjeva

Otpridjevnom su tvorbom nastale tvorenice *kneževski* (90)[641] – 'koji pripada knezu' i *lučinski* (255)[642] – 'koji pripada Lučinu danu'.[643] Pridjev *lučinski* u AR-u je zabilježen od 19. stoljeća (VI: 190) pa se zasada može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

- Tvorba od zamjenica

Od zamjenične je osnove nastao pridjev *naški* (223; 236)[644] – 'koji pripada našemu jeziku, narodu ili zemlji'. Nastao je od osnove *naš-* i sufiksa *-ski* pričem je došlo do ispadanja *s*.

3. 6. 4. 1. 2. 3. Sufiksi na *-ni*

U korpusu su zabilježeni sufiksi: *-beni*, *-ni* i *-ovni*.

[640] U gramatici *Požeško polje*.
[641] U gramatici *roda kneževskoga*.
[642] U primjerima pisama *lučinskoga pazara*.
[643] V. potpoglavlje o sufiksu *-anski*.
[644] U oba primjera: „Govoriteli naški?" Prema AR-u riječ je o pridjevu (AR VII: 672).

a) Sufiks *-beni*

Sufiks *-beni* u našem je korpusu potvrđen samo u primjeru *stadbeni* (s. v. *die Pfarre*, 170).[645] U Akademijinu je rječniku pridjev potvrđen u značenju 'župski, koji se odnosi na župu' (AR XV: 334). Imenica *stado* u AR-u je zabilježena u prenesenome značenju 'skup ljudi, vjernika' (XVI: 335).

b) Sufiks *-ni*

U našem korpusu zabilježena je odimenična i odglagolska tvorba spomenutim sufiksom.

➢ Tvorba od imenica

Odimeničnom su tvorbom nastali pridjevi iz korpusa: *dnevni (s. v. täglich*, 190) – 'koji pripada dnevu, danu, danji', *godišni* (s. v. *jährlich*, 153) 'koji pripada godini, koji biva svake godine', *kućni* (89)[646] – 'koji pripada kući', *litni (s. v. jährlich,* 153) – 'koji pripada ljetu', *noćni (s. v. nächtlich*, 167) – 'koji pripada noći', *rodni* [3a][647]– 'koji pripada rodu', *siverni* (s. v. n*ordlich*, 167) – 'koji pripada sjeveru', *stolni* (216) – 'koji pripada stolu', i dr.[648] Značenjska bi preoblika navedenih pridjeva glasila: *imenična osnova* + *-ni* → koji pripada onom što / koji se odnosi na ono što označuje osnova. Pridjev *godišni* potvrđen u AR-u pod natuknicama *godišnji* i *godištan* (III: 238). Pridjev je nastao od imenice *godište* i sufiksa *-ni*.

➢ Tvorba od glagola

Svi se pridjevi nastali odglagolskom tvorbom mogu opisati općenitom preoblikom: *glagolska osnova* + *-ni* → onaj koji (se) + pz. Odglagolskom je tvorbom nastao pridjev *zavedni* (s. v. *verblümt*, 192) – 'uvijen, neiskren'. Pridjev je nastao od glagola *zavesti* – 'prevariti' koji je zabilježen u AR-u (AR XXII: 542), no pridjev *zavedni* nije. Tvorbena bi preoblika glasila: *zaved-* + *-ni* → koji zavodi.

---

[645] U rječniku *stadbena crkva*.
[646] U gramatici *kućna vrata*.
[647] U korpusu: *rodnomu mjestu*.
[648] Navedeni su pridjevi uglavnom potvrđeni u AR-u u liku pridjeva s općim opisnim značenjem (primjerice *bludan*, *častan*, *dnevan* itd.). U odnosnome liku potvrđeni su primjerice *kućni*, *ljetni*, *noćni* itd. Pridjev *zbilni* potvrđen je pod natuknicom *zbiljan* (AR XXII: 650). Pridjev *godišni* potvrđen je i pod natuknicom *godištan* i *godišnji*.

c) Sufiks *-ovni*

Sufiks oprimjeruju pridjevi *duhovni* (s. v. *geistlich*, 146) – 'koji pripada duhu' i *godovni* (247) – 'koji se odnosi na god, svetkovinu'.

3. 4. 1. 2. 4. Sufiks *-ji*

Navedenim se sufiksom pridjevi u hrvatskome jeziku tvore od imenica, uglavnom od imenica za oznaku životinja (Babić ^{3}2002: 438). U našem smo korpusu pravilo dokazali primjerima: *kozji* (s. v. *der Geißhof*, ^{3}41) – 'koji pripada kozi' i *ovčji* (s. v. *der Schafhof*, ^{3}41) – 'koji pripada ovci'. Od pravila odstupa primjer *božji* (204) – 'koji se odnosi na boga'.[649] U primjerima *božji* i *ovčji* osnova je palatalizirana, kao što je i uobičajeno u hrvatskome jeziku (usp. Barić i dr. ^{4}1997: 363).

3. 4. 1. 2. 5. Sufiks *-nji*

U korpusu je potvrđena otpriložna tvorba u primjerima: *sadanji* (^{3}22^{2}) – 'koji pripada sadašnjosti', *unutarnji (s. v. inniglich*, 153) – 'onaj koji se odnosi na unutrašnjost, koji je unutra' i *zadnji* (^{3}22^{2}) – 'posljednji, onaj koji je odozada'.

Na *-nji* završava i sufiks *-šnji* zapisan u primjeru *odovudašnji* (s. v. *hiesig*, 151) u značenju 'koji je odovuda, ovdašnji'. Pridjev *odovudašnji* nije potvrđen u AR-u.

3. 6. 4. 2. Prefiksalne tvorenice

U prefiksalnoj tvorbi pridjeva sudjeluju opisni i odnosni pridjevi. Prefiksalne tvorenice možemo podijeliti na opisne i odnosne, a opisne pridjeve možemo podijeliti na nekoliko značenjskih skupina. S obzirom na brojnost primjera pridjeva s opisnim značenjem i iznimno malen broj potvrda odnosnih pridjeva, odnosne smo pridjeve radi ekonomičnosti obradili u zasebnim potpoglavljima u poglavlju o opisnim pridjevima.

[649] U rječniku *namisnik božji*.

3. 6. 4. 2. 1. Umanjenice

U hrvatskome je jeziku najbrojnija skupina pridjevnih umanjenica (Barić i dr. [4]1997: 368). U korpusu su s navedenim značenjem potvrđeni prefiksi *po-*, *pod-* i *pri-*.

a) Prefiks *po-*

Prefiks *po-* potvrđen je u primjeru *pocrn* (s. v. *braun*, 129) – 'crnjkast, nacrn'.

b) Prefiks *pod-*

Navedeni je prefiks potvrđen u primjeru *podmukao* (s. v. *verschmißt*, [3]215[2]). Pridjev je nastao od pridjeva *mukao* sa značenjem 'tih, koji muči' (AR VII: 143). Preoblika bi glasila: *pod-* + *mukao* → onaj koji je još tiši nego mukao.

c) Prefiks *pri-*

Na našem je uzorku zabilježen pridjev *priprost* (s. v. *einfältig*, 137) – 'koji je prostodušan'.

3. 6. 4. 2. 2. Uvećanice

Pridjevnim se uvećanicama izriče svojstvo većega stupnja od svojstva izrečenoga u osnovnome pridjevu (Barić i dr. [4]1997: 368). U korpusu je zabilježeno nekoliko prefikasa. Preoblika pridjevnih uvećanica glasi: *prefiks* + *pridjevna osnova* → ono što označuje osnova u najvećoj mjeri.

a) Prefiks *od-*

Prefiksom *od-* tvoren je pridjev *odviši* (261)[650]. U AR-u je potvrđen u značenju 'prevelik' (VIII: 710). Nastao je od komparativne osnove *viši*.

b) Prefiks *po-*

Prefiks *po-* oprimjeren je u pridjevu *pohladan* (s. v. *kühl*, [3]210[2]) – 'podosta hladan' zabilježenu tek od 19. stoljeća (AR X: 442) pa se može smatrati Lanosovićevom

[650] U korpusu: *vaše odviše blago*.

prvopotvrđenicom.

c) Prefiks *pre-*

Prefiks *pre-* najplodniji je prefiks pri tvorbi pridjeva. Zbog brojnosti ćemo primjera izdvojiti samo neke: *pribogoštovan* (270)[651] – 'bogoštovan u najvećoj mjeri', *pričastan* (267)[652] – 'dostojan časti u najvećoj mjeri', *pridostojan* [4][653] – 'dostojan u najvećoj mjeri', *predubok* [4] – 'suviše dubok', *preglasovit* (269)[654] – 'glasovit u najvećoj mjeri', *primilostiv* [3][655] – 'milostiv u najvećoj mjeri', *primudar* [2a][656] – 'mudar u najvećoj mjeri', *prinaučan* (267)[657] – 'naučan u najvećoj mjeri', *priobilat* (243)[658] – 'u najvećoj mjeri', *priplemenit* (267)[659] – 'plemenit u najvećoj mjeri', *pripoljubljen* (257) [660] – 'predrag, premio', *prisjajan* (263)[661] – 'sjajan u najvećoj mjeri', *priuzmložan* (269),[662] *priuzvišen* (269)[663] – 'uzvišen u najvećoj mjeri', *privisok* [2a][664] – 'visok u najvećoj mjeri', *privridan* (270)[665] – 'vrijedan u najvećoj mjeri'.

Pridjev *priuzvišen* nije potvrđen u Akademijinu rječniku. Pod natuknicom *preuzvišan* nalazimo samo jednu književnu potvrdu sa značenjem 'previsok' (AR XI: 781). Pridjev *preuzmložan* u AR-u je potvrđen u značenju 'uzmožan u najvećoj mjeri' pod natuknicom *uzmnožan* (XI: 780). Prefiks *pre-* zabilježen je i u primjeru: *pripriklonitі* (263). Pridjev je potvrđen u liku *preklonit* sa značenjem 'ponizan, sagnut' samo u jednoj književnoj potvrdi iz 19. stoljeća, a nastao je od pridjeva *preklon* u istome značenju (XI: 549) pa se ne može govoriti o udvosrtučenju prefiksa *pre-*. Riječ je nastala od prefiksa *pre-* i osnove *preklonit*.

Od odnosnih pridjeva ovom su prefiksalnom tvorbom nastali i odnosni pridjevi *predragi* (28) i *preslavni* (s. v. *weltberühmt*, 196).

---

[651] U primjerima pisama *pribogoštovnomu*.
[652] U korpusu: *pričasnomu*.
[653] U korpusu: *pridostojne*.
[654] U primjerima pisama *priglasovitoga*.
[655] U korpusu: *primilostivoga*.
[656] U korpusu: *primudre*.
[657] U korpusu: *prinaučnomu gospodinu*.
[658] U korpusu: *priobilato nadarenje*.
[659] U korpusu: *priplemenitom gospodinu*.
[660] U korpusu *pripoljubljeni brate*.
[661] U korpusu: *prisjajnomu ... gospodinu*.
[662] U primjerima pisama *priuzmložnomu*.
[663] U korpusu: *priuzvišenomu*.
[664] U korpusu: *privisoko ime*.
[665] U primjerima pisama *privridnomu*.

3. 6. 4. 2. 3. Pridjevi sa suprotnim ili zanijekanim svojstvom

Općenito se pridjevi sa suprotnim ili zanijekanim svojstvom mogu opisati preoblikom: *prefiks* + *pridjevna osnova* → onaj koji je suprotno od pridjeva iz osnove. Prema Barić i dr. uzorak je vrlo plodan u hrvatskome jeziku ([4]1997: 368).

a) Prefiks *b(r)ez-*

Prefiks *brez-* potvrđen je u primjeru *brezpametan* (s. v. *thöricht*, 190). U AR-u je sa značenjem 'bezuman, lud' izvedenica zabilježena pod natuknicom *bespametan* (I: 247).

b) Prefiks *ne-*

U navedenome je značenju najplodniji prefiks *ne-*.

Prefiksom *ne-* tvoreni su pridjevi: *nebrižljiv* (s. v. *nachläßig*, 167), *nekoristan* (259) – 'koji je bez koristi', *nekriv* (s. v. *unschuldig*, [3]214[2]) – 'koji nije kriv', *nekršćanski* (259) – 'koji nije kršćanski', *nemariv* (s. v. *nachläßig*, [3]17) – 'koji nije mariv', *nemio* (s. v. *grausam*, 147) – 'koji nije mio', *nemiran* (s. v. *rebellisch*, 175) – 'koji nije miran', *nemoćan* (s. v. *krank*, 157) – 'slab, bolestan', *nepametan* (s. v. *undernünftig*, [3]214[2]) – 'koji nije pametan', *neplodan* (s. v. *unfruchtbar*, [3]214[2]) – 'koji nije plodan', *nepobožan* (261)[666] – 'onaj koji je bez pobožnosti', *nepomnjiv* (s. v. *nachläßig*, 167) – 'nemaran, bez pomnje', *neslan* (s. v. *ungeschmackt*, [3]214[2]) – 'koji nije slan', *nesmišan* (s. v. *rein*, 176), *nestalan* (s. v. *wankelbar*, 196) – 'koji nije stalan', *nestanovit* (s. v. *wankelbar*, 196) – 'koji nije stanovit', *nestidan* (s. v. *underschämt*, [3]214[2]) – 'koji nije stidan', *neudan* (s. v. *ledig*, 160), *neukloniv* (215) – 'koji nije ukloniv', *neuljudan* (s. v. *grob*, 147) – 'koji nije uljudan', *neumjetan* (s. v. *ungeschickt*, 192) _ 'koji nije umjetan, ne umije, nevješt, nespretan', *neutrudan* [4][667], *nevarljiv* (s. v. *redlich*, 175) – 'koji nije varljiv', *nevridan* (s. v. *ungeschickt*, 192) – 'koji nije vrijedan'.

Izvedenica *nebrižljiv* zabilježena je u značenju 'nebrižan' tek od 19. stoljeća (AR VII: 799) pa se pridjev može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Pridjev *nesmišan* u značenju 'koji nije izmiješan' u navedenom značenju nije potvrđen u AR-u. Zabilježen je samo

[666] U primjeru pisma *nepobožni sine*.
[667] U gramatici *neutrudnim*.

u značenju 'koji nije smiješan' (VIII: 71).

*Tvorenica *neutrudan* sa značenjem 'onaj koji se neutrđuje radeći, neumoran' potvrđena je u Šulekovu rječniku i u književnim potvrdama s kraja 18. stoljeća, dakle nakon slavonske gramatike (AR VIII: 120) pa se Lanosovićev zapis može smatrati prvopotvrđenicom. Spomenimo i to da se može govoriti i o dvama tvorbenim načinima kojima je riječ nastala: *ne-* + *utrudan* → koji nije utrudan ili: *ne-* + *-utrud-* + *-an* → koji se ne utrđuje. Prva bi se preoblika odnosila na prefiksalnu tvorbu, dok bi druga opisivala prefiksalno-sufiksalnu tvorbu. Prema dostupnim podatcima tvorba od pridjeva manje je moguća jer pridjev *utrudan* nalazimo u AR-u samo i tek u Stulllijevu rječniku (XX: 142).

*Prefiksalnom su tvorbom nastali i odnosni pridjevi *neprijateljski* (s. v. *feindlich*, 141) – 'koji nije prijateljski' i *nesložni* (s. v. *mißfällig*, 164) – 'koji je bez sloge'.

U slavonskoj je gramatici u rječničkome dijelu potvrđen i pridjev *neizkušni* uz imenicu *vrač* (s. v. *der Quacksalber*, 173) u značenju 'nadriliječnik'. Pretpostavljamo da je riječ o pridjevu *neiskusan*. Navedeni je pridjev potvrđen od 19. stoljeća u značenju 'koji nije iskusan' (AR VII: 856), dok pridjev *neiskušan* nije zabilježen.

***Posebna su skupina u slavonskoj gramatici pridjevi nastali negiranjem glagolskoga pridjeva radnoga. Takva je tvorba uvelike zastupljena u trećem izdanju gramatike, a u prvim dvama izdanjima potvrđeno je s tek nekoliko primjera. Za većinu pridjeva ne nalazimo potvrdu u Akademijinu rječniku te ih možemo smatrati Lanosovićevom individualnom tvorbom, odnosno hapaksima. Zbog navedenoga se razloga postavlja pitanje možemo li govoriti o novome tvorbenom načinu. Naime, pridjevi nastali od glagola, odnosno od pridjeva trpnoga nastali su preobrazbom. Lanosović tvori pridjeve negiranjem preobraženica pa se postavlja pitanje ne bismo li takav način Lanosovićeve tvorbe mogli nazvati prefiksalno-preobraženom tvorbom, a novonastale riječi prefiksalnim preobraženicama.

Od pridjeva zapisanih u korpusu u AR-u je potvrđen tek neznatan broj primjera: pridjev *nenadan* (s. v. *plötzlich*, 172) u značenju 'iznenadan' (VII: 919), primjer *neotesan* (s. v. *plump*, 172) sa značenjem 'prost, prostački grub' (VII: 939), tvorenica *neumro* [4][668] zabilježena je u značenju 'besmrtan' (AR VIII: 114), primjer *nevaljao* (259)[669] potvrđen je kao 'loš, zao' (AR VIII: 123) i pridjev *neznan* (s. v. *ungewiß*, $^{3}214^{2}$) zabilježen je sa značenjem 'nepoznat' (AR

[668] U korpusu: *neumrlu*.
[669] U gramatici *nevaljalom*.

VIII: 155).

Daleko je veći broj nepotvrđenih primjera. Navode se abecednim redom. Prvo navodimo pridjev *neokrašen* (s. v. *ungezimmert*, $^{3}214^{2}$) u značenju 'koji nije ukrašen'. Pridjev je nastao od glagola *okrasiti* – 'ukrasiti' (VIII: 851). U AR-u nije zabilježen ni pridjev *neopravljen* (s. v. *ungezimmert*, $^{3}214^{2}$) pa ga možemo smatrati hapaksom u značenju 'neizrađen, neizvršen'. Potvrđen je glagol *opraviti* – 'učiniti, izvršiti, izraditi' (AR IX: 102). Za pridjev *neoskvrnjen* (s. v. *keusch*, 157) – 'koji nije oskvrnjen, čist, nevin' ne nalazimo potvrda u AR-u. Pridjev je nastao od glagola *oskvrnuti* – 'okaljati, ogaditi, opoganiti' AR IX: 212). Hapaksom se može smatrati i tvorenica *nepoznan* (s. v. *unbekannt*, $^{3}214^{2}$) koja je potvrđena u značenjima 'nezahvalan', 'onaj koji će prijatelju učiniti kakvo dobro kad bi mogao to lako učiniti', 'zao, opak', a kao posljednje značenje navodi se u jednoj književnoj potvrdi iz 1775. 'onaj koji ne zna' uz napomenu da je nepouzdano (AR VIII: 14). U korpusu je potvrđeno značenje 'onaj koji nije poznat'. U AR-u je nepotvrđen i pridjev *nepredobit* (263)[670] – 'onaj koji nije previše stekao ili dobio', a nalazimo potvrde za pridjev *predobitan* 'onaj koji predobiva' i za glagol *predobiti* – 'steći' (AR XI: 488). Pridjev *nesvršen* (s. v. *unausgemacht*, $^{3}20^{2}$) potvrđen je u korpusu sa značenjem 'nezavršen', a u AR-u nalazimo potvrde za 'nesavršen' i 'beskrajan' (VIII: 95). Pridjev je nastao od glagola *svršiti* u značenju 'dokončati, dovršiti, završiti, ispuniti' (AR XVII: 424). Tvorenica *nesvržen* (s. v. *nicht abgelegt*, $^{3}20^{2}$) potvrđena je u korpusu sa značenjem 'nepoloženo, nepostavljeno', dok u AR-u nalazimo samo jednu potvrdu za 'onaj koji nema lišća' (AR VIII: 95). Pridjev je nastao od glagola *svrživati* – imperfektivnome vidu prema perfektivnome *svrći* u značenju 'svrgavati' (AR XVII: 432). U Akademijinu rječniku nije zabilježen ni pridjev *neženjen* (s. v. ledig, 160) u značenju 'neoženjen', a nastao je od prefiksa *ne-* i glagola *ženiti* 'sjedinjavati koga u ženidbi ili braku' (AR XXIII: 325).

*U korpusu je potvrđen i pridjev *nepristavni* (s. v. *unabläßig*, 192) u značenju 'neprestani' za koji ne nalazimo potvrda u AR-u. U AR-u je zabilježen glagol *prestavati* u značenju 'prestajati' (XI: 721). Iako je naveden u odnosnome liku, navodimo ga u ovoj skupini jer bi način tvorbe bio isti.

3. 6. 4. 2. 4. Pridjevi koji znače završenost ili potpuno svojstvo

S obzirom na korpusnu potvrđenicu uveli smo skupinu pridjeva koji znače završenost u

[670] U gramatici *nepridobitomu vlastelinu i gospodinu*.

odnosu na osnovi pridjev od kojega su nastali. Prefiks *pod-* potvrđen je u trećem izdanju u primjeru *potpun* (s. v. *vollkommen*, 215[2]) – 'posve pun'. Pridjev je potvrđen u značenju 'onaj koji je u punoj mjeri' u većini rječnika (AR XI: 186).

3. 6. 4. 3. Prefiksalno-sufiksalne tvorenice

Za prefiksalno-sufiksalnu tvorbu u pridjeva u korpusu nalazimo jako malo primjera. Prefiksalno-sufiksalni pridjevi su u tvorbenoj vezi s prijedložnim izrazom, a raspoznajemo ih pomoću preoblike pričem drugi dio izvedenice može i ne mora stajati samostalno. Ovo pravilo najbolje oprimjeruje korpusni pridjev *izvrstan* (s. v. *vortreflich*, 192). U Lanosovića je spomenuti pridjev naveden uz njemački pridjev *vortreflich* u značenju 'izvrstan, odličan, sjajan, savršen' (Hansen-Kokoruš i dr. 2005: 1922). Iako u AR-u nalazimo potvrdu za pridjev *vrstan* u značenju 'osobit, valjan' (XXI: 535), pridjev *vrstan* značenjski možemo opisati dvjema preoblikama: *iz-* + *vrstan* → koji je više nego vrstan ili *iz-* + *-vrst-* + *-an* → koji je iz (ponajbolje) vrste. U prvome bi slučaju bila riječ o prefiksalnoj tvorbi pričem bi prefiks *iz-* značio što uvećano. U drugome bi slučaju bila riječ o prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi. U prilog drugoj preoblici ide i činjenica da sufiks *-an* prema Babiću može u hrvatskome jeziku sudjelovati i u prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi ([3]2002: 460). Osim toga, u AR-u stoji napomena da je pridjev *izvrstan* nastao od *iz vrste* (IV: 358).

Primjere ćemo razvrstati abecednim redom prema prefiksima.

a) Prefiks *b(r)ez-* i sufiks *-an*

Pridjev *brezposlen* (s. v. *müßig*, 164) potvrđen je u AR-u sa značenjem 'koji je bez posla' pod natuknicom *besposlen* (I: 249), a možemo ga opisati preoblikom: *brez-* + *-posl-* + *-en* → koji je bez posla.

b) Prefiks *po-* *i* sufiks *-an*

Prefiks *po-* oprimjeren je u pridjevu *pobožan* (s. v. *fromm*, 17). Pridjev je zabilježen u značenju 'koji je odan Bogu' (X: 142), a značenjska bi preoblika glasila: *po-* + *-bož-* + *-an* → koji se ponaša po bogu (nalik na boga) ili koji živi po božjim pravilima.

Prefiks je zabilježen i u pridjevu *poslidnji* (231). U značenju 'koji slijedi za kim' pridjev je potvrđen u AR-u (X: 950). Prijedlog *po* može značiti i 'za' (AR X: 121).

c) Prefiks *s-* i sufiks *-an*

Prefiks *s-* oprimjeren je u tvorenici *smiran* (s. v. *sanftmüthig*, 183). Riječ je potvrđena u AR-u u značenju 'miran' (XV: 723), a mogli bismo je opisati preoblikom: *s-* + *-mir-* + *-an* → onaj koji je s mirom. Iako je potvrđen i pridjev *miran* (VI: 784), smatramo ovaj tip tvorbe vjerojatnijim od sufiksacije pri kojoj bi došlo do pleonazma: *s-* + *miran* → onaj koji je miran.

d) Prefiks *u-* i sufiks *-an*

Prefiks *u-* potvrđen je u primjeru *uljudan* (s. v. *herrlich*, 151). Pridjev *uljudan* potvrđen je u značenju 'prijazan, ugodan, mio' (AR XIX: 532) → koji se ponaša kao u (među) ljudima.

3. 6. 4. 4. Složeno-sufiksalne tvorenice

Složeno-sufiksalnim tvorenicama smatramo pridjeve koji su nastali od dviju osnova slaganjem pomoću spojnika *-o-* i dodavanjem sufiksa na kraj riječi. Takve ćemo tvorenice podijeliti prema osnovama, a onda i abecednim redom prema sufiksima. Opisne i odnosne pridjeve obradit ćemo zajedno zbog maloga broja primjera.

3. 6. 4. 4. 1. Složenice s prvom imeničnom osnovom

a) Sufiks *-jan*

Pri složeno-sufiksalnoj tvorbi pridjeva u hrvatskome jeziku česti su pridjevi tvoreni po obrascu *imenična osnova* + *-o-* + *glagolska osnova* + *-an* (Babić [3]2002: 459). Takav tip oprimjeruje pridjev *bogomoljan* (s. v. *fromm*, 141) u značenju 'koji se rado bogu moli, pobožan', a potvrđen je od 16. stoljeća (AR I: 494). Njegovo se značenje može opisati preoblikom: *bog-* + *-o-* + *-mol-* + *-jan* → koji se rado bogu moli.

b) Sufiks *-iv*

Pridjev *crvotočiv* (s. v. *wurmstichig*, 196) u značenju 'crvljiv' nije zabilježen u AR-u, a mogao je nastati na više načina. Naime, u AR-u su potvrđene i imenica *crvotoč* – 'šupljina koju crv grizući načini' (AR I: 856), kao i imenica *crvotok* u istome značenju (AR I: 856) pa bi preoblika mogla glasiti: *crvotoč* + *-iv* → koji je poput crvotoka ili *crv* + *-o-* + *-toč-* + *-iv* → ono

što crvi toče. U prvome bi slučaju riječ bila o sufiksaciji, a u drugome o složeno-sufiksalnoj tvorbi.

3. 6. 4. 4. 2. Složenice s prvom pridjevnom osnovom

a) Sufiks *-ø*

Sufiks oprimjeruju pridjevi: *bosonog* (s. v. *barfuß*, 128), *crnonog* ($^{3}10^{2}$) i *crnook* ($^{3}10^{2}$). Navedeni se pridjevi mogu opisati općenitom preoblikom: *pridjevna osnova* + *-o-* + *imenična osnova* + *-ø* → koji je ono što označuju osnove. Primjer *bosonog* (s. v. *barfuß*, 128) zabilježen je u AR-u od 16. stoljeća (I: 559), a njegova bi preoblika glasila: *bos-* + *-o-* + *-nog-* + *-ø* → koji je bosih nogu. Pridjev *crnonog* ($^{3}10^{2}$) naveden je u korpusu uz njemački ekvivalent *schwarzfüssig*. U AR-u je potvrđen samo u jednoj književnoj potvrdi iz 19. stoljeća u značenju 'koji je crnih nogu' (AR I: 846). Stoga se može smatrati prvopotvrđenicom. Pridjev *crnook* ($^{3}10^{2}$) zabilježen je uz njemački ekvivalent *schwarzäugig*, a potvrđen je od 17. stoljeća u značenju 'koji je crnih očiju' (AR I: 846).

b) Sufiks *-an*

Pri složeno-sufiksalnoj tvorbi pridjeva u hrvatskome jeziku česti su i pridjevi tvoreni po obrascu *pridjevna osnova* + *-o-* + *glagolska osnova* + *-an* (Babić ^{3}2002: 459). Takav tip oprimjeruje pridjev *dobrovoljan* (s. v. *gutwillig*, 147) zabilježen u AR-u u značenju 'u koga je dobra volja (AR II: 535), a može se opisati preoblikom: *dobr-* + *-o-* + *-volj-* + *-an* → koji je dobre volje.

Prema obrascu *pridjevna osnova* + *-o-* + *imenična osnova* + *-an* složen je pridjev *blagorodni* (s. v. *adelich*, 124) s razlikom u odnosnome značenju. U AR-u je potvrđen pod natuknicom *blagorodan* u značenju 'plemenit' (I: 411)→ koji je bogatoga roda. Pridjev *blag* potvrđen je u značenju 'bogat' (AR I: 397).

Prema istome je obrascu nastao pridjev *oštrouman* (s. v. *wißig*, 196) → koji je oštra uma.

*U navedenu skupinu mogu se pribrojiti i odnosni pridjevi: *bogoslovni* (s. v. *theologisch*, 190) → koji slovi o bogu i *bogoštovni* (s. v. *fromm*, 141) → koji štuje boga.

*Pridjeve *dobročestni* (s. v. *glücklich*, 146) – 'kojemu je dobra čest, čestit' i *milodaran*

[4][671]– 'koji daje milodar' ne smatramo složenicama, već sufiksalnim izvedenicama nastalima od pridjeva *dobročest* – 'kojemu je dobra čest' (AR II: 519) i imenice *milodar* – 'dar iz milosti' (AR VI: 678).

3. 6. 4. 4. 3. Složenice s prvom brojevnom osnovom

U hrvatskome su jeziku česti i pridjevi složeni prema obrascu *brojevna osnova* + *-o-* + *imenična osnova* + *-an* (Babić [3]2002: 459). Takav je obrazac oprimjeren pridjevom *dvouman* (s. v. *mislich*, 164). Pridjev *dvouman* potvrđen je sa značenjem 'koji ima dva uma' (AR II: 952).

3. 6. 4. 4. 4. Složenice s prvom zamjeničnom osnovom

Pridjev *samovlastiti* (268)[672] složen je po obrascu: *zamjenična osnova* + *-o-* + *imenična osnova* + *-it(i)*, a potvrđen je u Akademijinu rječniku u značenju 'koji sam ima vlast' (AR XIV: 588). Preoblika bi glasila: *sam-* + *-o-* + *-vlast-* + *-it(i)* → onaj koji (pripada onom koji) sam ima vlast. U korpusu je naveden uz bliskoznačnicu *slobodan*.

3. 6. 4. 5. Prefiksoidne tvorenice

Prefiksoidnom je tvorbom tvoren samo jedan primjer. U korpusu je zabilježen samo domaći prefiksoid *polu-* u pridjevu *poludnevni* (s. v. *der Süd*, 183)[673]. U Akademijinu je rječniku pridjev potvrđen u značenju 'južni' primjerice u Mikalje, Della Belle i Voltića, kao i u književnim potvrdama (AR X: 621).

3. 6. 4. 6. Sraslice

Srastanje ilustriraju primjeri *malocinjen* (s. v. *niederträchtig*, 167) → *malo* + *cinjen*, *mlogobrojni* (s. v. *zahlreich*, 199) → *mlogo* + *brojni*, *mlogopoštovani* (257) → *mlogo* + *poštovani*, *priplemenitorođeni* (249) → *priplemenito* + *rođeni*, *visokorođeni* (266) → *visoko* +

[671] U korpusu: *milodarnoga neba*.
[672] U primjeru pisma: *cesarsko (kraljevsko) slobodnoga oder samovlastitoga*.
[673] U rječniku *poludnevna strana*.

rođeni, *sveudiljni* (s. v. *unabläßig*, 192) → *sve* + *udiljni* (svepostojan, neprestan, stalan) i *visokokneževski* (266) → *visoko* + *kneževski*.[674]

Sraslica *malocinjen* u Akademijinu rječniku nije potvrđena u značenju 'podao, zao'. U AR-u nije zabilježen primjer *preplemenitorođeni* u značenju 'koji je od najvećega plemenitoga. Tvorenica *visokokneževski* također nije potvrđena u Akademijinu rječniku.

3. 6. 4. 7. Srašteno-sufiksalne tvorenice

Srašteno-sufiksalnim tvorenicama smatramo one tvorenice kojima prvi dio može stajati samostalno i srastao je uz sufiksalnu tvorenicu. Ovaj tip tvorbe oprimjeruju pridjevi: *mlogolitnji* (247)[675] → kojemu je mnogo godina/ljeta, *svakdanji* (s. v. *täglich*, 190) → koji se odnosi na svak(i) dan, *svakčasni* (s. v. *unabläßig*, 192) → koji se odnosi na svak(i) čas (neprestan, trajan), *svemogući* (s. v. *allmächtig*, 124) → koji sve može. Pridjev *svakdanji* u značenju 'svakidašnji' možemo zasada smatrati hapaksom jer nije zabilježen u AR-u.

3. 6. 4. 8. Polusloženične tvorenice

Prema Barić i dr. polusloženice se ubrajaju u slaganje. Polusloženica je onaj tip složenice koji se piše s crticom između, a prvi se dio upotrebljava nesklonjivo ([4]1997: 297). Prema Babiću polusloženice su jezična pojava na granici sintakse i tvorbe ([3]2002: 48). B. Tafra i P. Košutar polusloženice ubrajaju u složenice (2009: 93), kao i M. Samardžija ([4]2003: 78) te I. Marković (2012: 63), a Marković se ne slaže s terminom *polusloženice* (2012: 65). Prema Mihaljević i Ramadanović (2006: 205), polusloženice se svrstavaju u poseban tip tvorbe koji pripada slaganju u širem smislu (slaganju kao postupku). S tim se modelom slažu i M. Horvat i E. Ramadanović (2012a: 257).

Polusloženična tvorba potvrđena je u primjerima *cesarsko-kraljevsko-apostolsko veličanstvo* [2a] i *cesarsko (kraljevsko) slobodni* (268).

Polusloženica *cesarsko-kraljevsko-apostolsko veličanstvo* sastavljena je od tri pridjeva: pridjeva *cesarski* koji je potvrđen u AR-u u značenju 'carski' (I: 774), pridjeva *kraljevski* sa

[674] U primjeru pisma npr. *Vaša visokokneževska uzvišenost*.
[675] U gramatici *mlogolitnju dobrosrećnost*.

značenjem 'koji se odnosi na kralja' i *apostolski* – 'koji pripada apostolu'. Polusloženica je zabilježena u uvodnome dijelu slavonske gramatike u pismu koje je upućeno carici Mariji Tereziji: „Neka udostoji se vaše cesarsko-kraljevsko-apostolsko veličanstvo... ”[676] Ne možemo sa sigurnošću tvrditi je li polusloženica zapravo nastala pod utjecajem njemačkoga jezika jer se u njemačkoj inačici pisma nalazi: „*Eurer Kaiserl.Königl.Apostolischen Majestat*”. U AR-u ne nalazimo potvrdu za navedenu polusloženicu i ne možemo sa sigurnošću tvrditi je li riječ o sraslici ili polusloženici.[677] Prema Skoku složenica *cesaro-kraljevski* je u uporabi nakon austrougarske nagodbe 1867. (I: 258). I. Marković koordinativnim složenicama smatra one složenice u kojima se ne može utvrditi dominira li semantički jedna osnova, dok subordinativnim smatra one složenice kojima je jedan element glavni, a drugi je glavnomu subordiniran (2012: 67).

Drugi je primjer zabilježen u dijelu o titularnim obrascima uz koje se također nalazi i njemački ekvivalent. Riječ je o primjeru: *cesarsko (kraljevsko) slobodnoga* uz koji stoji na njemačkom: „*der hochlöblichen Kaiserlichen (königlichen)*”.

Budući da ne znamo jesu li komponente navedenih složenica u subordinativnome ili koordinativnome odnosu, kao ni jesu li se u Lanosovićevo doba složenice s pridjevnim dijelom osjećale kao jedna ili dvije riječi, ostaje nam nepoznato je li riječ o sraslici ili polusloženici.

3. 6. 4. 9. Preobraženice

Prema Babiću preobrazba je postanak nove riječi prijelazom iz jedne vrste riječi u drugu pričem se ne dodaju novi tvorbeni elementi, a osnova se ne mijenja ni glasovno ni naglasno ([3]2002: 51). I. Marković pod pojmom *konverzija* ili *preobrazba* smatra gradbu novoga oblika bez dodavanja novoga tvorbenoga elementa (afiksa) i bez promjene oblika i naglaska (2012: 81). Preobrazbu dijeli na 9 vrsta s obzirom na to koja se vrsta riječi konverzijom dobiva (sve prema Marković 2012: 81–82). Prema Horvat i Ramadanović (2012b: 287) glagolski su pridjevi trpni nastali od participa, a pravi su pridjevi od njih nastali preobrazbom. Prema njihovu se modelu smatra da je tvorba riječi svaka promjena vrste riječi i značenja. Marijan Lanosović svrstava u rječnik pod pridjeve glagolski pridjev trpni i priloge nastale od glagola.

[676] U pismu se Lanosović obraća četiri puta carici na isti način pa je polusloženica zabilježena četiri puta.
[677] Spomenimo i to da je sličan tip oslovljavanja zabilježen i u B. Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012: 283).

3. 6. 4. 9. 1. Popridjevljenje glagolskoga priloga sadašnjeg

U hrvatskome jeziku prilog sadašnji ili particip prezenta imaju samo nesvršeni glagoli, a tvori se tako da se obliku 3. lica množine prezenta pridodaje nastavak *-ći* (Barić i dr. [4]1997: 244). U našem su korpusu potvrđeni primjeri tvoreni od nesvršenih glagola uz iznimku: *pomankajući* (s. v. *mangelhaft*, 164). Preobrazbom su od nesvršenih glagola, odnosno od glagolskoga priloga nastali pridjevi potvrđeni u primjerima: *bisnujući* (s. v. *wütend*, 196), *brzeći* (s. v. *plötzlich*, 172), *cvateći* [4a] – 'sjajan', *čestitajući* (249),[678] *pazeći* (s. v. *laurend*, [3]210[2]), *počimajući* (243),[679] *slideći* (245),[680] *vrebajući* (s. v. *laurend*, [3]210[2]), *znajući* (s. v. kündig, 157) itd.

Preobraženica *bisnujući* u značenju 'bijesan' nije potvrđena u AR-u. Pod natuknicom *bješnjeti* potvrđen je lik *bjesneći* koji je uobičajen pri tvorbi glagolskoga priloga sadašnjega (I: 390). U korpusu je potvrđen primjer u *cvatućemu stanju*. Pod natuknicom *cvasti* nije potvrđen navedeni prilog (AR I: 860–862). Preobraženica *pazeći* u značenju 'onaj koji vreba' nije potvrđena pod natuknicom *paziti* iako su zabilježene neke starije potvrde sa značenjem 'vrebati' (AR IX: 724). U slavonskoj je gramatici kao bliskoznačnica naveden i primjer *vrebajući*. Pod natuknicom *vrebati* ne nalazimo potvrdu za lik *vrebajući* (AR XXI: 445–446). Preobraženica *pomankajući* u značenju 'manjkav' nije potvrđena pod natuknicom *pomankati*/*pomanjkati* (AR X: 657). Preobraženica *sljedeći* u značenju 'naredni' potvrđena je pod natuknicom *slijediti* u rječnicima prije Lanosovićeve gramatike – u Mikaljinu i Belostenčevu (AR XV: 506). Za preobraženicu *znajući* u značenju 'obrazovan, vješt' zabilježene su pod natuknicom *znati* samo potvrde u liku *znan* (AR XXIII: 56–57). Većina navedenih popridjevljenih glagolskih priloga sadašnjih nije potvrđena u AR-u pa se može zaključiti da je većina primjera Lanosovićeva individualna tvorba kojom je pokušao naći ekvivalent njemačkim participima na hrvatskome jeziku.

---

[678] U korpusu *čestitajuće pismo*.
[679] U korpusu *počimajuće nove godine*.
[680] U korpusu *slidećih godinah*.

3. 6. 4. 9. 2. Popridjevljenje glagolskoga pridjeva trpnog

U našem je korpusu tvorba preobrazbom veoma plodna. Većina je primjera potvrđena u rječničkome dijelu s pridjevima. Zbog brojnosti primjera navest ćemo samo neke.

Od strane je osnove – njem. *malen* 'slikati, bojati, ličiti zidove' (Anić i Goldstein 1999: 809) nastao pridjev *maljan* (s. v. *gemalet,* $^{3}208^{2}$) u značenju 'naslikan' koji nije zabilježen u AR-u (VI: 412, 428). Pomoću nastavka *-n* nastao je primjer *namiren* (s. v. *quitt*, 173).[681] U značenju 'plaćen' pridjev *namiren* nije potvrđen u AR-u (VII: 442). Jedan je od primjera i pridjev *oprljan* (s. v. *schmutzig,* $^{3}213^{2}$) – 'uprljan', Uz glagol *oprljati* nalazimo samo jednu književnu potvrdu za značenje 'uprljati', no ne i potvrdu za pridjev *oprljan* (AR IX: 116). Pod natuknicom *raditi* pridjev *rađen* (s. v. *arbeitsam,* $^{3}205^{2}$) potvrđen je samo u trima primjerima sa značenjem 'obrađena zemlja', ali ne i kao 'vrijedan, marljiv' (AR XII: 898). Nultom je odglagolskom tvorbom nastao pridjev *ukorjen* (s. v. *gewurzelt,* $^{3}208^{2}$).[682] Takav tip tvorbe nije zabilježen u hrvatskome jeziku. U AR-u su pod natuknicom *ukorijeniti* potvrđeni pridjevi *ukorenjen* i *ukorijenjen* (XIX: 454). Pridjev *uzjedan* [3a][683] – 'rasrđen, ljut' nije potvrđen u AR-u, a glagol *uzjedati se* sa značenjem 'rasrditi' potvrđen je samo u ikavskome liku u jednoj književnoj potvrdi (XX: 358). Hapaksom se može smatrati pridjev *zaudovan* (266)[684] sa značenjem 'udan'. U AR-u nalazimo potvrdu za glagol *zaudati se* (AR XXII: 524). U korpusu su zabilježeni i trpni pridjevi *došast* (216)[685] – 'nadolazeći, idući' i *prošast* (239)[686] – 'prošli' nastali preobrazbom od participa nastalih od glagola *doći*.[687]

***Sufiks *-t* u hrvatskome jeziku ne dolazi na glagole četvrte vrste, no u korpusu taj tip tvorbe, zabilježen i u slavonskih pisaca (Maretić 1910: 183),[688] oprimjeruju pridjevi: *nakrivit* (s. v. *krumm,* 157) – 'nakrivljen', *odbacit* (s. v. *niederträchtig,* 167) – 'odbačen', *poklonit* [4–4a][689] – 'poklonjen', *precinit* (249)[690] – 'vrlo cijenjen, precijenjen', *priklonit* (s. v. *geneigt,* 146) – 'ukošen, nakrivljen', *primit* (249)[691] – 'primljen', *razjidit* (s. v. *toll,* 190) – 'bijesan, razjaren', *ukrotit* (s. v. *mürbe,* 164) – 'ukroćen', *zapustit* (s. v. *wust,* 196) – 'zapušten'. Pridjev *napit* (s. v.

---

681 U rječniku *pismo za dug plaćen*.
682 U pismu carici *uzvišeno vaše ime*.
683 U korpusu *od temelja uzjedane crkve*.
684 U gramatici *jednoj zaudovnoj knezginji*.
685 U gramatici *došasta nedilja*.
686 U konverzacijskome dijelu *prošastu noć*: *u prošostoj* (!) *staroj godini* (243).
687 Zabilježeni su, primjerice, i u Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 252).
688 Primjerice *dogodit* u Aleksandra Tomikovića i *uvenit* u Jerolima Lipovčića.
689 U pismu carici *poklonitu vladalicu*.
690 U primjeru pisma *preciniti priatelju*.
691 U korpusu: *za primito dostojanstvo*.

trunken, $^{3}214^{2}$) – 'pijan' zabilježen je pod natuknicom *napiti* u književnim potvrdama kako u slavonskih pisaca A. Kanižlića i V. Došena, tako i, primjerice, u fra E. Pavića (AR VII: 491). Preobrazbom je nastao i pridjev *poljubljeni* (253)[692] – 'voljen'. Za navedeni pridjev ne nalazimo potvrde u AR-u pa smatramo pridjev Lanosovićevim hapaksom.

Zaključak

Pri istraživanju pridjeva dokazali smo početnu hipotezu da je sufiksacija najplodniji način tvorbe novih riječi te smo potvrdili uporabu sufiksa *-eljan* i *-jat* koji nisu potvrđeni u suvremenoj tvorbi. U kategoriji pridjeva koji znače sličnost potvrdili smo Lanosovićev sufiks *-enast*.

U poglavlju o prefiksalnoj tvorbi razmatramo o novome tvorbenom načinu koji bi obuhvaćao skupinu mahom Lanosovićevih hapaksa nastalih negiranjem glagolskoga pridjeva radnog. Lanosović tvori pridjeve negiranjem preobraženica pa se postavlja pitanje ne bismo li takav način Lanosovićeve tvorbe mogli nazvati prefiksalno-preobraženom tvorbom.

Tvorbu slaganjem oprimjerili smo samo u jednome primjeru, kao i prefiksoidnu tvorbu. Srastanje i srašteno-sufiksalna tvorba također su slabo oprimjerene, kao i polusloženične tvorenice.

Neki od načina nisu potvrđeni na korpusu, primjerice sufiksoidna i prefiksoidno-sufiksoidna tvorba pridjeva.

3. 6. 5. Zamjenice

Tvorba zamjenica u našim je jezičnim priručnicima obrađena u poglavljima o morfologiji zamjenica. Međutim, prema modelu Horvat i Ramadanović zamjenice se tvore srastanjem, prefiksacijom i sufiksacijom.[693] U korpusu su potvrđene prefiksalne tvorenice i sraslice pričem je srastanje plodniji tvorbeni način.

[692] U primjeru pisma *poljubljeni brate*.
[693] „Mi međutim smatramo da se zamjenice tvore srastanjem, prefiksalnom i sufiksalnom tvorbom" (Horvat i Ramadanović 2012a: 288).

3. 6. 5. 1. Sraslice

U Lanosovićevoj gramatici, izuzevši tvorbeno nemotivirane zamjenice, nalazimo tek nekoliko potvrđenih i tvorbeno zanimljivih zamjenica. Prema postanku ih možemo podijeliti na zamjenice nastale srastanjem dviju zamjenica (*svaki*, *svašta* i *svatko*) i one nastale od zamjenica i neke druge vrste riječi (priloga ili čestice).

- Sraslice nastale od dviju zamjenica

Prvi tip srastanja ilustriraju primjeri: *svaki* (41) → *sva* + *ki*, *svašta* (217[694]) → *sva* + *šta* i *svatko* (255)[695] → *sva* + *tko*. Sve navedene sraslice imaju značenje neodređenosti.

Sraslica *svaki* nastala je srastanjem zamjenice *sva* < od starocrkvenoslavenskoga *vьsь* (Skok III: 207) i negdašnje zamjenice *ki* potvrđenom pod natuknicom *koji* (AR V: 150).

Sraslica *svašta* nastala je od spomenute zamjenice *vьsь* > *sva* i zamjenice *šta* (AR XVII: 149).

Zamjenica *svatko* također je nastala od zamjenice *vьsь* > *sva* i zamjenice *tko*, a u AR-u je potvrđena od 18. stoljeća (AR XVII: 155).

- Sraslice nastale od zamjenice i neke druge vrste riječi

1.) Sraslice nastale od zamjenica i priloga

Druga vrsta zamjeničnih sraslica jest zamjenica nastala srastanjem dviju zamjenica i priloga. U korpusu je potvrđen primjer: *kojimudrago* (40) → *koji* + *mu* + *drago*. Zamjenica je zabilježena u AR-u u značenju 'svaki' od 17. stoljeća (V: 166).

2.) Sraslice nastale od zamjenica i čestica

Treći su tip zamjenica one nastale od zamjenica i čestica: *kojigod* (40) → *koji* + *god*, *štogod* (232; 239) → *što* + *god* i *tkogod* (108)[696] → *tko* + *god*.

Sve su navedene zamjenice nastala srastanjem s česticom *god* koja im daje neodređeno značenje (ARIII: 233).

---

[694] U gramatici *svačemu*.
[695] U uzorcima pisama *svakomu*.
[696] U gramatici tiskarska pogreška *kokagod*.

3. 6. 5. 2. Prefiksalne tvorenice

Prefiksacijom su tvorene zamjenice nastale dodavanjem predmetka *i-* i *ni-* na zamjeničnu ili brojevnu osnovu. Riječ je o veznično-zamjeničnim i veznično-brojevnim prefiksalnim tvorenicama pričem je prvi dio zamjenice veznik koji zamjenici daje neodređeno značenje.

- Prefiksalne tvorenice s *ni-*

Niječnica *ni-* daje niječno značenje zamjenicama. U korpusu su oprimjerene zamjenice: *nijedan* (251)[697] i *niki* (41). Zamjenica *nijedan* potvrđena je u AR-u kao broj i zamjenica (VIII: 169), a nastala je od niječnice *ni-* i broja *jedan*. Zamjenica *niki* zabilježena je u značenju 'nikoji' u AR-u (VIII: 179), a nastala je od niječnice *ni-* i zamjenice *ki*.

- Prefiksalna tvorenica s *i-*

U koprusu je zapisan primjer *itko* (236). Zamjenica je potvrđena od 18. stoljeća u značenju 'makar tko' (AR IV: 98), a nastala je srastanjem čestice *i-* koji joj daje neodređeno značenje i veznika *tko*.

Zaključak

Pri istraživanju zamjenica dokazali smo početnu hipotezu da su prefiksacija i srastanje najplodniji način pri tvorbi zamjenica, no sufiksaciju nismo potvrdili u korpusu.

3. 6. 6. Glagoli

U tvorbi glagola osnovna su dva tvorbena načina: sufiksalna i prefiksalna tvorba, slabije je plodna prefiksalno-sufiksalna tvorba, a iznimno su rijetki srastanje i složeno-sufiksalna tvorba (Babić [3]2002: 503). Glagoli su, kako je rečeno u uvodu, obrađeni prema vrstama riječi kojima pripada osnova. Pri obradi se pritom javlja problem na koji upozorava i Babić ([3]2002: 327), ali i Horvat i Ramadanović (2012a: 293), što s glagolima tipa *broditi* (s. v. *schiffen*, 185) i *nišaniti* (s. v. *zielen*, 200)? U dijelu o imenicama obrađena je tvorba nultim sufiksom. Prema

[697] U gramatici *nijednu*.

Babiću imenice koje su u tvorbenoj vezi s neprefigiranim glagolom pričem ne znače glagolsku radnju mogu se tumačiti da su u tvorbenoj vezi s s glagolima, odnosno da su izvedene od glagola, ali istovremeno se i glagoli mogu opisati kao da su izvedeni od imenica, npr. *brod* → naprava čime se brodi i: *broditi* → ploviti brodom te *nišaniti* → stavljati nekoga na nišan i: *nišan* → naprava kojom se nišani. Smatramo logičnijim proces, kojemu je i Babić sklon, da je glagol *nišaniti* nastao od imenice *nišan* sufiksalnom tvorbom. Samim time i imenice onda od kojih nastaju glagoli postaju netvorbene riječi, npr. *nišan* – 'naprava kojom se gađa u cilj'.

3. 6. 6. 1. Sufiksalne tvorenice

Prema Babiću sufiksalnom se tvorbom glagoli tvore od imenica, pridjeva, glagola i usklika, a od ostalih vrsta riječi iznimno ([3]2002: 503). U korpusu se pokazala najplodnija tvorba od imenica, a potom manje plodna tvorba od glagola, pridjeva i usklika, dok je tvorba od prijedloga, broja i usklika potvrđena u tek nekoliko primjera. Ova će analiza biti strukturirana prema vrsti riječi od koje glagol nastaje zbog lakšega određivanja značenja tvorenoga glagola.

3. 6. 6. 1. 1. Tvorba od imenica

Glagoli tvoreni od imenica općenito označuju radnju vezanu s onim što znači imenica u osnovi.[698] Tvorba od imenica najplodnija je sufiksalna tvorba pričem je najplodniji sufiks *-ati*, nešto je slabije plodan sufiks *-iti*, potom sufiks *-ovati*, a sufiks *-jeti* potvrđen je u tek nekoliko primjera (sve prema Babić [3]2002: 504). U našem su korpusu potvrđeni sufiksi: *-ati*, *-iti*, *-evati*, *-jeti* i *-ovati*.

a) Sufiks *-ati*

U našem su korpusu zabilježeni glagoli tvoreni sufiksom *-ati* od imenica koji u prezentu završavaju na *-am*, *-im* i *-jem*.

- Glagoli na *-am* u prezentu

Ta je skupina glagola u hrvatskome jeziku najplodnija ([3]2002: 505), a to ćemo pokazati i u našem korpusu. Navedenu skupinu oprimjeruju pridjevi: *čarati* (s. v. *zaubern*, 200), *djelati* (s. v. *arbeiten*, 125),[699] *fatati* (s. v. *fangen*, 141), *igrati* (s. v. *tanzen*, 190), *igrati se* (s. v. *spielen*,

[698] Prema Barić i dr. takvi se glagoli nazivaju denominativnima ([4]1997: 376).
[699] U korpusu i u liku *dilati*.

187), *ispovidati* (s. v. *beicht hören*, 130), *izgledati* (s. v. *gucken*, 148), *kapati* (s. v. *tröpfeln*, 191), *kavgati se* (s. v. *keifen*, 157), *krpati* (s. v. *flicken*, 142), *minjati* (s. v. *wescheln*, 197), *minjati se* (s. v. *tauschen*, 190), *perutati* (s. v. *rupfen*, 177) → čupati perut/perje, *prešati* (s. v. *auspressen*, ^{3}40), *sedlati* (s. v. *satteln*, 184), *vižbati* (s. v. *uiben*, ^{3}214^{2}), *vonjati* (s. v. *riechen*, 176), *zidati* (s. v. *bauen*, 129), *žeđati* (s. v. *dursten*, 135) → osjećati žeđ. Glagol *kavgati se* možemo zasada smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom u značenju → biti u kavgi jer je potvrđena od 18. stoljeća u potvrdama nakon slavonske gramatike (AR IV: 907). Navedeni glagoli uglavnom označuju djelovanje u vezi sa značenjem osnovne imenice, npr. *čarati* → izvoditi čari, *kapati* → padati u kapima, kap po kap, *krpati* → raditi krpom zakrpu, *prešati* → stavljati u prešu.

Veoma su česti glagoli u hrvatskome jeziku kojima se značenje može opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-ati* → glag. + akuzativ imenice (Babić ^{3}200: 505). Takvu preobliku u korpusu oprimjeruju glagoli: *djelati* → raditi djelo, *hvatati* → izvoditi hvat, *igrati se* → izvoditi igru, *ispovidati* → obavljati ispovijed, *minjati* → raditi mijenu, *sedlati* → stavljati sedlo, *vježbati* → izvoditi vježbu, *zidati* → raditi zid i sl.

Ako je u osnovi imenica koja znači glazbalo, glagol se može opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-ati* → svirati na instrumentu koji označuje osnova. Takvu preobliku oprimjeruju glagoli: *gajdati* (s. v. *dudeln*, 135) → svirati na gajdama i *guslati* (s. v. *geigen*, 147) → svirati na guslama. Glagol *gajdati* nije zabilježen u AR-u te se može smatrati Lanosovićevim hapaksom.

- Glagoli na *-im* u prezentu

U tu skupinu možemo pribrojiti tek nekoliko primjera: *bježati* (s. v. *fliehen*, 142; *meiden*, 164; *scheuen*, 185)[700] → dati se u bijeg, *grštati* (s. v. *ekeln*, 137) → osjećati grst, *ispovjediti se* (s. v. *beichten*, 130) → obaviti ispovijed.

Za glagol *grštati* zabilježena je samo potvrda iz Šulekova rječnika – 'gaditi se', no potvrđen je i glagol *grstiti* (AR III: 471–472).

- Glagoli na *-jem* u prezentu

[700] Sve pojavnice glagola navedene su redoslijedom kojim se pojavljuju u gramatici.

Glagoli su uglavnom tvoreni od imenica muškoga roda: *kašlati* (s. v. *huften*, 152) → ispuštati kašalj, *klepetati* (s. v. *klappen*, 157) → izvoditi klepet, *vezati* (s. v. *binden*, 131) → činiti vez, no oprimjereni su i oni nastali od imenica ženskoga roda: *rikati* (s. v. *heulen*, 152) → ispuštati rik / prozvoditi riku, *sisati* (s. v. *saugen*, 184) → jesti na sisu, *vikati* (s. v. *schreien*, 186) → ispuštati vik / proizvoditi viku.

b) Sufiks -*iti*

Sufiks je zabilježen u primjerima: *buka* > *bučiti* (s. v. *lärmen*, 161), *muka* > *mučiti* (s. v. *martern*, 164; *schweigen*, 186), *svidok* > *svidočiti* (s. v. *bezeugen*, 131; *zeugen*, 200) i sl.

*** Izvedenica *pabirčiti* (s. v. *nachlesen*, [3]40) nastala je od imenice *pabirak* promjenom *k* > *č* i sufiksom -*iti*. Sufiks -*čiti* u hrvatskome je jeziku slabo plodan (Babić [3]2002: 510) pa tvorbu navedenim sufiksom od imenične osnove *pabir*- smatramo slabo vjerojatnom. Izvedenica *pabirčiti* potvrđena je od 19. stoljeća u značenju 'kupiti pabirke' uz napomenu da je nastala od imenice *pabirak* (AR IX: 544) pa se zasada može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Prema Skoku imenica *pabirak* nastala je pomoću prefiksa *pa*-prefiksacijom, od čega je nastao glagol *pabirčiti* (I: 201). Tvorbeno značenje glagola *pabirčiti* stoga možemo opisati preoblikom: *pabirk*- + -*iti* → kupiti/skupljati pabirke.

U korpusu su potvrđeni i svršeni glagoli, primjerice: *nasloniti* (s. v. *lehnen*, 161), *navaliti* (s. v. *belästigen*, 130), *okusiti* (109), *oprostiti* (s. v. *begnadigen*, 130), *ostaviti* (s. v. *lassen*, 161), *osvetiti se* (s. v. *rächen*, 176), *otvoriti* (s. v. *oeffnen*, 169), *pokloniti* (s. v. *begnadigen*, 130), *pripraviti* (*s. v. bereiten*, 130), *privariti* (*s. v. betriegen*, 131), *spojiti* (s. v. *löten*, 161), *suziti* (*s. v. thränen*, 190), *utješiti* (s. v. *trösten*, 191), *uvriditi* (s. v. *beleidigen*, 130), *uzbuniti* (s. v. *lärmen*, 161), *zabaviti se* (106), *zaboraviti* (s. v. *vergessen*, 193), *zaručiti* (s. v. *vermählen*, 193), *zaštititi* (s. v. *schüßen*, 186) i dr.

3. 6. 6. 1. 1. 1. Glagoli od imeničnih osnova koje znače živo biće

Glagoli izvedeni od imenica koje znače živo biće mogu se opisati s nekoliko preoblika. Preoblikom *imenična osnova* + -*ati* → vladati se / biti kao ono što označuje osnova mogu se opisati primjeri: *gostiti* (s. v. *bewirthen*, 131), *svidočiti* (s. v. *bezeugen*, 131), *tomačiti* (s. v.

dometschen, 134) itd. Glagol *gostiti* može, s obzirom na njemački ekvivalent, imati dvije preoblike: → vladati se kao gost ili → dočekati nekoga kao gosta.

Ako je u osnovi imenica koja znači zanimanje, preoblika glasi: *imenična osnova* + *-ati* → obavljati zanimanje označeno osnovom, a preobliku oprimjeruju glagoli: *konjariti* (s. v. *hüten Pferde*, ^{3}43), *ovčariti* (s. v. *hüten Schafe*, ^{3}43), *pudariti* (s. v. *hüten*, ^{3}40), *ribariti* (s. v. *fischen*, 142) → obavljati posao ribara, *služiti* (s. v. *brauchen*, 131), *stražiti* (s. v. *wachen*, 196), *teočariti* (s. v. *hüten Kälbar*, ^{3}43) i dr. Izvedenica *konjariti* nije potvrđena u AR-u pa se može smatrati hapaksom, a zabilježena je imenica *konjar* – 'čovjek koji čuva i pase konje' (V: 284). Hapaksom se može zasada smatrati i glagol *ovčariti* – 'obavljati službu ovčara' jer nije zabilježen u AR-u. Prvopotvrđenicom se može smatrati glagol *pudariti* u značenju 'vršiti službu pudara' jer je u AR-u zabilježen od 19. stoljeća u Karadžićevu, Popovićevu te u Broz-Ivekovićevu rječniku (XII: 618). Za glagol *teočariti* ne nalazimo potvrdu u AR-u pa se zasada može smatrati hapaksom, no nalazimo potvrdu za imenicu *teočar* u značenju 'telar, pastir ovaca' (XVIII: 204).

3. 6. 6. 1. 1. 2. Glagoli od imeničnih osnova koje znače predmet

Glagoli izvedeni od imenica koje označuju konkretne predmete mogu se podijeliti u nekoliko skupina. Preoblikom *imenična osnova* + *-ati* → praviti ono što označuje osnova oprimjeruju izvedenice: *dimiti* (s. v. *rauchen*, 176), *gnjizditi* (s. v. *nisten*, 167), *piniti* (s. v. *schäumen*, 185), *prašiti* (s. v. *stauben*, 187), *siriti se* (s. v. *käßen*, 43) i sl. Za izvedenicu *gnijezditi* ('praviti gnijezdo') ne nalazimo potvrdu u AR-u. Glagol *siriti se* u refleksivnome je značenju ('pretvarati se u sir') zabilježen tek od 19. stoljeća (AR XV: 55).

Preoblikom *imenična osnova* + *-ati* → koristiti predmet koji označuje osnova mogu se opisati primjeri: *broditi* (s. v. *schiffen*, 185), *đubriti* (s. v. *misten*, 164), *kositi* (s. v. *mähen*, 164), *krečiti* (s. v. *quacken*, 173), *piliti* (s. v. *sägen*, 184), *pečatiti* (s. v. *petschieren*, 172), *zvoniti* (s. v. *läuten*, 161) i sl. Glagol *krečiti* – 'bijeliti vapnom, krečem' nastao je od strane osnove *kreč* prema tur. *kireç* – 'vapno' (Klaić 2012: 575).

3. 6. 6. 1. 1. 3. Glagoli od imeničnih osnova s pretežito apstraktnim značenjem

Glagole nastale od imenica s apstraktnim značenjem možemo s obzirom na značenjsku preobliku podijeliti na nekoliko skupina.

- Glagoli *bučiti* (s. v. *lärmen*, 161), *hukati* (*s. v. aechzen*, 125), *mormoriti* (s. v. *brununen*, 131), *zučiti* (s. v. *klingen*, 158), *žamoriti* (s. v. *wispeln*, 197) i *žuberiti* (60)[701] mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-iti* → praviti / ispuštati zvuk koji označuje osnova.
- Preoblikom *imenična osnova* + *-iti* → izražavati se kao imenica u osnovi mogu se opisati izvedenice: *besjediti* (s. v. *reden*, 176; *sagen*, 184) i *govoriti* (s. v. *reden*, 176; *sagen*, 184).
- Glagoli koji su značenjski vezani uz osjetila mogu se opisati preoblikom *imenična osnova* + *-iti* → rabiti ono što označuje osnova: *mirišiti* (s. v. *riechen*, 176), *okusiti* (109),[702] *njušiti* (s. v. *riechen*, 176), *viditi* (s. v. *sehen*, 186) i dr.

Prvom rječničkom potvrdom može se smatrati glagol *mirišiti* u značenju 'osjećati miris' jer je potvrđen, uz književne potvrde, samo u Voltićevu rječniku (AR VI: 743).

Glagol *njušiti* može se zasada smatrati prvopotvrđenicom jer je zabilježen od 19. stoljeća, ali i najstarijom rječničkom potvrdom jer je potvrđen u Stullijevu i Karadžićevu rječniku (AR VIII: 286).

Glagoli: *baliti* (s. v. *speien*, $^{3}9^{2}$), *sliniti* (s. v. *geifern*, 147), *suziti* (s. v. *thränen*, 190), *znoiti se* (s. v. *schwißen*, 186) mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-iti* → ispuštati ono što označuje osnova.

- Tvorenice *bjesiti se* (s. v. *rasen*, 176), *dičiti se* (s. v. *prangen*, 172), *dosaditi* (s. v. *belästigen*, 130), *gaditi se* (s. v. *ekeln*, 137), *mučiti* (s. v. *martern*, 164; *schweigen*, 186) → osjećati muku, *njušiti* (s. v. *riechen*, $^{3}22$), *ponositi se* (108),[703] *smrditi* (s. v. *stinken*, 187), *stiditi se* (s. v. *schämen*, 185), *umoriti* (108), *žalostiti se* (s. v. *trauren*, 190), *želiti* (s. v. *wünschen*, 198) mogu se opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-iti* → osjećati ono što znači osnova.

[701] U korpusu *žuberim, žuberiti* uz njemački ekvivalent *schwätzen*.
[702] U korpusu: *okusila bi kadgod malo ribe*.
[703] U korpusu: *ponositi se kućom, er rühmet mit dem Hause*.

Glagol *bjesiti se* u značenju → osjećati bijes ('ljutiti se, bjesnjeti') zabilježen je pod natuknicom *bješnjeti*, no ne nalazimo potvrdu za refleksivno značenje (AR I: 390).

- Posebna su skupina glagoli: *ciniti* (s. v. *achten*, 125; *schäßen*), *dariti* (s. v. *schenken*, 185), *hraniti* (s. v. *nähren*, 167), *pokloniti* (s. v. *begnadigen*, 130) koji se mogu opisati preoblikom: *imenična osnova* + *-iti* → dati / pružiti / uložiti ono što je u osnovi.

Prvom se leksikogarfskom potvrdom zasada može smatrati glagol *dariti* u značenju 'darivati' jer je, uz književne potvrde, zabilježen u Voltićevu i Stullijevu rječniku (II: 277).

- Preoblikom *imenična osnova* + *-iti* → činiti ono što označuje osnova mogu se opisati tvorenice: *grišiti* (s. v. *sündigen*, 187),[704] *kalamiti* (s. v. *pelzen*, 172), *škoditi* (s. v. *schaden*, 184),[705] *štetiti* (s. v. *schaden*, 184) itd.

Od strane je osnove prema tur. *kalem* < ar. *qaläm* < grč. *kálamos* – 'trska' (Klaić 2012: 496) nastao glagol *kalamiti* – 'navrtati, prevrtati' zabilježen od 18. stoljeća, u Relkovićevoj književnoj potvrdi iz 1796. godine te se prema dostupnim podatcima može smatrati prvopotvrđenicom (AR IV: 765).

- U posebnu se skupinu mogu razvrstati glagoli koji se mogu opisati preoblikom *imenična osnova* + *-iti* → kretati se + instrumental imenice, a oprimjeruju je izvedenice: *gaziti* (*s. v. waten*, 197), *hoditi* (s. v. *gehen*, 147), *letiti* (*s. v. fliegen*, 142), *voziti* (*s. v. fahren*, 141; *führen*, 142; *schiffen*, 185).

3. 6. 6. 1. 1. 4. Glagoli s pojedinačnim značenjem

a) Sufiks *-iti*

Mnogi glagoli imaju pojedinačno značenje koje oprimjeruju tvorenice: *cvatiti* (s. v. *blühen*, $^{3}206^{2}$) → biti u cvatu, *diliti* (s. v. *bescheren*, 130; *theilen*, 190) → rastavljati na dijelove, *kruniti* (s. v. *krönen*, 158) → postavljati krunu, *loviti* (s. v. *jagen*, 153) → ići u lov, *miriti* (s. v. *messen*, 164) → određivati mjeru, *postiti* (s. v. *fasten*, 141) → držati post, *raditi* (s. v. *arbeiten*, 125) → obavljati rad, *snižiti* (76) → padati snijeg, *truditi* (s. v. *bemühen*, 130) → iskazivati trud i sl.

[704] U korpusu i *grešiti*.
[705] Osnova je prema njem. *Schade* (Klaić 2002: 1296).

Prvom se leksikografskom potvrdom zasada može smatrati glagol *cvatiti* u značenju 'cvjetati' jer je, uz književne potvrde, zabilježen u Karadžićevu rječniku (I: 862).

b) Sufiks *-jeti*

Sufiksom *-jeti* tvoren je glagol: *boljeti* (99). Glagol *boljeti* potvrđen je od 12. stoljeća – 'osjećati bol' (AR II: 535).

*Glagol *razumjeti* [3a][706]u AR-u je potvrđen uz napomenu da nastaje od prijedloga *raz-* i glagola *umjeti* prefiksalnom tvorbom (XIII: 725). Njegovo tvorbeno značenje može se opisati preoblikom: *razum* + *-jeti* → shvaćati razumom, ali i kao: *raz-* + *umjeti* → moći umom razaznavati. Glagol *umjeti* potvrđen je u AR-u sa značenjem 'imati umjenje, biti vješt na osnovu umnih sposobnosti' (XIX: 595), a prema Skoku od imenice *um* nastaje glagol *umjeti*, od čega nastaje prefiksacijom pomoću prefiksa *raz-* glagol *razumjeti* (III: 544).

c) Sufiks *-ovati/-evati*

Sufiksom *-ovati* u hrvatskome se jeziku tvore nesvršeni i dvovidni glagoli koji u prezentu završavaju na *-ujem*. Prema pravilima o raspodjeli glasova, sufiks *-evati* dolazi na osnove koje završavaju na nepčanik, a sufiks *-ovati* na osnove s ostalim suglasnicima, dok osnove na *c* dobivaju zamjenom *c/č* sufiks *-evati* (Babić ^{3}2002: 508), što ćemo pokazati u našem korpusu. Od pravila odstupa jedino primjer *pijančovati* (s. v. *saufen*, 184) – 'opijati se kao pijanci'.

d) Sufiks *-evati*

Sufiks *-evati* potvrđen je u primjeru *kraljevati* (s. v. *regieren*, 212^{2}) → vladati kao kralj.

e) Sufiks *-ovati*

[706] U korpusu: *Mi vidimo ... u svakoj četi ... koja nas bistro razumjeti čine ... koliko je uzvisito srce*.

Glagoli nastali od imenica muškoga roda su: *darovati* (s. v. *schenken*, 185), *gospodovati* (108),[707] *obedovati* ($^{3}20^{2}$),[708] *pirovati* (s. v. *freyen*, 142), *poslovati* (s. v. *arbeiten*, $^{3}205^{2}$), *prorokovati* (s. v. *prophezeien*, 172), *prstenovati* (s. v. *vermählen*, 193), *putovati* (s. v. *reisen*, 176; *wandern*, 197), *svitovati se* (106),[709] *uvjetovati* [2],[710] *uzrokovati* (249),[711] *znamenovati* (74)[712] i sl.

Primjeri nastali od imenica ženskoga roda su: *bolovati* (s. v. *kranken*, 158), *gladovati* (s. v. *hungern*, 152), *silovati* (s. v. *anstrengen*, 125; *zwingen*, 200), *tugovati* (s. v. *trauren*, 190), *vjerovati* (s. v. *trauen*, 190), *zimovati* (s. v. *wintern*, 197) i dr.

Tvorenice nastale tvorbom od imenica srednjega roda su: *imenovati* (73),[713] *djelovati* (s. v. *arbeiten*, $^{3}205^{2}$) itd.

Oprimjereni glagoli znače različite radnje u vezi sa značenjem osnovne imenice. Možemo ih opisati s nekoliko preoblika.

- Neke imenice mogu imati preobliku po obrascu *imenična osnova* + *-ovati* → davati ono što označuje osnova, primjerice: *darovati* → davati dar, *imenovati** → davati ime, *prstenovati* → davati/stavljati prsten, *uvjetovati* → davati/postavljati uvjet, *zavjetovati se* → davati zavjet i sl.

*Glagol *imenovati* tvori se od genitivne osnove *imen-* kako se ne bi našla uzastopno dva samoglasnika.

- Imenice koje znače osobu mogu imati preobliku *imenična osnova* + *-ovati* → vladati se kao osoba koju označuje osnova, naprimjer: *gospodovati* → vladati se kao gospod/gospodar,[714] *pijančovati* → vladati se kao pijanac, *prorokovati* → vladati se kao prorok itd.
- Imenice koje označuju osjećaje imaju preobliku: *imenična osnova* + *-ovati* → osjećati ono što označuje osnova. Takvom se preoblikom mogu opisati primjeri:

[707] U korpusu: *gospodovati nad zemljom, über die Erde herrschen*.
[708] U korpusu: *obedovati, mittagmahlen, essen*.
[709] U korpusu: *svitovati se s jednim na dobru stvar, sich mit einem über eine gute Sache berathschlagen*.
[710] U korpusu: *...temelje za naučiti slavonski jezik materinski uvjetovati smiti*.
[711] U korpusu: *...jesu mi jedno pravo veselje uzrokovale*.
[712] U korpusu: *zlamenujem, ich zeichne, zlamenovati*.
[713] U korpusu: *imenujem, ich nenne*.
[714] U AR-u je imenica *gospod* potvrđena u značenju 'gospodar' (AR III: 300).

bolovati → osjećati bol, *gladovati* → osjećati glad,[715] *tugovati* → osjećati tugu i sl.

- Neki glagoli znače različite radnje u vezi sa značenjem osnovne imenice.
- Pojedinačnom se preoblikom mogu opisati glagoli: *djelovati* → raditi djelo, *objedovati* → uzimati objed, *pirovati* → obilježavati pir, *poslovati* → sklapati posao, *putovati* → ići na put, *silovati* → primjenjivati silu, *znamenovati* → stavljati znamen itd.

3. 6. 6. 1. 2. Tvorba od pridjeva

U našem su korpusu zabilježeni sufiksi *-iti* i *-ovati* pričem je sufiks *-iti* daleko oprimjereniji. Primjere ćemo podijeliti prema sufiksima abecednim redom.

a) Sufiks *-iti*

U našem su korpusu svi primjeri tvoreni od opisnih pridjeva. Značenje izvedenica tvorenih sufiksom *-iti* može se prema preoblikama svrstati u nekoliko skupina.

- Prva bi se skupina mogla opisati preoblikom: *pridjevna osnova* + *-iti* → činiti (se) što pridjev iz osnove u instrumentalu. Preobliku oprimjeruju glagoli: *biliti* (s. v. *bleichen*, 131) → činiti bijelim, *crniti* (s. v. *schwärzen*, 186) → činiti crnim, *čistiti* (s. v. *reinigen*, 176; *säubern*, 184) → činiti čistim, *dostojiti se* (s. v. *würdigen*, 198) → činiti dostojnim, *kriviti* (*s. v. besüchtigen*, 131) → činiti krivim,[716] *mokriti* (s. v. *neßen*, 167) → činiti mokrim, *oštriti* (s. v. *schärfen*, 185) → činiti oštrim, *sušiti* (s. v. *trocknen*, 191) → činiti suhim itd. S popisa ćemo izdvojiti glagol *dostojiti se* koji se može smatrati prvom rječničkom potvrdom jer je, osim u književnim potvrdama, zabilježen u Stullijevu rječniku u značenju 'biti dostojan' (AR II: 696).
- U primjeru *skupiti* (s. v. *vertheuern*, $^{3}22^{2}$) preoblika glasi: *pridjevna osnova* + *-iti* → činiti što komparativ pridjeva iz osnove u instrumentalu, odnosno → činiti što skupim, kao i u primjeru *veličiti se* (s. v. *pralen*, 172) → činiti većim. U

[715] Prema Babiću glagol *gladovati* može se opisati i preoblikom: → imati glad, a može se i opisati kao: *gladan* + *-ovati* → biti gladan pričem se tvorba može objasniti kao otpridjevna tvorba (^{3}2002: 513). Prvu preobliku smatramo slabije vjerojatnom, boljom smatramo preobliku: → osjećati glad.
[716] Pridjev *kriv* u ovome je primjeru uporabljen u značenju 'koji nije ispravan'.

Akademijinu rječniku glagol *skupiti* nije potvrđen u značenju 'poskupjeti' (AR XV: 372).

- Treća bi se skupina mogla opisati preoblikom *pridjevna osnova* + *-iti* → biti ono što označuje pridjev iz osnove. Takvu preobliku oprimjeruju glagoli *oholiti se* (s. v. *prangen*, 172) → biti ohol, *plašiti se* (s. v. *fürchten*, 142; *zagen*, 200) → biti plah, *zeleniti se* (s. v. *grünen*, 148) → biti zelen.

U ovu skupinu pripada i glagol *gradobiti*. Tvorenica *gradobiti* (s. v. *hageln*, 151) zabilježena je u značenju 'padati, daždjeti o gradu' samo u Della Bellinu i Stullijevu rječniku (AR III: 372), kao i imenica *grad* u značenju 'komadići leda koji padaju kao kiša' (III: 362). Prema Skoku pridjev *gradobitan* došao je iz starocrkvenoslavenskoga *gradobitьnь* (I: 604) pa smatramo da glagol *gradobiti* nije nastao srastanjem, već sufiksalnom otpridjevnom tvorbom na način: *gradob-* + *-iti* → gradobiti.

*Glagol *mudriti* (s. v. *klügeln*, 158) u značenju 'činiti koga mudrim ili pametnim' zabilježen je u jednoj književnoj potvrdi prije slavonske gramatike, a u značenju 'mudrovati' uz napomenu da je nepouzdano u Voltićevu i Stullijevu rječniku (AR VII: 126). U našem je korpusu riječ zabilježena kao bliskoznačnica uz glagol *mudrovati*. U *Njemačko-hrvatskome univerzalnom rječniku* uz glagol *klügeln* navedeno je značenje 'mozgati, mudrovati' uz napomenu da je rijetko u uporabi (Hansen-Kokoruš i dr. 2005: 945). S obzirom na dostupne podatke glagol *mudriti* može se smatrati prvopotvrđenicom u značenju 'mudrovati', a tvorbena bi preoblika glasila: *mudr-* + *-iti* → biti mudar.

b) Sufiks *-ovati*

Sufiks *-ovati* oprimjeruju glagoli: *milovati* (s. v. *herzen*, 152; *lieben*, 161) – 'ljubiti', *očitovati* (s. v. *offenbaren*, 169) i sl.

3. 6. 6. 1. 3. Tvorba od usklika

Na našem su uzorku zabilježeni sufiksi: *-ati*, **-(č)iti*, *-jati* i *-kati*.

a) Sufiks *-ati*

Svi glagoli potvrđeni u korpusu mogu imati preobliku: *usklična osnova* + *sufiks* → ispuštati usklik koji označuje osnova.

a) Sufiks *-ati*

Zbog brojnosti ćemo primjera izdvojiti samo neke: *krnjaukati* (s. v. *mauzen*, 165) → ispuštati krnjauk, *kucati* (s. v. *klopfen*, 158) → ispuštati zvuk kuc, *ljeljati se* (s. v. *taumeln*, 190) → ispuštati zvuk lelja, *mrmljati* (s. v. *murmeln*, 164) → ispuštati zvuk mrm, *štucati* (s. v. *glucksen*, 148) → ispuštati zvuk štuc, *tapati* (s. v. *langsam herum gehen*, $^{3}210^{2}$) → ispuštati tap i dr. Od 19. je stoljeća potvrđen glagol *leljati* samo u Voltićevu rječniku (AR VI: 242) pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Glagol *krnjaukati* zabilježen je u AR-u samo u Karadžićevu rječniku u 19. stoljeću (V: 605) pa ga možemo smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

b) *Sufiks -*čiti*

Navedeni sufiks nije potvrđen pri tvorbi glagola od usklika, ali je potvrđen sufiks -*čati* u *blečati* i *cičati* (Babić ^{3}2002: 514–515). Analogijom bi taj sufiks u korpusu glasio -*čiti* u primjerima: *blečiti* (s. v. *blöcken*, 131) → ispuštati ble, *hrčiti* (s. v. *schnarchen*, 186) → ispuštati hrk i *zvečiti* (s. v. *klingen*, 158) → ispuštati zvek. Međutim, u našim primjerima sva se tri glagola mogu opisati i odimeničnom tvorbom te im je u tome slučaju osnova palatalizirana, a sufiks glasi -*iti*. Njihova bi preoblika glasila: *bleč-* + -*iti* → glasati se blekom, *hrč-* + -*iti* → glasati se hrkom i *zveč-* + -*iti* → glasati se zvekom.

U Akademijinu je rječniku riječ *zvek* potvrđena kao imenica u značenju 'zuk, glas koji se čuje od udarca kovinskih predmeta (XXIII: 171), ali i kao usklik – 'kad se koga udari, zvekne po glavi' (XXIII: 172). Ukoliko je riječ o tvorbi od usklika, problem je trostruk. Naime, glagol *zvečati* mogao je nastati na tri načina: *zvek* + -*iti* → glasati se zvekom, *zvek* + -*iti* → ispuštati zvek, *zve-* + -*čiti* → ispuštati zvek.Vjerojatnijim smatramo sufiks -*iti*.

Glagol *blečiti* nije zabilježen u AR-u, no potvrđen je pod natuknicom *blečati* od 19. stoljeća (AR I: 434).

c) Sufiks -*jati*

Spomenuti sufiks ilustrira primjer *blejati* (s. v. *plappern*, 172) → ispuštati ble.

d) Sufiks *-kati*

Sufiks *-kati* oprimjeruju glagoli: *treskati* (s. v. *strampfen*, $^{3}214^{2}$) → proizvoditi tresk ('vrsta buke koju čini grom'), *kokodakati* (s. v. *gaßen*, 147) → ispuštati kokoda itd.

*Glagol *grcati* (s. v. *schlürfen*, $^{3}13^{2}$) potvrđen je od 19. stoljeća, među ostalim i u Karadžićevu rječniku, u značenju 'kad subjekt ne proguta dobro hranu te mu zapadne u grkljan' (AR III: 396) pa se može zasada smatrati prvopotvrđenicom. Prema Skoku glagol *grcati* u značenju 'kad se hrana ne proguta dobro nego zapne u grlu' deminutiv je na *-cati* nastao od praslavenske osnove *gьrt-* koja je u *grtati* i *grnuti*, a možda se i *grlo* i *grkljan* umiješalo u **grtcati* (I: 610–611).

3. 6. 6. 1. 4. Tvorba od glagola

Glagoli tvoreni od glagolske osnove modificiraju glagolsku radnju osnovnoga glagola (glagolski vid, način, značenje). U tvorbi od glagola osnovna su dva tvorbena načina: sufiksacija i prefiksacija. Sufiksacija podrazumijeva perfektivizaciju ili imperfektivizaciju (promjenu s obzirom na vid). Ne ulazeći u raspravu je li doista riječ o nastajanju novih riječi i ne udaljujući se od tradicionalnoga opisa tvorbe riječi, u korpusu su potvrđeni neki primjeri glagola nastalih od glagolskih osnova.[717]

3. 6. 6.1. 4. 1. Imperfektivizacija

Promjena glagolskoga vida, odnosno tvorba nesvršenih glagola od svršenih zove se imperfektivizacija. Nesvršeni se glagoli tvore od svršenih unutrašnjom tvorbom i sufiksacijom s alomorfizacijom ili bez nje. Jedan od pokazatelja imperefektivizacije su svakako glagoli koji imaju prefiks, a nesvršeni su (sve po Babić ^{3}2002: 518). U korpusu su potvrđeni sufiksi: *-a(ti)*, *-va(ti)*, *-iva(ti)*, *-(ja)ti* i *-ovati*.[718]

a) Sufiks *-a(ti)*[719]

Prema Barić i dr. (^{4}1997: 372) tvorba sufiksom *-a-* može se podijeliti na nekoliko tipova.

[717] Više o problematici v. npr. Barić i dr. (^{4}1997: 372), S. Babić (2002: 516–555) i Horvat i Ramadanović (2012: 298–302).
[718] Zagradama su obilježeni sufiksi na način kako ih označuju Barić i dr. (^{4}1997) te Babić (^{3}2002).
[719] Prema Barić i dr. sufiks *-ati* naziva se sufiksom *-a-* (^{4}1997: 372).

Izvođenje bez fonemske alternacije u osnovi oprimjeruje glagol *pomigati* ($^{3}21^{2}$) – 'pomicati okom mig, namigivati'. S obzirom da je glagol *pomigati* potvrđen samo u književnoj potvrdi iz 16. stoljeća (AR X: 676), možemo ga smtrati prvom leksikografskom potvrdom.

S alternacijom korijenskih samoglasnika potvrđen je, primjerice, glagol *dobadati* ($^{3}12^{2}$) – 'bosti do kraja'. Za glagol *dobadati* u značenju 'do kraja bosti'[720] ne nalazimo u Akademijinu rječniku potvrda. Zabilježen je glagol *dobosti* sa značenjem 'do kraja bosti' u ličkome govoru u 19. stoljeću (AR II: 510).

S alternacijom suglasnika zabilježene su izvedenice: *dopuštati* (257)[721] – 'davati dopuštenje' i *puštati* (s. v. *beurlauben,* 131) – 'oslobađati koga'.

S alternacijom samoglasnika i suglasnika potvrđen je primjer *pomakati* (s. v. *mit Eintunken verzehren,* $^{3}21^{2}$) – 'namakati'. Tvorenica *pomakati* nastala je prema svršenome glagolu *pomočiti*, a zabilježena je samo u samo u Stullija (AR X: 649) pa se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

S popisa ćemo izdvojiti i primjer *prepovidati* (s. v. *predigen,* 172). Od glagola *prepovijediti* nastao je glagol *prepovijedati* koji nije zabilježen u AR-u u značenju 'propovijedati', već samo u značenjima 'zabranjivati' i 'izdavati' (AR XI: 676–677).

*Izvedenica *razgovariti se* (215)[722] u značenju 'razgovarati se' u Akademijinu rječniku nije potvrđena. Mogla je nastati od glagola *razgovoriti* (AR XIII: 555) promjenom *-o-* u sufiks *-a-*.

b) Sufiks *-va(ti)*

Sa sufiksom *-va-* izdvojit ćemo nekoliko primjera: *doručavati* ($^{3}223^{2}$)[723] – 'imperf. od doručkovati; jesti doručak', *ismihavati se* (s. v. *auslachen,* $^{3}205^{2}$) – 'imperf. od ismihati', *odmekšavati*[724] (s. v. *beißen,* 130) – 'imperf. od odmekšati', *promišljavati* (s. v. *betrachten,* 130) – 'imperf. od promišljati; intenzivno misliti', *ulagivati se* (s. v. *schmeicheln,* 185) – 'imperf. prema ulagati se; laskanjem se dodvoravati'.

[720] Uz njem. *zu Ende stechen*.
[721] U gramatici: *brza mojih roditelja smrt ne dopušta meni dalje na nauku ostati*.
[722] U korpusu: da možemo dulje zajedno *razgovariti se* uz njemački ekvivalent *reden*.
[723] U korpusu: *običajete li ... doručavati ili užinati* uz njemački ekvivalent *frühstücken*.
[724] U AR-u je samo potvrđen glagol *odmekčavati* (AR VIII: 624).

Prema dostupnim podatcima prvopotvrđenica bi bio glagol *ismihavati* u značenju 'smijehom se rugati kome' potvrđen samo u jednoj Pavlinovićevoj književnoj potvrdi iz 19. stoljeća (AR III: 914). Za glagol *odmekšavati* sa značenjem 'činiti što mekšim' nastalim od glagola *odmekšati* (AR VIII: 624) ne nalazimo potvrdu u AR-u, no u Belostenčevu je rječniku zabilježen u istome značenju glagol u liku *odmekčati* pod istoimenom natuknicom (AR VIII: 624). Prvom bi se leksikografskom potvrdom mogao smatrati glagol *promišljavati* ('razmatrati') potvrđen u književnim potvrdama i u Karadžićevu rječniku (XII: 360). Prema dostupnim je podatcima glagol *ulagivati se* prva leksikografska potvrda jer je uz književne potvrde zabilježen samo u Karadžićevu rječniku iz 19. stoljeća (AR XIX: 487).

c) Sufiks -*iva*

Sufiks -*iva* ilustrira usamljeni primjer *potrkivati* (s. v. *galoppiren*, 147) – 'imperf. od potrkati; kretati u trk'.

d) Sufiks -*ja(ti)*

Tvorbu glagola sufiksom -*jati* oprimjeruju: *ispravljati* (s. v. *bessern*, 130) – 'imperf. od ispraviti; poboljšati', *uklonjati se* (s. v. *meiden*, 164) – 'imperf. od ukloniti se; odmicati', *začinjati* (s. v. *einbrennen*, ^{3}29) – 'imperf. od začinati', *zašiati* (s. v. *oft zunähen*, ^{3}24^{2}) – 'imperf. od zašiti; često zašiti'.

S popisa ćemo izdvojiti glagol *ispravljati* kao prvu leksikografsku potvrdu jer je zabilježen u književnim potvrdama i u rječničkima nakon slavonske gramatike, u Voltića, Stullija i Karadžića (III: 952). Glagol *uklonjati* može se smatrati prvom leksikografskom potvrdom jer je zabilježen u književnim potvrdama i rječnicima nakon slavonske gramatike (AR XIX 445). Glagol *zašiati* nije potvrđen u značenju 'često šiti' u AR-u. Potvrđen je samo u značenju 'odvesti, skrenuti (XXII: 457). Glagol *začinjati* u značenju 'pripaliti' u AR-u nije potvrđen. Mogli bismo ga smatrati prenesenim značenjem od glagola *začinjati* u značenju 'začiniti', no u tome značenju ne nalazimo potvrdu (AR XXI: 752).

e) Sufiks -*ovati*

Sufiks -*ovati* potvrđen je u primjerima *čestitovati* (s. v. *wünschen*, 198) – 'imperf. od čestitati' i *kvarovati* (231)[725] – 'imperf. od kvariti'.

3. 6. 6. 1. 4. 2. Perfektivizacija

Sufiks -*nuti* u hrvatskome jeziku može značiti jednokratnost radnje (Babić ^{3}2002: 516) kao u primjeru *metnuti* < *metati*, no može imati i deminutivno značenje, odnosno označuje da se radnja vrši u manjoj mjeri od prosječne (Babić ^{3}2002: 533) kao u primjeru *lupnuti* < 'malo lupiti'. Primjere ćemo podijeliti prema značenju.

- Sufiks -*nuti* u značenju jednokratnosti radnje s promjenom u glagolskome vidu
  Takvo značenje oprimjeruju glagoli: *dotegnuti* (106)[726] – 'dovući, prispjeti' < dotezati, *maknuti* ($^{3}18^{2}$) – 'promijeniti položaj' < micati, *metnuti* (s. v. *seßen*, 186) – 'staviti' < metati, *skrenuti* (s. v. *lenken*, 161) < skretati, *zategnuti* (s. v. *anziehen*, ^{3}242) < zatezati.
- Sufiks -*nuti* s deminutivnim značenjem[727]
  Usamljen je primjer deminutivni glagol *lupnuti* (108) – 'malo lupiti; udariti jednom'.[728]

3. 6. 6. 1. 5. Tvorba od prijedloga, brojeva i priloga

- Tvorba od priloga

Tvorba od priloga potvrđena je u trećem izdanju u primjerima: *opetovati* (20^{2})[729] i *raniti* ($^{3}22^{2}$)[730] → ustajati rano. Glagol *opetovati* u značenju 'činiti opet' potvrđen je od 19. stoljeća (AR IX: 51) i može se smatrati prvopotvrđenicom. Glagol *raniti* u značenju 'doći rano' Lanosovićeva je prvopotvrđenica zabilježena samo u pisaca (AR XIII: 57).

[725] U korpusu uz njemački ekvivalent *Schaden leiden*.
[726] U gramatici *dotegnuo je u nebo …* uz njemački ekvivalent *er hat den Himmel erreicht.*
[727] Prema Pranjkoviću i Siliću takvi se glagoli zovu glagolske umanjenice ili glagolski deminutivi (2005: 151).
[728] Uz njem. *schlagen, peitschen*.
[729] U korpusu uz *wiederhohlen*.
[730] U korpusu uz *frühe aufstehen*.

*Primjer glagola nastaloga od priloga je i izvedenica *uvikovati* (s. v. *verewigen*, 193) koja je u Akademijinu rječniku potvrđena samo u Voltića (AR XX: 182) pa se prema dosadašnjim istraživanjima može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Njezino tvorbeno značenje može se opisati trostrukom preoblikom: *uvik* + *-ovati* → biti uvijek, *u-* + *-vik-* + *-ovati* → biti u vijeke ili *u-* + *vikovati* → provoditi dug vijek u životu. U prvome je slučaju riječ o sufiksalnoj otpriložnoj tvorbi. U drugome je slučaju riječ o prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi. Treći primjer odnosi se na prefiksalnu tvorbu od glagola *vjekovati* zabilježenoga u značenju 'provoditi dug život/vijek' (AR XXI: 55).

- Tvorba od prijedloga

Tvorba glagola od prijedloga potvrđena je samo u primjeru *protiviti se* (104) – 'biti protiv'.[731]

- Tvorba od brojeva

Tvorba od brojeva potvrđena je u primjeru *dvojiti* (s. v. *zweifeln*, 200) → razmišljati dvoje.

3. 6. 6. 1. 6. Ostalo

Sufiksacijom su tvoreni još neki tvorbeno zanimljivi glagoli kod kojih je teško utvrditi način tvorbe. Donose se abecednim redom.

Izvedenicu *bušiti* (s. v. *bohren*, 206[2]) u značenju 'šupljiti', potvrđenu u Karadžićevu rječniku i u pisaca od 19. stoljeća (AR I: 747) možemo smatrati prvopotvrđenicom. Prema AR-u postanjem od *buhati* – 'naduti se' (AR I: 747), a prema Skoku *bušiti* je nastalo od pridjeva *buhav* – 'šupljikast' (I: 229). Glagol *cebati* (s. v. *hutschen*, 10[2]) u značenju 'njihati' potvrđen je od 19. stoljeća u Stullijevu rječniku i u govorima u Srbiji (AR I: 765) pa se može smatrati prvopotvrđenicom. Može biti od tal. *cimbellare* – padati (AR I: 765). Prema Skoku glagol *cebati (se)* – 'trzati se' nije nastao prema tal. *cimbellare*. Riječ je o onomatopejskoj osnovi *ceb-* (I: 254). Hapaksima se mogu smatrati glagoli *cijati* i *cihati* (s. v. *schwer tragen*, 11[2]) u značenju 'teško nositi' za koje ne nalazimo potvrda u AR-u. Za glagol *čijati* (s. v. *pflücken*, 11[2])[732] u značenju 'svlačiti perje' zabilježene su potvrde nakon slavonske gramatike: primjerice u J. S. Relkovića iz 1796. i u Stullijevu i Karadžićevu rječniku (AR II: 23). Glagol *dojiti* (s. v. *saugen*,

[731] U gramatici: *On protivi se meni*.
[732] Vjerojatno od *čehati* (AR II: 23).

122) u značenju 'dojiti' glagol je potvrđen od 19. stoljeća te se Lanosovićev unos može smatrati prvopotvrđenicom (AR II: 584). Glagol je sveslavenski i praslavenski, a istoga su korijena i *djeva* i *dijete* (Skok I: 422). Izvedenicu *drljati* također možemo smatrati prvopotvrđenicom jer je potvrđena krajem 18. stoljeća u J. S. Relkovića te od 19. stoljeća primjerice u Stullijevu rječniku u značenju 'ravnati drljačom' (AR II: 783). Prema Skoku od navedenoga su glagola postale i riječi *drljača*, *drljančiti* i sl. (I: 440). Glagol *dropiti* (s. v. *zerdrücken*, 12^2) u značenju 'gnječiti' nije zabilježen u AR-u. Navedene su potvrde samo za značenje 'zakopati' i 'povaliti se na zemlju' (II: 791), a isto je i u Skokovu rječniku (I: 443). Za glagol *drpati* ($^3 11^2$)[733] u značenju 'raskinuti, rasparati' potvrđena je od od 17. stoljeća u književnim potvrdama te u Stullijevu rječniku (AR II: 792) pa se može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Prema Skoku korijen glagola *drpati* je u *drijeti* (I: 444) koji je nastao iz praslavenskoga *derti* (I: 436). Glagoli *ganati* (s. v. *vortragen*, 13^2) u značenju 'govoriti, pripovijedati' potvrđen je u Parčićevu rječniku pa se može smatrati prvopotvrđenicom. Prema Skoku osnova *gon-* nije onomatopejske prirode, već je nastala, kao i osnova *gan-* od *god-na-*, osnova potvrđenih i u drugih slavenskih jezika (I: 550). U korpusu su navedene izvedenice *ganiti* (s. v. *rühren*, 177) i *ganjati* (s. v. *oft jagen, treiben*, 13^2) u značenju 'loviti'. U Akademijinu je rječniku zabilježen glagol *ganiti* uz napomenu da je možda došlo do tiskarske pogreške u Budinićevoj književnoj potvrdi iz 16. stoljeća (AR III: 99). Zanimljiv je i primjer *ganjati* (s. v. *oft jagen, treiben*, 13^2), a prema Skoku izvedenica je nastala od *gnati* < indoeuropski, baltoslavenski, sveslavenski i praslavenski *gьn-* (I: 574). Izvedenica *ganiti* (s. v. *rühren*, 177) u značenju 'ganuti' u Akademijinu rječniku nije potvrđena. Prema Skoku riječ je nastala od praslavenskoga korijena *gьb-* (I: 576). Lanosovićev primjer *uminiti* (s. v. *lindern*, 161) u AR-u nije potvrđen u značenju 'umanjiti' ili 'ublažiti'. Zabilježen je u istome značenju glagol *uminuti* (AR XIX: 570). Prema Skoku glagol *minuti* nastao je od indoeuropskoga korijena *mei-* – 'putovati, ići' koji dolazi i u latinskome *meare* – 'ići' (II: 426).

3. 6.6. 2. Prefiksalne tvorenice

Prema Barić i dr. prefiksalna je tvorba najplodniji način tvorbe glagola (^{4}1997: 379).[734] Prefiksalnom je tvorbom nastalo više od polovice glagola u hrvatskome jeziku (Babić ^{3}2002: 536). Iako je prefiksacija najčešći tvorbeni način u glagola, u korpusu je potvrđenih primjera

[733] U korpusu uz njem. *kratzen*.
[734] „Glagoli se tvore najčešće prefiksima (predmecima)" (Silić i Pranjković 2005: 146).

daleko manje negoli glagola nastalih sufiksacijom. U korpusu su potvrđeni sufiksi: *do-*, *iz-*, *na-*, *nad-*, **ne-*, *o-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pre-*, *pred-*, *pri-*, *pro-*, *raz-*, *s-*, *su-*, *uz-* i *za-*. Najviše je potvrda s prefiksom *u-*, *za* i *po-* koji se stoga mogu smatrati veoma plodnima, nešto ih je manje s prefiksima *iz-*, *o-*, *s-*, *pro-* i *na-*, slabo su plodni prefiksi *od-*, *do-*, *pri-* i *uz-*, a neplodnima se mogu smatrati prefiksi *nad-*, *ne-*, *ob-*, *pred-*, *pri-* i *su-* jer u Lanosovićevu tekstu nailazimo na tek pokoju njihovu potvrdu. Prefiksalne će se tvorenice obraditi prema prefiksima abecednim redom, a prefiksi će se obrađivati prema značenjima.

a) Prefiks *do-*

Taj predmetak uglavnom izvedenicama daje finitivno značenje (Barić i dr. [4]1997: 380), odnosno da se radnja osnovnoga glagola vrši do kraja ili do neke granice (Babić [3]2002: 538).

- U primjerima *dogotoviti* (233) – 'svršiti gotovljenje', *dohititi* (s. v. *gewahr werden*, 147) – 'doseći', *dokončati* (s. v. *anberaumen*, 125; *vollbringen*, 193) – 'dovršiti, svršiti', *dopiti* ([3]12[2]) – 'svršiti piće',[735] *dopustiti* (s. v. *lassen*, 161) – 'pustiti donekle; ne braniti', *dovršiti* (s. v. *vollziehen*, 193), *dozvati* (s. v. 236) – 'zvanjem učiniti da tko dođe' i *doživjeti* (247)[736] – 'završiti življenje' prefiks *do-* ima finitivno značenje. Njihova bi preoblika glasila: *do-* + *glagolska osnova* → dovršiti ono što osnova.
- Predmetak *do-* može značiti i dopunsko izvršavanje radnje kao u primjeru *dodati* (s. v. *langen*, 161; *reichen*, 176).

Izvedenica *dopiti* u značenju 'svršiti piće, popiti, ispiti' zabilježena je samo u Stullijevu rječniku (AR II: 647) i zasada je možemo smatrati prvopotvrđenicom.

*Glagol *dovršiti* možemo opisati dvostrukom preoblikom: *do-* + *vršiti* → završiti radnju ili: *do-* + *-vrš-* + *-iti* → napraviti do vrha. U prvome bi slučaju bila riječ o prefiksalnoj tvorbi, a u drugome o prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi. Riječ je zabilježena u AR-u uz napomenu da može nastati na spomenuta dva načina (II: 727).

b) Prefiks *iz-*

Prefiks *iz-* potvrđen je u nekoliko značenja.

[735] U korpusu uz *völlig austrinken*.
[736] U gramatici *doživete*.

- Dovođenje do rezultata, odnosno u finitivnome značenju potvrđeni su primjeri: *iskitati se* ($^{3}16^{2}$),[737] *iskresati* ($^{3}16^{2}$)[738] – 'kresanjem zapaliti vatru', *iskupiti* ($^{3}16^{2}$)[739] – 'isplatiti, otkupiti, dovršiti isplatu',[740] *iskusati* ($^{3}16^{2}$)[741] – 'kusati, pojesti do kraja', *iskušati* ($^{3}16^{2}$)[742] – 'kušanjem isprobati', *ispisati* (259)[743] – 'posve napisati', *ispraviti* (s. v. *bessern*, 130) – 'posve popraviti', *ispuniti* (217)[744] – 'učiniti da što bude posve puno', *istrunuti* (s. v. *verfaulen*, $^{3}215^{2}$) – 'izdrobiti se', *izgubiti* (s. v. *verlieren*, 193) – 'ostati bez čega', *ishlapiti* (221)[745] – 'izvjetriti, prestati hlapjeti', *izmiriti* (s. v. *abmessen*, 125) – 'završiti mjerenje, uzeti mjeru', *izvjetriti* (221)[746] – 'otići u vjetar'.
- Pokretanje čega iz unutrašnjosti prema van označuju tvorenice: *iseliti se* (s. v. *räumen*, 176)[747] – ' izići iz prostora', *ispljuvati* ($^{3}17^{2}$)[748] – 'izbaciti pljuvačku iz sebe van', *isprazniti* (s. v. *leeren*, 161) – 'učiniti da što bude prazno', *ispustiti* (245)[749] – 'ispustiti što iz mjesta gdje je bilo', *izbaliti* (s. v. *mit Speychel besudeln*, $^{3}16^{2}$) – 'ispustiti bale', *izrezati* (220)[750] – 'režući izvaditi' i *izvaditi* (s. v. *auszeichen*, 126) – 'učiniti da nešto iziđe van'.

Za izvedenicu *iskitati se* u značenju 'završiti sa skitanjem' potvrde su zabilježene od 19. stoljeća pa se riječ može smatrati prvopotvrđenicom.

*Spomenimo i glagol *iskrežati* (s. v. *knirren, knarren*, $^{3}16^{2}$) uz kojega stoji napomena da je riječ o crkvenome terminu. Za spomenuti glagol ne nalazimo potvrda u AR-u, no glagol *iskrežetati* u značenju 'kriještati, skvičati'? potvrđen je samo u Stullijevu rječniku uz napomenu da je preuzet iz brevijara (AR III: 899). Prema Skoku u drugome je slučaju riječ o glagolu nastalome od onomatopejskoga *krek*- kojim se oponaša glas žaba i ptica (II: 188).

---

[737] U korpusu uz *zur genüge herumschweifen*.
[738] U korpusu uz *Feuer ausschlagen*.
[739] U korpusu uz *auskaufen*.
[740] Navedeni glagol ima i značenje 'pokretanje čega iznutra prema van'.
[741] U korpusu uz *ausessen*.
[742] U korpusu uz *ausforchen*.
[743] U korpusu: „Pisano je meni da vi jedno nekršćansko življenje provodite. Ja s višim ispisati neću."
[744] U korpusu: „Buduć da vaše pozivanje kano zapovid cinim, nisam pomankati hotio, istu ispuniti."
[745] U korpusu: „Ne puštajte, gospodo, vino izvitriti (izlapiti)."
[746] V. isto.
[747] U korpusu *izseliti*.
[748] U korpusu: *izpljuati* uz *auspeyen*.
[749] U korpusu: „ ... moju dužnost s jednim virnim čestitovanjem za prikazati ispustiti ne mogu."
[750] U korpusu: „Tko će između vas tako dobar biti i pečenje izrezati?"

c) Prefiks *na-*

Prefiks *na-* oprimjeren je u četiri značenja, što je i očekivano s obzirom na literaturu. U Barić i dr. potvrđena su četiri značenja ([4]1997: 381), u Babića čak pet ([3]2002: 540–541), a isto je u Silića i Pranjkovića (2005: 147).

- Izvršenje radnje osnovnoga glagola, odnosno finitivno značenje, zabilježeno je u primjerima: *nakrmiti* (s. v. *sättigen*, 184) – 'nahraniti',[751] *namiriti* (s. v. *quittiren*, 173), *napraviti* (63) – 'završiti pravljenje', *naučiti* [2] – 'završiti učenje' itd.
- Sativno značenje potvrđeno je u primjerima *namjeriti* (s. v. *viel abmessen*, [3]19[2]) – 'puno mjeriti' i *nasititi* – 'nahraniti do sitosti' (s. v. *sättigen*, 184).
- 'Postupno se nakupiti, nagomilati' je značenje zabilježeno u primjerima: *nagizdati* (s. v. *schmücken*, 186) i *nakititi* (s. v. *schmücken*, 186) – oba glagola u značenju 'napuniti se nakitom, uresom', *naprtiti* (s. v. *belästigen*, 130) – 'natovariti', [752] *napuniti* (s. v. *vollfüllen*, 193) – 'načiniti da što bude puno', *natovariti* (s. v. *laden*, 161) – 'naprtiti'.
- U primjeru *navrnuti* (s. v. *impfen*, 154) – 'nakalamiti, cijepiti voćku' potvrđeno je značenje prefiksa 'staviti jedan predmet na drugi'.

Glagol *namiriti* nije potvrđen u AR-u u značenju 'puno mjeriti'. Potvrđen je u značenju 'namiriti' (VII: 450).

*Glagol *nazvati* (*s. v. heißen*, 152) u značenju 'imenovati' može se opisati preoblikom: *nazv-* + *-ati* → dati naziv i u tome slučaju riječ je o sufiksalnoj tvorbi. Ukoliko pretpostavimo prefiksalnu tvorbu zabilježenu u AR-u, riječ je o finitivnome značenju prefiksa *na-*: *na-* + *zvati* → završiti zvanje.

d) Prefiks *nad-*

Prefiks *nad-* potvrđen je u majorativnome značenju u Barić i dr. ([4]1997: 381), kao i u Babića ([3]2002: 542) te u Silića i Pranjkovića (2005: 148).

[751] Glagol *krmiti* potvrđen je u značenju 'hraniti' (AR V: 602).
[752] U navedenome glagolu prefiks može imati dva značenja: *na-* u značenju 'napuniti do kraja' ili 'staviti jedan predmet na drugi'. Isto vrijedi i za glagol *natovariti*.

- Prefiks *nad-* u primjerima: *nadgovoriti* (223) [753] – 'nagovoriti, govorenjem nadvaladati', *nadhoditi* [2][754] – 'nadilaziti' i *nadvladati* (s. v. *erobern*, 138) – 'pobijediti, zavladati nad kim' znači da je radnja osnovnoga glagola dospjela nad što, odnosno prefiks ima majorativno značenje. Za glagol *nadhoditi* ne nalazimo nijednu potvrdu u AR-u, a u korpusu je zabilježen u značenju 'ići iznad, nadilaziti'.

e) *Prefiks *ne-*

Negacija *ne-* u funkciji prefiksa nije zabilježena u gramatici Barić i dr. ([4]1997), Stjepana Babića ([3]2002), kao ni u gramatici Silić i Pranjković (2005). U korpusu je potvrđena u nekoliko primjera. Glagol *netajati* (s. v. *bekennen*, 130) sa značenjem 'priznati' nije potvrđen u AR-u. Nastao je od glagola *tajati* zabilježenoga u značenju 'sakrivati' (XVIII: 6).

*U glagolu *nenaviditi* (s. v. *neiden*, 167) u značenju 'zavidjeti' došlo je do neutralizacje značenja pa glagol *nenavidjeti* (AR VII: 926) znači isto što i glagol *navidjeti* (AR VII: 737).

*Glagol *nepogoditi* (s. v. *fühlen*, 141) u korpusu je zabilježen uz bliskoznačnicu *pomankati* i nije potvrđen u AR-u. Smatramo da bi značenje riječi moglo biti 'osjećati nepogodu'. U AR-u je potvrđena imenica *pogoda* sa značenjem 'ugoda', kao i glagol *pogoditi* u značenju 'ugoditi' (X: 403), ali i imenica *nepogoda* sa značenjem 'zlo, neprilika, nevolja' (VII: 951). Tvorbena bi preoblika mogla biti tumačena na dva načina: *nepogoda* + *-iti* → osjećati nepogodu/nevolju ili *ne-* + *pogoditi* → ne osjećati pogodu/ugodu.

f) Prefiks *o-*

Prema Babiću ([3]2002) te gramatici Silić i Pranjković (2005) prefiksi *o-* i *ob-* dva su različita prefiksa. Među ostalim značenje može biti 'okružiti što čime'. Prema Barić i dr. ([4]1997) prefiksi *o-* i *ob-* alomorf su istoga sufiksa koji znače 'obuhvaćanje' ([4]1997: 381–382). Budući da su u korpusu potvrđena različita značenja navedenih prefikasa, prikazat ćemo ih razdvojeno.

- Finitivno značenje prefiksa *o-* oprimjeruju glagoli: *obogatiti* (s. v. *bereichern*, 130) – 'postati bogat', *obrati* (s. v. *erwählen*, [3]207[2]) – 'izabrati', *očistiti* (s. v. *reinigen*, 176; *säubern*, 184) – 'završiti čišćenje', *oderati* (s. v. *schinden*, 185) –

[753] „Vi ćete ... kod mene večerati?" „Zafaljujem vam lijepo." „Žao mi je da vas nadgovoriti ne mogu."
[754] „Vašemu ... veličanstvu ... nadhodi neizmjerno višje svako blagodarje koje ja ovomu ... poslu ikada bih obećati bio mogao."

'poderati, potrgati', *oglobiti* (s. v. *strafen,* $^{3}214^{2}$) – 'globeći oplijeniti', *ogovoriti* (s. v. *verleumden,* $^{3}215^{2}$) – 'oklevetati, izgovoriti što ružno', *omilovati* (s. v. *begnadigen,* 130) – 'zavoljeti', *omrznuti* (105)[755] – 'zamrziti', *opaliti* (s. v. *schießen,* 185) – 'paleći posmuditi', *oprostiti* (s. v. *begnadigen,* 130) – 'završiti praštanje', *oslabiti* (s. v. *abmärgeln,* 125; *schmächen,* 186) – 'učiniti koga slabim', *osloboditi* (s. v. *lossprechen,* 161) – 'učiniti slobodnim',[756] *osvojiti* (s. v. *eigen,* 137) – 'prisvojiti, učiniti svojim ', *ovlastiti* (s. v. *eiegen,* 137) – 'dati vlast' i *ovrhati* (s. v. *abkippen,* $^{3}33$) – 'ovršiti'.

- Prefiks *o-* znači 'djelovanje osnovnoga glagola oko čega, obuhvaćanje na sve strane' u tvorenicama: *ogledati* (s. v. *nippen,* 167) – 'pregledati, razgledati, okušati', *oglasiti se* (s. v. *erschallen,* 138) – 'pustiti glas na sve strane', *ograditi* (s. v. *zaunen,* 200) – 'napraviti ogradu oko čega', *okopati* (s. v. *herum graben,* 34)[757] – 'kopajući oko čega svršiti kopanje', *oplesti* (s. v. *zaunen,* 200) – 'ograditi'.

Glagol *obogatjeti* zabilježen je od 19. stoljeća u Daničićevu rječniku i u ličkim govorima (AR VIII: 421), stoga se može smatrati prvopotvrđenicom. Glagol *bogatjeti* zabilježen je od 14. stoljeća (I: 482).

*Za glagole *osloboditi* i *osvojiti* potvrđeni su glagoli *svojiti* u značenju 'svojatati' (AR XVII: 380) i *sloboditi* u značenju 'oslobođivati' (AR XV: 566) pa ne možemo smatrati da su nastali prefiksalno-sufiksalnom tvorbom, već samo prefiksalnom. Isto vrijedi i za glagol *ovlastiti* – 'dati vlast' uz koji nalazimo i potvrdu za glagol *vlasiti* u značenju 'davati vlast' (AR XXI: 194).

S popisa valja izdvojiti i glagol *ovrhati* kao Lanosovićevu prvopotvrđenicu jer je zabilježen samo u Stullijevu rječniku (AR IX: 499).

U glagolu *opomenuti* (s. v. *ermahnen,* 138; *mahnen*, 164) u značenju 'opomenuti' (AR IX: 82) došlo je do neutralizacije značenja pa glagol *pomenuti* koji je u osnovi znači isto što i izvedeni glagol *opomenuti* (AR X: 670).

[755] Uz *einen Eckel haben*.
[756] U AR-u je potvrđen glagol *sloboditi* u značenju 'oslobođivati' (XV: 566).
[757] U navedenome primjeru prefiks *o-* ima i finitivno značenje.

g) Prefiks *ob-*

Prefiks *ob-* potvrđen je u trima značenjima, što je neobično s obzirom na malen broj primjera zabilježenih u korpusu. U literaturi je zabilježeno tek jedno značenje u Babića (^{3}2002: 543), dva zajedno za prefiks *o-* i *ob-* u Barić i dr. (^{4}1997: 381–382) te u gramatici Silić i Pranjković tri značenja (2005: 148).

- U primjeru *objaviti* (s. v. *melden*, 164; *offenbaren*, 169) prefiks *ob-* ima značenje 'javiti na sve strane, svima'.
- U primjeru *obrizati* (s. v. *beschneiden*, ^{3}33) – 'učiniti rezanje naokolo' prefiks *ob-* znači radnju koja biva oko čega, kao i u primjeru *obuzeti* (s. v. *umarmen*, ^{3}214^{2}) – 'okolo uzeti'.
- U primjeru *oblakšati* (s. v. *lindern*, 161) – 'činiti što lakšim' prefiks *ob-* znači isto što i prefiks *o-* – dovođenje do rezultata, odnosno prefiks ima finitivno značenje, a navedeni je glagol nastao od nesvršenoga glagola lakšati u značenju 'oblakšavati' (AR V: 891).

  Glagol *obdržati* (272)[758] također je primjer finitivnoga značenja prefiksa *ob-* jer se od glagola *držati* razlikuje u vidu.

h) Prefiks *od-*

Zabilježene primjere u korpusu možemo podijeliti na tri skupine.

- Finitivno značenje prefiksa *od-* zabilježeno je u tvorenicama: *odmiriti* (s. v. *abmessen*, 125) – 'izmjeriti, završiti mjerenje', *odrezati* (231)[759] – 'režući odvojiti, završiti rezanje', *odsuditi* (s. v. *verdammen*, 193) – 'sudeći presuditi', *otkriti* (s. v. *oeffnen*, 169) – 'prestati skrivati'.
- Glagoli s prefiksom *od-* mogu značiti i da se što odvaja, udaljava ili odmiče u tvorenicama: *odbiti* (s. v. *ausschlagen*, ^{3}205^{2}) – 'otjerati', *odgovoriti* (s. v. *antworten*, 125) – 'odvratiti', *odijeliti se* (215)[760] – 'odvojiti', *odpuhati* (s. v. *ablassen*, 124), *odstupiti* (s. v. *weichen*, 197) – 'udaljiti se', *oduzdati* (s. v.

[758] U korpusu *mora čovik zapovidi božje obdržati*.
[759] U korpusu: *Nut dakle odrižite osam rifah za nas*.
[760] U korpusu: *da otidem, odilim se*.

aufzäumen, $^{3}205^{2}$) – 'skinuti uzdu', *otkupiti* (*s. v. ablösen*, 125)[761] – 'od nekoga kupiti'.[762]

- Dokidanje prethodne radnje potvrđeno je u primjerima *odgovoriti*, *odpuhati* i *otkriti*.

i) Prefiks *po-*

Prefiks *po-* je prema Babiću veoma plodan (^{3}2002: 536), a jedan je od plodnijih potvrđenih prefikasa u korpusu. Zabilježen je u četiri značenja, kao što je potvrđeno i u literaturi.[763]

- U finitivnome je značenju prefiks zabilježen u primjerima: *pofaliti* (s. v. *gutheißen*, 148) – 'izreći komu pohvalu', *pojestiti* (s. v. *bejahen*, ^{3}19), *pokrasti* (99),[764] *pokvariti* (s. v. *verderben*, 193) – 'napraviti štetu', *politi* (s. v. *gießen*, 148) – 'lijući namočiti', *pomišati* (s. v. *vermischen*, $^{3}215^{2}$) – 'načiniti smjesu miješanjem', *pomikati* (s. v. *abhecheln*, $^{3}21^{2}$) – 'izgrebenati vunu', *potvrditi* (*s. v. zeugen*, 200) – 'utvrditi što', *pozvati* (s. v. *citiren*, 133) – 'završiti sa zvanjem'.
- Vršenje radnje po površini nekoga predmeta ilustriraju primjeri: *pokalaisati* (s. v. *verzinnen*, 193) – 'pokriti kalajem',[765] *pokositeriti* (s. v. *verzinnen*, 193)[766] – 'pokriti kalajem', *pokriti* (s. v. *decken*, 134) – 'prekriti pokrivačem', *posrebriti* (s. v. *versilbern*, 193) – 'obložiti srebrom'.
- Deminutivnome značenju svjedoče izvedenice: *pokripiti* (s. v. *laben*, 160) – 'osvježiti, okrijepiti', *pomankati* (s. v. *fühlen*, 141; *mangeln*, 164) – 'pofaliti'.
- Značenje 'premjestiti s jednoga mjesta na drugo' ilustrira primjer *podignuti* [3a],[767] *pohoditi* (229).[768]

Glagol *pojestiti* u značenju 'potvrditi što' zabilježen je samo u Stullijevu i Šulekovu rječniku uz napomenu da je nepouzdano (AR X: 483), stoga se može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

---

[761] U korpusu *odkupiti*.
[762] U tu se skupinu može pribrojiti i glagol *odrezati*.
[763] Usp. Barić i dr. (^{4}1997: 382), Babić (^{3}2002: 544–545) i Silić i Pranjković (2005: 148).
[764] U gramatici *pokrao*.
[765] Osnova je strana prema tur. *kalay* – 'kositar' (Klaić 2012: 495).
[766] Osnova je strana prema grč. *kassíteros* – 'kovina srebrnaste boje' (Klaić 2012: 571).
[767] U korpusu: *na veći ugled podignuti*.
[768] U korpusu: *kada ćete opet dojti mene pohoditi*.

U korpusu je zabilježen glagol *pomikati* u značenju 'izgrebenati vunu'. U AR-u je zabilježen glagol *mikati* sa značenjem 'grebenati vunu' (VI: 661), no ne i glagol *pomikati*. Prema Skoku (II: 347) glagol *mikati* dolazi od *maći* ('maknuti') što bismo mogli povezati sa značenjem 'pomicati tkaninu'.

Do neutralizacije značenja došlo je i u glagolu *povratiti* (s. v. *erwiedern*, 138) – 'odvratiti' jer glagol znači isto što i osnovni glagol *vratiti* (AR XI: 285).

j) Prefiks *pre-*

Prefiks *pre-* pojavljuje se u tri značenja u korpusu.[769]

- Finitivno značenje potvrđeno je u izvedenicama: *prigrišiti* (s. v. *sich versündigen*, $^{3}22^{2}$) – 'sagriješiti, počiniti grijeh', *prekoriti* (s. v. *aufmußen*, 125) – 'ukoriti koga', *prikrižiti* (s. v. *mit dem Kreuze bezeichnen*, $^{3}22^{2}$) – 'staviti što u obliku križa', *prekršiti* (s. v. *brechen*, 131) – 'prelomiti, ulomiti' i *prestati* (s. v. *aufhören*, 125) – 'završiti'.
- Vršenje radnje prelazeći preko nečega označuju primjeri: *pregledati* (s. v. *besichtigen*, 130) – 'dobro sa svih strana razgledati, proći kroz nešto gledajući' i *prekopati* (s. v. *umgraben*, 34) – 'prijeći kopajući'.
- Majorativno značenje potvrđeno je u primjerima: *precijeniti* (231)[770] – 'dati preveliku cijenu' i *prehititi* (21^{2})[771] – 'prenagliti'.

Za izvedenicu *prehititi* u značenju 'prenagliti' ne nalazimo potvrda u AR-u.

*Za glagol *prikrižiti* – 'postaviti što u obliku križa' (AR XI: 570) smatramo da je nastao isključivo prefiksalnom tvorbom od glagola *križiti* u značenju 'stavljati nešto u znaku križa' (AR V: 591).

k) Prefiks *pri-*

Prefiks *pri-* zabilježen je u tek dva značenja.

[769] Literatura navodi više značenja – Barić pet (^{4}1997: 382), Babić četiri (^{3}2002: 546), a Silić i Pranjković čak šest (2005: 148).
[770] „Neću vam jednu krajcaru priciniti; rif po tri forinta."
[771] Uz *übereilen*.

- Glagoli s navedenim prefiksom mogu značiti da je što dospjelo u neposrednu blizinu čega u primjerima: *približiti se* (s. v. *rücken*, 177) – 'doći blizu', *pribrojiti* (s. v. *besichtigen*, 130) – 'dodati što kojemu broju', *prifatiti* (s. v. *anmaßen*, 125) – 'primiti', *prilipiti* (s. v. *pappen*, 172) – 'lijepeći pripojiti', *prislušati* (s. v. *horchen*, 152) – 'prisluškivati', *pristaviti* (s. v. *zuseßen*, ^{3}29) – 'postaviti, metnuti', *pristupiti* (s. v. *rücken*, 177) – 'primaći se' i *prišaptati* (s. v. *sagen*, ^{3}213^{2}) – 'šapćući reći što kome'.
- Finitivno značenje imaju izvedenice: *pridati* (s. v. *einhändigen*, 137) – 'dati komu što', *pripraviti* (s. v. *bereiten*, 130) i *priugotoviti* (s. v. *bereiten*, 130) – 'prirediti, spremiti'.

Do neutralizacije značenja došlo je u primjeru *pridobiti* (s. v. *erobern*, 138) – 'dobiti, steći' jer izvedeni glagol ima isto značenje kao i osnova *dobiti* (AR XI: 864).

Izvedenica *prislušati* nije potvrđena u Akademijinu rječniku u navedenome značenju. U njem. *horchen* znači 'osluškivati' (Hansen-Kokoruš i dr. 2005: 832).

*Za glagol *približiti* u značenju 'doći blizu' (AR XI: 844) smatramo da je nastao prefiksalnom tvorbom od glagola *bližiti se* zabilježenom, primjerice, u Mikalje (AR I: 447).

*Prefiksalnom je tvorbom morao nastati i glagol *prihvatiti* u značenju 'primiti' (AR XI: 900) od glagola *hvatiti* sa značenjem 'perf. od hvatati' (AR III: 752).

l) Prefiks *pred-*

Prefiks *pred-* potvrđen je kao alomorf *prid-* zbog ikavskoga odraza jata u primjerima *pridhoditi* (*s. v. begegnen*, 129) i *pridstaviti* [2a][772].

- Prefiks *pred-* može imati značenje da se što događa ispred čega kao u primjerima *predstaviti* i *prethoditi*.[773]

Glagol *prethoditi* potvrđen je u značenju 'ići pred kim' (AR XI: 750).

Glagol *predstaviti* zabilježen je u značenju 'staviti pred koga ili što' (AR XI: 500).

[772] „Ime njemu pridstaviti smijem."
[773] Navedeno je značenje potvrđeno u Barić i dr. (^{4}1997: 383), Babić (^{3}2002: 545), kao i u gramatici Silić i Pranjković (2005: 148).

m) Prefiks *pro-*

Prefiks *pro-* javlja se u dva (očekivana) značenja.

- Finitivno značenje ilustriraju primjeri: *probliditi* (s. v. *verbleichen,* 193) – 'postati blijed', *probuditi* (s. v. *aufmuntern,* 125) – 'učiniti da tko bude budan', *probušiti* (s. v. *durchlöchern,* $^{3}207^{2}$) – 'završiti bušenje; proći bušenjem kroz što',[774] *prociditi* (s. v. *durchseihen,* $^{3}207^{2}$) –cijedeći propustiti kroz što', *pročatiti* (s. v. *ablesen,* 125) – 'proći čitanjem kroz što', *produljiti* (s. v. *dauren*[775], 134) – 'rastegnuti u daljinu', *prokleti* (s. v. *verdammen,* 193) – 'baciti kletvu', *promotriti* (s. v. *betrachten,* 130) – 'završiti s motrenjem', *proštiti* (s. v. *ablesen,* 125) – 'završiti s čitanjem', *protirati* (99)[776] – 'prognati'.
- 'Prolaženje kroz što' oprimjeruju glagoli: *progledati* (s. v. *gucken,* 148)[777] – 'progledati kroz što', *prohoditi se* (s. v. *spazieren,* 187) – 'proći hodanjem kroz što, prošetati', *promisliti* (s. v. *erwägen,* 138) – 'mislima proći kroz što', *propasti* (261)[778] – 'pasti kroz što', *prosiati* (s. v. *sieben,* 186) – 'propustiti sijanjem kroz što'.

  Navedeno značenje zabilježeno je i u Barić i dr. (^{4}1997: 383), u Babića (^{3}2002: 548) te u Silića i Pranjkovića (2005: 149).

n) Prefiks *raz-*

Prefiks je potvrđen u tri značenja.

- 'Odvajanje dvaju ili više dijelova' znače glagoli: *raskomadati* (s. v. *zerstücken,* 200) – 'rastaviti na komade', *razdiliti* (s. v. *zertheilen,* ^{3}34) – 'podijeliti na različite strane', *razlomiti* (s. v. *zerstücken,* 200) – 'razbiti na više dijelova', *razparati* (s. v. *ausweiden,* 125) – 'paranjem razrezati što cijelo'.
- Širenje radnje ilustriraju glagoli: *rasipati* (s. v. *schwelgen,* $^{3}213^{2}$) – 'prosipati na više strana', *rasrditi* (259) – 'razljutiti', *raširiti* [4][779] – 'rasprostrijeti na sve strane', *razgovoriti* (s. v. *trösten,* 191) – 'porazgovoriti se, raspričati se',

[774] Prefiks je potvrđen u oba značenja u navedenome glagolu.
[775] Tiskarska pogreška, trebalo bi pisati *dauern*.
[776] U gramatici *protirao sam slugu koji me je pokrao*.
[777] U gramatici *propala*.
[778] U korpusu *odića propala moja*.
[779] U gramatici: *vaše ime svoju sjajnost je raširilo*.

razradovati se (108)[780] – 'jako obradovati', *razveseliti* (s. v. *laben*, 160) – 'učiniti koga veselim, obradovati' i *razvidjeti* (s. v. *betrachten*, 130) – 'razgledati, razmotriti'.

- Finitivno značenje oprimjeruju izvedenice: *rashladiti* (s. v. *erkühlen*, $^{3}207^{2}$) – 'sasvim ohladiti', *rastopiti* (s. v. *zerlassen*, $^{3}216^{2}$) – 'topeći učiniti što tekućim, rastaliti'.

Glagol *razradovati* u Akademijinu je rječniku potvrđen od 19. stoljeća u značenju 'sasvim se obradovati' (AR XIII: 693) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvopotvrđenicom.

o) Prefiks *s-*

Prefiks *s-* zabilježen je u korpusu kao alomorf *sa-* u primjerima: *sagriješiti*, *sagriti*, sahraniti, *sakriti*, *sašiti*, *satvoriti se* i *sazriti*.

Prefiks *s-* javlja se kao alomorf *z-* u primjeru *zdrobiti*.

S obzirom na značenje prefiks *s-* je jedan od raslojenijih u korpusu. Značenjsko raslojavanje nije očekivano u tolikoj mjeri s obzirom na broj primjera, ali i s obzirom na broj očekivanih značenja u literaturi. Naime, Barić i dr. navode tek dva značenja (^{4}1997: 384), Babić svega tri (^{3}2002: 551), a Silić i Pranjković četiri (2005: 149). Glagoli se stoga mogu podijeliti u nekoliko skupina.

- Sjedinjavanje ili okupljanje oprimjeruju izvedenice: *sašiti* (s. v. *dörren*, 134) – 'šivanjem spojiti; završiti sa šivanjem', *skupiti* (s. v. *zammeln*, 184) – 'sabrati, nakupiti', *slipiti* (s. v. *pappen*, 172), *smišati* (s. v. *vermischen*, $^{3}215^{2}$) – 'pomiješati s čim', *svezati* (s. v. *binden*, $^{3}206^{2}$) – privezati s čime', *zdrobiti* (s. v. *quetschen*, 173) – 'drobeći usitniti'.[781]
- 'Odmicanje, odvajanje, posebno prema dolje' ilustriraju tvorenice: *sahraniti* (s. v. *bestatten*, 130) – 'pokopati' *i spadati* (s. v. *gehören*, 147) – 'opadati s čega višega na niže'.

[780] U gramatici tiskarska pogreška, riječ je o 208. stranici. „Razradovati će se, *oder*: drago će mu biti."
[781] Navedeni glagoli imaju i finitivno značenje.

- Smanjivanje intenziteta radnje zabilježeno je u primjerima: *smiriti* (s. v. *befriedigen*, 129) – 'učiniti da tko bude miran' i *spiriti* (s. v. *Feuer ein wenig*, [3]29) – 'smanjiti vatru'.
- 'Ukloniti' znače glagoli: *sakriti* (s. v. *bergen*, 130; *verstecken*, 193) – 'ukloniti od pogleda' i *smaknuti* (s. v. *cassieren*, 132) – 'odnijeti, oduzeti'.
- Postizanje cilja oprimjeruje izvedenica: *sazriti* (s. v. *zeitigen*, 200) – 'završiti zorenje, dozoriti'.[782]
- Finitivno značenje imaju primjeri: *sagriješiti* (s. v. *verschulden*, 193) – 'napraviti grijeh', *sagriti* (s. v. *warmen*, 197) – 'zagrijati', *sahraniti* (s. v. *bewahren*, 131) – 'odhraniti', *satvoriti se* (107)[783] – 'pretvoriti se u što' i *strpiti se* (s. v. *gedulden*, 147) – 'podnijeti, otrpjeti'.

Tvorbeno je zanimljiv i glagol *sagriti* u značenju 'ugrijati' koji nije potvrđen u AR-u.

Za izvedenicu *spiriti* zabilježene su potvrde u značenju 'potpaliti vatru' od 19. stoljeća (XVI: 23), no ne i za 'smanjiti vatru' kao u korpusu.

Do neutralizacije značenja došlo je u primjeru *spomenuti* jer su glagoli *pomenuti* i *spomenuti* istoga vida, a i značenjski se preklapaju – 'reći što' (AR X: 669).

p) Prefiks *su-*

Prefiks *su-* potvrđen je u primjeru *susresti* (s. v. *begegnen*, 129) – 'sastati se s kim, doći u susret', a u navedenome primjeru prefiks *su-* znači zbližavanje. Iako u Barić i dr. nije zabilježen navedeni prefiks pri tvorbi glagola, navedeno značenje potvrđuju Babić ([3]2002: 551), ali i Silić i Pranjković (2005: 149).

q) Prefiks *u-*

Prefiks *u-* u korpusu je najoprimjereniji prefiks te je stoga zabilježen u četiri značenja. Iako Barić i dr. navode tek četiri značenja za navedeni prefiks ([4]1997: 384), a Babić pet ([3]2002: 552), Silić i Pranjković ih navode šest (2005: 149).

[782] Glagol potvrđuje i finitivno značenje.
[783] U korpusu: *satvoriti se oder pritvoriti pticom hotila je*.

- Finitivno značenje oprimjeruju glagoli: *učiniti* (s. v. *schaden*, 184) – 'završiti činjenje', *ukoriti* (s. v. *aufmußen*, 125) – 'prekoriti, dati ukor', *ukrasti* (107) – 'završiti s krađom', *ukrotiti* (s. v. *bändigen*, 129; *zahmen*, 200) – 'završiti s kroćenjem', *upaliti se* (s. v. *brennend werden*, $^{3}206^{2}$) – 'završiti s paljenjem', *uresiti* (s. v. *schmücken*, 186) – 'ukrasiti', *utvoriti* (s. v. *erschaffen*, $^{3}23^{2}$) – 'stvoriti' i *utvrditi* (s. v. *befestigen*, 129) – 'učvrstiti'.
- Završetak radnje u unutrašnjosti čega: *ugaziti* (s. v. *einwaden*, $^{3}23^{2}$) – 'nogom stupiti u što', *ugristi* (s. v. *beißen*, 130) – 'zariti zube u što', *ufatiti* (s. v. *fangen*, 141) – 'primiti', *ujesti* (s. v. *beißen*, 130) – 'zadati ranu ugrizom, ujedom', *ukopati* (s. v. *bestatten*, 130) – 'kopanjem staviti u nešto', *umišati* (s. v. *einmischen*, $^{3}207^{2}$) – 'miješanjem staviti u nešto', *upasti* (s. v. *fallen*, 141) – 'padanjem ući u što', *usaditi* (s. v. *pfropfen*, $^{3}34$) – 'sadnjom staviti u što', *uštinuti* (s. v. *zwicken*, 200) – 'stisnuti čvrsto kao kliještima', *utaboriti* (s. v. *befestigen*, 129) – 'ulogoriti', *utopliti* (s. v. *wärmen*, 197) – 'biti u toplom', *uviti* (s. v. *winden*, 197) – 'skiviti, smotati prema unutra', *uzaimati* (s. v. *borgen*, 131) – 'uzimati u zajam'.
- 'Udaljavanje, odlazak' znače izvedenice: *udaviti se* (s. v. *ersticken*, 138; *würgen*, 198) – 'ugušiti, usmrtiti', *uhiliti* (108)[784] – 'lišiti', *ukloniti* (s. v. *lenken*, 161) – 'maknuti', *umriti* (s. v. *sterben*, 187) – 'prestati živjeti', *umrtviti* (s. v. *morden*, 164) – 'učiniti da tko bude mrtav', *uzajmiti* (s. v. *entlehnen*, 138; *leihen*, 161)[785] – 'uzeti u zajam'.
- 'Potpuno obuhvaćanje radnje sa svih strana' oprimjeruju glagoli: *udostojiti se* (s. v. *würdigen*, 198) – 'učiniti dostojnim', *ugojiti* (s. v. *mästen*, 165) – 'utoviti', *uistiniti* (216)[786] – 'uvjeriti', *ukisnuti* (s. v. *beitzen*, 130) – 'ugristi', *ukvasiti* (s. v. *gähren*, 147) – 'ukiseliti se', *umiriti* (s. v. *befriedigen*, 129) – 'dati komu mir', *uplašiti* (s. v. *erschrecken*, 138) – 'učiniti koga plahim', *ustrpiti se* (s. v. *dulden*, 135) – 'podnijeti', *utješiti* (s. v. *trösten*, 191) – 'dati utjehu', *utoviti* (s. v. *mästen*, 165) – 'ugojiti', *uvjeriti* (215)[787] – 'nagovoriti da tko vjeruje', *uvirovati* (s. v. *anvertrauen*, $^{3}205^{2}$) – 'predati na vjeru čije ruke'.

[784] U gramatici *Bog me je uhilio imanjem i sinovima* uz njem. *berauben*.
[785] U gramatici *uvirujem*.
[786] U gramatici: „To je meni drago … da vam ne mogu odbiti i u istinim vas da ću uskoro to poštenje imati".
[787] „Ja vas uvirujem ... da bih poštenje ... istinitio primio."

- U primjeru *ukazati* (s. v. *zeigen*, 200) – 'pokazati, ustvrditi' (AR XIX: 428) prefiks *u-* modificira značenje osnovnoga glagola kazati – 'govoriti, reći' (AR IV: 911).
- Do neutralizacije značenja došlo je u primjeru *unjegovati* (s. v. *schmeicheln*, 185) – 'laskati, udvoravati se'. Glagol je izveden od glagola *njegovati* – 'ljubiti; nastojati oko čega' (VIII: 276–277) s kojim se podudara značenjski i u vidu.

Glagol *hiliti* zabilježen je u značenju 'progoniti, tlačiti, mučiti' (AR III: 597), a od njega je izveden glagol *uhiliti* – 'lišiti, mimoići' (AR XIX: 364).

Za glagol *ukisnuti* u značenju 'ujesti, ugristi' ne nalazimo potvrda u AR-u. Riječ je u korpusu zabilježena u značenju 'ukiseliti se' (XIX: 438).

*Prefiksalnom je tvorbom morao nastati i glagol *uhvatiti* u značenju 'primiti' (AR XI: 900) od glagola *hvatiti* sa značenjem 'perf. od hvatati' (III: 752).

*Smatramo da je glagol *uštinuti* u značenju 'stisnuti čvrto kao kliještima' (XX: 69) nastao od glagola *štinuti* u značenju 'štipnuti' (AR XVII: 793) prefiksalnom tvorbom.

*Glagol *utaboriti* u značenju 'ulogoriti' (AR XX: 72) mogao je nastati prefiksalnom tvorbom od glagola *taboriti* zabilježenoga u značenju 'činiti tabor, logoriti' (XVII: 929). Riječ je mogla nastati i prefiksalno-sufiksalnom tvorbom, a tada bi preoblika glasila: *u-* + *-tabor-* + *-iti* → biti u taboru.

*Smatramo da je prefiksalnom tvorbom nastao i glagol *utopliti* – 'ugrijati' (AR XX: 132) od glagola *topliti* u značenju 'grijati' (AR XVIII: 470). Kad bi bila riječ o prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi, preoblika bi glasila: *u-* + *-topl-* + *-iti* → biti u toplom.

r) Prefiks *uz-*

Prefiks *uz-* zabilježen je u čak pet značenja iako nije jedan od oprimjerenijih prefikasa u korpusu. U literaturi se navodi značenjsko raslojavanje na četiri skupine (Barić i dr. ^{4}1997: 384), kadšto na tri skupine (Babić ^{3}2002: 553) te na pet značenja kao i u našem slučaju (Silić i Pranjković 2005: 149).

- Kretanje prema gore uz nešto oprimjeruje izvedenica *uzići* (s. v. *steigen*, 187) – 'uspeti se, popeti se' i *uzvisiti se* (s. v. *erheben*, ^{3}207^{2}) – 'učiniti da tko bude više, da ide uvis'.

- Intenzivno značenje zabilježeno je u glagolima: *uskisnuti* (s. v. *gähren*, 147) – 'ukiseliti se, postati kiseo', *uzljubiti* (253)[788] – 'zavoljeti', *uznemiriti* (s. v. *beunruhigen*, 131) – 'izazvati nemir' i *uzradovati* (s. v. *frolocken*, 142) – 'razveseliti'.
- Početak radnje s većim intenzitetom potvrđeno je u primjerima: *uzbuniti* (s. v. *lärmen*, 161) – 'započeti se buniti', *uzdihati* (s. v. *seufzen*, 186) – 'duboko udahnuti', *uzgovoriti* (222)[789] – 'početi govoriti, progovoriti', *uzgrmjeti* (76)[790] – 'početi grmjeti, zagrmjeti'.
- Vezanje, uzimanje uz nešto oprimjeruje tvorenica: *uzdržati* [4a][791] – 'zadržati' i *uzimati* (s. v. *entlehnen*, 138) – 'prihvaćati što'.
- U finitivnome je značenju primjer *učuvati* (s. v. *verwahren*, 193) – 'sačuvati'.

*Smatramo da je glagol *uznemiriti* u značenju – 'izazvati nemir' (AR XX: 383) nastao od glagola *nemiriti* u značenju uznemiravati' (AR VII: 909) prefiksalnom tvorbom. Riječ je mogla nastati i prefiksalno-sufiksalnom tvorbom i tada bi preoblika glasila: *uz-* + *-nemir-* + *-iti* → staviti koga u nemir.

*Glagol *uzvisiti* – 'učiniti da što bude više' (AR XX: 439) nastao je prefiksalnom tvorbom od glagola *visiti* – 'činiti da što bude visoko' (AR XX: 937).

s) Prefiks *za-*

Prefiks *za-* jedan je od značenjski raslojenijih prefikasa, što je i očekivano jer je jedan od najoprimjerenijih. Osim toga, i Barić i dr. navode sedam značenja prefiksa *za-* (^{4}1997: 384), dok ih Babić navodi pet (^{3}2002: 554-555), a Silić i Pranjković šest (2005: 149).

- Početak radnje znače glagoli: *zabaviti se* (106)[792] – 'zaposliti se', *začuditi se* (s. v. *erstaunen*, 138) – 'osjetiti čuđenje', *zadužiti* (229)[793] – 'biti komu dužan', *zasijati* (s. v. *anbauen*, ^{3}24^{2}) – 'baciti sjeme u zmelju', *zasjati* (^{3}24^{2}) – 'početi sjati', *zaposlovati se* (s. v. *ueben*, 193) – 'zaposliti', *zazriti* (s. v. *schauen*, 185) –

[788] U gramatici *ako ti onoga uzljubiš koji vazda biti hoće tvoj serčani brat*.
[789] „Ja sam čisto zastiđen ako vi tako uzgovoriti."
[790] U gramatici *uzgrmi*.
[791] U pismu carici: *da … poklonitu vladalicu tia do najkasnijih vremena u cvatućemu stanju uzdrži*.
[792] „Zabaviti se u kakvo dilo."
[793] U korpusu: *vi ćete me s otim zadužiti*.

'pogledati', *zazvati* (s. v. *laden*, 161) – 'pozvati', *zažariti* (s. v. *glüen*, 148) – 'postati užareno'.

- 'Staviti u nešto' znače primjeri: *zagrabiti* (s. v. *schöpfen*, 186) – 'zahvatiti', *zakopati* (s. v. *beerdigen*, 129) – 'staviti u zemlju', *zakoriti* ($^{3}24^{2}$)[794] – 'staviti u koru, stvrdnuti', *zaviti* (s. v. *drehen*, 134) – 'svijajući omotati'.
- Finitivno značenje oprimjeruju tvorenice: *zahvaliti* (s. v. *danken*, 134)[795] – 'izreći zahvalnost', *zakasniti* (s. v. *verweilen*, 193) – 'stići prekasno', *zakleti se* (s. v. *schwören*, 186) – 'dati zakletvu', *zanijekati* (s. v. *verneinen*, 193) – 'poreći', *zapisati* (s. v. *canonisiren*, 132) – 'prestati s pisanjem, napraviti zapis', *zaštedjeti* (223)[796] – 'sačuvati', *zatajiti* (s. v. *langen*, 161) – 'sakriti' i *zauzdati* (s. v. *zäumen*, 324) – 'staviti uzde, obuzdati'.
- 'Zauzeti položaj' oprimjeruju izvedenice: *zasidati* (s. v. *nachstellen*, $^{3}211^{2}$) – 'namjestiti se'. Navedeni glagol potvrđen je u navedenome značenju samo u književnoj potvrdi iz 1784. godine (AR XXII: 382).
- 'Dati, dobiti svojstvo koje kazuje osnovni glagol' oprimjereno je u tvorenici *zadivjačiti* (s. v. *verwildern*, 193) – 'postati divlji'. Riječ se može smatrati prvopotvrđenicom jer je zabilježena samo u Voltićevu rječniku izdanu nakon slavonske gramatike (AR XXI: 776).
- 'Staviti zajedno' znači glagol *zakrpati* (s. v. *flicken*, 142) – 'krpajući sastaviti tkaninu' i *zaručiti* (s. v. *vermählen*, 193) – 'zavjeriti, vjenčati'.
- 'Obuhvatiti izvana' znači glagol *zalijevati* (s. v. *begießen*, $^{3}33$) – 'lijevanjem škropiti' i *zaštititi* (s. v. *schützen*, 186) – 'uzeti pod okrilje'.
- 'Napraviti u manjoj mjeri' znači glagol *zakratiti* (238)[797] – 'uskratiti'.
- 'Maknuti s puta' značio bi glagol *zabluditi* (s. v. *irren*, 154) – 'zaći s pravoga puta'.

  *'Staviti iza čega ili odmaknuti' bilo bi značenje u primjeru *zadegnuti*.[798] Za glagol u značenju 'otjerati' u AR-u ne nalazimo potvrda. Prema Skoku sufiks -*gnuti* postoji samo u prefiksalnim složenicama i prvobitno mu je značenje 'maknuti' (I: 576-577).

[794] U rječniku *zakorio* uz *verhärtet*.
[795] U gramatici *zafaljujem*.
[796] U korpusu: „Ja ću to poštenje (čast) meni za drugi put zaštediti."
[797] „On me je za nje molio i nisam mu mogao zakratiti."
[798] Više o porijeklu i osnovi -*gnuti* v. Skok I: 576.

*Glagol *zadužiti* u značenju 'uzeti ili dati na dug' (AR XXI: 839) nastao je prefiksalnom tvorbom od glagola *dužiti* u značenju 'biti dužan' (AR II: 912).

*Glagol *zakorjeti* u značenju 'stvrdnuti' (AR XXII: 40) nastao je prefiksalnom tvorbom od glagola *korjeti* u značenju 'pokrivati se korom' (AR V: 344), a prema dostupnim se podatcima može smatrati prvopotvrđenicom jer je u AR-u zabilježen u govorima u Lici te u srednjoj i istočnoj Slavoniji (AR XXII: 40) odakle je Lanosović mogao preuzeti i zapisati riječ.

*Glagol *zauzdati* – 'obuzdati' (AR XXII: 532) nastao je od glagola *uzdati* u značenju 'stavljati u uzdu' (AR XX: 275) prefiksalnom tvorbom. Riječ je mogla nastati i prefiksalno-sufiksalnom tvorbom, a u tome bi slučaju preoblika glasila: *za-* + *-uzd-* + *-ati* → stavljati u uzde.

3. 6. 6. 3. Prefiksalno-sufiksalne tvorenice

Prefiksalno-sufiksalna tvorba znatno je slabije plodna od prefiksalne i sufiksalne tvorbe u hrvatskome jeziku (Babić [3]2002: 555). U korpusu je potvrđeno svega nekoliko glagola nastalih tim tvorbenim načinom. Razvrstat ćemo ih prema prefiksima abecednim redom.

a) Prefiks *o-* i sufiks *-iti*

Prefiksom *o-* i sufiksom *-iti* tvoren je glagol *osiditi* (s. v. *grau werden*, [3]209[2]) – 'postati sijed'. Glagol je tvoren prema obrascu: *o-* + *osnova* + *-iti*, a nastao je otpridjevnom tvorbom. Njegovo se tvorbeno značenje može opisati preoblikom: *o-* + *-sid-* + *-iti* → postati sijed. Za glagol *osiditi* u značenju 'postati sijed' ne nalazimo potvrda u AR-u.

b) *Prefiks *raz-* i sufiks *-iti*

Prefiks *raz-* Babić ne navodi kao mogući prefiks pri tvorbi glagola prefiksalno-sufiksalnim načinom ([3]2002: 555), a ne navodi se ni u Barić i dr. ([4]1997: 386). Prefiks *raz-* oprimjeren je u glagolu *raztrbušiti* (s. v. *ausweiden*, 125). Smatramo da je spomenuti glagol u značenju 'izvaditi utrobu' tvoren od prefiksa *raz-*, imenice *trbuh* i glagolskoga sufiksa *-iti*. U prilog tvrdnji ide i činjenica da je glagol *trbušiti* potvrđen samo u značenju 'dobivati malo trbuh' stoljeće nakon slavonske gramatike u Stullijevu rječniku (AR XVIII: 569). Za glagol *rastrbušiti* u značenju 'rasporiti komu trbuh' (AR XIII: 313) tvorbena bi preoblika glasila: *raz-* + *-trbuš-* + *-iti* → rasporiti komu trbuh.

c) Prefiks *u-* i sufiks -iti

Prema Babiću ([3]2002: 555) i Barić i dr. ([4]1997: 386) prefiks *u-* sudjeluje u prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi.

*Prefiksalno-sufiksalnom tvorenicom možemo smatrati primjer *uništiti* (s. v. *vernichten*, 193) – 'učiniti da bude ništa'. Glagol je potvrđen u značenju 'učiniti da bude ništa' (AR VIII: 645). Mogao je nastati prefiksalnom tvorbom od glagola *ništiti* sa značenjem 'činiti da što bude ništa' (AR VIII: 199), no kako je glagol *ništiti* u AR-u potvrđen tek od 19. stoljeća (VIII: 199), i prefiksalno-sufiksalnu tvorbu smatramo vjerojatnom. U tome bi slučaju preoblika glagola glasila: *u-* + *-ništ-* + *-iti* → učiniti da bude ništa, a glagol je u tome slučaju nastao zamjeničnom tvorbom.

Prefiksalno-sufiksalnom tvorenicom možemo smatrati i glagol *upropastiti se* (s. v. *erstaunen*, 138) – 'uvaliti se u propast' (AR XIX: 766) jer za glagol *propastiti* nalazimo samo jednu književnu potvrdu u Della Belle u značenju 'upropašćivati' uz napomenu da je podatak nepouzdan (AR XII: 377). Stoga bi preoblika glagola *propasti* glasila: *u-* + *-propast-* + *-iti* → pasti u propast.

d) *Prefiks *za-* i sufiks *-ati*

*Prema Barić i dr. ([4]1997: 386) i prema Babiću prefiks *za-* ne sudjeluje u prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi ([3]2002: 555), dok je u *Gramatici hrvatskoga jezika* zabilježen (Silić i Pranjković 2005: 150). U korpusu je zabilježen glagol *zaključati* (s. v. *zuschliessen*, [3]216[2]) – 'ključem zatvoriti' (AR XXII: 18). Uz navedeni glagol potvrđen je i glagol *ključati* samo u jednoj potvrdi nakon slavonske gramatike – u Stullijevu rječniku (V: 100) u značenju 'zatvoriti ključem'. Riječ je mogla nastati prefiksalnom tvorbom, no vjerojatnijom smatramo preobliku: *za-* + *-ključ-* + *-ati* → staviti što za ključ pričem glagol možemo smatrati prefiksalno-sufiksalnom tvorenicom.

3. 6. 6. 4. Složenice

U hrvatskome je jeziku tvorba složenih glagola slabo plodna i slaganje se smatra netipičnim načinom tvorbe riječi (Babić [3]2002: 557), a Barić i dr. je ni ne spominju. U korpusu

je zabilježen glagol *blagosloviti* (s. v. *segnen*, 186) potvrđen od 12. stoljeća (AR I: 415). Prema Babiću riječ je o slaganju ([3]2002: 557). Budući da je u AR-u zabilježen glagol *sloviti* u značenju 'govoriti' (XV: 593), tvorenica se može opisati i preoblikom: *blago* + *sloviti* → govoriti blago. U tome je slučaju riječ o srastanju, odnosno prema Babiću o čistome slaganju.

3. 6. 6. 5. Složeno-sufiksalne tvorenice

Složeno-sufiksalnu tvorbu Babić također smatra slaganjem ([3]2002: 538). Na našem su uzorku zabilježeni primjeri: *blagovoljiti* (213)[799] i *oštroumiti* (s. v. *wizigen*, 198). U trećem izdanju potvrđen je glagol *dvoumiti* (s. v. *zweifeln,* [3]24).

Tvorenica *blagovoljiti* – 'biti ugodno, po volji' potvrđena je u jednoj književnoj Budinićevoj potvrdi iz 16. stoljeća (AR I: 423), a uz glagol *voljiti* ne nalazimo nijednu samostalnu potvrdu, već samo napomenu da se rabi u složenicama (AR XXI: 314). Riječ se može opisati preoblikom: *blag-* + *-o-* + *-volj-* + *-iti* → biti po blagoj volji. Tvorenica je nastala od pridjevne osnove *blag-* i imenične osnove *volj-*.

Glagol *dvoumiti* zabilježen je u značenju 'dvojiti, sumnjati' od 17. stoljeća (AR II: 952). U AR-u je zabilježen i glagol *umjeti* u značenju 'imati umjenje, moći što' (AR XIX: 595). Tvorbena bi preoblika mogla glasiti: *dv-* + *-o-* + *-um-* + *-iti* → onaj koji ima dva uma, koji dvaput umi. U tome je slučaju riječ o složeno-sufiksalnoj tvorbi. Međutim, riječ bi se mogla opisati i preoblikom: *dv-* + *-o-* + *-umjeti* → dva puta umjeti/moći razmišljati. U tome je slučaju riječ o slaganju u užem smislu, odnosno (prema Babiću) o čistome slaganju.

Glagol *oštroumiti* u značenju 'biti dosjetljiv, duhovit' nije potvrđen u Akademijinu rječniku. Njegova bi preoblika glasila: *oštr-* + *-o-* + *-um-* + *-iti* → imati oštar um. U tome je slučaju riječ o složeno-sufiksalnoj tvorenici nastaloj od pridjevne osnove *oštar* i imenice *um*. Međutim, ako preoblika glasi: *oštro* + *umjeti* → oštroumiti, riječ je o sraslici.

3. 6. 6. 6. Sraslice

Sraslice tipa *brzojaviti* Babić smatra složenicama ([3]2002: 557). Na našem je uzorku potvrđeno svega nekoliko primjera sraslica. Srastanjem priloga i glagola nastale su sraslice:

[799] U gramatici *blagovolite li (je li vam ugodno) tu čast meni ukazati sa mnom danas blagovati*.

dobroželiti (s. v. *gönnen*, 148) → *dobro* + *želiti* i *trudnodihati* (*s. v. aechzen*, 125) → *trudno* + *dihati*. Za glagol *trudnodihati* u značenju 'teško disati' zabilježene su samo leksikografske u Della Belle, Stullija i Belostenca (AR XVIII: 807). Riječ je nastala od priloga *trudno* u značenju 'teško, umorno' (XVIII: 792) i glagola *dihati* u značenju 'disati' (II: 381).

*U korpusu je kao dvorječnica zabilježen i primjer *zlo izgledati* (s. v. *aergern,* 125) – 'ljutiti se'. Glagol nije zabilježen u AR-u. Međutim, u Akademijinu su rječniku potvrđene riječi *zloizgledan* – 'koji daje zao izgled', *zloizglednica* i *zloizglednik* – 'zloizgledan čovjek' te imenica *zloizglednost* – 'osobina onoga koji je zloizgledan' (AR XXII: 945). Od navedenih riječi samo je pridjev *zloizgledan* starija riječ zabilježena, primjerice, u Della Belle, dok su ostale riječi potvrđene od 19. stoljeća. Budući da pridjev znači 'koji daje zao izgled, sablažnjiv' (i značenjski se ne podudara s navedenim glagolom), smatramo da je glagol nastao srastanjem imenice *zlo* i glagola *izgledati* (→ *zlo* + *izgledati*) te da je riječ o sraslici.

3. 6. 6. 7. Srašteno-sufiksalne tvorenice

U korpusu je zabilježen glagol *blagodariti* u dvama značenjima: *blagodariti* (s. v. *bescheren,* 130) – 'darovati' i *blagodariti* (s. v. *danken,* 134) – 'zahvaljivati'. Glagol *blagodariti* zabilježen je u značenju 'zahvaljivati', 'činiti komu dobro' i 'blagoslivljati' (AR I: 405) i može se objasniti kao sraslica ili kao srašteno-sufiksalna tvorenica.

1.) U Akademijinu je rječniku potvrđen glagol *dariti* u značenju 'darivati' (AR II: 277). Stoga je glagol *blagodariti* u značenju 'darivati koga (blagom)' (njem. *bescheren*[800]) mogao nastati srastanjem imenice *blago* i glagola *dariti*, a preoblika izgleda ovako: *blago* + *dariti* → darivati (komu) blago.
2.) Ukoliko govorimo o srašteno-sufiksalnoj tvorenici, preoblika bi glasila: *blago-* + *-dar-* + *-iti* → dati na dar blago.

Zaključak

U poglavlju o glagolima pri istraživanju smo dokazali početnu hipotezu da su sufiksalna i prefiksalna tvorba dva osnovna tvorbena načina pri tvorbi glagola, pričem smo opovrgnuli tvrdnju da je prefiksacija najplodniji način. Sufiksacija je na našem korpusu najoprimjerenija.

[800] Njem. *bescheren* znači 'darovati, darivati' (Kokoruš-Hansen i dr. 2005: 226).

Na našem smo uzorku također dokazali plodnost tvorbe glagola od imenica, usklika i glagola te slabu plodnost od ostalih vrsta riječi.

Pri tvorbi od usklika oprimjerili smo mogući Lanosovićev sufiks *-čiti*.

U poglavlju o prefiksalnoj tvorbi potvrdili smo prefiks *ne-* koji se ne bilježi u suvremenoj literaturi, kao i da je prefiks *za-* najplodniji prefiks.

Dokazali smo početne hipoteze da je prefiksalno-sufiksalna tvorba slabije plodna, a da su iznimno rijetki srastanje i složeno-sufiksalna tvorba, kao i da je slaganje neuobičajen tvorbeni način kojim nastaju glagoli.

U poglavlju o prefiksalno-sufiksalnoj tvorbi potvrdili smo uporabu prefiksa *za-*.

3. 6. 7. Brojevi

Hrvatski jezikoslovni priručnici ne spominju ni brojeve u poglavljima o tvorbi riječi. U *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr. [4]1997: 214) brojevi se dijele na glavne i redne pričem se glavni dijele na jednočlane i višečlane. Jednočlani mogu biti osnovni i izvedeni.

U Lanosovićevu su korpusu potvrđene sraslice i sufiksalne izvedenice.

- Sraslice

Srastanjem su nastali brojevi: *dvadeset* (32) → *dva* + *deset*, *dvista* (32) → *dvje* + *sta*, *četeristo* (32) → *četiri* + *sto* i *trista* (32) → *tri* + *sta*.

- Sufiksalne izvedenice

Redni su brojevi sufiksalne izvedenice nastale od sraslica (glavnih brojeva) pomoću sufiksa *-ti*, a potvrđene u primjerima: *četeristoti* (32), *petstoti* (32) i *tristoti* (32)[801].

Broj *četiristoti* u AR-u je potvrđen tek u jednoga pisca 17. stoljeća (Kanižlića) u obliku *četrstoti* (AR II: 9).

Broj *petstoti* zabilježen je samo u Mikaljinu i Stullijevu rječniku (AR IX: 830).

[801] U gramatici *dristoti*.

Broj *tristoti* potvrđen je u tri rječnika, primjerice u Della Belle i Sušnik-Jambrešićevu rječniku prije slavonske gramatike, te u jednoj književnoj potvrdi (AR XVIII: 673).

Zaključak

Pri istraživanju brojeva potvrdili smo da sufiksacija i srastanje sudjeluju pri tvorbi brojeva.

3. 6. 8. Prilozi

Prilozi se prema Barić i dr. ([4]1997: 387) tvore sufiksalnom tvorbom, prefiksalnom tvorbom, prefiksalno-sufiksalnom tvorbom, složeno-sufiksalnom tvorbom, srastanjem i preobrazbom. Prema Babiću ([3]2002: 559–567) prilozi se tvore sufiksalnom tvorbom, prefiksalnom tvorbom, slaganjem, složeno-sufiksalnom tvorbom, srastanjem, polusloženičnom tvorbom i preobrazbom koju smatra najplodnijom u tvorbi priloga. Prema Siliću i Pranjkoviću (2005: 179) prilozi se tvore sufiksalnom, prefiksalnom i prefiksalno-sufiksalnom tvorbom. U novijoj se literaturi javljaju i dva nova tvorbena načina. Ermina Ramadanović (2014: 68–95) uspostavlja dva nova tvorbena načina: prefiksalno-preobrazbenu tvorbu ili prefiksalno-konverzijsku tvorbu (riječi s prefiksom i jednom tvorbenom osnovom, npr. *ujutro, ubrzo, uoči*) i srašteno-preobrazbenu tvorbu ili srašteno-konverzijsku tvorbu (tvorbene su sastavnice dvije ili više tvorbenih osnova, a tvorenica ne ostaje u kategoriji krajnje završne tvorbene sastavnice, npr. *bogati, žalibože, jedanput*).

U našem će se radu prvo obraditi sufiksalna, zatim prefiksalna i sufiksalno-prefiksalna tvorba, a potom sraslice i preobraženice. U korpusu je najplodniji tvorbeni način preobrazba s oko šezdeset primjera, a manje je plodno srastanje s tridesetak primjera u koje ne ubrajamo granične slučajeve, odnosno sintagmatske veze koje se pišu nesastavljeno. Sufiksalna i prefiksalna tvorba podjednako su zastupljene s više od deset primjera, dok se prefiksalno-sufiksalna tvorba može zapravo smatrati neplodnom.

3. 6. 8. 1. Sufiksalne tvorenice

Prema Babiću u sufiksalnoj tvorbi sudjeluje 24 sufiksa. Plodniji su sufiksi *-ice* i *-imice*, dok su ostali sufiksi slabo plodni ili neplodni ([3]2002: 559). U našem su korpusu zabilježeni sufiksi: *-ač, -ak, -as, -ce, -ice, -os* i *-u* pričem je veoma plodan sufiks *-ice*. Neplodnima se mogu smatrati ostali sufiksi oprimjereni samo jednom u korpusu. Opisat ćemo ih abecednim redom.

a) Sufiks *-ač*

Sufiks *-ač* ilustrira izvedenica *drugač* (s. v. *sonst*, 188) u AR-u potvrđena u značenju 'drugako, drugačije' uz napomenu da je nastala pomoću nastavka *-ač* (II: 796). Prilog je nastao od broja *drugi*.

b) Sufiks *-ak*

Sufiks *-ak* zabilježen je u hrvatskome jeziku „u starinskom prilogu *unapredak*" (Babić [3]2002: 559). Isti je primjer zabilježen i u slavonskoj gramatici u ikavskome liku *unapridak* (s. v. *forthin*, 142). U Akademijinu je rječniku prilog *unapredak* potvrđen u značenju 'isto što unaprijed' (XIX: 628), a zabilježen je i u slavonskoga gramatičara Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012a: 316).

c) Sufiks *-as*

Sufiks *-as* u hrvatskome je jeziku oprimjeren u četiri priloga (Babić [3]2002: 559), a navode ga i Silić i Pranjković (2005: 179). Na našem je uzorku potvrđen u primjeru *danas* (s. v. *heute*, 152). Prilog je zabilježen u AR-u u značenju 'u ovaj dan, ovoga dana' (II: 261), a potvrđen je i u Tadijanovićevoj gramatici (Horvat i Ramadanović 2012a: 316). Tvorbena bi preoblika priloga glasila: *dan-* + *-as* → ovoga dana.

d) Sufiks *-ce*

Sufiks *-ce* potvrđen je u hrvatskome jeziku u nekoliko priloga izvedenih od priloga te u jednome izvedenom od pridjeva (Babić [3]2002: 559). Sufiks bilježe i Barić i dr. ([4]1997: 388).

Sufiksom *-ce* tvoren je prilog *neprestance* (s. v. *beständig*, 132) u korpusu zabilježen u ikavskome liku *nepristance*. Izvedenica je potvrđena u značenju 'neprestano, bez prestanka' (AR VIII: 25), a bilježi je i Tadijanović u svojoj gramatici (Horvat i Ramadanović 2012a: 317).

Tvorenica je nastala otpridjevnom tvorbom od pridjeva *neprestan* – 'koji ne prestaje' (AR VIII: 25). Tvorbena bi preoblika priloga glasila: *neprestan-* + *-ce* → neprestano.

e) Sufiks *-ice*

U hrvatskome su jeziku sufiksom *-ice* prilozi izvedeni od imenica, glagola i priloga (Babić [3]2002: 559). Sufiks bilježe i Barić i dr. (1997: 388).

Sufiks *-ice* ilustriraju primjeri: *pješice* (226), *postupice* (s. v. *sachte*, 187) i *nauznačice* (s. v. *rücklings*, 177).

Otpriložnom je tvorbom nastao prilog *nauznačice*. U značenju 'nauznak, naleđeške' zabilježen je u AR-u (VII: 724), kao i prilog *nauznak* – 'naleđeške' (VII: 725). Tvorbeno se značenje može opisati preoblikom: *nauznač-* + *-ice* → nauznačice/naleđeške.

Prilog *pješice* u korpusu je zapisan u liku *pešice* i *pješice*, a u AR-u je zabilježen u značenju 'koračajući, idući nogama' (AR IX: 926). Prilog je nastao otpriložnom tvorbom i može se opisati preoblikom: *pješ-* + *-ice* → pješke, pješačeći.

Prilog *postupice* zabilježen je u AR-u sa značenjem 'postepeno, polagano' (XI: 54) uz pridjev *postupan* u značenju 'onaj koji ide postupice, polagano' (XI: 53).

f) Sufiks *-os*

Sufiks *-os* zabilježen je u hrvatskome jeziku u vremenskim prilozima (Babić [3]2002: 560). Sufiksom *-os* tvoren je vremenski prilog *jutros* (s. v. *früh*, 142). U značenju 'ovo jutro, ovoga jutra' potvrđen je od 16. stoljeća (AR IV: 700), a tvorbeno se značenje može opisati preoblikom: *jutr-* + *-os* → ovoga jutra.

g) Sufiks *-u*

Sufiks je zabilježen u hrvatskome jeziku u dva primjera (Babić [3]2002: 560), a spominju ga i Silić i Pranjković u liku *-(j)u* (2005: 179). U korpusu je potvrđen primjer *blizu* (s. v. *nahe*, 168). U AR-u je zabilježen u značenju 'blizu mjestom' (I: 442), kao i prilog i pridjev *bliz* (I: 440), a tvorbeno se značenje može opisati preoblikom: *bliz-* + *-u* → u blizini.

3. 6. 8. 2. Prefiksalne tvorenice

U hrvatskome jeziku u prefiksalnoj tvorbi priloga sudjeluje 13 prefikasa (Babić [3]2002: 561). Barić i dr. navode samo šest prefikasa ([4]1997: 388–389), dok ih Silić i Pranjković navode devet (2005: 179). U našem su korpusu zabilježeni prefiksi: *i-*, *ni-*, *od-*, *po-*, *pre-*, *preko-* i *s-*. Najviše je primjera zabilježeno s prefiksima *ni-* i *od-*. Obradit ćemo ih abecednim redom.

a) Prefiks *i-*

Prefiks *i-* potvrđen je u Babića u nekoliko priloga sa značenjem neodređenosti ([3]2002: 561). Prefiks *i-* ilustriraju primjeri: *igda* (s. v. *dermalen*, 135) i *ikada* (s. v. *vormals*, 194). Prilog *igda* zabilježen je u značenju 'ikad od 15. stoljeća (AR III: 769), dok je lik *gda* zabilježen pod natuknicom *kad* u značenju 'u koje vrijeme, u koje doba' (AR IV: 714). Tvorbeno značenje priloga možemo opisati preoblikom: *i-* + *-gda* → bilo kad. Prilog *ikada* potvrđen je od 16. stoljeća u značenju 'bilo kad' (AR III: 782). Tvorbeno značenje riječi može se opisati preoblikom: *i-* + *-kada* → bilo kada.

b) Prefiks *ni-*

Prefiks *ni-* niječe značenje osnovnoga priloga (Babić [3]2002: 561), a oprimjeren je u prilozima *nigda* (s. v. *nie*, 168), *nigdi* (s. v. *nirgend*, 168), *nikoliko* (251) i *nikada* (s. v. *nie*, 168). Prilog *nigda* u značenju 'nikada' (AR VIII: 167) može se opisati preoblikom: *ni-* + *-gda* → nikada, kao i prilog *nigdi* u istome značenju (AR VIII: 168): *ni-* + *-gdi* → nikada. U istome je značenju zabilježen i vremenski prilog *nikada* (VIII: 175) čija preoblika glasi: *ni-* + *-kada* → nikada. Prilog *nikoliko* u značenju 'ni malo' (AR VIII: 183) nastao je od prefiksa *ni-* i zamjenice *kolik* u srednjem rodu (AR V: 192) pa se značenje može opisati preoblikom: *ni-* + *-koliko* → ni malo.

c) Prefiks *od-*

Prefiks *od-* u hrvatskome jeziku dolazi prema Babiću s vezanim priložnim osnovama i prilozi tako nastali označuju da se što zbiva od mjesta i li vremena označenoga u osnovi ([3]2002: 562).

Prefiks *od-* potvrđen je u primjerima *odmah* (s. v. *bereits*, 131), *odsele* (251), *odomanje* ([3]153[2]) i *ozdol* (s. v. *unten*, 194). Prilog *odmah* potvrđen je u značenju 'onaj čas, taki, namah'

(AR VIII: 620), kao i riječ *mah* u značenju 'brzina micanja, odmah' (AR VI: 372). Tvorbeno se značenje riječi može opisati preoblikom: *od-* + *-mah* → 'u isti mah'. Prilog *odsele* potvrđen je u AR-u u značenju 'od sad' (AR VIII: 673). U AR-u je potvrđen i prilog *sele* uz prijedloge *od* i *do* (AR XIV: 819). Prema Skoku prilog *sele* sveslavenska je i praslavenska priložna složenica koja sadržava dva elementa: srednji rod demonstrativa za prvo lice (*se*) i deiktičku česticu *-le* (III: 217–218). Preoblika bi priloga *odsele* glasila: *od-* + *-sele* → od sad. Prefiksom *od-* nastao je i prilog *odomanje* ([3]153[2]) u korpusu naveden uz njem. *kürzlich, neulich* u značenju 'nedavno'. Za navedeni prilog ne nalazimo potvrdu u AR-u. U AR-u je potvrđen i pridjev *omanji* u značenju 'podosta, prilično malen' (VIII: 906) pa se tvorbeno značenje priloga može opisati preoblikom: *od-* + *-omanje* → nedavno. Prefiksom *od-* tvorena je sraslica *ozdol* (*s. v. unten,* 194) potvrđena pod natuknicom *ozdo* u značenju 'na donjoj strani' (AR IX: 504). Prilog je nastao od prefiksa *od-* i priloga *zdola* u značenju 'dolje, niže' (XXII: 694). Stoga bi prefiks *o-* bio alomorf prijedloga *od-*.

d) Prefiks *po-*

Prefiks *po-* daje osnovnom prilogu približno značenje (Babić [3]2002: 562), a bilježe ga i Silić i Pranjković u svojoj gramatici (2005: 179).

U korpusu je zapisan primjer *pokraj* (s. v. *neben,* 168) koji je u AR-u potvrđen u značenju 'isto što kraj' (AR X: 544). Prilog je nastao od prefiksa *po-* u približnome značenju i prijedloga *kraj* u značenju blizine (AR V: 439). Tvorbena bi preoblika glasila: *po-* + *-kraj* → kraj/blizu nečega.

e) Prefiks *pre-*

*U hrvatskome jeziku prilozi izvedeni prefiksom *pre-* znače da je prijeđena normalna mjera označena osnovnim prilogom (Babić [3]2002: 562). Prefiks je zabilježen i u gramatici Barić i dr. ([4]1997: 389) te u Silića i Pranjkovića (2005: 179). Prefiks *pre-* potvrđen je u primjeru *premnogo* (217)[802]. Spomenuti je prilog moguće tumačiti i popriloženjem srednjega roda pridjeva jer je u AR-u potvrđen pridjev *premnogi* (AR XI: 616).

[802] U korpusu: *vi mi primlogo časti ukazujete*.

f) Prefiks *preko-*

Prefiks *preko-* u hrvatskome jeziku znači za jednu jedinicu preko označene osnovom (Babić [3]2002: 562). Prefiks bilježe i Barić i dr. ([4]1997: 389) te Silić i Pranjković (2005: 179). U našem je korpusu u navedenome značenju potvrđen u primjeru *prikosutra* (209). Za prilog *prekosutra* u AR-u su navedene potvrde u značenju 'iza sutrašnjega dana' (XI: 563). Tvorbeno se značenje može opisati preoblikom: *priko-* + *-sutra* → dan nakon sutra.

g) Prefiks *s-*

Prefiks *s-* u hrvatskome je jeziku zabilježen samo u prilogu *skroz* (Babić [3]2002: 562). U korpusu je oprimjeren u prilogu *snutra* (s. v. *inwendig*, 154). Navedeni je prilog potvrđen u AR-u u značenju 'iznutra' samo u Voltićevu rječniku pa se zasada može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom (AR XV: 863). U AR-u je zabilježen i prilog *nutra* u značenju 'unutra' (AR VIII: 270).

3. 6. 8. 3. Prefiksalno-sufiksalne tvorenice

Prema Barić i dr. prilozi prefiksalno-sufiksalne tvorbe motivirani su prijedložnim izrazom pričem prijedlog prostaje prefiks pri tvorbenome procesu, a osnovi se dodaju sufiksi ([4]1997: 389). Babić takav tip tvorbe naziva složeno-sufiksalnom tvorbom ([3]2002: 563). Prema Siliću i Pranjkoviću (2005: 180) jedan od tvorbenih uzoraka po kojima nastaju prefiksalno-sufiksalne tvorenice jest *u-* + *osnova* + *-o*. Prema tome je uzorku mogao nastati prilog *upravo* (s. v. *gerade*, 148). Prilog je zabilježen u značenju 'pravo, upravno, pravcem' (AR XIX: 756) uz prilog *uprav* u značenju 'pravo, uspravno' (XIX: 734). Prema navedenim podatcima možemo pretpostaviti dvostruku preobliku. Prva bi bila *uprav-* + *-o* → upravo i opisivala bi sufiksalnu tvorbu, a druga bi bila: *u-* + *-prav-* + *-o* → upravo i opisivala bi prefiksalno-sufiksalnu tvorbu. U korpusu je zapisan i primjer *odomanjič* uz *odomanje* ([3]153[2]) i uz njem. *kürzlich, neulich* u značenju 'nedavno'. Riječ nije zabilježena u Akademijinu rječniku. Tvorbena bi preoblika riječi mogla glasiti: *od-* + *-omanj-* + *-ič* → odomanjič/nedavno pričem je osnova pridjev *omanji*. Prilog je mogao nastati i sufiksacijom od Lanosovićeva hapaksa *odomanje* s pomoću sufiksa *-ič*. U tome slučaju preoblika bi glasila: *odmanj-* + *-ič* → nedavno/odomanjič. U korpusu je zabilježen i prilog *straga* (s. v. *hinterst*, 153). U AR-u je potvrđen u značenju 'odzada' (AR XVI: 639). Prema Skoku prilog *straga* je nastao od imenice *trag* koja je latinsko-keltsko-

praslavenski leksem (III: 487–488). Zbog navedenih se podataka tvorba priloga može opisati preoblikom: *s-* + *-trag-* + *-a* → odzada. Sufiksalnu tvorbu od priloga *strag* isključili smo zbog napomene u AR-u da je prilog *strag* nastao od priloga *straga* (AR XVI: 630). Spomenimo i to da je prilog *strag* zabilježen u Mikaljinu rječniku, dok za prilog *strag* nema rječničkih potvrda (sve prema AR XVI: 639).

3. 6. 8. 4. Sraslice

Prema S. Babiću u priložnoj tvorbi sraslice su česte, a najčešće su sraslice s prijedlogom u prvome dijelu ([3]2002: 563). Isto napominju i Barić i dr. ([4]1997: 389). Prema broju potvrđenih primjera srastanje je drugi po redu tvorbeni način. Primjere iz korpusa podijelit ćemo s obzirom na vrstu riječi kojoj pripada prvi dio sraslice od najoprimjerenijih prema manje oprimjerenima. Na posljednjem su mjestu uvijek neki važniji primjeri za raspravu. Iznimka od navedene metode bit će količinske složenice svrstane prema drugome dijelu složenice izdvojene na početku poglavlja.

- Količinske sraslice s glasovnim nizom *krat* ili *put* u drugome dijelu

Na početku ćemo izdvojiti posebnu značenjsku skupinu koju izdvaja Barić i dr. ([4]1997: 389), a spominje je i Babić kao slabo plodnu ([3]2002: 566).[803] Kao posebnu značenjsku skupinu izdvajamo sraslice kojima je drugi dio riječ *krat* ili *put,* a prvi im je dio broj ili količinski prilog.

Imenica *krat* zabilježena je u AR-u uz napomenu da stoji gotovo samo s brojevima i riječima koji znače mnoštvo te znači isto što 'put' (V: 474). Imenica *put*, također u muškome rodu, zabilježena je u značenju 'brojna priložna oznaka načina i vremena' uz napomenu da stoji u svezi s glavnim i rednim brojevima koji znače mnoštvo (AR XII: 777). U navedenu skupinu pripadaju primjeri: *čestokrat* (s. v. *gemeiniglich*, 148), *četerikrat* (33), *dvakrat* (33), *dvaputa* (33),[804] *jedankrat* (33), *jedanput* (33), *petkrat* (33), *trikrat* (33) i *triput* (33). Prilog *čestokrat* u značenju 'uobičajeno'nije potvrđen u AR-u. Redom nisu potvrđeni primjeri: *četirikrat* – 'četiri puta', *jedankrat* i *jedanput* u istome značenju – 'jedanput' iako je zabilježen pridjev *jedankrati* (AR IV: 524) te *petkrat* u značenju 'pet puta'.

- Sraslice s prijedložnim prvim dijelom

[803] Ova je skupina druga po oprimjerenosti, ali je stavljena na prvo mjesto radi preglednosti.
[804] U AR-u zabilježen pod natuknicom *dvaput*.

Sraslice s prvim dijelom prijedložnim mogu se podijeliti na nekoliko skupina.

a) Prijedložno-imenične sraslice

Prijedložno-imenične sraslice najbrojnija su skupina koja se rabi u hrvatskome jeziku (Babić ^{3}2002: 564). Na našem je uzorku oprimjerena u nekoliko primjera: *doistine* (s. v. *traun*, 191) → *do* + *istine*, *napolje* (232) → *na* + *polje*, *sutra* (209) → *s* + *jutra*, *vavijek* (^{3}154^{2})[805] → *va* + *vijek*. Prilog *doistine* u značenju 'doista, zaista' zabilježen je sastavljeno od 18. stoljeća i u Della Belle i u jednoj književnoj potvrdi (AR II: 579). Prilog *napolje* u značenju 'van' zabilježen je, osim u književnim potvrdama, u rječnicima nakon Lanosovića (AR VII: 504) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Prema dostupnim se podatcima prilog *sutra* može smatrati prvopotvrđenicom u značenju 'sutrašnjega dana' jer je u AR-u zabilježen od 19. stoljeća (XVII: 81).

b) Prijedložno-zamjenične sraslice

U hrvatskome je jeziku srastanjem prijedloga i zamjenice nastalo svega nekoliko priloga. U korpusu su zapisani primjeri: *sasviem* (s. v. *gar*, 148) → *sa* + *svijem*, *sasvim* (261) → *sa* + *svim*, *zašto* (s. v. *warum*, 198) → *za* + *što*, *zatim* (s. v. *nach*, 168) → *za* + *tim*, *zato* (s. v. *drum*, 135) → *za* + *to*. Prilog *zašto* potvrđen je i kao prilog i kao veznik u AR-u u značenju 'upitna riječ koja pita za razlog' (XXII: 469). Prilog *zatim* u značenju 'potom' zabilježen je uz napomenu da kadšto može biti i prijedlog (AR XXII: 486). Prilog *zato* potvrđen je u značenju 'stoga' (AR XXII: 496).

c) Prijedložno-priložne sraslice

U hrvatskome jeziku takav tip sraslica najčešće znači da se što zbiva za vrijeme koje znači osnovni prijedlog (Babić ^{3}2002: 565). U tu se značenjsku skupinu može svrstati prilog *odkuda* (s. v. *daher*, 135) → *od* + *kuda*[806]. Ostale su prijedložno-priložne sraslice naprimjer: *snutra* (s. v. *inwendig*, 154) → *s* + *nutra* i *unutra* (s. v. *innerhalb*, 154) → *u* + *nutra*. Prema dostupnim se podatcima prilog *snutra* u značenju 'iznutra' može smatrati prvopotvrđenicom jer je zabilježen samo u Voltićevu i Stullijevu rječniku u stoljeću nakon slavonske gramatike (AR XV: 863).

[805] U korpusu uz njem. *immerdar* i *endiglich*.
[806] Prilog je potvrđen pod natuknicom *otkuda* (AR IX: 394).

d) Prijedložno-brojevne sraslice

Ovaj tip u hrvatskome je jeziku ili slabo plodan ili neplodan pa ga Babić ne izdvaja kao posebnu skupinu. U korpusu je oprimjeren u prilogu *zajedno* (s. v. *beisammen*, 132) → *za* + *jedno*. Prilog *zajedno* potvrđen je u značenju 'skupa, u društvu s kime' (AR XXI: 939).

e) *Prijedložno-pridjevne sraslice

Ovu skupinu sraslica Babić smatra vezom prijedloga i pridjeva u srednjem rodu (^{3}2002: 564). Budući da je zapravo upitno je li drugi dio pridjev u srednjem rodu ili prilog, daljnjim je istraživanjem utvrđeno da se u suvremenoj literaturi pisalo o tome problemu. E. Ramadanović u svojem članku o tvorbi pridjeva raspravlja o dva nova tvorbena načina. Jedan bi bio prefiksalno-preobrazbena tvorba (*ujutro, uoči, umjesto*), a drugi bi bio srašteno-preobrazbena tvorba, primjerice *jedanput, bogme, istinabog* i sl. (2014: 89). Prema našem bi mišljenju sporna skupina bila upravo ova, ali se ona ne navodi u članku.

Prema našem bi mišljenju u tu Babićevu skupinu prijedložno-pridjevnih sraslica, odnosno mogućih prijedložno-priložnih sraslica ulazili korpusni primjeri: *doisto* (s. v. *wahrlich*, 198) – ' u istinu' → *do* + *isto*, *navlastito* (s. v. *meistens*, 165) – 'napose' → *na* + *vlastito*, *odomanje* (s. v. *unlangst*, 194) → *od* + *omanje*, *odviše* (253) – 'odveć, preveć' → *od* + *više*, *udilj* (^{3}153^{2}) – 'odmah' → *u* + *dilj* i *zaisto* (s. v. *zwar*, 200) – 'zaista' → *za* + *isto*.

Isto tako, prema našem bi mišljenju samo u ovome slučaju riječ bila o srašteno-preobrazbenoj tvorbi kada ne možemo sa sigurnošću utvrditi je li druga sastavnica pridjev ili prilog. Mogli bismo tvrditi da je druga sastavnica pridjev u srednjem rodu ili prilog nastao preobrazbom od pridjeva. Sa sličnim smo se problemom susreli i u poglavlju o preobrazbi pridjeva koji su uglavnom bili Lanosovićevi hapaksi. Ondje smo raspravljali o mogućoj prefiksalno-preobrazbenoj tvorbi.

Prilog *odomanje* u značenju 'nedavno' može se smatrati Lanosovićevom tvorbom, odnosno hapaksom jer nije zabilježen u AR-u. Pod natuknicom *mao* u značenju 'malo' potvrđen je prilog *od manje* (VI: 465).

- Sraslice sa zamjeničnim prvim dijelom

Sve su ostale sraslice u hrvatskome jeziku slabo plodne ili neplodne pa ih Babić ne navodi zasebno. Ovu skupinu oprimjeruju prilozi: *svagdi* (s. v. *ueberall*, 194) → *sva* + *gdje*, *svakda* (s. v. *allezeit*, 126) → *sva* + *gda*.

- Sraslice s priložnim prvim dijelom

Taj tip sraslica u korpusu oprimjeruju prilozi *kadgod* (227) → *kad* + *god* i *malone* (s. v. *schier*, 187) → *malo* + *ne*.

Prema Babiću *god* kadšto srašćuje s nekim prilozima i s njima tvore neodređena značenja ([3]2002: 566). U našem bi slučaju primjer *kadgod* značio 'bilo kad'. Prilog *malone* zabilježen je pod natuknicom *mao* u značenju 'zamalo' (AR VI: 460–461).

- Sraslice s brojevnim prvim dijelom

Samo je jedna takva potvrđena sraslica u korpusu: *drugovdje* (s. v. *anderswo*, 126) → *drugo* + *ovdje*. U AR-u je zabilježena u značenju 'drugdje' (AR II: 806).

- Složenice s glagolskim prvim dijelom

Takva je složenica primjer *možebit* (s. v. *vielleicht*, 194) → *može* + *bit*. U ovome bi se slučaju zaista moglo govoriti o sraštenoj-preobraženici (Ramadanović 2014: 89–90) jer dva srasla glagola tvore prilog u značenju 'možda'. Navedeni prilog nije potvrđen u AR-u. Takav tip sraslica Babić svrstava u frazemske složenice, kao i prije njega Barić i dr. ([4]1997: 389).

- Trosložne sraslice

Poseban su primjer prilozi nastali srastanjem prijedloga, zamjenice i imenice. U korpusu navedeni tip tvorbe oprimjeruju prilozi: *ništanemanje* (s. v. *dennoch*, 135) – 'ipak' → ništa + ne + manje, *sonustran* (s. v. *jenseit*, 154) → *s* + *onu* + *stran* i *sovustran* (s. v. *diesseits*, 135) → *s* + *ovu* + *stran*.

Prilog *ništanemanje* zabilježen je u značenju 'ipak, opet' pod zamjenicom *ništa* (AR VIII: 196–197), a nastao je srastanjem zamjenice *ništa*, niječnice *ne* i preobraženoga priloga

manje. Prilog *sonustran* zabilježen je u AR-u samo u Voltićevu rječniku u značenju 's one strane', odnosno 'ondje' (AR XV: 916) pa se prema dosadašnjim istraživanjima može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom. Za prilog *sovustran* u značenju 's ove strane', odnosno 'ovdje' također nalazimo samo potvrdu u Voltićevu rječniku (XV: 935) imože se smatrati prvopotvrđenicom. Sraslice bi se mogle nazvati srašteno-preobrazbenim tvorenicama jer su nastale preobrazbom prijedloga, zamjenice i imenice te potom njihovim srastanjem.

- *Granični slučajevi

Prema Babiću riječi koje se češće rabe u priložnim vezama poprimaju priložno značenje te srastaju u novu riječ, no kako je taj prijelaz značenja i srastanje postupna pojava, nema čvrstoga pravila kad jedna sintagmatska veza postaje prilog ([3]2002: 563).

U našem je korpusu zabilježeno nekoliko takvih primjera sintagmatskih veza koje Lanosović piše nesastavljeno pa ne možemo sa sigurnošću tvrditi jesu li to prilozi ili sintagmatske veze. Iako je neki broj primjera naveden u rječničkome dijelu uz njemački ekvivalent koji znači neki prilog, ne možemo ih sa sigurnošću obrađivati kao priloge, odnosno ne možemo provjeravati u AR-u jesu li potvrđeni prije Lanosovića. Takvi su prilozi primjerice: *malo kada* (s. v. *rar*, 177), *mlogo krat* (s. v. *vielmals*, 194), *na trag* (s. v. *hinter*, 153), *ne daleko* (s. v. *unweit*, 194), *ne davno* (s. v. *unlangst*, 194), *od sada* (s. v. *forthin*, 142), *u istinu* (s. v. *fürwahr*, 142) i sl. Dio je tih primjera zabilježen u ostalim dijelovima slavonske gramatike: *iz jutra* (209), *iz nova* (226), *na večer* (212), *od davna* (223), *od ovuda* (212), *po malo* (223), *u vjek* (255) i sl. Dio se navedenih primjera rabi i u standardnome jeziku pa znamo da su s vremenom srasli u prilog.

Od navedenih sintagmatskih veza u Akademijinu rječniku potvrdu nalazimo za neke od njih. Navodimo ih abecednim redom: *iz jutra* (pod natuknicom *jutro*; AR IV: 699), *iznova* – 'nanovo' (AR IV: 272), *natrag* – 'nazad' (AR VII: 699), *navečer* (samo u jednome primjeru iz 19. stoljeća; AR VII: 783), *nedaleko* – 'koji je blizu' (pod natuknicom *nedalek*; AR VII: 813), *nedavno* – 'skorašnje' (pod natuknicom *nedavan*; AR VII: 813), *odavna* – 'od davna' (AR VIII: 562), *od ovuda* (pod natuknicom *ovud*; AR IX: 501), *od sada* – 'od ovoga trenutka' (pod natuknicom *sad*; AR XIV: 435), *pomalo* (AR X: 650), *u vjek* (pod natuknicom *uvijek*; AR XX: 178).

3. 6. 8. 5. Preobraženice

Prema Babiću prilozi najčešće nastaju popriložavanjem pridjeva ([3]2002: 566). Takav se postupak naziva adverbizacija (Marković 2002: 82) ili adverbijalizacija (Barić i dr. [4]1997: 301), odnosno popriloženje. Prilozi najčešće nastaju popriloženjem pridjeva. Popriložavaju se opisni i odnosni pridjevi na *-ski*, a ostali samo iznimno (Babić [3]2002: 566).

U našem je korpusu najplodniji način tvorbe priloga preobrazba. Podijelit ćemo je prema vrstama riječi. Na našem je uzorku najplodnija preobrazba opisnih pridjeva, dok je opriloženje imenica potvrđeno u svega nekoliko primjera.

- Popriloženje opisnih pridjeva

Pridjevi se popriložavaju u liku za srednji rod. O popriloženju svjedoči i činjenica da su prilozi često u AR-u zabilježeni pod pridjevnim natuknicama. U korpusu je zabilježeno četrdesetak takvih preobraženica. Navest ćemo samo neke od njih. Popriloženje pridjeva ilustriraju primjeri: *bistro* [4][807] – 'jasno', *brzo* (s. v. *bereits*, 131) – 'već', *dragovoljno* (227) – 'drage volje, spremno', *himbeno* (s. v. *falsch*, 142) – 'lažno', *hitro* (s. v. *geschwind*, 148) – 'brzo', *jednako* (s. v. *gleich*, 148) – 'odmah', *lažljivo* (s. v. *falsch*, 142) – 'prijetvorno', *lijepo* (223), *malo* (s. v. *wenig*, 198), *milostivno* [4], *mnogovrsno* (247), *mučno* (s. v. *kaum*, 158) – 'slabo vjerojatno, jedva', *neizmirno* (218) – 'ono što se ne može izmjeriti', *neuljudno* (219), *obilno* (222)[808] – 'u obilju', *osobito* (s. v. *besender*, 132) – 'pojedince', *potajno* (s. v. *geheim*, 148) – 'tajno', *priazno* [4], *pripokorno* (257), *štedno* (s. v. *genau*, 148) i sl.

S popisa ćemo izdvojiti prilog *brzo* u značenju 'već' za koji nalazimo dvije književne potvrde, od kojih je jedna nepouzdana, u značenju 'brzo' (AR I: 694). Hapaksom se, dakle, može smatrati popriloženi pridjev *brzo*. Prilog *čisto* potvrđen je pod natuknicom *čist*, a u Lanosovićevo se doba, pa i prije njega, uobičajeno rabi uz različite glagole: *govoriti*, *pokazati*, *otkriti*, *očitovati*, *svjedočiti*, *tumačiti* i sl. (AR I: 43). Prilog *jednako* u značenju 'odmah' zabilježen je od 19. stoljeća (AR IV: 541) pa se Lanosovićev zapis može smatrati prvopotvrđenicom. Za prilog *milostivno* u značenju 'puno milosti' ne nalazimo potvrdu u AR-u. Zabilježen je pridjev *milostivan* u istome značenju (AR VI: 693). Preobraženica *mnogovrsno*, zabilježena u korpusu u liku *mlogovrsno*, u značenju 'mnogostruko, mnogovrsno' nije potvrđena u AR-u. Zabilježen je i pridjev *mnogostruk* bez potvrda za prilog (AR VI: 869). Za preobraženicu *neuljudno* ('nepristojno') ne nalazimo potvrde u AR-u. Potvrđen je samo pridjev

[807] U korpusu: *...koja nas bistro razumjeti čine.*
[808] U korpusu: *...da smo obilno počašćeni bili.*

neuljudan – 'koji nije pristojan' (AR VIII: 109). Prema dostupnim podatcima za prilog *prijazno* ('ljubazno') nema zabilježenih potvrda prije Lanosovića. U korpusu je prilog zabilježen u kontekstu: „ ...hoće ovo maleno dilo milostivno i priazno primiti". U korpusu je zabilježen i prilog *pripokorno* u kontekstu: „Molim dakle njihovu preuzvišenost pripokorno". Budući da je pridjev *prepokoran* potvrđen tek od 19. stoljeća (AR XI: 668), ne nalazimo ni potvrde za prilog *pripokorno* u značenju 'ponizno u najvećoj mjeri'. Preobraženica *štedno* u korpusu je zabilježena u rječničkome dijelu kao bliskoznačnica preobraženici *sporo*. U AR-u je potvrđen pridjev štedan – 'štedljiv' (AR XVII: 764), no ne nalazimo potvrdu za prilog *štedno*. Riječ *genau* na njemačkom može značiti 'točno, precizno', 'temeljito, iscrpno' ili 'štedljivo, škrto', ali i 'baš, upravo tako' (Hansen-Kokoruš 2005: 639).

- Popriloženje komparativa i superlativa

Popriloženjem komparativa i superlativa pridjeva nastale su preobraženice: *bližje* (s. v. *naher*, 168), *bolje* (s. v. *besser*, 132), *češće* (218), *dalje* (s. v. *ferne*, 142), *draže* (253),[809] *drugačije* (s. v. *anders*, 126), *milije* (255), *najbolje* (s. v. *bestens*, 132), *najmanje* (s. v. *aufs mindeste*, 165), *najviše* (s. v. *moistens*, 165), *studenije* (228), *veće* (s. v. *schon*, 188) i sl. Uz pridjev *bolji* u AR-u su zapisane potvrde uporabe pridjeva uz glagole uz koje često pokazuje samo da ono što glagol znači biva u većoj mjeri (AR I: 545).

- ✓ Popriloženjem instrumentala pridjeva nastao je prilog *istom* (s. v. *erst*, 139) – 'baš, odmah, najprije'.

- Popriloženje pridjeva na *-ski*

Popriloženjem odnosnih pridjeva na *-ski* nastao je prilog *gospodski* (222). U korpusu je zabilježen, u konverzacijskome dijelu, pridjev *gospodski* u priložnoj funkciji u rečenici: „Gospodin N. jest nas gospodski gostio". Prilog *gospodski*, kao ni pridjev *gospodski* nije zabilježen u AR-u u značenju 'kao gospodin'.

- Popriloženje imenica

U hrvatskome se jeziku popriložuju i ostale vrste riječi, ali rjeđe. U korpusu je oprimjereno nekoliko priloga nastalih popriloženjem imenica.

[809] U korpusu: „Ništa mi odviše hoće dražje biti".

- ✓ Popriloženjem imenice u nominativu nastala je preobraženica *zbilja* (219). U korpusu je prilog zabilježen u primjeru: „Ja zbilja govorim”.
- ✓ Popriloženjem genitiva imenica nastali su prilozi *doma* (233) i *skupa* (s. v. *beisammen*, 132).
- ✓ Popriloženjem instrumentala imenica nastali su prilozi *jutrom* (s. v. *früh*, 142) – 'ujutro' i *večerom* ([3]154[2])[810] – 'uvečer'.

Zaključak

Pri istraživanju priloga dokazali smo da se prilozi tvore sufiksalnom tvorbom, prefiksalnom tvorbom, prefiksalno-sufiksalnom tvorbom, srastanjem i preobrazbom pričem je najplodniji tvorbeni način preobrazba. Složeno-sufiksalnu tvorbu nismo na našem uzorku oprimjerili.

U poglavlju o sufiksaciji potvrdili smo da je najplodniji sufiks pri tvorbi priloga sufiks *-ice*. U poglavlju o prefiksalnoj tvorbi potvrdili smo prefikse *ni-* i *od-* kao najplodnije sufikse. Prefiksalno-sufiksalna je tvorba na korpusu slabo plodna. Srastanje je na našem uzorku drugi tvorbeni način po plodnosti. U poglavlju o srastanju raspravlja se o mogućem novom tvorbenom načinu: srašteno-preobrazbenoj tvorbi na primjeru prijedložnio-pridjevnih ili prijedložno-priložnih sraslica. U poglavlju o preobrazbi dokazano je najčešće nastajanje priloga popriloženjem opisnih priodjeva.

3. 6. 9. Prijedlozi

U hrvatskim se jezičnim priručnicima ne obrađuje tvorba prijedloga. U *Hrvatskoj gramatici* prijedlozi se dijele na: prave (primarne), izvedene, neprave (sekundarne) i složene (Barić i dr. [4]1997: 278). Prema Siliću i Pranjkoviću prijedlozi se dijele na neproizvedene (podrijetlom nemotivirane) i proizvedene – podrijetlom motivirane (2005: 242) iz čega se može zaključiti ponešto o tvorbi prijedloga. Iako rijetko, i prijedlozi se mogu tvoriti na nekoliko načina od kojih je najčešći preobrazba, odnosno tvorba od akuzativa i instrumentala imenica (Horvat i Ramadanović 2012a: 317–318). U našem su korpusu potvrđena tri tvorbena načina.

[810] U korpusu uz priloge *večeras* i sintagmatsku vezu *u večer*.

- Sufiksalna tvorba

Sufiksacijom je od osnove *protiv* pomoću sufiksa *-a* nastao prijedlog *protiva* (s. v. *wider*, 198) koji izriče protivnost, a u AR-u je potvrđen kao prilog i kao prijedlog (AR XII: 453).

- Prefiksalna tvorba

Prefiksalnom je tvorbom nastao prijedlog *zaradi* (s. v. *wegen*, 198) u značenju 'zbog, radi'. Prijedlog je nastao od prijedložne osnove *radi* i prijedloga *za* koji ima funkciju pojačavanja značenja (AR XXII: 339).

- Srastanje (u tradicionalnome smislu) ili srašteno-preobrazbena tvorba

U našem je korpusu potvrđen prijedlog *svrhu* (s. v. *ober*, 169; *ueber*, 194) nastao srastanjem prijedloga i imenice → *s* + *vrhu* te potom njihovom preobrazbom. Prijedlog je zabilježen u AR-u u značenju 'povrh, iznad čega' kao prijedlog i prilog (XVII: 401).

Zaključak

Pri istraživanju tvorbe prijedloga na našem su korpusu oprimjereni sufiksacija, prefiksacija i srastanje pričem su svi oprimjereni jednom. Preobrazbu, odnosno tvorbu od akuzativa i instrumentala imenica iz početne hipoteze nismo potvrdili.

3. 6. 10. Veznici

U hrvatskim jezičnim priručnicima ne nalazimo informacija ni o tvorbi veznika. Prema *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr. [4]1997: 281) veznici se mogu podijeliti na prave i neprave. Pravi mogu biti jednostavni i složeni, a nepravi mogu biti upitno-odnosne zamjenice i zamjenični prilozi. To bi značilo da su pravi složeni veznici nastali srastanjem jednostavnih veznika međusobno ili s nekom drugom vrstom riječi (primjerice *iako, iliti* i sl.). U *Gramatici hrvatskoga jezika* (Silić i Pranjković 2005: 251) veznici su vezna sredstva te se mogu podijeliti na neproizvedene i proizvedene. Prema Horvat i Ramadanović (2012a: 319) veznici se tvore isključivo srastanjem, što smo i potvrdili u korpusu.

U našem je korpusu potvrđeno nekoliko sraslica koje možemo podijeliti s obzirom na vrstu riječi od koje su nastali.

- Veznik s prijedložnim prvim dijelom

Veznik *međuto* (s. v. *indessen*, 154) u značenju 'međutim' nastao je srastanjem prijedloga i zamjenice → *među* + *to*. U AR-u ne nalazimo potvrde za navedeni veznik. U tradicionalnome smislu riječ je o sraslici, a može se smatrati i sraštenom-preobraženicom.

- Veznici s priložnim prvim dijelom

U korpusu su zabilježena dva primjera s prvim priložnim dijelom: *premda* (s. v. *obgleich*, 169) → *prem* + *da*, *premako* (s. v. *obgleich*, 169) → *prem* + *ako*. Navedeni su veznici nastali srastanjem priloga i veznika. U AR-u je potvrđen prilog *prem* u značenju 'upravo, baš, dosta' (XI: 592).

Zaključak

Pri istraživanju veznika potvrdili smo početnu hipotezu da se veznici tvore srastanjem.

3. 7. Leksik

Uz gramatički dio, Lanosovićev priručnik, kao i ostale gramatike iz 18. stoljeća, sadržava i bogat leksički odjeljak. Lanosovićevim su se leksikom dosada bavile B. Tafra i Lj. Kolenić. B. Tafra napominje da su slavonski pisci poticaj za pisanje rječnika mogli naći u bogatoj leksikografskoj tradiciji. Naime, svi rječnici tiskani prije Lanosovićeva odražavaju svijest leksikografa o jednome jeziku s više narječja (1985: 1899).[811] Osim toga, Tafra skreće pažnju na Vončinin pogovor reprintu Belostenčeva *Gazophylaciuma* iz 1740. u kojemu Vončina napominje da je rječnik tada morao biti atraktivan za slavonske pisce koji su u njemu mogli naći prvu potvrdu leksičkih slavonizama (prema Tafra 1985: 189). U istome pogovoru Vončina napominje da je Belostenčev *Gazophylacium*, postavši školskim priručnikom, ujedno postao i izvrsnim pomoćnim sredstvom da se međusobno lakše razumiju književnici potekli iz različitih dijalekata (Vončina 1973: XXXVIII).

[811] „Do polovine 18. st. tiskani su na jugu Vrančićev, Mikaljin i Della Bellin rječnik, a na sjeveru Hrvatske Habdelićev, Belostenčev i Jambrešićev rječnik" (Tafra 1985: 189).

Cilj je ovoga poglavlja prikazati leksički izbor Marijana Lanosovića, njegov odnos prema posuđenicama i njegov prinos hrvatskoj leksikografiji.[812] Analizom je slavonske gramatike obuhvaćen sljedeći leksik:

I. Raslojenost prema podrijetlu
   - Turcizmi
   - Posuđenice iz grčkoga, latinskoga i talijanskoga jezika
   - Germanizmi
   - Hungarizmi
   - Posuđenice iz ostalih jezika

II. Raslojenost prema značenjima
- Jezikoslovno nazivlje
- Religijsko i teološko nazivlje
- Nazivi životinja
- Nazivi biljaka
- Medicinsko nazivlje
- Vojno nazivlje
- Poljoprivredno nazivlje
- Kulinarsko nazivlje
- Geografsko nazivlje
- Ojkonimi
- Hidronimi
- Oronimi
- Rodbinsko nazivlje

III. Sinonimija

3. 7. 1. Raslojenost prema podrijetlu

Posuđivanje i prilagodba

Slavonska je gramatika nastala u doba kada su već izdane Tadijanovićeva i Relkovićeva gramatika, stoga nam kao polazna hipoteza u istraživanju može poslužiti i usporedba sa slavonskim gramatikama. Prema Lj. Kolenić zajedničke su osobine rječnika u slavonskih

[812] Dio je leksičke građe već obrađen u poglavlju o tvorbi riječi pa o njemu ovdje neće biti riječi.

gramatičara: puristički odnos prema tuđicama, upotreba sinonima i nasljedovanje na ranije hrvatske rječnike (1998: 49).[813]

Lanosović ne izražava jasno svoj puristički stav kao što ga izražavaju Tadijanović i Relković koji izrijekom zagovaraju jezičnu čistoću.[814] Lanosovićev se puristički stav iščitava u prvim dvama izdanjima tako što strane riječi označava ukošenom oznakom *fremd*, a neke od tuđica koje se u Slavoniji 18. stoljeća često čuju, Lanosović označuje oznakom: *fremd, doch sehr gebräuchlich*,[815] primjerice: *die Kunst*, ovi Nauk, a; zanat, a, *fremd, doch ſehr gebräuchlich* (156), *die Scheuer, ova Žitnica*, *e*; *hambar*, a, *fremd, doch gebräuchlicher* (179) itd. (v. Kolenić 1998: 45). U konverzacijskim obrascima također nalazimo zanimljive jezične bilješke. Primjerice uz riječ *jeptinije*: *Vi nechete, na moje poshtenje, za manju cinu dobiti. Jeptinije iſt gebräuchlich, aber fremd* (231) (v. Kolenić 1998: 48).

3. 7. 1. 1. Prilagodba posuđenica turskoga podrijetla

Posuđenice i tuđice turskoga podrijetla očekivano su najoprimjerenije u Lanosovićevoj slavonskoj gramatici. Njihova će se distribucija prema značenjima obraditi kako na kraju poglavlja o posuđivanju, tako i u analizi posebnoga leksika, a ovdje ćemo izdvojiti neke probleme prilagodbe.

Prema M. Samardžiji (2009: 55–57) postoji nekoliko tipova prilagodbe posuđenica: garfijska i pravopisna prilagodba, fonološka prilagodba, morfološka prilagodba i značenjska prilagodba.

Fonološka prilagodba

Među prilagođenicama najoprimjerenije su imenice, dok su pridjevi i glagoli oprimjereni rijetko. Brojčana nadmoć imenica može se opravdati činjenicom da imenice označuju predmete (vrste alata), vrste zanimanja, vrste biljaka i životinja, vrste jela te kulturne

[813] Usp. i Kolenić 2002: 34.

[814] „Ovom istom nesrićom vidi se otrovana biti i naša draga domovina Slavonija koja poslije kako više od 150 godina pod turskom oblašću stajala bijaše ... i riči turske mnoge u svoj lipi jezik umišala" (Relković 1767: XXII). Na početku gramatike Relković donosi i popis turcizama, upozorivši pritom da su to strane riječi, dajući uz njih hrvatske ekvivalente.

[815] *Fremd* znači 'stran, tuđinski, inozemni' (Hansen-Kokoruš 2005: 574), a *doch sehr gebräuchlich* – 'ali jako uobičajeno, često, u uporabi' (Hansen-Kokoruš 2005: 607).

potrebe koje se imenuju posuđenicom, pričem se, s druge strane, oznake svojstva i radnje rjeđe izražavaju stranom riječju.

Nulta transfonemizacija

Veći je broj primjera turcizama nastao nultom transfonemizacijom koji nisu rezultat Lanosovićeve tvorbe. Navest ćemo neke od njih abecednim redom.

Već je rečeno da slavonski gramatičari 18. stoljeća donose u svojim djelima niz sinonima. Uz njemačku riječ *die Fahne* (139) Lanosović donosi niz bliskoznačnica. Osim leksema *stig*[816] i *zastava*, bliskoznačni niz završava turcizmom *barjak*. Riječ je o leksemu nastalomu nultom transfonemizacijom prema turskome *bayrak* u značenju 'zastava' (Klaić 2012: 111). Prema Skoku riječ je o turcizmu osmanlijskoga podrijetla koji se nalazi u svih balkanskih naroda, a nastao je metatezom *jr* > *rj* (I: 94). Leksem je u hrvatski jezik ušao u 18. stoljeću (AR I: 187).

Prema Klaiću riječ *barjaktar*, navedena uz njemačku riječ *der Fähndrich* (206) i niz bliskoznačnica kao što su *zastavnik* i *stježnik* kao treća u nizu, nastala je prema turskoj riječi *bayraktar*, odnosno *bayrak* + *dar* 'onaj koji drži' (2012: 111). Prema Skoku riječ je o morfološkoj tursko-perzijskoj složenici u značenju 'zastavnik' čiji je drugi dio *-dar* nastao od *darem* – 'imam', a leksem je proizašao iz turske vojničke i plemenske organizacije (Skok I: 94). U hrvatski je jezik ušla u 18. stoljeću, a zabilježena je kako u književnim potvrdama, tako i u Della Bellinu rječniku prije slavonske gramatike (AR I: 188).

U rječničkome je dijelu navedena i njemačka riječ *die Staffel* (182). Uz navedeni leksem autor navodi bliskoznačnice *postupaj, skalin* (koju označuje kurzivom), a na posljednjem mjestu i leksem *basamak* koji je zapisan ukošenim slovima i uz napomenu *fremd*. Leksem je nastao prema turskome *basamak* u značenju 'stuba, stepenica' (Klaić 2012: 112). Prema Skoku riječ je o turcizmu osmanlijskoga podrijetla koji je potvrđen i u bugarskom jeziku (I: 115). U hrvatski je jezik u značenju 'prečaga u najprostijih stuba' primljena u 18. stoljeću, a potvrđena je i u drugih slavonskih pisaca, primjerice Đ. Rapića i A. T. Blagojevića (AR I: 192).

U trećem izdanju uz njemački ekvivalent *die Mauer* (^{3}46) Lanosović navodi uz riječ *platno* i leksem *beden*. Riječ je nastala prema turskome *beden*. U turski je riječ došla iz

[816] Potvrde se, kao i u poglavlju o tvorbi riječi, navode iz praktičnih razloga u transkribiranom obliku.

arapskoga i znači 'zid, nasip oko tvrđave' (Klaić 2012: 118). Prema Skoku riječ *beden* nastala je od glagola *bdjeti* (I: 127–128). U značenju 'gradski zid' u hrvatskome jeziku dolazi od 17. stoljeća (AR I: 221).

Primjer nulte transfonemizacije jest i primjer *boja*. Uz njemačku riječ *die Farbe* (139) slavonski gramatičar navodi lekseme *boja, mast* i *farba* pričem je leksem *boja* na prvome mjestu i nije označen kurzivom. Riječ je nastala prema turskome *boya* (Klaić 2012: 138), a prema Skoku je riječ o općem balkanskom turcizmu nastalomu od korijena *boj bot* u značenju 'krv > boja' koji se nalazi u svim slavenskim jezicima (I: 182). Leksem *boja* u hrvatskome jeziku dolazi od 17. stoljeća (AR I: 506). Očito je Lanosović smatrao da je imenica *boja* raširenija u svim hrvatskima krajevima pored dalmatinske riječi *mast* i kajkavskoga germanizma *farba* (Skok I: 182) pa ju je stavio na prvo mjesto.

U trećem izdanju u dijelu semantičkoga gnijezda o polju zabilježen je i leksem *bostan* uz njemačku riječ *der Melonengarten* (^{3}35). Leksem je prenesen iz turskoga, a nastao je od riječi *bostan* u značenju 'lubenice i dinje', dok u perzijskome znači 'vrt' (Klaić 2012: 43). I Skok smatra da je riječ o turcizmu perzijskoga podrijetla koji se nalazi u drugim balkanskim jezicima (I: 191). U značenju 'vrt' riječ je zabilježena i u drugih slavonskih pisaca, primjerice u Đ. Rapića, M. P. Katančića, J. S. Relkovića (AR I: 560), a u trećem izdanju ne nalazimo Lanosovićeve bilješke o posuđenicama i tuđicama.

Iz trećega je izdanja i turcizam *budžak* koji je naveden uz njemačku riječ *der Winckel* (^{3}26). Uz navedeni turcizam navodi se i leksem *kut* koji autor stavlja na prvo mjesto u nizu. Leksem je nastao prema turskome *bucak* – 'ugao, ćošak, kut' (Klaić 2012: 150), dok Skok navodi da je *budžak* opći balkanski turcizam iz područja terenskih naziva (I: 227). Riječ je u hrvatskome jeziku potvrđena od 17. stoljeća i bila je uobičajena u Lanosovićevo doba u Slavoniji, a bilježe je, primjerice, i A. Kanižlić, M. A. Relković, A. Tomiković i dr. (AR I: 716).

U drugome dijelu trećega izdanja uz njemačku riječ *der Schenkel* (^{3}212^{2}) gramatičar navodi leksem *but*. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskome *but* u značenju 'stegno, bedro, natkoljenica' (2012: 156), a prema Skoku riječ je o općem balkanskom turcizmu iz područja naziva tijela (I: 245). Leksem je od 18. stoljeća zabilježen u hrvatskome jeziku, a rabili su ga, među ostalim, i Lanosovićevi suvremenici (AR I: 748).

Leksem *čanak* u značenju 'zdjela' zapisan je uz njemačku riječ *die Schüssel* (180). Na prvome je mjestu navedena bliskoznačnica *zdila*, dok je riječ *čanak* na drugome mjestu. Riječ

je nastala prema turskome *çanak* (Klaić 2012: 184). Riječ je o turskome balkanizmu (Skok I: 293) koji je u hrvatskome potvrđen od 18. stoljeća uglavnom u književnim potvrdama uz izuzetak Karadžićeva rječnika (AR I: 887).

Posuđenica *čirak* navedena je uz njemački ekvivalent *der Leuchter* te uz bliskoznačnicu *svitnjak* (159). Leksem je označen kurzivom i uz njega je zapisana bilješka *fremd*. Riječ je nastala fonološkom prilagodbom prema turskome *çirak* u značenju 'svijećnjak' (Klaić 2012: 188), a prema Skoku taj je turcizam potvrđen samo kod nas (I: 327), i to od 17. stoljeća, a od rječnika i u Mikalje i u Belostenca prije Lanosovića (AR II: 39).

Nultom je transfonemizacijom nastala i riječ *čoha* (61)[817] prema turskome *çoha* koje je došlo iz perzijskoga u značenju 'tvorničko čvrsto valjano sukno i odjeća od njega' (Klaić 2012: 188), a Skok je smatra balkanskim turcizmom (I: 333). Leksem je u hrvatskome jeziku potvrđen od 16. stoljeća, a zabilježen je u čak tri rječnika prije Lanosovića – u Mikaljinu, Della Bellinu i Belostenčevu (AR II: 56).

U prvome je izdanju uz riječ *die Suppe* (183) potvrđen i turcizam *čorba* također zapisan ukošenim slovima uz oznaku *fremd* i uz bliskoznačnicu *juha*. Leksem je nastao fonološkom prilagodbom prema turskome *çorba* (Kalić 2012: 189), dok ga Skok smatra balkanskim turcizmom perzijskoga ili arapskoga podrijetla (II: 335), a u hrvatskome je zabilježen od 17. stoljeća (AR I: 60).

Prema turskome *kemer* posuđivanjem iz perzijskoga u značenju 'muški pojas od kože s pretincima za novce' (Klaić 2012: 191), s čime se slaže i Skok (I: 353), nastao je leksem *ćemer* zabilježen uz njemački ekvivalent *der Geldbeutel* ($^{3}10^{2}$). Leksem je zapisan u drugome dijelu trećega izdanja u okviru popisa riječi koje su u opoziciji po jednom fonemu ili po akcentu. Riječ se može prema dostupnim podatcima smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom jer je u AR-u zabilježena od 19. stoljeća (AR II: 130).

Fonološkom je prilagodbom nastala i riječ *dućan* zabilježena pored njemačke riječi *das Gewölb* (145) i leksema *prodaonica* ukošenim slovima uz oznaku *ist fremd*. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskoj riječi *dükkân* u značenju 'prodavaonica, trgovina' (2012: 250). Prema Skoku riječ je o balkanskome turcizmu arapskoga podrijetla: ar. *dukkān* > perz. *dük'k'ân* > tur. *dükyan* (I: 451). U značenju 'mjesto gdje se što prodaje' u hrvatskome je jeziku zabilježena od

[817] U konverzacijskome dijelu *čohe*.

17. stoljeća kako u rječničkim, tako i u književnim potvrdama prije i nakon Lanosovićeva unosa (AR II: 852).

Fonološkom je prilagodbom nastao i leksem *dud* (^{3}30) potvrđen u trećem izdanju u semantičkome gnijezdu o vrtu, a zapisan je uz njemačku riječ *der Maulbeerbaum*. Riječ je nastala prema turskome *dut* koja je posuđena iz perzijskoga u značenju 'bjelogorično drvo' (Klaić 2012: 250). Prema Skoku riječ je balkanski turcizam arapskoga podrijetla. Njegov je sinonim na zapadu *murva* (I: 452), a u hrvatskome je potvrđen od 17. stoljeća (AR II: 852).

Primjer nulte transfonemizacije svakako je i balkanski turcizam arapskoga podrijetla *duhan* (Skok I: 454), što nam potvrđuje i Klaić (2012: 250). U korpusu je naveden uz njemačku riječ *der Taback* (188), a u uporabi je od 17. stoljeća (AR II: 875).

U prvome je izdanju zapisan i turcizam *ekser* u značenju 'čavao, klin'. Leksem je potvrđen u rječničkome dijelu kao jedina riječ uz njemačku riječ *der Nagel* (166), a nastala je prema turskome *ekser* (Klaić 2012: 273) i balkanski je turcizam (Skok I: 488) potvrđen od 18. stoljeća, no samo u tri književne potvrde i u rječnicima nakon Lanosovićeva (AR III: 24) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvom leksikografskom potvrdom.

Primjer je posrednoga posuđivanja riječ *fenjer*. U nizu bliskoznačnica i uz oznaku *fremd* zabilježena je ukošenim slovima i prilagođenica *fenjer* zapisana uz njemački leksem *die Laterne* (159) te uz leksem *svićnica*, odnosno *svećnica*. Riječ je nastala prema turskome *fener* kamo je došla iz novogrčkoga u značenju 'svjetiljka, laterna' (Klaić 2012: 321), a Skok je smatra balkanskim grecizmom koji su raširili Turci po Balkanu (II: 598). Prema prikupljenim se podatcima leksem može smatrati prvom leksikografskom potvrdom koja je bila uobičajena u slavonskih pisaca, primjerice A. T. Blagojevića i Đ. Rapića (AR III: 49).

Iz trećega je izdanja posuđenica *fajda* navedena uz njemački ekvivalent *der Nutzen* (^{3}13^{2}). Leksem je nastao fonološkom prilagodbom prema turskome *fayda* iz perzijskoga u značenju 'probitak, dobitak, korist' (Klaić 2012: 311), što se podudara sa Skokom (I: 503) i podatcima u AR-u gdje je leksem zabilježen od 17. stoljeća (AR III: 39).

U značenju 'glavarina' turcizam *harač* zapisan je u prvome izdanju uz njemačku riječ *der Steuer* (182). To je ujedno i jedina zabilježena riječ u tome značenju bez autorovih oznaka o porijeklu. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskome *haraç* iz arapskoga jezika (Klaić 2012: 397), sa čime se slaže i Skok (I: 656), a u hrvatskome je jeziku u uporabi od 15. stoljeća (AR III: 568).

Primjer nulte transfonemizacije je i imenica *havan* zabilježena u rječničkome dijelu prvoga izdanja. Zanimljivo je da je riječ označena pod natuknicom *der Mörsel* (163) ukošenim slovima uz oznaku *fremd,* ali stoji na prvome mjestu, a uz nju stoji bliskoznačnica *tučak*. Prema Klaiću riječ je o turcizmu iz perzijskoga jezika sa značenjem 'stupa, mužar' (2012: 96), dok Skok prevednicu smatra balkanskim turcizmom arapskoga podrijetla (I: 661). Prema dostupnim se podatcima Lanosovićev zapis može smatrati prvom leksikografskom potvrdom jer je riječ zabilježena, osim u književnim potvrdama, u Karadžićevu rječniku izdanomu nakon slavonske gramatike (AR III: 583).

Turcizam *japundža* slavonski je gramatičar zabilježio uz njemačku riječ *der Mantel* (162) kao treću u nizu bliskoznačnica uz riječi *plašt* i *kabanica*. Turcizam je zapisan ukošenim slovima uz oznaku *fremd*. U značenju 'vrsta kabanice' riječ je došla iz turskoga jezika prema turskome *yapunca* (Klaić 2012: 480). Skok navodi da je balkanski turcizam *japundža* nastao kao izvedenica od riječi *japija* – 'materija uopće' (I: 755). U liku *japundža* riječ je zabilježena samo u Della Bellinu rječniku te u slavonskoga pisca Đure Rapića, dok za lik *japundže* nalazimo više kako rječničkih, tako i književnih potvrda (AR IV: 463).

Prema dostupnim je podatcima primjer nulte transfonemizacije i primjer *kajmak* zapisan u prvome dijelu trećega izdanja. U rječničkome je dijelu uz njemačku riječ *der Milchrahm* (^{3}41) na prvome mjestu zabilježena prevedenica *kajmak*. Desno od nje stoji i riječ *skorup*. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskome *kaymak* u značenju 'vrhnje, skorup' (2012: 494), a Skok je smatra balkanskim turcizmom (II: 16). Prema dosadašnjim je istraživanjima riječ od 18. stoljeća u uporabi u hrvatskome jeziku zabilježena prije slavonske gramatike samo u književnim potvrdama (AR IV: 740).

U prvom je izdanju uz njemačku riječ *der Hader* (149) autor zapisao i prevedenicu *kavga*. Riječ je zabilježena na drugome mjestu uz bliskoznačnicu *svadnja*. Leksem *kavga* nastao je prema turskome *kavga* odnosno *gavga* u značenju 'svađa, prepirka' (Klaić 2012: 552), s čime se slaže i Skok (II: 68). Prevedenica je zabilježena od 17. stoljeća u hrvatskome jeziku u književnim potvrdama, a nakon slavonske gramatike i u rječničkima (AR IV: 906).

U rječničkome je dijelu prvoga izdanja zapisana i riječ *odžak*. Zabilježena je uz njemačku riječ *der Schlot, Rauchfang* (179) i bliskoznačnicu *dimnjak*. Leksem je zapisan ukošenim slovima uz napomenu *fremd, doch gebräuchlicher*. Riječ je nastala prema turskome *ocak* u značenju 'dimnjak' (Klaić 2012: 742), s čime se slaže i Skok (II: 544). U navedenome je značenju zasada zapisana samo u slavonskoga pisca J. S. Relkovića, a od 19. stoljeća u

Karadžića, kako u književnim potvrdama, tako i u njegovu rječniku (AR VIII: 786) pa se riječ može smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

Uz njemačku riječ *der, das Messing* (163) zabilježena je samo strana riječ *pirinč*. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskome *pirinç* iz perzijskoga u značenju 'žuta mjed, bronza, tuč' (2012: 809), a isto smatra i Skok (II: 661). Prema dostupnim je podatcima zabilježena u književnim potvrdama i u Karadžićevu rječniku nakon slavonske gramatike (AR IX: 864) pa se leksem može zasada smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom.

Balkanski je turcizam perzijskoga podrijetla i riječ *sepet* (Skok III: 222) zabilježena u rječničkome dijelu prvoga izdanja uz njemačku riječ *der Korb* (156). U nizu bliskoznačnica sa značenjem 'koš, košara' zapisane su riječi *koš* i *krošnja,* dok je posljednja u nizu turcizam *sepet* zabilježen bez dodatnih oznaka. Prema Klaiću riječ je o turcizmu nastalomu od turske riječi *sepet* iz perzijskoga *seped* (2012: 939).

Stranicu prije gramatičar je zabilježio i turcizam *sindžir*, ali ovaj put ukošenim slovima uz oznaku *fremd*, kao i riječ *lanac* prije kojih je zabilježena riječ *veriga* bez oznaka. Bliskoznačnice su zapisane uz njemačku riječ *die Kette* (155). Riječ je o balkanskome turcizmu perzijskoga podrijetla (Skok III: 238) nastalome prema turskome *zincir* iz perzijskoga gdje je riječ imala značenje 'sa, zajedno'. Prijenosom značenja nastao je turcizam u značenju 'lanac, verige' (Klaić 2012: 952). U hrvatskome je jeziku u uporabi od 16. stoljeća gdje je zabilježena kako u rječničkim, tako i u književnim potvrdama, među kojima ima i potvrda slavonskih pisaca, primjerice ona J. S. Relkovića (AR XV: 24).

Primjer je posrednoga posuđivanja leksem *somun*. U hrvatskome je jeziku u značenju 'hljeb od boljega pšeničnoga brašna ukiselo zamiješan' zabilježen u pisaca, primjerice M. Držića, E. Pavića, F. Lastrića, ali i u Mikaljinu rječniku prije slavonske gramatike (AR XV: 915). Prema Skoku riječ je o balkanskome turcizmu grčkoga podrijetla – tur. *somun* (III: 199). Prema Klaiću riječ je nastala prema turskome *somun* iz starogrčkoga, a znači 'bijeli okrugli pekarski kruh' (2012: 969). Leksem je naveden u korpusu kao jedina riječ uz njemačku riječ *somun der Laib* (159).

Slavonski je gramatičar zabilježio i riječ *šimšir* uz njemačku riječ *der Burbaum, Buchsbaum* (128). Uz navedene je riječi zabilježen i leksem *zelenika,* dok je turcizam zapisan na drugome mjestu bez oznaka. Riječ je nastala prema turskome *şimşir*. Riječ je u turski jezik došla iz perzijskoga, a znači 'zimzeleni ukrasni grm' (Klaić 2012: 1006). I Skok je smatra

balkanskim turcizmom perzijskoga podrijetla (III: 393). Prema dosadašnjim je istraživanjima leksem zabilježen u hrvatskome jeziku od 18. stoljeća i rabio se uglavnom u narodnim pjesmama, a nalazi se u potvrdama iz 19. stoljeća (AR XVII: 600).

U prvome dijelu trećega izdanja zabilježen je leksem *taban* uz njemačku riječ *die Fußsohre* ([3]14). Riječ je o balkanskome turcizmu prema turskome *taban* (Skok III: 428), s čime se slaže i Klaić koji je zabilježio uz turcizam *taban* značenje 'stopalo, donji dio noge' (2012: 1025). Riječ je u hrvatskome jeziku zabilježena u književnim potvrdama i prije slavonske gramatike, a Lanosovićev bi zapis bio prva leksikografska potvrda jer je leksem zabilježen u rječnicima nakon Lanosovićeva, primjerice u Stullija, Karadžića, Popovića te u Broz-Ivekovićevu rječniku (AR XVII: 925).

Kao jedina riječ zabilježen je leksem *taraba* uz njemačku riječ *die Planke* (171). Prema Klaiću riječ je nastala prema turskome *taraba*, a riječ je došla u turski jezik iz arapskoga. Riječ *taraba* u hrvatskome znači 'ograda od dasaka i letava, plot' (2012: 1034). Prema Skoku leksem *taraba* je balkanski turcizam nastao prema turskome *taraba* vjerojatno arapskoga podrijetla (III: 443). U Akademijinu je rječniku leksem zabilježen u potvrdama iz 19. stoljeća, uz napomenu da je u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* potvrđena upotreba leksema u Otoku u Slavoniji (XVIII: 107).

Iz trećega je izdanja i potvrđenica *tavan* zapisana uz njemačku riječ *der Boden* ([3]24). Prema Klaiću riječ je nastala prema turskome *tavan* u značenju 'potkrovlje, plafon, pod' (2012: 1037), a Skok je smatra balkanskim turcizmom (tur. *tavan*) iz područja graditeljstva (III: 448). U Akademijinu rječniku zabilježena je u rječnicima od 19. stoljeća, no u književnim potvrdama i prije Lanosovićeva zapisa, primjerice u F. Lastrića (XVII: 128).

U korpusu je potvrđena i riječ *vilaet* uz njemačku riječ *das Land* (159), a desno se od nje nalazi i leksem *država*. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskome *vilâyet*, a u turski je jezik došla iz arapskoga. U Osmanskome Carstvu *vilajet* je bila najveća administrativno-teritorijalna jedinica (2012: 1112). Prema Skoku leksem je europski arabizam (III: 561). U značenju 'zemlja, kraj, domovina' zabilježena je u rječnicima prije slavonske gramatike, a nalazimo je i u književnim potvrdama (AR XX: 889).

Nultom je transfonemizacijom nastao i primjer *zanat* zapisan uz njemačku riječ *die Kunst* (156). Riječ je zabilježena na drugome mjestu uz leksem *nauk* ukošenim slovima uz napomenu *fremd, doch sehr gebräuchlicher*. Riječ je iz arapskoga došla u turski jezik (*zan'at*)

i znači 'obrt, umjetnost, vještina' (Klaić 2012: 1129), a balkanskim je turcizmom arapskoga podrijetla smatra i Skok: ar. *zanaat* – 'vještina, znanje' > tur. *sanat, sanath, sanatçi* (III: 642). U hrvatskome je jeziku u uporabi od 16. stoljeća (AR XXII: 188).

Kompromisna ili slobodna transfonemizacija

Što se tiče primjera kompromisne ili slobodne transfonemizacije, u nastavku ih navodimo nekoliko.

Stranoga je podrijetla i leksem *bašča* zabilježen u rječničkome dijelu prvoga izdanja pod natuknicom *der Garten* (143) kao druga u nizu uz leksem *vrtao*. Leksem je turcizam perzijskoga podrijetla koji je prilagođen u likovima: *bakča* (primjerice u narodnome pjesništvu), *bašća* (kao čest izgovor na zapadu), *bašta* (u Srbiji) i *bača* (u Crnoj Gori), te kao *bajča*, ali i *bavča* (uz Neretvu) u značenju 'vrt na zapadu' (Skok I: 118). Riječ je nastala prema turskoj imenici *bahçe* < *perz. bāgče* (Klaić 2012: 114). U leksemu *bašča* Lanosović je tursko /h/ zamijenio hrvatskim /š/.

Prema Skoku riječ *baščovan* imenica je porijeklom iz perzijskoga jezika i označuje vršitelja radnje načinjena s pomoću sufiksa *–vā*, nastala od riječi *bašča*, a zabilježena je i kao *baštovan*, ali i kao *bačovan* (I: 118). Prema Klaiću riječ je nastala prema turskoj imenici *bahçe* < *perz. bāgče*, a znači 'vrtlar, povrćar' (2012: 114). Riječ je u korpusu zabilježena uz njemačku riječ *der Gärtner* (143) na drugome mjestu u nizu uz leksem *vrtlar*. U liku *baščovan* zabilježena je od 18. stoljeća u književnim potvrdama, među ostalim i u slavonskih pisaca Đ. Rapića i J. S. Relkovića (AR I: 198). U hrvatskome je jeziku zabilježena od 18. stoljeća, a sa *šč*, odnosno u liku *bašča*, zabilježena je, naprimjer, u F. Lastrića, E. Pavića, ali i u slavonskih pisaca – A. Kanižlića, M. A. Relkovića te J. S. Relkovića (AR I: 197).

Uz njemačku riječ *der Löffel* (160) i hrvatsku riječ *žlica* slavonski je gramatičar zapisao i riječ *kašika* bez oznaka o podrijetlu. Riječ je nastala od turske riječi *kaşik* (Klaić 2012: 517), a Skok smatra da je zamjena turskoga *ı* hrvatskim *i* neobična (II: 60). U hrvatskome je jeziku zabilježena od 17. stoljeća, a uobičajena je u slavonskih pisaca, primjerice V. Došena, A. T. Blagojevića, Đ. Rapića, J. S. Relkovića (AR IV: 885). Pretpostavljamo da je nastavak za ženski rod *-a* dodan analaogijom prema imenici *žlica*.

U korpusu je zabilježena strana riječ *čorapa* ukošenim slovima uz napomenu *gebräuchlicher*. Leksem stoji uz njemačku riječ *der Strumpf* (183) i hrvatski sinonim *bječva*. Prema Klaiću leksem je nastao od turske riječi *çorap* kamo je došla iz arapskoga, a u arapski iz perzijskoga (2012: 184). Prema Skoku leksem je dobio nastavak *-a* za ženski rod prema imenici *bječva* (I: 296), a prilagođen je u liku: *čarap, čarapa, čerapa* (primjerice u Hrvatskome primorju), *čorap* (u Lici) i *čorapa* (str. 295). Prilagodbom je leksemu dodan nastavak *-a* za ženski rod vjerojatno analogijom prema *bječva*.

Fonemsko-grafemski odnos /h/ – <h>

U poglavlju o slovopisu već je rečeno da slavonski pisci, po uzoru na dalmatinske i bosanske pisce, ne bilježe pravilno *h*, kao i da je za fonemsko-grafemski odnos /h/ – <h> u Lanosovićevu tekstu karakteristično nebilježenje fonema /h/.[818]

- Pri prilagodbi Lanosović kadšto na početku riječi proizvoljno stavlja *h* u riječima koje u turskome počinju na *a*. Navest ćemo neke od primjera.

Riječ *hada* zabilježena je uz njemačku riječ *die Insel* (153) ukošenim slovima kao treća u nizu uz lekseme *otok* i *međumorje*. Uz nju je slavonski gramatičar dopisao napomenu *fremd*. Strana je riječ turskoga podrijetla (*ada*), a znači 'otok, poluotok u rijeci ili jezeru' (Klaić 2012: 9), s čime se slaže i Skok (I: 8). U uporabi je od 17. stoljeća, kadšto u liku *hada* (primjerice u F. Lastrića), kadšto kao *ada* (AR I: 31).

U drugome je dijelu trećega izdanja uz njemačku riječ *das Werkzeug* ($^{3}215^{2}$) i hrvatsku bliskoznačnicu *oruđe* zabilježena strana riječ *halat*. Prema Klaiću riječ je turskoga podrijetla (*âlât*) kamo je došla iz arapskoga (2012: 33), a turcizmom arapskoga podrijetla koji se nalazi u svim balkanskim jezicima smatra ga i Skok. Zabilježena je i u liku *alat* u hrvatskome jeziku (I: 25). U liku *alat* riječ dolazi u hrvatskome jeziku od 17. stoljeća, a s *h* na početku zabilježena je, primjerice, u Mikaljinu i Della Bellinu rječniku, kao i u književnim potvrdama, naprimjer, u slavonskih pisaca A. Kanižlića, M. A. Relkovića, Đ. Rapića, dok se u J. S. Relkovića dvaput dosljedno navodi u liku *alat* (AR I: 68).

U prvome je izdanju zapisana riječ *hambar*. Uz napomenu na njemačkome jeziku: *fremd, doch gebräuchlicher* leksem je zabilježen u nizu bliskoznačnica drugi po redu ukošenim

[818] Usp. poglavlje o slovopisu.

slovima. Stoji uz njemačku riječ *die Scheuer* (179) i leksem *žitnica*. Prema Klaiću leksem je nastao od turske riječi *ambar* koja je u turski jezik došla iz perzijskoga –*anbār*, a znači 'žitnica, spremište' (2012: 43). Riječ je u hrvatskome jeziku u uporabi od 16. stoljeća. U liku s *h* zabilježena je u svim rječnicima, a od književnih potvrda, primjerice, u M. Divkovića, B. Kašića, ali i u slavonskih pisaca, V. Došena, M. A. Relkovića i J. S. Relkovića (AR I: 79).

Treća je u nizu strana riječ *hangir* zapisana u rječničkome dijelu prvoga izdanja kao jedina riječ uz njemačku riječ *der Hengst* (150). Leksem je došao iz turskoga jezika (*aygir*) i znači 'ždrijebac, pastuh' (Klaić 2012: 24). U hrvatskome je jeziku prilagođena u liku: *hajgir, angir, hangir, hanjgir, jangir* (primjerice u Dalmaciji) i *ađir* (Skok I: 17). Od 18. stoljeća je zabilježena u književnim potvrdama, a s *h* u slavonskih pisaca, naprimjer Đ. Rapića i I. Velikanovića, dok je u J. S. Relkovića zapisana u liku *angir* (AR I: 90).

- U nekim primjerima tursko /h/ se ne prenosi, već se izostavlja. Takvu pojavu ilustriraju primjeri koje navodimo abecednim redom.

U rječničkome dijelu trećega izdanja zabilježen je leksem *arman*. Zapisan je uz njemačku riječ *der Tretplatz* (^{3}35) i kao druga u nizu uz sinonim *guvno*. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskoj riječi *harman* koja je došla iz perzijskoga, a znači 'gumno' (2012: 398). U liku *arman* zabilježena je od 18. stoljeća kako u Belostenčevu rječniku, tako i u M. A. Relkovića i Đ. Rapića (AR I: 110).

Iz trećega je izdanja i leksem *asura* zapisan uz njemačku riječ *die Decke geflochtene von Binsen* (26). Pod istom su natuknicom uz njemačku riječ *die Decke* zabilježeni i leksemi *pokrov* i *pokrovac*. Prema dostupnim je podatcima riječ došla iz turskoga jezika (*hasur*) kamo je došla iz arapskoga te znači 'rogožina ili prostirka od nje' (2012: 400). Skok je smatra balkanskim turcizmom (*hasır*) arapskoga podrijetla (I: 659). U hrvatskome je jeziku potvrđena od 17. stoljeća, a u liku *asura* zapisana je kako u Mikaljinu rječniku, tako i u nekih slavonskih pisaca, primjerice I. Velikanovića, dok je u liku *hasura* bilježe J. S. Relković i A. Tomiković (AR III: 581).

Iz trećega je izdanja i leksem *endek* zabilježen uz njemačku riječ *der Graben* (45). U nizu bliskoznačnica leksem je zapisan na trećem mjestu uz riječi *prokop* i *obrov*. Prema turskome *hendek* < ar. < perz. nastala je riječ sa značenjem 'jarak' (Klaić 2012: 482). Prema Skoku leksem je balkanski turcizam arapskoga podrijetla (tur. *hendek*) te je zabilježena u liku:

endek i *jendek* u Karadžića (I: 664). Leksem je potvrđen u hrvatskome jeziku od 17. stoljeća, a u „Lanosovićevu" liku *endek* zapisan je u Della Bellinu rječniku, a u književnim potvrdama uglavnom u liku *hendek* (AR III: 590).

Riječ *maramica* zapisana je uz njemačku riječ *das Tuch* (189) na prvome mjestu. Na drugome je mjestu zabilježena imenica *rida*. Prema Klaiću leksem je došao iz turskoga jezika (*mahrama*) kamo je došao iz arapskoga sa značenjem 'rubac' (2012: 651), a balkanskim je turcizmom arapskoga podrijetla smatra i Skok (II: 356). Leksem je u uporabi od 18. stoljeća, a prije slavonske gramatike zapisan je u književnim potvrdama, među ostalim i u A. Kanižlića (AR VI: 468).

Uz njemačku je riječ *der Proviant* (171) ukošenim slovima i uz oznaku *fremd* zabilježen leksem *zaira*. Prije njega u sinonimnome je nizu zabilježen i leksem *hrana*. Strana je riječ turskoga podrijetla nastala prema turskome *zahire* kamo je došla iz arapskoga, a znači 'hrana, živež, namirnice' (Klaić 2012: 1128). Skok bilježi dva lika u kojima se leksem pojavljuje – *zaira* i *zahira* (III: 641). U liku *zahira* leksem je zabilježen u Della Bellinu rječniku te u književnim potvrdama od 19. stoljeća. U liku *zaira* bio je uobičajeniji u Lanosovićevo doba te je zabilježen među ostalim u M. A. Relkovića (AR XXI: 896; 926).

- Osim toga, u nekim primjerima tursko /h/ zamijenjeno je hrvatskim /h/. Navodimo neke primjere.

U prvome je izdanju u nizu bliskoznačnica uz njemačku riječ *der Degen* (133) zabilježen leksem *handžar*. Riječ je zapisana kao posljednja u nizu bez oznaka uz lekseme *mač, kosprda* i *spada*. Prema Klaiću strana je riječ došla iz turskoga jezika (*hancer, hançer*) kamo je došla iz arapskoga, a znači 'orijentalni dvosjekli bojni nož za sječenje i bodenje' (2012: 397). Od 17. je stoljeća riječ u uporabi u hrvatskome jeziku, a u liku *handžar* nalazi se u Belostenca i Sušnik-Jambrešićevu rječniku prije slavonske gramatike, ali i u književnim potvrdama u I. Gundulića, P. Kanavelića, P. Vitezovića itd. (AR III: 566).

U trećem je izdanju uz njemačku riječ *der Schaßmeister* (45) zabilježena strana riječ *haznadar*. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskoj riječi *hazna* i perzijskome sufiksu *-dar* u značenju 'koji ima, drži', odnosno primljena je u značenju 'blagajnik, čuvar riznice' (2012: 402). Skok leksem smatra balkanskim turcizmom arapskoga podrijetla (I: 662). U značenju

'blagajnik' leksem je u uporabi od 17. stoljeća zabilježen u rječničkim i književnim potvrdama, a uobičajen i u slavonskih pisaca (AR III: 585).

Iz prvoga je izdanja leksem *mahmuza* zapisan uz njemačku riječ *der Sporn* (182) i sinonim *ostroga*. Riječ je došla iz turskoga jezika (*mahmuz*) kamo je primljena iz arapskoga, a znači 'ostruga' (Klaić 2012: 646). S podrijetlom leksema slaže se i Skok (I: 356). U liku *mahmuza* u AR-u nalazimo samo dvije književne potvrde (AR VI: 377), dok u liku *mamuza* nalazimo više potvrda, pa i u slavonskih pisaca, naprimjer A. T. Blagojevića i Đ. Rapića (AR VI: 435).

Navedenim smo primjerima još jednom potvrdili nesustavno bilježenje fonema /h/ u Lanosovićevu tekstu.

Ostali primjeri fonološke prilagodbe

U replikama tursko /ç/ redovito i dosljedno ima hrvatsko /č/, naprimjer: *bašča* (< *bahçe*), *čajra* (< *çayir*), *čakšire* (< *çakşir*), *čanak* (< *çanak*), *čaršija* (< *çarşi*), *čekrkar* (< *çikrik*), *čirak* (< *çirak*), *čoha* (< *çoha*), *čorba* (< *çorba*), *čorapa* (< *çorap*), *čotuk* (< *çotuk*), *harač* (< *haraç*), *kreč* (< *kireç*), *pirinč* (< *pirinç*), *srča* (< *sirça*), kao i u primjeru *čekič* (< *çekiç*) gdje očekujemo *ć*.

Riječ *čekič* zabilježena je uz njemačku riječ *der Hammer* (149) kao treća u nizu uz lekseme *mlat* i *malj*. Zapisana je ukošenim slovima uz oznaku *fremd*. Leksem je nastao od turske riječi *çekiç* u značenju 'kladivac, bat malj' (Klaić 2012: 185). U Skokovu se rječniku pod natuknicom *čekič* napominje da je kasnije turski nastavak *-ič* zamijenio hrvatski nastavak *-ić* (I: 303). U liku *čekič* zabilježeno je više (književnih) potvrda, nego za lik *čekić* (AR I: 924).

Fonem /ć/ u hrvatskoj replici može zamjenjivati tursko /k/ u primjerima: *dućan* (< *dükyân*), *ćuprija* (< *küpri*), *ćurdija* (< *kürde*), *ćelo* (< *kel*), *ćemer* (< *kemer*), ali u Lanosovića imamo i *šeker* (< *šeker*) gdje očekujemo *šećer*.

Riječ *šeker* zapisana je u prvome izdanju uz njemačku riječ *der Zucker* (199) kao jedina riječ u nizu bez oznaka. Leksem je nastao prilagodbom prema turskoj riječi *šeker* kamo je došla iz perzijskoga jezika (Klaić 2012: 1002), a s time se slaže i Skok (III: 384). U Akademijinu rječniku u liku *šećer* riječ je zabilježena, primjerice, u Vitezovićevu rječniku prije slavonske gramatike, kao i u književnim potvrdama u M. Dobretića i J. Krmpotića (AR XVII: 519), dok

je u liku *šeker* zabilježena u potvrdama od 19. stoljeća s primjerima iz „Turske Hrvatske” i Slavonije (AR XVII: 528) pa se Lanosovićev zapis može smatrati prvopotvrđenicom.

Tursko /c/ u hrvatskoj replici redovito i dosljedno ima hrvatsko /ʒ/ kao u primjerima: *budžak* (< *bucak*), *džep* (< *ceb*), *džidaš* (< *cida*), *japundža* (< *yapunca*), *odžak* (< *ocak*), *pendžer* (< *pencere*), *sindžir* (< *zincir*) i sl.

Tursko /g/ u hrvatskoj je replici zamijenjeno hrvatskim /ʒ́/ u primjerima: *dunđerin* (< *dülger*), *đorda* (< *kürde*) i *uzenđija* (< *üzengi*).

Iz trećega je izdanja i primjer *dunđerin* zabilježen uz njemačku riječ *der Zimmermann* ([3]48). Leksem je zapisan kao treća riječ u nizu uz lekseme *drvodjelja* i *teslar*. Leksem je nastao prema turskoj riječi *dülger* kamo je došao iz iz perzijskoga, a znači 'tesar, drvodjelja' (Klaić 2012: 251). U Skokovu je *Etimologijskome rječniku* leksem zabilježen u liku *dunđer* i *dunđerin* (I: 458). Leksem je u uporabi od 18. stoljeća. U „Lanosovićevu” liku *dunđerin* zabilježen je, naprimjer, u slavonskih pisaca M. A. Relkovića i Đ. Rapića, dok je u liku *dunđer* zabilježen, među ostalim, u V. Bogišića (AR II: 888).

U prvome je izdanju zabilježen leksem *đorda* uz njemačku riječ *der Säbel* (177) i nakon leksema *sablja*. Leksem je turskoga porijekla nastao prema riječi *kürde*, a znači 'veliki oštar nož' (Klaić 2012: 192). U Skokovu *Etimologijskome rječniku* prilagođenica je zabilježena u liku *ćorda* i *đorda* (I: 360). U liku *đorda* leksem je potvrđen samo od 19. stoljeća nakon slavonske gramatike (AR III: 10), dok je u liku *ćorda* leksem zabilježen od 17. stoljeća, a zapisali su ga i slavonski pisci, naprimjer V. Došen i M. Katančić (AR II: 141).

Leksem *uzenđija* zapisan je uz njemačku riječ *der Steigbügel* (182) ukošenim slovima i uz oznaku *fremd* nakon riječi *stremen*. Riječ je nastala prema turskome *üzengi* i znači 'stremen' (Klaić 2012: 1093). U Skoku je leksem zabilježen u liku *uzengija* (u Bosni) i *uzenđija* (III: 554). U Akademijinu rječniku leksem je u liku *uzengija* zabilježen u samo jednoj književnoj potvrdi, dok je u liku *uzenđija* bio uobičajen te je zapisan u Della Bellinu rječniku, kao i u Tomikovićevoj potvrdi prije slavonske gramatike (AR XX: 311).

Fonem /j/ u hrvatskoj replici zamjenjuje tursko /y/ kao u primjerima: *boja* (< *boya*), *japundža* (< *yapunca*), *vilajet* (< *vilâyet*), *zejtin* (< *zeytin*), *fajda* (< *fayda*), *kajmak* (< *kaymak*), dok je u primjeru *kaiš* (< *kayiş*) ispušteno.

Uz njemačku riječ *der Riem* (175) u rječničkome je dijelu prvoga izdanja zabilježena riječ *kaiš* pored riječi *remen*. Riječ je zapisana bez oznaka o podrijetlu i na prvome mjestu. Prema Klaiću leksem je nastao prema turskome *kayiş* u značenju 'remen, pojas' (2012: 493). Prema Skoku balkanski je turcizam *kaiš* nastao od korijena *kay-* – 'čvrst, tvrd > stijena' s pomoću sufiksa *-yiş* (II: 15), a u hrvatskome je jeziku u uporabi od 18. stoljeća u književnim potvrdama, kako u slavonskih pisaca, primjerice A. Kanižlića, A. T. Blagojevića, Đ. Rapića, tako, primjerice, i u dalmatinskih (I. P. Lučić i sl.), dok u rječnicima nije zabilježena prije Lanosovića (AR IV: 735).

Tursko /ş/ u hrvatskoj replici redovito zamjenjuje fonem /š/ u primjerima: *čaršija* (< *çarşi*), *dušmanin* (< *düşman*), *kaiš* (< *kayiş*), *kašika* (< *kaşik*), *šerbe* (< *şerbet*), *šimšir* (< *şimşir*).

Morfološka prilagodba

Primjeri morfološke prilagodbe uglavnom su ujedno i primjeri obrađeni u poglavlju o tvorbi riječi pa o njima ovdje neće biti riječi. Neki su od njih, naprimjer, imenice *ćurćija* (s. v. *der Kürschner*, 156), *ćurćinica* (24), *ćurdija* (s. v. *der Pelz*, 170), *dušmanin* (s. v. *der Feind*, 139), *elčija* (s. v. *der Gesandte*, 144), *kandžija* (s. v. *die Geißel*, 144). Ovdje ćemo spomenuti samo neke primjere koji nisu obrađeni u poglavlju o tvorbi riječi.

Turcizam *avlija* zabilježen je u trećem izdanju uz njemačku riječ der *Hof* ($^{3}209^{2}$) i leksem *dvor*. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskoj riječi *avli* kamo je došla iz grčkoga u značenju 'dvorište' (2012: 98). Skok smatra leksem balkanskim turcizmom grčko-latinskoga podrijetla te smatra vjerojatnijim tursko posredovanje leksema na Balkan (I: 78). Zabilježena je od 18. stoljeća, a nalazimo je i u književnim potvrdama slavonskih pisaca, primjerice Đ. Rapića i M. A. Relkovića (AR I: 124).

Iz trećega je izdanja i imenica *čaršija* zabilježena uz njemačku riječ *der Markt, Platz* ($^{3}45$) i uz leksem *trgovište*. Riječ je nastala prema turskome *çarşi*, a u turski je jezik riječ došla iz perzijskoga sa značenjem 'četverostran', dok u hrvatskome jeziku znači 'ulica, trg s dućanima i radionicama, trgovačka četvrt' (Klaić 2012: 185), s čime se slaže i Skok (I: 297). Zabilježena

je od 17. stoljeća, primjerice u Belostenčevu rječniku prije slavonske gramatike, a među ostalim, nalazimo je u slavonskih pisaca, primjerice Đ. Rapića i A. T. Blagojevića (AR I: 896–897).

Riječ *ćuprija*[819] zabilježena je uz njemačku riječ *die Brücke* (128) kao druga u nizu uz bliskoznačnicu *most*. Zapisana je ukošenim slovima uz oznaku *fremd*. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskoj riječi *küpri* sa značenjem 'most' (2012: 193). Prema Skoku leksem je balkanski turcizam (I: 365). U hrvatskome je jeziku u uporabi od 18. stoljeća, a u rječnicima zasada nije zabilježena prije Lanosovićeve potvrde. Potvrđena je, među ostalim, i u slavonskih pisaca, primjerice J. S. Relkovića i A. Tomikovića (AR II: 154). Riječ je nastala od turske osnove i sufiksa -*ija* koji u hrvatskome jeziku dolazi, među ostalim, i u zamjenama za turske imenice koje završavaju na tursko -*ci*. Sufiks je grčkoga i romanskog podrijetla (Skok I: 711–712).

U korpusu je zapisan i leksem *džigirica* kao jedina hrvatska riječ uz njemačku riječ *die Leber* (159). Prema Klaiću riječ je nastala prema turskoj riječi *ciger* u značenju 'jetra' (2012: 256) dodavanjem hrvatskoga nastavka -*ica*. Riječ je prilagođena u liku: *džiger* (u Dubrovniku u 16. stoljeću), *džigarica/čigarica* (u Lici i katolika i u 18. stoljeću), *džigirica* (u 18. stoljeću) i *žigerica* (primjerice na Hvaru). Leksem je balkanski turcizam perzijskoga podrijetla (Skok I: 473). Riječ je u hrvatskome jeziku u uporabi od 17. stoljeća, a prvi je put zapisana u Mikaljinu rječniku (AR III: 536).

Primjer je morfološke prilagodbe glagol *hesapiti* zabilježen uz njemački glagol *rechnen* (176) kao treći u nizu bliskoznačnica uz lekseme *razbrajati* i *brojiti*. Leksem je zabilježen ukošenim slovima i uz oznaku *fremd*. Glagol je nastao od turske osnove *hesap* u značenju 'račun' (Klaić 2012: 411). Prema Skoku leksem *hesap* je balkanski turcizam arapskoga podrijetla – ar. *hisāb* (I: 665). U značenju 'računati' prvi je put zabilježena u Mikalje kada ulazi u uporabu u hrvatski jezik (AR III: 596).

Imenica *kapija* zabilježena je u trećem izdanju uz njemačku riječ *das Thor* ([3]47) i leksem *vrata*. Riječ je nastala prema turskome *kapi*, a znači 'velika ulazna vrata' (Klaić 2012: 507). Balkanskim je turcizmom smatra i Skok (II: 41). Leksem je bio uobičajen u Lanosovićevo doba, a zapisan je, primjerice, i u slavonskih pisaca – M. A. Relkovića i A. Tomikovića (AR IV: 843).

[819] U gramatici *ćuptia*.

Značenjska prilagodba

Navodimo i nekoliko primjera značenjske prilagodbe koja je uobičajena za Lanosovićevo doba.

Leksem *konak* primjer je nulte transfonemizacije zabilježen dvaput u rječničkome dijelu prvoga izdanja. Leksem je zapisan uz njemačku riječ *die Herberge* (150) ukošenim slovima i uz oznaku *fremd* uz bliskoznačnice *gostionica* i *svratište*. Na isti je način i istim slovima leksem zabilježen uz njemačku riječ *der Quartier* (173) u nizu nakon bliskoznačnica *prebivalište* i *primalište*. Prema Klaiću leksem je turcizam (*konak*) u značenju 'odsjesti, biti gost' (2012: 552). Prema Skoku riječ je o balkanskome turcizmu nastalom od riječi *konak* sa značenjem 'nastamba'. U hrvatskome je jeziku riječ primljena u značenjima 'prenoćište, stan i dvor' ili 'palača' (II: 136). Potvrđena je od 16. stoljeća kako u hrvatskim rječnicima, tako i u književnim potvrdama u značenjima 'gostionica', 'kuća', 'prenoćište' i 'dio putovanja' (AR V: 259).

Leksem *zejtin* naveden je uz njemačku riječ *das Oel* (168) i uz sinonim *ulje* bez oznaka. Prema Klaiću leksem je turskoga podrijetla (*zeytin*) kamo je došao iz arapskoga (*zäytūn*) gdje znači 'maslina', dok riječ *zäyt* znači 'ulje' (2012: 1132), a navedeni je podatak zabilježen i u Skokovu rječniku (III: 648). U značenju 'maslinovo ulje' i 'ulje' riječ je zabilježena u vinkovačkome govoru u 19. stoljeću u liku *zetin* i *zejtin,* a prije slavonske gramatike zapisana je u književnim potvrdama u liku *zetin* (primjerice u J. S. Relkovića), *zeitin* (naprimjer u Obradovićevim basnama), u liku *zejten* u Vladimirovića, a u „Lanosovićevu" liku *zejtin* u Rajića (AR XXII: 734). Lanosovićev se zapis može prema dosadašnjim istraživanjima smatrati prvom leksikografskom potvrdom.

Značenjska podjela

Navedeni se turcizmi mogu podijeliti u nekoliko značenjskih kategorija. Budući da su turcizmi ušli u hrvatski jezik zbog turske vladavine koja je stvorila određene kulturno-civilizacijske veze, očekivana je veća značenjska raslojenost turcizama u slavonskoj gramatici.

Egzotizmi su dio posuđenica koje označavaju različite posebnosti pojedinih naroda te se mogu podijeliti u nekoliko skupina, primjerice nazivi jela i pića, narodne nošnje, karakteristične građevine i obitavališta te posebnosti biljnoga i životinjskoga svijeta (Samardžija 2009: 52). Najoprimjerenija je svakako kategorija vezana uz nazive zanimanja (što

smo već obradili u poglavlju o tvorbi riječi), a brojčano su oprimjereniji i nazivi oružja, nazivi jela te dijelovi odjeće i obuće jer su one odraz raznih civilizacijskih potreba.

Turcizme možemo podijeliti prema značenju na nekoliko skupina:

1. Zanimanja i funkcije (*barjaktar*, *baščovan*, *dunđerin*, *haznadar*, *kulauz*, *zanat*)
2. Nazivi jela (*čorba*, *kajmak*, *sirćet*, *somun*, *šeker*, *šerbe*, *zaira*, *zejtin*)
3. Dijelovi odjeće i obuće (*čakšire*, *čoha*, *čorapa*, *ćemer*, *japundža*, *kaiš*)
4. Predmeti – nazivi posuđa i drugo (*barjak*, *čanak*, *čirak*, *fenjer*, *havan*, *kašika*, *makaze*, *pirinč*, *saht*, *sanduk*, *sebet*, *sindžir* itd.)
5. Građevinsko nazivlje (*basamak*, *beden*, *budžak*, *endek*, *kula*, *odžak*, *taraba*, *tavan*)
6. Oružje (*đorda*, *handžar*)
7. Vrste alata (*čekič*, *ekser*, *halat*)
8. Nazivlje iz anatomije (*but*, *ćelo*, *džigirica*, *taban*)
9. Nazivi biljaka (*bardaklija*, *bašča*, *bostan*, *dud*, *duhan*, *jorgovan*, *šimšir*)
10. Nazivi životinja (*hangir*, *oroz*[820])
11. Dijelovi opreme za konja (*asura*, *mahmuza*, *uzenđija*)
12. Dijelovi naselja i vrste nastamba (*arman*, *čaršija*, *dućan*, *hada*, *hambar*, *kaldrma*, *konak*)
13. Dijelovi kuće i dvorišta (*avlija*, *ćuprija*, *kapija*, *pendžer*)
14. Apstraktni pojmovi (*boja*, *fajda*, *kavga*, *masulj*)
15. Nazivi iz administracije, prava i područja uprave (*harač*, *hazna*, *vilaet*).

Zaključak

Iz navedenoga se poglavlja može zaključiti da je Lanosović izražavao svoj puristički stav na više načina. U prvim se dvama izdanjima turske riječi u rječničkome dijelu slavonske gramatike navode uglavnom ukošenim slovima uz oznaku *fremd*. Osim toga, kad god postoji hrvatska zamjena za turcizam, ona se navodi nakon njih kao druga, treća ili čak četvrta u nizu. U trećem izdanju turcizmi nisu označeni ukošenim slovima niti oznakama, ali se po mjestu u nizu može iščitati Lanosovićev stav o njima. Niti u jednome izdanju turcizam nije u polaznome

[820] Više o tome v. poglavlje o značenjskome raslojavanju leksika.

stupcu. Na prvome je mjestu uz njemačku riječ rijetko i uglavnom onda kada za riječ ne postoje adekvatne zamjene (primjerice leksem *šećer*).

Što se tiče značenjskoga raslojavanja, očekivana je prevlast egzotizama jer oni označavaju posebnosti naroda.

3. 7. 1. 2. Prilagodba posuđenica iz grčkoga, talijanskoga i latinskoga jezika

Posuđenice iz klasičnih jezika i talijanskoga jezika ne mogu se promatrati odvojeno jer je velik broj posuđenica iz talijanskoga nastao posrednim posuđivanjem iz nekoga od navedenih jezika, kao što postoji i određeni broj latinizama kojima je kao ishodišni jezik poslužio grčki.

3. 7. 1. 2. 1. Grecizmi

Fonološka prilagodba

Među primjerima fonološke prilagodbe potvrđeni su primjeri naziva za crkvene dostojanstvenike, naziva za nastambe i prostorije te dijelove naselja, ali i nazivi za posuđe te predmete općenito, kao i neki primjeri iz općega leksika. Oprimjereni su i apstraktni nazivi te osobna imena. Primjeri se navode abecednim redom.

U korpusu je zabilježena riječ *arki-biskup* u malome rječniku crkvenih dostojanstvenika pod natuknicom *der Erzbischof* (204). Prema Klaiću riječ je grčkoga podrijetla nastala od dviju grčkih riječi: *árkhos* – 'vođa' (2012: 74) i *biskup* koja je nastala prema latinskome *epsicopus* iz grčoga *epískopos* (2012: 132). Skok navodi da je leksem *arkibiskup* nastala promjenom suglasničkoga skupa *rh* > *rk* te da je riječ *biskup* nastala od grčke riječi sa značenjem 'gledati' odakle je došla u latinski – *episcopus* (I: 156). U liku s *h* rabi se od 15. stoljeća, dok je u „Lanosovićevu" liku *arkibiskup* nešto mlađa pojava – rabi se od 17. stoljeća. Od rječničkih je potvrda za taj lik najranija potvrda Della Bellin rječnik (AR I: 106).

Usamljen je primjer nulte transfonemizacije imenica *kamara* iz trećega izdanja. Zabilježena je uz njemačku riječ *der Heuhafen* (^{3}37) i prije leksema *stog*. Prema Klaiću leksem je nastao prema grčkoj riječi *kamára* sa značenjem 'prostor sa svedenim krovom' iz čega je nastalo, među ostalim, značenje 'plast, stog' (2012: 499). Prema Skoku leksem se u značenju 'hrpa, gomila' rabi u Slavoniji u 18. stoljeću, a ušao je na Balkan različitim putovima – grčkim,

mletačkim i sl. (II: 24–25). I u Akademijinu se rječniku navodi grčki postanak riječi u prvotnome značenju 'svod' iz kojega se značenjskom prilagodbom razvilo značenje 'gomila, hrpa'. Leksem je prema dostupnim podatcima u navedenome značenju zapisan u J. S. Relkovića u *Kućniku* iz 1796. godine, a nakon slavonske gramatike u potvrdama iz 19. stoljeća (IV: 783). Lanosovićev bi unos bio prva leksikografska potvrda.

Istoga je postanka, prema Skoku, i korpusni primjer *komora* naveden uz njemačku riječ *die Kammer* ([3]26). Leksem je naveden uz ostale riječi iz pokućstva, a u nizu bliskoznačnica uz lekseme *klijet* i *kućar*. Skok je smatra starijom posuđenicom iz balkanskoga latiniteta nastalom promjenom *a* > *o* (II: 24). Klaić navodi da je riječ došla u hrvatski jezik iz latinskoga (*camera*) posrednim posuđivanjem iz grčkoga jezika (2012: 548). U AR-u se navode dvije mogućnosti postanka: od grčke riječi u značenju 'svod' i od latinske riječi *camara*/*camera*. Riječ je praslavenska, što navodi i Skok (II: 24), i u značenju 'soba, klijet' zabilježena je u starijim hrvatskim rječnicima, primjerice u Vrančića, Mikalje i Belostenca, ali i u starih hrvatskih pisaca. Od slavonskih je potvrda zabilježena, primjerice, ona M. A. Relkovića i Đ. Rapića (V: 247).

Uobičajena je riječ u Lanosovićevo doba imenica *drum*. U uporabi je od kraja 13. ili početka 14. stoljeća, a osim u starim rječnicima, zabilježena je i u književnim potvrdama, među kojima i u slavonskih pisaca, naprimjer A. Kanižlića i V. Došena (AR II: 808). Leksem *drum* u prvome izdanju zapisan je uz njemački ekvivalent *die Straße* (183) na prvome mjestu bez oznaka, a prije sinonimne riječi *put*. Prema Klaiću leksem je nastao prema grčkome *drómos* sa značenjem 'cesta' (2012: 249). Skok također smatra da je *drum* noviji grecizam, ali navodi mogućnost da je ušla „u južne slavine preko balkanskog latiniteta" (I: 442–443).

Istu mogućnost navodi Skok i za leksem *podrum* (I: 443) zabilježen u korpusu uz njemačku riječ *der Keller* (155) i leksem *pivnica*. Prema Klaiću leksem je nastao prema grčkome *hypodromos*, odnosno od riječi *hypó* u značenju 'ispod' i riječi *drómos* u značenju 'cesta, put' (2012: 819). U AR-u je naveden podatak da bi izvorna grčka riječ mogla značiti 'konjsko trkalište', ali da nije jasno kako su se iz toga značenja razvila ostala značenja. U „Lanosovićevu" značenju 'pivnica' leksem je zabilježen u Mikaljinu i Belostenčevu rječniku prije slavonske gramatike, a od književnih su nam potvrda zanimljive one u slavonskih pisaca iz Lanosovićeva doba – primjerice potvrde u A. Kanižlića, A. T. Blagojevića, M. A. Relkovića i J. S. Relkovića (AR X: 319) iz čega zaključujemo da je bila raširena upotreba navedenoga leksema u Slavoniji 18. stoljeća.

Od naziva posuđa zabilježen je i leksem *gostara*. Zapisan je u prvome izdanju uz njemačku riječ *die Schale* (178) zajedno u nizu s bliskoznačnicama *ljuska, zdilica* i *šalica*. Prema Klaiću leksem je u hrvatski jezik došao iz novogrčkoga (*gastéra*) i znači 'boca, staklenka' (2012: 378), a s novogrčkim se postankom slaže i Skok (I: 609). U uporabi je od 15. stoljeća, a najviše je potvrda u pisaca s juga, primjerice u M. Marulića, M. Vetranića, P. Hektorovića, M. Držića, B. Kašića, dok se od slavonskih potvrda navodi samo ona I. Velikanovića (AR III: 323).

Primjer *katarka* zabilježen je također u prvome izdanju uz njemačku riječ *der Mastbaum* (163), a nastao je fonološkom prilagodbom od novogrčke riječi *katartákion* sa značenjem 'jarbol' (Klaić 2012: 519). Skok navodi podatak da je riječ *katarka* nastala od riječi *katarga* ('jedrenjak, jedrilo') promjenom sufiksa *-ga* > *-ka*. Po zakonu sinegdohe dolazi i do promjene značenja unakrštenjem s drugom suzvučnom riječi iz novogrčkoga ('jarbol') (Skok II: 61). U uporabi je od 12. stoljeća, a osim u starijim leksikografskim potvrdama, potvrđena je i u književnim potvrdama slavonskih pisaca, Đ. Rapića i A. Tomikovića (AR IV: 895), pričem je ova prva starija od prvoga izdanja slavonske gramatike.

Iz prvoga je izdanja i prilagođenica *patrijarka* potvrđena u malome rječniku crkvenih dostojanstvenika. Zabilježena je uz njemačku riječ *der Patriarch* (204), a prema Klaiću leksem je nastao prilagodbom prema grčkoj riječi. Grecizam je nastao spajanjem riječi: *patriárkhēs* u značenju 'pleme, rod' i *arkhós* sa značenjem 'vođa' (2012: 787), a s grčkim se podrijetlom slaže i Skok (III: 622). U liku *patrijarka* leksem je zabilježen u Mikalje, Della Belle, Belostenca i Stullija, a od slavonskih književnih potvrda primjerice u Đ. Rapića (AR IX: 704). U liku *patrijarah* leksem je zabilježen primjerice u slavonskoga pisca A. Kanižlića (AR IX: 704).

Strana riječ *pizma* u korpusu je zapisana uz njemačku riječ *die Rache* (174) i leksem *osveta*. Prema Klaiću riječ je grčkoga podrijetla (*peîsma*) i znači 'neprijateljstvo, mržnja' (2012: 812). Skok navodi podatak da se leksem *pizma* ne nalazi ni u čakavskome ni u kajkavskome te navodi slavonske pisce u kojih je zabilježena potvrda riječi, a smatra da je leksem balkanski grecizam (II: 669). Prema dostupnim se podatcima Lanosovićeva potvrda može smatrati prvom leksikografskom potvrdom, a u Akademijinu je rječniku, među ostalim, zabilježena u slavonskih pisaca Đ. Rapića, V. Došena i M. A. Relkovića (AR IX: 908).

U rječničkome dijelu o državnim dostojanstvenicima potvrđen je primjer *poklisar* (*s. v. der Gesandte*, 206) uz riječ *elčija*. Prema Klaiću riječ je nastala fonološkom prilagodbom prema grčkoj riječi *apokrisiários* (2012: 820), s čime se slaže i Skok koji dodaje da je riječ nastala

disimilacijom *r* > *l* i aferezom[821] početnoga *-a* (II: 696). Riječ je u značenju 'poslanik, glasnik' zabilježena od 13. stoljeća, među ostalim i u Rapićevoj književnoj potvrdi (AR X: 514).

Imenica *trpeza* prema Skoku je balkanski grecizam koji se širio po Balkanu preko kaluđera i crkve te tako prodro u BiH, Slavoniju i u južne krajeve (I: 492). Klaić se slaže s grčkim podrijetlom (*trápeza*) – 'zajednički stol za blagovanje' (2012: 1076). Riječ je primjer iz prvoga izdanja zabilježen u rječniku uz polazišnu njemačku riječ *die Tafel* (188), a zapisan je ukošenim slovima na drugome mjestu u nizu uz sinonim *stol*. Osim starijih i novijih leksikografskih potvrda, u Akademijinu je rječniku zabilježen niz književnih potvrda iz različitih krajeva: s juga (J. Baraković, I. Đorđić, D. Ranjina, M. Marulić, I. Gundulić), iz Bosne (F. Lastrić, J. Filipović), ali i iz Slavonije, naprimjer u I. Velikanovića, A. Kanižlića, J. S. Relkovića i sl. (AR XVIII: 757).

Navedenim se primjerima mogu pribrojiti i osobna imena: *Nikola* (s. v. *Nicolaus*, 203) i *Stipan* (s. v. *Stephan*, 203). Muško ime *Nikola* u uporabi je od 13. stoljeća (AR VIII: 182), a prema Klaiću je nastalo od grčkoga *nikãn* – 'pobijediti' i *laōs* – 'narod' (2002: 945), a s podrijetlom se slaže i Šimundić (1988: 254). Ime *Stipan* također je grčkoga podrijetla (Šimundić 1988: 322) i znači 'ovjenčani, okrunjeni' (Klaić 2002: 1268).

Morfološka prilagodba

Od primjera morfološke prilagodbe u korpusu su zapisane riječi koje znače predmet, funkciju ili zanimanje, a naveden je i jedan glagol grčkoga podrijetla.

Korpusna potvrđenica *arkimandrita* također je zabilježena u malome rječniku crkvenih dostojanstvenika. Zapisana je pod natuknicom *der Abt* (205) nakon leksema *opat*. Prema Skoku riječ je grčkoga podrijetla nastala dodavanjem sufiksa *-ita* (II: 368). Klaić također navodi grčko podrijetlo leksema nastaloga od dviju riječi: *arhi-* i *mándra* – 'ovčarnica' (2012: 74). Zanimljivo je da je u liku *arhimandrita* leksem zapisan samo u slavonskoga pisca A. Kanižlića, dok je u liku *arkimandrit* zabilježena samo u Kačićevoj književnoj potvrdi (AR I: 107).

Prilagođenica *buklija* zapisana je pod natuknicom *der Krug* (155) uz lekseme *kupa* i *bukara*. Prema Klaiću riječ je novogrčkoga postanja (*bōkalion*) sa značenjem 'čutura' (2012:

[821] Afereza je ispuštanje početnih elemenata riječi. Preuzeto s: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=669. Pristupljeno 13. srpnja 2021.

152), a Skok navodi da je riječ o grčkome deminutivu (I: 184). U uporabi je od 16. stoljeća (AR I: 723).

Lanosovićevom se prilagođenicom zasada može smatrati riječ *eksara*. Zabilježena je u trećem izdanju *uz* njemačku dvorječnicu *der Viacarius Generalis* (8) i hrvatsku dvorječnicu *namisnik biskupov*. Skok je navodi pod natuknicom *eksarьhь* u značenju 'crkveno dostojanstvo, glavar crkve kao zastupnik vladara' te navodi da je riječ nastala od starogrčke riječi (I: 488). Leksem nije zabilježen u Akademijinu rječniku.

Prilagodbom prema grčkome *khártes* – 'list papira' (Klaić 2012: 399) nastala je riječ *hartija* zabilježena u korpusu pod natuknicom *das Papier* (170). Prema Skoku leksem je grčkoga podrijetla, a nastao je dodavanjem sufiksa *-ja* (I: 658). Osim starijih leksikografskih potvrda, nalazimo je i u književnim potvrdama, među ostalim i u slavonskoga pisca A. Kanižlića (AR III: 578).

Prilagođenica *igumanin* potvrđena je u malome rječniku crkvenih dostojanstvenika pod natuknicom *der Guardian* (205), a zapisana je kao prva u nizu uz lekseme *gvardijan*, *starešina* i *glavar*. Riječ je nastala od bizantsko-grčke riječi *hégoúmenos* (Klaić 2012: 436), a Skok je smatra balkanskim grecizmom (I: 711). Leksem je u liku *iguman* zabilježen prije Lanosovića, no za lik *igumanin* ne nalazimo potvrda (AR III: 780). Možemo pretpostaviti da je sufiks *-in* Lanosović dodao na već postojeću riječ *iguman* po analogiji s leksemom *stražanin* zabilježenim u korpusu (s. v. *der Wächter*, 194).

Glagol *pedipsati* zabilježen je pod natuknicom *casteien* (132) uz glagol *moriti*. Prema Klaiću leksem je grčkoga postanja (grč. *paideúein* – 'podučavati, odgajati') (2012: 790). Skok navodi da je leksem balkanski grecizam (II: 630). Riječ je u uporabi od 14. stoljeća, a potvrđena je u svim rječnicima osim u Sušnik-Jambrešićevu. U književnim je potvrdama zapisana u liku *pedepsati*, *pedipsati* i *pedjepsati*. U Kanižlića je, naprimjer, zabilježena u liku *pedepsati* (AR IX: 753).

* Pridjev *haran* zabilježen je na prvome mjestu uz njemačku riječ *dankbar* (134), dok nakon njega dolaze i pridjevi *zahvalan* i *blagodaran*. Prema Klaiću leksem je nastao prema turskoj riječi *har* koja je porijeklom iz arapskoga sa značenjem 'stid' – 'onaj koji ima stida'. U hrvatskome je jeziku primljena sa značenjem 'čestit, pošten' (2012: 398). Prema Skoku leksem *har* je grecizam, a od njega je nastao pridjev *haran* (I: 655), a s tim su podatcima podudarni i podatci iz Akademijina rječnika gdje je pridjev zabilježen od 14. stoljeća (AR III: 572).

Značenjsko raslojavanje grecizama

Prilagođenice podrijetlom iz grčkoga jezika možemo podijeliti u nekoliko značenjskih kategorija. Najoprimjerenija je značenjska kategorija naziva zanimanja i funkcija, dok su na drugome mjestu nazivi predmeta i vrste nastamba s dijelovima naselja. Iz općega leksika i od apstraktnih naziva u korpusu su zabilježena po dva primjera.

1. Nazivi zanimanja i funkcija (*arkibiskup, eksara, igumanin, patrijarka, poklisar*)
2. Vrste nastamba i dijelovi naselja (*drum, komora, podrum*)
3. Predmeti (*hartija, katarka, trpeza*)
4. Nazivi posuđa (*buklija, gostara*)
5. Opći leksik (*kamara, pedipsati*)
6. Apstraktni nazivi (*kamara, pizma*)
7. Osobna imena (*Nikola, Stipan*).

3. 7. 1. 2. 2. Posuđenice iz latinskoga jezika

Posuđenice koje su u hrvatski jezik došle iz latinskoga dijela možemo s obzirom na način posuđivanja podijeliti na dvije skupine. Jedne su one koje su izravno iz latinskoga jezika ušle u hrvatski jezik, dok su druge podrijetlom iz grčkoga jezika pa su posrednim posuđivanjem ušle u hrvatski jezik pričem je latinski jezik nulti jezik primalac. Prvo će se obraditi prva skupina leksema prema načinu prilagodbe. U navedenoj skupini značenjski prevladava crkveno nazivlje i nazivi zanimanja, odnosno funkcija, dok od naziva za predmet i biljku nalazimo tek poneki primjer.

Fonološka prilagodba

Fonološkom je prilagodbom nastalo nekoliko primjera podrijetlom iz latinskoga jezika. Na prvom se mjestu navode rijetki primjeri nulte transfonemizacije.

Nulta transfonemizacija

U ovu skupinu mogu se pribrojiti i osobna imena latinskoga podrijetla: *Antun* (s. v. *Antonius*, 201), *Luka* (s. v. *Lucas*, 202) i *Paval* (s. v. *Paulus*, 203). Ime *Antun* u uporabi je od 13. stoljeća (AR I: 93), a nastalo je prema latinskome 'prvi, prednji' (Klaić 2002: 81) s čime se slaže i Šimundić (1988: 19). Ime *Luka* zabilježeno je od 12. stoljeća (AR VI: 207). Šimundić navodi podatak da je nastalo od latinskoga lucas (1988: 199), dok Klaić navodi dvije značenjske mogućnosti: 'podrijetlom iz Lukanije' i 'koji svijetli' (Klaić 2002: 821). Prema latinskome *paulus* u značenju 'maleni' nastalo je ime Paval (Klaić 2002: 1021), s čime se slaže i Šimundić (1988: 267), a Akademijin rječnik bilježi podatak da je ime u uporabi od 14. stoljeća (AR IX: 711).

Primjer je nulte transfonemizacije imenica *misa* iz drugoga dijela trećega izdanja navedena uz njemačku riječ *Messe, die* ($^{3}211^{2}$). Prema Klaiću leksem je latinskoga podrijetla, a nastao je prema latinskoj riječi *missa* – 'poslana' (2012: 685). Skok smatra da bi leksem na istoku mogao biti i grčkoga postanja, a opovrgava tvrdnju da je u hrvatski jezik došao posredovanjem njemačkoga jezika. Riječ je nastala od latinskoga poimeničenog participa perfekta ženskoga roda – *missa* (Skok II: 430–431). Riječ je u uporabi od 15. stoljeća, a bila je uobičajena u slavonskih pisaca onoga doba (AR VI: 752).

Naziv funkcija oprimjeruje imenica *cesar*. Riječ je navedena u dodatku rječniku s popisom naziva državnih dostojanstvenika uz njemačku riječ *der Kaiser* (205) i sinonim *car*. Prema Klaiću leksemi *cesar* i *car* nastali su fonološkom prilagodbom od latinske riječi *caesar* prema Cezaru (2012: 166). Riječ *car* prema Skoku je nastala od *cesar*. Skok navodi da su obje prilagođenice zapravo skraćenice bizantskoga i germanskoga naziva koji je nastao od punoga rimskog carskog naslova *imperator caesar* (*augustus*), a navodi i mogućnost posredništva bizantskoga i ruskoga kao mogućega posuđivanja. S obzirom na naglasak, smatra da su prilagođenice neovisne slavonske posuđenice s dunavskoga limesa u 5. stoljeću (I: 259). Imenica *car* u uporabi je od 12. stoljeća, a među ostalim je oprimjerena u slavonskih pisaca A. Kanižlića, J. S. Relkovića i V. Došena (AR I: 755–757). Prilagođenica *cesar* nešto je novijega postanja i potvrđena je od 15. stoljeća, a bilježe je također i slavonski pisci Đ. Rapić, V. Došen i M. A. Relković (II: 771–772).

U prvome se izdanju nalazi imenica *duvna* zabilježena uz njemačku riječ *die Nonne* (166) prije leksema *kaluđerica*. Prema Klaiću leksem je nastao prema latinskome *domina* – 'gospođa' (2012: 253), dok Skok navodi podatak da je naziv *duvna* nastao od naziva *dumna* i

da je riječ o izvedenici iz visokolatinskoga – *domnus*, odakle je i žensko ime *Dominka* (I: 426). Prilagođenica *dumna* u značenju 'kaluđerica' potvrđena je od 16. stoljeća uz napomenu da većina štokavaca zapisuje riječ u liku sa *vn* (AR II: 886). Mnogo je više potvrda, kako leksikografskih, tako i književnih za lik *dumna,* dok se slavonske potvrde nalaze pod natuknicom *duvna*, naprimjer ona A. Kanižlića i I. Velikanovića pričem se u liku *duvna* Lanosovićev zapis može smatrati prvom leksikografskom potvrdom (AR II: 907).

Prema B. Klaiću latinskoga je podrijetla i primjer *kapelan* zapisan u prvome izdanju u dodatku rječniku s popisom crkvenih dostojanstvenika. Riječ je nastala prema latinskoj riječi *capellanus*, a znači 'svećenik', 'pomoćni svećenik' (2012: 506). S latinskim se podrijetlom slaže i Skok (II: 41). Leksem je zapisan uz njemačku riječ *der Caplan* (205) i bliskoznačnicu *pomoćnik*. Leksem je u uporabi od 14. stoljeća (AR IV: 840).

Posuđenica *kruna* zabilježena je u korpusu pod natuknicom *die Krone* (156). Prema Klaiću riječ je nastala prema latinskome *corona* (2012: 582), a Skok odbacuje mogućnost da je riječ posuđenica iz njemačkoga – *Krone* (II: 158). U značenju 'što se nosi na glavi kao znak dostojanstva' leksem je zabilježen u starijim hrvatskim rječnicima te u književnim potvrdama, pa tako i u Slavonaca, primjerice A. Kanižlića, Đ. Rapića (AR V: 667–668). Leksem je ušao u uporabu od najranijega doba, a potvrdu o tome donosi nam i navođenje riječi u slavonskoj gramatici bez oznaka i bez bliskoznačnica.

U značenjskoj kategoriji naziva hrane zabilježen je niz bliskoznačnica naveden pod natuknicom *der Essig* (137). Na prvome mjestu Lanosović je zapisao kajkavsku riječ *ocet,* slijedi leksem *kvasina* koji se rabi na jugu i slavonska prilagođenica *sirćet* koja je zapisana ukošenim slovima i uz oznaku *fremd*. Očito je da je slavonski gramatičar ovim postupkom pokušao zamijeniti stranu tursku riječ nekim leksemima iz drugih narječja. Riječ *ocet* prema Klaiću je nastala od latinske riječi *acetum* (2012: 740). Skok navodi mogućnost gotskoga posredovanja pri prijenosu ovoga latinizma u hrvatski jezik, ali i postanak od riječi *acętu* iz visokolatinskoga (II: 540). U liku *ocet* leksem je potvrđen u kajkavskim rječnicima – Belostenčevu i Sušnik-Jambrešićevu (AR VIII: 502).

Latinskoga je podrijetla i imenica *predikatur* zabilježena uz njemačku riječ *der Prediger* (205) u nizu s leksemom *pripovidalac*. Spomenuti su leksemi potvrđeni u rječničkome dijelu koji se odnosi na crkvene dostojanstvenike. Klaić smatra da je riječ nastala prema latinskoj riječi *praedictor* < *praedicere* sa značenjem 'proreći' (2012: 834). Isti podatak navodi i Skok

(II: 40). Prema dostupnim podatcima Lanosovićev bi unos bio prva leksikografska potvrda jer su u AR-u zabilježene samo književne potvrde s nabožnom tematikom (AR XI: 479).

*U konverzacijskome dijelu u razgovoru „o crkvenim stvarima" Lanosović je zapisao leksem *otor* (213). Navodimo dio konverzacijskoga obrasca: „Gdi ste stajali? Kod pervoga otora." Prema Klaiću leksem *oltar* nastao je od latinske riječi *ara* (2012: 747). Skok navodi tri mogućnosti postanka: prema latinskome *altare*, starovisokonjemačkome *altari* i iz bizantskoga, a niječe mogućnost da je iz praslavenskoga doba. Smatra da se leksem raširio evangelizacijom. Skok navodi leksem u liku *altar, oltar, oltor* (primjerice na Hvaru) i *otar* (I: 29). U AR-u se navodi da je riječ latinskoga podrijetla, ali da je mogla doći posredstvom njemačkoga jezika (AR VIII: 897). U AR-u je riječ potvrđena u značenju 'žrtvenik, časna trpeza' u liku *oltar, otar* i *altar* (AR VIII: 897; AR IX: 349). U genitivu jednine navedeni se leksem rabi u liku *otara* među ostalim i u slavonskih pisaca Rapića i Kanižlića (AR IX: 349).

**U trećem je izdanju zabilježen još jedan primjer nulte transfonemizacije: imenica *pipa*. Zapisana je uz njemačku riječ *die Pipe* (^{3}39). Prema Klaiću riječ je nastala prema latinskoj riječi *pipa* – 'cijev' (2012: 808). Skok navodi podatak da je leksem došao u hrvatski jezik posredstvom njemačkoga jezika – *pipa* > *Pfeife* (II: 659). Leksem je zabilježen u značenju 'naprava pomoću koje se toči vino' u kajkavskim rječnicima prije slavonske gramatike (u Belostenca i u Sušnik-Jambrešićevu rječniku), a nalazimo ga, među ostalim, i u književnoj potvrdi J. S. Relkovića (AR IX: 856).

***Prema Klaiću leksem *bisaci* nastao je od dviju latinskih riječi: *bissacium* i *saccus* u značenju 'vreća, dvostruka torba, dvije sastavljene torbe koje se prte preko remena ili se vješaju o sedlo' (2012: 132). Riječ je zabilježena u prvome izdanju pod natuknicom *der Ranze* (174) nakon leksema *torba*. Prema Skoku latinski je jezik ishodišni jezik, a leksem je preko bizantskoga ušao u hrvatski (I: 156) posrednim posuđivanjem. Riječ je u uporabi od 16. stoljeća, a književne su potvrde uglavnom zabilježene u pisaca s juga. Prije slavonske gramatike osim toga leksem je zabilježen i u Della Bellinu rječniku (AR I: 324).

****U značenjskoj kategoriji naziva biljaka u korpusu je zapisan primjer *ružmarin* uz njemačku riječ *der Rosmarin* (^{3}30). Leksem je zabilježen u dijelu trećega izdanja „od vrtla". Prema Klaiću naziv je nastao prema latinskome nazivu *Rosmarinus officinalis* (2012: 913). Prema Skoku u liku *ruzmarin* leksem se rabi na jugu i u Slavoniji, dok je u liku *ružmarin* zabilježen na Rabu, a Skok ih smatra talijanskim utjecajem. Navodi da je iz latinskoga sintagma *ros marinus* prešla u talijanski *rosmarino* odakle je došla u hrvatski jezik (III: 175). U

Akademijinu rječniku u liku *ružmarin* nalazimo među ostalim potvrdu u slavonskoga pisca J. S. Relkovića iz 1796. godine nakon trećega izdanja slavonske gramatike (AR XIV: 358) pa može biti da je Lanosović preuzeo primjer od pisaca s juga te ga donio u Slavoniju.

Morfološka prilagodba

Morfološkom su prilagodbom nastale one strane riječi iz latinskoga jezika koje su značenjski vezane uz crkveno nazivlje. Najviše je primjera vezanih uz zanimanja i funkcije, dok je oprimjeren i jedan naziv iz anatomije.

U korpusu je zapisana i izvedenica *cesarica* uz njemačku riječ *die Kaiserinn* (205). U poglavlju o tvorbi riječi već je rečeno da izvedenica nastaje izvođenjem sufiksom *-ica*. U sinonimnome nizu zapisan je i leksem *carica*. Već je rečeno da i Klaić i Skok smatraju lekseme *car* i *cesar* latinskim prilagođenicama, a u istome leksičkome gnijezdu Skok navodi i izvedenice *carica* i *cesarica* (I: 258). Leksem *carica* u uporabi je od 16. stoljeća i prema dostupnim je podatcima uobičajena u Lanosovićevo doba, a zabilježili su je i slavonski pisci, primjerice A. Kanižlić i J. S. Relković (AR I: 759). Leksem *cesarica* nešto je ranije zabilježen u starih pisaca (od 15. stoljeća), a od slavonskih pisaca zapisali su je naprimjer A. T. Blagojević i M. A. Relković (AR I: 772–773).

Već je rečeno u poglavlju o fonološkoj prilagodbi da je leksem *kruna* latinskoga podrijetla (Klaić 2012: 582), a kao izvedenice od riječi *korona* navodi ih i Skok (II: 157). U korpusu su zabilježene izvedenice od imenice *kruna*. Riječ je o imenici *krunica* zabilježenoj u drugome dijelu trećega izdanja uz njemačku riječ *Rosenkranz, der* ($^{3}212^{2}$), dok je u prvome izdanju zapisan glagol *kruniti* pod natuknicom *krönen* (158). Leksem *krunica* u uporabi je od 15. stoljeća, a u značenju 'rozarij' nalazimo je u starim rječnicima i u književnim potvrdama od kojih i u slavonskoga pisca A. Kanižlića (AR V: 670–671). Izvedenica *kruniti* potvrđena je također od 15. stoljeća u značenju 'postavljati kome krunu na glavu' (AR V: 672).

Svakako je spomena vrijedan primjer *labrda* zabilježen u trećem izdanju uz njemačku riječ *die Lefze Lippe* ($^{3}14$) i niz leksema koji čine riječi: *usna, usnica, labrda* i *laloka*. Prema Klaiću leksem je nastao prema latinskoj riječi *labrus* (2012: 597), a Skok navodi i posredništvo talijanskoga jezika u prijenosu u hrvatski jezik: lat. *labrum* > tal. *labbro* (II: 256). Leksem je zabilježen samo u Karadžićevu rječniku (AR V: 860) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvopotvrđenicom.

U značenjskoj kategoriji zanimanja i funkcija zapisan je i korpusni primjer *provincijal* naveden uz njemačku riječ *der Provinzial* (205) i leksem *državnik*. Prema Klaiću leksem je latinskoga podrijetla nastao od riječi *provincia* – 'pokrajina, oblast, područje' (2012: 854). Skok navodi podatak da je leksem nastao prema *pater provincialis* te da se u doba Vojne krajine naziv odnosio na Hrvatsku pod banom, a etimologijski je Skok svrstava pod talijanski utjecaj prema tal. *provence* – 'vjetar za koji se misli da dolazi iz južnofrancuske pokrajine' (III: 55). Akademijin rječnik bilježi samo potvrde za značenje 'poglavica redovničke provincije' (AR XII: 474), dok je Lanosovićeva potvrda zabilježena u dijelu o državnim dostojanstvenicima u značenju koje bilježi i Skok.

U korpusu je u trećem izdanju zapisana imenica *student* u gramatičkome dijelu o rodovima ([3]29[2]). Klaić smatra da je riječ latinskoga podrijetla nastala od latinskoga *studium* – 'koji se trudi, nastoji' (2012: 986). Skok navodi da je sufiks *-ent* latinska varijanta sufiksa *-ant* zabilježena u primjeru *student* (I: 46). U Akademijinu je rječniku leksem zabilježen samo u jednoj književnoj potvrdi jezuita I. Držića iz 1637. Knjiga je izdana u Loretu i duhovnoga je karaktera, a uz potvrdu stoji i napomena da je riječ zabilježena u novije vrijeme (AR XVI: 806).

* U pvome je izdanju zabilježen primjer *kardinal* pod natuknicom *der Cardinal* (132) uz riječ *stožernik*. U trećem izdanju u istome je značenju i istome nizu zapisana prilagođenica *kardino* (s. v. *der Kardinal* (8). Prema Klaiću riječ je u hrvatski jezik došla iz njemačkoga (*Kardinal*) posrednim posuđivanjem, dok je podrijetlo obiju riječi latinska riječ *cardinalis* (2012: 512). Međutim, Skok navodi da je *kardinal* zajedno sa svojim izvedenicama, primjerice *kardenao* i *kardinao*, nastao od crkveno-latinskoga *cardinalis*, odnosno *cardo* sa značenjem 'stožer' (I: 50). U značenju 'član papinskoga vijeća koji izabire papu' leksem je u uporabi od 17. stoljeća. U liku *kardinal* riječ je zabilježena naprimjer u Belostenčevu rječniku i u slavonskoga pisca I. Velikanovića, dok je u liku *kardinao* zabilježena u književnim potvrdama. U AR-u se navodi latinsko i talijansko podrijetlo kao moguće postanje riječi (AR IV: 864).

**Iz prvoga je izdanja potvrđenica *sakristija* (213) zabilježena u konverzacijskim obrascima u „razgovoru od crkve": „Idu li pokornici ovdi u svetoshranu (*sakristiu*) ili je osobita ispovidaonica?" Navedena rečenica oprimjeruje postupak koji Lanosović rabi i u rječničkome dijelu, a kadšto i u konverzacijskome. Osim što strane riječi zapisuje ukošenim slovima, navodi ih nakon njihovih bliskoznačnica ili sinonima, a u konverzacijskome dijelu zapisuje ih i u zagrade. Prema Klaiću leksem je nastao prema srlat. *sacristia* iz lat. *sacer* u značenju 'svet'

(2012: 917), a Skok se slaže s latinskim podrijetlom, ali navodi da je leksem ušao u hrvatski jezik posredstvom talijanskoga jezika: lat. *sacrista* > *sakrist* (Rab) < tal. *sacrista* 'crkvenjak' (III: 191). U Akademijinu rječniku zabilježene su potvrde u dalmatinskim rječnicima (Vrančićevu i Mikaljinu) i u književnim potvrdama pisaca s juga među kojima je usamljen primjer slavonskoga pisca I. Velikanovića iz 1788., odnosno 12 godina nakon slavonske gramatike (AR XIV: 519).

***Posredstvom latinskoga jezika u hrvatski je došla, prema Skoku, i riječ *sakristan* zabilježena u potvrdama s juga u liku *sakrištan, sakristijan, sakrestan* i *sakarstan* < mlet. *sacrestan* (Skok III: 191). Leksem je zabilježen uz njemačku riječ *der Sakristaner* (205), a nakon leksema *svetostanik*. U liku *sakristan* sa značenjem 'crkvenjak, čovjek koji poslužuje u sakristiji' leksem je zabilježen u pisaca s juga, ali i u, naprimjer, F. Lastrića te u slavonskoga pisca I. Velikanovića uz napomenu da se govori „u današnje vrijeme u Slavoniji i Bosni" (AR XIV: 519), dok su daleko malobrojniji primjeri za likove *sakrestan* i *sakreštan* (XIV: 518).

Latinizmi nastali posrednim posuđivanjem iz grčkoga jezika

U nastavku navodimo nekoliko primjera koji su iz grčkoga jezika došli u hrvatski jezik preko latinskoga kao jezika posrednika. Značenjski su uglavnom vezani uz crkveno nazivlje, dok nalazimo i primjere za (odjevni) predmet, predmet općenito i za biljku.

Iz prvoga je izdanja primjer *anđeo* zabilježen pod natuknicom *der Engel* (136). Prema Klaiću leksem je u hrvatski jezik došao posredovanjem latinskoga jezika (*angelus*) kamo je došao iz grčkoga jezika (2012: 52). S podrijetlom se slaže i Skok (I: 43). S glasom *đ* pouzdano se u starih pisaca javlja od 15. stoljeća, ali se sa *g* u liku *angeo* javlja prije i poslije toga (AR I: 87). Lanosović navodi u rječniku oba lika.

Već je spomenuto da je riječ *biskup* nastala prema latinskome *epsicopus* iz grčoga *epískopos* (Klaić 2012: 132) te da Skok navodi da je riječ *biskup* nastala od grčke riječi sa značenjem 'gledati' odakle je došla u latinski – *episcopus* (I: 156). Leksem *biskup* zabilježen je uz njemačku riječ *der Bischof* (204) i leksem *vladika*. Riječ je u uporabi od 13. stoljeća (AR I: 327).

Prema Klaiću iz grčkoga jezika potječe i riječ *evanđelje* koja je u hrvatski ušla posredstvom latinskoga jezika – *evangelium* (2012: 307). Isto podrijetlo navodi i Skok (I: 498).

Leksem je u korpusu zapisan uz njemačku riječ *das Evangelium* (137). U uporabi je od 16. stoljeća, a među ostalim je zabilježen u slavonskoga pisca A. Kanižlića (AR III: 34–35).

U korpusu je zapisan primjer *mantija* pod natuknicom *die Kutte* (156). Prema Klaiću riječ je podrijetlom iz grčkoga jezika, a u hrvatski je ušla preko latinskoga – *mantelum* (2012: 649). Grčko podrijetlo leksema *mantija* bilježi i Skok (II: 606). U AR-u je leksem zabilježen u književnim potvrdama od 13. stoljeća (AR VI: 447), no Lanosovićev se zapis može smatrati prvom leksikografskom potvrdom.

Grčkoga je podrijetla prema Klaiću i imenica *mramor* zapisana pod natuknicom *der Marmel* (162). Nastala je prema latinskoj riječi *marmor* kamo je došla iz grčkoga jezika (*mármaros*) sa značenjem 'blistav' (2012: 701). Prema Skoku leksem je stara posuđenica iz balkanskog latiniteta: lat. *marmor* < grč. podrijetla < arb. *marmar* (II: 462). Riječ je u značenju 'poznati fini kamen vapnenac' potvrđena od 14. stoljeća (AR VII: 87).

Iz trećega je izdanja prilagođenica *mirha* zapisana uz njemačku riječ *die Myrhen* (19^2). Klaić navodi podatak da je riječ došla posrednim posuđivanjem: *myrrha* iz grč. < hebr. < ar. *murr* sa značenjem 'crvenosmeđa smola drveta' (2012: 685). Skok, međutim, navodi da je riječ *mirha* grecizam u značenju 'mirisava mast' pisana prema latinskome *mirha* (II: 429). U liku s *h* u AR-u su zabilježene samo tri književne potvrde (AR VI: 738), dok su za lik *mira* zabilježene kako rječničke, tako i književne potvrde (AR VI: 733).

Pod natuknicom *der Pfarrer* (205) u korpusu je zapisan i primjer *parok* uz leksem *župnik*. Prema Klaiću riječ je latinskoga podrijetla (*parochus*) kamo je došla iz grčkoga jezika (2012: 780). Prema latinskome izgovoru nastao je lik *parok* koji rabe i katolici, dok je *paroh* nastao prema grčkome izgovoru, a s posrednim se posuđivanjem slaže i Skok (II: 610). Leksem je zabilježen u Mikaljinu rječniku prije slavonske gramatike i u književnim potvrdama (AR IX: 656).

U trećem je izdanju zapisan primjer *peršin* uz njemačku riječ *die Petersilge* (23). Prema Klaiću leksem je nastao prema latinskoj riječi *petroselinum* kamo je došla iz grčkoga jezika (2012: 801). Skok navodi da je iz grčkoga leksem ušao u mletački, a iz latinskoga u Dalmaciju (II: 643). U liku *peršin* leksem je zapisan u leksikografskim potvrdama prije slavonske gramatike, a među književnim potvrdama nalazimo i onu slavonskoga pisca J. S. Relkovića (AR IX: 797).

* Žensko ime *Katarina* (s. v. *Catharina*, 201) zabilježeno u prvome izdanju potvrđeno je od 15. stoljeća (AR IV: 894) i nastalo je prema grčkome u značenju 'čista' (Klaić 2002: 675), dok podatak o posrednome posuđivanju iz grčkoga preko latinskoga navodi Šimundić (1988: 173).

** Iz prvoga je izdanja i osobno ime *Margarita* (s. v. *Margaretha*, 202) nastalo prema grčkome 'biser' (Klaić 2002: 847) koje je u uporabi od 16. stoljeća (AR VI: 471). Prema Šimundiću (1988: 210) ime je nastalo prema lat. *Margarita* – 'koja je biserna' od grčkoga *margarítēs* – 'biserno zrno'.

***Posuđenica *poculica* zapisana je pod natuknicom *die Haube* (149) uz leksem *kapa* i njemačku riječ *Frauenzimmer*. Skok navodi da je riječ o kajkavskome leksemu zabilježenome među ostalim u kajkavskim rječnicima, primjerice u Belostenca i Sušnik-Jambrešićevu rječniku te smatra da je riječ primarno grčkoga podrijetla odakle je prešla u latinski. Iz latinskoga je u liku *fazuol* ušla u krčkoromanski (I: 501). Isti se podatak o podrijetlu navodi i u Akademijinu rječniku (AR X: 153). U liku *poculica* leksem je zabilježen u spomenutim kajkavskim rječnicima (AR X: 158) odakle ga je mogao preuzeti i slavonski gramatičar.

****U drugome je dijelu trećega izdanja potvrđen primjer *tamjan* uz njemačku riječ *Weihrauch, der* ($^{3}215^{2}$). Prema Klaiću riječ je nastala prema latinskoj riječi *tyymiama* kamo je došla iz grčkoga – *thymíana* (2012: 1031). Skok navodi samo grčko podrijetlo riječi (III: 441). U značenju 'vrsta mirisave smole' riječ je zabilježena u starim hrvatskim rječnicima i u književnim potvrdama, među kojima je i ona Slavonca A. Kanižlića (AR XVIII: 56).

Zaključak

Posuđenice iz latinskoga možemo s obzirom na značenje podijeliti na nekoliko značenjskih kategorija. Prevladavaju nazivi zanimanja i funkcija te crkveno nazivlje. Budući da je autor slavonske gramatike fratar, to je bilo i očekivano. Jednako tako bilo je očekivano da će i egzotizmi biti dijelom navedenoga korpusa. U posuđenica iz latinskoga jezika egzotizmima se mogu, primjerice, smatrati posebnosti biljnoga svijeta, nazivi odjeće te nazivi predmeta.

1. Nazivi zanimanja i funkcija (*biskup, car, carica, cesar, cesarica, duvna, kapelan, kardinal/kardinao, parok, predikatur, provincijal, sakristan, student*)
2. Crkveno nazivlje (*anđeo, evanđelje, krunica, mirha, misa, otor, sakristija*)

3. Nazivi predmeta (*bisaci, kruna, mramor, pipa*)
4. Nazivi biljaka (*peršin, ružmarin*)
5. Nazivi dijelova odjeće (*mantija, poculica*)
6. Nazivi jela ili namirnica (*ocet*)
7. Nazivi dijelova tijela (*labrda*)
8. Osobna imena (*Antun, Katarina, Luka, Margarita, Paval*).

3. 7. 1. 2. 3. Posuđenice iz talijanskoga jezika

Posuđenice se iz talijanskoga jezika također mogu podijeliti na one koje su izravno došle iz talijanskoga jezika, kao i na one talijanizme koji su posrednim posuđivanjem došli iz nekog drugog jezika (uglavnom latinskoga) pričem je talijanski poslužio kao nulti jezik primalac. Značenjski su talijanizmi vezani uz nazive zanimanja ili funkcija, crkveno nazivlje, novčane jedinice, nazive predmeta i dijelove nastambi ili naselja te životinjsko nazivlje.

Fonološka prilagodba

Fonološkom je prilagodbom nastalo nekoliko riječi posuđenih iz talijanskoga jezika. Oprimjerene su posuđenice uglavnom nazivi zanimanja i funkcija, zatim nazivi odjevnih predmeta, životinjsko nazivlje te nazivi za predmete i dijelove naselja, a potvrđen je i primjer naziva novčanih jedinica.

U korpusu je zabilježena strana riječ *barbir* pod natuknicom *der Barbier* (127). Primjer je zabilježen uz leksem *brijalac*, a zapisan je ukošenim slovima i uz oznaku *fremd*. Prema Klaiću riječ je nastala od talijanske riječi *barbiere* i znači 'brijač' (2012: 110). Skok leksem *barbir* dovodi u vezu s leksemom *barba* koja je iz latinskoga ušla u tal. *barba* – 'brada' i s tom je riječju u prasrodstvu (I: 111). Leksem je u uporabi od 16. stoljeća, a zabilježen je u Vrančićevu i Mikaljinu rječniku prije slavonske gramatike, kao i u književnim potvrdama (AR I: 183).

Nultom je transfonemizacijom nastao primjer *boca* zabilježen u korpusu uz njemačku riječ *die Flasche* (140). Riječ je zabilježena kao prva u nizu uz leksem *flaša* koji je zapisan ukošenim slovima. Prema Klaiću riječ je nastala prema mletačkome *bozza* – 'staklenka' (Klaić 2012: 137). I Skok je smatra balkanskom riječju mletačkoga podrijetla prema *bozza* (I: 177), a

talijansko, odnosno mletačko podrijetlo spominje se i u Akademijinu rječniku. Leksem je u uporabi od 17. stoljeća (AR I: 466), a prema dostupnim podatcima Lanosovićev je zapis prva leksikografska potvrda.

Primjer *cekin* zabilježen je pod natuknicom *der Dukat* (133) uz leksem *dukat*. Prema Klaiću leksem je stranoga podrijetla prema talijanskome *zecchino* – 'dukat, zlatnik' (2012: 162). Skok također navodi talijansko podrijetlo riječi (*zecca*), međutim uz napomenu da je riječ nastala kraćenjem prema arapskoj sintagmi *dār as-sikka* (I: 255). Talijansko podrijetlo navodi se i u AR-u, a leksem je sa značenjem 'dukat mletački ili koji drugi' u uporabi od 14. stoljeća (I: 767).

Iz područja naziva zanimanja i funkcija zabilježen je leksem *gvardijan*. Uz njemačku riječ *der Guardian* (205) nalazi se niz bliskoznačnica među kojima su i *igumanin*, *starešina* i *glavar*. Klaić povezuje leksem s talijanskom riječju *guardiano* – 'čuvar, stražar, nadglednik' (2012: 389). Skok također navodi talijansko podrijetlo – *guardia* od franačkoga *wardon* – 'stražiti' (I: 641). Leksem je potvrđen od 17. stoljeća u značenju 'čuvar, stražar' (AR III: 520).

Uz njemačku je riječ *der Kapaun* (154) zabilježena prilagođenica *kopun*. Klaić navodi kao podrijetlo talijansku riječ *cappone* (2012: 566), dok Skok navodi podatak da je talijanska riječ *cappone* nastala prema latinskome *cappo* (II: 44). U značenju 'uškopljeni pijetao' leksem je u uporabi od 16. stoljeća, a među ostalim potvrdama zapisan je i u slavonskoga pisca J. S. Relkovića (V: 314).

Prema Klaiću talijanskoga je podrijetla i strana riječ *quietancia* (*quietanza* – 'namira, priznanica') (2012: 594) zabilježena u prvome izdanju slavonske gramatike pod natuknicom *die Quittung* (173). Leksem je zapisan uz leksem *raspis* i značenje 'pismo za dug plaćen'. Talijansko podrijetlo navodi i AR, a leksem *kvjetancija* zabilježen je samo u Belostenčevu rječniku u značenju 'namira' (AR V: 855)

Ukošenim je slovima uz napomenu *fremd* slavonski gramatičar zabilježio riječ *lincun*. Leksem je zapisan uz njemačku riječ *das Leilach* (159) i riječ *ponjava*. Klaić navodi talijansko podrijetlo riječi fonološkom prilagodbom prema *lenzuolo* – 'plahta' (2012: 601). Skok navodi da se *lincun* u Dalmaciji rabi kao općenit naziv ('pokrivač'), a navodi i da je riječ nastala od talijanskoga *lenzuolo* prema latinskome *linteolum* i *linteum* (II: 304). Riječ *lincun* po sjeverozapadnim se krajevima rabi od 18. stoljeća, a prema dostupnim je podatcima (AR VI: 95) Lanosovićev unos prva leksikografska potvrda.

Pod natuknicom *der Platz* (171) autor je slavonske gramatike ukošenim slovima zapisao prilagođenicu *pijac* uz koju je zapisao i opasku *fremd*. U nizu su pod istom natuknicom navedeni i leksemi *mjesto, trgovište* i *pijac* te njemačka sintagma – *zum Verkaufen*. Klaić navodi talijansko podrijetlo riječi (2012: 805), kao i Skok prema tal. *piazza* (II: 673). Od 16. je stoljeća u uporabi u značenju 'trg, tržište', a prije slavonske gramatike bilježe je, uz književne potvrde, i kajkavski rječnici (AR IX: 835).

Fonološkom je prilagodbom nastala riječ *salata*. Skok je smatra balkanskom riječju talijanskoga podrijetla: mlet. *salata*, tal. *insalata* (III: 194), dok Klaić navodi podatak da je riječ došla posrednim posuđivanjem preko njemačkoga jezika: njem. *Salat* iz tal. *insalata* (2012: 919). Primjer *salata* zapisan je u trećem izdanju u semantičkome gnijezdu „od vrtla" uz njemačku riječ *der Salat* (^{3}31) i leksem *loćika*. Riječ je u značenju 'biljka kojoj se lišće ili plod jede sirovo ili kuhano' zabilježena u većini rječničkih potvrda, a zabilježena je i u književnim potvrdama (AR XIV: 532).

*Iz trećega je izdanja imenica *grasta* navedena u semantičkome gnijezdu „od kuhinje" uz njemačku riječ *die Rauchfanne* (^{3}28). Prema Klaiću leksem je talijanskoga podrijetla – *grasta* i znači 'zemljani sud za uzgajanje cvijeća, tegla' (2012: 382). Skok navodi podatak o posrednome posuđivanju: od grčke riječi u značenju 'trbuh' > lat. *gastra* > južno-talijanski *grasta* (I: 609). U AR-u se navodi podatak o talijanskome podrijetlu, a riječ je zabilježena od 17. stoljeća samo u Mikaljinu rječniku prije Lanosovićeva unosa, a u Daničićevim poslovicama nalaze se primjeri iz 17. i 18. stoljeća (AR III: 389).

**U drugome je dijelu trećega izdanja zabilježen primjer *kapa* uz njemačku riječ *Mannshaube, die* (^{3}211^{2}) i bliskoznačnicu *klobuk*. Prema Klaiću leksem je talijanskoga podrijetla – *cappa* (2012: 506), dok Skok navodi latinsko podrijetlo riječi – *cappa* (II: 39). Latinsko podrijetlo navodi se i u AR-u, a u hrvatskome se jeziku leksem javlja od 14. stoljeća (AR IV: 835).

***Pod natuknicom *das Blech* (128) u prvome je izdanju zapisana prilagođenica *lim*. Klaić navodi talijansko podrijetlo riječi: *lama* – 'tanka ploča od kovine' (2012: 618). Skok pod natuknicom *lama* napominje da je riječ o talijanskome francuzizmu nastalome iz latinskoga (II: 265). Prema dosadašnjim je istraživanjima Lanosovićev zapis prvopotvrđenica, a od književnih potvrda navedena je i ona slavonskoga pisca J. S. Relkovića iz 1796., koju godinu nakon slavonske gramatike (AR VI: 93).

**** Strana je riječ *major* zabilježena uz njemačku riječ *der Obristwachtmeister* (206) kao bliskoznačnica uz leksem *nadstražnik*. Riječ je preuzeta iz njemačkoga jezika (*major*) kamo je došla prilagodbom iz latinskoga (*maior*) u značenju 'veći, stariji, viši' (Klaić 2012: 640). Prema Skoku riječ je o latinizmu (II: 358).U Akademijinu se rječniku, pak, navodi njemačko podrijetlo riječi. Lanosovićev je zapis u značenju 'zapovjednik nad vojničkom četom' prema dosadašnjim istraživanjima prvopotvrđenica jer je u Akademijinu rječniku riječ potvrđena od 19. stoljeća (AR VI: 392).

****Iz trećega je izdanja primjer *par* zabilježen uz njemačku riječ *ein Paar* ($^{3}9^{2}$). Klaić navodi da je riječ došla u hrvatski iz njemačkoga jezika: njem. *Paar* < lat. *par* (2012: 774). Skok, pak, smatra da je riječ *par* latinsko-talijanskoga podrijetla (II: 604). U AR-u je također navedeno latinsko podrijetlo riječi. Riječ je zabilježena u značenju 'dvoje čega što pripada zajedno' u književnim potvrdama, a Lanosovićev se zapis može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. U književnim se potvrdama riječ nalazi često u slavonskih pisaca, primjerice u M. A. Relkovića, I. Velikanovića i J. S. Relkovića (AR IX: 634).

******Strana riječ *ura* zabilježena je uz njemačku riječ *die Uhr* (192), a prije turcizma *sahti* (*ove ure, ovi sahti*). Za razliku od Klaića koji navodi germansko podrijetlo riječi – *Uhr* (2012: 1090), Skok navodi posredno posuđivanje: lat. *hōra* > tal. *ora* (II: 562). Latinsko se podrijetlo navodi i u AR-u, a u značenju 'čas, tren, trenutak' riječ je zabilježena od 15. stoljeća. U navedenome značenju, te u značenjima 'određeni razmak vremena' i 'sprava za mjerenje vremena' nalazimo i slavonske potvrde Lanosovićevih suvremenika, primjerice A. Kanižlića i M. A. Relkovića (AR XIX: 783).

Morfološka prilagodba

Morfološkom su prilagodbom nastala samo tri primjera od kojih se sva tri mogu svrstati i u posredno posuđivanje.

Leksem *aranija* zabilježen je u trećem izdanju uz njemačku riječ *der Kessel zum Auskuchen* ($^{3}27$), dok je u istoj natuknici uz njemačku riječ *der Kessel* zapisana riječ *kotao*. Prema Klaiću u turskome riječ istoga značenja glasi *harani* kamo je došla iz aramejskoga, a znači 'veliki bakreni kotao' (2012: 398). Prema Skoku to je romanizam vlaškoga podrijetla nastao od talijanske riječi *rame* (> lat. *aeramen*) (III: 104). U AR-u ne nalazimo potvrda za navedeni leksem.

*U korpusu je navedena strana riječ *papa* (*s. v. der Papst*, 204) uz dvorječne nazive: *namjesnik Božji*, *nadstojnik Isukrstov* i *glava crkve*. U značenju 'glavar rimske crkve' leksem je zabilježen u svim starim rječnicima, osim Vrančićeva, a u Akademijinu se rječniku navodi latinsko podrijetlo riječi (AR IX: 624). Morfološkom je prilagodbom od navedene prilagođenice nastao pridjev *papinski* (*s. v. päbstlich*, 172) za koji je u poglavlju o tvorbi riječi već rečeno da je tvoren izvođenjem, odnosno sufiksacijom. Pridjev je nastao od strane osnove prema talijanskome *papa* sa značenjem 'otac' (Klaić 2012: 772). Skok navodi da je riječ *papa* došla iz grčkoga od čega je latinskom prilagodbom nastao leksem *papa* sa značenjem 'biskup', a od 6. stoljeća rimski biskup – 'glavar rimske crkve' od kojega je izveden pridjev *papinski* (III: 8). Pridjev je potvrđen u starim kajkavskim rječnicima prije slavonske gramatike, a nalazimo ga i u književnim potvrdama (AR IX: 628).

**Izvedenica *kapunić* u uporabi je od 16. stoljeća, a zabilježena je samo u M. Držića (AR IV: 850). U korpusu je zabilježena u trećem izdanju uz njemačku sintagmu *der Kapaum kleiner* (^{3}43). Već smo spomenuli da za imenicu *kopun* Klaić navodi kao podrijetlo talijansku riječ *cappone* (2012: 566), dok Skok navodi podatak da je talijanska riječ *cappone* nastala prema latinskome *cappo* (II: 44). Deminutiv je nastao dodavanjem sufiksa za umanjenice *-ić* na stranu osnovu.

Posredno posuđivanje

U korpusu je zabilježeno nekoliko primjera talijanskoga podrijetla koji su došli u naš jezik posrednim posuđivanjem. Uglavnom je riječ o nazivima novčanih jedinica, nazivima posuđa, a po jedan je primjer za naziv oružja, za dio nastambe i za naziv biljke.

Leksem *bukara* primjer je iz prvoga izdanja zapisan pod natuknicom *der Krug* (156). U nizu bliskoznačnica nalaze se i primjeri *kupa* i *buklija*. Klaić podrijetlo riječi *bukara* objašnjava prilagođavanjem prema talijanskome *bucchero*, a navodi da je u talijanski riječ došla iz španjolskoga (2012: 152). Skok pak smatra da je riječ u talijanski ušla iz latinskoga: lat. *bucar* > tal. *bàcara* uz napomenu da je vjerojatno riječ mediteranska (I: 97). Prema dostupnim je podatcima Lanosovićev zapis prva leksikografska potvrda, a nalazimo je i u književnim potvrdama slavonskih pisaca, primjerice V. Došena, A. T. Blagojevića, I. Velikanovića (AR I: 722).

Kategorija naziva novčanih jedinica može se dopuniti i leksemom *dukat* zabilježenim pod natuknicom *der Dukat* (133). Klaić smatra da je riječ nastala prema talijanskome *ducato* kamo je došla iz latinskoga, a znači 'zlatnik' (2012: 250). Skok smatra riječ *dukat* latinizmom te ga dovodi u vezu s mlet. *doge* < lat. *dux, ducis* (I: 463). Riječ je u uporabi od 14. stoljeća, a u Akademijinu se rječniku dovodi u vezu s latinskim i talijanskim (AR II: 881).

Od naziva novčanih jedinica zabilježen je i leksem *forint* pod natuknicom *der Gulden* (146) u liku *forint* i *forinta*. Klaić navodi talijansko podrijetlo riječi (*fiorino, fiore* – 'cvijet') u značenju 'srebrni ili zlatni novac u Hrvatskoj do 1892.' (2012: 339). Skok navodi podatak da je leksem nastao od učenoga latinskog pridjeva za *Firenze florentinus* (I: 525). U uporabi je od 18. stoljeća, a riječ je među ostalim zabilježena i u Slavonca A. Kanižlića (AR III: 62).

Posrednim je posuđivanjem u hrvatski jezik ušao i prilog *fino* zabilježen u trećem izdanju uz njemačku riječ *fein* ($^{3}13^{2}$). Klaić navodi podatak o posrednome posuđivanju: *fino* < njem. *fein,* tal. *fine* < franc. *fin* (2012: 328). Skok navodi da je prilog nastao od talijanskoga pridjeva *fino* koji je postverbal od glagola *finire* < fr. *finer* < lat. *finis* (I: 517). Riječ je kao pridjev zabilježena od 15. stoljeća, a kao prilog ju je zabilježio primjerice M. Držić (AR III: 56–57).

U drugome je dijelu trećega izdanja zabilježena strana riječ *kaciga* pod natuknicom *Helm, der* ($^{3}209^{2}$) uz riječ *šišaka*. Klaić smatra da je riječ talijanskoga podrijetla (*casside*) kamo je došla iz latinskoga – *cassis* (2012: 491), a s podrijetlom se slaže i Skok (II: 10). U značenju 'kapa od gvožđa ili mjeda' riječ je u uporabi od 16. stoljeća (AR IV: 710).

Iz crkvene terminologije izdvajamo primjer *kalež* koji je slavonski gramatičar zapisao pod natuknicom *der Kelch* (155), a u nizu stoji i leksem *čaša*. Klaić smatra da je posuđenica posrednim posuđivanjem došla iz latinskoga jezika preko talijanskoga jezika: mlet. *calese,* tal. *calice* < lat. *calix* (2012: 496). Skok navodi isto podrijetlo riječi (II: 20). U značenju 'čaša osobitoga oblika koja se rabi pri crkvenome obredu' leksem je čest u književnim potvrdama, a od leksikografskih potvrda izdvajamo onu u Mikalje jer su ostale potvrđene od 19. stoljeća nadalje (AR IV: 770).

Primjer je posrednoga posuđivanja i riječ *princip* zabilježena pod natuknicom *der Fürst* (140). Prilagođenica je zabilježena ukošenim slovima s naznakom *fremd* u nizu s leksemima: *vlastelin, poglavica* i *načelnik*. Skok smatra da je riječ došla preko njemačkoga jezika (njem. *Prinzip*) posuđivanjem iz latinskoga – *principium* (2012: 841). Skok navodi da je riječ došla iz

talijanskoga (*principe*) < lat. *princeps*, dok za leksem *princ* navodi njemačko posredovanje u prijenosu iz francuskoga (III: 44). Prema podatcima u AR-u Lanosovićev se zapis može smatrati prvom leksikografskom potvrdom u značenju 'vladar' jer je osim književnih potvrda leksem potvrđen samo u Karadžićevu rječniku (AR XII: 72).

Leksem *skalin* zapisan je uz riječi *postupaj* i *basamak* ukošenim slovima i uz napomenu *fremd* pod natuknicom *der Staffel* (182). Klaić smatra da je prilagođenica podrijetlom iz latinskoga jezika (*scalae*) odakle je ušla u talijanski jezik (*scala*) (2012: 958). Posredno posuđivanje iz latinskoga preko talijanskoga navodi i Skok (III: 254). U značenju 'stuba, skalina, stepenica' riječ je prije Lanosovićeva zapisa zabilježena u Mikaljinu rječniku i u književnim potvrdama (AR XV: 194).

Talijanskoga je podrijetla i leksem *skatula* zabilježen ukošenim slovima uz opasku *fremd* i kraj leksema *shraničica* pod natuknicom *die Schachtel* (178). Klaić smatra da je riječ podrijetlom iz latinskoga jezika odakle je prešla u talijanski – *scatola* (2012: 1007). Skok navodi da je riječ nastala prema talijanskome *scàtola* te da je zapadno-germanskoga podrijetla (*kasto*) s latinskim deminutivnim sufiksom *-ula*, lat. *castula* (III: 258). U značenju 'spremica od tvrde materije' zabilježena je u starijim hrvatskim rječnicima, Vrančićevu, Mikaljinu i Bro-Ivekovićevu rječniku, a od književnih potvrda navodimo primjerice onu slavonskoga pisca I. Velikanovića (AR XV: 203).

U trećem je izdanju slavonski gramatičar zabilježio riječ *skuda* ($^{3}30^{2}$). Riječ je zabilježena u gramatičkome dijelu uz njemački ekvivalent *ein harter Taler*. Klaić navodi da je riječ nastala prilagodbom prema mletačkom talijanskom *scudo* kamo je riječ došla iz latinskoga jezika (2012: 1008). Skok također navodi posredno posuđivanje: *skuda* < tal. *scudo* < lat. *scūtum* (III: 271). U značenju 'vrsta novca' leksem je zabilježen samo u tri književne potvrde: u B. Kašića, J. Filipovića i A. Tomikovića (AR XV: 362) pa je Lanosovićev unos prva i zasada jedina leksikografska potvrda, dok je u liku *škuda* zabilježen u rječničkim i književnim potvrdama, kao i u liku *škud* (AR XVII: 690).

Primjer je posrednoga posuđivanja i imenica *skula* zabilježena uz njemačku riječ *die Schul* ($^{3}46$) i leksem *učionica*. Klaić smatra da je riječ u hrvatski jezik došla posrednim posuđivanjem: tal. *scuola* < lat. *schola* < grč. (2012: 1008). Skok također smatra da je riječ došla posrednim posuđivanjem: grč. > lat. *schola* > tal. *scuola*, mlet. *scolaro* (III: 272). U značenju 'škola, učionica' riječ je bila uobičajena u Lanosovićevih suvremenika, a zabilježena

je u starim rječnicima i književnim potvrdama, među ostalim i u slavonskih pisaca A. Kanižlića, M. A. Relkovića i A. Tomikovića (AR XV: 364–365).

Pod natuknicom *der Degen* (133) slavonski gramatičar navodi čitav niz bliskoznačnica u značenjskoj kategoriji vrsta oružja: *mač, kosprda, spada* i *handžar*. Leksem *spada* prema Klaiću je talijanskoga podrijetla kamo je došla iz latinskoga, dok je u latinski jezik došla iz grčkoga jezika (2012: 971). U značenju 'vrsta mača' Skok smatra riječ *spada* talijanizmom od *spada* prema starocrkvenoslavenskome *spata* (III: 408). U Akademijinu je rječniku zabilježena samo jedna književna potvrda iz 19. stoljeća u istome značenju (AR XV: 937) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvopotvrđenicom.

*Iako Klaić smatra da je riječ *indivija* u hrvatski jezik došla iz francuskoga jezika – *endive* (2012: 287), Skok smatra da je riječ podrijetlom iz latinskoga (*intybus*) odakle je ušla u grčki jezik > tal. *endivia, indivia* (I: 492). Riječ je potvrđena u konverzacijskim obrascima u trećem izdanju ($^{3}222^{2}$).[822] U značenju 'žućenica, rezanica' potvrđena je od 17. stoljeća, a prije slavonske gramatike zabilježena je samo u rječnicima – u Mikalje, Della Belle i Belostenca (AR II: 837).

**Prilagođenica *kapitan* zabilježena je uz njemačku riječ *der Hauptmann* (206) i leksem *stotinik*. Klaić navodi podatak o posrednome posuđivanju preko njemačkoga jezika: njem. *Kapitän* < fr. < lat. *capitaneus* (2012: 506), dok Skok smatra da je riječ podrijetlom iz latinskoga jezika odakle je došla u talijanski jezik (*capitanus* > *capitano* (II: 41). Riječ je u uporabi od 13. stoljeća po sjeverozapadnim krajevima u značenju 'zapovjednik' (AR IV: 844).

***Riječ *škrinja* zabilježena je pod natuknicom *der Kasten* (155) u nizu s leksemima *sprema* i *ormar*. Klaić navodi latinsko podrijetlo riječi (*scrinium*) u značenju 'sanduk uopće' (2012: 1008), dok Skok smatra riječ dalmato-romanskim ostatkom od latinskoga *scrĭnium* > *scrigno* (III: 270). U značenju 'kovčeg, sanduk, shrana' riječ je potvrđena u starim hrvatskim rječnicima i u književnim potvrdama (AR XVII: 682).

***

I pri navođenju talijanizama slavonski gramatičar rabi postupak kojim označuje strane riječi ukošenim slovima i oznakom *fremd*. Talijanizmi potvrđeni u korpusu mogu se podijeliti u nekoliko značenjskih skupina. Najbrojnija je skupina naziva zanimanja i funkcija, na drugom

[822] U konverzacijskome dijelu *indivie*.

su mjestu po broju primjera novčane jedinice i nazivi za posuđe i predmete, a nešto su manje oprimjereni nazivi za oružje te nazivi za životinje i biljke, ali i nazivi dijelova naselja, dok za ostale značenjske skupine nalazimo po jedan primjer.

1. Nazivi zanimanja i funkcija (*barbir, gvardijan, kapitan, *major, papa, princip*)
2. Nazivi novčanih jedinica (*cekin, dukat, forint, skuda*)
3. Nazivi za posuđe (*aranija, boca, bukara, grasta*)
4. Nazivi predmeta (*lim, lincun, skatula. škrinja*)
5. Nazivi za oružje i vojnu opremu (*kaciga, spada*)
6. Nazivi životinja (*kapun, kapunić*)
7. Nazivi dijelova naselja (*pijac, skula*)
8. Nazivi biljaka (*indivija, salata*)
9. Crkveno nazivlje (*kalež*)
10. Nazivi odjevnih predmeta (*kapa*)
11. Nazivi dijelova stambenoga prostora (*skalin*)
12. Opće nazivlje (*par*).

Zaključak

U korpusu je zabilježen veći broj primjera iz latinskoga i grčkoga, što je bilo i očekivano. Budući da je autor slavonske gramatike fratar, bio je očekivan sloj teološkoga i crkvenoga nazivlja koji se prenosi iz klasičnih jezika bogoslužjem.

Osim toga, od pisaca s juga očekivane su riječi podrijetlom iz talijanskoga jezika, s obzirom na tadanji izvanjezični utjecaj. Također je očekivan sloj egzotizama kojima se označuju posebnosti nekoga naroda pa tako i posuđene riječi iz talijanskoga označuju posuđe, novčane jedinice, predmete i dijelove kako nastambe, tako i naselja.

Možemo također uočiti da slavonski fratar i pri bilježenju talijanizama rabi postupak kojim označuje strane riječi ukošenim slovima i oznakom *fremd*, dok je to pri navođenju riječi iz klasičnih jezika vrlo rijetko. Ta se pojava može objasniti činjenicom da su riječi potekle iz klasičnih jezika potvrđene u korpusu uglavnom starijega podrijetla te su već udomaćene u hrvatskome jeziku krajem 18. stoljeća, dok su, primjerice, turcizmi i talijanizmi tek ulazili u slavonske krajeve ili iz drugoga hrvatskoga kraja (kao što je slučaj s talijanizmima) ili od drugoga naroda koji je tada zaposjeo naše krajeve (kao što je slučaj s turcizmima).

3. 7. 1. 2. 4. Germanizmi

U korpusu je potvrđen i dio primjera podrijetlom iz njemačkoga jezika, što je i očekivano. Razlozi su posuđivanja izvanjezični. Naime, razlozi su posuđivanja vidljivi i pri samoj namjeri pisanja slavonske gramatike – gramatičar je piše kako bi se ljudi lakše sporazumijevali međusobno – Hrvati s Nijemcima i obrnuto. Izražavanje Lanosovićeva purističkoga stava prisutno je i pri zapisivanju germanizama.

I u germanizama je broj imenica daleko veći od ostalih vrsta riječi. Možemo ih podijeliti u nekoliko značenjskih skupina pričem je ponovno očekivana prevlast egzotizama – nazivi za vrste posuđa i nazivi za novac.

1. Zanimanja i funkcije (*herceg*, *oberstar*)
2. Novčano nazivlje (*grešljika*, *grošić*, *pinezi*)
3. Nazivi za posuđe (*kanta*, *karlica*, **lajta*, *šalica*)
4. Nazivi za predmete (*šina*, *vaga*)
5. Vojno nazivlje (*hadrapovac*)
6. Građevinsko nazivlje (*letva, šamac*)
7. Nazivi za oruđe (*škare*)
8. Nazivi iz administracije, prava i područja uprave (*hercegovina*)
9. Opći pojmovi (*fališan*, *farba, friško*).

Posredno posuđivanje

Posrednim posuđivanjem smatramo riječi koje su u hrvatski jezik ušle preko nultoga jezika primaoca, odnosno preko posrednika (usp. Samardžija 2009: 48). Među potvrđenim germanizmima postoji nekoliko posuđenica nastalih posrednim posuđivanjem preko nekog drugog jezika. Navodimo ih abecednim redom.

Iz prvoga je izdanja i riječ *erceg* zabilježena uz njemački ekvivalent *der Herzog* (150) kao jedina riječ. Prema Klaiću riječ je mađarskoga podrijetla (*herczeg*), a u hrvatski je jezik došla posrednim posuđivanjem preko njemačkoga (*Herzog*) (2012: 409). Prema Skoku leksem *herceg* došao je u hrvatski jezik iz njemačkoga jezika preko mađarskoga kao jezika posrednika (I: 664). U uporabi je od kraja 14. stoljeća, a zabilježen je u mnogim kako rječničkim, tako i u književnim potvrdama (AR III: 591).

U prvome je izdanju zabilježen leksem *grošić* uz njemačku riječ *der Groschen* (145). Prema Klaiću riječ je nastala prema njemačkome *Groschen* (2012: 385). Prema Skoku riječ je došla u hrvatski jezik posrednim posuđivanjem iz latinskoga jezika (*grossus*) preko njemačkoga (*Groschen*) (I: 624). U hrvatskome je jeziku u uporabi od 18. stoljeća, a prema dostupnim se podatcima Lanosovićev zapis može smatrati prvom leksikografskom potvrdom (AR III: 468). Kao što smo već spomenuli u poglavlju o tvorbi riječi, riječ je nastala dodavanjem nastavka *-ić* na stranu/njemačku osnovu.[823]

Morfološkom je prilagodbom nastala i prilagođenica *hercegovina* (227)[824] zabilježena u konverzacijskim obrascima. U AR-u je riječ zabilježena od 15. stoljeća, uglavnom u značenju 'zemlja među Bosnom, Dalmacijom, Crnom Gorom – Hercegovina', a u općenitome značenju 'hercegova država' u Della Bellinoj književnoj potvrdi, a dijelom i u rječničkim potvrdama (AR III: 592). Ne navodeći već prije spomenute podatke o posrednome posuđivanju leksema *herceg*, spomenimo još samo da je leksem nastao dodavanjem sufiksa *-ovina* (u slučaju da je riječ o odimeničnoj tvorbi) ili *-ina* (u slučaju da je riječ o otpridjevnoj tvorbi) na stranu osnovu.

*Leksem *meštar* neutvrđenoga je podrijetla, a time i izvedenica *stražmeštar*, obje zapisane u korpusu. Leksem *meštar* nalazi se u gramatičkome dijelu o sklonidbenim obrascima gdje uz navedeni leksem stoji njemačka riječ *der Meister*. Prema dosadašnjim istraživanjima postoji više podataka o podrijetlu riječi. Prema Klaiću riječ je germanskoga podrijetla nastala prema njemačkome *Meister* pričem je njemački jezik samo posrednik, odnosno nulti primalac, dok je polazišni jezik latinski – *magister* (2012: 671). Skok niječe germansko podrijetlo riječi, no slaže se da je leksem u hrvatski jezik došao posrednim posuđivanjem, kao i da je ishodišna riječ latinskoga podrijetla – *magister*, no smatra da je jezik posrednik bio talijanski – *maestro* (II: 351).

**Sukladno navedenim tvrdnjama, upitno je i postanje riječi *stražmeštar* zapisane uz njemačku riječ *der Feldwebel* (206). Prema Klaiću riječ je o dijelu složenice koji je nastao prema germanizmu *meštar* (2012: 985). Skok smatra da je riječ *straža* baltoslavenski, sveslavenski i praslavenski vojnički termin (III: 342). U Akademijinu rječniku stoji napomena da je riječ načinjena prema njemačkoj riječi *Wachtmesiter*, a ono što je zanimljivo jest da je

[823] Usp. poglavlje o umanjenicama.
[824] „Jeste li kadgod u Srimu bili?" ... „Jesam vrlo često bio: jest ercegovina, jedan lijepi dio Slavonije... " „Koje je misto najglasovitije u ovoj ercegovini?"

Lanosovićev unos prvopotvrđenica u značenju 'zapovjednik straže' te da su književne potvrde uglavnom slavonske: M. A. Relković, Š. Štefanac i A. Tomiković (AR XVI: 706).

Fonološka prilagodba

U korpusu je zabilježeno nekoliko fonoloških prilagođenica podrijetlom iz njemačkoga jezika. Donosimo ih abecednim redom.

Uz njemačku riječ *die Farbe* (139) zapisana je riječ *farba* ukošenim slovima i oznakom *fremd*, a navodi se uz lekseme *boja* i *mast* na trećem mjestu. Riječ je nastala prema njemačkoj riječi *Farbe* (Klaić 2012: 315), s čime se slaže i Skok (I: 507). U značenju 'boja, mast, šara' u uporabi je od 16. stoljeća, a zabilježena je kako u rječničkim potvrdama (primjerice u Mikalje, Belostenca, Sušnik-Jambrešićevu rječniku i u Voltića), tako i u književnim potvrdama u kojima nalazimo i jednu slavonsku – onu Đ. Rapića (AR III: 44).

Njemačkoga je podrijetla i leksem *flaša* zabilježen ukošenim slovima kraj oznake *fremd* uz njemačku riječ *die Flasche* (140) i leksem *boca*. Riječ *flaša* je nastala prema njemačkoj riječi *Flasche* (Klaić 2012: 333). Prema Skoku leksem je posuđen iz latinskoga jezika kamo je došao iz gotskoga ili zapadno-njemačkoga (II: 689). U Akademijinu rječniku zabilježen je samo u leksikografskim potvrdama, a prije slavonske gramatike samo u Belostenčevu rječniku u značenju 'staklenica' s napomenom da je nastao od njemačke riječi *Flasche* (III: 60)

U trećem je izdanju uz vinogradarsku terminologiju naveden i leksem *lajta*. Riječ je navedena uz njemačku riječ *die Leite* (^{3}39) i hrvatski leksem *prosiječ*. Riječ je nastala prema njemačkoj riječi *Leite* u značenju 'bure, bačva' (Klaić 2012: 599). U značenju 'velika vinska bačva' u liku *lajt* potvrđena je i u Skoka u slovenskome jeziku (II: 262). Riječ je o Lanosovićevu hapaksu koji nije zabilježen u Akademijinu rječniku. Lanosović je skovao riječ uglavnom po uzoru na druge germanizme dodavši na stranu osnovu nastavak za ženski rod *-a*. Kao što se vidi i iz navedenih primjera, takav postupak mu nije bio stran te se već primjenjivao pri prilagodbi nekih germanizama.

U trećem je izdanju uz njemačku riječ *der Obrist* (^{3}10) nakon leksema *tisućnik* zabilježena i riječ *oberstar*. Klaić i Skok slažu se oko njemačkoga podrijetla leksema. Prema Klaiću leksem je nastao od njemačke riječi *oberstleutnant* – 'najviši, vrhovni' (Klaić 2012: 740), dok Skok navodi njemačku riječ *Oberst(er)* kao ishodišnu riječ (II: 539). Riječ iz područja

vojničkoga nazivlja može se smatrati Lanosovićevom prvopotvrđenicom jer je prema dostupnim podatcima prije slavonske gramatike zabilježena samo u jednoj književnoj potvrdi iz 1864. – u Marjanovićevoj zbirci narodnih pjesama iz Turske Hrvatske (AR VIII: 552). Prema navedenim podatcima možemo pretpostaviti da je riječ nastala dodavanjem sufiksa *-ar* na stranu/njemačku osnovu.

Uz njemačku je riječ *das Geld* (144) i leksem *novci* zabilježena riječ *pinezi*. Prema Klaiću leksem je nastao prema njemačkoj riječi *Pfenig* (2012: 793). Prema Skoku riječ je o germanizmu koji je zabilježen u liku *pjenez, penezi* i *pinezi* (II: 670). U liku *pinez* riječ je zabilježena u Vrančićevu rječniku prije slavonske gramatike te, primjerice, u Kanižlićevoj književnoj potvrdi (AR IX: 58–59).

Leksem *škare* zabilježen je u trećem izdanju u dijelu o vrtlarskome oruđu. Zapisan je uz njemačku riječ *die Scheere* (^{3}33). Prema Klaiću riječ je nastala prema njemačkoj riječi *Schere* (2012: 2007), a tako i Skok objašnjava porijeklo: starovisokonjemački *skāri* > novonjemački *Schere* < indoeruopski (III: 399). U Karadžićevu je rječniku leksem zabilježen uz napomenu da se govori u Slavoniji, a potvrđen je i u književnoj potvrdi J. S. Relkovića (AR XVII: 652).

Strana riječ *vaga* zabilježena je u nizu bliskoznačnica uz njemačku riječ *die Wage* (194). Na posljednjim su mjestima u nizu leksemi *terazije* i *kantar* obilježeni ukošenim slovima i uz oznaku *fremd*, dok je leksem *vaga* na drugome mjestu uz bliskoznačnicu *mjerilo*. Prema Klaiću riječ je nastala fonološkom prilagodbom prema njemačkoj riječi *Wage* (2012: 1095), a podatak potvrđuje i Skok (III: 558).

Njemačkoga je podrijetla i leksem *šina* zapisan uz njemački ekvivalent *das Schineißen* (^{3}22^{2}). Prema Klaiću riječ je nastala fonološkom prilagodbom prema njemačkoj riječi *Schiene* (Klaić 2012: 1006), s čime se slaže i Skok (III: 393). Iste informacije o podrijetlu bilježi i Akademijin rječnik koji navodi dva značenja riječi. U značenju 'željezni obruč oko naplataka na točku' leksem je potvrđen samo u Karadžićevu i Broz-Ivekovićevu rječniku, odnosno nakon slavonske gramatike (AR XVII: 603) pa se Lanosovićev unos može smatrati prvopotvrđenicom. Pod natuknicom *šinja* osim kajkavskih leksikografskih potvrda nalazi se i podatak da je riječ zabilježena u Otoku u Slavoniji u *Zborniku* izdanomu u 19. stoljeću (XVII: 606).

Morfološka prilagodba

Budući da su u poglavlju o tvorbi riječi već obrađeni neki germanizmi, ovdje o njima neće biti riječi. To su, primjerice, leksemi: *fališan* (*s. v. falsch*, 141),[825] *friško* (*s. v. behend*, 131)[826] i *hadrapovac* (s. v. *der Freichorst*, 11). Osim toga, navode se i neki novi primjeri.

U prvome je izdanju zabilježen i leksem *letva* uz njemački ekvivalent *die Latte* (159). U nizu je nakon njega zapisan i leksem *gredica*. Prema Klaiću leksem je nastao prema njemačkoj riječi *Latte* i znači 'tanka, uska i dugačka daska' (2012: 613). Skok donosi podatak da je leksem došao iz starovisokonjemačkoga *latta* (II: 291). U uporabi je od 18. stoljeća, a osim leksikografskih potvrda, zapisan je, naprimjer, i u slavonskoga pisca J. S. Relkovića (AR VI: 22).

Germanskoga je podrijetla i imenica *šalica* zabilježena ukošenim slovima i uz oznaku *fremd* uz njemačku riječ *die Schale* (178) kao posljednja u nizu nakon leksema *zdjelica* i *gostara*. Riječ je nastala prema njemačkome *Schale* (Klaić 2012: 999), što potvrđuje i Skok (III: 380). Prema dostupnim podatcima (AR XVII: 453) Lanosović ju je mogao preuzeti ili iz Belostenčeva rječnika ili iz slavonskih govora. Leksem je nastao dodavanjem sufiksa *-ica* na stranu osnovu.

Već je spomenuto u poglavlju o tvorbi riječi da je pridjev *fališan* nastao od njemačke osnove. Ovdje dodajemo da je zapisan ukošenim slovima i uz oznaku *fremd*, a stoji uz njemački pridjev *falsch* (141) kao posljednji u nizu. Prije njega zapisani su pridjevi *himben* i *varljiv*. Prema Klaiću pridjev je nastao prema njemačkome *falsch* i znači 'lažan, kriv' (2012: 313), dok Skok spominje dva moguća podrijetla: talijansko (*falso*) od latinskoga (*falsus*) i njemačko podrijetlo (*falsch*) u sjevernim krajevima (I: 504). S obzirom na Lanosovićevu informiranost, ne možemo isključiti nijednu mogućnost, no i dalje stoji tvrdnja iz poglavlja o tvorbi riječi da je pridjev nastao od strane osnove *fališ-* i sufiksa *-an*. Ovdje napominjemo i da je, prema dostupnim podatcima (AR III: 41), riječ o prvopotvrđenici.

U drugome je dijelu trećega izdanja u odlomku o nazivima novčanih jedinica zabilježena riječ *grešljika* ($^{3}30^{2}$) uz njemačku riječ *ein Gröschel*. Prema dostupnim je podatcima

[825] Skok navodi pod natuknicom *fals* mogući postanak pridjeva *fališan* od talijanskoga *falso* < lat. *falsus* i u sjevernim krajevima od novonjemačke riječi *falsch* (I: 504), što smatramo vjerojatnijim.
[826] Skok navodi podatak da je prilog *friško* mogao doći u hrvatski jezik posrednim posuđivanjem preko talijanskoga (*fresco*), no ne isključuje mogućnost izravnoga posuđivanja: starovisokonjemački *frisk* > novonjemački *frisch* (I: 530).

leksem nastao prema njemačkoj riječi *Gröschel* (Klaić 2012: 383). U Skoku je navedeni leksem potvrđen samo u značenju 'grožđe' kako pod natuknicom *Martin* u sintagmi *Martinovo grožđe* (II: 379), tako i pod natuknicom *ogresta* (II: 548). U Akademijinu je rječniku također naveden podatak da se radi o riječi germanskoga podrijetla prema njem. *Gröschel*, a u značenju 'srebrni novčić koji je vrijedio tri stare krajcare' leksem je potvrđen od 18. stoljeća. Prije Lanosovićeva zapisa leksem je zabilježen samo u jednoj Obradovićevoj književnoj potvrdi (AR III: 420).

Iz trećega je izdanja i leksem *kanta* zapisan uz njemački ekvivalent *die Kanne* (^{3}33), dok je na kraju niza mađarska prevednica *kánta*. S njemačkim se podrijetlom riječi slažu Skok < *Kante* (II: 139) i Klaić < *Kanne* (2012: 504). Riječ je u uporabi od 16. stoljeća u značenju 'neki vodeni sud s ručicom', a Lanosović ju je mogao preuzeti kako iz rječnika, tako i iz književnih djela. Naime, leksem je zapisan u knjizi Š. Štefanca izdanoj u Osijeku 1781. i u Đ. Rapića izdanoj u Pešti 1762. (AR IV: 824).

Pod natuknicom *der Melkkübel* (^{3}41) u dijelu o nazivima „od stana" zapisan je leksem *karlica*. Klaić i Skok slažu se da je riječ nastala prema austrijsko-njemačkoj riječi *Kärle* – 'zdjela' (Klaić 2012: 513), dok Skok dodaje podatak da je *Kärle* umanjenica nastala od starovisokonjemačkoga *kar* te staronordijskoga *kar* (II: 52). U poglavlju o tvorbi riječi već je rečeno da je leksem Lanosovićeva prvopotvrđenica.[827]

Leksem *šamac* zabilježen je uz njemačku riječ *die Schantze* (178) kao treći u nizu uz lekseme *tvrdište* i *obrana*. Prema Skoku riječ je nastala prema njemačkoj riječi *Schanze* (III: 381), s čime se slaže i Klaić (2012: 1000). Isti podatak naveden je i u Akademijinu rječniku, a leksem je u značenju 'jarak oko vojničkoga tabora' bio uobičajen u Lanosovićevo doba. Među ostalim, zapisan je i u Đ. Rapića (AR XVII: 458).

*Upitnoga je postanja glagol *faliti* zabilježen uz njemačku riječ *fehlen* (^{3}13^{2}) u drugome dijelu trećega izdanja. Klaić upućuje na dvije mogućnosti postanka riječi. Prva je mogućnost njemačko podrijetlo (*fehlen* – 'manjkati, nedostajati'), dok je druga postanak od talijanskoga glagola *fallire* – 'propustiti priliku, pogriješiti, promašiti' (Klaić 2012: 313). I Skok navodi dvije mogućnosti: talijansku prema *fallire*, a ne isključuje ni postojanje veze s novonjemačkim *fehlen* pričem smatra da su se u jadranskoj zoni mogla pomiješati oba izvora (I: 504). S druge strane, Akademijin rječnik navodi podatak da je glagol *faliti* na jugu ušao iz talijanskoga, a na sjeveru iz njemačkoga jezika (AR III: 41). U uporabi je od 15. stoljeća, a u značenju 'pogriješiti' osim rječničkih potvrda, zapisan je i u slavonskih pisaca, primjerice M. A. Relkovića i J. S. Relkovića

[827] V. poglavlje o imenicama koje znače posuđe.

(AR III: 41). Lanosović je leksem mogao, dakle, preuzeti iz rječnika s juga (Mikaljin rječnik), ali i sa sjevera (Belostenčev rječnik) pa se ne može isključiti kako talijansko, tako ni njemačko posuđivanje. U svakome slučaj fonološkom je prilagodbom preuzeta strana osnova na koju je morfološkom prilagodbom dodan nastavak *-iti*.

** Za leksem *melja* (s. v. *das Mehl,* ^{3}42) nalazimo dvostruke podatke. Prema Klaiću riječ je stranoga korijena nastala prema njemačkome *Mehl* – 'brašno' (Klaić 2012: 666), dok Skok tvrdi da navedeni leksem nije posuđenica iz njemačkoga, već je nastala prema glagolu *mljeti* koji je indoeuropski, sveslavenski i praslavenski glagol (II: 444). U Akademijinu se rječniku leksem smatra isključivo kajkavskom riječju potvrđenom u kajkavskim rječnicima, Belostenčevu i Sušnik-Jambrešićevu, zatim u Vitezovićevoj književnoj potvrdi i u Voltićevu rječniku nakon slavonske gramatike, a upućuje se na oba moguća podrijetla – Skokovu varijantu i Klaićevu germansku varijantu (AR VI: 598).

***U trećem je izdanju u dijelu o vinogradarskim predmetima zapisan primjer *putunja* uz njemačku riječ *die Butte* (^{3}39). U literaturi postoje neslaganja oko podrijetla riječi. Klaić smatra da je leksem nastao prema mađarskome *puttony* iz njemačkoga *Butte* u značenju 'brenta' (1012: 862). Skok smatra da je *putunja* stara posuđenica koja je mogla nastati iz starovisokonjemačkoga *putinna, budina* < novonjemačkoga *Butte* od čega je nastala i riječ *puta,* no ne isključuje ni mogućnost da je riječ mogla doći iz grčkoga pa vjerojatnom smatra hipotezu da su se na Balkanu križali posuđenica iz starovisokonjemačkoga i grecizam (III: 87). Akademijin, pak, rječnik izričito upućuje na njemačko postanje riječi koja je zabilježena samo u Bolićevu *Slovaru* iz 19. stoljeća kao 'sprava za prenošenje gnoja ili grožđa', dok je u srpskim govorima 19. stoljeća zabilježena i kao 'posuda za prenošenje pepela' (AR XII: 811). Prema navedenim se podatcima Lanosovićev zapis može smatrati prvopotvrđenicom u značenju 'brenta, posuda za prenošenje grožđa'. Riječ je nastala dodavanjem sufiksa *-unja* na stranu osnovu.

Zaključak

U poglavlju o germanizmima također se jasno iščitava autorov puristički stav, a zabilježn je i primjer Lanosovićeve tvorbe. Osim toga, potvrđena je prevlast egzotizama pri značenjskome raslojavanju.

3. 7. 1. 2. 5. Posuđenice iz mađarskoga jezika

Prilagođenice iz mađarskoga jezika mogu se podijeliti s obzirom na način posuđivanja na dvije skupine. Prva su skupina riječi koje su u hrvatski jezik došle izravnim posuđivanjem iz mađarskoga jezika, dok u drugu skupinu možemo svrstati riječi koje su u hrvatski jezik došle posrednim posuđivanjem iz njemačkoga jezika.

Prvo će se obraditi riječi koje su u hrvatski jezik došle izravnim posuđivanjem iz mađarskoga jezika. Podijelit ćemo ih na dvije skupine. Prva su skupina riječi koje su fonološkom prilagodbom ušle u hrvatski jezik, dok su u drugu skupinu svrstane izvedenice nastale dodavanjem sufiksa na stranu osnovu.

Fonološka prilagodba

Od fonoloških prilagođenica mađarskoga podrijetla u ovoj su skupini potvrđene riječi najrazličitijega značenja. Navode se abecednim redom.

Mađarskoga je podrijetla leksem *akov* iz trećega izdanja zabilježen pod natuknicom *Eimer, der* ($^{3}207^{2}$). S podrijetlom se slažu Klaić (2012: 28) i Skok (I: 21), a Skok napominje da se u značenju 'vinska mjera' govori u Slavoniji. Prema dostupnim podatcima riječ je u uporabi od 18. stoljeća, a Lanosovićev se zapis može smatrati prvom leksikografskom potvrdom (AR I: 58–59).

Nešto je prije u korpusu zabilježena upotreba riječi *ašov*. U značenju 'gvozdena lopata' riječ je u uporabi od 17. stoljeća, a prije slavonske gramatike zabilježena je u Mikaljinu rječniku, dok je nakon slavonske gramatike zabilježena u *Kućniku* J. S. Relkovića i u Stullijevu rječniku (AR I: 118). Riječ je u korpusu potvrđena u trećem izdanju uz njemačku riječ *die Grabschaufel* ($^{3}33$), a prije mađarske riječi *ásó*. Mađarskim je podrijetlom tumače Klaić (2012: 85) i Skok (I: 71).

Iz trećega je izdanja i riječ *bereg* zapisana uz njemačku riječ *Strauchwald, der* ($^{3}213^{2}$), mađarsku riječ *berek* i leksem *šumarak*. Mađarsko podrijetlo navodi Klaić (2012: 123), kao i Skok (I: 138). U uporabi je od 17. stoljeća u značenju 'bara, lokva, blato', a bilježe ga prije slavonske gramatike kajkavski rječnici, a potvrđen je i u Vitezovića (AR I: 235–236). Skok navodi da je riječ u Srijem mogla doći preko kajkavskoga i mađarskoga, a slavonski ju je gramatičar mogao preuzeti kako iz kajkavskih rječnika, tako i iz mađarskih.

Mađarizam *birov* također je zapisan u trećem izdanju uz njemačku riječ *der Stadtrichter* (^{3}45), uz leksem *sudac* i uz mađarski ekvivalent *város birója*. Klaić smatra da je riječ nastala prema mađarskoj riječi *bíró* (2012: 132), a s podrijetlom se slaže i Skok koji napominje da riječ, iako je zabilježena u kajkavskim rječnicima, nije zabilježena na kajkavskome tlu (I: 156). Kao 'općinski starješina ili njegov pomoćnik' u uporabi je od 18. stoljeća, a Lanosovićev se zapis zasada može smatrati prvom leksikografskom potvrdom (AR I: 323).

Iz prvoga je izdanja imenica *cipela* zapisana pod natuknicom *der Schuh* (180). Klaić smatra da je riječ nastala prema mađarskoj riječi *cipellö, cipő* – 'vrsta obuće' (2012: 171), dok Skok smatra da je riječ u hrvatski ušla posrednim posuđivanjem preko mađarskoga jezika iz latinskoga (I: 268). Isti podatak navodi se i u AR-u, a riječ je potvrđena od 18. stoljeća. Prema podatcima u AR-u Lanosovićev se zapis može smatrati prvom leksikografskom potvrdom (AR I: 801).

Mađarskoga je postanja i riječ *cipeliš* (s. v. *der Pantoffel*, 170) zabilježena uz riječ *papuča*. Prema Skoku i nastavak *-iš* je prema mađarskome *-es* (I: 268–269). Riječ je o leksikografskoj potvrdi zabilježenoj u značenju 'vrsta obuće, cipela' samo u kajkavskim rječnicima prije Lanosovića te u Voltićevu rječniku u 19. stoljeću (AR I: 802).

Riječ *činger* zabilježena je tek od 19. stoljeća u značenju 'vino koje postaje kad se u kominu nalije vode, kominjak'. U liku *čiger* potvrđena je samo u kajkavskim rječnicima (AR II: 22) prije slavonske gramatike. Kako je u korpusu zapisana u trećem izdanju, smatramo da ju je Lanosović mogao uzeti od kajkavaca ili iz mađarskih rječnika. Autor ju je zapisao uz njemačku riječ *der Weinglauer* (^{3}39) i mađarsku riječ *tsengér*. Klaić smatra da je riječ nastala prilagodbom od mađarske riječi *csiger* (2012: 187), a s podrijetlom se slaže i Skok (I: 323)

Prilagođenica *gazda* zabilježena je u konverzacijskome dijelu gramatike (217). Klaić navodi da je riječ nastala od mađarske riječi *gazda* (2012: 362). Skok navodi također mađarsko podrijetlo (I: 594), kao što je navedeno i u AR-u. Riječ je u značenju 'gospodar kuće' u uporabi od 17. stoljeća (AR III: 117).

Iz područja naziva zanimanja i funkcija, ali i iz vojnoga nazivlja dolazi riječ *katana* zapisana uz njemačku riječ *der Husar* (206) i uz leksem *konjanik*. Prema Klaiću riječ je mađarskoga podrijetla (*katana*) (2012: 519), a Skok se slaže s tim (*katona*) (II: 61). U značenju 'konjanik' u uporabi je od 16. stoljeća, a kao moguće podrijetlo i u AR-u se navodi mađarsko (AR IV: 893).

Značenjsku kategoriju zanimanja i funkcija možemo dopuniti i leksemom *pandur* koji je zapisan u trećem izdanju uz njemačku riječ *der Trabant* (^{3}45) u nizu s leksemom *hajduk*. Klaić navodi mađarsko podrijetlo riječi – *pandúr* u značenju 'stražar, oružani čuvar' (2012: 770), kao i Skok (I: 107). Prema dosadašnjim istraživanjima Lanosovićev je primjer prva leksikografska potvrda. Naime, u AR-u su u značenju 'čuvar, oružani stražar' navedene književne potvrde i Karadžićeva leksikografska potvrda iz 19. stoljeća (AR IX: 614). Među potvrdama nalazi se i ona slavonskoga pisca M. A. Relkovića.

Iz trećega je izdanja i primjer *salaš* zabilježen uz njemačku riječ *der Meierhof* (^{3}41) i u nizu s leksemima *stan* i *majur*. Mađarsko podrijetlo navode i Klaić – *szállás* u značenju 'imanje s gospodarskim zgradama, farma, majur' (2012: 919) i Skok (III: 194). Prema dostupnim bi podatcima Lanosovićev zapis bio prva leksikografska potvrda jer su u AR-u zabilježene rječničke potvrde od 19. stoljeća (AR XIV: 531).

Riječ *šajtov* zabilježena je u trećem izdanju uz njemačku riječ *die Presse* (^{3}40) u nizu s riječima *točilo* i *preša*. Klaić smatra da je riječ došla iz mađarskoga jezika – *sajtó* sa značenjem 'šaraf' (2012: 998), a s podrijetlom se slaže i Klaić (III: 378). Prema dostupnim podatcima Lanosovićev se primjer može smatrati prvom leksikografskom potvrdom u značenju 'vijak; tijesak' jer se, osim književnih potvrda, riječ nalazi u rječnicima tek od 19. stoljeća (AR XVII: 446).

Iz trećega je izdanja imenica *varoš* zabilježena uz njemačku riječ *die Stadt* (^{3}46) i uz leksem *grad*. Klaić navodi mađarsko podrijetlo (*város* – 'grad') (2012: 1101), s čime se slaže i Skok (III: 566–567). U značenju 'naselje ispod tvrdoga grada', a poslije i kao 'grad' riječ je potvrđena u starijim rječnicima i u književnim potvrdama (AR XX: 588–589).

*Spomena je vrijedan i Lanosovićev primjer *eskut* zabilježen uz njemačku riječ *der Geschworne* (^{3}45). Pod istom je natuknicom Slavonac zapisao i riječ *prisežnik* i mađarsku riječ *eskütt*. U *Mađarsko-hrvatskome rječniku* (Sučević Međeral i dr. 2013: 198) pod natuknicom *eskütétel* zabilježena je riječ u značenju 'polaganje prisege, zakletve'. Budući da za riječ *eskut* nema potvrda u Akademijinu rječniku, zapis se može smatrati hapaksom u značenju 'prisežnik'. Možemo pretpostaviti da je slavonski gramatičar skovao riječ po uzoru na mađarsku riječ navedenu u rječniku.

** Prema Klaiću riječ *hajduk* je mađarskoga podrijetla – *hajdúk* (2012: 393), dok Skok smatra da je došla iz mađarskoga posrednim posuđivanjem preko turskoga jezika (I: 649). Riječ

je navedena u trećem izdanju pod natuknicom *der Trabant* ($^{3}45$) uz riječ *pandur*. U uporabi je od 16. stoljeća, a među ostalim zabilježena je u značenju 'naoružan čovjek' (AR III: 554).

***Prema Klaiću riječ *rif* preuzeta je iz mađarskoga jezika (*röff*) u značenju 'stara ugarska mjera za dužinu' (2012: 902), dok Klaić smatra da je riječ podrijetlom njemačka (*reif*), ali da je mogla ući u hrvatski jezik preko mađarskoga. Leksem je zabilježen u dijelu s konverzacijskim obrascima (str. 231), a Lanosovićev se zapis može smatrati prvom lekikografskom potvrdom. U AR-u su potvrđeni primjeri u rječnicima od 19. stoljeća, dok su od rijetkih književnih zabilježene one Slavonaca M. A. Relkovića i J. S. Relkovića (AR XIII: 948).

**** Leksem *šišjak* zabilježen je pod natuknicom *der Helm* (150) ukošenim slovima i uz oznaku *fremd* te uz leksem *kaciga*. Dok Klaić navodi mađarsko podrijetlo riječi – *sisak* u značenju 'kaciga' (2012: 1006), Skok smatra da nije sigurno jesu li riječ Mađari posudili od Slavena ili je bilo obrnuto (III: 395). Riječ je zabilježena pod natuknicom *šišak* u većini rječnika, no nema potvrda za lik *šišjak* (AR XVII: 634).

Morfološka prilagodba

Morfološkom su prilagodbom nastale dvije prilagođenice iz mađarskoga jezika od kojih jedna označuje zanimanje osobe, a oprimjeren je i jedan opći naziv. U ovu skupinu pripada i riječ *varošanin* obrađena u poglavlju o tvorbi riječi pa o njoj ovdje neće biti riječi.

Primjer iz trećega izdanja *hasna* potvrđen je uz njemačku riječ *der Nutzen* ($^{3}15^{2}$). Prema Klaiću riječ je o turcizmu sa značenjem 'profit, dobit' koji je u turski jezik došao iz mađarskoga *haszon* (Klaić 2012: 520). Prema Skoku riječ je o mađarizmu čije su izvedenice potvrđene i u kajkavskome narječju (primjerice glagol *hasniti*), a nalazi se i u slovenskom, poljskom i ukrajinskome jeziku (I: 659). I u Akademijinu rječniku stoji da je riječ nastala prema mađarskom *haszon*, a u hrvatski je jezik prilagođenica došla u 16. stoljeću (AR III: 580).

U konverzacijskim je obrascima zabilježena riječ *kočijaš* (211) za koju Klaić smatra da je nastala od mađarske riječi *kocsi* (2012: 539), dok Skok smatra da su Mađari rabili češki ili slovački pridjev *kotči* > mađ. *kocsi* – 'kočija' odakle se riječ širila Europom (II: 118). U hrvatskom je jeziku u uporabi od 17. stoljeća, a zabilježena je kako u starim rječnicima, tako i u književnim potvrdama u značenju 'čovjek koji sjedi na kočijama i upravlja konje', a potvrđena

je i u Lanosovićevih slavonskih suvremenika M. A. Relkovića, I. Velikanovića i J. S. Relkovića (AR V: 143). Nastala je dodavanjem sufiksa -*aš* na stranu osnovu.

Posredno posuđivanje

U korpusu je zabilježeno nekoliko primjera prilagođenica koje su u hrvatski jezik ušle preko mađarskoga jezika, a podrijetlom potječu iz njemačkoga jezika. Zanimljiv je podatak da sve prilagođenice značenjski pripadaju kategoriji naziva zanimanja i funkcija. Navodimo ih abecednim redom.

Posrednim je posuđivanjem prema Skoku u hrvatski jezik ušla i riječ *grof*. Zabilježena je uz njemačku riječ *der Graf* (205) i riječ *knez*. Iako Klaić smatra riječ germanizmom prema *Graf* (2012: 385), Skok navodi da je riječ *grof* nastala od mađarskoga feudalnog naziva *Graf* < njem. *Graf* neizvjesnog germanskog postanja (I: 623). Riječ je u uporabi od 17. stoljeća, a zabilježena je u kajkavskim rječnicima i u književnim potvrdama među kojima su i one M. A. Relkovića te Đ. Rapića (AR III: 456).

U korpusu je potvrđena i izvedenica *grofica* (*s. v. der Gräfinn*, 205) uz riječ *knezginja*. Riječ je u uporabi od 18. stoljeća, a prije Lanosovića zabilježena je samo u Belostenčevu rječniku (AR III: 456).

Primjer je posrednoga posuđivanja i prilagođenica *marva* (92)[828] zabilježena u gramatičkome dijelu slavonskoga priručnika. Klaić smatra da je riječ o prijenosu njemačke riječi *mariha* preko mađarskoga (2012: 652), a isti podatak navodi i Skok koji dodaje da nije jasno kada se dogodio pomak u značenju: *mariha* – 'kobila' > 'roba', u hrvatskom ili u mađarskom jeziku (II: 377). Riječ je u uporabi od 17. stoljeća, a zapisana je u književnim potvrdama prije slavonske gramatike. Prema podatcima bila je uobičajena u Lanosovićevo doba, a bilježe je i njegovi suvremenici: A. Kanižlić, M. A. Relković, M. Katančić, J. S. Relković (AR VI: 493).

Riječ *prokulaba* (s. v. *der Kerkermeister*, ^{3}45) zabilježena je u trećem izdanju uz riječ *nadtamničar*. Skok navodi podatak o posrednome posuđivanju (III: 12). Naime, riječ je podrijetlom iz njemačkoga jezika (*burcgravio, burcgrave, Burggraf*) odakle je došla u mađarski (*porkoláb*). U značenju 'sudac, načelnik' ili 'upravitelj' riječ je potvrđena u liku *porkolab* i

[828] U korpusu: *bogat čovik marvom*.

porkulab od 17. stoljeća (AR X: 863), a Lanosovićeva prilagođenica *prokulaba* nije potvrđena u Akademijinu rječniku.

Zaključak

Potvrđene Lanosovićeve primjere mađarskoga podrijetla možemo podijeliti u nekoliko značenjskih kategorija. Brojčano je nadmoćnija skupina naziva zanimanja i funkcija, dok su ostale značenjske kategorije podjednako oprimjerene.

1. Nazivi zanimanja i funkcija (*birov, gazda, grof, grofica, hajduk, katana, kočijaš, pandur, prokulaba*)
2. Opći nazivi (*bereg, hasna, marva*)
3. Nazivi dijelova naselja i nastambi (*salaš, varoš*)
4. Nazivi mjera (*akov, rif*)
5. Nazivi obuće (*cipela, cipeliš*)
6. Nazivi oruđa i alata (*ašov, šajtov*)
7. Nazivi vojničke opreme (*šišjak*).

Osim toga, zamjetan je broj novih riječi mađarskoga podrijetla u trećem izdanju slavonske gramatike, što možemo objasniti činjenicom da je to izdanje prevedeno i na mađarski jezik pa je Lanosović pri izradbi novoga izdanja morao zagledati i u mađarske rječnike.

3. 7. 1. 2. 6. Posuđenice iz ostalih jezika

Među posuđenicama iz ostalih jezika navodimo samo usamljen primjer bohemizma. U korpusu je u prvome izdanju zabilježena riječ *midlo* pod natuknicom *die Seife* (181) i uz riječ *sapun*. Skok riječ *midlo* smatra Stullijevim čehizmima potvrđenima u Belostenca i Voltića (II: 434). U AR-u je leksem, prema češ. *mydlo*, zabilježen u Mikaljinu, Della Bellinu i Belostenčevu rječniku. Prema dostupnim podatcima Mikalja ju je preuzeo u naš jezik iz nekoga češkog rječnika, a potvrđena je samo u navedenim rječnicima (AR VI: 644).

3. 7. 2. Raslojenost prema značenju

Lanosovićeva slavonska gramatika obuhvaća šarolik fond nazivlja u svojemu priručniku. Već je rečeno u uvodu ovoga rada da je dijelom Lanosovićeve ostavštine i rukopisni njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik na kojemu je počeo raditi 1788. godine (nakon što je već objavio prvo izdanje slavonske gramatike). U njemu je sadržano matematičko, fizikalno, medicinsko i botaničko nazivlje. Osim toga, iz ostavštine su poznati i meteorološki zapisi koje je vodio u samostanima. Ne čudi stoga da u slavonskoj gramatici nailazimo na nazive iz navedenih područja. Uzimajući u obzir činjenicu da je autor slavonske gramatike fratar, očekujemo i sloj nazivlja vezanoga uz teološku problematiku.

Kako je već spomenuto u uvodu, osim općega nazivlja, korpusom je obuhvaćen širok raspon stručnoga nazivlja. Oprimjerene ćemo termine podijeliti u nekoliko skupina. Na početku obrađujemo jezikoslovno nazivlje koje nam je najzanimljivije. Nakon toga obrađujemo u korpusu najoprimjerenije područje – religijsko i teološko nazivlje. Nakon toga obrađuju se nazivi životinja, nazivi biljaka, medicinsko, vojno i poljoprivredno nazvilje, nakon čega smo obradili kulinarsko i geografsko nazivlje te onomastičko nazivlje. Na kraju je obrađeno rodbinsko nazivlje.

3. 7. 2. 1. Jezikoslovno nazivlje

Što se gramatičkoga nazivlja tiče, iz područja morfologije u trećem izdanju bilježimo nazive *rič*[829] i *pristavna rič*. Naziv *rič* Lanosović rabi za glagol. Jakov Mikalja prvi je za glagol koristio naziv *riječ*, doslovnu prevedenicu prema latinskom višeznačnom *verbum* ('riječ', 'glagol', 'izraz', 'izričaj') i talijanskom *verbo* ('riječ', 'glagol').[830] Isti naziv u navedenome značenju rabili su, primjerice, Tadijanović (Horvat i Ramadanović 2012: 331) i Relković (str. 302), ali i sâm Lanosović u latinskoj gramatici (Perić-Gavrančić 2015: 59).

Naziv *pristavna rič* rabi se za pridjev.[831] Pridjev *pristavan* u značenju 'onaj koji pristaje' zabilježen je samo u književnoj potvrdi iz 1782. (AR XII: 154), dok je termin *riječ* potvrđen

[829] U rječniku koji je podijeljen na semantička polja rabi u naslovima kadšto naziv *rič*, a kadšto *rieč* usporedno uz njemački naziv *Zeitwörter* i mađarski *igek*.
[830] Više o tome v. u Gabrić-Bagarić i Horvat 2008: 121. Osim u značenju 'glagol', *riječ* je potvrđena i u današnjem značenju toga naziva (s. v. *das Wort*, 196).
[831] U svojoj latinskoj gramatici u istome značenju rabi naziv *ime pristavljeno ili primitljivo* (v. npr. Perić Gavrančić 2015: 59), dok Mikalja, primjerice, rabi naziv *ime ganutivo*. Antun Mandić za pridjev rabi naziv *pridavno ime* (v. Farkaš 2010: 105).

kao gramatički termin još od Della Belle, ali ne nalazimo potvrda za značenje 'pridjev' pa se sveza može smatrati Lanosovićevim hapaksom.

Za 'rječnik' slavonski gramatičar rabi nazive *ričnik* i *slovnik* (s. v. *das Lexikon*, 159), što je tada bilo uobičajeno.[832]

Imenice *redopis*[833] i *redopisanje* (s. v. *die Ortographie*, 169) nisu zabilježene u AR-u u značenju 'pravopis', ali nalazimo potvrde za prilog *redopisno* u značenju 'pravopisno' i imenicu *redopisje* u značenju 'pravopis' (XIII: 840), kao i za imenicu *red* u značenju 'pravilan tijek kakvoga rada' (819).

Termin *pokolenje* (s. v. *das Geschlecht*, 144) u značenju 'pleme, rod' bio je uobičajen u njegovo vrijeme, zabilježen je u dva kajkavska rječnika prije Lanosovića (AR X: 531), a slavonski gramatičar ga rabi i u latinskoj gramatici (npr. str. 13, 15). Kao bliskoznačnicu navodi i termine *pleme* i *spol*. Termin *pleme* u terminološkome značenju gramatičkoga roda rabi i B. Tadijanović (Horvat i Ramadanović 2012: 331), dok AR u tome značenju pod natuknicom *pleme* ne donosi potvrdu (X: 38–41).

3. 7. 2. 2. Religijsko i teološko nazivlje

U korpusu je zabilježeno najviše primjera (oko 150) iz područja religijskoga i teološkoga nazivlja. S obzirom da je autor gramatike fratar, to je bilo i očekivano. Najbrojnija je skupina ona koja obuhvaća nazive crkvenih dostojanstvenika, zanimanja i funkcija u crkvi. Navedena skupina obuhvaća sedamdesetak primjera. Druga je po brojnosti skupina koja obuhvaća nazive blagdana. Navedena skupina broji oko pedeset primjera. Treća je skupina po brojnosti skupina u koju smo pribrojili opće pojmove. Opći pojmovi mogu označavati predmet vezan uz liturgiju (*kalež, propelo, razbrojnik*), nastambu (*crkva, manastir*) ili dijelove nastambe (*otar, pivalište, posvetilište, sakristija, svetoshrana*), apstraktne pojmove (*raj, spasenje, spasitelj*) te dijelove obreda (*krštenje, molitva*). Navedena skupina obuhvaća tridesetak primjera.

[832] Više o tome v. AR XIV: 52 i AR XV: 596.
[833] U korpusu: *Izgovaranje riječih jest mučno, a redopis koji je vrlo različit čini mi mnoge tegote* (224).

Budući da je u poglavlju o tvorbi riječi obrađen veći dio naziva zanimanja i funkcija te naziva blagdana, a isto je tako u poglavlju o prilagođenicama obrađen dio navedenoga nazivlja, ovdje ćemo spomenuti samo neke od njih.

1. Nazivi zanimanja i funkcija

S popisa ćemo izdvojiti primjer *popo* (s. v. *der Westgeitliche*, 205) zabilježen uz riječ *pop*. U značenju 'riječ od dragosti umjesto pop' riječ je zabilježena prije našega korpusa samo u Kanižlićevu *Kamenu pravom smutnje velike* iz 1780. Od rječničkih potvrda zapisana je samo Karadžićeva (AR X: 805). Stoga se Lanosovićev primjer može smatrati prvom leksikografskom potvrdom u navedenome značenju. Prema Skoku naziv *pop* uvela su Sveta Braća kao misionari najprije u Moravskoj odakle je riječ ušla u mađarski, rumunjski i njemački (III: 9).

2. Opći nazivi

Iz prvoga je izdanja primjer *propelo* (s. v. *das Crucifir*, 132). U značenju 'raspelo' zabilježene su književne potvrde, među ostalim i one slavonskih književnika A. Kanižlića i I. Velikanovića, a osim toga riječ je zabilježena u rječnicima od 19. stoljeća (AR XII: 377) pa se primjer iz korpusa može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Skok riječ *propelo* dovodi u vezu s baltoslavenskim, sveslavenskim i praslavenskim glagolom *peti* (II: 651).

3. 7. 2. 3. Nazivi životinja

Od stotinjak naziva životinja potvrđenih u korpusu, najoprimjerenija je skupina sisavaca s četrdesetak primjera, druga je po redu skupina s nazivima ptica s oko trideset i pet primjera, kukaca i vodozemaca je zabilježeno oko deset, a najmanje je oprimjerena skupina beskičmenjaka.

Neki su od navedenih primjera obrađeni u poglavlju o mocijskoj tvorbi, dok su neki obrađeni u posuđenicama pa o njima ovdje neće biti riječi. Izdvojit ćemo samo neke zanimljive primjere. Spomenimo i to da su svi ovdje navedeni primjeri zabilježeni u prvome izdanju slavonske gramatike.

1. Nazivi ptica

Naziv *brljak* zabilježen je pod natuknicom *der Staar* (182) uz sinonim *čvrljak*. U značenju 'čvorak' riječ je u uporabi od 18. stoljeća. Prema dostupnim podatcima Lanosovićev se naziv može smatrati prvopotvrđenicom. Nakon slavonske gramatike riječ bilježi, primjerice, i Slavonac J. S. Relković u svojem *Kućniku*, a bilježe ga i Voltićev i Karadžićev rječnik u 19. stoljeću (AR I: 662). Skok naziv *brljak* dovodi u etimološku vezu s glagolom *brkati* koji je nastao kao onomatopejska radnja (I: 213).

Spomena je vrijedan i naziv *lastavica* zapisan u korpusu pod natuknicom *die Schwalbe* (180). U starijim je rječnicima u značenju 'vrsta ptice' potvrđen lik *lastovica,* dok se u pisaca prije Lanosovića i u rječnicima tek od 19. stoljeća potvrđuje mlađi lik *lastavica* (AR V: 916). Skok navodi sveslavensko i praslavensko podrijetlo riječi (II: 273).

Naziv *pavun* (s. v. *der Pfau*, 170) potvrđen je u prvome izdanju, a u značenju 'poznata ptica osobito krasna perja' prva je i jedina leksikografska potvrda zasada (AR IX: 717). Prema Skoku riječ je podrijetlom iz njemačkoga jezika (*Pfau*) odakle je prešla u latinski jezik (*pavo*) (II: 625).

Pod natuknicom *die Nachtigal* (166) autor je zapisao i riječ *slavulj*. U značenju 'ptica pjevica, slavuj' ovaj se primjer može smatrati prvopotvrđenicom jer je riječ potvrđena od 19. stoljeća (AR XV: 486). Skok navodi praslavensko podrijetlo riječi, a ptica je dobila naziv po boji perja (III: 283).

Naziv *šljuka*, zabilježen također u prvome izdanju pod natuknicom *die Schnepfe* (180) u značenju 'vrsta ptice', potvrđen je tek od 19. stoljeća (AR XVII: 698) pa se Lanosovićev zapis može smatrati prvopotvrđenicom. Skok smatra da je naziv *šljuka* nastao imitacijom ptičjega glasa (III: 405).

S popisa ćemo izdvojiti i naziv *vrebac* naveden pod natuknicom *der Spatz* (181). Osim u književnika, naziv je u značenju 'poznata ptica koja živi po krovovima i po drveću u blizini kuća' potvrđen u Stullija, Šuleka te u Broz-Ivekovićevu rječniku (AR XXI: 444) pa se Lanosovićev primjer može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Prema Skoku lik *vrebac* nastao je iz likvidne metateze od praslavenskoga **verb-* (III: 616).

I kao posljednji ćemo u nizu zabilježiti naziv *zelenčica* (s. v. *der Zeisich,* 199). U značenju 'ptica pjevica zelenkasta perja' potvrde nalazimo tek nakon Lanosovićeva unosa (AR XXII: 745) pa se ovaj zapis može smatrati prvopotvrđenicom. Skok kao podrijetlo riječi *zelen* navodi praslavenski korijen **zel-*. Suglasnik *z* na početku riječi nastao je iz indoeuropskoga palatala *ǵh* (III: 649).

2. Nazivi kukaca

Naziv *cvrčak* zabilježen je uz naziv *smrčak* pod natuknicom *die Grille* (145). U značenju 'vrsta kukca' riječ je potvrđena pod napomenom „u naše vrijeme" pa se Lanosovićev zapis zasada može smatrati prvopotvrđenicom (AR I: 875). Prema Skoku riječ je nastala od onomatopejske osnove *skverk-* (I: 284).

Naziv *komarica* zabilježen je pod natuknicom *die Schnacke* (179) i uz mocijski parnjak *komarac*. Lanosovićev se primjer može smatrati prvom leksikografskom potvrdom jer je u AR-u riječ zabilježena u književnim potvrdama prije slavonske gramatike te u rječnicima od 19. stoljeća (AR V: 237). Prema Skoku sufiks *-ar* u *komar* ne znači vršitelja radnje, nego smatra da je to sufiks *-or* kao u onomatopejskih izraza *žamor* i *žagor*. Korijen riječi je indoeuropski (II: 132).

Iz prvoga je izdanja i naziv *moljac* zapisan pod natuknicom *die Motte* (163). Leksem je u značenju 'mali leptirić i njegova gusjenica' potvrđen tek u kasnijim rječnicima (AR VI: 921) pa se može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Skok navodi praslavensko podrijetlo riječi (II: 453).

3. Nazivi sisavaca

Prvom se leksikografskom potvrdom zasada može smatrati i naziv *krmača* koji se u rječnicima pojavljuje tek od 19. stoljeća u značenju 'žensko odraslo krme' (AR V: 598). Slavonski je gramatičar leksem zapisao pod natuknicom *die Sau* (178) uz riječ *svinja*. Riječ *krmača* Skok dovodi u etimološku vezu s imenicom *krma*. Praslavenski *krъma* moglo bi biti i baltoslavenska riječ, a dovodi se u vezu i s glagolom *hraniti* u *portio* > *porcija*, 'odsječen komad za ishranu' (II: 206).

U prvome je izdanju zabilježen i naziv *majmun* pod natuknicom *der Affe* (122) uz riječ *muna*. Leksem je zabilježen u značenju 'životinja iz reda sisavac koja se najmanje razlikuje od čovjeka' u Lanosovićevih suvremenika u književnim potvrdama (npr. V. Došen), dok je u rječnicima potvrđen tek nakon Lanosovića u Stullija, Voltića i Karadžića (AR VI: 391) pa se Lanosovićev primjer može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Riječ *majmun* Skok smatra turcizmom i starom posuđenicom iz perzijskoga > arapski > turski *maimūn* – 'sretan, koji donosi sreću' jer se mislilo da je majmun đavao (II: 357).

Riječ *oroz* (s. v. *der Hahn,* 149) u korpusu je navedena uz *kokot* i *piteo*. Prema Skoku riječ *oroz* je turcizam perzijskoga podrijetla: perz. *horuz* > tur. *horos* potvrđen samo kod nas (I: 679). Prema Klaiću riječ je o turskoj riječi *horoz* koja je došla iz perzijskoga jezika sa značenjem 'pijetao, kokot' (2012: 757). Zanimljivo je da je u liku *horoz* leksem potvrđen u slavonskih pisaca, primjerice u M. A. Relkovića i J. S. Relkovića (AR III: 651). Uz napomenu da se u obliku *oroz* u značenju 'pijetao' govori po Slavoniji, leksem je zabilježen u književnoj potvrdi i prije Lanosovića, u *Priručnoj knjizi za slavonsku selansku mladež* iz 1772. (AR IX: 174), a Lanosovićev bi zapis zasada bio prva i jedina rječnička potvrda.

Uz njemačku riječ *der Hund* (151) zabilježena je i strana riječ *vaška* kao treća u nizu uz lekseme *pas* i *pseto*. Prema Klaiću riječ je došla iz turskoga jezika (*vaşak*) gdje znači 'ris', a u hrvatski je jezik primljena u značenju 'pas' (2012: 1101). Skok smatra da se zbog semantičkoga neslaganja ne može govoriti o nastanku od turskoga, a smatra mogućim i nastanak od bugarske riječi *văška* (III: 568). I u Akademijinu rječniku napominje se da je riječ upitnoga porijekla, a u navedenome je značenju zapisana još od Mikalje (AR XX: 619).

Značenjski se navedeni primjeri mogu podijeliti u tri skupine:

1. Nazivi ptica (*brljak, lastavica, oroz, pavun, slavulj, šljuka, vrebac, zelenčica*)
2. Nazivi sisavaca (*kokot, oroz, majmun, piteo, vaška*)
3. Nazivi kukaca (*cvrčak, komarica, moljac*).

Kao što smo već spomenuli na početku, u ukupnome uzorku skupine se razlikuju, kao i brojnost primjera.

3. 7. 2. 4. Nazivi biljaka

Nazivi biljaka podjednako su brojčano zastupljeni kao i nazivi životinja. Stotinjak naziva biljaka možemo podijeliti u nekoliko skupina. Brojčano je najnadmoćnija skupina naziva stabala i grmova u koju se može pribrojiti i ona skupina naziva koji mogu označavati i plod i stablo, odnosno grm. U korpusu je zabilježeno četrdesetak naziva stabala. Druga bi skupina po brojnosti bila skupina koja označuje biljku i njezine plodove, a tih je primjera zabilježeno tridesetak u korpusu. Podjednako su brojne s oko deset primjera skupine koje imenuju cvijeće, žitarice i travu.

Neki su od navedenih primjera obrađeni u poglavlju o posuđenicama pa o njima ovdje neće biti riječi. Izdvojit ćemo samo neke zanimljive primjere. Od zanimljivosti ističemo i to da je velik dio primjera koje ćemo ovdje spomenuti iz trećega izdanja gramatike. Uglavnom je riječ o semantičkome gnijezdu „od vertla" u koji je slavonski gramatičar unio najviše novih riječi iz područja fitonimije. Od fitonima izdvajamo i dva Lanosovićeva hapaksa.

1. Nazivi stabala i grmova

U trećem je izdanju zabilježena riječ *abdovina* (s. v. *der Hohlerschwarzer*, ^{3}30). Za navedeni lik u značenju 'bazga' nisu zabilježene potvrde prije Šulekovih iz 19. stoljeća, a zabilježene su pod natuknicama *habad* i *habat*. Stari rječnici bilježe navedene likove umjesto *habdovina* (AR III: 542–543). Skok navodi praslavensko podrijetlo riječi (I: 645).

Naziv *baza* iz trećega izdanja (s. v. *der Hohler*, ^{3}30) zabilježen je uz naziv *bazovina* u značenju 'bazga', a potvrđen je pod natuknicama *baz, baza, bazag, bazd, bazga, bazgov, bazgovina* i *bazgovlje* (AR I: 212–213). U „Lanosovićevu" liku *baza* riječ je potvrđena tek od 19. stoljeća, dok je za lik *baz* i *bazgovina* zabilježeno najviše potvrda. Činjenici koliko je slavonski gramatičar bio ispred svojega vremena te koliko je dobro poznavao starije hrvatske rječnike ide u prilog da su za navedeni naziv uglavnom zabilježene samo rječničke potvrde, a od književnih svega nekoliko. Međutim, u slavonskih je pisaca zabilježen lik *bazov* – jedna potvrda u J. S. Relkovića (AR I: 214) i *bazovina* – također u *Kućniku* J. S. Relkovića, a pored toga i u Mikaljinu rječniku te u Šuleka (AR I: 214). Budući da je *Kućnik* izdan iste godine kad i treće izdanje slavonske gramatike, ne možemo sa sigurnošću tvrditi tko je od koga mogao preuzeti potvrdu. Prema Skoku riječ *baz* dolazi od sveslavenskoga i praslavenskoga *bъzъ* (I: 125).

Iz trećega je izdanja naziv *divjakinja* (s. v. *der Holzapfel*, ^{3}30). Pod natuknicom *divljakinja* u značenju 'divlje drveće, osobito jabuka i kruška' prije slavonske gramatike nalazimo potvrdu samo u V. Došena iz 1768. u *Aždaji sedmoglavoj* (AR II: 423) pa se Lanosovićev zapis može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Riječ *divlji* u etimologijskoj je vezi s baltoslavenskim pridjevom *dik* ('divlji') nastalim od starocrkvenoslavenskoga *dikъ* odakle je nastao i naziv *divljakinja* (I: 403).

Iz trećega je izdanja naziv *drinjak* (s. v. *der Kornelbaum*, ^{3}30) naveden uz naziv *drin*. Pod natuknicom *drijenjak* navedene su potvrde samo mlađe od Lanosovićeve (AR II: 778), dok

ih za likove *drijenak* i *drijen* ima mnogo više (II: 777). Lik *drijen* rabi se u značenju 'grm koji rađa drenjine', a lik *drijenak* rabi se i za druge biljke. Navedene su izvedenice nastale od sveslavenskoga i praslavenskoga prijevoja *drênь* (I: 345–346).

U prvome je izdanju zabilježen naziv *kesten* (s. v. *die Käste*, 154) u današnjem značenju. Prema dostupnim je podatcima Lanosovićev unos prva leksikografska potvrda. U AR-u su zabilježene književne potvrde starije od Lanosovićeve, a riječ je zapisana i u Karadžićevu rječniku nakon slavonske gramatike (AR IV: 940). Klaić navodi podatak da je riječ *kesten* grčkoga podrijetla (*kástana*) te je posrednim posuđivanjem došla u hrvatski jezik: grč. > lat. *castanea* > tur. *kestane* (2012: 527). S turskim se podrijetlom slaže i Skok (II: 164).

U značenju 'drvo koje rađa lješnjake' naziv *lijeska* zabilježen je u književnim potvrdama i u Karadžićevu rječniku (AR VI: 81), stoga se Lanosovićeva potvrda iz trećega izdanja slavonske gramatike može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Slavonski je gramatičar naziv zapisao u ikavskome liku *liska* i u jekavskome liku *ljeska* (s. v. *die Haselnußstaude*, ^{3}31). Riječ je nastala od indoeuropskoga, sveslavenskoga i praslavenskoga **lěsьka* (Skok II: 298).

Pod natuknicom *die Weide* (195) slavonski gramatičar navodi nazive *rakitovina* i *rakita*. U značenju 'rakitovo drvo ili granje' primjer se iz našega korpusa prema dostupnim podatcima može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Riječ je zabilježena samo u jednoj književnoj potvrdi starijoj od našega korpusa te u Karadžićevu rječniku (AR XIII: 19). Riječ *rakita* u značenju 'vrba' nastala je od sveslavenskoga i praslavenskoga **arkyta* ili **orkyta* (Skok III: 102).

Riječ *sljiva* zapisana je uz turcizam *bardaklija* pod natuknicom *die Pflaume* (171). Riječ je zabilježena samo u književnoj potvrdi s početka 19. stoljeća pa se Lanosovićev unos u liku *sljiva* može smatrati prvopotvrđenicom (AR XV: 658). U liku *šljiva* također su navedene potvrde mlađe od Lanosovićeva unosa (AR XVII: 695). Oblici *šljiva* i *sljiva* sekundarni su štokavski oblici prema primarnome *sliva*, a riječ je o sveslavenskome i praslavenskome poimeničenome pridjevu ženskoga roda *sliv* koji je zabilježen u Vrančića (Skok III: 405).

2. Nazivi biljaka i njihovih plodova

Popis biljnoga nazivlja proširen je i za naziv *frašt* (s. v. *der Kohl*, ^{3}30) zabilježen uz naziv *vrašt*. U značenju 'vrsta kupusa' za riječ *frašt* zabilježene su potvrde mlađe od Lanosovićeve i ona u *Kućniku* J. S. Relkovića iz iste godine kada je izdano i treće izdanje

slavonske gramatike (AR III: 69). Uz naziv *vrašt* nalazimo samo potvrdu u Mikaljinu rječniku (AR XXI: 384). Naziv *frašt* Skok dovodi u moguću vezu s *brassica*, međutim nijedna od navedenih teorija nije sigurna (III: 24).

S popisa valja izdvojiti i naziv *kukuruz* zapisan u trećem izdanju (s. v. *der Weizentürkischer*, [3]35). U Slavoniju je riječ došla iz turskoga jezika (Skok II: 228), a prema AR-u je leksem u uporabi od 18. stoljeća. Zapisan je u književnim potvrdama među kojima su i one Lanosovićevih suvremenika M. A. Relkovića i J. S. Relkovića, dok je od rječničkih potvrda zabilježen tek u Stullija (AR V: 765) pa se Lanosovićeva potvrda može smatrati prvom leksikografskom potvrdom.

Iz trećega je izdanja i naziv *pasulj* (s. v. *die Faseole*, [3]31). U značenju 'grah' riječ je zabilježena u književnim potvrdama starijima od našega korpusa, a zapisana je i u Karadžićevu rječniku (AR IX: 691) pa se primjer iz našega korpusa može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Što se podrijetla riječi tiče, Klaić smatra da je riječ u hrvatski jezik došla iz mađarskoga (*paszuly*), a da je u mađarski jezik ušla posrednim posuđivanjem: grč. *phásēlos* > lat. *phaseolus* > mađ. (2012: 785). Skok riječ smatra balkanskim grecizmom latinskoga podrijetla (I: 127).

Riječ *pečurica* zapisana je uz riječi *pečurka* i *gljiva* pod natuknicom *die Pfifferling* (170). U značenju 'vrsta gljive' riječ je bila uobičajena u liku *pečurka* u Lanosovićevo doba, dok je u liku *pečurica* zapisana samo u Karadžićevu rječniku nakon našega korpusa (AR IX: 744) pa se naš primjer može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Skok riječ *pečurka* dovodi u vezu s glagolom *peći* koji je nastao od indoeuropskoga, baltoslavenskoga, sveslavenskoga i praslavenskoga **pekti* (II: 628).

Riječ *rodokva* zapisana je u korpusu uz riječ *rotkva* pod natuknicom *der Rettich* (175). Za riječ *rodokva* nisu zabilježene potvrde u Akademijinu rječniku, kao što nisu ni u Skoka. Skok bilježi lik *rodakva* (koji je zabilježen i u Relkovića) u značenju 'rotkva', a dovodi je u etimološku vezu s lat. *radix* te je smatra balkanskim latinitetom (III: 96). U AR-u su zabilježene potvrde za lik *rodakva* (AR XIV: 85) i *rotkva* (AR XIV: 187).

Iz trećega je izdanja primjer *sikavica* zabilježen uz dvorječnicu *oset pitomi* pod natuknicom *die Artischocke* ([3]31). Potvrde u AR-u su u značenju 'čičak' i 'rezani kupus', no ne i u značenju 'artičoka' (AR XIV: 915). Skok dovodi riječ *sjekavica* u značenju 'vrsta bodljikave trave, čičak' u vezu s glagolom *sijeći* koji smatra indoeuropskim, baltoslavenskim, sveslavenskim i praslavenskim (*sěk-ti*) (III: 248–249).

3. Nazivi cvijeća

U korpusu su zapisani i nazivi za vrste cvijeća. Jedan je takav primjer iz prvoga izdanja naziv *ljiljan* (s. v. *die Libge, Lilie*, 159). Riječ je u uporabi od 17. stoljeća, a osim književnih potvrda, zapisana je i u Karadžićevu rječniku (AR VI: 264) pa je Lanosovićev unos prva leksikografska potvrda za taj lik. Za lik *liljan* zapisane su i rječničke i slavonske potvrde (AR VI: 92). Za isto se značenje rabi i sintagma *bogorodičino cvijeće*. Riječ je nastala od latinske riječi *līlium* kao pučka posuđenica, a naziv je mediteranskoga podrijetla koji je u hrvatski jezik došao preko njemačkoga *Lilie* ili preko latinskoga (Skok II: 302).

S popisa ćemo izdvojiti i naziv *misirija* iz trećega izdanja zabilježen pod natuknicom (s. v. *das Weilchen gelbes*, (^{3}23) uz dvorječnicu *žuta ljubica*. U Akademijinu je rječniku u značenju 'nekakav cvijet prozvan jamačno po Misiru, kao da je odande' zabilježena samo potvrda J. S. Relkovića iz *Kućnika* (AR VI: 760) pa se Lanosovićev primjer može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Prema Skoku riječ *Misir* u značenju 'Egipat' balkanski je turcizam arapskoga podrijetla: ar. *miṣr* > tur. *misir* = hebr. *miṣrajim* – 'Egipat', no ne navodi izvedenicu *misirija* (II: 432).

4. Nazivi žitarica

Pod natuknicom *der Hirsen* (^{3}35) slavonski gramatičar navodi nazive *proja* i *prova* (u značenju 'vrsta žita, proso'. Za lik *proja* potvrde se u Akademijinu rječniku nalaze pod natuknicom *proha*. Najstarije su potvrde iz 18. stoljeća, a osim u književnim potvrdama starijima od našega korpusa, riječ je potvrđena i u Karadžićevu rječniku (AR XII: 306) pa se naš primjer zasada može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. U liku *proso* riječ je zabilježena i u Mikaljinu rječniku (AR XII: 466). Riječ *proso* isključivo je slavenski naziv za *žito* (Skok III: 52).

5. Nazivi trava

*Naziv *štavika* potvrđen je pod natuknicom *der Ampfer* (123) uz naziv *štavje*. U značenju 'šćav, kiselica' riječ se može smatrati Lanosovićevom tvorbom. U istome značenju u AR-u su zabilježene potvrde pod natuknicama *štav*, *štavelj* i *štavje* (AR XVII: 761–763). Skok

navedene primjere dovodi u vezu s glagolom *štaviti* u značenju 'kiseliti u vodi', a korijen je sveslavenski i praslavenski (III: 412).

Navedeni se primjeri značenjski mogu podijeliti u nekoliko skupina:

1. Nazivi ploda (*baza, frašt, gljiva, kukuruz, pasulj, pečurica, pečurka, rotkva, sikavica, vrašt*)
2. Nazivi stabala i grmova (*abdovina, divjakinja, drinjak, kesten, liska, rakita, sljiva*)
3. Nazivi cvijeća (*ljiljan, misirija*)
4. Nazivi žitarica (*proja, proso*)
5. Nazivi trava (*štavika, štavje*).

Od navedene strukture odstupa podjela cjelokupnoga korpusa fitonima, o čemu je bilo riječi u uvodnome dijelu.

3. 7. 2. 5. Medicinsko nazivlje

U korpusu je zabilježeno preko sto primjera naziva iz područja medicine. Prema značenjima podijelili smo ih u nekoliko skupina. Daleko je najbrojnija skupina naziva iz anatomije koja broji devedesetak primjera. Na drugom je mjestu po brojnosti skupina naziva iz opće medicine. U tu skupinu pribrojili smo i ljudske izlučevine (*krv, slina, suza, znoj*) te nazive poput *likar, likarija,*[834] *likarnica, nemoć, nemoćnište*. Od lijekova navedeni su primjeri *melem* i *kaldrma*. Na trećem je mjestu skupina s nazivima bolesti s desetak primjera.

O nekim je primjerima već bilo riječi u poglavlju o posuđenicama i oni se ovdje neće spominjati (npr. *but, ćelo, džigirica labrda, taban* i sl.). Skupine smo podijelili kao i na ukupnome uzorku. Najoprimjerenija je, kao i na cijelome uzorku, skupina naziva iz anatomije. Posebno smo izdvojili Lanosovićeve hapakse.

1. Nazivi iz područja anatomije

Primjer iz anatomije *kičma* potvrđen je u trećem izdanju u semantičkome gnijezdu „od tjela" pod natuknicom *das Rückgrat* ([3]15). U nizu je zabilježena i riječ *trtica*. Prema dostupnim

[834] Dijelom je medicinskoga nazivlja i leksem *likarija* (s. v. *die Arzney*, 123) u značenju 'ljekarstvo' potvrđen i u Lanosovićevu rukopisnome rječniku (Farkaš 2010: 115).

podatcima riječ *kičma* u značenju 'leđa, hrbat' zabilježena je prvi put u *Kućniku* J. S. Relkovića 1795., iste godine kad je izdana i slavonska gramatika. Sve su ostale potvrde, pa tako i ona rječnička Karadžićeva mlađe od našega korpusa (AR IV: 944). Stoga bi naš primjer bio prva leksikografska potvrda. Osim toga, u AR-u je naveden podatak da je riječ podrijetlom turcizam. Skok navodi nekoliko nepotvrđenih teorija o latinskome, pa i turskome podrijetlu, no ne potvrđuje nijednu (II: 77). Spomenimo i to da za riječ *trtica* u AR-u nalazimo potvrde samo u značenju 'stražnji dio tijela u životinja' (AR XVIII: 775), dok se u Lanosovića leksem nalazi u semantičkome gnijezdu u kojemu nabraja dijelove tijela na čovjeku. Skok dovodi u vezu riječ *trtica* s latinskim *torquēre* < tal. *tòrcere* (III: 511).

Iz područja stomatologije navodimo primjer *kutnjak* zabilježen u trećem izdanju uz njemački ekvivalent *der Stockzahn* (^{3}13) koji je u Akademijinu rječniku zabilježen u značenju 'kutni zub' tek od 19. stoljeća (AR V: 839). Stoga se primjer iz našega korpusa može smatrati prvopotvrđenicom. Skok dovodi izvedenicu *kutnjak* uz riječ *kut* koja je sveslavenskoga i praslavenskoga podrijetla *(*kǫtь*) (II: 248).

Riječ *moždan* (s. v. *das Hirn*, 150) u značenju 'mozak' možemo smatrati prvopotvrđenicom jer je prije ovoga istraživanja potvrđena samo u Voltića uz napomenu „da je nepouzdano" (AR VIII: 31). U korpusu je riječ zapisana uz imenicu *mozak*. Imenica *mozak* nastala je od indoeuropskoga, baltoslavenskoga, sveslavenskoga i praslavenskoga **mozgь* (II: 461).

Iz trećega je izdanja i primjer *pazuho* (s. v. *die Achsel*, ^{3}13). U tome je liku prema dostupnim podatcima Lanosovićev primjer prvopotvrđenica u značenju 'šupljina pod ramenom između mišice i trupa' jer su zabilježene potvrde iz 19. stoljeća (AR IX: 726). U liku *pazuha* riječ se rabila ranije, a zabilježena je kako u starijim rječnicima, tako i u književnim potvrdama (AR IX: 726). Prema Skoku riječ je baltoslavenska, sveslavenska i praslavenska (II: 626).

Uz riječ *šaka* u trećem je izdanju pod natuknicom *die Faust* (^{3}14) zabilježen i naziv *pestnica*. Naš bi primjer prema dosadašnjim istraživanjima bio prva leksikografska potvrda u značenju 'šaka zatvorena ili otvorena' jer je, osim u književnim potvrdama starijima od našega primjera riječ potvrđena u Stullijevu rječniku (AR IX: 802). U Lanosovićevo doba i prije uobičajenija je bila riječ *pest* u istome značenju (AR IX: 802). Prema Skoku riječ je je nastala od indoeruopskoga, sveslavenskoga i praslavenskoga *pęstь* (II: 645).

Prvom bi se leksikografskom potvrdom zasada mogla smatrati riječ *prkno* u značenju 'zadnjica, stražnjica' jer je, osim u književnim potvrdama starijima od Lanosovićeve, riječ

zabilježena u rječnicima od 19. stoljeća, primjerice u Voltića, Stullija i Karadžića (AR XII: 231). Riječ je zabilježena u trećem izdanju uz njemački ekvivalent *der Hintern* ([3]13) u nizu uz lekseme *rit, stražnica* i *guzica*. Skok prema Matzenaueru riječ *prkno* veže sa gornjo-lužičko-srpskim glagolom u imperfektu *pórkać* (III: 45–46).

U trećem je izdanju Slavonac zabilježio riječ *šuha* (s. v. *die Handlinke,* [3]14) uz riječ *liva*. Riječ je o pridjevima u značenju 'lijev'. Pridjev *šuj* potvrđen je samo u Stullijevu i Daničićevu rječniku (AR XVII: 865) pa bi navedeni primjer bio prva leksikografska potvrda. Pretpostavljamo da je riječ o pridjevima koji su poimeničenjem prešli u imenicu jer se uz navedene pridjeve ne nalazi imenica *ruka*, no ne možemo to tvrditi sa sigurnošću. Skok navodi podatak da je *šujь* starocrkvenoslavenski pridjev u značenju 'lijevi' (III: 421).

2. Opći pojmovi iz medicine

Pod natuknicom *der Puls* (171) slavonski je gramatičar zapisao nazive *bilo* i niz sinonima sa značenjem 'žila': *dihavica, treptivica* i *žila duhatnica*. Pod natuknicom *žila* u AR-u su među ostalim zabilježeni nazivi: *žila dihatica* i *treptavica* (AR XXIII: 388). Naziv *dihavica* zabilježen je samo u rječnicima (AR I: 383), a naziv *duhatnica* prvi je put zabilježen u Mikaljinu rječniku, a nakon toga zapisan je i u književnim potvrdama (I: 876).

Posebno je zanimljiv primjer *kaldrma* (s. v. *das Pflaster*, 171) u značenju 'sredstvo za premazivanje, melem'. U korpusu je uz navedenu riječ navedena i autorova opaska o dvama značenjima riječi. Naime, on napominje da uz navedeno značenje 'melem' riječ može značiti i nešto drugo. Tako natuknica glasi: *das Pflaster, ovi melem, a; in der Stadt, kalderma, e* (str. 171). U Akademijinu rječniku pod natuknicom *kaldrma* stoji značenje 'put, drum, trg pokriven pločama' te uz potvrdu iz Voltićeva rječnika napomena da je nekom čudnovatom pogreškom pisac razumio i tumačio značenje 'melem' (AR IV: 768). Skok navodi da je riječ balkanski turcizam, no ne navodi značenje 'melem' (II: 20).

3. Nazivi bolesti

Od naziva bolesti navodimo primjer *kostobolja* zapisan pod natuknicom *das Zipperlein* (199) uz riječ *rukobolja*. Prema dostupnim je podatcima leksem sa značenjem '*Arthritis chronica*, bolest od koje bole zglobovi među kostima' u uporabi od 18. stoljeća. Zabilježen je u

književnika, primjerice Lanosovićeva suvremenika Đ. Rapića, a u rječniku mlađem od Lanosovićeva unosa (AR V: 375) pa se primjer iz korpusa može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Prema Skoku riječ *kost* je sveslavenskoga i praslavenskoga podrijetla uz koju navodi i riječ *kostobolja* (II: 163).

U prvome je izdanju slavonski fratar zabilježio i riječ *micina* pod natuknicom *die Beule* (127). Uz navedeni je naziv zapisana i riječ *otečenje*. U značenju 'veliki čir' riječ je u uporabi od 18. stoljeća, a osim u književnim potvrdama od kojih su neke starije od našega korpusa, primjerice potvrda Đ. Rapića iz 1762., riječ je zabilježena u Karadžićevu rječniku u 19. stoljeću (AR VI: 642). Zbog navedenih se podataka navedeni primjer zasada može smatrati prvom leksikografskom potvrdom. Prema Skoku riječ *micina* ne bi bila augmentativ, već bi bila posuđenica koja je došla iz rumunjskoga, od srednjovjekovnih Vlaha od visokolatinskoga *ignitia*, a lik *micina* pretpostavlja rum. *meţina* što dosada nije potvrđeno (II: 419).

Hapaksi

Kao posebnu skupinu možemo izdvojiti Lanosovićeve hapakse koji potvrđuju izniman prinos hrvatskoj leksikografiji i leksikologiji.

Lanosovićev primjer *kosirica* (s. v. *die Kinnlade*, ^{3}14) u značenju 'čeljust' nije zabilježen u Akademijinu rječniku. Zabilježena je samo riječ *kosijer* u značenju 'oruđe kojim se obrezuje' (AR V: 358). Skok riječ *kosa* u značenju 'oruđe' smatra sveslavenskim i praslavenskim poljoprivrednim terminom (II: 161). Možemo pretpostaviti da je Lanosović za korijen riječi uzeo upravo oruđe misleći na značenje 'dio tijela kojim se siječe'.

Iz trećega je izdanja i primjer *lenja/linja* (s. v. *der Nacken*, ^{3}13) zabilježena uz riječ *šija* u značenju 'vrat'. Budući da u AR-u nije zabilježena, može se također zasada smatrati Lanosovićevim hapaksom. Uvidom u Skokov *Etimologijski rječnik*, pod natuknicom *linjati se* Skok navodi lit. pridjev *leinas* sa značenjem 'vitak, slab' koji je u vezi s vrstom biljke pod nazivom *linja* (II: 305). Možemo samo pretpostaviti nije li taj Lanosovićev primjer možda potekao od navedenih riječi.

Navedeni se primjeri mogu razvrstati u tri skupine:

1. Nazivi iz anatomije (*dihavica, guzica, lenja/linja, kičma, kosirica, kutnjak, liva, moždan, pazuho, pestnica, prkno, rit, stražnica, šaka, šuha, treptivica, trtica, žila duhatnica*)
2. Opći nazivi iz medicine (*bilo, kaldrma*)
3. Nazivi bolesti (*kostobolja, micina, otečenje, rukobolja*).

3. 7. 2. 6. Vojno nazivlje

U korpusu je zabilježeno stotinjak primjera vojnoga nazivlja. Primjeri se mogu podijeliti u tri skupine. Prva i najbrojnija skupina oprimjerena je s oko osamdeset primjera i označuje zanimanja i funkcije u vojsci. Druga je skupina s desetak primjera podjednako oprimjerena kao i treća, a označuje oružje. Treća skupina obuhvaća primjere koji označuju vojnu opremu i opće nazivlje.

U poglavlju o tvorbi riječi obrađen je veći dio zanimanja i funkcija u vojci. U poglavlju o posuđenicama obrađen je dio naziva zanimanja i funkcija u vojsci te dio naziva opreme i oružja. O njima ovdje neće biti riječi.

Ovdje ćemo izdvojiti samo nekoliko primjera koji dosada nisu obrađeni.

1. Nazivi oružja i dijelovi oružja

U trećem je izdanju uz njemačku riječ *das Zündloch* ($^{3}13^{2}$) naveden i leksem *falja*. Prema Klaiću riječ je nastala prema turskoj riječi *falya* u značenju 'čanak u puške, rupica za barut' (Klaić 2012: 313), dok Skok smatra da je leksem nastao prema talijanskome *faglia* – 'škrip' (I: 504), s čime se slaže i Akademijin rječnik u kojemu je riječ potvrđena u značenju 'prašnik' od 19. stoljeća (AR III: 42). Stoga se Lanosovićev zapis može smatrati prvopotvrđenicom.

Od vojnoga nazivlja u ovome poglavlju izdvajamo leksem *kosperda* (s. v. *der Degen*, 133) u značenju 'mač' koji je prema dostupnim podatcima potvrđen 25 godina kasnije u Voltića uz napomenu *nepouzdano* (AR V: 368). Stoga se naš primjer iz korpusa može smatrati prvopotvrđenicom.

U istome značenju slavonski gramatičar navodi i leksem *spada* koji zasada također možemo smatrati prvopotvrđenicom. U Akademijinu je rječniku zabilježen samo u književnoj

potvrdi iz 19. stoljeća (AR XV: 937). Prema Skoku riječ je talijanskoga podrijetla (*spada*) prema starocrkvenoslavenskom *spata* (III: 408).

2. Nazivi zanimanja i funkcija u vojsci

S popisa ćemo izdvojiti samo riječ *džidaš* (*s. v. der Speereuter*, 206) koja je u korpusu zabilježena uz riječ *kopljar*. Prema Klaiću riječ *džida* potječe od mongolske riječi *cida* u značenju 'koplje' (2012: 256). Skok navodi tursko podrijetlo riječi *džida* prema *cida* – 'koplje' (I: 473). Budući da navedeni primjer nije zabilježen u AR-u, može se smatrati Lanosovićevim hapaksom u značenju 'kopljar'. Riječ je nastala od strane osnove i nastavka *-aš*.

3. 7. 2. 7. Poljoprivredno nazivlje

Spomena je vrijedno i poljoprivredno nazivlje koje je zabilježeno i u prvome izdanju, ali je u trećem izdanju izdvojeno posebno u nekoliko semantičkih gnijezda koja su dopunjena novim riječima. Pod nazivima „od vertlarskoga oruđa", „od polja" i „od livade" popisano je preko trideset primjera alata, a to je ujedno i najoprimjerenija skupina. Zajedno sa semantičkim gnijezdom „od vinograda" nalazi se i poveći popis posuđa za poljoprivredu. U gnijezdima je oprimjereno desetak poljoprivrednih zanimanja, desetak imenica koje označuju vršitelja radnje vezanih uz poljoprivredu te desetak općih pojmova.

Budući da je u poglavlju o tvorbi riječi kao i u poglavlju o posuđenicama već bilo govora o glagolima, vršiteljima radnje, nazivima za posuđe i o glagolskim imenicama, ovdje o njima neće biti riječi.

U ovom ćemo poglavlju obraditi nekoliko zanimljivih naziva za poljoprivredno oruđe kako iz prvoga izdanja, tako i iz trećega.

U trećem je izdanju zabilježen naziv *gumno*. Riječ je zabilježena uz njemačku riječ *der Tretplatz* (^{3}35) i stranu riječ *arman*. U značenju 'mjesto na kojem se vrši žito' riječ je zabilježena samo u književnim potvrdama (AR III: 518) pa se naš primjer iz korpusa zasada može smatrati prvom i jedinom leksikografskom potvrdom. Prema Skoku riječ je o praslavenskom i sveslavenskom terminu (I: 633).

Iz područja vinogradarstva izdvajamo primjer *kljuk* zabilježen u trećem izdanju uz njemačku riječ *der Weinmost* (^{3}39) i stranu riječ *masulj*. U značenju 'izgnječeno grožđe' riječ

kljuk zabilježena je od 19. stoljeća (AR V: 101) pa se navedeni primjer može smatrati prvopotvrđenicom. Skok riječ *kljuk* dovodi u etimologijsku vezu s glagolom *kljukati* koji je sveslavenski i praslavenski onomatopejski glagol (I: 105).

S popisa ćemo izdvojiti i naziv iz područja posuđa. Riječ *lagva* zabilježena je također u trećem izdanju pod natuknicom *das Faß* (^{3}40) uz *sud* i *sučija*. U značenju 'drveni sud, kaca, bačva, bure' riječ je potvrđena od 19. stoljeća u književnim potvrdama (AR V: 875) pa bi Lanosovićev zapis bio prvopotvrđenica i zasada jedina leksikografska potvrda. Skok navodi da riječ potječe iz grč. > lat. > bavarski *lagen*, njem. deminutiv *Lagl* < starovisokonjem. *lagello* iz doba Karolinga (II: 260). Spomenimo i to da riječ *sučija* u istome značenju nije zabilježena u AR-u. Zabilježena je samo u značenjima 'sudačko zvanje' i 'suha bolest' (AR XVI: 875).

U skupinu oruđa i alata pribrojit ćemo i riječ *nakovanj* iz prvoga izdanja zabilježenu pod natuknicom *der Amboss* (123). Iako je *nakovanj* gvozdena naprava na kojoj se kuje, a ne poljoprivredno oruđe, odlučili smo riječ svrstati u ovu skupinu jer su se alat i oruđe uglavnom oštrili upravo pomoću nakovnja. Riječ *nakovanj* u značenju 'gvozdena naprava na kojoj se kuje' bila bi, prema dostupnim podatcima, prvopotvrđenica. Riječ je Lanosović mogao zabilježiti iz slavonskih govora jer je u AR-u zabilježena napomena da je riječ „posve obična u Slavoniji" (AR VII: 403). Skok *nakovanj* dovodi u etimologijsku vezu s glagolom *kovati* te sveslavenskim i praslavenskim **ku-* (II: 171).

S popisa ćemo izdvojiti i Lanosovićev hapaks *taljička*. Naziv je zabilježen uz natuknicu *Schiebtruhe, die* (^{3}212^{2}) i mađarsku riječ *talitska*. Mađarska riječ *talicska* znači 'tačke' (Sučević Međeral i dr. 2013: 724). Možemo pretpostaviti da je Lanosović pokušao skovati novu riječ po uzoru na mađarski predložak.

3. 7. 2. 8. Kulinarsko nazivlje

Kulinarsko je nazivlje slabo oprimjereno u korpusu. Zabilježeno je desetak naziva jela i pića (naprimjer tursko piće *šerbe*) te nešto općih pojmova iz navedenoga područja. Zanimljivo je da je većina naziva iz kulinarstva stranoga podrijetla, što ne čudi jer specifična jela i pića označavaju različite posebnosti pojedinih naroda, a kako su Slavonci (i Hrvati općenito) u Lanosovićevo doba živjeli pod izrazitim turskim utjecajem i stranim utjecajima općenito, očekivana je pojava egzotizama u korpusu. O nekim je nazivima već bilo riječi u prethodnim poglavljima pa ovdje o tome neće biti riječi.

S popisa ćemo izdvojiti riječ *cicvara* zabilježenu pod natuknicom *der Kuchen* (^{3}27). U značenju 'gusto jelo od brašna i masla ili sira' riječ je zabilježena samo u Obradovićevim basnama prije slavonske gramatike (AR I: 777) pa bi Lanosovićev zapis bio prva leksikografska potvrda. Skok navodi podatak o posrednome posuđivanju iz latinskoga u talijanski jezik (I: 261).

Riječ *pelunija* zapisana je u rječniku uz riječ *pelin* pod natuknicom *der Wermuth* (195). Uz samu je riječ ukošenim slovima slavonski fratar zapisao objašnjenje na njemačkome jeziku: „*Mit Wermuth angemachter Wein"*.[835] U značenju 'pelinkovac' leksem je potvrđen samo u Karadžićevu rječniku uz Popovićevu napomenu da se *pelun* govori u Turaka (AR IX 768) pa se naš primjer može smatrati prvopotvrđenicom. Skok riječ *pelin* smatra balkanskom riječju slavenskoga podrijetla (II: 634).

U korpusu je zabilježen i naziv *šerbe* (*s. v. der Meet*, 163). U značenju 'medovina' naš bi primjer prema navedenim podatcima u AR-u bio prvopotvrđenica (AR XVII: 542). Prema Klaiću riječ je nastala prema turskoj riječi *şerbet* kamo je došla iz arapskoga (2012: 1003). Balkanskim je turcizmom arapskoga podrijetla smatra i Skok (III: 388).

*Budući da značenjski uz kulinarsko nazivlje eventualno možemo svrstati i imena predmeta i posuđa potrebnih za pripremanje jela, ovdje ćemo spomenuti i Lanosovićevu potvrdu *pekne*. Riječ je slavonski gramatičar zapisao uz njemačku riječ *der Rost* (^{3}28) i stranu riječ *roštilj*. Skok navodi posuđivanje iz mađarskoga riječi *roštilj*, no navodi i riječi *pekme* i *pećme* kod Dalmatina od glagola *peći* (III: 160). Lanosović je očito pokušao skovati novu riječ koja bi zamijenila spomenutu stranu riječ.

3. 7. 2. 9. Geografsko nazivlje

Među geografskim nazivljem, kamo ubrajamo i dvadesetak pojmova vezanih što uz geografiju općenito, što uz meteorologiju, izdvojit ćemo samo dva naziva.

Za sveze *uzrastje morsko* (s. v. *die Ebbe*, 135) i *uzviranje morsko* (s. v. *die Ebbe*, 135) u značenju 'plima' i 'oseka' ne nalazimo potvrdu u AR-u. Pod natuknicom *uzrašće* u AR-u su zabilježene potvrde u značenju 'uzrast, dob' (AR XX: 403), dok natuknica *uzviranje* nije ni potvrđena. Pretpostavljamo da je riječ *uzviranje* nastala od glagola *uzvirati* u značenju 'uspinjati

[835] [Vino napravljeno s pelinom].

o morskoj vodi' (AR XX: 439), dok je riječ *uzrastje* nastala prema glagolu *uzrasti* u značenju 'porasti' (AR XX: 399).

3. 7. 2. 10. Ojkonimi

Neki se jezikoslovci spore oko termina *ekonim* ili *ojkonim*.[836] Budući da *Struna* preporučuje naziv *ojkonim*, taj ćemo termin rabiti i mi. Slavonski je gramatičar zabilježio u korpusu tridesetak ojkonima od kojih ćemo navesti samo neke. U obradbi prevladavaju domaći, odnosno slavonski primjeri koji se navode abecednim redom.

S popisa ćemo izdvojiti primjer *Brod* (str. 23) u značenju 'grad u slavonskoj Krajini na Savi' najranija je potvrda ona M. A. Relkovića (AR I: 667) pa se primjer iz korpusa može smatrati prvopotvrđenicom.

Osim toga, prvopotvrđenicom se prema dosadašnjim istraživanjima može smatrati i primjer *Đur* (str. 23) u značenju 'grad u Ugarskoj' koji je potvrđen uz napomenu „u naše vrijeme" u Karadžićevu rječniku (AR III: 13).

Primjer *Garčin* (str. 23) zapisan je u AR-u u značenju 'selo u hrvatsko-slavonskoj krajini u okrugu brodskom' u književnoj potvrdi M. A. Relkovića (AR III: 105) pa bi naš primjer bio prvopotvrđenica.

Zanimljiv je primjer i *Gradiška* (str. 23) zabilježen od 18. stoljeća u značenju 'Stara i Nova Gradiška'. Budući da je najranija potvrda ona M. A. Relkovića (AR III: 367), primjer iz korpusa može se smatrati prvopotvrđenicom.

Ojkonim *Kopanica* (str. 23) u Akademijinu je rječniku zabilježen u značenju 'dva sela u županiji požeškoj' samo u jednoj književnoj potvrdi mlađoj od 18. stoljeća (AR V: 293) pa se Lanosovićev primjer može smatrati prvopotvrđenicom.

Za primjer *Mačkovac* (str. 23) u značenju 'selo u županiji požeškoj' zabilježene su književne potvrde iz 19. i 20. stoljeća (AR VI: 352). Budući da su zabilježene i potvrde za značenje 'selo u virovitičkoj županiji', ne možemo sa sigurnošću tvrditi na koje mjesto misli gramatičar.

[836] Usp. http://struna.ihjj.hr/en/naziv/ojkonim/53444/ Pristupljeno 20. srpnja 2021.

U značenju 'selo u Slavoniji' primjer *Novska* (str. 23) zabilježen je samo u književnoj potvrdi mlađoj od 18. stoljeća (AR VIII: 254). Stoga se primjer iz korpusa može smatrati prvopotvrđenicom.

Prvopotvrđenicom se zasada može smatrati i primjer *Orubica* (str. 23) zabilježen u značenju 'selo u Slavoniji u županiji požeškoj' samo u književnoj potvrdi mlađoj od našega korpusa (AR IX: 177).

Od domaćih ćemo potvrda spomenuti primjer *Osik* (str. 23) za koji prema dostupnim podatcima možemo reći da je prva leksikografska potvrda. Naime, u značenju 'grad u Slavoniji na Dravi' primjer je potvrđen u mlađim rječnicima, primjerice u Karadžića i Daničića, a nalazimo ga i u starijim književnim potvrdama, na primjer u A. Kačića i A. Kanižlića, pa i u M. A. Relkovića (AR IX: 193).

S popisa ćemo izdvojiti i primjer *Podvinje* (str. 23) koji se može zasada smatrati prvopotvrđenicom. U značenju 'selo u Slavoniji u županiji požeškoj' riječ je zabilježena u potvrdama mlađima od slavonske gramatike (AR X: 348).

Prvopotvrđenicom se može smatrati i ojkonim *Rastušje* (str. 23) u značenju 'ime selu u Slavoniji kod Broda' jer su u AR-u zapisane potvrde iz 19. i 20. stoljeća (AR XIII: 337).

Spomenimo i to da ojkonimi *Biđskoselo*, *Oriovac* i *Sibin* nisu zabilježeni u Akademijinu rječniku te da su za ojkonim *Petrovićselo* potvrde zabilježene samo pod natuknicama *Petrović* i *Petrovići* pa pretpostavljamo da se navedene natuknice ne odnose na naš primjer.

Iz navedenoga se može zaključiti da je slavonski gramatičar uglavnom bilježio slavonske ojkonime iz svoje okolice koji prevladavaju u korpusu, a od stranih je zabilježio tek pokoji veći grad, primjerice *Beč*, *Budim*, *Požun* i *Rim*.

3. 7. 2. 11. Hidronimi

U korpusu je zabilježeno u gramatičkome dijelu nekoliko primjera hidronima. Prema Lj. Kolenić Lanosović i Relković popisuju poznate svjetske rijeke ili domaće, ponajviše savskoga područja (1998: 55).

Od stranih rijeka u korpusu je zabilježen primjer *Jordan* (str. 22). U značenju 'rijeka u Palestini' naziv je u uporabi još od starijih hrvatskih pisaca, a bilježe ge i stariji rječnici, naprimjer Mikaljin (AR IV: 657).

Lanosović je zabilježio i primjer *Nil* (str. 22). U Akademijinu je rječniku u značenju 'velika rijeka u Africi' naziv zabilježen u starijim književnim potvrdama, primjerice u Vetranića (AR VIII: 186).

Od stranih rijeka u korpusu je zapisan i primjer *Tisa* (str. 22). U značenju 'ime rijeci koja kod Titelja utječe u Dunav' bilježe je i stariji rječnici, a nalazi se i u književnim potvrdama (AR XVIII: 339).

Od domaćih je rijeka autor zabilježio primjere *Drava*, *Dunav*, *Orljava* i *Sava*.

Za primjer *Drava* (str. 22) u značenju 'rijeka koja dijeli Hrvatsku i Slavoniju od Ugarske i utječe u Dunav' naziv je u uporabi od 16. stoljeća (AR II: 761).

U slavonskoj je gramatici zabilježen i primjer *Dunav*, odnosno *Dunaj* (str. 22). Oba su primjera zabilježena u starijim rječnicima i književnim potvrdama (AR II: 886–887).

Za primjer *Orljava* (str. $^{3}30^{2}$) u značenju 'voda u Slavoniji kod Požege' nalazimo, primjerice, potvrde u M. A. Relkovića i J. S. Relkovića, a navodi se i u Karadžićevu rječniku (AR IX: 172) pa se primjer iz korpusa zasada može smatrati prvom leksikografskom potvrdom.

Primjer *Sava* (str. 22) u značenju 'oveća rijeka koja dolazeći iz Slovenije dijeli u jednom dijelu svoga tijeka Hrvatsku od Bosne i Srbije, a utječe u Dunav' riječ je koja je zabilježena i u starijim potvrdama, primjerice u Belostenčevu rječniku (AR XIV: 724).

3. 7. 2. 12. Oronimi

U Lanosovićevoj slavonskoj gramatici zabilježeno je nekoliko primjera oronima. Primjeri su zapisani u gramatičkome dijelu o morfologiji imenica kako u prvome izdanju, tako i u trećem. O primjeru *Velebići* već je bilo riječi u poglavlju o tvorbi pa se ovdje neće spominjati.

Prema Lj. Kolenić planine koje se spominju u slavonskim gramatikama uglavnom su domaće (1998: 55). U našem je korpusu zabilježen strani primjer *Haršan* (str. 22). Oronim je

potvrđen u Akademijinu rječniku u značenju 'brdo blizu Muhača u Ugarskoj' samo u Daničićevoj potvrdi (AR III: 578) pa se Lanosovićev zapis može smatrati prvopotvrđenicom.

Od domaćih potvrda zabilježeni su primjeri *Sokolovac, Velebići* i *Vidovac*.

Primjer *Sokolovac* (str. 22) potvrđen je u AR-u u nekoliko značenja. U značenju 'brdo povrh grada Požege' jedini ga je zapisao M. P. Katančić u svojem djelu *Fructus auctumnales* iz 1794. godine (AR XV: 897). Budući da ne možemo sa sigurnošću tvrditi na koje je brdo autor mislio, možemo pretpostaviti da je popisao one nazive koje su iz njegova kraja pa bi ova potvrda mogla odgovarati našemu korpusu. Pritom bi Lanosovićev zapis bio prvopotvrđenica.

Primjer *Motavica* (str. 22) zabilježen je u AR-u u značenju 'bosanska planina koja se zove i Motajica' u potvrdi iz 1876. godine i uz napomenu da se govori i u slavonskoj Posavini (AR VII: 25) pa bi naš primjer bio prvopotvrđenica.

Spomenimo i to da za primjer *Vidovac* (str. 22) ne nalazimo potvrde za značenje 'naziv planine' (AR XX: 837).

3. 7. 2. 13. Rodbinsko nazivlje

Od rodbinskoga je nazivlja u korpusu zabilježeno nešto manje od trideset naziva.

Spomena je vrijedan Lanosovićev primjer *sinovka* zabilježen u prvome izdanju uz natuknicu *die Nichte* (166) i riječ *sestrična*. U značenju 'kći jednoga brata drugome bratu ili ostaloj braći' riječ je potvrđena tek u književnim potvrdama nakon slavonske gramatike (AR XV: 35) pa se Lanosovićev primjer može smatrati prvopotvrđenicom. Riječ je nastala od imenice *sin*, indoeuropske, baltoslavenske, sveslavenske i praslavenske riječi *synь* (Skok III: 237).

Od zanimljivosti navodimo i Lanosovićev primjer *snah* zapisan pod natuknicom *die Schwiegertochter* (181) uz primjer *nevista*. Riječ je zabilježena samo u liku *snaha* (AR XV: 833), dok natuknica *snah* nije potvrđena. To se može objasniti napomenom iz AR-a da se u krjaevima gdje se glas *h* ne govori, riječ izgovara među ostalim i kao *sna* (AR XV: 833) pa ju je možda zato Slavonac zapisao u tome liku.

Od rodbinskih naziva spomenut ćemo i primjer *šurjak* zapisan pod natuknicom *der Schwager* (180) uz riječi *šura* i *svak*. U značenju 'ženin brat' Lanosovićev bi unos bio prva leksikografska potvrda, a osim mlađih rječničkih potvrda od našega korpusa, u AR-u je među

ostalim zabilježena i potvrda slavonskoga pisca V. Došena (AR XVII: 894). Prema dostupnim podatcima u navedenom je značenju riječ *šura* zabilježena u starijim rječnicima (AR XVII: 892).

3. 7. 3. Sinonimija

Na samu smo početku ovoga poglavlja spomenuli da Lj. Kolenić navodi kao zajedničku osobinu rječnika u slavonskih gramatičara među ostalim i uporabu sinonima (1998: 49).

U poglavlju o prilagođenicama već smo naznačili da Lanosović često pod istom natuknicom navodi niz bliskoznačnica, a sličan postupak rabi i u konverzacijskim obrascima.

Problem sinonimije

Marko Samardžija sinonimiju definira kao „semantički odnos između dvaju ili više leksema koji pripadaju istoj vrsti riječi i imaju različite izraze a sadržaji im se podudaraju djelomično ili potpuno" (2009: 14). Prema Bernardini Petrović (2005: 124) potpuniju razdiobu sinonima predložila su samo dva autora: S. Težak (1990) i M. Samardžija (1995).

Težak je sinonime podijelio na (sve prema B. Petrović 2005: 124):

1. Prave sinonime (istoznačnice na istoj standardnojezičnoj razini i stilskoj razini) – npr. *iako – premda, krasan – divan, svršetak – kraj*
2. Sličnoznačnice: *hladan – studen, musti – dojiti* i sl.
3. Varijantne sinonime: *zrak – vazduh, nepovrediv – neprikosnoven* i sl.
4. Tuđice: *naglasak – akcenat, stvaran – realan* i sl.
5. Sinonimne tvorbene i padežne oblike: *gledatelj – gledalac, lakog – lakoga, poštovati – poštivati* i sl.

Prema B. Petrović (2005: 124–125) Težak zapravo u navedenoj podjeli razlikuje istoznačnice i sličnoznačnice. Međutim, B. Petrović ne smatra opravdanom razdiobu na varijantne sinonime i tuđice. O varijantnim se sinonima moglo govoriti u vremenu kada su se hrvatski i srpski jezik shvaćali „varijantama", a naziv tuđice ne smatra opravdanim jer su primjeri koje Težak navodi zapravo kontaktni sinonimi. Osim toga, Petrović termin *sinonimni tvorbeni i padežni oblici* smatra gramatičkim varijantama, ali ne i sinonimima.

M. Samardžija prema izdanju iz 2009. dijeli sinonime po:

1. zamjenjivosti u kontekstu – razlikuje istoznačnice (međusobno zamjenjive u svim kontekstima) i bliskoznačnice (međusobno zamjenjive samo u nekim kontekstima)

2. prepoznatljivosti u kontekstu – razlikuje općejezične ili samostalne (sinonimi koje može i izvan konteksta prepoznati većina govornika hrvatskoga jezika) i individualne ili kontekstualne sinonime (sinonimi koji zahvaljujući pojedinačnomu jezičnomu stvaralaštvu pisaca postoje samo u određenu kontekstu).

Prema Lj. Kolenić rječnici u slavonskih gramatičara 18. stoljeća sadrže dosta sinonima pa tako sva trojica slavonskih gramatičara unose u hrvatski književni jezik riječi iz sva tri narječja često kako bi izbjegli tuđice (1998: 49). Iz poglavlja o posuđenicama jasno je da Lanosović unosi riječi iz sva tri hrvatska narječja, no sporno je jesu li one zaista sinonimi.

„Da bi se uopće moglo govoriti o sinonimiji riječi, osim što isto znače, riječi moraju pripadati istoj vrsti riječi, istomu idiomu i istomu vremenskomu presjeku" (Tafra 2015: 113). Prema B. Tafra (2015: 120–121) Lanosovićeve su spomenute riječi zapravo sinonimične jer se ostvaruju kao sinonimi.

Već je rečeno da, osim u rječničkome dijelu, Lanosović isti postupak kadšto koristi i u konverzacijskome dijelu priručnika u primjerima: *divojka/cura* (257), *gospodar/domaćin/gazda* (217), *kod kuće/doma* (233), *krojač/šivač* (232), *ladno/studeno* (257), *skupo/drago* (257), *svetoshrana/sakristija* (213). Takvi nizovi istoznačnica i bliskoznačnica potvrđuju Lanosovićevo poznavanje živih govora, stranih jezika, puristička nastojanja, ali i njegovo nastojanje da približi različita narječja te učini svoj priručnik razumljivim čitateljima širega govornog područja.

Međutim, prema B. Petrović, iako sinonimni odnos u standardnome jeziku rijetko imaju konkretni leksemi tipa *stol, stolica* ili *prozor*, sinonimi se najčešće javljaju kod imenica, često kod glagola i pridjeva, a nešto rjeđe kod priloga. Osim toga, sinonimi su česti i brojni kod leksema koji imaju apstraktno značenje (2009: 128).

Uz natuknicu stoga kadšto, poput starijih hrvatskih kako leksikografa (primjerice Mikalje), tako i gramatičara (primjerice Tadijanovića), donosi istoznačnicu različite izoglose ili drukčije regionalne pripadnosti.[837] Takve sinonimne nizove kojima želi stvoriti već spomenuto naddijalektno jedinstvo ilustrira velik broj primjera od kojih ćemo izdvojiti samo

[837] Usp. npr. Gabrić-Bagarić (2011: 957) i Horvat i Ramadanović (2012: 328). Prema Gabrić-Bagarić riječ je o raznodijalektnoj sinonimiji (sve prema Gabrić-Bagarić 2011: 957).

neke: *brijalac/barbir* (s. v. *der Barbier*, 127), *mlivo/melja/muka* (s. v. *das Mehl*, [3]42) *novci/pinezi* (s. v. *das Geld*, 144), *ocet/kvasina/sirćet* (s. v. *der Essig*, 137), *ponjava/lincun* (s. v. *das Leilach*, 159), *stig/zastava/barjak* (s. v. die Fahne, 139) itd. Često su u tim nizovima uglavnom riječi stranoga podrijetla koje su obrađene u poglavlju o prilagođenicama, uglavnom turcizmi uz koje su zapisani i leksemi koji su poznati na širem hrvatskom prostoru. Iz takva se Lanosovićeva postupka iščitava nasljedovanje na tradiciju (Tadijanovića i Relkovića),[838] njegov puristički stav, ali i briga za čitatelja kojem nastoji približiti jezik čitavoga hrvatskoga prostora.

Kadšto je u nizu zabilježeno i više riječi stranoga podrijetla, naprimjer: *veriga/sindžir/lanac* (s. v. *die Kette*, 155), *mač/kosprda/spada/handžar* (*s. v. der Degen*, 133) i sl.

Kao podskupinu mogli bismo pritom izdvojiti sinonimne odnose u kojima jedna riječ ima semantički šire značenje od druge, a zapisane su pod istom natuknicom. U poglavlju o posuđenicama već smo spomenuli da pod natuknicom *die Farbe* (139) slavonski gramatičar navodi lekseme *boja, mast* i *farba*. Leksem *boja* značenjski je opisan u Akademijinu rječniku kao 'usporedi mast' (AR I: 506). Leksem *farba* zabilježen je u značenju 'boja, mast, šara' (AR III: 44). Međutim, leksem *mast* zabilježen je u tri značenja: 'masna supstancija kojom se što maže', 'gusta uljna supstancija u tkivu životinjskih, rijetko biljnih tjelesa' te u značenju 'boja' (AR VI: 502–503). Prema M. Samardžiji ovdje bi bila riječ o kontekstualnim sinonima (2009: 17).

Sličan bi primjer bio i *ura/saht/čas* (*s. v. die Stunde*, 183). Leksem *čas* zabilježen je u nekoliko značenja: 'malo vremena, tren', 'svaki od šezdeset djelića na koje se dijeli ura', 'svaki od dvadeset i četiri dijela na koje se dijeli dan i noć' i 'mali novac' (AR I: 897–902). Leksem *sat* zabilježen je u trima značenjima koja nisu sva podudarna s leksemom *čas*: 'sprava kojom se označuje vrijeme', 'dvadeset i četvrti dio dana' i 'neodređen kratak razmak vremena ili vrijeme uopće' (AR XIV: 690–691). Leksem *ura* zabilježen je u svim trima značenjima kao i *sat*, osim što je zabilježen i u značenju 'vrsta molitve' (AR XIX: 783). U dopreporodnome su razdoblju, dakle, leksemi *čas* i *ura* imali šire semantičko polje od leksema *sat*. Osim toga, navedeni primjeri pokazuju da je tijekom jezičnoga razvoja došlo do pomaka u semantičkome polju određenih leksema. Primjerice, leksem *čas* danas znači samo 'trenutak', dok je leksem *sat*

[838] Takvi sinonimni nizovi zabilježeni su i u Tadijanovića i Relkovića. V. npr. Lj. Kolenić (1998: 49), B. Tafra (2012: 114–116), Horvat i Ramadanović (2012: 328–329).

tijekom jezičnoga razvoja dobio i neka nova značenja, primjerice 'nastavna jedinica od četrdeset i pet minuta' ili 'poduka, lekcija' (Šonje i dr. 2000: 1106–1107).

U poglavlju o prilagođenicama već smo naveli primjere Lanosovićeva navođenja riječi stranoga podrijetla u sinonimnim nizovima.

Ako ne poznaje istoznačnu riječ ili je uopće nema zbog značenja riječi, poput naprimjer Mikalje (Gabrić-Bagarić 2011: 957) ili Tadijanovića (Horvat i Ramadanović 2012: 329), navodi hiperonim: *svinja/krmača* (*s. v. die Sau*, 178) ili definira značenje: *jug; poludnevna strana* (s. v. *der Süd*, 183), *klupko ognjeno* (s. v. *die Granade*, 145), *mertvac / mertvo tijelo* (s. v. *der Leichnam*, 159), *razpis, pismo za dug plaćen, quietancia* (s. v. *die Quittung*, 173), *slijepi miš* (s. v. *die Fledermaus*, 140), *zlamen nebeski* (s. v. *das Gestirn*, 144), *zvijezda nepomična*[839] (s. v. *der Firstern*, 140) i dr.

3. 7. 4. Mogući leksikografski uzori

Branka Tafra (1985: 190) tvrdi da je Lanosović vjerojatno poznavao rječnike Jakova Mikalje, Ardelija Della Belle i Ivana Belostenca. U uvodnome dijelu već je rečeno da se Lanosović izrijekom poziva na J. Mikalju i A. Della Bellu. Osim toga, na samu smo početku ovoga poglavlja spomenuli da Lj. Kolenić navodi kao zajedničku osobinu rječnika u slavonskih gramatičara među ostalim i nasljedovanje na ranije hrvatske rječnike (1998: 49).

Pri istraživanju leksika uvidom u Akademijin rječnik mnoge su Lanosovićeve riječi prvi put prije Lanosovićeva priručnika potvrđene samo u Jakova Mikalje, Ivana Belostenca, Pavla Rittera Vitezovića te u Ardelija Della Belle (Tafra 1985: 190).

3. 7. 4. 1. Jakov Mikalja

Uvidom u Akademijin rječnik neke su riječi prije Lanosovića potvrđene samo u J. Mikalje,[840] naprimjer leksem *pridobiće* (str. 181) iz prvoga izdanja zabilježen pod natuknicom *der Sieg* (AR XI: 864) i sl. Iako B. Tafra (1985: 190; 2012: 117) navodi riječi *midlo* i *varavac* kao riječi prvi put potvrđene prije Lanosovića samo u Mikaljinu rječniku, uvidom u AR, leksem *midlo* potvrđen je u Mikalje, Della Belle i Belostenca prije Lanosovića uz napomenu da ju je Mikalja najvjerojatnije preuzeo iz češkoga jezika (AR VI: 644), a leksem *varavac* potvrđen je u Mikalje i Vitezovića prije Lanosovića (AR XX: 574).

[839] U priručniku *zvieda*.
[840] Jakov Mikalja: *Blago jezika slovinskoga*, Loreto, 1649. – Ancona, 1951.

3. 7. 4. 2. Ivan Belostenec

Neke su riječi potvrđene samo u Ivana Belostenca prije slavonske gramatike što nam daje podatak da je Lanosović morao biti upoznat sa sadržajem starijih hrvatskih rječnika, pa tako i Belostenčevim.[841] Navest ćemo tek nekoliko primjera.

Leksem *bradast* (str. 128) iz prvoga izdanja zapisan je u korpusu uz njemačku riječ *bärtig*. U AR-u je u značenju 'bradat malo' potvrđen u Belostenčevu rječniku prije slavonske gramatike, dok je Stullijeva leksikografska potvrda mlađa od našega korpusa (AR I: 678).

Riječ *crnoglavka* (str. 146) iz prvoga izdanja zabilježena u slavonskoj gramatici pod natuknicom *der Gimpel* zabilježena je u značenju 'vrsta ptice, crnoglav' samo u Belostenčevu rječniku prije Lanosovićeva zapisa, dok su od mlađih potvrda zapisane i one leksikografske u Voltića i Stullija, ali i književna potvrda A. Kanižlića iz 1780. godine (AR I: 844).

Leksem *ganutljiv* (str. 129) zabilježen je u prvome izdanju pod natuknicom *beweglich*. U značenju 'koji se gane' primjer je potvrđen samo u Belostenčevu rječniku prije Lanosovića, a od mlađih potvrda navedene su one leksikografske, Voltićeva i Šulekova (AR III: 103).

Leksem *godovni* zapisan je u korpusu u konverzacijskim obrascima (str. 247), a u značenju 'svečani' potvrđen je samo u Belostenčevu rječniku (AR III: 241).

3. 7. 4. 3. Ardelio Della Bella

U Lanosovićevoj se gramatici očituje prema nekim istraživačima[842] i Della Bellin utjecaj. Naime, neke riječi prije Lanosovića nalazimo samo u Della Bellinu rječniku[843]. Uvidom u Akademijin rječnik možemo izdvojiti neke lekseme.

Leksem *bolnište* u korpusu je zapisan pod natuknicom *das Spital* (^{3}46) u trećem izdanju. U značenju 'bolnica' riječ je zabilježena u Della Bellinu rječniku prije našega korpusa, dok je od mlađih potvrda navedena ona iz Stullijeva rječnika (AR I: 53).

Leksem *braniteljnik* (s. v. *ein Soldat von der Quarnigion*, ^{3}11) iz trećega izdanja potvrđen je u značenju 'vojnik koji brani' samo u Della Bellinu rječniku (AR I: 587).

---

[841] Ivan Belostenec: *Gazofilacij ili riznica latinsko-hrvatskih riječi*, Zagreb, 1740.
[842] Usp. Tafra (1985: 190) i Kolenić (1998).
[843] Ardelio Della Bella: *Dizionario italiano, latino, illirico*, Venecija, 1728.

U Della Bellinu je rječniku zabilježena i riječ *čekrkar* (s. v. *der Drechsler*, 133) u značenju 'strugar' bez mlađih potvrda (AR I: 925).

U našem se korpusu nalazi čitav niz imenica koje označuju vršitelja radnje, a zapisane su u Della Bellinu rječniku prije slavonske gramatike. Neke od njih potvrđene su i u mlađim leksikografskim potvrdama od Lanosovićeve uz napomenu da su preuzete od Della Belle. To je, primjerice, leksem *nadćudnik* (s. v. *der Sittenlehrer*, 181) u značenju 'popravljač ćudi' (AR VII: 262), zatim leksem *nadstražnik* (s. v. *der Obristwachtmeister*, 206) u značenju 'poglavar straže' (AR VII: 307), kao i leksem *stježnik* (s. v. *der Fähndrich*, 206) u značenju 'čovjek koji nosi stijeg' (AR XVI: 589) i sl.

Prema B. Tafra (1985: 190; 2012: 116) riječi *odihaj* i *sudar* Lanosović je mogao preuzeti od Della Belle. Uvidom u AR leksem *odihaj* potvrđen je u Della Belle i Belostenca prije Lanosovića (AR VIII: 590), dok je leksem *sudar* potvrđen u Vitezovićevu i Della Bellinu rječniku prije Lanosovića (AR XVI: 890).

3. 7. 4. 4. Andrija Jambrešić i Franjo Sušnik

Od leksema potvrđenih samo u Sušnik-Jambrešićevu rječniku[844] prije Lanosovića su naprimjer: *stolar*, *šumast* i sl.

Riječ *stolar* (s. v. *der Tischler*, 189) je, u značenju 'čovjek koji pravi stolove', osim u Jambrešića, zabilježena i u mlađim potvrdama od našega korpusa, u Šuleka, u Broz-Ivekovićevu rječniku i u Karadžića (AR XVI: 617).

Leksem *šumast* (s. v. *waldicht*, $^{3}216^{2}$) u značenju 'koji je pun šume' zabilježen je i u Stullijevu rječniku koji je objavljen nakon slavonske gramatike (AR XVII: 877).

Iz navedenoga je vidljivo da se Lanosović odabirom leksika ne izdvaja od svojih suvremenika, kao i da se uklopio u leksikografsku tradiciju svojega doba. Bogata leksička sinonimija najočitijim je pokazateljem dijalektne interferencije, a ukošenim ispisivanjem stranih riječi u rječničkome dijelu jezičnoga priručnika jasno donosi podatak o svojem purističkom stavu pružajući nam pritom uvid u leksik koji je u njegovo doba bio u uporabi.

[844] Andrija Jambrešić i Franjo Sušnik: *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*, Zagreb,1742., pretisak Zagreb, 1992.

4. LANOSOVIĆEVA SLAVONSKA GRAMATIKA U SREDNJOEUROPSKOME KONTEKSTU

Istraživanja su pokazala da su se i slavonski jezikoslovci, kao i drugi hrvatski jezikoslovci u to doba, uvijek služili s više uzora, kompilirajući tako svoja djela, unoseći pritom i neke promjene. Razlikujući izvore i uzore u užem i širem smislu Petra Košutar (2015: 93) spominje kao Lanosovićev uzor u širem smislu pri pisanju gramatike bečku gramatiku.

Polazište je ovoga poglavlja privesti istraživanje o slavonskoj gramatici kraju stavljajući je pritom u srednjoeuropski kontekst onoga vremena. Cilj je ovoga poglavlja istražiti na koji su način i u kojoj mjeri bečka gramatika i Gotschedov *Kern* utjecali na Lanosovića pričem ćemo se osvrnuti i na Nyomárkayevo istraživanje (2000) kao polazišno. Osim toga, prema S. Žepiću (1998) njemačke se gramatike slavonskih autora temelje na njemačkim uzorima. Tako se, primjerice, Lanosović u svojoj gramatici *Uvod u latinsko ricsih slaganje* izravno poziva na Gotscheda (usp. Žepić 1998: 62).

Imajući na umu da je slavonska gramatika nastala u doba kad se provodi reforma nastavnih planova i sadržaja kako u Austriji, tako i u ostalim zemljama Monarhije, kao i da su i ostali slavonski gramatičari 18. stoljeća, B. Tadijanović i M. A. Relković izdali strukturno podudarne gramatike s Lanosovićevom slavonskom gramatikom, logičan je slijed istražiti kakav su utjecaj na slavonske gramatičare imali tadanji autori izvan hrvatskih krajeva. Činjenica je isto tako da je Lanosović bio član pravopisne komisije u Beču devedesetih godina 18. stoljeća pa je jasno da je samim time poznat i u širim krugovima od slavonskih ili hrvatskih uopće.[845] Osim toga, utjecaj je na njega moglo imati i školovanje u Budimu gdje je studirao filozofiju (1763. – 1766.).

U doba kada nastaje slavonska gramatika spomenutom se reformom uvode udžbenici pod redakcijom Johanna Ignaza von Felbigera.

Već je rečeno u uvodu da se István Nyomárkay (2000) bavio usporedbom trećega izdanja Lanosovićeve slavonske gramatike i bečke gramatike *Anleitung zur deutsche Sprachlehre zum Gebrauche der Nationalschulen in dem Königreiche Hungarn, und Kroatien: Napuchenye vu navuk nemskoga jezika za potrebuvane narodnih skol vugerzkoga, y horvatzkoga kralyeztva* (Budim, 1780.) koja je otisnuta drugi put pod naslovom *Verbesserte*

[845] Lj. Kolenić spominje kako je vijest o tome da je izdana slavonska gramatika 1778. godine odjeknula kako u Beču, tako i u Požunu (2011: 52–53). Usp. i Kolenić 2003a: 84.

Anleitung zur deutsche Sprachlehre zum Gebrauche der Nationalschulen in dem Königreich Hungarn (Ofen, 1785.).

Bečka je gramatika, dakle, izdana 10 godina prije Lanosovićeva trećeg izdanja slavonske gramatike. Uvidom u izdanje iz 1785. godine naišli smo na mnogo sličnosti. Strukturno gledano Lanosovićevo je treće izdanje slavonske gramatike podijeljeno na dva veća dijela. Prvi dio sastoji se od rječničkoga dijela, konverzacijskih obrazaca i obrazaca pisama. Drugi dio sastoji se od gramatičkoga opisa, tri konverzacijska obrasca i manjega rječnika. Lanosovićev prvi dio sadržava 8 stranica, dok bečka gramatika obaseže 28 stranica.

Lanosovićev gramatički opis započinje poglavljem o slovopisu. Na početku, kao što je to slučaj u bečkoj gramatici, Lanosović nabraja 23 grafema. Nakon toga pod naslovom *Die Eintheilung der Buchstaben* slijedi tekst: „Die Buchstaben werden in Selbstlauter und Mitlauter eingetheilet" (str. 1^2).

U bečkoj gramatici nakon naslova *Die Eintheilung der Buchstaben* tekst glasi: „Die Buchstaben werden eingetheilet" (str. 1).

U obje gramatike potom su nabrojeni samoglasnici, a potom i pravila o njihovu udvajanju.

Na podudarnost teksta nadalje smo naišli pod naslovom *III. Von den nöthigen und überflüßigen Buchstaben*: „Man soll keinen Buchstaben auslessen, den man in einer guten Aussprache höret... " (str. 6^2).

Pod istim se naslovom u bečkoj gramatici nalazi tekst: „Man soll keinen Buchstaben auslessen, den man in der guten Aussprache höret... " (str. 20).

Na strukturnu podudarnost naišli smo i u dijelu koji je novina u odnosu na prva dva izdanja slavonske gramatike. Riječ je o popisu riječi koje su u opoziciji po jednom fonemu ili po akcentu.

B. Tafra navodi da sličan popis ima i Relković u svojoj gramatici u odjeljku o akcentima, no da se u njega radi samo o akcenatskoj opreci (1985: 182). Uvidom u Relkovićevu gramatiku (str. 26–28) utvrdili smo da je Relkovićev popis znatno kraći te da se u njega zaista radi o samo o akcenatskoj opreci (npr. *luk – arcus, der Bogen* / *luk – cepa, der Zwiebel*; *dug, duga, dugo – longus* / *lang*; *dug – debitum, die Schuld*). U odnosu na Relkovića, Lanosovićevi su primjeri u opreci i po više razlikovnih elemenata, kao primjer *bubak*/*puppak* (usp. Tafra 1979: 182). Za razliku od Relkovića, Lanosovićevi primjeri koji stoje u opreci kadšto ne čine samo par, već i

niz. Takav je niz primjerice: *bubak* u značenju 'buba' / *puppak* u značenju 'dio tijela' / *pupak* u značenju 'pup, pupoljak'.

U bečkoj gramatici popis je naveden pod naslovom *Alphabetisches Verzeichniß* (str. 28), kao i u našem korpusu (str. 8). Lanosovićev popis obaseže 16 stranica (str. 8–24[2]), dok je popis u bečkoj gramatici nešto kraći (str. 28–36). Podudarnost je očita i u samu tekstu ispod naslova. Lanosovićev tekst glasi: „Der meisten Wörter, welche zwar eine etwas ähnliche Ausprache, aber eine verschiedene Bedeutung haben, und daher im Schreiben unterschieden warden" (str. 8[2]). Isti tekst naveden je i u bečkoj gramatici (usp. str. 28). Do tih je zaključaka došao i I. Nyomárkay (2000: 135). Popis u objema gramatikama prikazuje opoziciju zvučnost – bezvučnost (*badati – padati* ML, *bein – pein* VA), dužina – kračina (*Baal – Ball, baare – bar* VA, *gad – gat* ML, *luk – luk* ML).[846]

U drugome poglavlju Lanosović je zapisao podjelu riječi prema vrstama (str. 25[2]).

I. Lanosović promjenjivim vrstama smatra:

1. *das Nennwort* (*Nomen*)
2. *das Fürwort* (*Pronomen*)
3. *das Zeitwort* (*Verbum*)
4. *das Mittelwort* (*Participium*).

II. Nepromjenjive su vrste riječi prema Lanosoviću:

1. *das Vorwort* (*Praepositio*)
2. *das Nebenwort* (*Adverbium*)
3. *das Zwischenwort* (*Interjectio*)
4. *das Bindewort* (*Conjuctio*).

Od Lanosovićeve podjele u bečkoj gramatici odudara jedino *das Geschlechtwort* (*Articulus*) u promjenjivima (str. 38). Naime, ondje se očekivano navode članovi kao promjenjiva vrsta riječi.

Nakon podjele prema vrstama riječi, u slavonskoj gramatici slijedi gramatički dio o morfologiji imenica. Lanosović imenice dijeli na imenice, pridjeve i zamjenice (str. 26):

1. *Hauptwort, Nomen Substantivum*

[846] Kratica *ML* označuje autora slavonske gramatike, dok *VA* znači '*Verbesserte Anleitung*'.

2. *das Beywort, Adjectivum*
3. *das Fürwort, Pronomen*.

Na takvu podjelu nailazimo i u bečkoj gramatici (str. 41):

1. *Hauptwörter* (*Nomina Substantiva*)
2. *Beiwörter* (*nomina adjectiva*)
3. *Fürwörter* (*pronomina*).[847]

Dijelom je poglavlja o imenicama i odlomak o tvorbi riječi. U poglavlju o tvorbi riječi već smo naveli podudarnosti s bečkom gramatikom pa ovdje o tome neće biti riječi.

Podudarnost smo uočili i u metodologiji opisa imenica. Lanosović navodi značenjske skupine prema kojima određuje pojedini rod imenica, npr. nazivi za životinje (str. 29–30[2]), oronimi (str. 28[2]), hidronimi (str. 29[2]), nazivi za dostojanstvenice, ženske poslove i vlastita ženska imena (str. 31[2]) i sl. Takva je metodologija zabilježena i u bečkoj gramatici gdje se također navode nazivi za životinje (str. 44), oronimi (str. 44), nazivi za dostojanstvenice, ženske poslove i vlastita ženska imena (str. 45), hidronimi (str. 46) itd.

U poglavlju o brojevima zabilježena je Lanosovićeva podjela brojeva (str. 54–57):

1. *Grundzahlen* (*Cardinales*),
2. *Ordnende Zahlwörter* (*ordinales*),
3. *Eintheilende Zahlwörter* (*distributivi*),
4. *Vermehrende Zahlwörter*.

Podjela brojeva u bečkoj gramatici izgleda ovako (str. 64–67):

1. *Grundzahlen*
2. *Ordnende Zahlwörter*
3. *Theilende Zahlwörter*
4. *Vermehrende Zahlwörter*.

Navedenu je podudarnost zamijetio i opisao I. Nyomárkay (2000: 143).

[847] Podudarnost u podjeli zamijetio je i I. Nyomárkay (2000: 137).

U poglavlju o glagolima podudaraju se glagolski načini i vremena uz izuzetak Lanosovićeva konjunktiva (*verlangende Art*).

Lanosović je zabilježio ove glagolske načine:

1. *anzeigende Art* (str. 82[2])
2. *gebiethende Art* (str. 83[2])
3. *verlangende Art* (str. 84[2])
4. *verbindende Art* (str. 86[2])
5. *die unbestimmte Art* (str. 88[2]).

U bečkoj gramatici podjela izgleda ovako:

1. *die anzeigende Art* (str. 78),
2. *die verbindende Art* (str. 78),
3. *die gebietende Art* (str. 88),
4. *die umbestimmte Art* (str. 88).

Podudarnost je zabilježena i u podjeli na glagolska vremena. Lanosovićeva podjela izgleda ovako (str. 82–146):

1. *Die gegenwärtige Zeit*
2. *die jungst oder halbvergangene Zeit*
3. *die I. vergangene Zeit*
4. *die II. vergangene Zeit*
5. *die längstvergangene Zeit*
6. *die künftige Zeit*.

U bečkoj gramatici je zabilježena ovakva podjela (str. 78–85):

1. *Die gegenwärtige Zeit*
2. *die jungstvergangene Zeit*
3. *die völligvergangene Zeit*
4. *die längstvergangene Zeit*

5. *die künftige Zeit*.[848]

U poglavlju o sintaksi, osim uvodne definicije, Lanosovićeva se struktura u cijelosti podudara sa strukturom bečke gramatike. Nyomárkay navodi da je uvod u sintaksu preuzet iz bečke gramatike od riječi do riječi (2000: 153). Iako je podudarnost velika, nije u potpunosti. Navodimo tekstove u cijelosti.

Lanosovićev uvod glasi: „Die Wortfügung (Syntaxis) lehret die verschiedenen Gattungen der Wörter, oder Redetheilchen richtig, geschickt und regelmäßig verbinden und ordnen" (str. 158[2]).

Uvod u sintaksu u bečkoj gramatici glasi: „Die Wortfügung (Syntaxis) lehret die verschiedenen Gattungen der Wörter, oder Redetheile, richtig, geschickt und sprachmäßig verbinden und ordnen" (str. 108).[849]

Struktura poglavlja o sintaksi u slavonskoj gramatici izgleda ovako (str. 158):

a. *Die Fügung der Haupt- und Beywörter*
b. *Die Fügung der Fürwörter*
c. *Die Fügung der Zeitwörter*
d. *Die Fügung der Mittelwörter*
e. *Die Fügung der Vorwörter*
f. *Die Fügung der Nebenwörter*
g. *Die Fügung der Zwischenwörter*
h. *Die Fügung der Bindewörter.*

Od Lanosovićeve podjele u bečkoj gramatici odudara jedino *Die Fügung der Geschlechtwörter* (str. 109). Naime, ondje se očekivano navodi i sintaksa članova.

U slavonskoj gramatici zabilježeno je i pravilo o posvojnim pridjevima koje je također preuzeto iz bečke gramatike (Nyomárkay 2000: 154).

[848] Usp. Nyomárkay (2000: 149–150).
[849] Nyomárkay navodi da je uvod u sintaksu preuzet iz bečke gramatike od riječi do riječi, no ne bismo se složili s navedenom tvrdnjom. Navodimo tekstove u cijelosti.

Na kraju gramatičkoga dijela i Lanosović (str. 205–216[2]) i bečka gramatika imaju kraći rječnik (str. 145–149). Lanosovićev je rječnik trojezični – njemačko-hrvatsko-mađarski i nešto je opsežniji, dok je rječnik u bečkoj gramatici mađarsko-njemački i obaseže svega nekoliko stranica. Nakon rječnika u obje gramatike slijede konverzacijski obrasci.

Bečka gramatika sadržava tri kratka razgovora. Prvi je razgovor naslovljen *Von dem lernen* (str. 150–151) i podudara se u potpunosti s Lanosovićevim prvim obrascem pod naslovom *Pervi razgovor, od učenja* (str. 217–218[2]).

Drugi je razgovor u bečkoj gramatici naslovljen: *Von spazieren gehen* (str. 151–153). Veće su podudarnosti zabilježene i u drugome razgovoru s Lanosovićevom gramatikom. Lanosovićev je drugi razgovor naslovljen: *Drugi razgovor, od šetanja* (str. 218–220).

Treći je razgovor u bečkoj gramatici zabilježen pod naslovom *Vom essen* (str. 153–155). Podudarnost od riječi do riječi nalazimo s Lanosovićevim trećim razgovorom pod nazivom *Treći razgovor, od jila* (str. 220–223).

Podudarnost u razgovoru prikazat ćemo u tablici. Budući da je podudarnost na njemačkome jeziku, nećemo navoditi hrvatske dijelove razgovora.

Tablica 16. Usporedba konverzacijskih obrazaca između bečke i slavonske gramatike

Bečka gramatika, 1785.	Slavonska gramatika, 1795.
Ihr Diener, mein Herr! *Ich bin der ihrige, mein Herr!* *Wo kommen Sie her, mein Herr?* *Ich komme vom Tische.* *Bey wem speisen Sie, mein Herr?* *Bey dem Herrn N.* *Hat er viele Rostgänger?* *Unser sind zwölfe.* *Ihr Herren speißen Sie des Tages ein oder zweimal daselbst?*	*Ihr Diener, mein Herr!* *Ich bin der ihrige, mein Herr!* *Wo kommen Sie her, mein Herr?* *Ich komme vom Tische.* *Bey wem speisen Sie, mein Herr?* *Bey dem Herrn N.* *Hat er viele Rostgänger?* *Unser sind zwölfe.* *Speisen Sie meine Herrn,* *des Tags ein, oder zweymal daselbst?*

Kao Lanosovićev mogući uzor u užem smislu P. Košutar spominje Gotschedov *Kern* (2015: 100) spominjući i istraživanje I. Nyomárkaya. Nyomárkay (2000) utvrđuje i strukturnu

podudarnost s drugim Gottschedovim priručnim školskim gramatikama poput djela *Compendiosa Linguae Germanicae Gramatica In Usum Potissimum Ungarorum* … iz 1769. te s djelom *Grammatica Germanica ex Gottschedianis Libris Collecta* iz 1780. godine.

Osim toga, Žepić (1998) utvrđuje podudarnost Lanosovićeve latinske gramatike *Uvod u latinsko ricsih slaganje* s Gotschedovim *Grundlegung einer Deutschen Sprachkunst* izdanim u Leipzigu 1749.

Uvidom u *Grundlegung einer Deutschen Sprachkunst* (Leipzig, 1749) i *Kern der Deutschen Sprachkunst* Johanna Christopha Gotscheda (Leipzig, 1754.) nalazimo podudaranja na strukturnoj razini, u metodologiji i u sadržaju.

Prije svega Gotschedov je *Kern* podijeljen na tri veća dijela, kao i *Grundlegung*. Podudarnost smo uočili u prva dva dijela pod naslovima:

1. *Die Rechtschreibung*

2. *Die Wortforschung*.

Treći dio Gotsched je posvetio prozodiji. O njoj ovdje neće biti spomena.

Prvi dio o fonetici daleko je iscrpniji i detaljniji od slavonske gramatike. Što se tiče metodološkoga aspekta, riječ je o pravilima o samoglasnicima i njihovu udvajanju kao i u slavonskoj gramatici. Zanimljivo je da Gotschedov *Kern* (str. 39–75), kao i *Grundlegung* (str. 79–119) također sadržavaju popis kakav smo zapazili i u bečkoj gramatici i u slavonskoj gramatici pod naslovom *Ortographisches Verzeichniß gewisser zweifelhafter Wörter*. Popis je opsežniji od Felbigerova i Lanosovićeva.

Kao što je već napomenula i Petra Košutar (2015: 100), za razliku od Lanosovića koji razlikuje promjenjive i nepromjenjive vrste riječi, Gotsched dijeli riječi na tri velike skupine u *Grundlegungu* (str. 127–128), a slično je i u *Kernu* (str. 81). Njegova podjela izgleda ovako:

I. *Bennenungen der Dinge* (riječi koje imenuju stvari):

1. *Nennwörter* (*Nomina*)

a. *Hauptwörter (Substantiva)*

b. Beywörter (Adjectiva)

2. *Fürwörter* (*Pronomina*)

3. *Geschlechtswörter (Articuli)*

II. *Das Thun und leiden anzudeuten* (riječi koje označuju radnju ili stanje):

a. *Zeitwörter, Verba*

b. *Mittelwörter, Participia*

III. *Bestimmungswörter* (odredničke riječi ili modifikatori):

a. *Nebenwörter, Adverbia*

b. *Vorwörter, Praepositiones*

c. *Bindewörter, Conjuctiones*

d. *Zwischenwörter, Interjectiones*.

Podudarnost je vidljiva i u podjeli imenica. Gotsched je imenice podijelio na dvije vrste kako u *Grundlegungu* (str. 42), tako i u *Kernu* (str. 85): *Namen* (*Nomina propria*) i *Nomina appellativa*. Lanosović imenice dijeli također na dvije vrste: *Nomen Proprium* i *Nomen adpellativum* (str. 25[2]).

Kao što je primijetila i P. Košutar, podudarnost je izostala u padežnome sustavu, odnosno u broju padeža (2015: 100). Gotsched razlikuje šest padeža, dok Lanosović u prvom izdanju ima sedam padeža u jednini i osam u množini, a u trećem izdanju i u jednini i u množini navodi osam padeža.

Kao što smo spomenuli u poglavlju o tvorbi riječi, potvrdili smo velika podudaranja s bečkom gramatikom. Posve jednaku podjelu kao Felbiger zapisuje i Gotsched u svojem *Kernu* (str. 86). Navedena se podjela uglavnom podudara i sa slavonskom gramatikom.

Navodimo tablicu za usporedbu.

Tablica 17. Podjela složenica u Gotschedovu *Kernu*, bečkoj gramatici i slavonskoj gramatici

Gotschedov *Kern*, 1754.[850]	**Bečka gramatika, [2]1785.**	**Lanosovićeva slavonska gramatika, [3]1795.**
Hauptwörter mit Hauptwörtern: *Handschuh*	*Hauptwörter mit Hauptwörtern*: *Handschuh, Amtmann*	*Hauptwörter mit Hauptwörtern*: rukopis, drvocip, kostobol

[850] Slična je podjela i u Gotschedovu *Grundlegungu* (str. 143–150).

Beywörter mit Hauptwörtern: *Groenhayn, Großvater*	*Beywörter mit Hauptwörtern*: *Großvater, Neumarkt*	*Beywörter mit Hauptwörtern*: novoselac, novovirac/novovjerac, starovirac
Nebenwörter mit Hauptwörtern: *Nachtheil*	*Nebenwörter mit Hauptwörtern*: *Frühjahr*	*Nebenwörter mit Hauptwörtern*: ranopaša, blagovonj, nesreća, dobročinstvo
Vorwörter mit Hauptwörtern: *Beyleid*	*Vorwörter mit Hauptwörtern*: *Beistand, Mitleiden, Vorhaus, Zusatz*	*Vorwörter mit Hauptwörtern*: Pridvorje, zapad, podpomoć
Zeitwörter mit Hauptwörtern: Lachtaube	*Zeitwörter mit Hauptwörtern: Reisehut, Reitpferd*	

U poglavlju o rodovima imenica uočili smo podudarnost u metodologiji. Pri objašnjavanju rodova imenica, Gotsched u *Kernu* navodi određene značenjske skupine, primjerice: nazive životinja (str. 89–90) koji su zabilježeni u slavonskoj gramatici (str. 29[2]), zatim nazive uzvisina, biljaka i vjetrova (str. 90–91) također zabilježene i u Lanosovićevoj gramatici (str. 28–29[2]), vlastita ženska imena, nazive prema zanimanju i tituli (str. 94) kao i u slavonskoj gramatici (str. 31[2]), imena rijeka, stabala, cvijeća, voća (str. 95) u Lanosovića navedena na str. 29[2], a Gotsched bilježi i nazive zemalja i gradova (str. 99) kao i Lanosović (str. 30–32[2]).[851]

Gotsched u *Kernu* (str. 111) i u *Grundlegungu* od vrsta riječi prvo obrađuje imenice, potom pridjeve i brojeve, a nakon njih zamjenice kao i Lanosović.

Što se tiče poglavlja o brojevima, uočili smo i podudarnosti u podjeli brojeva. Gotschedova podjela u *Kernu* izgleda ovako (str. 118–121):

1. *Grundzahlen*
2. *Ordnende Zahlwörter*

[851] Slično je i u Gostchedovu *Grundlegungu* (str. 172–179).

3. *selbstständige zahlwörter*
4. *theilende zahlwörter*
5. *vermehrende zahlwörter*.[852]

Lanosović brojeve dijeli na: glavne – *Grundzahlen* (*Cardinales*), na redne – *Ordnende Zahlwörter* (*ordinales*), zatim na dijelne brojeve – *eintheilende Zahlwörter* (*distributivi*) i umnožne brojeve – *Vermehrende Zahlwörter*.

Iz navedenoga zaključujemo da je Lanosovićeva gramatika u manjem dijelu podudarna u strukturi s Gotschedovim *Grundlegungom* i *Kernom*. Osim toga, zamijetili smo podudarnosti u redoslijedu raspoređivanja građe, kao i u gramatičkim podjelama te u metodologiji.

I. Nyomárkay opisao je podudarnosti među slavonskom i bečkom gramatikom, kao i s Gotschedovim *Kernom*. Vidjeli smo kako se podudarnost može iščitati kako na strukturnome planu cijele gramatike, tako i u strukturi pojedinih gramatičkih poglavlja. Podudarnost se može iščitati i u metodologiji opisa. Osim toga, sličnost je vidljiva i u pojedinim pravilima koja Lanosović preuzima iz bečke gramatike, kao i u pojedinim gramatičkim kategorijama. Na kraju smo poglavlja potvrdili i preuzimanje cijelih konverzacijskih obrazaca iz bečke gramatike. Petra Košutar pokazala je da su gramatičari morali kao mogući uzor ili model imati više autora ili gramatika iz kojih su crpili građu, primjere i ideje za vlastitu gramatiku te da je jedan od mogućih Lanosovićevih uzora i Gotschedov *Kern*.

[852] Slično je i u *Grundlegungu* (str. 236–245).

5. ZAKLJUČAK

U ovome je radu problem standardizacije hrvatskoga jezika proučavan, analiziran i opisan s posebnim naglaskom na gramatološki prinos slavonskoga fratra Marijana Lanosovića jer je Lanosović, uz B. Tadijanovića i M. A. Relkovića, jedan od trojice slavonskih gramatičara koji su izdali gramatike u drugoj polovici 18. stoljeća, odnosno nakon oslobođenja Slavonije od Turaka u doba kada se, pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja, javlja pojačana potreba za izdavanjem jezikoslovnih priručnika. Dio Hrvata tada živi u Habsburškoj Monarhiji s više naroda pa je kao temelj zajedničkoga suživota bila upravo mogućnost međusobnoga zajedničkog komuniciranja. Iz te je činjenice izrasla potreba za izdavanjem višejezičnih priručnika koji bi sadržavali sve dijelove potrebne za učenje stranoga jezika. Stoga sve tri slavonske gramatike iz toga razdoblja, pa tako i Lanosovićeva slavonska gramatika, sadržavaju tri osnovna dijela: gramatički dio, rječnički dio i konverzacijske obrasce u kojima se nalaze primjeri razgovora koji su potrebni svakome govorniku kako bi savladao komunikaciju na stranome jeziku. Razgovori tematiziraju uobičajene svakodnevne situacije, razgovor o jelu, odlazak krojaču, odlazak u trgovinu, posjet bolesnome prijatelju, razgovor o crkvi i slično.

Primarna je zadaća ovoga rada bila što obuhvatnije i sustavnije prikazati, opisati i analizirati sva tri izdanja gramatike fra Marijana Lanosovića *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache mit einem nützlichen Wörter = und Gesprächbuche, auch einem Anhange verschiedener deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche versehen*. Gramatika je otisnuta triput. Prva dva izdanja (Osijek, 1778.; 1789.) sadržajno i strukturno se uglavnom podudaraju uz neke manje razlike. Treće je izdanje gramatike strukturno i sadržajno drugačije od prvih dvaju otisnuto šest godina kasnije pod naslovom: *Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre sammt einem nützlichen Anhange mit verschiedenen Gesprächen, deutsch = schlavonisch und hungarischen Wörterbuche, Briefen, Benennung der vornehmsten geist = und weltlichen Würden, dann der vorzüglichsten Festtäge und anderern Personen versehen* (Budim, 1795.).

Jezična se raščlamba temelji na proučavanju svih jezičnih razina: slovopisne, pravopisne, fonološke, morfološke, sintaktičke, tvorbene i leksičke, a posebna je pozornost usmjerena iscrpnoj analizi tvorenica i tvorbenih načina s ciljem postizanja kvalitetnije i sustavnije jezične analize korpusa. Stoga teorijsku osnovu ovoga rada čine istraživanja povezana s nekoliko različitih jezičnih razina i u skladu s time u radu se rabio teorijski i terminološki aparat grafije, ortografije, fonologije, morfologije, sintakse, semantike, leksikologije i leksikografije.

Uvodno poglavlje sadržava tri dijela. Prvi se odnosi na vremenski odsječak u kojem nastaje slavonska gramatika i naslovljen je *Društveno-političke prilike*. Navedeno potpoglavlje obuhvaća teorijski uvod u vremenski odsječak koji obuhvaća prvu polovicu 18. stoljeća, a potom i drugu kada nastaju slavonske gramatike. U potpoglavlju je riječ i o utjecaju prosvjetiteljskih ideja na tadanje znanstvenike općenito, a onda i na pisce, pa i gramatičare. U poglavlju se rasvjetljuje i povijesni aspekt događaja koji su prethodili izdavanju slavonskih gramatikâ pričem se oslikavaju prvo hrvatski, a potom i slavonski krajevi u Lanosovićevo doba. Važna je i uloga franjevaca u doba rascjepkane Hrvatske i podatak da franjevci svojim djelima pokušavaju nadvladati dotadanji regionalizam u književnosti nalaženjem jezičnih rješenja i potičući pravopisnu reformu koja bi pridonijela rješenju grafijske neujednačenosti.

Drugo je potpoglavlje u uvodu naslovljeno *Život i djelo Marijana Lanosovića* u kojem se navode osnovni podatci o franjevcu i autoru slavonske gramatike, a napose one činjenice iz njegova životopisa koje su eventualno mogle utjecati na pisanje slavonske gramatike. U poglavlju se navodi mjesto gdje je odrastao, Lanosovićeva izobrazba, gradovi u kojima je boravio, ali i djela koja je za života objavio ili samo napisao. Važan je podatak iz njegova životopisa da je na poziv cara Josipa II. sudjelovao u Beču kao član komisije za ujednačavanje pravopisa, kao i da je prije slavonske gramatike objavio i latinsku gramatiku.

Treći dio uvoda pod naslovom: *O strukturi Lanosovićeve slavonske gramatike* sadržava osnovne podatke o strukturi prvih dvaju, a poslije i trećega izdanja gramatike. Četvrti dio naslovljen je *Dosadašnja istraživanja* gdje smo popisali sve dosadašnje radove koji se bave temom slavonske gramatike.

Drugo poglavlje pod naslovom *Vanjski opis gramatike* opisuje strukturu i metodologiju gramatičkoga opisa slavonske gramatike u odnosu kako na njegove prethodnike, odnosno stare hrvatske gramatike počevši od gramatike Bartola Kašića, tako i na suvremenike, odnosno s posebnim naglaskom na slavonske gramatičare, B. Tadijanovića i M. A. Relkovića. Uočeno je da je slavonska gramatika nastala u okvirima tradicije.

Na strukturnoj razini zamijećena je podudarnost s većinom starih hrvatskih gramatičara. U Lanosovićevih slavonskih prethodnika nalaze se rječnički dijelovi priručnika, kao i konverzacijski obrasci koji su tematski vrlo slični s Lanosovićevom gramatikom. Osim toga, usporedno s našim korpusom, u B. Tadijanovića zabilježeni su i obrasci pisama na njemačkom i hrvatskom jeziku te titulature svjetovnih i crkvenih zvanja. Podudarnost je uočena s Relkovićevom gramatikom i u poglavlju o glasovima. Naime, Lanosovićev popis riječi koje su

u opoziciji po jednom fonemu ili po akcentu iz trećega izdanja gramatike vrlo je sličan Relkovićevu popisu istopisnica u poglavlju o akcentu.

U poglavlju o fonologiji u Relkovića je uočen popis istopisnica vrlo sličan onomu iz trećega izdanja slavonske gramatike Marijana Lanosovića.

Pri podjeli na vrste riječi uočeno je da slavonska gramatika još uvijek predstavlja tradicionalno ugledanje na stare gramatičare koji su opis gramatike temeljili na latinskome modelu.

Podjelu imenica na tri vrste prema završetku u genitivu jednine slavonski su gramatičari preuzeli još od Kašića.

Što se padežnoga sustava tiče, komparacijom sa starim gramatikama utvrđeno je da je Lanosović u prvim dvama izdanjima od Della Belle i Kašića preuzeo 7 padeža u jednini i 8 u množini (8. padež je lokativ). U trećem izdanju u jednini i množini Lanosović razlikuje 8 padeža. U prvim dvama izdanjima lokativ opisuje samo u množinskim oblicima, dok u trećem izdanju, za razliku od Kašića i Della Belle, lokativ opisuje u jednini i množini. U Lanosovićevu je modelu još uvijek prisutan ablativ.

Potvrđena je podudarnost u sklonidbenim obrascima s prvim hrvatskim gramatikama: gramatikom *Institutiones linguae Illyricae* iz 1604. godine Bartola Kašića i *Istruzioni grammaticali della lingua illirica* iz 1728. godine autora Ardelija Della Belle.

Što se tiče kategorije za živo i neživo, u Lanosovića, kao ni u Kašića i Tadijanovića, ne nalazimo razliku za živo i neživo u A jd., dok, po uzoru na Della Bellu, Relković u svojim bilješkama upozorava na A jd. za živo i neživo.

Pri opisu pridjeva, kao i pri opisu komparacije, potvrđena je podudarnost u sklonidbenim obrascima u Relkovića i Lanosovića. Lanosović upozorava na razliku između određenog i neodređenog pridjeva koja je uvjetovana kontekstualno, a bilješku je mogao preuzeti od Della Belle. I u poglavlju o brojevima zabilježene su podudarnosti sa starim gramatičarima.

Jedan od utjecaja latinskoga jezika na stare gramatike ogleda se u uvođenju gramatičkih kategorija iz latinskoga jezika, primjerice konjunktiv, potencijal, gerund, gerundiv, participi i sl. Osim toga, Della Bella, Relković i Lanosović od Kašića su preuzeli kriterij podjele glagola na tri vrste prema nastavku u prezentu (*-am, -em* i *-im*). Lanosović od glagolskih kategorija opisuje način, vrijeme, broj i lice što nalazimo i u njegovih prethodnika počevši od Kašića.

Pored toga, Lanosović je pet glagolskih načina preuzeo zajedno s Relkovićem od Della Belle. Podudarnost s Relkovićem potvrdili smo i u podjeli na glagolska vremena, kao i u nekim nazivima za glagolska vremena.

Dug gramatičarskoj tradiciji je razlikovanje gerunda i participa zabilježeno u Kašića, Della Belle, Relkovića i poslije u Lanosovića.

Na temelju proučavanja zaključili smo da je Lanosović mogao podjelu priloga preuzeti od Relkovića pričem ju je i doradio, a isto vrijedi i za podjelu usklika, a podudarnost je uočena i pri proučavanju podjele veznika.

Sintaksa se u starim (slavonskim) gramatikama, pa tako i u Lanosovićevoj slavonskoj gramatici, shvaća kao slaganje oblika i (vrsta) riječi uz izostanak opisa odnosa među opisanim elementima. Pri sintaktičkome opisu upotrebljava se kontrastivni pristup jer su gramatike namijenjene i njemačkom čitateljstvu.

U konverzacijskim obrascima iz prvih dvaju izdanja slavonske gramatike uočili smo kako tematske, tako i sintagmatske podudarnosti s Relkovićevim konverzacijskim obrascima.

Poglavlje o vanjskome opisu može se zaključiti potvrdom podudarnosti sa starim gramatičarima općenito, ali i sa slavonskim gramatičarima, na strukturnoj razini, u preuzimanju gramatičkoga modela, primjera, ali i kontrastivnoga pristupa koji je bio uobičajen u ono doba.

Prvo poglavlje unutrašnjega opisa Lanosovićeve gramatike naslovljeno je *Slovopis*. Slovopis slavonskih pisaca predstavlja prijelaz između hrvatskoga sjevera i juga. Proučavanjem Lanosovićeva slovopisa uočeno je da su slavonski gramatičari ustalili pisanje pojedinih grafema, ali i da su još uvijek prisutna kolebanja u bilježenju nekih fonema.

Budući da u Lanosovićevoj gramatici u prvim dvama izdanjima ne nalazimo eksplicitnih uputa o pravopisnim pravilima, uvid u pravopisna pravila donose nam konverzacijski dijelovi gramatike i obrasci pisama. Stoga u poglavlju o slovopisu donosimo nekoliko zaključaka o Lanosovićevim pravopisnim načelima. Lanosovićev je pravopis, kao i u većini djela starije hrvatske književnosti, kombinacija morfonološkoga i fonološkoga pravopisa pričem se uočava prevlast morfonološkoga pisanja. Kao zaključak se može navesti i da Lanosovićev tekst karakterizira odjelito pisanje naglasnih cjelina, no zabilježeno je i sastavljeno pisanje naglasnih cjelina, odnosno prednaglasnice i zanaglasnice pišu se uz naglašenu riječ. Niječnice se u prvim dvama izdanjima uglavnom pišu sastavljeno uz riječ koju negiraju, no u trećem izdanju pišu se i sastavljeno i rastavljeno. Prijedlozi *k* i *s* pišu se, u skladu s tradicijom

koja je potvrđena u Kašića, Della Belle, Mikalje i Relkovića, uz imenicu s izostavnikom. U skladu s tradicijom potvrđeno je i pisanje zanaglasnica zajedno uz naglašenu riječ. Pravila o pisanju velikoga i maloga slova u Lanosovića nisu provedena sustavno, što je također potvrđeno kako u starih gramatičara općenito, tako i u Lanosovićevih slavonskih prethodnika. Bilježenje naglasaka u Lanosovićevu je tekstu nesustavno i bez općih pravila.

U poglavlju naslovljenu *Fonologija* zaključili smo da u Lanosovića preteže ikavski odraz jata, uz dodavanje ijekavizama i ekavizama po uzoru na druge pisce jer se iz potvrda iščitava potvrda njegove misli kako *ie* ili *je* pisci stavljaju kao ukras. U Lanosovićevu smo tekstu zabilježili i hiperjekavizam. Takav ikavsko-ijekavski odraz jata odraz je dobroga poznavanja postojeće tradicije – dubrovačke, dalmatinske i bosanske književnosti. Odrazi praslavenske jotacije u Lanosovićevu tekstu su očekivano štokavski. Od glasovnih smo promjena, primjerice, uočili provođenje vokalizacije, palatalizacije i nepostojanoga *a*, kao i usamljen primjer nepostojanoga *e* preuzetoga iz kajkavskoga. Osim toga, zabilježen je niz pojedinačnih glasovnih promjena, kao što su: ispadanje samoglasnika i suglasnika, razjednačavanje *n – m > l – m*, promjenu sekundarnoga suglasničkog skupa *-čt-* u *-št-*, promjenu *s > c* ispred *k* te alternaciju samoglasnika i suglasnika. Osim toga, zabilježili smo i adrijatizam, rotacizam, prijelaz skupa **čr* u **cr*, protetsko *v* te asimilaciju po mjestu tvorbe. Zamijetili smo i da Lanosović, kao i drugi slavonski pisci, zapisuje skupinu *hv-* kao *f* po uzoru na dalmatinske i bosanske pisce. Lanosovićev tekst potvrđuje i disimilaciju samoglasnika *e/o* po uzoru na posavske govore.

U poglavlju naslovljenu *Morfologija* dokazali smo ponovno Lanosovićevo uklapanje u tradicionalne okvire. Poglavlje smo podijelili prema vrstama riječi. Lanosovićev gramatički opis temeljen je na poredbenom načelu pa se usporedno s navođenjem hrvatskih sklonidbenih uzoraka navode i njemački sklonidbeni uzorci, dok su sva objašnjenja kontrastivno koncipirana. Nazivlje uvijek navodi na dvama jezicima: njemačkom i latinskom. U trećem se izdanju primjeri i paradigme prevode i na mađarski jezik. Takav kontrastivni pristup zabilježen je i u starijih gramatičara, ali i u slavonskih prethodnika. Lanosovićeve su paradigme današnje paradigme za imenice *a, e* i *i* vrste, a kao sklonidbeni obrazac preuzet je kašićevski padežni model sa sedam padeža u jednini i osam u množini. Inventar padežnih nastavaka za jedninu imenica uglavnom ne odudara od današnjega stanja u standardnome jeziku. Prijelazno razdoblje u jezičnome razvoju vidi se u trećem izdanju Lanosovićeva priručnika gdje on u sklonidbene obrasce dodaje i lokativ jednine, no postoji kolebanje oko nastavaka u lokativu. U množinskim padežima vidljiva je upotreba starih i novih oblika. Lanosović najviše dubletnih ostvaraja ima

u D–L–I mn., što je uobičajeno u slavonskih pisaca jer inventar prikazuje starije nastavke uz koje se ostvaruju i novi. U D–L mn. ostvaruju se stari nastavci, dok se u I mn. uz stare ostvaruju i novi. Osim u navedenim nastavcima, Lanosović od starih gramatičara preuzima i sklonidbene obrasce nepravilnih imenica, primjerice *mati, kći, dan, gospoda* te neke primjere za sklonidbe imenica.

U poglavlju o morfologiji pridjeva inventar padežnih nastavaka za jedninu odgovara standardnomu jeziku. Množinski oblici u N, D, A i V odgovaraju današnjem stanju u standardnome jeziku. U L mn. zabilježen je nastavak *-ih*. U I mn. još su uvijek prisutni stari nastavci *-ima* i *-imi* zabilježeni u Kašića. Inventar nastavaka za komparaciju podudara se sa stanjem u standardnome jeziku, uz izuzetak nekih primjera.

U poglavlju o morfologiji brojeva u uzorcima *dva, tri* i *obbadva* vide se odstupanja u odnosu na standardni jezik u G, D, L i I jd. Oblici se rednih brojeva podudaraju s oblicima u standardnome jeziku.

Pri proučavanju zamjenica uočili smo da, za razliku od prvih dvaju izdanja koja propisuju stare gramatičke morfeme za množinu, treće izdanje uz stare donosi i nove oblike zamjenica. Osim toga, utvrdili smo i popisali razlike u množinskim oblicima među svima trima Lanosovićevim izdanjima. Osim toga, istraživanjem smo potvrdili da nastavci za D mn. (*-im, -em*), L mn. (*-ih, -eh*) i I mn. (*-ima, -imi, -emi*) nisu još unificirani.

Pri proučavanju morfologije glagola uočili smo da Lanosović razlikuje tri konjugacije s obzirom na prezentski dočetak prvoga lica jednine: prva na *-am*, druga na *-em* i treća na *-im*. U Lanosovićevoj gramatici podatke o glagolskome vidu doznajemo posredno. Model opisa i primjere Lanosović preuzima od starih gramatičara, Kašića i Della Belle. Lanosović razlikuje šest glagolskih vremena. Glagolska vremena navode se u indikativu i konjunktivu. Nastavci za tvorbu prezenta podudaraju se s nastavcima u standardnome jeziku. Aorist i imperfekt tvore se neovisno o glagolskome vidu. Od složenih glagolskih vremena valja spomenuti da se tvorba perfekta ne razlikuje od tvorbe perfekta u standardnome jeziku uz iznimku stegnutoga oblika za muški rod. Lanosović propisuje tvorbu pluskvamperfekta kao što je u standardnome jeziku. Tvorba futura I. u prvim dvama izdanjima ne razlikuje se od tvorbe futura I. u standardnome jeziku uz izuzetak izostanka uporabe krnjega oblika infinitiva pomoćnoga glagola *biti* ispred nenaglašenoga oblika pomoćnoga glagola *htjeti*. Pri tvorbi futura II. dopušta, uz standardni način (svršeni prezent glagola *biti* i pridjev radni), oblik s infinitivom: *budem učiti* ili *budem moći*. Uvođenjem kategorije participa i gerundija Lanosović se ugledao na Kašića i Della Bellu.

Lanosovićev gerundij odgovara glagolskom prilogu sadašnjem u standardnome jeziku uz razliku što je Lanosovićev gerundij nesklonjiv. U Lanosovićevu je tekstu zabilježena i tvorba pasivnoga participa četvrte vrste odbacivanjem nastavka *-i* u infinitivu (tipa *nakrivit*) karakteristična za slavonske pisce.

U poglavlju o prilozima donosimo Lanosovićevu klasifikaciju priloga i razliku u podjeli prema izdanjima slavonske gramatike.

U poglavlju o prijedlozima osim podjele prijedloga potvrdili smo i utjecaj pisaca s juga u izboru prijedloga, ali i utjecaj kajkavskih pisaca.

Podudarnost s Relkovićevom gramatikom potvrdili smo u poglavlju o usklicima, kao i u poglavlju o veznicima.

Lanosović je opsežno poglavlje o sintaksi podijelio prema vrstama riječi i njihovu slaganju u rodu, broju i padežu s ostalim riječima u tekstu (metodološki slično poglavlju o morfologiji). U poglavlju o sintaksi zaključili smo da, za razliku od Kašića i Della Belle koji imaju samo pravila o konstrukciji, Relkovićeva i Lanosovićeva gramatika sadržavaju posebna poglavlja o sintaksi. Osim toga, zaključili smo i da je Relkovićev i Lanosovićev sintaktički opis daleko opsežniji u odnosu na stare gramatičare, a koncipiran je vrlo slično. Sintaksa se u starim gramatikama shvaća kao slaganje oblika i vrsta riječi, a tako je i u Lanosovića. U Lanosovićevu opisu potvrdili smo podudarnosti sa starim gramatičarima. U Lanosovića su zabilježene i neke sintaktičke konstrukcije koje su već potvrđene u starih pisaca. To su općepoznati i u literaturi već opisani sintaktički kalkovi.

U poglavlju o tvorbi riječi ustvrdili smo, uspoređujući drugo izdanje bečke gramatike iz 1785. godine s Lanosovićevim trećim izdanjem nastalim 10 godina kasnije, podudarnosti u metodologiji, odnosno podudarnost u sadržaju.

Slijedi uvod u teorijski pristup, nakon kojega smo tvorbu riječi podijelili prema vrstama riječi. Pri proučavanju tvorbenih osobitosti preuzeli smo model Horvat i Ramadanović (2012a i 2012b). Pri proučavanju sufiksalnih tvorenica prije svega smo potvrdili da je sufiksacija najplodniji tvorbeni način kojim nastaju imenice. Pritom smo uočili da se inventar Lanosovićevih sufikasa uglavnom poklapa s inventarom sufiksa u standardnome jeziku. U poglavlju o sufiksalnoj tvorbi dokazali smo da su imenice koje znače vršitelja radnje najoprimjerenija značenjska skupina. Dokazali smo da je prefiksalna tvorba slabo plodan način pri tvorbi imenica, kao i da Lanosović nije upotrebljavao prefiksoidnu i sufiksoidnu tvorbu.

Poglavlje o pridjevima podijelili smo prema tvorbenim načinima počevši od sufiksacije – najplodnijega tvorbenog načina. Ostali su tvorbeni načini u pridjeva manje oprimjereni, dok neki od tvorbenih načina nisu potvrđeni na korpusu, primjerice sufiksoidna i prefiksoidno-sufiksoidna tvorba pridjeva. U slavonskoj smo gramatici zabilježili posebnu skupinu pridjeva nastalih negiranjem glagolskoga pridjeva radnoga. Takva je tvorba uglavnom zabilježena u trećem izdanju gramatike, a u prvim dvama izdanjima potvrđena je s tek nekoliko primjera. Lanosović tvori pridjeve negiranjem preobraženica pa se postavlja pitanje ne bismo li takav način Lanosovićeve tvorbe mogli nazvati prefiksalno-preobraženom tvorbom, a novonastale riječi prefiksalnim preobraženicama.

U poglavlju o zamjenicama dokazali smo početnu hipotezu da su prefiksacija i srastanje najplodniji način pri tvorbi zamjenica, no sufiksaciju nismo potvrdili u korpusu.

Pri tvorbi glagola sufiksacija je na našem korpusu najoprimjerenija. Dokazali smo početne hipoteze da je prefiksalno-sufiksalna tvorba slabije plodna, a da su iznimno rijetki srastanje i složeno-sufiksalna tvorba koji su u korpusu zabilježeni u tek

Pri istraživanju tvorbe brojeva potvrdili smo da sufiksacijom i srastanjem nastaju primjeri zabilježeni u korpusu.

Proučavanje tvorbe priloga rezultiralo je s nekoliko zaključaka. U korpusu je najplodniji tvorbeni način preobrazba s oko šezdeset primjera, a manje je plodno srastanje s tridesetak primjera. Sufiksalna i prefiksalna tvorba podjednako su zastupljene s više od deset primjera, dok se prefiksalno-sufiksalna tvorba može zapravo smatrati neplodnom.

Od problemskih pitanja naišli smo na skupinu prijedložno-pridjevnih sraslica za koju je upitno je li drugi dio pridjev u srednjem rodu ili prilog. Prema našem bi mišljenju riječ bila o srašteno-preobrazbenoj tvorbi kada ne možemo sa sigurnošću utvrditi je li druga sastavnica pridjev ili prilog.

Iako se u hrvatskim jezičnim priručnicima ne obrađuje tvorba prijedloga, tragom podjele Pranjkovića i Silića na nemotivirane i motivirane prijedloge započeli smo istraživanje kojim zaključujemo da se dio motiviranih prijedloga tvori trima tvorbenim načinima: sufiksacijom, prefiksacijom i srastanjem.

Slična je podjela veznika zabilježena u Silićevoj i Pranjkovićevoj gramatici. I ovdje je spomenuta podjela bila povodom za istraživanje. Proučavanjem smo uočili da veznici nastaju isključivo srastanjem.

U poglavlju o leksiku građu smo podijelili s obzirom na podrijetlo, značenje i bogatstvo sinonimije. Pri analizi leksema primijetili smo najveću oprimjerenost leksema podrijetlom iz turskoga jezika. Osim toga, zabilježili smo i veći broj primjera podrijetlom iz njemačkoga i mađarskoga jezika, što je bilo i očekivano s obzirom na izvanjezične i povijesne čimbenike.

Raslojavanjem leksika prema značenjima utvrdili smo sljedeće značenjske kategorije: jezikoslovno nazivlje, religijsko i teološko nazivlje koje je oprimjereno u najvećem broju primjera, nazive životinja, nazive biljaka, medicinsko nazivlje (uglavnom iz anatomije), vojno nazivlje, poljoprivredno i kulinarsko nazivlje, geografsko nazivlje, ojkonime, hidronime, oronime i rodbinsko nazivlje.

Pri istraživanju sinonimnih nizova uobičajenih za slavonske gramatičare, ali i stare gramatičare općenito, uočili smo da su dokaz Lanosovićeva poznavanja živih govora, stranih jezika te purističkih nastojanja, ali i njegova nastojanja da približi različita narječja te učini svoj priručnik razumljivim čitateljima širega govornog područja. Po uzoru na Mikalju i Tadijanovića Lanosović u nizovima kadšto donosi istoznačnicu različite izoglose ili drukčije regionalne pripadnosti. Izdvojili smo sinonimne odnose u kojima jedna riječ ima semantički šire značenje od druge, a zapisane su pod istom natuknicom. Ako ne poznaje istoznačnu riječ ili je uopće nema zbog značenja riječi, poput Mikalje i Tadijanovića navodi hiperonim.

U potpoglavlju o mogućim leksikografskim uzorima uočili smo njegovo dobro poznavanje starih hrvatskih rječnika i gramatika pritom zaključivši da se Lanosović odabirom leksika ne izdvaja od svojih suvremenika, kao i da se uklopio u leksikografsku tradiciju svojega doba. Bogata leksička sinonimija najočitijim je pokazateljem dijalektne interferencije, a ukošenim ispisivanjem stranih riječi u rječničkome dijelu jezičnoga priručnika uz oznaku *fremd* ('strana riječ') jasno daje podatak o svojem purističkom stavu pružajući nam pritom uvid u leksik koji je u njegovo doba bio u uporabi.

Posljednje je poglavlje ovoga rada naslovljeno Lanosovićeva slavonska gramatika u srednjoeuropskome kontekstu. Zamijećena je velika podudarnost slavonske gramatike s Felbigerovom bečkom gramatikom, kao i s Gotschedovim *Grundlegungom* i *Kernom*. Podudarnost se može iščitati kako na strukturnome planu cijele gramatike, tako i u metodologiji opisa. Osim toga, sličnost je vidljiva i u pojedinim pravilima koja Lanosović preuzima iz bečke gramatike, kao i u pojedinim gramatičkim kategorijama. Na kraju smo poglavlja potvrdili i preuzimanje cijelih konverzacijskih obrazaca iz bečke gramatike.

Provedbom iscrpne jezične analize reprezentativnoga korpusa ostvareni su temeljni ciljevi ovoga rada. Međutim, to ne znači da je istraživanje ovoga korpusa završeno. Rezultati filološkoga istraživanja mogu poslužiti kao polazište drugim istraživanjima druge polovice 18. stoljeća, ponajprije filološkim i povijesnim. Korisno bi bilo sastaviti rječnik Lanosovićevih kako prvopotvrđenica, tako i hapaksa, ali i tvorenica uopće. Osim toga, mogli bi se istražiti eventualni mađarski uzori koji su poslužili pri pisanju trećega izdanja slavonske gramatike. Svrsishodno bi bilo proučiti i neke gramatike nakon slavonske te vidjeti je li Lanosović utjecao na još nekog gramatičara. Iz navedenoga je vidljivo da temā za daljnja i nova istraživanja svakako ima.

6. LITERATURA

Izvori

1. Babić, Tomo. 1745. *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illiricis accomodata a p. f. Thoma Babych a Vellim*. Venecija.
2. Della Bella, Ardelio. 1728. (2006.) *Dizionario italiano, latino, illirico*. Pretisak. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
3. Gotsched, Johann Christoph. 1749. *Grundlegung einer Deutschen Sprachkunst*. Leipzig.
4. Gotsched, Johann Christoph. 1754. *Kern der Deutschen Sprachkunst*. Leipzig.
5. Kašić, Bartol. 1604. (2002.) *Institutionum linguae illyricae libri duo*. Pretisak. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
6. Križanić, Juraj. 1665. *Gramatíčno iskazánje ob rúskom jeziku*. Tobolsk.
7. Lanosović, Marijan. 1776. *Uvod u latinsko ricsih slaganje s'nikkima nimacskog jezika bilixkama za korist slovinskih mladichah sloxen*. Osijek.
8. Lanosović, Marijan. 1778. *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache*. Osijek.
9. Lanosović, Marijan. 1789. *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache* Osijek.
10. Lanosović, Marijan. 1795. *Anleitung zur slavonischen Sprachlehre*. Budim.
11. Mikalja, Jakov. 1649. (2008). *Grammatika talianska u kratko illi kratak nauk za naučiti latinski jezik*. Pretisak. Institut za hrvatski jezik. Zagreb.
12. Relković, Antun Matija. 1767. *Nova slavonska i nimačka gramatika*. Zagreb.
13. Šitović, Lovro. 1742. *Grammatica Latino-Illyrica*. Venecija.
14. Tadijanović, Blaž. 1761. (2012.) *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*. Pretisak. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
15. *Verbesserte Anleitung zur deutsche Sprachlehre zum Gebrauche der Nationalschulen in dem Königreich Hungarn*. 1785. Ofen.

Literatura

1. Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi liber. Zagreb.
2. Anić, Vladimir; Goldstein, Ivo. 1999. *Rječnik stranih riječi*. Novi liber. Zagreb.
3. Babić, Stjepan. 1968. Jezik starih hrvatskih pisaca u Slavoniji. *Godišnjak ogranka MH Vinkovci* 6. 71– 84.
4. Babić, Stjepan. [3]2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. HAZU – Nakladni zavod *Globus*. Zagreb.
5. Barbarić, Vuk Tadija i dr. 2016. *„Besjede" fra Matije Divkovića*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
6. Barić, Eugenija. 1987. Mocijski parnjaci i njihova upotreba. *Rasprave Zavoda za jezik* 13. 9–19.
7. Barić, Eugenija i dr. [1]1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb.
8. Barić, Eugenija i dr. [4]1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
9. Badurina, Lada. 2012. Hrvatski slovopis i pravopis u predstandardizacijskome razdoblju. *Povijest hrvatskoga jezika / Književnost i kultura devedesetih: zbornik radova 40. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Ur. Mićanović, Krešimir. Zagrebačka slavistička škola. Zagreb.
10. Bogišić, Rafo. 1985. Pastirska ekloga Marijana Lanosovića. *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*. Ur. Berber, Đuro; Tadijanović, Dragutin. JAZU. Osijek.
11. Brlek, Mijo Ivan. 1985. Lanosovićevo unošenje njemačkih riječi u Stullijev „Ilirsko-talijansko-latinski" rječnik. *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*. Ur. Berber, Đuro; Tadijanović, Dragutin. JAZU. Osijek.
12. Brlobaš, Željka. 2007. *Glagolski vid u hrvatskim gramatikama do 20. stoljeća*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
13. Brozović, Dalibor. 2008. *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
14. Cvekan, Paškal. 1985. Lanošević kroničar. *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*. Ur. Berber, Đuro; Tadijanović, Dragutin. JAZU. Osijek.
15. Demo, Šime. 2008. *Valentnost glagola u hrvatskim gramatikama latinskoga*. Doktorska disertacija. Zagreb. 337 str.
16. Djamić, Antun. 1985. Joso Krmpotić, pjesnik i član pravopisne komisije. *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*. Ur. Berber, Đuro; Tadijanović, Dragutin. JAZU. Osijek.

17. Drechsler, Branko. 1907. *Slavonska književnost u XVIII. vieku (studija)*. Naklada knjižare M. Breyera. Zagreb.
18. Farkaš, Loretana. 2010. *Od slavosloxnosti slavonske*. Osijek.
19. Forko, Josip. 1884. *Crtice iz slavonske književnosti*. Osijek.
20. Frkin, Vatroslav. 1985. Marijan (Stjepan) Lanosović. *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*. Ur. Berber, Đuro; Tadijanović, Dragutin. JAZU. Osijek.
21. Gabrić-Bagarić, Darija. 1984. *Jezik Bartola Kašića*. Institut za jezik i književnost u Sarajevu – Institut za jezik. Sarajevo – Zagreb.
22. Gabrić-Bagarić, Darija. 2007. Književnojezična norma franjevačkih pisaca 18. stoljeća – sastavnica jezičnostandardizacijskih procesa. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33. 133–145.
23. Gabrić-Bagarić, Darija. 2006. Ardelio Della Bella – gramatičar. *Dizionario italiano, latino, illirico*. Pretisak. Ur. Znika, Marija. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
24. Gabrić-Bagarić, Darija. 2008a. *Grammatica illirica* Josipa Voltiggija. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34. 115–131.
25. Gabrić-Bagarić, Darija; Horvat, Marijana. 2008b. Gramatika Talijanska ukratko (1649.) Jakova Mikalje. *Grammatika talianska ukratko illi kratak nauk*. Pretisak. Ur. Brozović-Rončević, Dunja. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
26. Gabrić-Bagarić, Darija. 2011. Leksikograf Jakov Mikalja. *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.)*. Pretisak. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
27. Georgijević, Krešimir. 1969. *Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Matica hrvatska. Zagreb.
28. Gostl, Igor. 1998. Aneksna leksikografija XVIII. stoljeća. *Filologija* 30–31. 41–46.
29. Grmača, Dolores; Horvat, Marijana. 2019. *Matija Divković. Izbor iz djela*. Matica hrvatska u Sarajevu. 2019.
30. Gulin Zrnić, Valentina. 2000. Svjetovi slavonski 18. stoljeća. *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća*. Ur. Bogdan, Tomislav. Poglavarstvo Općine Davor – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb – Vinkovci – Davor.
31. Hadrovics, László. 1994. *Hilfsbuch zu slavistischen Seminarübungen Ausgewählte Schriften*. Budimpešta.
32. Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
33. Ham, Sanda. 2013. Hrvatske gramatike u 17. i 18. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika 3*. Ur. Katičić, Radoslav; Lisac, Josip. Croatica. Zagreb.

34. Hansen-Kokoruš, Renata i dr. 2005. *Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik*. Nakladni zavod Globus – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
35. Hendelja, Andrej. 2014. Naglasak u 'Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache' Marijana Lanosovića. *Zbornik radova 3. Konferencije mladih slavista*. Ur. Urkom, Aleksander. Budimpešta. 81–83.
36. Horvat, Joža. 2018. Prilog proučavanju imenske tvorbe: o tvorbenim načinima kojima od višerječnih toponima jedino izostavljanjem koje njihove sastavnice nastaju novi toponimi. *Folia onomastica Croatica* 27. 15–46.
37. Horvat, Marijana. 2016. Imenske skupine u čakavskim i štokavskim tekstovima 15. – 18. stoljeća. *Jezikoslovlje*. 17/1–2. 397–412.
38. Horvat, Marijana. 2017. Leksikografski hapaksi i prvopotvrđenice. *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika* 4/3. 35–38.
39. Horvat, Marijana; Horvat, Martina. 2015. Pogled u Lanosovićevu tvorbu riječi. *Hrvatski jezik i pisana riječ XVII. i XVIII. stoljeća*. Ur. Samardžija, Marko. Privlačica. Vinkovci.
40. Horvat, Marijana; Kramarić, Martina. 2020. Jezikoslovno nazivlje u gramatikama M. A. Relkovića i G. Vinjalića. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46/1. 93–110.
41. Horvat, Marijana; Mihaljević, Milica. 2019. Dijakronijski pogled na mocijske imenice. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 45/1. 27–45.
42. Horvat, Marijana; Perić-Gavrančić, Sanja. 2009. Sintaktička svojstva zamjenica u Marulićevu i Kašićevu prijevodu *De imitatione christi*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35. 141–157.
43. Horvat, Marijana; Perić-Gavrančić, Sanja. 2010. Zapažanja o leksiku Marulićeva *Naslidovan'ja* – od latinskoga izvornika do hrvatskoga prijevoda. *Colloquia Maruliana* 19. 223–234.
44. Horvat, Marijana; Perić-Gavrančić, Sanja. 2011. Primjeri preobrazbe u *Ričoslovniku iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika Josipa Voltića*. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37/1. 29–40.
45. Horvat, Marijana; Perić-Gavrančić, Sanja. 2019. Akuzativ u djelima hrvatskih pisaca, leksikografa i gramatičara dopreporodnoga razdoblja. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja* 31/1. 201–222.

46. Horvat, Marijana; Ramadanović, Ermina. 2012a. *Jezikoslovni priručnik Blaža Tadijanovića 'Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik' (1761.)*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
47. Horvat, Marijana; Ramadanović, Ermina. 2012b. O složenicama i sraslicama (na primjerima iz Voltićeva *Ričoslovnika*). *Filologija* 58. 133–161.
48. Horvat, Marijana; Šarić, Ljiljana. 2018. The Dative in Croatian Štokavian and Kajkavian Grammars up to 1860'. *Rasprave: Časopis Instituta za jezik i jezikoslovlje*. 44/1. 133–158.
49. Horvat, Marijana; Kramarić, Martina. 2020. Jezikoslovno nazivlje u gramatikama M. A. Relkovića i G. Vinjalića. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46/1. 93–110.
50. Hoško, Franjo Emanuel. 2000. *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*. Kršćanska sadašnjost. Zagreb.
51. Hudeček, Lana. 2006. *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća.* Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
52. Ivšić, Stjepan. 1913. Današnji posavski govor. *Rad JAZU*. 196/1. 124–254.
53. Karamatić, Marko. 2011. *Franjevačka književnost u Bosni u XVIII. stoljeću*. Matica hrvatska. Zagreb.
54. Katušić, Maja. 2013. *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću.* 2013. Ur. Čoralić, Lovorka. Matica hrvatska. Zagreb.
55. Klaić, Bratoljub. 2012. *Novi rječnik stranih riječi*. Školska knjiga. Zagreb.
56. Klajn, Ivan. 2005. *Gramatika srpskog jezika*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd.
57. Kolenić, Ljiljana. 1987. Rječnici u slavonskim gramatikama 18. stoljeća. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*. Knj. 5. 143–165.
58. Kolenić, Ljiljana. 1987. Turcizmi u slavonskim gramatikama Blaža Tadijanovića, Matije Antuna Relkovića i Marijana Lanosovića. *5. Znanstveni sabor Slavonije i Baranje. Sv. 1.* Ur. Beber, Đuro; Čalić, Dušan. JAZU. Osijek.
59. Kolenić, Ljiljana. 1991. Tvorba osobnih imena u gramatici Marijana Lanosovića iz 1795. godine. *Fluminensia* 3/1–2.176–182.
60. Kolenić, Ljiljana. 1997. Slavonski dijalekt. *Croatica* 45–46. 101–116.
61. Kolenić, Ljiljana. 1998. *Riječ o riječima*. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Osijek.

62. Kolenić, Ljiljana. 2002. Lanosovićevi jezikoslovni savjeti. *Hrvati u Budimpešti*. Zbornik radova. Ur. Pintarić, Ana. Pedagoški fakultet. Osijek.
63. Kolenić, Ljiljana. 2003a. *Brodski jezikoslovci*: *djelomični pretisci gramatika Blaža Tadijanovića, Marijana Lanosovića i Ignjata A. Brlića s komentarima*. Matica hrvatska. Slavonski Brod.
64. Kolenić, Ljiljana. 2003b. *Pogled u strukturu hrvatske gramatike (Od Kašićeve do Tkalčevićeve)*. Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Pedagoški fakultet. Osijek.
65. Kolenić, Ljiljana. 2006. *Riječi u svezama – povijest hrvatske frazeologije*. Matica hrvatska. Osijek.
66. Kolenić, Ljiljana. 2011. Lanosovićeva gramatika u svjetlu hrvatskih gramatika. *300 godina visokog školstva u Osijeku*. Ur. Hoško, Emanuel; Pintarić, Ana. Filozofski fakultet u Osijeku. Osijek.
67. Kombol, Mihovil. [2]1969. *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Matica hrvatska. Zagreb.
68. Košutar, Petra. 2015. Slavonski jezični priručnici 18. stoljeća u europskom kontekstu. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* 4. 88–104.
69. Kuna, Herta. 1961. *Neke osobine jezika fra Lovre Šitovića*. Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine. Sarajevo.
70. Kuzmić, Boris; Kuzmić, Martina. 2015. *Povijesna morfologija hrvatskoga jezika*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
71. Lončarić, Mijo. 1985. Govor Lanosovićeva rodnog kraja. *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*. Ur. Berber, Đuro; Tadijanović, Dragutin. JAZU. Osijek.
72. Marković, Ivan. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Disput. Zagreb.
73. Maretić, Tomo. 1910. Jezik slavonskijeh pisaca. Prilog istoričkoj gramatici hrvatskoj ili srpskoj. *Rad JAZU*. Knj. 180. 146–233.
74. Matić, Tomo. 1945. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.
75. Mažuran, Ive. 1988. Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Osijek* 2.
76. Mićanović, Krešimir. 2012. Osamnaesto stoljeće u hrvatskoj jezičnoj povijesti: standardološka perspektiva. *Zbornik radova 40. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Ur. Mićanović, Krešimir. Zagrebačka slavistička škola. Zagreb.
77. Mihaljević, Milica; Ramadanović, Ermina. 2006. Razradba tvorbenih načina u nazivlju (s posebnim obzirom na odnos među složenicama bez spojnika *-o-*,

sraslicama i tvorenicama s prefiksoidima). *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 32/1. 193–211.

78. *Mluvnice češtiny 1*. 1886. Ur. Dokulil, Miloš i dr. Československá akademie věd. Prag.
79. Novak, Zrinka. 2013. Crkva i vjerske prilike. *U potrazi za mirom i blagostanjem*. Ur. Čoralić, Lovorka. Matica hrvatska. Zagreb.
80. Nyomárkay, István. 2000. Lanosovićev *Anleitung* u srednjoeuropskom kontekstu. *Kroatističke studije*. Matica hrvatska. Zagreb.
81. Perić Gavrančić, Sanja. 2015. Lanosovićev prinos izgradnji hrvatskoga jezikoslovnog nazivlja. *Hrvatski jezik i pisana riječ XVII. i XVIII. stoljeća*. Ur. Samardžija, Marko. Privlačica. Vinkovci.
82. Perić Gavrančić, Sanja. 2020. Marijan Lanosović (1742. – 1812.) – promicatelj hrvatskoga jezika u doba germanizacije školstva. *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika* 7/2. 33–36.
83. Perić Gavrančić, Sanja. 2021. *Latinska gramatika i hrvatski jezik Marijana Lanosovića.* Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
84. Petrović, Bernardina. 2005. *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
85. Pintarić, Ana. 1998. Josip Forko o Relkovićevoj i Lanosovićevoj slovnici. *Jezikoslovlje* 1. 89–106.
86. Pranjković, Ivo. 2005. *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine (Od XIV. do sredine XVIII. stoljeća)*. MH u Sarajevu – HKD Napredak Sarajevo. Sarajevo.
87. Pranjković, Ivo. 2006a. *Filološki vjekopisi*. Disput. Zagreb.
88. Pranjković, Ivo. 2006b. Hrvatski jezik i biblijski stil. *Raslojavanje jezika i književnosti. Zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Ur. Bagić, Krešimir. Filozofski fakultet u Zagrebu. Zagreb.
89. Pranjković, Ivo. 2008. *Spisateljstvo na hrvatskome jeziku*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
90. Pranjković, Ivo. 2012. Franjevačke gramatike. *Zbornik radova 40. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Ur. Mićanović, Krešimir. Zagrebačka slavistička škola. Zagreb.
91. Ptičar, Adela. 1985. Nepoznati Lanosović. *Rasprave zavoda za jezik*. 10/11. 127–132.

92. Ptičar, Adela. 1990. Hrvatski aneksni rječnici u 18. stoljeću. *Rasprave Zavoda za jezik* 16. 223–227.
93. Ramadanović, Ermina. 2014. Novi pogled na neke stare načine tvorbe riječi (O nekim novim tvorbenim načinima ili o starim na nov način). *Sarajevski filološki susreti II: Zbornik radova* (knj. 1). Ur. Palić, Ismail. Bosansko filološko društvo. Sarajevo.
94. Quirk, Randolph; Greenbaum, Sidney. 1996. *A University Grammar of English*. Longman. Edinburgh Gate.
95. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880. – 1796. I–XXIII. JAZU. Zagreb. (=AR)
96. Samardžija, Marko. [1]1995; [4]2003; [5]2009. *Hrvatski jezik 4*. Školska knjiga. Zagreb.
97. Samardžija, Marko. 2019. *Hrvatska leksikografija (Od početaka do kraja XX. stoljeća)*. Matica hrvatska. Zagreb.
98. Sekulić, Ante. 1985. Društveno-gospodarske prilike i franjevci u Slavonskom Brodu u Lanosovićevo doba. *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*. Ur. Berber, Đuro; Tadijanović, Dragutin. JAZU. Osijek.
99. Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
100. Skok, Petar. 1971. – 1974. I–IV. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. JAZU. Zagreb.
101. Smičiklas, Tadija. 1891. *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije.* Matica hrvatska. Zagreb.
102. Stramljič-Breznik, Irena. 2004. *Besednodružinski slovar slovenskega jezika*. Slavistično društvo. Maribor.
103. Sučević Međeral, Krešimir i dr. 2013. *Mađarsko-hrvatski rječnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
104. Šimundić, Mate. 1988. *Rječnik osobnih imena*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
105. Šišić, Ferdo. 2004. *Povijest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskog naroda.* 1526. – 1918. Marjan tisak. Split.
106. Šonje, Jure i dr. 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* – Školska knjiga. Zagreb.
107. Tafra, Branka. 1985. Lanosovićeva „Slavonska" gramatika. *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*. Ur. Berber, Đuro; Tadijanović, Dragutin. JAZU. Osijek.

108. Tafra, Branka. 1991. Slavonski gramatičari u 18. stoljeću. *Vrijeme i djelo Matije Antuna Relkovića – zbornik radova*. 133–140.

109. Tafra, Branka. 2012. *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.

110. Tafra, Branka. 2015. Raznolikošću do jednosti: franjevački put književnojezične ujednake. *Zbornik o Stipanu Margitiću*. Ur. Knezović, Pavao. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu – Institut za latinitet BiH. Zagreb.

111. Tafra, Branka; Košutar, Petra. 2009. Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*. 35/67. 87–107.

112. Tafra, Branka; Košutar, Petra. 2011. Nova periodizacija povijesti hrvatskoga književnoga jezika. *Filologija* 57. 185–204.

113. Tafra, Branka; Košutar, Petra. 2019. Utjecaj latinskih gramatika na povijest hrvatskih gramatika. *Zbornik radova u čast Pavlu Knezoviću*. Ur. Barišić, Rudolf; Jerković, Marko; Tvrtković, Tamara. Hrvatski studiji. Zagreb.

114. Težak, Stjepko; Babić, Stjepan. [7]1992. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

115. Toporišič, Jože. 2004. *Slovenska slovnica*. Obzorja. Maribor.

116. Vince, Zlatko. 1973. Udio Slavonije i Dalmacije u oblikovanju hrvatskog književnog jezika. *VII. Međunarodni kongres slavista Varšava*. Ur. Štefanić, Vjekoslav. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb. 141–163.

117. Vitek, Darko. 2013. Istočna Hrvatska. *U potrazi za mirom i blagostanjem*. Ur. Čoralić, Lovorka. Matica hrvatska. Zagreb.

118. Vončina, Josip. 1740. (1973). Leksikografski rad Ivana Belostenca. *Gazophylacium*. Pretisak. Liber – Mladost. Zagreb.

119. Zima, Luka. 1887. *Njekoje, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*. Zagreb.

120. *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*. 1985. Ur. Berber, Đuro; Tadijanović, Dragutin. JAZU. Osijek.

121. Žepić, Stanko. 1998. Uvod u latinsko ricsih slaganje. *Deutsche Grammatiken kroatischer Verfasser in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts*. Peter Lang. Wien.

Mrežni izvori

1. https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=669. Pristupljeno 13. srpnja 2021.

2. http://struna.ihjj.hr/en/naziv/ojkonim/53444/ Pristupljeno 20. srpnja 2021.

AUTORIČIN ŽIVOTOPIS S POPISOM OBJAVLJENIH RADOVA

Martina Horvat (r. Samardžija; Zagreb, 1979) maturirala je u Jezičnoj gimnaziji Lucijana Vranjanina u Zagrebu. Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala je kroatistiku i bohemistiku 2005. godine s temom „Lingvostilističke značajke romana *Mirisi, zlato i tamjan* Slobodana Novaka". Poslijediplomski znanstveni studij kroatistike upisala je 2006. godine. Kao lektorica na *Croaticumu* – hrvatskomu jeziku za strance zaposlena je od 2005. Od 2007. godine zaposlena je u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u kojemu radi na Odjelu za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju na projektu *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*.

Znanstveni je interes Martine Horvat usmjeren na različita područja hrvatskoga jezika, od tvorbe riječi (povijesna tvorba), fonologije i morfologije, do leksikologije i povijesne leksikografije.

Sudjelovala je na nekoliko međunarodnih znanstvenih skupova, a samostalno je ili u suatorstvu objavila deset znanstvenih radova i prikaza. U suatorstvu je objavila 15. svezak *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*.

BIBLIOGRAFIJA

I. KNJIGE

Brlobaš, Željka; Horvat, Martina; Kresnik, Ivana; Vukadinović, Tatjana. 2020. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Knj. 5. Sv. 15., Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

II. ZNANSTVENI RADOVI

1. Brlobaš, Željka; Horvat, Martina. 2020. Biblija u izvorima za leksikografsku obradbu Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika u suaturstvu sa Željkom Brlobaš. *Bibliana – Hrvatski prijevodi Biblije*. Ur. Barščevski, Taras; Jelaska, Zrinka; Babić, Nada. Hrvatsko filološko društvo – Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 115–134. ISBN 978-953-296-187-4 (e-izdanje) pregledni rad

2. Brlobaš, Ž.; Horvat, M. (2019) Metodologija leksikografske obradbe Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *Jezikoslovni zapiski*, 25 (1), Ljubljana, str. 143–164. izvorni znanstveni rad

3. Horvat, M. (2017) Lingvostilistička raščlamba Šitovićevih pjesama o paklu. U: Grmača, D.; Horvat, M.; Karamatić, M., ur. *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Matija Divković i kultura pisane riječi 2*. Sarajevo: Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene; Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 623–638. pregledni rad

4. Horvat, M. (2017) Tvorba priloga u hrvatskome kajkavskom književnom jeziku. U: Jembrih, A., ur. *Zbornik radova sa znanstvenih skupova Krapina 2014. – 2016.: Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju 5*. Zabok: Hrvatska udruga *Muži zagorskoga srca*, str. 239–250.

5. Horvat, M. (2016) O sufiksalnim izvedenicama u kajkavskome hrvatskome književnom jeziku. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 42 (1), str. 193–209. izvorni znanstveni rad

6. Horvat, M.; Horvat, M. (2015) Pogled u Lanosovićevu tvorbu riječi. U: Samardžija, M., ur. *Hrvatski jezik i pisana riječ XVII. i XVIII. stoljeća*. Vinkovci: Privlačica, str. 35–46.

STRUČNI RADOVI I PRIKAZI

1. Horvat, Martina. (2017) Mijer, mijer, mijer vam. *Hrvatski jezik*, 4. godište, broj 2, str. 35–38,
2. Horvat, Martina. (2016) Obilježena 400. obljetnica maloga „Nauka” i „Besjeda” (1616.) fra Matije Divkovića (1563. – 1631.). *Bosna franciscana*: časopis Franjevačke teologije Sarajevo 45, str. 391–394.
3. Horvat, Martina. (2015) Od staroslavenskoga do žargonizama (crtice o jezikoslovnim prinosima Josipa Hamma), *Hrvatski jezik*, 2 (1), str. 29–32.
4. Horvat, Martina. (2015) Prikaz prvih triju knjiga Povijesti hrvatskoga jezika: Povijesni hod trnjem i stranputicama. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 41 (2), str. 425–430.